ଖଗେଶ୍ୱର-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

(ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରଣୀତ

ପ୍ରକାଶକ—

ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ

୧୯୬୮

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧୦

ମୂଲ୍ୟ ଦଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ମୁଦ୍ରାକର—

ଶ୍ରୀ ଧାଡ଼୍ ରଘୁନାଥ

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରିଣ୍ଟିଙ୍ଗ୍ ଓ୍ୱାର୍କ୍‌ସ୍,

ବ୍ରହ୍ମପୁର (ଗଞ୍ଜାମ)

ମୁଖବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକଲୋଚନ ଅଗୋଚରରେ ବହୁ ବାଣୀସାଧକ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ତାହାର ବିଧିବଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । କବି ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ । ତାଙ୍କର ବୟସ ପ୍ରାୟ ୫୦ । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଆକାରର ବୋଧହୁଏ ତିନି ଗୁଣ ଖଣ୍ଡ ହେବ । ଅଥଚ, ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକସାଧାରଣ, ଏପରିକି ଶିକ୍ଷିତଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ—ବରଗଡ଼ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଧରପଲି ଗ୍ରାମ । ଶ୍ରୀ କେଶବ ମେହେରଙ୍କ ଲିଖିତ କବି ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ଜୀବନୀ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ । ଏହିଁରୁ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା, ଅନୁଭୂତି ଓ ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣ ଓ ସାମାଜିକ ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ପ୍ରଭୃତିର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

'ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ' ଗଠିତ ହେବା ଦିନରୁ ଓ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଭାବରେ ମୁଁ ଯୋଗଦେବା ଦିନଠାରୁ ଯେଉଁ କେତୋଟି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ 'ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡ଼େମୀ' ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ, ସେ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଏଇ 'ଖଗେଶ୍ୱର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ' । ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି, 'ଶରଦ ବିହାର', 'ବସନ୍ତ ବିହାର' ଓ 'ଲକ୍ଷଣ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଗ୍ରନ୍ଥ' । ଏଇ ତିନୋଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇ ସାରିଛି । ମୋର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଜକିଶୋର ରାୟ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଥିଲାବେଳେ ଯଦିଓ ଏଇ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପ୍ରାୟ ତିନିଭାଗ ଛପା ଶେଷ ହୋଇଥିଲା; ତଥାପି, କାଗଜ ଅଭାବରୁ ଓ ଅନେକ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ କାରଣରୁ ଏହାର ପ୍ରକାଶରେ ବିଳମ୍ବ ଘଟିଲା । "ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡ଼େମୀ" ଏ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପାଠକରି ଏହାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲାବେଳେ ମୁଖ୍ୟତଃ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ସଙ୍ଗୀତମଧୁରତା ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଶୁଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁବର୍ତ୍ତିତା ବିଷୟର ସରଣୀରେ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଥିଲା । କବି ଖଗେଶ୍ୱର ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଭୁଲିବ ଅପରାଧ   ବନ୍ଦନ୍ତି ଶିରଧା
ଭଜିବା ଭକ୍ତସାହିତ୍ୟ-ପଥ,

ମାତ୍ର ମୁଁ ଶକତି   ହୃଦ୍‌ଗଲେ ସ୍ଫୁରତି
ଝଙ୍କାର ସେ' ତ ବ୍ୟୋମରନ୍ଧ୍ରେ;
×   ×   ×   ×
ସେ ସାମ୍ୟ ଆଗି   ତାଙ୍କ ଭୁଲେ ଆଗି-
ଦେଖାଇବ କାହିଁ ମୋ ସାମର୍ଥ୍ୟ ?
(ଖ: ଗ୍ରୀ: ପୃ: ୬—୭)

କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ଗଭୀର ଇଚ୍ଛା ଏଥିରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମିରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି କବି ତାହାଙ୍କର କେବଳ ଯେ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିନାହାନ୍ତି ତାହାନୁହେଁ, ବରଂ ତାଙ୍କର ଅନୁସୃତ ପନ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । 'ଭରତ ଅମାବସ୍ୟା' ନାମକ କବିତା (ପୃଷ୍ଠା ୧୨୧ ରୁ ୧୪୩) ସେହି ବରେଣ୍ୟ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଗୁଣ-ଗୌରବ ଅନୁସ୍ମରଣରେ ରଚିତ । ପୁଣି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଗ୍ରଣୀରୂପୀ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ ପ୍ରେରଣା ଦେଇନାହିଁ । କବିବର ରାଧାନାଥ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର 'ସ୍ରଷ୍ଟା' ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଭଞ୍ଜ ଯୁଗର ଶେଷ 'ମଧ୍ୟାହ୍ନର ମହାପ୍ରକାଶ' ହୁଅନ୍ତୁ, ଓଡ଼ିଶାର ସାରସ୍ୱତ ଗଗନରେ ନୂତନ ଆଦର୍ଶର ବିଦ୍ୟୁଲ୍ଲେଖା ଖେଳାଇବାର ସୌଭାଗ୍ୟରେ ଯେ ସେ ପୁରସ୍କୃତ, ଏହାର ଅସ୍ୱୀକାର ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି । ଗଙ୍ଗାଧର କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚୀନ ଆଦର୍ଶକୁ ନବ୍ୟରୁଚିର ପୋଷକତାରେ ଏବଂ ନବୀନ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସଂଯୋଜକ ସେତୁରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିଛନ୍ତି । କବି ଖଗେଶ୍ୱର ବିଶେଷ ଭାବରେ ମଧ୍ୟଯୁଗ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଙ୍ଗୀତମୟ ଓ ବର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟାସ ଲାଳିତ୍ୟସମ୍ବଳିତ ଶୈଳୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପ୍ରଥମ କବିତାଗୁଚ୍ଛ ହେଉଛି 'ଚଉଷଠି-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା' । ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ 'ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି' ଓ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ 'କେଳି-କଳାନିଧି'ର ନାମକରଣ ଅନୁସାରେ ଏହି 'ଚଉଷଠି-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା' ନାମ ଦିଆଯାଇଛି । ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ 'ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି'ର ଶେଷ ଛାନ୍ଦରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଷୋଳ ଛାନ୍ଦେ ଷୋଳ କଳା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଁ
ଅଙ୍ଗ ରତ୍ନ ଦୂଷଣକୁ ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ଏ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟରେ ଷୋଳକଳାବିଶିଷ୍ଟ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ନାମ ଯୋଗ କରି କାବ୍ୟରେ ଷୋଳଟି ଛାନ୍ଦ ବା ସର୍ଗ ସମାବେଶିତ କରିଥିବାର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଛି, ଖଗେଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି ଷୋଳ କଳା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଷୋଳଟି ଛାନ୍ଦ ଏଥିରେ ସମାବେଶ କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁଗତ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଭାବରେ କହିଲେ, ଚଉତିଶା ନିୟମରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା କେତୋଟି ଖଣ୍ଡକବିତା ଓ ଚଉତିରିଶି ପଦ ଥିବା ଅନ୍ୟ କବିତାକୁ ଏଥିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି କୌଣସି ଉପାୟରେ ଷୋଳ ସଂଖ୍ୟାର ପୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, 'ଶ'ଆଦ୍ୟ ନିୟମରେ ରଚିତ ଚଉତିରିଶିଟି ପଦକୁ କବି ଚଉତିଶା ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି (ଚ: ଚ: ୧୪ ଛା:) ତାକୁ 'ଚଉତିଶା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା'ରେ ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦରେ କବି ଯେଉଁ ଚଉତିଶାଟି ରଚିଥିଲେ, ତାହା କେତେକ କାରଣରୁ ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ନ ହେବାରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ କବିତାଦ୍ୱାରା ତାହାର ସ୍ଥାନ ପୂର୍ତ୍ତି କରାଯାଇଛି । ଚଉତିଶା ନ ହୋଇଥିବା କବିତାକୁ କବି ଚଉତିଶା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜେ ତାକୁ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିବାରୁ ଆଉ ଏକ ସେହିଭଳି 'ଅ-ଚଉତିଶା' କବିତାର ସମାବେଶଦ୍ୱାରା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣରେ ଆପତ୍ତିର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଚଉତିଶା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ହେଉଛି ଷୋଳଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟକ କବିତାର ସମଷ୍ଟି ମାତ୍ର ।

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦରେ କବି ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କଲାପରି ସମଗ୍ର କାବ୍ୟଟିର ବସ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେତୁ ୧ମ ଛାନ୍ଦ 'ଳ' ପଦର ଶେଷ ପାଦର ବିଷୟବସ୍ତୁ କାବ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ନୁହେଁ । 'କ' ଠାରୁ 'କ୍ଷ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଉତିରିଶଟି ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାନ୍ଦର ପ୍ରତି ପାଦର ଆଦ୍ୟରେ ବିନ୍ୟାସ କରି କବି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇନାହାନ୍ତି (ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରକୃତ ଚଉତିଶା ନିୟମ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଛି), ବରଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧନଞ୍ଜୟ, ଭଞ୍ଜ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ବନମାଳୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟାସ ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ଟପିଯିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ବିଶେଷରେ, ୪ର୍ଥ ଛାନ୍ଦରେ 'କ' ପ୍ରଭୃତି ଚଉତିରିଶିଟି ବର୍ଣ୍ଣକୁ ପାଦର ଆଦ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣରୂପେ, ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଣ୍ଣରୂପେ, ତୃତୀୟ-ଚତୁର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଏବଂ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣକୁ ପାଦାଦ୍ୟରେ ଦ୍ୱିରାବୃତ୍ତି ରୂପେ, ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ନାନାରୂପେ

ବିନ୍ୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କର ଏକ ଗୀତରେ 'କ' ଠାରୁ 'କ୍ଷ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣମାନ ଏକାଦିକ୍ରମେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ ଅର୍ଥବୋଧକ ବାକ୍ୟ: ରୂପେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ଅନୁସରଣରେ କବି ଖଗେଶ୍ବର ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପୁଣି କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଣ୍ଣର: ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ପାଦଟୀକାରେ ଲେଖି (ପୃ: ୩୨) ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

'ଭକ୍ତିଲତା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା'ରେ ପ୍ରାଚୀନ ଶୈଳୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତିତା ଥିଲେହେଁ ସମସାମୟିକ ସାମାଜିକ ପ୍ରଭାବ ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପାୟିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ନାନାବିଧ ସଂସ୍କାର, ବ୍ରାହ୍ମମତ ପ୍ରଚାର, ସ୍ବଦେଶୋଚିତ ନାନା ସୂକ୍ତି, ଧାର୍ମିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଓ ଆତ୍ମଚିନ୍ତା ବିବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁବିଧ ବିଷୟର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

କେତେକ ସ୍ଥଳରେ କବି ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାବ୍ୟକବିତାର ଭାବ ଓ ଭଙ୍ଗୀ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ, ନୂଆନୂଆଣୀଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଥିଲେ ମନେ କଷ୍ଟ   ଦୁଃଖ, ଭୁଲିଯିବୁ
ନଦେଖି ପତି ଆଗମନ,
ଅରେ ଏଥି ପାଇଁ   ବାରିବେ ତୋ ସ୍ବାମୀ
ନଦେବୁ ଏଥିଁ ଆଉ ମନ ।
(ପୃ: ୩୭)

ଏହାସଙ୍ଗେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର କାଳିଦାସଙ୍କ ଅନୁକରଣରେ 'ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ'ରେ ଲେଖିଥିବା କେତୋଟି ପାଦ ତୁଳନୀୟ ।

ସ୍ବାମୀ ଯା କହିବେ   ଦୁଷ୍କର ହେଲେହେଁ
ପାଳନେ ହେବୁ ତତ୍ପର,
ଅରେ ଯା ବାରିବେ   ଆଉ ତହିଁ ହେବେ
ହେବୁ ନାହିଁ ଅଗ୍ରସର ।
ଦୁଃଖ ଥିଲେ ମନେ   ଦୂର କରିବୁ ତା
ସ୍ବାମୀ ଦରଶନ ମାତ୍ରେ ।
(ପ୍ର: ବ: ପ: ୪)

ନବମ ଗ୍ରନ୍ଥର 'କୃତ୍ରିମ ସାଧନା'ରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଭାବର ମୁଦ୍ରା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଅଙ୍କିତ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି—

କହିବ ସଂସାର
କେବଳ ଅଯଥା ଭ୍ରମଟି ସାର ।

× × ×

କବଳ କର ତୁ ରସାଳ କଳି
କାଳ କୋକିଳକୁ କି ପିକ-କାକଳି

ଏଥିସଙ୍ଗେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତ ଅଂଶ ତୁଳନୀୟ—

ଜଗତେ କେବଳ
ଜନେ ଭୁଞ୍ଜିବେ ଏଥି ତହୁଁ ଫଳ ।

× × ×

ବକକ କନ୍ତୁ ଯା କନକକାନ୍ତି
କାକ କି କରିବ ପଞ୍ଚମାଳାପ

ଦ୍ୱାଦଶ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି ସମସ୍ୟା ବକ୍ର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ସହକାରେ ରୂପାୟିତ । ସୁନ୍ଦି ନବ୍ୟ ସମାଜର ଦୋଷ-ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଗାନ୍ଧୀବାଦର ଅନୁରୂପ କେତେକ ଗୀତର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । 'ମୃତ୍ୟୁମାଳା' ସ୍ମୃତିକାବ୍ୟ-ଗୀତର ଏକ ନବୀନ ସଂସ୍କରଣ । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଋଷିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମବେଦନା, ଗରିବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକ ରୂପେ ଆତ୍ମଚିନ୍ତା ଚିନ୍ତନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବା ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି ।

'ଭାରତ ଅମାବସ୍ୟା' ପ୍ରକୃତିକବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ । 'ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ'ରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଯେଉଁ ପରିକଳ୍ପନା ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହାହିଁ ଖଣ୍ଡେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଜି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରାଜ୍ୟର ମନୋଜ୍ଞ-କଳ୍ପନାର ସଙ୍କେତ ଦେଇଅଛି । 'ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ'ରେ ଗଙ୍ଗାଧର ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଏହି ସମୟରେ ଘଟିଲୁ ସା' ଏକ
ଘଟଣା କି ଆଚମ୍ବିତ,

ନୂତନେ ଏବେ   ଚକ୍ରରେଲ ଚନ୍ଦ୍ର
ହୋଇଯାଏ ମୂଳଭିତ୍ତ ।
ଉତ୍କଳରେ ଏକ   ଦେଶମ ସୁନ୍ଦରୀ
ଦେଖା ଅଛି ମୋର ଆଗେ
ଭୟ ହୋଇ "ବନ୍ଦ,   ଯିବ ନା, ଯିବ ନା"
ସମ୍ଭାଷିଲେ ଅନୁରାଗେ ।

ଖଗେଶ୍ୱର ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଚନ୍ଦ୍ରା-ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟ   ଦର୍ଶନ କ୍ୟାଟକେ
ଦେଖିଲି ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ—
ସ୍ୱର-ଦେବଲୋକୀ   ବିଜନେ କାନ୍ଦନ୍ତି
ପ୍ରେମିକ ପୂଜନେ ବସି ।

'ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ'ରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ସୁନ୍ଦର ମଧୁର ବିଳାପ ମଧ୍ୟରେ ସମସାମୟିକ ଉତ୍କଳର ବାଣୀସେବକମାନଙ୍କୁ ଗୌରବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆସନ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯେପରି ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର କବିମଣ୍ଡଳ-ମାନଙ୍କର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରଖ୍ୟାପନରେ ସେହିପରି ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ।

ପୁଣି 'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳି'ରେ "ଉତ୍କଳମାତାର ବେଦନ" ଶୀର୍ଷକ କବିତାରେ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଉତ୍କଳଜନନୀଙ୍କର ହୃଦୟଖଣ୍ଡିତ ଅନ୍ତରକୁ ଗଙ୍ଗାଧର ଯେପରି ପ୍ରକାଶିତ କରିଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଖଗେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଉତ୍କଳଜନନୀଙ୍କର ଗଭୀର ଦୁଃଖ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି 'ଚଇତ ଅମାବାସ୍ୟା'ରେ ।

ଗଙ୍ଗାଧର ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଆହା ପ୍ୟାରୀ ମୋର ରତ୍ନମଣି ଧନ,
କାହିଁ ରହିଲୁ ମତେ ଛାଡ଼ି ନନ୍ଦନ ।
× × ×
ତାଙ୍କ ବିରହେ ଦଗ୍ଧ ହେଲେ ମୋ ପ୍ରାଣ,
କାଳୁ ତେ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ସର୍ବଦା ଗାନ ।

ଖଗେଶ୍ୱର ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଆରେ ଗଙ୍ଗାଧର, ଥିଲୁ ତୁହି ମୋର
କବି-ମୌଳି-ଅଳଙ୍କାର
ଆଲୋକ ଦେଖାଇ ଦେଇଗଲୁ ମୋତେ
ଶୋକ-ଘୂର୍ଣ୍ଣି-ଅନ୍ଧକାର ।

× × ×

ଦୂର-ଅବସାଦ ନୈରାଶ୍ୟ-ବିଷାଦ
ଭୁଲିଲି ତୋର କବିତା
ନବୀନ ଉଦ୍ୟମ ସଞ୍ଚରିବ ଚିଷ
ଘୁଞ୍ଚାଏ, ଯେଉଁଥି ଜଡ଼ତା ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱପ୍ରକାଶ-ବ୍ୟାଜରେ କବି ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଚରିତ୍ରର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

ତୋ କବିତେ, ଦୁଃଖ- ମଧୁରତା ଅଛି
ନାହିଁ ମଦ୍ୟ-ମାଦକତା ।
ତାହା ବିନା କାବ୍ୟ ଥାଏ ନାହିଁ ସାର-
ଜଗନ ଶୁଭୋଦେଶ୍ୟତା ।

ଏଥିରେ କବି ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ଜୀବନଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସଂସ୍କୃତ ଆଳଙ୍କାରିକ କାବ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲାବେଳେ "ଶିବେତରକ୍ଷତୟେ" ପ୍ରଭୃତି ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ପ୍ରକାରାନ୍ତରରେ ଖଗେଶ୍ୱର ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ତାହାହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କାବ୍ୟର ଶାଶ୍ୱତଗାନତା ନାଟକମଣ୍ଡଳୀରେ ତାହାର ଅନୁକୂଳ ପ୍ରଭାବ ଓ ଉଦ୍ଭଟଭାବାତ୍ମକ ଶକ୍ତିବିକାଶ ଯେପରି ସୂଚିତ, ତଥା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାରଲ୍ୟ ହେତୁରେ ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜିତ । ସେ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକ ମନୀଷୀମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କବି ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଦେଶେକ ସାହିତ୍ୟ- ଧନିଷ୍ଠ, କେତେ
ଛନ୍ଦ ବୃତ୍ତ-ବିତ୍ତ କବି,

ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ-ସ୍ତବକେ   ଆଜି ଦେଉଛନ୍ତି
ମୋ ବକ୍ଷେ କଳଙ୍କ ଛାପ ।

ଅଥଚ ଛନ୍ତି ବାଦ୍ୟ-;   ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ
ଇର୍ଷା-ବ୍ୟଞ୍ଜକ ଧମକେ,

ଫତୋଆବାଜି କରି-   ଦ୍ୟନ୍ତି ଭବିଷ୍ୟତ-
କବି ନଶାନ ଲେଖକେ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ 'ଚଇତ ଅମାବସ୍ୟା' କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତିର ଏକ ସମ୍ଭଜରବୋଧ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

'ପ୍ରଣୟୁନର୍ତ୍ତ୍ୱର'ର ଶାବ୍ଦିକ ବିଶେଷତ୍ୱ, ନାମରେ ଏବଂ କବିତାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଚବିତଗତ ଉତ୍କର୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ଶାବ୍ଦିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ହିଁ ଅଧିକତର ଭାବରେ ପାଠକର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ବା ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁସରଣରେ ବନ୍ଧୁ କବି ବର୍ଣ୍ଣ ନିୟମରେ ମହାକାବ୍ୟମାନ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ପ୍ରଥମ ଗ୍ରନ୍ଥ କମ୍ବା ଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'କଳାକଉତୁକ'ର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅନୁକରଣ କରି ଅନୁମଲ୍ୟ ସାମନ୍ତସିଂହାର ଅନ୍ତ୍ୟାନୁପ୍ରାସରେ ବନ୍ଧୁ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଆଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରାନ୍ତ, ଉଭୟ ବର୍ଣ୍ଣ 'ର' ବିନ୍ୟାସ କରି ଗଙ୍ଗାଧର 'ରସରତ୍ନାକର' ରଚନା କରିଥିଲେ । 'ପ୍ରଣୟୁନର୍ତ୍ତ୍ୱର'ରେ ସେହିପରି ଆମୂଳଚୂଳ 'ର' ବର୍ଣ୍ଣକୁ ପ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଅଛି । ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧରେ ଶେଷ ପଦର ଶେଷ ପାଦରେ କୌଣସି ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସ କରାଯାଇ ନ ଥିବାରୁ ଓ କବିଙ୍କ ନାମର ଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣ 'ର' ହୋଇଥିବାରୁ କୌଣସି ଚତୁର ପାଠକ ଛାନ୍ଦପୂରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ କିଭଳି ଭାବରେ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରାଯାଇପାରିବ, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ବୋଲି କହିଲେ ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ ।

ସପ୍ତଚତ୍ୱାହମାନଙ୍କରେ କମ୍ବା କେତେକ ଭଜନ ଓ ଜଣାଣାଦିରେ ଶେଷ ପାଦର ବ୍ୟାବୃତ୍ତି ନେଇଲେଣି କବି ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡର ଶେଷାଂଶରେ "ଚରଣ କରିବ ନ ଅପବାଦର" ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିଛନ୍ତି ।

ଏହା ଅପେକ୍ଷା, କିନ୍ତୁ, 'ଅଧମ ଶବର କାହିଁକି' କବିଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧର ପରିଚୟ ଦିଏ । ସେ ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ସତ କଥା ଯାହା   ଅନ୍ତଶାସ୍ତ୍ର କହେ
'ଗରିବର ନଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି'
ଗରିବ ହିଁ ଆମ   ଦେଶରେ କରୁଛି
ଗରିବ-ସୃଷ୍ଟିର ବୃଦ୍ଧି ।

×   ×   ×   ×

ଆତ୍ମ-ନିର୍ଭରତା   ଅଂଶେ ହରାଇଛୁଁ
କା'ଆଗେ କହିବୁଁ ଆଉ
ଠାକୁରଙ୍କୁ ଆଜି   -   ଭୁଲୁଛୁ କରୁଛି
ଦାରୁଣ ପେଟର ଦାଉ ।

ଏଥିରେ କବି ଭାରତର ଅଧଃପତନରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ସ୍ୱଦେଶୀ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ସ୍ୱରୂପରେ ଯେପରିକ ଶୁଷ୍କ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ଉକ୍ତ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ବହୁ ଭାରତୀୟ ତଥା ଉତ୍କଳୀୟ କବି ଜନ୍ମଭୂମିର ମୁକ୍ତିକାମନା ଓ ସ୍ୱଦେଶ ଉନ୍ନତିବାସନାରେ ନିଜନିଜର କେବଳ ସ୍ୱଦେଶୀତା ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି, ବରଂ କି ଉପାୟରେ ପରାଧୀନ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତିଜନିତ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହେବ, ସେଥିଲାଗି ନିଜନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ନାଟ୍ୟକାର 'କାହିଁ ଅଇଲେ ସ୍ୱଦେଶୀରୁ ବେପାରୀ' ଗୀତ ସଂଯୋଜନାରେ ନିଜର ନାଟକଟିକୁ ଜନପ୍ରିୟ କରିପାରି କବି ଖଗେଶ୍ୱର

"ସେ ଧନୁ ଭାରତେ   ଚଳିଲା ବେପାରୀ
ରାଜନୀତି କାରଖାନା
ପରାଧୀନତା ହିଁ   ମୂଳହେତୁ ହେଲା
ମାଡ଼ିବାକୁ ଆମ ଦାନା ।"

ପ୍ରକୃତ ଲେଖି, ହେମ୍ବତର ଦେଶବାସୀଙ୍କର ମନକୁ ଯେମିତି ପରି ନିତାନ୍ତ ସତ୍ୟ କଥାଟିକୁ ସରଳଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି 'ମୁଁ ଭାଟ ବାହୁଡ଼ା'ରେ ଯେପରି ସମସାମୟିକ ଲୋକାଚାର ଓ ଶିକ୍ଷାଦର୍ଶନର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ଖଗେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିପାରି ସେ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ନିଜର ସଂସ୍କାରମୂଳକ ମତାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

‘ଅଗ୍ନିଦର୍ଶନ’ରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗରେ କବି ଦେଶର ଅଶ୍ରୁପାତ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ନୀତିଭ୍ରଷ୍ଟତାରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ସେଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । "ସୂକ୍ତି-ମୁକ୍ତାବଳୀ"ରେ କବିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କବିଙ୍କର ନୀତିମୂଳକ ବହୁ ଅନୁଭୂତି ସୁବୋଧ ଭାଷାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଦୁଇ ଶହରୁ ବେଶୀ । ଅନେକ ସୂକ୍ତିରେ ସଂସ୍କୃତସାହିତ୍ୟର ମୁଦ୍ରା ସୁସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି ।

କାମୋଦ ରାଗ ଲିଖିତ ‘ମହାପ୍ରଭୁ’ ଶୀର୍ଷକ ଜଣାଣ ଘନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ‘ଆରତତ୍ରାଣ-ଚଉତିଶା’ର ଅନୁକରଣରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ପରି ଜଣାପାଏ । କିନ୍ତୁ ପଦବିନ୍ୟାସରେ କବିଙ୍କର ‘କେବଳ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଯେ ଅଛି ତା ନୁହେଁ, କବିପୂର୍ବଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍କର୍ଷ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବାର ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ—

ବରଜବନ୍ଧୁ, ମତି — ତରଳ ନୋହୁ ଅତି
ଗରଜି ହେଉ ଏ ଶୋଚନା,
ଗରିବର ପାଞ୍ଚଣା — ଶୁଣିବ ସେ' କରୁଣା
କରିବ ପରିର ବିବେଚନା ।

× × × ×

ଉଦରେ ଦାବାନଳ — ହୃଦରେ ହଳାହଳ
ଅଧରେ ଅମୃତ ଉଚ୍ଛଳ,
ପଦ-ନଖରେ ଗଙ୍ଗା — ବଦନେ ଭବ-ଭଙ୍ଗା
ବଦନ କମଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !

କି କରି ନ ପାରନ୍ତି କେବେ ?
କାଙ୍କ୍ଷି ଚିଙ୍କ୍ଷି ତ ହେବେ;
ହେଲ ତବ ମହିମା — ତେଜି ଗର୍ବ-ବହିମା
ଜେଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଦେବେ ହେ ।

ଗଙ୍ଗାଧର-ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚକମାନେ କହନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଶୈଳୀର ସଂଯୋଜକ ସେତୁ । ଏହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ । ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ସେ ପନ୍ଥାର ପଥିକ ।

ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଓ ତାହାର ମୁକ୍ତାନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ କେବଳ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନ କୌଶଳରେ କିମ୍ବା କବିତା ବୃତ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ କବିଙ୍କର ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିନାହିଁ, ବରଂ ସମାଜସଂସ୍କାରର ବହୁ ଇଙ୍ଗିତ ଏଥିରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ସମାଜର ଯେଉଁମାନେ କର୍ଣ୍ଣଧାର, ସେମାନଙ୍କର ବିଚାର-ବ୍ୟବହାରରେ ଅନେକ କଥା ଦୋଷଦୁଷ୍ଟ ଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଗୀତାରେ କୁହାଯାଇଛି- ବଡ଼ଲୋକେ ଯେପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନୁକରଣୀୟ ହୋଇଯାଏ । ସମାଜରେ ଯେଉଁ କୁସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସିଛି, ଅଥଚ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟରେ ଜନସଙ୍ଘର ଦୃଷ୍ଟି ସେ ଉପରେ ପଡ଼ିନାହିଁ କବି ନିଜର ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଲୋଚନକୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏଥିରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା, ଏହା ଆମୂଳଚୂଳ ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭାଷାରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ସୁତରାଂ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କବିତାର ମୂଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ କଳନାର ଯୋଗ୍ୟ । ଅନେକ ଦିନ ଧରି, ଏମିତି କି ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଦ୍ୟାବଧି ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ବାଦ ପ୍ରତିବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଅନେକଙ୍କର ମତ, ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳରେ ଯେଉଁ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରେ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ବା ଉପାଦେୟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଦୋଷରେ ଦୁଷ୍ଟ ବିବେଚିତ କରିନଯାଇ ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉ । ୰ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ, ୰ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ଓ ଶ୍ରୀ ଗିରିଜାଶଙ୍କର ରାୟ ପ୍ରମୁଖ ମନୀଷୀଙ୍କର ନିବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷା, ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ବା 'ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ' ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମକ ମତ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଜିକାଲିର ଆଳାପ-ଆଲୋଚନାରେ ବହୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଠାରୁ ସମନ୍ୱୟବାଦୀ ଓ ସହନଶୀଳ ମତ ହିଁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥାଏ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଏ ଖଣ୍ଡର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଏହି କବିତାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ।

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ଚିଲିକା' ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଦେଶପ୍ରେମ-ଭରା କେବଳ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠକାବ୍ୟ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେବା ସେପରି ସୁବିଦିତ,

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ପ୍ରକାରର ଏକ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟଧାରାର ଆଦିପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେବା ତତୋଽଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଶଳକାର ଭାଷା, ଭାବ ଓ ଛନ୍ଦ, ବର୍ଣ୍ଣନନୈପୁଣ୍ୟ ଓ ଜୀବନଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ସମସାମୟିକ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିମଣ୍ଡଳୀରେ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲା । ତାହା ପରେ ପରେ ନଳଭଜ, ଧାନସି, ଅଂଶୁମା, ଜ.ଶୁକ୍ଳେନ ପ୍ରଭୃତି ଦଶ ଛନ୍ଦର ଖଣ୍ଡି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାବ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଆକାରରେ ରଚିତ ହେଲା । ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ 'ସୁରଙ୍ଗୀ' ସେହି 'ଶଳକା-କାବ୍ୟ' ପରମ୍ପରାର ଏକ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ମାତ୍ର । କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ସୁରଙ୍ଗୀ' କାବ୍ୟ ସୁପରିଚିତ । କିନ୍ତୁ ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ 'ସୁରଙ୍ଗୀ' ସେହି ସୁରଙ୍ଗୀ ନୁହେଁ । ଏହା ଦକ୍ଷିଣ-ଓଡ଼ିଶାର ସୁରଙ୍ଗୀ ରାଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି, ସୁଲନ୍ଦର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ନଦୀ । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର କଳ୍ପନାବିଳାସ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣନନୈପୁଣ୍ୟର ପରିଚୟ ମିଳେ । କିନ୍ତୁ ଠାଏ ଠାଏ ପ୍ରାଚୀନ ରୀତିର ନୀରସ ବର୍ଣ୍ଣନା କବିତାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବିନଷ୍ଟ କରିଦେଇଛି, ଯେପରି କ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର 'ଶର୍ମିଷ୍ଠା'ରେ ସେହିଭଳି ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସମାବେଶ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇଛି ।

ମହୁଲ, ପଳାଶ,	ବେଲ, କଇଁ, କେନ୍ଦୂ,
ଭଲ୍ଲିଆ, ବାହାଡ଼ା,	କୁସୁମ, କାଟକେନ୍ଦୂ,
ହଡ଼ି, କୁଟଜ, ବେହୁଲୁଁ,	ଅଏଁଳା, ଗମ୍ଭାରି,
କରଲ, କରଞ୍ଜ,	ଖଇରଲ, ଦୁମାରି,
ଧାମନ, ବାଇନ,	ସାହାଜ, ଭେଲୁଆଁ,
ଧଅଁର, ଆଭୁଦ,	କୁରୁଳ, କୁରୁଆଁ,
ଝଳର, ଝଗଧ,	ଶାଲନ, ଆଁବେଲ,
ବେକଟ, ଶାଳିଦ୍ମା,	ଟୁବେନ, ଗାଁବେଲ,
କେଚେମଲ, ଶାଗୁଳି	ବାଞ୍ଜି, ମୁଣ୍ଡି, ଷୁଣ,

(ସୁରଙ୍ଗୀ)

ଜିନଣ ଚନ୍ଦନ   ବିଶ୍ୱତଳ ତୁଷ

କୁରବକ ଆମଳକ,

ହରୀତକୀ ଯାଇଁ ଅଗସ୍ତି ତିନ୍ତିଡ଼ି
ସ୍ନୁହୀତରୁ ଶାଳଶାଖୋଟକ,
ମନ୍ଦାର ବକୁଳ ବନ୍ଧୁଳି ପୁନ୍ନାଗ
ଖଦିର ଯାଇଁ ବଦର,
ଅଶୋକ ଶିମ୍ବଳ ଚମ୍ପକ ଶିଂଶପା
ମୁଚକୁନ୍ଦ ଉଦୁମ୍ବର ।
(ଶର୍ମିଷ୍ଠା)

ଏଥିରୁ ସହଜରେ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ କବି ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଯେପରି କି ଏହି କବିତାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାରେ କବି କେତେଦୂର ଲାଳାୟିତ, ତାହା 'ସୁରଙ୍ଗୀ'ର ଶେଷ ଅଂଶରୁ ବେଶ୍ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ । ନିଜ ଜୀବନର ତିକ୍ତ ମଧୁର ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରାଧାନାଥ ଚିଲିକାରେ ଯେଉଁଭଳି କବିଜନୋଚିତ ଭାବୁକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି, ଖଗେଶ୍ୱର ସେହିପରି 'ସୁରଙ୍ଗୀ'ର ଶେଷଭାଗରେ ତାଦୃଶ ଅନୁଭୂତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

'ସୁରଙ୍ଗୀ' ପ୍ରତିପାଳକ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଅସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅନୁବର୍ତ୍ତିତାର ମାନଦଣ୍ଡରେ କବିଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ ବଳିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଫୁଟି ଉଠିପାରିବ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥ ଲେଖିଛନ୍ତି—

"କୋଟି କୋଟି ଜୀବେ ଲଭନ୍ତି ଜୀବିକା
ତୋ ଦେହେ ଏ ଧୂଳେ ଧରଣି, ଚିଲିକା,
କୋଟି କୋଟି ଜୀବେ ଯୋଗାଇ ଆହାର,
ନ ସରଇ ତୋର ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାର !
କି ଆଶ୍ରିତ, କିବା ଆଗନ୍ତୁକ ଜନ୍ତୁ
ନିର୍ବିଶେଷେ ସର୍ବେ ପୂରନ୍ତି ଆଶନ୍ତୁ"
(ଚିଲିକା)

ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଏ ଅଂଶର ପ୍ରଭାବ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ ।

"ପାଳିବାକୁ ତୋର ଆଶ୍ରିତ ଜୀବନ,
ଦୟାବୁଡ଼େ ଢାଳି ଦେଉଛୁ ଜୀବନ ।

ଚତୁଷ୍ପଦ ଅଷ୍ଟ-　　　　ପାଦ ଷଟ୍‌ପଦ
ଶତପାଦକାଦ　　　　ଦ୍ୱିପଦ ନଶ୍ୱର ।
ପ୍ରାଣ ରଖିଛନ୍ତି　　　　ନାନା ଜାତି ପ୍ରାଣୀ
ସର୍ବେ ଖାଇପିଇ　　　　ତୋର ଦାନାପାଣି ।"

(ପୃ: ୩୫୧)

କବିବର ରାଧାନାଥ 'ଚିଲିକା'ର ଶେଷଭାଗରେ ସ୍ୱଜୀବନର ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ସ୍ଥିର ଭାଗ୍ୟ ମୋର ଚିହ୍ନିତ ପାଷାଣେ,
ମୋ ଜୀବନ ଗତି ଅନ୍ୟ ଇଚ୍ଛାଧୀନେ,
ଚିର ବାଧାମୟ ଏ ସ୍ଥିର ଜୀବନ,
ଜୀବନ ନୁହଇ, ଜୀବନ୍ତ ମରଣ !
ଚିରଦିନ ଦୁଃଖପ୍ରହାରେ ଜର୍ଜର,
ପଢ଼ିଶିଷ୍ୟ ମୁହିଁ ଦୁଃଖ-ଗୁରୁଙ୍କର,

× × ×

ଭାଗ୍ୟବାନ ଦେବ ବାଣୀଙ୍କ କୁମର—
କବି ବଳଦେବ, ଭକ୍ତ ଅରକ୍ଷିତ;
କାହିଁ ସେହି, କାହିଁ ମୁହିଁ ଅଭାଜନ ?
ଦେଖୁଥିଲି ଯିବା ଜାଗ୍ରତ-ସ୍ୱପନ !"

(ରା: ଗ୍ର: ପୃ: ୧୭୦-୧୭୧)

ଗଙ୍ଗାଧର ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରି ଏପରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଧୈର୍ଯ୍ୟଧ୍ୱଂସୀ ବେଗେ　　　　ପ୍ରାଣ ଭୟାକ୍ରାନ୍ତ
ମାନସ ମୋହର　　　　ବିବ୍ରତ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ।
ସହିବାକୁ ବେଶି　　　　ଦୁଃଖଶୋକ-ଝଙ୍କା
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ-ଲଗ୍ନଷ୍ଟା　　　　ଅଛିଅଛି ଠିକା !

× × ×

ଫୁଟାଇ ପାରିବି　　　　ତୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛବି
ଶକ୍ତି ମୋର କାହିଁ ?　　　　ପଣ୍ଡିତ ପାଧିବି !

× × ×

ନିଭିଅଛି ଯିବା — ନର ଜନ୍ମ ମଣି
ନାଶୁ ଭାଗ୍ୟ ମୋର — ଦୁଃଖ-ବିଷେ ଫଣୀ !
ଯାବନ ମୋହର — ନାନା ଅଶାନ୍ତିର
ହୋଇଛି ନର୍ତ୍ତନ- — କୁର୍ଦ୍ଦନ-କୁଟୀର ।"

ରାଧାନାଥ ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ମାଗୁଛି, ବାଳକା, ମେଳନ୍ତି ତୋଠାରେ,
ବାନ୍ଧୁଛବି ଏବେ ଦାରୁଣ ସଂସାରେ,

× × ×

ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲନ୍ତି ସଂସାର,
କହୁଥାଇ ତାକୁ ଦୁହେଁ ମୁଁ କୁହାର,

× × ×

ବସ୍ତୁ ନୁହଇ ସେ ଅଟଇ ଧୂମ,
ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର ଆକାଶକୁସୁମ,
ତୋହରି ପୁଳକେ ମୃଗ-ତୃଷ୍ଣା ପ୍ରାୟେ
ମନୋମୃଗକୁ ସେ ଜଗତେ ଭ୍ରମାଏ,

× × ×

ଅଶୀମଦେ ମତ୍ତ ହୋଇ କେତେ ଥର
ଡୁବାଇଲି ମନ-ମୋଦକେ ଉଦର"

(ରା: ଗ୍ର: ପୃ: ୧୬୦-୧୬୧)

ଜଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉଦ୍ଗାର—

"ସୁରଙ୍ଗି, ଏ ଅବ — ଉତ୍ପଳମାଳିନ

× × ×

ନେଲ ଗୋ ସୁରଙ୍ଗି — ଦେଖାଲେ ମେଳଣି ।
ଫେଡ଼ିକି ଯିବା ମୁଁ — ଶୂନ୍ୟ ସଂସାରରେ
କାହିଁ ଅଛି ମୋର — ଜୀବନ-ସଂସାରେ ?

× × ×

ଭବିଷ୍ୟତ ମୁଖ- ଶାନ୍ତିର ସୂତିକା
ଆଶା ଥିଲେହେଁ ତା ଆଶା ମରୀଚିକା ।
ଆଶା-ଭୂମିରେ ଯା' ଦିଶୁଥାଏ ସୁନା
ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ ମିଳିଥାଇ ଚୂନା ।"

ଏପରି ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇପାରେ । ତେବେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଭାଷାର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନ-ସୁବିଧାନ ନୈପୁଣ୍ୟରେ ଖଗେଶ୍ୱର ତାଙ୍କ ସମତୁଲ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । 'ସୁରଙ୍ଗୀ'ରେ କବିତ୍ୱବିକାଶର ଅଭାବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବହୁ ଅଂଶ କବିଙ୍କ ପୋଷକ ଜମିଦାରଙ୍କର ଗୁଣଗୌରବ ବର୍ଣ୍ଣନରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ରାଧାନାଥ 'ଚିଲିକା'ର ଶେଷଭାଗରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ ବାମଣ୍ଡା ରାଜାମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଇଛି ଉତ୍କଳ-ଭରଣଙ୍କର ସାମୂହିକ ଉନ୍ନତିବିଧାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ । ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ତୁତି ପ୍ରକାଶରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ।

ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଶେଷଭାଗରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡକବିତା ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ସେପରି କ୍ରମବଦ୍ଧତା ନାହିଁ । ତଥାପି ଭକ୍ତିସ୍ତୁ ଶାନ୍ତି କବିତାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ନନ୍ଦକିଶୋରସୁଲଭ ସରଳ ଓ ଲଳିତ କବିତ୍ୱରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ରୁଚିକର ହୋଇ ଉଠିଛି ।

କବି ଖଗେଶ୍ୱର କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ଛାନ୍ଦଶୈଳୀର ଉପାସକ ନଥିଲେ, ଥିଲେ ରାଧାନାଥୀ ଶୈଳୀର ଅନୁରାଗୀ ମଧ୍ୟ । ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ଯଦିଓ "ବିଷାଦନଶୀ" ରଚିତ, ତଥାପି 'ବୈଦେହୀଶବିଳାସ' ପରି ଏଥିରେ 'ବ' ନିୟମ ରକ୍ଷିତ ହୋଇଛି । 'ଚଉତିଶା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା'ର ୧୪ଶ ଛାନ୍ଦର 'ଗ' ନିୟମ ପରି, 'କ' ନିୟମରେ "କାଳୀକୋଳେ କବିନନ୍ଦନ" ଲେଖିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା—୮୯୫) । ହେଲେହେଁ ଭାଷା, ଭାବ, ଛନ୍ଦ ଓ କଳ୍ପନା—ଏ ସମସ୍ତର ଅପୂର୍ବ ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଛି 'ବିଷାଦନଶୀ'ରେ । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଖଗେଶ୍ୱର କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦଲିଖିତ 'ଦଶରଥବିୟୋଗ'ର ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । 'ବ' ନିୟମ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ବହୁ କ୍ଲିଷ୍ଟ ଓ ଅବୋଧ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଫଳରେ, କରୁଣରସର ଉଦ୍ରେକରେ ଘୋର ବାଧା ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ପାଠକ ମାତ୍ରେ ଅନୁଭବ କରିବେ । ମୃତ ପୁତ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ ତପିବର ବିଳାପ କରିବାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଉଭୟ କବିଙ୍କର ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖଣୀରୁ ଝରିପଡ଼ିଛି—

"କାନ୍ଦିଲେ ଏମନ୍ତ ମୃତ ସୁତକୁ ସମ୍ବୋଧି,
'ବାବୁ ରେ, ଭୂତଳେ କାହିଁ ଶୋଇଲୁ ଏମନ୍ତ ?
×　　　×　　　×
ଯାମିନୀ ଅନ୍ତିମ ଯାମେ ଗାଇ ସୁମଧୁରେ
ବେଦସ୍ତବ କଏ ଦେବ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଗାଇ"

(ରା: ଗ୍ର: ପୃ: ୨୯୮)

ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ଭାଷାରେ—

"ଦୋକ ବିନ୍ଦୁ ପୁଷ୍ପ ମୁଖେ ବିହ୍ୱଳ-ବିଳାସେ
ଝଳକେ ଭ୍ରମନ୍ତି ମୁନି, ଛଡ଼ି ଛଡ଼ି ଧ୍ୟାନ,
×　　　×　　　×
ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆଉ ଡାକିବେ କାହାଙ୍କୁ ?
ବିଷ୍ଣୁ ନାମାବଳୀ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବ କିଏ"

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଭଗ୍ନହୃଦୟାବେଗର ପରିପାଟୀ ଓ ରସପ୍ରସ୍ରବଣର ପ୍ରବାହ ଯଦିଓ 'ବିଷାଦିନୀ'ରେ ଅନୁପଲବ୍ଧ, ତଥାପି ସମଗ୍ର କବିତାଟି ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କ କବିତ୍ୱ, ଶକ୍ତି ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପରିଚାୟକ । ଏପରି କି ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ଏହା ଏକ ଉଚ୍ଚ ଆସନର ଯୋଗ୍ୟ ଅଧିକାରୀ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ, କବି ଖଗେଶ୍ୱର ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି । ସ୍ୱଜନ୍ମଭୂମିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କାବ୍ୟଗୁରୁ ଏବଂ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ଗୁରୁମଣ୍ଡଳୀ ତାଙ୍କର ପରମଗୁରୁ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ସୁଦୂର ମଫସଲରେ ଏହିଭଳି ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି ଲୋକଲୋଚନ ଅଗୋଚରରେ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ଯେତିକି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ, ତତୋଧିକ ଭାବରେ କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ । ଖଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ସେ ବୋଧହୁଏ ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟିର ପରିମାଣରେ ରଜ୍ଞାମଣୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବଳିଯିବେ ।

'ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ'ର ଗଠନ ପୂର୍ବରୁ କବିଙ୍କର ଜଣାଣ, ଚଉତିଶା ଓ ନାନା ରାଗରାଗିଣୀପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ 'ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ'

କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୀଚୀନତା ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବତନ, ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଅନେକ କବି-ପଣ୍ଡିତ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ଏବେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଜଣାଯାଉଛି । ଯଥାର୍ଥରେ ଏଭଳି କବିମାନଙ୍କର ରଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରୀ ସମ୍ପାଦନରେ ସହାୟକ ହେବ ।

ଶ୍ରୀ ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା
ସମ୍ପାଦକ,
ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ

କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ

ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ କବିବର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟଶିଷ୍ୟ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ବାସ୍ତବିକ ଉତ୍କଳର ଅନେକ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟସେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ କହିଲେ ଚଳେ ।

ଏହି ନବୀନ ନିସର୍ଗ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାବଳୀ କି ପ୍ରାଚୀନ କି ଆଧୁନିକ ଉଭୟ ସ୍ତରର ରଚନା-ଶୈଳୀ, ଭାଷା-ପରିପାଟୀ, ଭାବ-ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଅଳଙ୍କାର-ଚାକଚକ୍ୟ ତଥା ସୁନିର୍ବାଚିତ ଉଦ୍‌ବୋଧନ-ଭଙ୍ଗୀରେ ଜାତୀୟ ସମାଜର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇ ପାରିଅଛି; ଅଥଚ "ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା", "ସମାଜ", "ସୁରଙ୍ଗୀ", "ବିଷାଦ-ନିଶା", "ଜୀବନ-ଯାତ୍ରା", "ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର", "ଉତ୍କଳ-କବିତା", "ଚଇତ-ଅମାବାସ୍ୟା" ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖାରେ ମୌଳିକ କଳ୍ପନା, ଉଚ୍ଚ ମାର୍ଜିତ ଶବ୍ଦ, ମଧୁର ଛନ୍ଦ ପରିସ୍ଫୁଟ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଉତ୍କଳୀୟ ସାରସ୍ୱତ ଭଣ୍ଡାରରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ରତ୍ନ ।

କବିଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୯୦୭-୮ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ବରଗଡ଼ ଥାନାନ୍ତଃପାତୀ ବରସଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଭଳି ଚନ୍ଦ୍ରିକାସ୍ନାତ ରଜନୀରେ ଏ ସଂସାରକୁ ଆସିଥିଲେ କି ନାହିଁ ସେ କଥା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ବିଷୟରେ ଅବାନ୍ତର । କୃଷ୍ଣପକ୍ଷର ଘୋର ତମସା ମଧ୍ୟରେ ମହାପୁରୁଷ ଯୋଗେଶ୍ୱର କୃଷ୍ଣ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଜଗତର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଏକାନ୍ତ ଅଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ । କବିଙ୍କର ଜନ୍ମ ତାରିଖ ସଂଗୃହୀତ ଓ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ—ଏହାର ମୂଳରେ କବିଙ୍କର ନିର୍ଲିପ୍ତତା ହିଁ ଦାୟୀ । ଆଜିକାଲି ଅସଂଖ୍ୟ ଅର୍ବାଚୀନ ଲେଖକଗୋଷ୍ଠୀ ନିଜକୁ କେବଳ ପ୍ରଚାରଣା ଦ୍ୱାରା କବି ଭାବରେ ଚିହ୍ନା କରାଇବାକୁ ଯେପରି ବ୍ୟଗ୍ର, କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ତାହାର ବହୁତ ଦୂରରେ । ତେଣୁ ଭାବରେ ଚିହ୍ନା ହୋଇ ନିଜସ୍ୱ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବିବେକ-ମୁକୁରରେ ବାରମ୍ବାର ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ବହୁ ପରିମାଣରେ ମାର୍ଜିତ, ସଂଯତ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ପାରିଛି ଅଥଚ ସେଥି ସକାଶେ ତାଙ୍କୁ କିଏ ବି ଅପମାନ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିନାହିଁ ।

ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ଏମ୍. ଏ. ବରଗଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ କବିଙ୍କ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଥିଲେ— " × × × କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ଥ ଅଛି ଏବଂ ନିଜର ରଚନା ବହୁତ । ବାଳ ପାଚିଲାଣି, ଜୀବନର ଦୀର୍ଘିକା-ଗର୍ଭରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ମଉଳି ପଡ଼ିଲାଣି, କିନ୍ତୁ କବିତାର ନାଁ ଶୁଣିଲେ ଅଦ୍ୟାପି ଆଖିରେ ବିଜୁଳି ଖେଳିଯାଏ । ଜୀବନ ଅଟକ ନାହିଁ । ସେହି ସାଂସାରିକ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଏହାଙ୍କର କାବ୍ୟ-କୁସୁମାବଳୀର ବିକାଶ ହୋଇଛି ଶୁଣିଲେ ତୁଷ୍ଣୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏ କବି ଜାତିରେ କେଉଟ; ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ବୃତ୍ତି ମୂଳିଆ ଶ୍ରେଣୀର । × × × କବି ମୂଲ ଲାଗନ୍ତି, ହଳ କରନ୍ତି, ଜଙ୍ଗଲରୁ କାଠ କାଟିଆଣି × × ×, ଏବଂ ମୁଣ୍ଡି ନିଆ ସାଜନ୍ତି । ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଏପରି ବେଶଭୂଷା ଇତିହାସରେ ବିରଳ ନୁହେଁ । କବି (Burns) ହଳ କରୁଥିଲେ, ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଔପନ୍ୟାସିକ (Knut Hamsun) ଅଳ୍ପ-ବୟସରେ ଷଣ୍ଢ ମଡ଼ାଇବା ମୂଲିଆ ଥିଲେ । × × ×, ସେହିପରି କବି ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ । ବାର-ସମ୍ବଳ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ, ଯେଉଁଠି ଗଙ୍ଗାଧର ବିହାର କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କରି ଜନକ-ଭୂଇଁ ବଡେଇପୁର ଥାନା ଇଲାକାରେ ଭୁଲେଇମାଲ୍ ଗ୍ରାମରେ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ କବି ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କର କବି-କୁଟୀର ।

ଆଜି ସେହି ଦେଶରେ କୁକୁଡ଼ା-ଡିମ୍ବ, ମାଛ, ବିଲାତିଆଳୁ ପାଇଁ ଜାହାଜ ଯୋଜନା ଅଛି କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ କବିର ଟୋପାଥିର କି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଦୂତ ସାହିତ୍ୟିକ କଳାଶିଳ୍ପୀର କାଳିସୀ ହୋଇ କେବଳ ଶ୍ମଶାନର ଅଙ୍ଗାର ପାଉଁଶରେ ଭରି । × × × ଲୋକେ କହିବେ, ଗଙ୍ଗାଧର ଏ ଦେଶର ଭୂଇଁରେ 'ଭୁଲକ୍ରମେ' ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ସିନା, ସମ୍ବଲପୁରରେ ଆଜି କବି ନାହାନ୍ତି । ଆମର ଅଭିଯୋଗ—ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ ଅଦ୍ୟାପି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଆତ୍ମା ରୂପପରିଗ୍ରହ କରିଛି, କିନ୍ତୁ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ବହୁବାଦୀ ଯୁଗ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବି ପରିଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁନାହିଁ ।" ଇତ୍ୟାଦି ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପଂକ୍ତିଟିକୁ ପାଠ କରି ଅନେକେ ଅବଶ୍ୟ ମନେ କରିପାରନ୍ତି, କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ଜଣେ ଅ-ଶ୍ରୁ କବି । ସେ ନିତାନ୍ତ ଦୁରବସ୍ଥ ଓ ଦୁଃସ୍ଥିତ । କିନ୍ତୁ ଖାଲି ସେତିକରେ ସେ ଆମମାନଙ୍କଠାରେ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ନାନା ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତାଙ୍କର ଚିର ସହଚର । ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ! ସୁତରାଂ କେବଳ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହିଁ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ କବିଜୀବନକୁ ଗଠନ କରିପାରିଛି—ଉଦାର, ମଞ୍ଜୁଳ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିପାରିଛି । ଏଥିରେ ହିଁ ତାହା ସୁଠାମ, ସୁନ୍ଦର, ମନୋହର । ପାର୍ଥିବ ମଦମତ୍ତ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁରେ ସେ ଯେତେ ଶ୍ରୀ-ଖଣ୍ଡିତ, ସତ୍ୟ ସରଳତାର ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ହୃଦୟ ତଦ୍ରୂପ ଶ୍ରୀ-ମଣ୍ଡିତ । ଭକ୍ତିନିଷ୍ଠ ଆଜୀବନ ସେ ଅର୍ଥୀ ହେଲେହେଁ ଧନୀ; ଜୀବନ୍ମୃତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଚିରଞ୍ଜୀବୀ—ଅମର !

କବିପରିବାରର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ—କବିଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଶ୍ରୀ ହୃଷୀକେଶ ଶେଠ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଲୋକେ ହୃଷି ଶେଠ ବୋଲି ଗ୍ରାମ (ସରଦର)ରେ ଡାକୁଥିଲେ । ହୃଷୀକେଶ ଶେଠ ଥିଲେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲେଖକ । ସେ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ଓ ପୁରାଣରେ ତାଙ୍କର ବେଶ୍ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ସେ ଜଣେ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀ ଓ କଡ଼ା ମିଜାଜ୍‌ର ଲୋକ ଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କ ବଂଶରେ କବିତ୍ୱଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ପିତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଉକ୍ତ ବଂଶଗତ କବିତ୍ୱଶକ୍ତି କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଅଛି ।

ମାତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଧାଙ୍ଗରାଣୀ । ଅନେକେ ସ୍ନେହରେ ତାଙ୍କୁ ଧାଏବ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ସେ ଅତି ନ୍ୟାୟପରାୟଣା ଓ ଶାନ୍ତ ସୁଶୀଳ ପ୍ରକୃତିର; ମାତ୍ର ଅନ୍ୟାୟ ଦେଖିଲେ ନିଜର ପୁଅଝିଅଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ କ୍ଷମା କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ ।

ହୃଷୀକେଶ ଶେଠଙ୍କର ସାତୋଟି ସନ୍ତାନ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ଚାରୋଟି ଓ କନ୍ୟା ତିନୋଟି । ସର୍ବକନିଷ୍ଠ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ବ୍ରଜମୋହନ ଶେଠ । ସେ କୈବର୍ତ୍ତ କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ହେଁ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଥିଲେ ଓ ମାଛ ମାଂସ ପରିତ୍ୟାଗ କରି 'ବୈଷ୍ଣବ' ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ନିର୍ଭୀକ ଭକ୍ତ । ତାଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ରଚନାଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ତଳକୁ ସୁନ୍ଦରମଣି ଶେଠ ଜଣେ ମିତବ୍ୟୟୀ ତଥା କୌତୁକପ୍ରିୟ ଲୋକ ଥିଲେ । ସୁନ୍ଦରମଣିଙ୍କ ପରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶେଠ । ଏହାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ରଚନାଶକ୍ତି ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଖାଣିଆ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଟିକିଏ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ଥିଲେ । ତା' ପରେ ଖଗେଶ୍ୱର

ଶେଠଙ୍କର ଜନ୍ମ । କବି ଜନ୍ମରୁ ପୀଡ଼ିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମାଆଙ୍କର କ୍ଷୀର ନ ହେବାରୁ ଭୁଲ୍‌କା ନାମରେ ସରପଗର ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ସ୍ତ୍ରୀର କ୍ଷୀର-ପାନରେ ସେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଥି ସକାଶେ ଶୈଶବ ସମୟରୁ ସେ ଅତି ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ ଓ ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ଯାଇ ତାଙ୍କର ପାଦ ପକାଇବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । କବିଙ୍କର ଏତାଦୃଶ କଙ୍କାଳ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ପଡ଼ୋର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ କଙ୍କାଳ୍ ନାଁ ଦେଇଥିଲେ । କବି ଶୈଶବର ଏହି କରୁଣ ଚିତ୍ର ତାଙ୍କର 'ସୁରଙ୍ଗୀ'ରେ ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବାକୁ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି ।

ବାଲ୍ୟଜୀବନ—କବି ପିଲାଦିନେ ଖୁବ୍ କୌତୁକପ୍ରଦ କାହାଣୀ କହି ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଏଥି ସକାଶେ ସାଥିମାନଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର ଆଦର ଥିଲା ଖୁବ୍ ବେଶି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସତ୍ୟବାଦିତା ଯୋଗୁଁ ଦୁଷ୍ଟପ୍ରକୃତି ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭୟ କରୁଥିଲେ । କବି ବାଲ୍ୟ ସମୟରେ ବୃଥା ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଓ ଖେଳକୌତୁକରେ ଯୋଗ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଏହା ପିତାଙ୍କର କଡ଼ା ଶାସନ ହେତୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ଘରଠାରୁ କୌଣସି ଦିନ (ବଗରଡ଼ା ବଜାର ଦିନ—ଶୁକ୍ରବାର) ପଇସା ପାଇଲେ ତାକୁ ଖଜା ମିଠେଇ କିଣିବାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରି ସେ ମନବୋଧ ଚଉତିଶା, ମୁକୁଣୀ ସ୍ତୁତି, ଅଣିମାଣ ଚୌତିଶା ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁସ୍ତକ କିଣି ନେଉଥିଲେ ।

ଶିକ୍ଷା—ତତ୍କାଳୀନ ସ୍କୁଲଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପଡ଼ଥିବା ପ୍ରହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ତାହା ଭୟରେ ସେ ଆଉ ସ୍କୁଲକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଚଟଶାଳୀର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ଗଣିତ ବ୍ୟତୀତ ସ୍କୁଲର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପାଠ୍ୟ ସେ ଘରେ ଘରେ ପଢ଼ି ଆସୁଥିଲେ । ସ୍କୁଲ ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ରଜାରାଣୀଙ୍କ ନାମ ଓ ପରିଚୟ ପଚାରୁଥିବାରୁ ତାର ଉତ୍ତର ଦେବା ପାଇଁ କବିଙ୍କୁ ପୁରାଣରେ ମନୋନିବେଶ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ପୁରାଣ-ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ପିତା ଅନେକ ସମୟରେ ଘରେ ଗ୍ରାମର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଭଞ୍ଜ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ବୁଝାଉଥିବାରୁ କବି ତାହା ଶୁଣି ଶୁଣି ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଶାତୀତ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ ।

ଜନ୍ମମାଟି ତ୍ୟାଗ ଓ ମାତୃପିତୃ ବିୟୋଗ—କବିଙ୍କୁ ୧୧।୧୨ ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ କବିପରିବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ସରପଗ ତ୍ୟାଗ କରି

ସୁଙ୍ଗିପାଲିରେ ବସବାସ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଗ୍ରାମଟି ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲା ଫୁଲଝର-ବଲସମା ଥାନାରେ ଓ ସୁରଙ୍ଗୀ ନଦୀର ଉତ୍ତରତଟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଜନପରିବାର ସରପଗଡରେ ଥିବା ହେତୁରେ ଓ କବିଙ୍କ ଜନ୍ମ ପରେ ବାରବାର ସୁଙ୍ଗିପାଲିକୁ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସୁଙ୍ଗିପାଲିରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଖ୍ରୀ ୧୯୨୮ ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଗୁରୁବାର ଦିନ ପ୍ରଭାତ ସମୟରେ ମାତା ଗାଙ୍ଗସେନା ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରି ଅମରପଥର ଯାତ୍ରୀ ହେଲେ । ମାତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ଠିକ୍ ଛଅ ମାସ ପରେ କୃଷ୍ଣଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ ଦିବା ଭାଗରେ କବିଙ୍କର ପିତୃଦେବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶେଠ ପଞ୍ଚତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । କଥିତ ଅଛି କବିଙ୍କର ପିତା ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଅବସ୍ଥାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ଇହଲୀଳା ସାଙ୍ଗ କରିଥିଲେ ।

ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତାଙ୍କଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ—ପିତାମାତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ କବିଙ୍କୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭାଇ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନଙ୍କଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଭାଉଜଙ୍କ ଅପକ୍ଷାଳି ଅତ୍ୟାଚାରରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ଅଭାବ ଓ ପୁତ୍ର-ସ୍ନେହ-ତୃଷ୍ଣା କବିଙ୍କର ମାନସ-ଦର୍ପଣରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ କରି ଦେଉଥିଲା । ଏଥିସକାଶେ କବି ପିତାମାତାଙ୍କର ଶ୍ମଶାନସ୍ଥଳକୁ ଚାଲିଯାଇ ଅନେକ ଦିନ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନରେ ପ୍ରାଣର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନା ଢାଳିଦେଇ ଆସୁଥିଲେ ।

ମାତୃ ପିତୃ ବିୟୋଗର ୨ୟ ବର୍ଷ ପରେ କବି ଫୁଲଝର-ସରେଇପାଲି ଥାନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ମୁଣ୍ଡପାହାଡ଼-ଡେମେଲଆ ଗ୍ରାମରେ ନାଟ୍ୟଗୁରୁ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସରସଗଡ଼ରେ ଥିବା ସମୟରେ କେତେ ଗ୍ରାମର ଯାତ୍ରାଦଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ବସ୍ତ୍ର ଶିବକୃତ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଯାତ୍ରାରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବେଶରେ ନାଚୁଥିଲେ ଓ ସେଥି-ସକାଶେ ତାଙ୍କ ନାକ କାନ ଫୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଯାତ୍ରାରେ କବି ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ସମସ୍ତ ଅଂଶରେ ଅଭିନୟ କରିଥିଲେ । ଏପରି କି ଯାତ୍ରାଦଳର ଝାଡୁଦାରଠୁଁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଜକର୍ମୀର ବାଦ୍ୟକଳାପିମାର ଅଭିନୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିରେ କବି ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ନିଜର ଅଭିନୟ-କୁଶଳତାରେ ବିମୁଗ୍ଧ କରି ରଖୁଥିଲେ । ଡେମେଲଆ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଦୁଇ ତିନୋଟି ଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ କବି ନାଟ୍ୟଗୁରୁ ସାଜିଥିଲେ ।

ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ—ବାଲ୍ୟଜୀବନରୁ କବିଙ୍କର ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଉଲ୍ଲିଖିତ ଲେମ୍ବେନ୍‌ଆ ଗ୍ରାମରେ ଥିଲା ସମୟରେ ପୁରାଣରେ ଧ୍ରୁବ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଓ ଈଶ୍ୱରପରାୟଣତା ପାଠ କରି କବିଙ୍କର ଈଶ୍ୱର-ଅନ୍ୱେଷଣ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବଳତର ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ତେଣୁ ୧୬।୧୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ କବି ବିଳାସପୁର ଜିଲ୍ଲାର ପାଇକଗଡ଼ର ଏକ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟକୁ ଚାଲିଯାଇ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁସଙ୍କୁଳ ତହିଁସ୍ଥ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ତିନିଦିନ ଉପୋଷିତ ଅନାହାରରେ ଜୀବନଯାପନ କରିଥିଲେ । ସେହି ପାହାଡ଼ ଉପରେ ରାତିରେ ଶୋଇବା ସମୟରେ ସେ ନିଜର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ କାଟି ତା' ଭିତରେ 'ରାମ ରାମ' ଲେଖି ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଈଶ୍ୱରଦର୍ଶନ ପ୍ରାପ୍ତି ନ ହେବାରୁ କବି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଅନେକ ଥର ଉଦ୍ୟତ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ଋଷି ମହର୍ଷିଙ୍କ କଠୋର ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା ଓ କୃଚ୍ଛ୍ରସାଧନାର ସମସ୍ତ ଇତିବୃତ୍ତ ସ୍ମରଣ କରି ନିଜର ସାଧନା ତହିଁ ତୁଳନାରେ ନିତାନ୍ତ ନଗଣ୍ୟ ଭାବି ନିଜକୁ ତହିଁରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏହି ଘଟଣାଟି ତାଙ୍କର ଅନବଦ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସରଳ-ଅନ୍ଧ-ଭକ୍ତି କବିଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର କବିତା ଓ ଜୀବନରେ ଦେଦୀପ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

ସନ୍ ୧୯୦୬ ରେ ପାଣିମୋରା ଆଗମନ—ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ସୋହେଲା ଥାନା ଅନ୍ତଃପାତୀ ପାଣିମୋରା ଗ୍ରାମରେ କବିଙ୍କ ମାମୁଘର । କିନ୍ତୁ କବି-ପରିବାର ପ୍ରତି ଏହି ମାମୁଘରର ସେପରି ସ୍ନେହ ସହାନୁଭୂତି କିଛି ନଥିଲା । ମାତ୍ର କବିଙ୍କର ମାଉସୀ କବିଙ୍କୁ ତଥା ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କୁ ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ମା' ପରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ସେ ସନ୍ତାନହୀନା । ତାଙ୍କର ନାଁ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ । ସେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଜୀବିତା । ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି, କବିଙ୍କୁ ଶୁଙ୍ଗିପାଲିରୁ ଆଣି ଓ ତାଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଭାବରେ ରଖି ତାଙ୍କର ବିବାହ ବନ୍ଦାପନାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଇଥିଲେ ସେହି ମାଉସୀ-ମାଆ । ଏଇଠୁଁ କବିଙ୍କର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନର ସୂତ୍ରପାତ । ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସକଳ ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା, ସକଳ ଲାଞ୍ଛନା ଓ ଦୈନ୍ୟର ନିଷ୍ଠୁର ତାଡ଼ନା ଭିତରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଅଧ୍ୟୟନପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ କବିପ୍ରତିଭାର ନବୋନ୍ମେଷ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଝାଲପଦର ଅବସ୍ଥାନ—ମାଝିଗାଁଙ୍କ ସହିତ ସାମାନ୍ୟ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହେବାରୁ ସ୍ବ ୧୯୨୯ କାର୍ତ୍ତିକ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଘୋରରୁ ଉଠି ପରିବାର ସହ ଭଟେଣ୍ଡର ଥାନାନ୍ତର୍ଗତ ଝାଲପଦର ଗ୍ରାମ ଶାଶୁଘରକୁ କବି ଚାଲି ଆସିଲେ । ଏ ଗ୍ରାମରେ କବିଙ୍କର ୧୪।୧୫ ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇଛି । ତା' ପରେ ସ୍ବ ୧୯୪୩ରେ କବି ଝାଲପଦର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୁଢେମାଲ ଗ୍ରାମକୁ ଆସି ପ୍ରାୟ ୧୦ ବର୍ଷ ସେଠାରେ କାଳାତିପାତ କରି ସ୍ବ ୧୯୫୩ରେ ପୁଣି ଝାଲପଦରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ।

କବିଙ୍କର ପରିବାରବର୍ଗ—କବିଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ କବି, କବିଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ, ତିନୋଟି ପୁଅ, ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ରବଧୂ ଓ ମାଉସୀଝୁଡ଼ୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ—ଏପରି ସାତୋଟି ପ୍ରାଣୀ । ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଅତି ଅଳ୍ପ । ତଦ୍ଵାରା ସାତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କଷ୍ଟକର । ତେଣୁ କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରତିପାଳନ ନିମନ୍ତେ ବୁଢେମାଲ ଓ ଝାଲପଦର ଏହି ଦୁଇ ଗ୍ରାମରେ ସମ୍ପ୍ରତି ସେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।

କବିଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଋତୁରେ ଭୋରରୁ ଉଠି ଧାନ କୁଟିବାରୁ ଚାଉଳ ଓ ମୁଢ଼ି ଲିଆ ଭାଜିବାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ନିତ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହିଁ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରେ ସୁଧା କବି ଅବସର ବାହାର କରି ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କ ସେବାରେ ମନଧ୍ୟାନ ନିୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ହାୟ ! ଏ ଅର୍ଥସର୍ବସ୍ୱ ଯୁଗରେ କେତେ ଆଶି କୋଟି ନ ଗଢ଼ି ନୃତ୍ୟ-ବାଦ୍ୟ ଯଶ ପ୍ରକାଶେ କଳାଶକ୍ତିର ଯେ କାଳିମା ହେଲା, ସେହି ବିଡ଼ମ୍ବନା ତାଙ୍କୁ ହିଁ ହେବ କବି, ଆଜି ଅଦୃଷ୍ଟ ଭାଗ୍ୟକୁ ଏହି ପୁରସ୍କାର ଦେଇଛନ୍ତି !

ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନ ଓ କବିତ୍ୱର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି—ସରପଦର ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ କବି ୧୦ ବର୍ଷ ବୟସ ହେବାବେଳେ ଗାଆଁର ପାଲାଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଦିନଠୁଁ ତାଙ୍କର କବିତା ଲେଖିବା ଅଭ୍ୟାସ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟର ରଚନା ଏହିପରି—

ମୋତେ ଡଗର ବୋଲି କେ ଡାକ ରେ
ମୋତେ ଡଗର;

ଘରେ ନାହିଁ କେହି ଏକା ଅଛି ମୁହିଁ
ଡାକ ଶୁଣି ମୋ ଛାତି ଚମକେ ରେ

ଦମାଦର........! ଇତ୍ୟାଦି ।

ସେ ଦିନ ଯାତ୍ରାଦଳର ଉକ୍ତ-ଗୀତ ମୁଖସ୍ଥ କରି ନାଟରେ ଗାଇବା ପାଇଁ ଓ ତାହାର ଅଭିନୟ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ କବିଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଯାତ୍ରାରେ କବି ନିଜର ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଗୀତଟି ସ୍ୱର ସମ୍ଭୃତ ଗାଇ ସମସ୍ତ ଦର୍ଶକ ତଥା ଯାତ୍ରାଦଳର ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ଓ ମୁଗ୍ଧ କରିଦେଲେ । ଏହି ଗୀତଟି ଶୁଣି କବିଙ୍କର ପିତା କବିଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାସମ୍ପନ୍ନ କବି ହେବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏହା ପରେ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଲେଖିବାରେ କବିଙ୍କର ଅଦମ୍ୟ କ୍ଷମତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ତାରି ଫଳରେ ଟାଶିପୋଇ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ କବି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କେତୋଟି ଗୀତିନାଟ୍ୟ ରଚନା କରି ଅଭିନୟ କରାଇଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ 'ଗ୍ରାମବର୍ଜନ', 'ଶତଜିତ ସହାର' ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ଅଧ୍ୟୟନ:—

୧—**ପୁରାଣ**—ଚଟଶାଳୀ ପଢ଼ା ସମୟରେ କବି ସାରଳା ମହାଭାରତ, ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣ, ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ, ପୀତାମ୍ବର ଦାସଙ୍କ ନୃସିଂହ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାଣ ପାଠ କରିଥିଲେ ।

୨—**ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଅଭିଧାନ**—ତା'ପରେ ଘରେ ସେ ରାଧାନାଥ ରଥଙ୍କର ବ୍ୟାକରଣପ୍ରବେଶ, ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନ, ପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କ କୋଷାଙ୍କୁର, ଗୀତାଭିଧାନ, ଧ୍ୱନିମଞ୍ଜରୀ, ଏକାକ୍ଷର କୋଷ ପ୍ରଭୃତି ପଢ଼ିଥିଲେ ।

୩—**ଛାନ୍ଦଗ୍ରନ୍ଥ**—ଛାନ୍ଦଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ବୈଦେହୀଶବିଳାସ, ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ବିଦଗ୍ଧଚିନ୍ତାମଣି, ରସକଲ୍ଲୋଳ, ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି, ରସିକହାରାବଳୀ, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ, ବିଶ୍ୱନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣ ଓ ଈଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କ ଚାଳିଶ ରାମଲୀଳା ପ୍ରଭୃତି ଛାନ୍ଦଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ମନନ କରିଥିଲେ ।

୪—**ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ**—ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରୁ ଭାଗବତ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ, ଦାନକାଲୀଳା, ଗୋପଲୀଳା, ଦାର୍ଢ୍ୟତା-ଭକ୍ତି, ନାମରତ୍ନଗୀତାର କେତେକାଂଶ ଓ କବି ଭୂପତିଙ୍କର ପ୍ରେମ-ପଞ୍ଚାମୃତ ପାଠ କରିଥିଲେ ।

୫—**ଅନ୍ୟାନ୍ୟ**—ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗୋପୀଭାଷା, କପଟପାଶା, ଅଳଙ୍କାରବୋଲି, ନାବକେଳି, ଲୁଚକେଳି, ହନୁଅର୍ଜ୍ଜୁନ କଳି, ବୈଦେହୀ ଚଉତିଶା, ନଷ୍ଟଚନ୍ଦ୍ରୀ, ଗଣେଶବିଭୂତି ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ସେ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

କବିଙ୍କର ବୈଦିକ ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନ ଓ ତାର ଅନୁଶୀଳନର ସୁଯୋଗ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପାଣିମୋହରେ ହିଁ ଘଟିଥିଲା । ଏହି ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଲାବେଳେ କବିଙ୍କର ବୟସ ପ୍ରାୟ ୨୦।୨୧ ବର୍ଷ ହେବ । ସେତେବେଳେ ସନ ୧୯୨୬ରେ ‘ମେହେର-କବି’ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକଟି ସେ ପାଠ କରନ୍ତି । କବିବର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଏହି ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକଟି ପଢ଼ିଲା ପରେ ମେହେରଙ୍କ ପରିମାର୍ଜିତ ତଥା ସରଳ ତରଳ ଭାବସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ କବିତା ଲେଖିବାର ବଳବତୀ ସ୍ପୃହା ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ରିକ୍ତ ହେଲା । ଏହାପୂର୍ବରୁ ସୁଙ୍ଗିପାଳରେ ଥିବା ସମୟରେ ୧୬।୧୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ କବି ବୈଦେହୀଶବିଳାସ ପାଠକରି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଅନୁସରଣରେ ‘ବ’ ପୂର୍ବାନୁପ୍ରାସରେ ବଂଶ ଛନ୍ଦବିଶିଷ୍ଟ ‘ବସନ୍ତବିଳାସ’ ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ହିଁ ଥିଲା ଏଥିର ଉପଜୀବ୍ୟ ବିଷୟ । ମାତ୍ର ନାଟ୍ୟଗୁରୁ ରୂପରେ ବୋଡ଼ାସମ୍ବର-ଧୂମାଭଣ୍ଟୀ ଗ୍ରାମରେ କବି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ପଦ୍ମପୁରର ଜନୈକ ପ୍ରେସ ସେହି ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରକାଶ କରିଦେବାକୁ କହି କବିଙ୍କଠାରୁ ମାଗିନେଲେ, ଓ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ଆଉ ଫେରାଇଲେ ନାହିଁ । ତତ୍‌ସଙ୍ଗେ ଉକ୍ତ ପ୍ରେସବାବୁଙ୍କ ସୌଜନ୍ୟରୁ କବିଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚଉତିଶା ‘କଳ୍ପଲତା’ ମଧ୍ୟ ହଜିଗଲା ।

ପାଣିମୋହରେ ଥିବା ସମୟରେ କବି ‘ଉପହାର’ ନାମଧେୟ ଖଣ୍ଡେ ହାତଲେଖା ମାସିକ ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦନ କରି ଚଳାଉଥିଲେ । ଏହା ପରେ ‘ବର୍ଷା ରଜନୀ’, ‘ସୁଭଦ୍ରା ଶୋକ’, ‘ବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା’ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଖଣ୍ଡକବିତାର ସମାବେଶରେ “କବିତା-କଳିକା” ନାମକ ଖଣ୍ଡେ ବହି ଲେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଆଦର ଓ ପ୍ରଶଂସା ତତ୍ରସ୍ଥ (ପାଣିମୋହ) ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିଲା । ଗ୍ରାମସ୍ଥ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ଯୁବକ କବିଙ୍କର ଏହି ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାକୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କଠି ଅକୃତ୍ରିମ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟସାଧନା ଦିଗରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ତଥା ଉତ୍ସାହ ଦାନ

କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାକାର ଜଣେ ସାହିତ୍ୟସେବୀଙ୍କ ପିତା କବିଙ୍କର ଏହି ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରଶଂସା ଦେଖି ଓ ଶୁଣି ଅସୂୟାପରବଶ ହୋଇ କବିଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ 'ସବୁ କୁକୁର ଗଙ୍ଗା ଗଲେ ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଚାଟିବ କିଏ ?' ବୋଲି ପରିହାସ କରିବାରୁ କବିଙ୍କୁ ତାହା ବାଧକର ହୋଇଥିଲା । ଫଳତଃ ତାହାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ମାର୍ଜିତ, ସଂଯତ ଓ ଉନ୍ନତ ଧରଣର କାବ୍ୟ-କବିତା ଲେଖିବା ସକାଶେ କବି ବଦ୍ଧ-ପରିକର ହେଲେ । ଈର୍ଷାଭିଷିକ୍ତ ସଂସାରରେ ଏପରି ଘଟଣା ଅନେକତ ଘଟିଥାଏ । ଈଶ୍ୱରଦତ୍ତ ମହୋଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାକୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପରିହାସରେ ଦବାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ତା'ପରେ କବି ସମାଜସଂସ୍କାରମୂଳକ କେତୋଟି କବିତା ଲେଖି 'ଆର୍ଯ୍ୟ' ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ୮ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡା, ବି. ଏ. ମହୋଦୟ ଏହି କବିତା-ମାନଙ୍କରେ କବି-ପ୍ରତିଭାର ମନୋଜ୍ଞ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦେଖିପାରି କବିଙ୍କୁ 'ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ' ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ଅନେକେ ଅବସର ନେଇ କବି-ଯଶ ଅର୍ଜନ ସକାଶେ ଲେଖନୀ ଚଳାଉଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏ ଯୁଗରେ ବିରଳ ନୁହେଁ । ଆଜି ତ୍ରୁଟିର ସୋପାନ-ପଥରେ ଯାହାର ପଦ ପ୍ରକମ୍ପିତ ସେ ନିଜକୁ ଟେନିସନ୍ ଭାବରେ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଏକାନ୍ତ ଅକୁଣ୍ଠିତ । ପ୍ରତିଭା ନାହିଁ, ସାଧନା ନାହିଁ, ଅଥଚ ହନୁମାନ କୁଦା ମାରି ଗୋଟାଏ ଦିନରେ କବି ! କିନ୍ତୁ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ ? ସେ ପରାଧୀନ ସାହିତ୍ୟସେବକ ନୁହନ୍ତି । ତା' ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସମଗ୍ର ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟିବାତ୍ୟା ବୋହିଗଲା, ସେଥିରେ ସେ କେବେଠୁଁ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥାରେ ପଥିକ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜାଣେ ଯେ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରାଣ । ଏ ପ୍ରାଣଟି ସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ଅପର ଦୈହିକ ପ୍ରାଣର ବୈକଲ୍ୟକୁ ସେ ସମ୍ଭାଳ ନେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ କହୁଛି ଯେ ସେ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରାଣ ।

ପାଣିମୋହରେ ଥିବା ସମୟରେ କବି ଯେତେବେଳେ ଜଙ୍ଗଲକୁ କାଠ ଆଣିବା ପାଇଁ ଯାଆନ୍ତି ସେ ସମୟରେ ବାଟରେ ମନେ ମନେ କବିତାର ୧୦ । ୧୫ ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଚନା କରି ଓ ସେ ସବୁକୁ ଅବିକୃତ ସ୍ମରଣ ରଖି ଘରକୁ ଆସି କାଠଖଣ୍ଡ କାନ୍ଧରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଅଲଗା କାଗଜରେ ଲେଖିପକାଇ ଟେରେ ଶିଆଡ଼ିଆ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ତାଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ ସ୍ମରଣଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଅର୍ଥାତ୍

୧୪ | ୧୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ କବିଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସ୍ମରଣଶକ୍ତିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦିଏଁ । ସେ ଦିନ ବଜାରରେ 'ଶାନ୍ତ-ମୁକ୍ତା-ଶିଖରଣୀ' ନାମକ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକ ଦେଖି କବି ତାକୁ କିଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକର ମୂଲ୍ୟ ଥିଲା ବାରଅଣା, ମାତ୍ର ସେତିକି ପଇସା କବି କୌଣସିମତେ ଯୋଗାଡ଼ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି ସେହି ଦିନଠୁଁ ପ୍ରତି ସାପ୍ତାହିକ ବଜାରକୁ ଯାଇ ପୁସ୍ତକଟି ଦୋକାନୀ ଠାରୁ ମାଗିଆଣି ତହିଁର ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଶ୍ଳୋକପଦ ମୁଖସ୍ଥ କରି ପୁଣି ଦୋକାନୀକୁ ବହିଟି ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହିପରି ୫।୬ଟି ବଜାରରେ ପୁସ୍ତକଟିର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଶ୍ଳୋକପଦଗୁଡ଼ିକ ମୁଖସ୍ଥ କରିନେଲେ ଓ ଘରେ ସେ ସବୁକୁ ନିଜ ଖାତାରେ ଉତାରି ରଖିଲେ । ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ନିକଟରେ କବିଙ୍କର କି ଗଭୀର ଆକାଂକ୍ଷା, କି ଅଦମ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି !

ଏହା ପରେ 'ବିଷାଦ-ନିଶା', 'ସୁରଙ୍ଗୀ', 'ସମାଜ', 'କାନନ-ସାଥୀ', 'ଧନ୍ୟ-କଳିକାଳ' ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଲେଖା ତାଳପଦରରେ ହୋଇଥିଲା । ସେ ବରପାଲି ଯାଇ ଏଇ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଯାଦବ ମିଶ୍ର ଓ ସ୍ୱଭାବକବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ସୁପୁତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭଗବାନ ମେହେରଙ୍କୁ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ସେମାନେ କବିଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣା ଦାନ କରିବାରୁ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ମୁଖର ନିର୍ଝର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସ୍ର ୧୯୪୬ ରେ ତାଳପଦରରୁ ଭୁଟେରମାଲକୁ ଚାଲି ଆସି ସେଠାରେ ସ୍ମ ୧୯୫୬ ସୁଦ୍ଧା କବି ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । କବିଙ୍କର ଏହି ୧୦।୧୧ ବର୍ଷ ରହଣି ମଧ୍ୟରେ "ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର", "ତଏ କ୍ରୀ-ସ୍ୱର୍ଗ", "ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ" (ସମ୍ବଲପୁରରେ ୧୯୫୮ ରେ ଲିଖିତ), "ମହାପ୍ରଭୁ", "ନୃସିଂହନାଥ", "ସୁଭଦ୍ରା", "ଭକ୍ତଭକ୍ତି", "ଭୂଦାନ-ଚିନ୍ତା", "ଅଗ୍ନି-କାଣ୍ଡ" ପ୍ରଭୃତି ଲେଖାବଳୀ ଏବଂ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ "ଦାନବୀର ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର", "ମାୟାବିନୀ" ଓ "ସତ୍ୟ-ସାବିତ୍ରୀ" ଗୀତାଭିନୟ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ପରିବାରବହୁଳ ଦରିଦ୍ର ଜୀବନରେ କବି ବରାବର ଭୌତିକ ଅଭାବ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଅସିଧାର ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କଲମର ମସୀଧାର ଚଳାଇ ଆସିଲେ । ଜଗତର ଚଲାପଥରେ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ପାଇ କବି ଆଜି ଅକାଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ଉପନୀତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦେଖି

ସମ୍ମାନ ଓ ସୁଯୋଗ ମିଳିବାର କଥା ତା' ଏ ଦେଶ ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରି ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେ ମୁଢ଼ି କଥା ଭାଜନ୍ତି, ଧାନ କୁଟନ୍ତି ଓ ଅଭାବର ହାହୁତାଶ ମଧ୍ୟରେ 'କ'ଣ କରିବ ?' ଏହି ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସଙ୍ଗୀତର ଜପ କରନ୍ତି ! ଅମୃତ-ସନ୍ତାନ କବି, ଶେଷରେ ତୁମର ଦଶା ଏଇଆ ! ଜୀବନ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ତୁମକୁ ଜୀବନ୍ମୃତ କରିଦେବ !

କବିଙ୍କୁ ଜୀବନରେ ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ମିଳିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁ ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏ ଜିଲ୍ଲାର ଅନେକ ନୂତନ ଲେଖକ କବିଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି କିନ୍ତୁ କବି ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ବାଟକୁ ଆଣି ଠିଆ କରାଇଲେ ମାତ୍ରେ ସେମାନେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ! ଅଳ୍ପ କଥାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଏ ଜିଲ୍ଲାର ବହୁ ତରୁଣ ଲେଖକ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରାରୁ ଲାଭ ଉଠାଇବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । କବି କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ଟିକେ ହେଲେ ଦୁଃଖିତ ନୁହନ୍ତି । ବରଂ ଅନେକ ନବ୍ୟ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ପାରିଲେ ବୋଲି ସେ ଖୁସି !

କବି ବଡ଼ କୌତୁକିଆ ଓ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ବଡ଼ ସରସ । ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ କଥା ମଧ୍ୟ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ତହିଁରେ ଅନେକଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଥାଏ । ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗୁଣ ଏହି ଯେ ସେ ଶିଶୁ, ତରୁଣ, ପ୍ରୌଢ଼ ଓ ବୃଦ୍ଧ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ତାଳ ଦେଖାଇ ନିଜକୁ ଚଳାଇ ପାରନ୍ତି ଓ ନିଜର ବିଶେଷ ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ପାରନ୍ତି । ଅଭାବ-ଅଶାନ୍ତି-ଜର୍ଜରିତ ତାଙ୍କର ବ୍ୟଥାତୁର ଜୀବନ ତଳ ଦେଶରେ ଅହରହ କ୍ରନ୍ଦନ କରି ଉଠୁଥିଲେ ହେଁ ସେ କିନ୍ତୁ ଅଶ୍ରୁ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ୟକୁ ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି ହସ । ବେଦନାର ଅଗ୍ନିଦହନ-କଲ୍ଲୋଳ ମାନସ-ସରୋବରକୁ ବ୍ୟଥିତ-ବିଲୋଡ଼ିତ କରିଦେଉଥିଲେ ହେଁ ସେ ଜଗତକୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ତାର ଶାନ୍ତ ନୀଳିମାମୟ ମନୋହାରୀ ସ୍ୱରୂପ । ଜଗତର ପଦାଘାତ ଲାଞ୍ଛିତ-ବିମଳିନ ଧୂଳିକୁ କଳ୍ପନାର କାଉଁରୀ ସ୍ପର୍ଶରେ ସେ କରିଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ଓ ସମସ୍ତ ବିଶେଷରେ ଜନ୍ମାନ୍ଧ ଦୁଃଖୀକୁ ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହୃଦୟ କରିଛି ପଦ୍ମଲୋଚନ ।

'କବି ହେଲେଇ ଯେ ସଂସାରବିମୁଖ ଅଦରକାରୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ' ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଶେଠଙ୍କର କର୍ମମୁଖର ଜୀବନ ଏହି ଉକ୍ତିର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିବାଦ ।

× × × × ଜୀବନ ସାରା ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ଓ ବୈଦଗ୍ଧି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର କୌଳିନ୍ୟ ତଥା ଆଲୋକସ୍ନାନ ପରିବେଶରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ସମଧର୍ମୀ ଓ ସମାବସ୍ଥ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ନିକଟରେ କ୍ଷୀଣପ୍ରଭ ନୁହେଁ । ତେବେ ସୁଧା ମନସ୍ୱୀ କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କୁ ନିଜର ଗୁରୁ ବୋଲି ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କର ଉଦାରତା ଓ ହୃଦୟବତ୍ତାର ଲକ୍ଷଣ । ଶେଠଙ୍କର ଲେଖନୀ-ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନ, ମଧୁସୂଦନ, ଗଙ୍ଗାଧର, ଚିନ୍ତାମଣି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଲେଖନୀ-ଶୈଳୀ ଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ହେବ ନାହିଁ ।

ଆଜି ନଟବାଣୀ, ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ, ରମଜେସ୍ତ ପ୍ରଭୃତିରେ ତାହାଙ୍କ ଲେଖା ଦେଖିଲେ ମାନେ ସେସବୁ ରାଧାନାଥ, ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଅନୁକରଣ ବୋଲି କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି ମତାମତ ଦେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଅନ୍ଧ ଧାରଣା ମୂଳରେ ଆଜି କୁଠାରାଘାତ କରିବାକୁ ଏକାନ୍ତ ସକ୍ଷମ ଶେଠଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଲେଖାବଳୀ । କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କର ସମସ୍ତ କାବ୍ୟ-କବିତାକୁ ପାଠ କରି ମନନ କଲେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱତସ୍ରୋତ ଉଜାଣି ବହିଲା ପରି ମନେ ହୁଏ । ଏ ମାନାବୃତ୍ତି ଓ ଗଦ୍ୟ-କବିତା ଯୁଗରେ କବି ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଛନ୍ଦକୁ ଫେରାଇ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗ-ଧାରଣାର ଅନ୍ଧ ଦଳାଦଳି-ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ତ ଧୂଳି-ପଟଳରେ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ବା ମଳିନ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଭକ୍ତ, ରାଧାନାଥ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ତାତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟକଗଣ ସେ ସେ ଯୁଗର ଠିକାଦାର କରି ଦେଇଥିଲେ । ଆଜି ସାହିତ୍ୟର ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ଠିକାଦାରମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅକାରଣରେ ବସାଇ ଦେଇ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ-ଜମିଦାରି କରି ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରୋତକୁ ଅଯଥା ଆବିଳ ପଙ୍କିଳ କରି ଦିଆ ଯାଉଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଏ ଯୁଗ-ବନ୍ଧୁଳତା ଅଯଥା ସାହିତ୍ୟକର ମୁଣ୍ଡକୁ ସମ୍ପାକ୍ରାନ୍ତ କରି ରଖିଛି । କାଳିଦାସ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସାହିତ୍ୟରେ ରୋମାଣ୍ଟିସିଜମ୍‌ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ହେଁ ଆଜିର ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଜଣ ସମର୍ଥ ଲେଖକ ତାଙ୍କ ଭଳି ସାହିତ୍ୟରେ ରୋମାନ୍ସ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରନ୍ତି । ତେବେ କାଳିଦାସ କ'ଣ କେବଳ ସେ ଯୁଗର ? ଆଜିର କବି କି ସେ ନୁହନ୍ତି ? ପ୍ରକୃତ-ପ୍ରତିଭାର ବିଚାରରେ କାଳିଦାସ ଏ ଯୁଗର କବି ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରତିଭା କେବେ ଯୁଗ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ରହେ ? ଶୈଳୀ, ଛନ୍ଦ, ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଯୁଗର ନିଗଡ଼ରେ ବାନ୍ଧି ରଖା ଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବିମାନେ ସେ ସବୁକୁ ଡେଇଁ

କେବଳ ସାହିତ୍ୟସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି; ବରଂ ପ୍ରତିଭାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେତୁ ସେମାନେ ଅମର ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରେ କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠୀ ମଧ୍ୟ ଏ ଯୁଗର କବି । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁଗର ସଂଜ୍ଞା ଯେପରି କରା ଯାଇଛି ଇଉରୋପୀୟ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟିକ ଯୁଗ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏପରି ଅମାର୍ଜ୍ଜନୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ । ହ୍ୱଇଟ୍‌ମାନ୍ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଟି. ଏସ୍. ଇଲିୟଟ୍ ନିଜ କବିତ୍ୱର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଯାଇଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କ ନାମରେ କୌଣସି ଯୁଗକୁ ନାମିତ କରା ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟର କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଭଞ୍ଜ ଯୁଗ, ରାଧାନାଥ ଯୁଗ, ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ, ସବୁଜ ଯୁଗ ଓ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପ୍ରଭୃତି ଯୁଗମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ଆଦୌ ଉପଲବ୍ଧ କରା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ଏତଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟର ପବିତ୍ର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚେରବାଡ଼ ପଡ଼ି ତାକୁ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ତଥ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନକାରୀମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧକାର କରି ପକାଇଛି ।

ଏହି ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗ-ସଂଜ୍ଞାକୁ ମାନି ବସିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ଭଞ୍ଜ ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯୁଗ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପାଠକବୃନ୍ଦ ନୂତନତାର ଆସ୍ୱାଦରେ ମସ୍‌ଗୁଲ୍ । ଏପରି ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଭଞ୍ଜ ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ଆଦର୍ଶ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଓ ତହିଁରେ ପୁଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିବା କମ୍ ଗର୍ବ ଗୌରବର କଥା ନୁହେଁ ! ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା, କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠୀ ଏହି ଗର୍ବ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାରି ପ୍ରତି କବିଙ୍କର ଆକ୍ଷେପ ନାହିଁ, ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ; ବରଂ ଭକ୍ତି ଅଛି, ସମ୍ମାନ ଅଛି ଏବଂ ସେହି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଭକ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନ ତାଙ୍କର 'ଭଞ୍ଜଭକ୍ତି', 'ଚଇତ-ଅମାବସ୍ୟା' ଆଦିରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସେଠୀ କବିଙ୍କ ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓଜସ୍ୱିନୀ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଶେଷଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ତାଙ୍କ ରଚନା ଅପେକ୍ଷା ସମାଲୋଚନାରେ । କିନ୍ତୁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ବୋଧ ନ ହେଲେ ସେ ଦିଗରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ସ୍ୱଭାବତଃ ତଳକ୍ଷୁଣ୍ଣ ।

ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ଦିଗରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ବିଚାର କରି ବସିଲେ ଏକାନ୍ତ ଅବାକ୍ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ସେ ସ୍କୁଲ୍‌ଘରର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ସୁଦ୍ଧା ମାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି ।

ପିଲାଦିନୁ ତାଙ୍କର କ-ଖ-ଗ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଛି ଗାଁ ଚାଟଶାଳୀରେ । ଏ ଯାଏ ତାଙ୍କର ହସ୍ତାକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଙ୍କା ବଙ୍କା ଅକ୍ଷର ଭିତରେ ପ୍ରତିଭାର ଯେଉଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ, ତାହା ଯଥାର୍ଥତଃ ଅମର, ସୁରଭିତ ଓ ଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ।

ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ତାଡ଼ନା ଓ ଭାଗ୍ୟର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଉଭୟଙ୍କୁ ନେଇ କବି ଜୀବନସାରା ଗ୍ରାମରୁ ଗ୍ରାମାନ୍ତର ଯାଉଛନ୍ତି—ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଜୀବନଯାପନର ମଧୁର ଆଶାରେ । ମାତ୍ର ହାୟ ! ଅପଥଗାମୀ କବି କମଳାଙ୍କର ଆରାଧନା ପରିବର୍ତ୍ତେ କମଳର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୌରଭରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତା'ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଲେଖନୀ ମୁଖର କରିଦେଲେ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସପତ୍ନୀ ବରଦାଙ୍କର ବରଦାନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ! କବିଙ୍କର ଏ ଅପରାଧ କେବେବେହେଲେ ବିଶେଷତଃ ଆଜିର ଏ ଯନ୍ତ୍ରତାନ୍ତ୍ରିକ ଯୁଗରେ କ୍ଷମଣୀୟ ନୁହେ ! ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜର ସହଜାତ ଈର୍ଷ୍ୟା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କୁ ଆଜୀବନ ଉପହାସ କରି ଆସିଲେ ! କବି କିନ୍ତୁ ଏ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସଂଗ୍ରାମ ଭିତରେ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅଟଳ, ଦୁର୍ବାର, କଳକଳ ଛଳଛଳ—ଠିକ୍ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ଗିରିନିର୍ଝର ପରି !

କଳା ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ବାହ୍ୟଜଗତର ଯେଉଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ହୃଦୟ-ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ, କଳାକାର ବା କବି ତାକୁ ଯଥାତଥ ଅଙ୍କଣ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥାଏ । ମାନସ-ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଏହି ଛାୟା-ଚିତ୍ରକୁ କବି ବା କଳାକାର ଯେତିକି ସଜୀବ ରୂପେ ଚିତ୍ରିତ କରିଦିଏ, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ସେ ସଫଳ କଳାକାର ବା କବି ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହୁଏ ।

କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ 'ଯୁବତୀ', 'ସମାଜ', 'ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର' ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ନିଜ ମନୋଭାବର ପରିପ୍ରକାଶ କିପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ କରି ପାରିଛନ୍ତି ତାହା ପାଠ ନ କଲେ କିପରି ଜାଣିହେବ ? କବି ଏ କାବ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ନିଜ ଜୀବନର ବିରାଟ ଉତ୍‌ଥାନକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ତାର ଉପାଦାନଗୁଣି ପାଠକଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

କେଉଁଠି କେଉଁଠି କବିହୃଦୟର ଅଶାନ୍ତି, ଅତୃପ୍ତି, ବାସନାର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛଟା ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-କବିତା ଭିତରେ ହିଁ ଆମକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । କବିତା କବିଅନ୍ତରର ବାହ୍ୟ ପ୍ରକାଶ । କବିତା ତାହାର ବାସନା-ମରୁଭୂମିର 'ଓଏସିସ୍' ଏବଂ ହୃଦୟ-କାନନର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗୀ; କବିତାହିଁ ତାହାର କବିସତ୍ତା ।

କବିଙ୍କର କାବ୍ୟ-କବିତା ମଧ୍ୟରେ ମାନବପ୍ରାଣର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଅନୁରାଗ-ବିରାଗ, ମିଳନ-ବିରହ, ଆଶା-ଆକାଂକ୍ଷା, ଅନୁଭୂତ-ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ, ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ, ଅଶାନ୍ତି-ଅତୃପ୍ତି, ହାସ-ଅଶ୍ରୁ ସମସ୍ତହିଁ ଜୀବନ୍ତ ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-କବିତାବଳୀ ପାଠକଲେ ତନ୍ନିହିତ ଭାବ ପ୍ରବାହର ବିଦ୍ୟୁତ୍-ଚମକ ପାଠକକୁ ଚମକିତ କରାଏ । ମେଘାନ୍ତରାଳ ନିହିତ ବଜ୍ରର ଘଡ଼ଘଡ଼ ପରି କାହିଁ କାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚଟପଳକ, ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସ ପାଠକକୁ ଚକିତ କରାଏ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ କେଉଁଠି ବା ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିବେଶର ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ ।

ସମାଜସଂସ୍କାରମୂଳକ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବିଚାରର ପ୍ରଭାବ, କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟି ଦିଗରେ ଭଞ୍ଜ ଓ ପରେ କବିବର ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପ୍ରଭାବ କବିଙ୍କ ଉପରେ ସ୍ପଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି ନିଜର ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଦେଇ ସେ ସବୁକୁ ଏପରି ମଞ୍ଜୁଳଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ସେ ସବୁକୁ କବିଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ବୋଲି କହିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।

କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍କଳର ସମସ୍ତ କବିଙ୍କଠାରୁ ନିମ୍ନତମ । ସେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ତୁଳନାରେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଲଭାବରେ ବାସ ଓ ଗ୍ରାସ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣକୁ ଆହ୍ଲାଦ ଦାନ କରିପାରି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ ଅଭାବ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ କାବ୍ୟ-କବିତାର ସ୍ତବକ-ହାର ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଦୀପ୍ତି ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଶାଶ୍ୱତକାଳ ସକାଶେ ଅବିକୃତ ରହିବ । ପଙ୍କରେ ପଦ୍ମ, ଶ୍ମଶାନରେ ତୁଳସୀ, କଣ୍ଟକକଳେବରର ଅନ୍ତରାଳରେ ଅରଣ୍ୟରେ ବନମଲ୍ଲିକାର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ବିକାଶ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ । ସେହି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କବି ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଦରିଦ୍ର ଅଶିକ୍ଷିତ କୈବର୍ତ୍ତକୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି, ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ପର୍ଶଲାଭରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଓ, ଅନ୍ଧକାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ କାବ୍ୟ-କବିତାରେ ସମାଜ-ସଂସ୍କାରର ଯେଉଁ ସ୍ଫୁରଣ, ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ରଣର ଯେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ମାନବ-ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁ ସଜୀବ ରୂପାଙ୍କନ ସେ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାକୁ ଦେଖିଲେ ସେ ସବୁ ପ୍ରତିଭାର ବିଧି-ପ୍ରତିପାଦିତ ଅଧିକାର ନୁହେଁ ବୋଲି କିଏ କହିବ ?

ରଚନାର ସ୍ୱଚ୍ଛତ୍ୱରେ, କଳାର ସୌଷ୍ଠବରେ, ମୌଳିକତାର ଚମତ୍କାରିତାରେ, ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟର ବୈଶଦ୍ୟରେ, ବର୍ଣ୍ଣନାର ଭଙ୍ଗୀରେ, ବିଷୟବସ୍ତୁର ଆଦର୍ଶ ନିର୍ବାଚନରେ, ତୁଳନାର ସୂକ୍ଷ୍ମଯୁକ୍ତତାରେ, ଉପମାର ମନୋହାରିତାରେ, ଛନ୍ଦଲାଳିତ୍ୟରେ, ଶବ୍ଦର ସାର୍ଥକ ପ୍ରୟୋଗରେ, ନୂତନ ଶବ୍ଦସୃଷ୍ଟିର ବିଚକ୍ଷଣତାରେ, ରସର ଯଥାର୍ଥ ପରିବେଷଣରେ, ଅଳଙ୍କାରର ଉପଯୁକ୍ତ ବିନ୍ୟାସରେ, ଧ୍ୱନିର ସୁମଧୁର ସମାବେଶରେ, ତତ୍ତ୍ୱାଲୋଚନାର ଗବେଷଣା-ମୂଳକ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତାର ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶିତାରେ କବି ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କର ରଚନାରାଜି ସହୃଦୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପାଠକ-ମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଉପଭୋଗ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇଉଠିଛି । ନିଜର ଏହି ପ୍ରତିଭା ଗୁଣରେ କବି ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିବେ—ଏ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଆମ ମନରେ ଅବିସମ୍ବାଦିତ—ପାକତ ।

ତେବେ ଏ ଭଳି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେ କରିଛୁଁ କ'ଣ ? ଅତୃପ୍ତି ଜନିତ ଏହି ଅନୁଯୋଗ ସ୍ୱତଃ ସ୍ଥିର ମାନସର ମୂଳରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତ କଥା, କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏଇ ତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟ-କବିତାର ବାସ୍ତବ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ମନନ, ବହୁମୂଲ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉନ୍ନତ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରତିଫଳନ, ମାନବିକ ମହତ୍ତ୍ୱର ଅନୁଶୀଳନ, ଅନବଦ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦର୍ଶନ ଏବଂ ମମତାବୃତ ସରସ ହୃଦୟର ରହସ୍ୟର ଉନ୍ମୋଚନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଛି । ଅତଏବ, ଉତ୍କଳର ସୁଗ୍ରାହକ ସୁଧୀ ସାହିତ୍ୟିକବର୍ଗ କବିଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିଭା ଜନତା ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଆସନରେ ଆସୀନ କରାଇ ପାରିଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ମାନ ଅର୍ପିତ ହୋଇ ପାରିବ । ସୁତରାଂ, ସେହି ମଙ୍ଗଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଆକାଂକ୍ଷିତ ଅପେକ୍ଷା ଆମର ଅତୃପ୍ତ ପ୍ରାଣକୁ ତୃପ୍ତ କରୁ, ଅଳସ ଜୀବନକୁ ନିରଳସ କରୁ ଏବଂ ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିର କବିଙ୍କୁ ମାନବିକତାରେ ସ୍ତୁତି ପୂଜା କରିବା, ସରଳ ହୃଦୟରେ ବନ୍ଦନା କରିବାର ଅମଳିନ ଅନ୍ତଃ ଉତ୍କଣ୍ଠ ଆକାଂକ୍ଷାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରୁ !

ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ, ଶାନ୍ତିଃ, ଶାନ୍ତିଃ !

ବରଗଡ଼
ତା ୨୮।୧।୧୯୫୮
(ମାଘ-ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ).

କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ମେହେର

କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ

"ଯେ ଯଥା ମାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ ତାଂ ସ୍ତଥୈବ ଭଜାମ୍ୟହମ୍
ମମ ବର୍ତ୍ମାନୁବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟାଃ ପାର୍ଥ ସର୍ବଶଃ ।"

—ଗୀତା ୪ ଅ, ୧୧ ଶ୍ଳୋକ ।

ମାନବସମାଜର ମନନ ଓ ଅନୁଧ୍ୟାନ ସକାଶେ ଗୀତାର ଏହି ମହୋକ୍ତିକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସୁସ୍ପଷ୍ଟୀକୃତ ଓ ଭାବ ରୂପାୟନରେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ଗାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ମହାନୁଭବ ମନସ୍ୱୀ ୰ ମେହେର କବି:—

"ଯା ମନ ଯେସନ ତା ପାଇଁ ସେସନ
ଫଳ ଯୋଇଥାଏ ବିଶ୍ୱ,
ଶୁଭମନା ଶୁଭେ ଅମୃତ ଲଭଇ
ଖଳମନା ପାଏ ବିଷ !"

—ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ ।

ଏହା ସୃଷ୍ଟିର ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ ସଦ୍ୟ ଦର୍ଶନୀୟ କିମ୍ବା ସହଜଲଭ୍ୟ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ପ୍ରାଣାନ୍ତ ବିଶୁଦ୍ଧ ସାଧନା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଆଜି ଚୋଟିକ ଚୋଟି ଦୃଶ୍ୟପଟରେ ଅଙ୍କିତ ହୁଏ—ଜୀବନସ୍ରୋତର ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଅକୂଳ ବ୍ୟାକୁଳ ଗତି, ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିର ବାଧା-ପ୍ରତିବନ୍ଧକ, ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ-ବନ୍ଧୁରତା, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳୀନ ଝଞ୍ଜାନିଳ ପରି ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ନୈରାଶ୍ୟର ଉତ୍ତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜଞ୍ଜାଳ ରୂପ ଦୁର୍ଲଙ୍ଘ୍ୟ ଶିଳାସଙ୍କଟ । ତଦୁପରି ଅଜସ୍ର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ଅଦୃଷ୍ଟ-ଗିରିଗହ୍ୱର-ବାସିନୀ ଭୟାନକ ଚିନ୍ତା-ରାକ୍ଷସୀର ଅଟ୍ଟହାସ ! କିନ୍ତୁ, ସେତେବେଳେ ଅସ୍ଫୁଟ ଧ୍ୱନିରେ କାହାରି ଶୁଭୁଥାଏ ଐକାନ୍ତିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦେବୀଙ୍କର ଏହି ହୃଦ-ଆହ୍ଲାଦିନୀ ଆବୃତ୍ତି ବାଣୀ:—

ବନ୍ଧୁ ଯା' ରେ ମୋର ଜୀବନଧାର,
ନଦୀ ସମାନ;
ଅଟଳେ ତୋ' ଆଶ୍ରା ଜଗତ ପାର
କରିବ ଦାନ !

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ ପାଦେ ଚାଲିଥାଏ ସନ୍ଦେହ ଓ ବିଶ୍ୱାସର ବାଦ ପ୍ରତିବାଦ ।

ସନ୍ଦେହ—ସାରା ଜଗତ୍ ? କି କୁହୁକ ଦୁରାଶା ! ଜାଗ୍ରତ ସ୍ୱପ୍ନ !
ବିଶ୍ୱାସ—ଜାଣିନ ? ଯେଉଁଠି ଯା'ର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ଅଚ୍ଛିନ୍ନ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ;

ତା' ପକ୍ଷରେ ତାହା ସାରା ଜଗତ୍ ପରି ବୋଧ ହେବାରେ ଅସଙ୍ଗତି କ'ଣ ? ଯେଉଁ ମାଟିର ଭଗବାନ 'ଜଗନ୍ନାଥ' ନାମରେ ଅଭିହିତ, ସେଇ ମାଟିଟି ତା' ସନ୍ତାନ ପକ୍ଷରେ ସାରା ଜଗତ୍ର ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ।

ସତକୁ ସତ ଏଇଠି ମୋର ଜନ୍ମ, ଏଇଠି ମୋର କର୍ମ, ଏଇଠି ମୋର ମରଣ; ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ହର୍ଷ-ବିଷାଦ, ହାନି-ଲାଭ, ହସ-କ୍ରନ୍ଦନ, ଶାନ୍ତି-ବିପ୍ଳବ, ପାପ-ପୁଣ୍ୟ, ମୁକ୍ତି-ବନ୍ଧନ, ସ୍ୱର୍ଗ-ପାତାଳ ସବୁ ମୋର ଏଇଠି । ଏଇଠି ମୋର ବୈକୁଣ୍ଠ, ଏଇଠି ମୋର ଯମାଳୟ; ସ୍ୱର୍ଗ-ସୁଖ ଭୋଗ, ନରକ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ମୋର ସବୁ ଏଇଠାରେ ।

ଏଇ ଧାରଣାଟି ଏ ଯାଏ ମୋତେ ବଞ୍ଚେଇ ରଖିଛି । ବଞ୍ଚେଇ ରଖିବା ଅର୍ଥ ମୋର ଜୀବନସ୍ରୋତର ଧୀର ସଞ୍ଚାରି ଥାଇ ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟପଥକୁ ଆଜି ଠଉରେଇ ପାରୁଛି । ଦିନେ ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ସେ ପହଞ୍ଚିପାରେ, ଏଇ ଆଶା ମଧ୍ୟ ଅଛି ।

ଆଶାର ଅଧିକାର ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତିରେ ନୁହେଁ—ସାଧନାରେ । ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶା ପାତାଳର ଗହ୍ୱର—ସାଧନାର ଆଶା ସ୍ୱର୍ଗର ସୋପାନ । ସିଦ୍ଧିର ଅବସ୍ଥିତି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୀମାବଦ୍ଧ; ସାଧନାର କ୍ଷେତ୍ର ଅସୀମ, ମୁକ୍ତ, ପ୍ରଶସ୍ତ । ସିଦ୍ଧିକାମୀ ମରଣକୁ ବରଣ କରେ, ଜୀବନକୁ ବିସ୍ତାର କରିଥାଏ ସାଧନା-ବିଳାସୀ ।

ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଆଜି କି ରାଜନୈତିକ, କି ସାମାଜିକ, କି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଶ ଓ ଜାତିର କ୍ରମୋନ୍ନତ ସୋପାନ ଆଶାନୁରୂପ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଯାଉଛି ଶାସନାରୂଢ଼ପ୍ରୟାସୀ ସତ୍ୟବାଦସ୍ୱୀକାରୀ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଔଦାର୍ଯ୍ୟ-ଆନୁକୂଲ୍ୟରୁ ।

ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ, ସେହି ଅତୀତୀୟ ଅଂଶଟାକୁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ନବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ "ସଙ୍ଗୀତ-ନାଟକ-ଏକାଡେମୀ" ସଦନୁଷ୍ଠାନଟି ହେଉଛି ବାଗ୍ମିମାନଙ୍କ ଓ ଅବଲମ୍ବମାନଙ୍କ ସୋପାନଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ 'ଉତ୍କଳ ବାଣୀପୀଠ' ବା 'ସାହିତ୍ୟ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ' କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତିଟିରେ ବୋଧହୁଏ ଅସମୀଚୀନତା ଆସିବ ନାହିଁ ।

ଶଂସିତ ସାହିତ୍ୟ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଜନନୀ ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀଙ୍କର ଆରାଧନା ସକାଶେ ମୋଭଳି ଜଣେ ଅର୍ବାଚୀନ ଅକିଞ୍ଚନ ମାଳାକାରର ଶିକ୍ଷା-ସଭ୍ୟତା-ଶକ୍ତି-କାଞ୍ଚନ ସମ୍ପୁର୍ଷିତ ଅରଣ୍ୟ କୁସୁମାବଳୀ-ଗ୍ରଥିତ ମାଳାଟିକୁ ଅଗ୍ର ଅର୍ପଣୀୟ ନୈବେଦ୍ୟ-ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟ ରୂପରେ ସାଦର ଗ୍ରହଣ କରି ପାଇଅଛି, ସେଥିରେ ମୁଁ ଯେପରି ବିସ୍ମିତ-ଚକିତ, ତଦ୍ରୂପ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଆହ୍ଲାଦନରେ ସ୍ନାତ-ଅଭିଭୂତ ଏବଂ ଆଜୀବନ ଧନ୍ୟ, କୃତାର୍ଥମନ୍ୟ ! ଅତଏବ ତନ୍ନିମିତ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣ ସତ୍ସାହିତ୍ୟଦର୍ଶୀ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ମାନ୍ୟବର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ସଙ୍ଗୀତ-ନାଟକ ଏକାଡେମୀର ସହୃଦୟ ସଭାପତି, ସମ୍ପାଦକ ତଥା ସଦସ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଜି ମୋର ହାର୍ଦ୍ଦିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛି ।

ହୃତଃ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଓ ବିନୟ ସହକାରେ ଏଠାରେ ଜଣେଇବାକୁ ପୁନଶ୍ଚ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି ଯେ, ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ସର୍ବାଙ୍ଗ-ସୌଷ୍ଠବ ସମ୍ପାଦନ ଓ ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ ଦିଗରେ ଯେଉଁ ଉଦାରମନା ସଜ୍ଜନବୃନ୍ଦ ଆଶାତୀତ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି, ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପ୍ରତିକୃତି * ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରବନ୍ଧାଦି ଯୋଗାଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ।

ବିଜେପୁର-ବୁଢ଼ିମାଲ୍,
ତା ୧-୩-୫୮ ଇସ୍ୱୀ

ବିନୀତ
ଗ୍ରନ୍ଥକାର

* ତୁଳାସନୋପବିଷ୍ଟ ପ୍ରତିକୃତିଟି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାବୁ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ମେହେରଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରଦତ୍ତ ।

ପ୍ରତିଧ୍ୱନି

ହେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ !   ଗୁରୁ-ସମ୍ବୋଧନେ
ତୁମ୍ଭ ସଭକ୍ତି-ପ୍ରଣାମ,
ପାଏଁ ଯା' ପ୍ରଣାମ   ମନେକନା' ତାହା ମୋ
ଆପଣାଙ୍କ ପ୍ରାଣାରାମ !

'ଗୁରୁ'-ଯୋଗ୍ୟତା ମୋ   ଯାହା ଥାଉ ବାବା,
ତୁମ୍ଭେ ତ' ମୋ କର୍ମ-ଗୁରୁ,
କର୍ମରେ ଗୁରୁତ୍ୱ   ଦେଖାଇବା ଲାଗି
ଗଢ଼ିଅଛ ସ୍ୱର୍ଗପୁରୁ !

କଏ ତୁମେ ? ତୁମ୍ଭ   ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ
ପାଇଛୁ କେ' ପରିଚୟ ?
ତଥାପି ଅନ୍ତରୁ   କେତେଜଣ' ତାଙ୍କଠି
ଥିବ ଯାହାଙ୍କ ହୃଦୟ !

ସେ ଭକ୍ତିରେ ବଣା-   ମାଳଙ୍କର ମାଳା
ଗୁନ୍ଥି ବାକ୍ୟଦେବୀ ଗଳେ,
ଅର୍ପିଅଛି ଆଜି,   ରହିବେ ନିଶ୍ଚୟ
ଚିହ୍ନାଇ ଥିଲେ ଅନ୍ତରେ ।

ଜଳଧରୀ ହୃଦୟା-   ଚିହ୍ନିଙ୍କ ଗୁଣୁଣି
ଶୁଣି ମିଳେ ତୁମ୍ଭ ତୁଣ୍ଡେ,
ସାଫଲ୍ୟ ଲଭିବ   ଜଣେ ଯା' ଅନ୍ତୁ ଏ
ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମୋ ବନ୍ଧୁତ୍ୱରେ !

ତ୍ୟାଗ ଆଉ ପୂଜା   ସୁଶିକ୍ଷକ ତୁମ୍ଭେ
ଗୃହବନ୍ଧନ-ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମେ   ବ୍ୟାହତ ତଥାପି
ନେତୃତ୍ୱ ଅଭିଳାଷୀ !

(୧) 'ପ୍ରଜଣ୍ଣ' ତୁମ୍ଭର ମ୍ଳାନମୁଖୀ ଯିନା
ପ୍ରତିଭା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର,
ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଉଦାରତା, ବିନୟ, ସାରଲ୍ୟେ
ହୃଦୟ ଅତି ସୁନ୍ଦର ।
ପ୍ରତିଭାର ସେହି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-ସାଧନା
ଦେଖାଇଛି ଜନହିତେ,
ଅନୁସରଣୀୟ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ତାହା
ଗ୍ରନ୍ଥଙ୍ଗବନ-ସାହିତ୍ୟେ ।
"ଖଡ଼ଗେଶ୍ୱର ଗ୍ରନ୍ଥା- ବଳୀ" ଏହା ତୁମ୍ଭ
ଆଦର୍ଶ ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା,
ଅର୍ପି ଗୁରୁ କରେ ବାଗ୍‌ଦେବୀ-ପୀଠରେ
ଝଙ୍କାରିଛ ଭକ୍ତି-ବୀଣା ।
ହୃଦ-ମନ୍ଦିରେ ମୋ ବାଜିବାରୁ ଆଜ
ସେ ଭକ୍ତି-ବନ୍ଦନା ତାନ,
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ହୋଇ ଉଠେ ସେ ତାନରୁ
ତୁମ୍ଭରି ଏ ଗୁଣଗାନ !
ବିଶ୍ୱକୁ ଯେ ଯାହା ଦିଏ ପାଏ ତାହା
ନୁହେଁ ତୁମ୍ଭକୁ ଅଜଣା,
ଏ 'ପ୍ରତିଧ୍ୱନି'ଟି ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ନହେବ
ଆଶା ରଖେ ମୋ ଧାରଣା !

ତୁମ୍ଭର
ଅକ୍ଷମ ସହକର୍ମୀ
ଖଡ଼ଗେଶ୍ୱର

---

(୧) 'ପ୍ରଜଣ୍ଣ'—ହାତଲେଖା ମାସିକ ପତ୍ରିକା ବିଶେଷ । ଏହା ପ୍ରଥମାବସର ମୁଣ୍ଡିମାନେ ବାହାରୁଥିଏ । କଳାପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆଜାତିର କଳାବିକାଶିନୀ ଏଇ କ୍ଷୁଦ୍ର କଳେବର ପତ୍ରିକାଟି "ଖଡ଼ଗେଶ୍ୱର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ" ସଙ୍କଳୟିତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାବୁ କୃଷ୍ଣକିଶୋର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଜାତିର ଏହି ଆଦର୍ଶ ପତ୍ରିକାଟି କେବଳ ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟତାରୁ ଆଶାନୁରୂପ ପ୍ରଚାର, କବିତାଦ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାଇପାରୁନାହିଁ; ତନ୍ନିମିତ୍ତ ଏଠାରେ ଉକ୍ତ ପତ୍ରିକାକୁ ବିଷାଦ ଛାୟାପାତରେ ମ୍ଳାନମୁଖୀ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଅଛି ।

ସୂଚିପତ୍ର

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧। ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା—	
(୧) ମଙ୍ଗଳାଚରଣ	୧
(୨) ସନ୍ଧ୍ୟା-ସମାଗମ	୧୩
(୩) ସଜନୀ	୧୮
(୪) ଗୁପ୍ତ ନିବେଦନ	୨୨
(୫) ନୂଆ ଭୂଆସୁଣୀ	୩୨
(୬) ଭ୍ରମର କୋଇଲି	୪୨
(୭) ସ୍ୱରଜନ ଗୁଞ୍ଜାରି	୪୫
(୮) କନକଲତା	୪୯
(୯) କୃତ୍ରିମ-ସାଧନା	୫୮
(୧୦) ଚିତା-ମୂଲ୍ୟକଥା	୬୫
(୧୧) ସ୍ମୃତି-ମାଳା	୮୮
(୧୩) ଜଳଆଲୁଅ	୯୪
(୧୪) ଚିନ୍ତା-ଭକ୍ତି	୧୦୧
(୧୫) ଗହ୍ୱର	୧୦୬
(୧୬) ଅନ୍ତିମ-ଚିନ୍ତା	୧୧୩
୨। ନୃସିଂହନାଥ	୬୫
୩। ଚଇତ-ଅମାବସ୍ୟା	୧୨୧
୪। ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର	୧୪୫
୫। ଆମେ ଗହ୍ୱର କାହିଁକି ?	୧୬୯
୬। ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ	୧୯୯
୭। ଓର୍ଦ୍ଧ୍ୱା ପଥ	୨୨୫
୮। ସ୍ମୃତି-ମୁକ୍ତାବଳୀ	୨୪୫
୯। ମହାପ୍ରଭୁ	୨୮୯
୧୦। ଓର୍ଦ୍ଧ୍ୱା ପଥ (ମୂଳାନୁବାଦ)	୩୦୯
୧୧। ସୁରଙ୍ଗୀ	୩୪୩
୧୨। ଧନ୍ୟ-କଳିକାଳ	୩୮୫
୧୩। ବିଷାଦ-ନିଶା	୪୦୩
୧୪। ଉତ୍କଳ-କବିତା (ପ୍ରଥମ ଭାଗ)	୪୨୫

ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠ

ଓଡ଼ିଶା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା

ଗଣେଶ୍ୱର-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ଓଡ଼ିଶା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ

ମଙ୍ଗଳାଚରଣ

(ସ୍ୱର—ଶୋକ କାମୋଦ)

ମାତ ସରସ୍ୱତି, ଶିବା ଶୋଭାବତି,
ରଖ ସାରସ୍ୱତ ଧର୍ମ-ତେଜ,
ତୋହ୍ନ କୃପା ବିନା ଗତି ପାଉଛ ନା'
ସରସ ସାର୍ଥକ ପଦ ଏକ;
ନାବଂ ଆଲୋଚନେ,
ବନ୍ଧ ହୋନ୍ତୁ ଧୀର ଜନ୍ମ ବେକ;
ଦେବି, ମୋ ହୃଦୟ- କମଳେ ଉଦୟ
(୧) କର ଯମକାଦ ବୃତ୍ତି, ନେତ୍ରକ ! (କ)

ତୋ ପଦ ସେବାକର ଲଭିନ୍ତୁ ତ ବାରେ
କରୁଣା-କଟାକ୍ଷ ଭାଳି ଦେବୀ,

---

(୧) ଯମକ—ଶବ୍ଦାଲଙ୍କାର ବିଶେଷ । ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ, ଛେକାନୁପ୍ରାସ—ଏହା ତୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦାଲଙ୍କାର ।

ଉପହସନ୍ତୁ   ଅବା ନିନ୍ଦନ୍ତୁ
ନ କର୍ ଲେଖନୀ ଧର୍ମ-ଲେଶ;
ଛନ୍ଦ-ଜନନି ଗୋ,
ଛନ୍ଦ ନିୟମରେ ନ ପରଖ;
(୧) ପଦରେ କେବଳ   ଚଉତିଶା-ବଳ
ବନାଯୁକ୍ତ ମଧ୍ୟ ହେବ କ-ଷ ! (ଗ)

ଏ ଖଣ୍ଡ-କବିତା-   ବିଷୟୁଙ୍କର ତା'
ନାମ ଯଶ ହେବ ଯୁଗ ଯୁଗ,
ମଣ୍ଡୀ ମାନେ ଜାଣି   ପଢ଼ିଏ ରଂଜାଇ
ହେବ ଶତ୍ରୁ ଆହ୍ଲାଦକ ରାଗ;
ଭାଷାରୂପିଣୀ ଗୋ,
ଅନୁଭବ ଲୁଚ ଅନୁରାଗ,
ଭାଷାର ପ୍ରସଙ୍ଗେ   ତାଲି ଖଡ଼ ସଙ୍ଗେ
ପଶିଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଖାଗ । (ଙ)

ମାସ୍ ଆଦରଣେ   କବିତାର ରସେ
ଥିବ ଆଦି-ଶାନ୍ତ ମଧୁ-ମାଧ,
ସାହିତ୍ୟ-ଭୁବନେ   ଏନ୍ତୁ କାବ୍ୟ-ବନେ
ରଖିଥିବ ପଦ-ଶିଂଘ-ବାଘ;
ଦେଖି ଅବହେଳି,
ଧଇବେ ଅବଜ୍ଞା ଗର୍ବୀସଧ;
କରୁଣ-ହୃଦୟା   କର ମା' ସୁଦୟା
ହେଳେ ମୋହର ଭକ୍ତି-ଅରଘ । (ଘ)

“ଚଉତିଶା ଚନ୍ଦ୍ର-   କଳା” ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ନଭର ହେଜି,
ରସିକ-କୁମୁଦ-   ହୃଦେ ତାଙ୍କ ମୁଦ
ଉଛୁଳାଉ ଖର-ଶିନ୍ଧୁ ତେଜି;

(୧) ବଳ—ଦୃଢ଼ତା ଅର୍ଥାତ୍ ନିୟମ ।

ରସ୍ତୁନାଶିନ ଚେଗ,
ନାଶ ଦୁଷ୍ଟ-ବଧୂକୃତ ଦାଗ,
ଦୁଃଖ ଦୁନ୍ଦ-ଶାବ- ଜୀବ ନାମଜିବ
ରସ-ସୁଧାଧାରା ଝରାଅ ! (୬)

(୧)ଏ କାବ୍ୟ-ଆପଣେ ମୁଁ ବସିଥାଁ ଘେନି
ରଖିବି ଶ୍ରୀଫଳ-ଅଳେଇତ,
(୨)ସୁପତ୍ର ଶାକର ଧୂମ୍ର ନିଶାକର
ଗୁଆ ଖଇର ଗୋଲମରିଚ;
ମନ୍ତ୍ର ନକ୍ଷତ୍ର,
ଥିବ ସଇଳାବ ଶୁଣ୍ଠି ବଟ;
ଚକ୍କଣ ଗାହକ ନୋହୁ ସନ୍ଦେହକ
(୩) ଚକ୍ଷିନେବକ କର ଧୀ-ଚରିତ । (୭)

କବିତା ପଣ୍ୟ ଏ ବଟିଗୁ ପଣ୍ୟଏ
ଲଗାଇବ ଖୁବ-ପୁନ୍‌ଚାଙ୍ଗି,
(୪) ମଲ୍ଲିକା ମନ୍ଦାର ଚମ୍ପକମନ୍ଦାର
ମୌନିକତା-ଜଳ ରଖି ସ୍ୱଚ୍ଛ,
ଥିବ ଅଧିକରେ,
ମଧୁ ମାଳତୀ ମଆଳୀ ଗୁଚ୍ଛ;
(୫)ପାଠକ-ମଧୁପ ନଚେତକା ମଧୁପ
ଆଶାରଖିଁ ନ ମଡିବେ ଭୁଲ । (୮)

ତୋ ଧାର୍ଯ୍ୟ ନମାନ କେତେ ଅଭିମାନ
କାଢିଛନ୍ତି କବିପଦ ଆଜ,

(୧) ଆପଣ—ବଜାର, ଦୋକାନ । ଶ୍ରୀଫଳ—ନଡ଼ିଆ ।
(୨) ସୁପତ୍ର—ତେଜପତ୍ର । ଶାକର—ଚିନି । ନିଶାକର—କର୍ପୂର ।
(୩) ଧୀ—ବୁଦ୍ଧି, ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରଜ୍ଞା ।
(୪) ମନ୍ଦା—ଗଛମୂଳରେ ଜଳ ରହିବା ସ୍ଥାନ ।
(୫) ମଧୁପ—ଭ୍ରମର, ମହୁଅଳି ।

ପ୍ରାପ୍ୟ ଜନ୍ମପଦ- ଭୁଲେ ତାଙ୍କ ପଦ
ଭୁଲି ବସିଲେ ଜଣଙ୍କୁ ଲାଜ;
ଜ୍ଞାନବରଦେ ଗୋ,
ଆନ କଥାମାନ ଦୂରେ ତେଜ;
ମୋ ପ୍ରଭୁ ଅରୁଣା- ଧନ୍ୟ ! ତୋ' କରୁଣା
ସ୍ମରିବ କି ନା' ମାନସେ ଦେବ ! (୬)

କବିତ୍ୱ ମାତର ମୂର୍ଖେ ଏ ଗୀତର
ତୁ ହେଉ ମୂଳ କାରଣ ବୁଦ୍ଧି,
(୧)ପ୍ରତିଭା-କୃପାଣୀ ଘେନ ବୀଣାପାଣି,
କଳ୍ପନା-ରୂପସୀ ସଙ୍ଗେ ସୁଦ୍ଧି;
ବସୁଧାରିଣୀ ଗୋ,
(୨) ହର ବାଧାବନ୍ଧରାଶି-ଓଜ;
ମୋତେ ନୂତନ କଣ୍ଠି ଯା' ନାମ ଟେକନ୍ତି
ତା ମୁଣ୍ଡେ ନିନ୍ଦା-ପ୍ରଶଂସା-ବୋଝ । (୭)

ଖଣ୍ଡ ମୋର ଶିର ନ ଆଣେ କସ୍ତୁର
ଦେଖି ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ସାଧୁ ଜନ,
(୩)ଉଦ୍ଭବ କେବଳ ଦୁଷ୍ଟ ମହାବଳ
ଦୋଷୈକ-ଦର୍ଶୀ ଅଭିମାନ;
କଳିକାଳର ସେ,
(୪) ଭୂଳକ ଅପୂର୍ବକାଳ-ଗଣ;
(୫)ମୁରଚକ-ଶ୍ରୀ ମୁରଚନ୍ଦ-ଶ୍ରୀ
(୬) କାଳକ ଅ-ପୂର୍ବ "କାଳ-ଗଣ" । (୮)

---

(୧) କୃପାଣୀ—ଛୁରୀ ।
(୨) ଓଜ—ବର୍ଗମୂଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ରାଶି (ସଂଖ୍ୟା) ଆପଣାଦ୍ୱାରା ଗୁଣିତ ହୁଏ, ତାହା ସେହି ଗୁଣନଫଳର ଓଜ ବା ବର୍ଗମୂଳ । ଯଥା—ପାଞ୍ଚକୁ ପାଞ୍ଚରେ ଗୁଣିଲେ ପଚିଶ ହୁଏ, ଅତଏବ ପାଞ୍ଚ ସଂଖ୍ୟାଟି ପଚିଶର ବର୍ଗମୂଳ ।
(୩) ମହାବଳ—ବ୍ୟାଘ୍ର । (୪) ଅପୂର୍ବକାଳ—ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ । (୫) ମୁରଚକ-ଶ୍ରୀ—କବଚଶ । ମୁରଚନ୍ଦଶ୍ରୀ—ସୁମେରୁ ପର୍ବତର ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭା । (୬) କାଳକ—

ତୋଷେଷ ଆବରଣ ଗୁଣରେ ମନୁଷ-
ଷାରସମ୍ମ ଯାର ହୃତ-ପାଠ,
ଦର୍ଶେ କୁହାଲୁ ଦେଲପରି ତାକୁ
ଦେଖାଉ ନମ୍ରଏ ଧର୍ମବାଟ ।
ମିଷ୍ଟ ଶୀର ପାନେ,
ଉଦ୍‌ଗାରଇ ବ୍ୟାଳ କାଳକୂଟ;
ଦୁଷ୍କୃତ ପ୍ରକଟ ନ ଘୁଚେ ମର୍କଟ
ପିନ୍ଧଲେ ସୁନ୍ଦା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁକୁଟ । (୫)

ଖଳ ନନ୍ଦା ଅତି- ରଞ୍ଜନରେ ଅତ
ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକପାରେ ସ୍ତୁତିପାଠ,
କଟଲେହିଁ ନନ୍ଦନ ଅଥବା ବନ୍ଦନ
ଚନ୍ଦନ ନଷ୍ଟଏ ସୁଇଁବାଠ;
ଶ୍ଳୋକଦାୟିନି ଗୋ,
ତୋ' କରୁଣା କଣ-କଲ୍ଲୋଳ;
ଏ ଘୃଣ-ସଙ୍ଗୀତ ରସ ତରଙ୍ଗିତ
ସାହିତ୍ୟ-ଗଙ୍ଗାର ନେଉ କୂଳ । (୬)

ଆସ ମା ଭାରତି, ତୋଳିଛି ଆରତି-
ସ୍ୱରୂପ ଭକତି-ଚନ୍ଦନାଢ଼୍ୟ,
ହଂସପୃଷ୍ଠ ତେଜ ପ୍ରତିଭାର ତେଜଃ
ପ୍ରକାଶି ମୋ ହୃଦାସନ ମାଢ଼;
ଜାଡ୍ୟନାଶିନି ଗୋ,
ସମୂଳେ ଜାଡ୍ୟ-ଦୁଣ ଉପାଡ଼;
ସାଧନା-ପ୍ରଭାତ ଚିତ୍ତ-ସ୍ତୁତିଗୀତ
ନଇଁକିବେ ଦଅ କୃପା-ବାଡ଼ । (୭)

ମୁଁ ତ' ଅବନିବକ ବିଘ୍ନ-ଅନ୍ଧ ବେକ
ଛେଦନେ ତୋ ଶକ୍ତି-ଖଡ୍ଗ ଦାଢ଼,

ଦନ୍ଧନକାଷ୍ଠ । ସ-ପୂର୍ବ 'କାଳ-ଶନ'—'କାଳ'ର ପୂର୍ବରେ ଓ 'ଶନ'ର ପୂର୍ବରେ 'ଅ' ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ "ଅକାଳ ଅଶନ" ହେବ । ଅଶନ—ବଜ୍ର ।

ବନ୍ଧ ନୋହିବ ତ'   ଧାଡୁଅଛି ବଡ
ଭରସା ମୋହର ଅଛି ଗାଢ଼;
ବୀଣାଧାରିଣୀ ଗୋ,
ନ ମଣ ଏ କଥା କହୁଛି ମୂଢ଼;
ହେ ଦେବି ସାହିଲେ   ନିସର୍ଗ ସାରଙ୍ଗେ
ଦୃଢ଼ତା ଘୋଷିଛି ମହାମୂଢ଼ । (୩)

ପଢ଼ିନାହିଁ ବେଦ,   ବେଦାଙ୍ଗୋପବେଦ,
ଉପନିଷଦ, ସ୍ମୃତି, ପୁରାଣ,
କାବ୍ୟ, ଅଭିଧାନ,   ସାହିତ୍ୟ ବିଧାନ-
ଅଳଂକାର ଆଦି ଯେତେକ ଜାଣ;
ଭ୍ରାନ୍ତିବାରିଣୀ ଗୋ,
ଭାଷା-ଭ୍ରାନ୍ତି ମୋର ତା' ପ୍ରମାଣ;
ତଥାପି ସାହିଲା,   ଦୟାରେ ତରଳା
ନହେଲେ ତୁ' ଶିଳାଠାରୁ ଟାଣ । (୪)

ଅୟି ବରଦା   ହେଲୁ ତୁ' ଶାରଦା
ଜାଣିଛି ମୁଁ ଟଗ୍ ସରବତ,
ଯଶୋ-ସୁଧାକର   ଲଭିବାକୁ କର
ବଢ଼ାଉଛି ହୋଇ ଖର ବଟ;
ମୋର ଦୁଃସାହସେ,
ହସିବେ ନାହିଁ ତ ସୁପଣ୍ଡିତ;
ସିଂହିକା କୁମର   ଛଳନା ଗୁମର
ରଖି ହେଲା ସିନା ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ । (୫)

ନୁହେ ଆସ୍ପରଧା   ବଳାଛି ଶରଧା
ଭଜିବ ଭକ୍ତିସାହିତ୍ୟ-ପଥ,
ମାଣ୍ଡ ମୁଁ ଶକଟ   ଚଢ଼େଲ ପ୍ରକଟ
ଅଟକିବ କେ' ତ ବ୍ୟୋମରଥ;

ଯେହୁ ସମରଥ,
ବୁଝେଇ ଦେବାକୁ ପଦ-ଅର୍ଥ;
ପଦସାମ୍ୟ ଆଣି ଭାଙ୍ଗ ଜୁଡ଼େଇ ଆଣି
ଦେଖାଇବ କାହିଁ ମୋ ସାମର୍ଥ୍ୟ । (୫)

ଦୋଷ ମଧ୍ୟେ ପୁଣ ଆଦର ଦ୍ୱିଗୁଣ
ଆନନ୍ଦ ଲଭଇ ସାଧୁବୃନ୍ଦ,
ସକଳଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର-
କାନ୍ତ ତା' କରୁଣେ ଲଭେ ମୁଦ ।
ଏହି ଆଶା ବେନି,
ସଭାରେ ମୁଁ ଯୋଡୁଅଛି ପଦ;
ଗୋଲାପେ କଣ୍ଟକ ଥିଲେହେଁ କଣ୍ଟକ
ରସଜ୍ଞାନ୍ଧ ତା'ର ଷଟ୍‌ପଦ ! (୬)

ଯେଉଁ ସାଧୁମନ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ-ସୁମନ
ପରି ଅମ୍ଳାନ ଶୁଦ୍ଧ ସୁବୋଧ,
ମାନ ଅପମାନ ଯା' ଜ୍ଞାନେ ସମାନ
ଯେହୁ ଆତ୍ମଜିତ ଗତକ୍ରୋଧ;
ପ୍ରେମଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେ,
ଅଭେଦ ମଣନ୍ତି ଜଡ ବୁଧ;
ତାଙ୍କର ଆଗରେ ଏହା ସଭାଗରେ
ତୁଚ୍ଛତ ଦେବାର ଅବରୁଦ୍ଧ । (୭)

ସାଧୁ ଭଗବତ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତ
କରେ ତେଣୁ ସାଧୁଗୁଣ ଗାନ,
ଭବ-ଅକୂପାର ହୋଇବାକୁ ପାର
ସାଧୁସଙ୍ଗ ଏକା ଜଳଯାନ;
ସାଧୁଜନ ଠାରେ,
ତୁଚ୍ଛ ଦ୍ରବ୍ୟ ହୁଏ ମୂଲ୍ୟବାନ;
ଯେପରି ସ୍ପର୍ଶ- ମଣିର ପରଶ
ଲଭି ଲୌହ ହୁଏ ମୂଲ୍ୟବାନ । (୮)

ରଜ୍ଜୁ-ନୀଡ଼ା ସମ   ଅସାର ବନ୍ଧନ
ଗଠନ କରିବା କାବ୍ୟରୂପ;
ବିଚାରର ପଥ   ଘଟାଏ ବିପଦ
କବିଯଶପ୍ରାର୍ଥୀ ଖୋଜି ସଦା-ରୂପ;
ଘଣ୍ଟି ଚଞ୍ଚୁବୃତ୍ତି,
ଦୁର୍ଜନ ଟାପରି-ଫକ୍କିକାପ;
ନିଷ୍ଫଳ ଚରଣ   କବିର ମରଣ
ନୁହେ ସାଧାରଣ ଲଜ୍ଜା-ତାପ । (ଘ)

ବରଷାକାଳୀନ   ପ୍ରବାହ ମଳିନ
ହେଉର ନ ହେବାପାଏ ବାପ,
ରଚନା ସେସନ   ଗଡ଼କର ପରି-
ମାର୍ଜନାରେ କେବେ ନୁହେ ପାପ;
ବୁଧ ସମାଜରେ,
ଷାନପୁରେ ତେଣୁ ମାଗେ ମାପ;
ସାହିତ୍ୟ-କାନନ   ଲଭି ସମାଦନ
ନ ହେଉନ୍ତୁ ଦୋଷକ ଝରାପ । (ଙ)

ସୁଷମ ସଲିଳ   ଥିଲେହେଁ ପଙ୍କିଳ
କଲ୍ଲୋଳିକା ନ ଗୁଣତ୍ରି ବରସବ,
ସେଭଳି ଦୁର୍ଜନ   ଦୋଷକୁ ବର୍ଜନ
କରେ ତଥାପି ସାଧୁ ସୁଭାବ;
ତଣ୍ଡୁ ଦେଲେଁପରି,
ନ ବାଏ କର୍ଣ୍ଣେକ ସରାଭବ;
ବରଞ୍ଚ ବନ୍ଧନ-   ଗନ୍ଧ୍ରେ ମିଶ୍ର ସମ
ଉଦ୍ଧରଇ ତାକୁ ଅତି ଜବ । (ଚ)

ଶ୍ୱେତପଦ୍ମାସନେ   ବସ ମୋ ରସନେ
ରସ-ଯଶ ଶଙ୍କୁ ଧବଳାଭ,
ସକଳଙ୍କ ମରଣ-   ଯାଏ ବନ୍ଧୁ-ରଣ
ଲଘୁ ସଙ୍ଗେ ହେଉ ସିଦ୍ଧିଲାଭ;

ଧୂର୍ଜ୍ଜଟି ଭଟସ୍ବ,
ଦୂର କରନ୍ତୁ ମୋର ଚିତ୍ତ କ୍ଷୋଭ;
କାବ୍ୟ-ମନ୍ଦିରେ   ସେ କାନ୍ତି ଭଙ୍ଗୀରେ
ସାଧୁଗୁଣେ ସଦା ଦତ୍ତ ଲୋଭ । (ଭ)

"ମଙ୍ଗଳାଚରଣ"   ନାମଟି ଧାରଣ
କରନ୍ତି ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଥମ,
ବାଗ୍‌ଦେବୀ ବନ୍ଦନ   କରି ନିବେଦନ
ବହୁବୃତ୍ତେ ହୋଇ ମନୋରମ;
ମଧ୍ୟ-ଯମକରେ,
ଅଳଂକୃତ ପୁଣି ପଦକ୍ରମ;
ଏପରି କଥିରେ   କ୍ଷମ ହେ ସୁଧୀରେ
ଅକ୍ଷମ କବିର ଦୋଷ ଭ୍ରମ । (ମ)

"ଯତ୍ନ-ସମାଶ୍ରୟ"   ସତ୍ୟ-ଧର୍ମାଶ୍ରୟ
ସୂଚନା ଦେବ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦ୍ୱିତୀୟ,
ତୃତୀୟ ଛନ୍ଦରେ   କରୁଣାର୍ଦ୍ର ନାଦରେ
ଭାଳିବ "ପ୍ରଳୟ" ପ୍ରେମାମିଶ୍ର;
ପ୍ରେମ-ପ୍ରସଙ୍ଗରେ,
"ଗୁପ୍ତ-ନିବେଦନ" ରମଣୀୟ;
ଚତୁର୍ଥ ଉଲ୍ଲାସେ   ତାହା ସମୁଲ୍ଲାସେ
ପଢ଼ିବେ କବି ସାହିତ୍ୟପ୍ରିୟ । (ଯ)

ପଞ୍ଚମରେ "ନୂଆ-   ଦୁଆହୁଣୀ" ନୂଆ
ଗୁମ୍ଫେ କଥା ହୋଇ ମନୋହର,
ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଠନେ   ତରୁଣୀ ଗଠନେ
ସାମାନ୍ୟ ଜାଣିବ ନାଗରର;
ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷାଙ୍ଗେ,
"ପ୍ରଭାତ କୋଇଲି" ଉକ୍ତିସାର;
ହରି କରେ ହରି-   ଚରି ଦିବ "ହରି-
ଜନ ଗୁହାରି"ରେ କୁସଂସ୍କାର । (ର)

ଯଦ୍ୟପି ଗାଇବ   ନିତ୍ୟେ ବୁଝାଇବ
"କନକଲତା" ଚରିତ୍ର ଜାଳ,
"କୃତ୍ରିମ ସାଧନା"   କୃତ୍ରିମ-ସାଧନା-
କାହାର ଚିହ୍ନାଇଦେବ ଫଳ;
ଚଷା-ମୂଲ୍‌କବସା,
ପଢ଼ିଲେ ହସିବ କୃଷୀଦଳ;
"କାଳିଆଠାକୁର"   କଳିବ ଠାକୁର-
ସେବକଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ-କାଉଶଳ। (ଲ)

ପାଠକର ଚିତ୍ତ   ମୋହିବ ସୁଗୋଚିତ
ନୀତିଶିକ୍ଷା "ସୂକ୍ତିମାଳା" ଦେବ,
ପଢ଼ିଲେ "ହଳିଆ-   ଭାଇ"ଙ୍କ ହଳିଆ
ଗୋରୁଙ୍କୁ ମଣିବ ଗୁରୁଦେବ;
"ପ୍ରଭୁଭକ୍ତି"ରେ,
ଚଉତିଶା ବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟେ ଥିବ;
ଯ-ବୃତ୍ତାନୁପ୍ରାସ   ଦେଇଛି ସେ ପ୍ରାସ
କବି ବିନା ତାହା କେ ବୁଝିବ ? (ବ)

ପଢ଼ିଲେ "ଗଳ୍ପ"   ନିବୃତ୍ତି ପାଇବ
ନିସ୍ୱ ଦୁଃଖୀ ମୂଲିଆ କ୍ଲେଶ,
"ଅନ୍ତିମ-ଚିନ୍ତା"ରେ   ଚିନ୍ତାର ଚିତାରେ
କରିବ ମାନସ ପରବେଶ;
ଜ୍ଞାନ-ନୟନରେ,
ଦେଖିବ ସେକାଳେ ଜ୍ଞାନ-ଈଶ;
ଚିହ୍ନିବ ଅସାର-   ସଂସାରର ସାର
ବନ୍ଧୁ କଏ ବୃନ୍ଦ ଦଶଦାଶ। (ଶ)

ନିଜର ରଚନା-   ଉତ୍କର୍ଷ ସୂଚନା
ଦେବାରେ କି ଅଛି ପଉରୁଷ;
ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲେ   ଏ ଭାବ ଉଚ୍ଛଳେ
ନିସ୍ପୀଡିତ ସେଣୁ ପଦ-ବୃତ୍ତ;

ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘା-ଘୃଷ୍ଟ,
ଦୁଷ୍ଟ ଏହା ମୋର ହେ କଳୁଷ;
ଅରୁଣ ବରଣ   କରେ ଯା ଧାରଣ
ଭଣେ ଅଭିଳାଷୀ କବି ଉଷ । (୪)

* ନରହରି ! ହରି   ତ୍ରାଏ ତମ ହରି
ହେଲ ଅବନୀରେ ଅବତଂସ,

---

* ଚତୁର୍ଯୁଗର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟୀକାର୍ଥ—

ସତ୍ୟଯୁଗ—ନରହରି—ନୃସିଂହ । ପରମହଂସ—ପରମାତ୍ମା । ରାଜସୁନ୍ଦର—ଆଦର୍ଶ-କ୍ଷତ୍ରିୟ । ମୁରସୁର—ମୁରରାକ୍ଷସ । ବାମନ—ବାମନାବତାର । ବଳି—ବୈରୋଚନ-ପୁତ୍ର । ଶିର—ମସ୍ତକ । ପଦ—ପାଦ । ତାମରସ—ପଦ୍ମ । ଧାତାଧର୍ମ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବରପ୍ରଦାନ ନିୟମ । ଭକ୍ତ—ପ୍ରହ୍ଲାଦ । ବାମାବତାର—ମାଳତୀକନ୍ୟା ଅବତାର । ଦେବବିଗ୍ରହ—ଉତ୍ତମା ରୂପ ।

ତ୍ରେତାଯୁଗ—ଈଶ୍ୱରହରି—ବୀରସିଂହ ରାମଚନ୍ଦ୍ର । ପରମହଂସ—ମୁକ୍ତାତ୍ମା । ରାଜସୁନ୍ଦର—(ଅଜବଂଶୀୟ ରାଜ) ରାମଚନ୍ଦ୍ର । ଖରସୁର—ଖର ନାମକ ରାକ୍ଷସ । ବାଳି—କପିରାଜ । ଶିର—ଆଜ୍ଞା । ପଦ—ଉପଦେଶାତ୍ମକ ବାକ୍ୟ । ପିତାଧର୍ମ—ଦଶରଥ ରାଜାଙ୍କର ସତ୍ୟତା । ଭକ୍ତ—ହନୁମାନ, ବିଭୀଷଣ । ରାମାବତାର—ଶ୍ରୀରାମ ।

ଦ୍ୱାପରଯୁଗ—ଶ୍ରୀହରି—ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ପରମହଂସ—ଯୋଗୀଶ୍ୱର ବା ଯୋଗେଶ୍ୱର । ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ସୁରାସୁର—ସୁର ଓ ଅସୁର (ଦେବତା—ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ, ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି; ରାକ୍ଷସ—କଂସ, କେଶୀ ପ୍ରଭୃତି) । ଦମନରୂପ—ଦମନକାରୀ ସ୍ୱରୂପ । କାଳି—କାଳୀୟ ସର୍ପ । ଶିର—ମସ୍ତକ ଅର୍ଥାତ୍ ଫଣା । ପଦ—ପାଦ । ଗୀତାଧର୍ମ—ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ମତ । ଭକ୍ତ—ଅର୍ଜୁନ । ଶ୍ୟାମାବତାର—ଶ୍ୟାମସ୍ୱରୂପ, କୃଷ୍ଣାବତାର ।

କଳିଯୁଗ—ଗୌରହରି—ଚୈତନ୍ୟଦେବ । ପରମହଂସ—ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ । ଦ୍ୱିଜସୁନ୍ଦର—ଆଦର୍ଶ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ନରସୁର—ପାଷଣ୍ଡ; ଜଗାଇ, ମାଧାଇ ପ୍ରଭୃତି । ଦମନ ରୂପ—ଦେବକାନ୍ତିତ ସୁନ୍ଦର ରୂପ । କଳି—ଚତୁର୍ଥ ଯୁଗ । ଶିର—ପାପ । ପଦ—ମହାମନ୍ତ୍ର, ଦଳନକାରକ ମନ୍ତ୍ର । ଭକ୍ତ—ଅଦ୍ୱୈତାଦି ଭକ୍ତଗଣ । ପ୍ରେମାବତାର—ଗୌରାଙ୍ଗ ପ୍ରଭୁ ।

ସାଧୁ ଭକ୍ତ ମନରେ   ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଧାନରେ
ଭଜିଲେ ମଣି ପରମହଂସ;
ଭୁଜସୁନ୍ଦର ହେ,
ମୁରାସୁର ଦର୍ପ କଲ ଧ୍ୱଂସ;
ବାମନ ରୂପରେ   ବଳି-ଦ୍ୟ’ ଉପରେ
ପ୍ରଦାନିଲ ପଦ-ତାମରସ । (୫)

ଧାତାଧର୍ମ ଭଙ୍ଗି   ହୃଦୟୁ ପରଶି
ଦେଖାଇଲ ଭକ୍ତେ ଦିବ୍ୟ ସ୍ନେହ,
ଶମାବତାର ହେ   କେଶ୍ମୀ ତ ନ ଭେଦେ
ଚରବନ; ବସର୍ଜିଲ ଦେହ,
କୃପାଳୁଙ୍କ ଠାରେ,
ଢାଳ ଥରେ ଦେବ ଅନୁଗ୍ରହ;
ରକତ ଢଳାଇ   ଭକତଙ୍କ ପାଇଁ
ବହୁଅଛ ତ ଦେବବସ୍ତ୍ର । (୬)

ଦନ୍ତୁର୍ଯ୍ୟତାକ୍ଷର-   ଅଳଂକାରେ କ୍ଷର-
ସଂଖ୍ୟା ଯୁଗ ଦେବେ କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ଭକ୍ତି ବନସ୍ପରେ   ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦରେ
ପ୍ରଣତ ହେଉଛି ଏ ଅରକ୍ଷ;

ଜଳସୂତ—ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ:—ଧୀରହୃଦ—ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀଶ୍ରେଷ୍ଠ, ମହାତ୍ମା ଶାନ୍ତ । ପରମହଂସ—ମହାପୁରୁଷ, ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା । ଭୁଜସୁନ୍ଦର—ଚରକର୍ମା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣ, ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ଭୁଜ । ମୌରସୁର—ଚୋର; ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲରୂପୀ ରାକ୍ଷସ । ସୁମନ—ସ୍ଥିରମନା, ଉଚ୍ଚମନା, ବନ୍ଧୁହିତୈଷୀ । କୈଳାକ—କୁଳାଭିମାନୀ, ଜାତ୍ୟାଭିମାନୀ, ଆଭିଜାତ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ, ରକ୍ଷଣଶୀଳ । ଅଥବା, ବଳି—ଦ୍ୟ’—ଭୂମଣ୍ଡଳବ୍ୟାପୀ ମହାସୁଖରୂପକ ବନ୍ଧ । ପଦ—ସରଳ ସୂତ୍ର, ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ । ନେତାଧର୍ମ—ଅହିଂସାନୀତି । ଭକ୍ତ—ଅହିଂସାବାଦୀ ଦେଶସେବକ । ଶମାବତାର—ସହିଷ୍ଣୁତାର ମୂର୍ତ୍ତି । ଦେବବସ୍ତ୍ର—ସୃଷ୍ଟ ଶରୀର । ଦ୍ୱିଜ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, କିରଣ, ବନ୍ଧୁ । ତମ—ଅନ୍ଧାର, ପାପ, ତମୋଗୁଣ । ଦନ୍ତୁର୍ଯ୍ୟତାକ୍ଷର—ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାରବିଶେଷ । କ୍ଷର—ମେଘ । କ୍ଷୀର—ପାଣି ଓ ଗୋରସ । ଶ୍ୱେତକ୍ଷୀର—ଏ ସ୍ଥଳରେ ଦୁଗ୍ଧ । ଶ୍ୱେତପକ୍ଷ—ହଂସ ।

ଯେପନ ସୁଚତୁରେ,
ଭାବୁକ ସାହିତ୍ୟ-ତର୍କଦକ୍ଷ;
ଦୋଷ-ଗୁଣ ନୀର- ମଧ୍ୟୁଁ ଶ୍ୱେତକ୍ଷୀର
ଗ୍ରହଣରେ ହୁଅ ଶ୍ୱେତପକ୍ଷ (କ୍ଷ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ

* ସତ୍ୟ-ସମାଗମ

(ରାଗ—ଷଡ଼୍‌ପାଧ୍ୱ ଗୁର୍ଜ୍ଜରୀ)

(୧) କଳି ଛାଡ଼ିଲେ କଳା ଶେଷ କରିବ ସତ୍ୟ ପରବେଶ;
କୂଟ କୌଶଳ କୁଚକ୍ର କୁର କପଟୀ-ଅହଙ୍କାର;
କଳିର ବନ୍ଧୁ ଏ ଯେତେକ କଟିବ ସଭିଙ୍କର ବେକ (କ)

ଖଳ ପାଷଣ୍ଡ ହିଂସା ପାପେ ଖତମ ହେବେ ଆପେ ଆପେ;
ଖାତକେ ସାହୁକାର ଲାଗି ଖାଇବେ ନାହିଁ ଆଉ ମାଗି;
ଖଜଣା ହେବ ସରକାର ଖସିବେ ରଜା ଜମିଦାର । (ଖ)

ଗଞ୍ଜେଇ ମଦ ଜୁଆ ପଶା ଗ୍ରାମରୁ ଯିବ ଏ ବେବସା;
ଗଣ୍ଡା-ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିଭେଦ- ଗର୍ବ ମେଣ୍ଟାଇଦେବ ବେଦ;
ଗରିବ-ଧନୀ ଏକାକାର ଗଢ଼ିବ ସତ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତାର । (ଗ)

---

* ୧୯୪୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୋଲ୍ଗାପନ୍ଥର ଓ ଫୁଲ୍‌ବଣୀର ଅଞ୍ଚଳର ମୋର କେତେକ ବନ୍ଧୁ ମୋତେ ପଚାରିଲେ, "ଶେଠ ମହାଶୟ, "ଚେତାବନୀ"ରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା କଥା ସବୁ ସତ କି ? ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୮ ଅଗଷ୍ଟ ୧ ତାରିଖରେ କଳିଯୁଗ ଶେଷ ହେବ—ସତ୍ୟଯୁଗ ପୁଣି ଆସିବ, କଳ୍କିରୂପୀ ଭଗବାନ ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ଚଢ଼ି ପାପୀମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବେ—ଇତ୍ୟାଦି ।" ସେମାନଙ୍କର ଉକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ପ୍ରଦାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହି ସମୟରେ ଏହି କବିତାଟି ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ।

—ଲେଖକ ।

ଚେତାବନୀର ପ୍ରଣେତା—ପରମହଂସ ଶ୍ରୀ ୧୦୮ ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରଜନାରାୟଣ ଷଡ଼୍‌ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଜ୍ୟୋତିଷଭୂଷଣ ଭକ୍ତିଯୋଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ।

(୧) କଳା—ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ ଯାବତୀୟ ବିବାଦ ।

ଘନିଷ୍ଠ ସ୍ନେହ ସରଳତା ଘେନି ଘୁଞ୍ଚିବ ମାନବତା;
ଘୋଷଣା ଛଳେ ପ୍ରାପ୍ତ ଧନ ଘରକୁ ଆଣିଦେବେ ଜନ;
ଘନ ବର୍ଷିବ ଯଥାକାଳେ ଘାସ ଶୁଖିବ ଗୋରୁଶାଳେ । (ଘ)

ଙଲଙ୍ଘା ଧର୍ମ ସମୁଦାୟ ଙଠାଇଦେବ ସତ୍ୟ-ନ୍ୟାୟ;
(୧)ଙକ୍କୋଚେ ନ୍ୟାୟାଧୀଶେ ଚୋଷି ଙବୁରି ଯିବ ନାହିଁ ଦୋଷୀ ।
ଙମତେ ହେଲେ ମଧ ପାନ ଙପାସ୍ୟ ହେବ ଗୁଣବାନ । (ଙ)

ଚୁନ୍ନୁଚଣ୍ଡଙ୍କ ଫାନ୍ଦ-ଫନ୍ଦ- ଚୁଲିଶି ସବୁ ହେବ ବନ୍ଦ;
ଚେତେଶ୍ୱର ସଜା ବାଳୁଚିର ଚେମଳମଣୀ ମୁଖଶିର;
ଚଣମା ଆଖି-ଚୁଖି ଠାଣି ଚଞ୍ଚଳ ନେବେ ଏ ମେଳଣି । (ଚ)

ଛୁନା ଘରେ ବା ଯୁନା ଦ୍ୱାରେ ଛୁଇଁବେ ନାହିଁ କେ କାହାରେ;
ଛେଦ ହେବର ଦୂର ବାଧା ଛଡ଼ା ଯିବ, ସେ କଲୁ ସାଧା;
ଛ'ମାସ ପେଷି ବନ୍ଦୀଘରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ କି ସ୍ୱୈର ଉଡ଼େ ?(ଛ)

ଜଟାଧାରୀଏ ଚଟା କାଟି ଜଗିବେ ନାହିଁ ଚଉପାଠୀ;
ଜଣ୍ଡାଳୁ ହେବ ସେ ଚମ୍ପଟ ଜଙ୍ଗଲେ ବନାଇବ ମଠ;
ଜନେ ବୁଝିଲେ ବେଦମର୍ମ ଜାଣି ପାରିବେ ସତ୍ୟ-ଧର୍ମ । (ଜ)

ଝାଡ଼େ ଉଚିତ ବ୍ୟବସାୟ ଝଳିବ ଲଭି ଅଭ୍ୟୁଦୟ;
ଝିଅ ବଦନ୍ତୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତେ ଝଟତି ବନ୍ଦ ହେବ ସତ୍ୟେ;
ଝଗଡ଼ା-ଫେରେ ମାତି ଜନ ଝାଡ଼ିବେ ନାହିଁ ଆଉ ଧନ । (ଝ)

ଞର୍ମିଳ ହେଲେ ମନ ଜ୍ଞାନ ଞନ୍ଦା ଶୁଣିବ ନାହିଁ କାନ;
ଞଜର ଦୋଷ ନିଜ ଜ୍ଞାନେ ଞର୍ଣ୍ଣୀତ ହେବ ସଭାସ୍ଥାନେ;
ଞଃଶ୍ୱାସ ଥିବାଯାଏ ନର ଞଷ୍ଠା ରଖିବ ଧର୍ମର । (ଞ)

'ଟକଲ' 'ତନ୍ତ୍ର' ବା 'ତରଖା' ଟଙ୍କାର ଶସ ହେବ ରଖା;
(୨)ଟିଙ୍ଗାଲ୍ ଭାଷା ଇଙ୍ଗିରାଜୀ ଟେକପଣ ତା' ଯିବ ଭାଜି;
(୩)ଟଳଲେ କାଳି; ଭାଷା-ଧାମେ ଟୋଲ୍ ବସିବ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ । (ଟ)

(୧) ଙକ୍କୋଚ—ଲାଞ୍ଚ । (୨) ଟିଙ୍ଗାଲ୍—ତରଳ । (୩) ଟୋଲ୍—ସଂସ୍କୃତ ପାଠଶାଳା ।

ଠାକୁର-ଭ୍ରମ-ନସ୍ପଣମାନେ ଠକ ପାରିବେ ଘାଣ୍ଟି ଆଣେ;
ଠିଆ ହେଲେ କେ ଗଙ୍ଗାଘାଟେ ଠେଲି ନଦେବେ କଳ ସୁତେ;
(୧)ଠିକା ଛୁଟିବ ବେପାରର ଠେଲ ଘୁଞ୍ଚିବ ନୂଆ-ଘର । (ଠ)

ଡାକ କହନ୍ତୁ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତେ ଡେରି ନକରି ସତ୍ୟ-ଗୀତେ;
ଡର-ଆଶଙ୍କାଭରି ହୃଦେ ଡେରି କରନ୍ତି କାଳ ମୂଢେ;
ଡଗର କଳି ଚଢ଼ିବାକୁ ଡକୁଆ ପଞ୍ଚାମୃତ ଡାକୁ । (ଡ)

ଢାଳିବ ଯେତ୍ନ କଳଙ୍କାଦି ଢକ୍କା ବାଜିବ ତା' ବିରୋଧେ;
ଢମେ ଦେବ କାଳେ ପ୍ରତିବାଦ ଢଙ୍କା ନ ଯିବ ଅପରାଧ;
ଢାଲ୍-ଖଣ୍ଡାରେ ଯେ ଝୁଣ୍ଟିବ ଢିଲ୍ ଶାସନେ ନ ରହିବ । (ଢ)

ଅଣକୁ ଫଳମୂଳାହାରୀ ଅଟେ ଯେ ଘର ଉପକାରୀ;
ଅଭେଦଦର୍ଶୀ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ଅହିଂସ ଧର୍ମ ସୁଖମତ;
ଅସତକାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟପ୍ରେମୀ 'ଅତିଥି' ବୋଲାଇବ ସେହି । (ଣ)

(୨)'ତୀର୍ଥ' ହୋଇବ ସୁଶୀଳତା ତପ ଶଉଚ ସରଳତା
ତିତିକ୍ଷା ଶାନ୍ତି ସତ୍ୟ-ନୀତି ତ୍ୟାଗ ଅହିଂସା ଦୟା ପ୍ରୀତି;
ତନ୍ତ୍ରମନରେ ଏଥି ସ୍ନାନ ତରିବେ ଭବୁଁ ସାଧୁ ଜନ । (ତ)

(୩)ଥୋଇଛି ହେଲା ଯା' ଜୀବନ ଥାଳରେ ପରଧନ ଦିଙ୍କା;
(୪)ଥୋବଡ଼ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ନର ଥଳିଆ ଧର୍ମ-ଜୀବନର;
ଥିର ହୋଇବ ଏ ସାଧୁକି ଅନ୍ତରୁ କରି ଭକ୍ତି-ମୁକ୍ତି । (ଥ)

ଦରିଦ୍ରସେବା-ଧର୍ମବୃତ୍ତି ଦେଶରକ୍ଷକ-ବାରିଧୃତି,
ଦୟା କ୍ଷମାଦି ସଦାଚାର ଦମ୍ଭବର୍ଜିତ ବ୍ୟବହାର;
ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ ଯେ ବହିବ 'ଦେବତା' ସେହି ବୋଲାଇବ ।(ଦ)

(୧) ଠେଲ—ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ । ନୂଆଘର—ସକଳ ଭକ୍ତ ଭକ୍ତିକ ।
(୨) ସତ୍ୟଂ ତୀର୍ଥଂ କ୍ଷମା ତୀର୍ଥଂ ତୀର୍ଥମିନ୍ଦ୍ରିୟନିଗ୍ରହଃ,
ସର୍ବଭୂତ ଦୟାତୀର୍ଥଂ ତୀର୍ଥମାର୍ଜବମେବ ଚ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ପରଂ ତୀର୍ଥଂ ଶମସ୍ତୀର୍ଥମୁଚ୍ୟତେ,
ଯଃ ସ୍ନାତ ମାନସେ ତୀର୍ଥେ ସ ଯାତି ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥
(୩) ଥାଳ—ଲକ୍ଷ୍ମ ଖୋଲରେ ନିର୍ମିତ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର । (୪) ଥୋବଡ଼—ନିର୍ଲଜ୍ଜ ।

ଧର୍ମଧାରଣା କର୍ମେ ଯାର   ଧ୍ୱଂସ କରିବ ପାପାସୁର;
ଧର୍ମ ସାଧନେ ଧନ ପ୍ରାଣ   ଧୂଳି ମଣିବ ଯାର ଜ୍ଞାନ,
ଧରାରେ ସେହି ଦେହଧାରୀ   'ଧାର୍ମିକ' ପଦ ଅଧିକାରୀ । (ଧ)

ନାମଭଜନ ଖାଲି ମୁଖେ   ନହେବ ଘରେ ବସି ସୁଖେ,
ନଷ୍ଟ ! ସେ ଦେବ ଯେଉଁ ନାମେ   ନମୁନା ଦେଖାଇବ କାମେ,
ନୃସିଂହ ନାମ ଯେ ଗାଇବ   ନରଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଦେଖାଇବ । (ନ)

(୧)ପ୍ରମାଣହୀନ ଇତିହାସ   ପୁରାଣ ଗଳ୍ପ ଉପନ୍ୟାସ,
(୨)ପ୍ରଳାପ ପୋଥି ଆଦି ତନ୍ତ୍ର   ପୃଥ୍ୱୀରେ ଯେତେ ଜାଲି ଗ୍ରନ୍ଥ,
(୩)ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଧର୍ମ ହେଲେ ପ୍ରାପ୍ତ   ପାବକେ ହେବ ସବୁ କ୍ଷିପ୍ତ । (ପ)

ଫିଟିଲେ ସତ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରି ବଳ   ଫଗୁଣ ହେବ ଭୂମଣ୍ଡଳ;
ଫୁଲ୍ଲ ବଦନେ ସାଧୁ ନର   ଫୁଙ୍କିବେ ସତ୍ୟ-ଜୟ ଦର;
ଫୁଲ ଡାଳରେ ବସି ଅଳି   ଫୁଲେ କହିବ—ଗଲା କଳି । (ଫ)

ବିଧବା ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ   ବନ୍ଧ୍ୟାଣୀ ବ୍ରତେ ଦେବ ସତ୍ୟ;
ବେଦଜ୍ଞ ମହାଜନଙ୍କର   ବାଟହିଁ ହେବ ଶ୍ରେୟସ୍କର;
ବିବେକ ସମର୍ଥିତ କର୍ମ   ବୁଝିବେ ଲୋକେ ନିଜ ଧର୍ମ । (ବ)

ଭକତବନ୍ଧୁ ଭଗବାନ   ଯିବେ ମନ୍ଦିର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ;
ଭେଦ-ବିବାଦ ପରିହରି   ଭଜିବ ବୌଦ୍ଧ ରାମ ହରି;
(୪)ଶ୍ରୀଃବତନ୍କୁ ସୁଜ୍ଞାବିଦେ   ଭକ୍ତି କରିବେ ମସଜିଦେ । (ଭ)

ମଙ୍ଗଳା ମୁଖେ ରକ୍ତଧାର   ମାନିବ ନାହିଁ ଧର୍ମଧାରୀ;
ମଲ୍ଲ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଦାନ   ମନା କରିବ. ସତ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ;
ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପୂଜା ପାଇଁ   ମୂର୍ତ୍ତି ମଠର ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ । (ମ)

ଧର୍ମଧ୍ୱଜ—ଧର୍ମର ବାହ୍ୟଚିହ୍ନଧାରୀ, ଭଣ୍ଡ ତପସ୍ୱୀ । ଅଣ୍ଡିଅ—ଏକଜାତୀୟ କୁମ୍ଭାର, କୁହୁଡ଼ି ବଗପକ୍ଷୀ । ଜୀବନ—ଜଳ । (୧) ପ୍ରମାଣହୀନ—ସତ୍ୟବିରୋଧୀ । (୨) ପ୍ରଳାପ ପୋଥି—"ଚେତାବନୀ", "କଳ୍କିପୁରାଣ", "ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପୁରାଣ", "ଅମର ଜୁମର" ଆଦି । (୩) ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଧର୍ମ—ସତ୍ୟଧର୍ମ, ବୈଦିକଧର୍ମ । ପାବକ—ଅଗ୍ନି । (୪) ମସଜିଦ—ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାଗାର ।

ଯେ ଗୁରୁ ମାଳା-ମନ୍ତ୍ର ଦେଇ   ଯଉତକ ଶିଷ୍ୟ-ଧନ ନିଏ;
ଯାଚୁନ୍ତି ଧନ ଠକ ଖାଇ   ଯୋଗ୍ୟ ଗୁରୁ ସେ ନୁହେ ଭାଇ;
ଯେ ଶୁଦ୍ଧ ଉପଦେଶ ଦେବ   ଯଥାର୍ଥରେ ସେ "ଗୁରୁ" ହେବ । (ଯ)

(୧)ରଙ୍ଗ-କୁହୁକ, ଭଣ୍ଡ-ଚେଟକ   ରୂପଧାର୍ମିକ-ବାହ୍ୟଭେକ;
ରଜନ-ତପ ବ୍ରତଦାନ   ରକ୍ଷଣ-ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ;
ରକ୍ତ ଚଳାଇଲେ ସଙ୍ଘ   ରହିତ ହେବ ଏ ସମସ୍ତ । (ର)

ଲଭିଲେ ସଙ୍ଘ ବ୍ୟବହାର   ଲଭିବ ଭ୍ରମ-କୁସଂସ୍କାର,
ଲୋଭ ମୋହାଦି ଶତ୍ରୁଚୟ   ଲଭିବେ ଏତେ ଜନ୍ମ ଲୟ;
ଲୁଚିବ ସ୍ୱାର୍ଥ ସତ୍ୟ ତଳେ   ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହସିବେ ଘରେ ଘରେ । (ଲ)

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର କର୍ମସେବା   ବଶ କରିବ ଭାଗ୍ୟ-ଦେବୀ;
ବାହ୍ୟବେଶ କର୍ମ-ମୂର୍ଖ ମତେ   ବସି ମୁକନ୍ଦ ଜପାସନେ;
ବାଇବେ ଘଣ୍ଟା କର୍ମ ଥିବ   ଘୁଚାଇ କର୍ମ-ଗୌରବ । (ବ)

ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ହେଲେ ଲୋକ-   ଚିତ୍ତେ ଭେଦିବ ମନ୍ତ୍ରାନଳ;
ଶାନ୍ତି ବୁଝିବ ଶକ୍ତି ଅର୍ଥ   ଶର୍ବାଣୀ ବୁଝେ, ତା ସାମର୍ଥ୍ୟ;
ଶୈବ ବୈଷ୍ଣବ ସତ୍ୟ-ଧର୍ମେ   ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବ ଶୁଦ୍ଧ କର୍ମେ । (ଶ)

ଷଣ୍ମାଂସାଶୀ ଦୁଷ୍ଟଜନେ   ଷଣ୍ଢତା ଭଜି ଭୁଲିଯିବେ;
ଷଡ଼୍‌ଭୁଜ ବପୁ ଆଣି ସତ୍ୟ   ଷଟ୍‌କର୍ମେ ବନ୍ଧିବେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ;
ଷଡ଼ଙ୍ଗର ଉଦ୍ଧରି   ଷଡ଼ ରିପୁକୁ ଦୂରେ ଭରି । (ଷ)

ସତ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ   ସନ୍ଧାନି କଳି-ସାବଧାନ,
ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସୁଖ ସ୍ୱାଧୀନତା,   ସତ୍ୟଧର୍ମର ମହାନତା,
ସାଧୁଜନଙ୍କ ତପୋବଳେ   ସୁଲଭ ହେବେ କର୍ମଫଳେ । (ସ)

(୧) ରଙ୍ଗକୁହୁକ—ନାଟ ତମାସା ରୂପ 'ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ' । ରୂପଧାର୍ମିକ—ଧର୍ମର ବାହ୍ୟଚିହ୍ନ-ଧାରୀ, ଠକ । ରକ୍ଷଣଧର୍ମ—ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ନାନା ଅସୁବିଧା ଜନିତ ଅଶାନ୍ତି ଜନ୍ମାଇଥାଏ; ଯଥା—ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥା, ପର୍ଦ୍ଦାପ୍ରଥା ଇତ୍ୟାଦି ।

ହେ ଭଲ ବୌଦ୍ଧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ହିନ୍ଦୁ ଜୈନ ମୁସଲମାନ,
ହିଂସା ବିବାଦ ଗର୍ବ ତେଜ ହଟାଇ ସର୍ବେ ହୁଅ ଏକ;
ହୃଦୟ କଲେ ପରିଷ୍କାର ହରି ଦେବେ ତା' ପୁରସ୍କାର । (ଙ)

ଶାସ୍ତ୍ର-ସକଳେ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଶାଳନେ ଲଭ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି;
ଷମୀଶ ସତ୍ୟ-ଶ୍ରୀପଦ୍ମରେ ବପ୍ରେ ଜଣାଅ ନିର୍ଭୟରେ;
ଷ୍ଟା-ମାତୃ ମୁଖେ ସର୍ବ କାନ୍ତ ଷରୁ ତା ପ୍ରାଚଣ ଧ୍ୱନ୍ତୁ ଶାନ୍ତି । (ଚ)

ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦ

ସଜନୀ

(ରାଗ—ଗଜ୍ରମାଳଥା)

କଳା କଳ୍କଣ ମୂରତି,
କୃଷ୍ଣଠାରେ ରଖିଥିଲି ପୀରତି ଗୋ;
କେଉଁ ଦୋଷେ ତା ଦେଲେ କରଣି—ସଜନୀ ଗୋ । (କ)

ଖରୁ ବରଷା ଶୀତରେ,
ଖଣ୍ଡିବ କାଁ' ପାଦେ ଫୁଲି ଶାଉରେ ଗୋ;
ଖେଳ ବଣସ୍ତ୍ରୀ କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଖ)

ଗୁଣମଣି ଗଳାହାର,
ଗୋପଙ୍କୁ ପିବାକୁ ହୋଇ ବାହାର ଗୋ;
ଗଲା ଦେଖି ଦେଖିକୁ ଆହାର—ସଜନୀ ଗୋ । (ଗ)

ଘଣ୍ଟନାକୁ ଘଟାୟ ମଣି,
ଘନଶ୍ୟାମେ କରି ମଥାର ମଣି ଗୋ;
ଘେନଥିବେ ମଥୁରା ରମଣୀ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଘ)

ଉନ୍ମୂଳି ପ୍ରୀତି ମଜାରେ,
ଉଚ୍ଛୁଳି ହେଲି ଯା ବ୍ରଜ-ବଜାରେ ଗୋ;
ଉର ଫାଟୁଛି ଏବେ ଲଜ୍ଜାରେ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଙ)

ଚଉଦେଶ୍ୱର ମୋହନଆଁ,
ଚେଷ୍ଟ ମୁଖ ଦେଇ ଦୁଇହନଆଁ ଗୋ;
ଚାଲିଗଲେ ହୃଦେ ଜାଳି ନଆଁ—ସଜନି ଗୋ । (ଚ)

ଛଇଲ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ,
ଛଳମୁଖେ ତ କହିଥିଲ ଗୁହାରି ଗୋ;
ଛୁଞ୍ଛ ଚଥାପି ଗଲେ ବାହାରି—ସଜନି ଗୋ । (ଛ)

ଜୀବନ ଦେଇଛି ଦାନ,
ଜୀବନଜ-ନେତ୍ର ବନ୍ଧୁ ଛଳିଲ ଗୋ;
ଜୀବ ନ ଗଲେ ମୁ ରହିବ କ—ସଜନି ଗୋ । (ଜ)

ଝାଡ଼ ପୀରତି କାହାଣୀ,
ଝୁରୁ ନାହିଁଆଙ୍କ ଅନ୍ତରଦାହାଣି ଗୋ;
ଝୁରି ଝୁରି ହୃଦ ହୁଏ ହାଣି—ସଜନି ଗୋ । (ଝ)

ନୟା ଲଜ୍ଜା ଅପମାନ,
(୧) ନ ଜାଣିଲି ବଜାରଣୀ ସମାନ ଗୋ;
ନାଥ ଖଣ୍ଡିଦେଲେ ମୋ ଗୁମାନ—ସଜନି ଗୋ । (ଞ)

ଟାଣି ଦେଖାଇ ମୁଁ ଆଗେ,
ଟେକି ଦେଉଥିଲି ତୋଷାଙ୍କ ଆଗେ ଗୋ;
ଟଳି ପଡ଼ିଲି ଟେକ-ସୁଆଗେ—ସଜନି ଗୋ । (ଟ)

ଠଣ୍ମୁଦରଙ୍କଠାରେ,
ଠାଣି ଲେଖିଲେ ବାଙ୍କମୁହାଣିଠାରେ ଗୋ;
ଠକ ହେଲି ପୀରତି-ଅଠାରେ—ସଜନି ଗୋ । (ଠ)

ଡାକିଲେ ବଳି ବାଂଶୀ,
(୨) ଡେଉଁ ଖୁଣ୍ଟିଷ୍ଣୁଗ ହରିଣୀ ପରି ଗୋ;
ଡୋଳା ଖେଳାଇବେ ଅପସ୍ମ—ସଜନି ଗୋ । (ଡ)

(୧) ପଣ୍ୟସ୍ତ୍ରୀ—ପଣ୍ୟାଙ୍ଗନା, ପଣାଙ୍ଗନା, ବଜାରଣୀ, ବେଶ୍ୟା ।
(୨) ହରିଣୀ—ସୁବର୍ଣ୍ଣମୁରଧା ମୃଗୀବିଶେଷ ।

କ୍ଷମ ମୋ କେତେ ମାତର,
ଢୋକି ପ୍ରେମ-ମଧୁ ବଂଶୀ-ଗୀତରୁ ଗୋ;
ଢଳି ପଡ଼ିଲି ହୋଇ କାତର—ସଜନୀ ଗୋ । (ଢ)

ଅନ୍ତର ହେଲଣି ଖଣ୍ଡ,
ଅଶ୍ରୁ ନେବ ମୋତେ ମୃତ୍ୟୁ ନିକଟ ଗୋ;
ଆଉ ନକର ସ୍ନେହ-ଆକଟ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଣ)

ତାଙ୍କ ପାଂଧୂଳି ଲଗାଇ,
ତନୁଯାକରେ ମୋ ଦିଅ ଲଗାଇ ଗୋ;
ତରିଯିବ ପ୍ରାଣ ଅଲଗାଇ—ସଜନୀ ଗୋ । (ତ)

ଥିଲେ ମୁଁ ଶୁଦ୍ଧାଚରଣେ,
ଥୋଇ ପ୍ରୀତି-ଭକ୍ତି ଯଥା-କରଣେ ଗୋ;
ଥାନ ପାଇବି ପ୍ରଭୁ-ଚରଣେ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଥ)

ଦରହସିତ ଲପନ,
ବନ୍ଧୁ କେଳି-ଲୋଳ-ଦୃଷ୍ଟି-କମ୍ପନ ଗୋ;
ଦେଖୁଥାନ୍ତି ମୁଁ ନିତ ସଦନେ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଦ)

ଧୂଳିଜାଲି ଶିରେ ମୂରତି,
* ଧାଇଁ ଆସି ଶତ୍ରୁ ଲାଗେ ତୂର୍ତ୍ତି ଗୋ;
ଧରି ପାରିବ କେଡ଼େ ଧୂର୍ତ୍ତି—ସଜନୀ ଗୋ । (ଧ)

ନଟବରଙ୍କୁ ନପୂଛ,
ନ ଶୁଣିଲୁ ଫଳ ଦେଲା ପଚ୍ଛ ଗୋ;
ନେଲେ ନାହିଁ କି ଦୋଷ ପଚୁଇ—ସଜନୀ ଗୋ । (ନ)

ପିନ୍ଧୁ ପୀତବାସ ନିବାଳି,
† ପୋଷି ପୀତଚଞ୍ଚୁ ଶ୍ରେଣୀ ତା କୋଳି ଗୋ;
(୧) ପୀତ-ଚିତା ଦେଲା ଦୁହେଁ ବୋଲି—ସଜନୀ ଗୋ । (ପ)

* ତୂର୍ତ୍ତି ବା ତୁରିତ—ଶୀଘ୍ର (ତ୍ୱରିତ ଶବ୍ଦ; ସମ୍ଭବସ୍ତନ) ।
† ପୀତଚଞ୍ଚୁ—ଶାରୀପକ୍ଷୀ ।
(୧) ପୀତ—ହଳଦୀ । ହଳଦୀ ଲଗିବା ସମୟରେ ଝରେକ ସ୍ତ୍ରୀ ନଡ଼ ନାଲ୍ଟରେ ହଳଦୀ ମେଞ୍ଚାଏ ଲେପନ କରି ସତେରୁ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି ।

ଫଗୁଣ ମାସ ତା ନବେଶ,
ଫୁଲଧନୁ ସାଜି କଲା ପ୍ରବେଶ ଗୋ;
ଫେରି ନ ଲେଲ ଗୋପା-ନରେଶ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଫ)

ବଢ଼ାଇବ ବୃକ୍ଷପତ୍ର,
(୧) ବଧୁରି ହୃଦର ଦୁଃଖ ବଢ଼ନ୍ତି ଗୋ;
ବନେ ବିତର ପ୍ରେମ-ସମ୍ପତ୍ତି—ସଜନୀ ଗୋ । (ବ)

ଭ୍ରମି କୁସୁମ କଳିକେ,
ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜ ନୂଆ, ଶାସ୍ତ୍ର ରଚିବେ ଗୋ;
ଭ୍ରମ-ଚନ୍ଦ୍ରିକ ରୋମ ଦୁଲିବେ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଭ)

ମଳୟାନିଳ ବହିବ,
ମଦନାନଳ ମୋ ହୃଦ ଦହିବ ଗୋ;
ମନୋବେଦନା ମନେ ରହିବ—ସଜନୀ ଗୋ । (ମ)

ଯମୁନା ନୀଳ ତରଙ୍ଗେ,
(୨) ଯାମିନୀ ଯାଉଁଲେ କାମୀ-ସାରଙ୍ଗେ ଗୋ;
ଯୋଡ଼ା ମୋର ହେବେ ପ୍ରେମରଙ୍ଗେ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଯ)

ରାତ୍ର ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ,
ଗୁପ୍ତ ଲୁଚି ଜଗାବୁ ନଦୀ ଅର୍ପିଣ ଗୋ;
ରସା ନ ଜାଣୁ ବୃଦ୍ଧା-କୁଟଣୀ—ସଜନୀ ଗୋ । (ର)

ଲକ୍ଷିଲି ପ୍ରିୟ-ଶ୍ରୀପଦ,
ଲୋକ ହେବ ନୀଳ ଗୁଣ ବିବାଦ ଗୋ;
ଲଭି ପାରିବ ବିଷ୍ଣୁ-ପଦ—ସଜନୀ ଗୋ । (ଲ)

(୩) ଭୃଙ୍ଗା ହେବ କି ବର୍ହିଣ,
(୪) ଶଶୀ ତପେ ତୋର ବନବାସିନୀ ଗୋ;
(୫) ବସୁ କରଲ ସୁଧା ସୁବାସିନୀ—ସଜନୀ ଗୋ । (ବ)

---

(୧) ବଧୁରି—ବିରହିଣୀ ।
(୨) ଯାମିନୀ—ରାତି । କାମୀ—ଚକ୍ରବାକପକ୍ଷୀ । ସାରଙ୍ଗ—ହଂସ ।
(୩) ଭୃଙ୍ଗା—ଭୁଲଚାଁଗଛ, ବୃକ୍ଷକା । ବର୍ହିଣ—ପଦ୍ମ, ବେଣା ।
(୪) ତପ—ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ, ତପସ୍ୟା । ବନ—ଜଳ, ଅରଣ୍ୟ ।
(୫) ସୁବାସିନୀ—ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ; ପିତୃଭବନରେ ରହୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଶୋଧାଇନ୍ତି ତ ହେରମ୍ବ,
ଦଶା ଦଶା ସବୁ ଆପଣେ କରମ ଗୋ;
ଶାନ୍ତି ଦେବ ମରମେ ଧରମ—ସଜନୀ ଗୋ । (୩)

(୧) ଷଣ୍ଢଶମ୍ଭୁ ଢଗଦଗେ,
(୨) ଷଡ଼ଭୁଜ ସବୁ ମୋ ପ୍ରାଣ ହରେ ଗୋ;
(୩) ଷ-ସ ଲଭନ୍ତି ରସ-ଲହରେ—ସଜନୀ ଗୋ । (୪)

ଷଣ୍ମୁଖ ବଂଶୀକର,
ସୁନ୍ଦର ସୁତନ ସୁଗୁଣାକର ଗୋ;
ସେ ତ ବନ୍ଧୁ, ଭକ୍ତ-ପ୍ରେମିକର—ସଜନୀ ଗୋ । (୫)

ଷଡ଼-ଧନ କଳ୍ପତରୁ,
ଷଡ଼ାଇ ଦେଇନ୍ତି ପିନା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରୁ ଗୋ;
ଷଡ଼ ନାହିଁ ତ ଷଡ଼ ଷଡ଼ରୁ—ସଜନୀ ଗୋ । (୬)

ଷଡ଼ ଦେଉଛି ଦୁର୍ବାସନା,
କ୍ଷୀର-ଖାର ଏକ ମଣୁ ରସନା ଗୋ;
ଷାନ୍ତି ଦେବ ଶଦେନ ଆଶ୍ୱାସନା—ସଜନୀ ଗୋ । (୭)

ଚତୁର୍ଥ ସ୍ଥାନ

ଗୁପ୍ତ ନିବେଦନ

(ରାଗ—କେଦାରଗୌଡ଼ୀ)

କା ଆଗେ କହିବ ମରମ ବେଦନା
ସରମ କଥା ଏ ପିନା,
ଷାଇବା ଜିନିଷ ବୟପର ଲଗେ
ଏକା ଗୋ'ଲଗି ନବୀନା ଗେ ବାଳା,

(୧) ଷଣ୍ଢଶମ୍ଭୁ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।
(୨) ଷଡ଼ଭୁଜ—ଜ୍ୱର ।
(୩) ଷ-ସ—ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶାନ୍ତି ।

ଗୋଲାପରଙ୍ଗା ମୋ ଗଳାମାଳା,
ଘନକୁନ୍ତଳା ନବ ଛଇଳା,
ଓର-ବିଳାସିନୀ ପ୍ରେମଶୀଳା ରେ ବାଳା । ୧ ।

ଲୁହଁ ବସିଥାଉ   ହସି ହସି ଆଉ
ଧରନେ ମୋ ପ୍ରେମ ଅଳକ,
ଛାଡ଼ି ନ ଦେଉଥୁ   ବ୍ରୀଡ଼ା ତେଜି କେଉ
ସଦନକୁ ନେଉ ହିଁକି ରେ ପ୍ରିୟା,
କଳିଫୁଲ ଧର ନନକଥା,
ଝାଉଁଳିବ କି ପୀରତି-କଥା,
କଥା-ଦାଗ କାଟିଲୁ କି ହିଆ ରେ ପ୍ରିୟା । ୨ ।

ଚାହିଁଥାଉ ପାଟେ   ମନର ଉଚାଟେ
ଥିବାର ପାଏ ମୁଁ ଜଳେ,
ଠାରୁ ଦେଖିଲେ ଠିଆ   ହେଉ ତଥା ମାଠିଆ
କାଖ ଭଙ୍ଗା ହିବା ଛଳେ ରେ ଚୋରି,
ଡାକ ସାଉଁଟନ କରୁ ବୈରୀ,
ଲାଜେ ଛନ୍ଦିଦେଇ ପ୍ରେମ ଡୋରି,
ଆଜି ଦେବୁ କି ସବୁ ପାସୋରି ରେ ଗୋରି । ୩ ।

ତରଳଣ ଶୁଭ୍ର-   ଜଳ ଭରେ ଭ୍ରୂ-
ଭଙ୍ଗିରେ ଦେଉ ଇସାରା,
ଥରେ ଥରେ ବସ   ବାଧାରୋଗୁଁ ପିଛି
ଡ଼ୋଇଟାଏ ସନ୍ଧ ମାଗି ରେ ସଖି,
ଦମ୍ଭବଳ ହେଲେ ଦୁଃଖେ ବସି,
ଧୀରେ ଆଶ୍ୱାସନା-ଭାଷା କହି,
ନେଉ ହୃଦର ଦରଦ ବାଣ୍ଟି ରେ ସଖି । ୪ ।

ସରପ୍ରୀତି ଯୋଗ   ସ୍ନେହସୁଖ ଭୋଗ
ସେ ସ୍ମୃତି ଜାଣୁ ତ ଧନ,

ଫାଟିଯାଏ ହୃଦ   ତୁଟିଯାଏ ମୁଦ
ପଡ଼ିଲେ ରାଧା-ବଦନ ରେ ସଖି,
ବାନ୍ଧ ମନକୁ ନନ୍ଦଏ ରଖି,
ଭ୍ରମେ ନେତ୍ରକ-କଜଳ ମାଗି,
ମନ ଘଙ୍ଗେ ରହ ରହ ଆଖି ରେ ସଖି । ୫ ।

ଯାଉ ଚଳେ ପ୍ରାଣ   କୁସୁମ-କମାଣ-
ବାଣ ସମ୍ଭାଳନ୍ତି କିଏ ?
ବାମାପୂର୍ଣ ମହୀ-   ଖରଭାବ ସାହା
ପ୍ରେମର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ ରେ ବାମା,
ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ଗଉତମ-ବାମା,
ବାସୁଦେବୀ-ଦୁହିତା ସତ୍ୟବାମା,
ଶିବ ବକ୍ଷେ ତ ବିବସ୍ତ୍ରା ଶ୍ୟାମା ରେ ବାମା । ୬ ।

(୧)ଉପେନ୍ଦ୍ର ମୃଡ଼   ପ୍ରେମ ଲୋଭର ଜନ୍ତୁ
ପାଲଟିଲେ ତ ଭୂତଳେ,
(୨)ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟେ ଲୋକ-   ଦୃଷ୍ଟି କେ ନ ଦେବ
ନୂତନା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଉତ୍ପଳ ରେ ଧନି,
ଦ୍ୱାପରରେ ବିବାଦ ରଜନ,
ଶମ୍ଭୁ ଆଣି ରେ ପ୍ରାଣସଜନି,
ପଙ୍କଜାକ୍ଷି, ମୋ ଅଙ୍କପାବନୀ ରେ ଧନି । ୭ ।

ମୋଳା ବନ୍ଧୁସନ୍ତୁ   ତୋ କାନ୍ତ ଦେବାନ୍ତୁ
ଅଭିନବ ଅବଳାରେ,
ସଖୀମାନେ ତୋର   ରକ୍ଷୀଥିବେ ସୋର
କହୁଥିଲୁ ଯା ବିଶ୍ୱାସେ ରେ କାନ୍ତା,
ଆଶା କଥା କି ପାସୋର ଯାନ୍ତା,
ଲଂଘିବାକୁ ହେଲ ସବୁ ଚିନ୍ତା,
ଆଉ କ'ଣେନ ଏତେ ଦୁଃଖିତା ରେ କାନ୍ତା । ୮ ।

---

(୧) ଉପେନ୍ଦ୍ର—ବିଷ୍ଣୁ । ମୃଡ଼—ଶିବ । ସତୀ ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ବିଷ୍ଣୁ ଶାଳଗ୍ରାମ ପଥର ରୂପରେ ଓ ଶିବ ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଲିଙ୍ଗ ରୂପରେ ପୂଜା ପାଉଅଛନ୍ତି । (୨) ନୂତନ—ନିତମ୍ବ ।

ଆଗମନ ଶାରି　　　　ନାଚ ଦେଖା ଜାରି
ଛଟଳ ଚଟୀ ସଙ୍କେତ ସ୍ଥାନେ,
ବଞ୍ଚାଇ ଚଣ୍ଡ　　　　ଲଜ୍ଜାବତି ! ଗତି
ମୋହିନୁ ତ ମୁଖଚାଳନ ଚେ ଶୁନୁ,
ଆଜି କାହିଁକି ମଣ୍ଡଳ ତନୁ ?
ବୁଝି ନପାରେ ଗୁଢଭଙ୍ଗି ତୁ
ଜୀବ ଚଣ୍ଡ ଝପାଅ ଗିଳୁ ଚେ ଶୁନୁ । ୯ ।

କୁଟଣୀଙ୍କ ବେଢ଼ୁ　　　　କୂଟନତରେ ଭୁ
ଭୁଟାଇ ଦେଉନ୍ତୁ ସ୍ନେହ,
ଶଠ-ହସ୍ତଲେଖା　　　　ପଠନ ପଶ୍ଚା
ନକର ଜଣାଁ ସନ୍ଦେହ ଚେ ନାରୀ,
ଅଭିଜ୍ଞା ତୁଟି ସୁକୁମାରି,
ଗାଢ଼ ଦୁଃଖେ କନ୍ଦନ୍ତି ଗୁହାରି,
ପ୍ରାଣୀ ହରିବ ହର-ଚଣ୍ଡାରି ଚେ ନାରି । ୧୦ ।

(୧)ରତିବର-ଶର　　　　ପତ୍ରୀ-ଦରଶର
ଧୂରନ୍ତ କାଏ ଧରଷି,
ପଥର ହ ମୋର　　　　କଥାନରେ ବର
କଥନ୍ତ୍ରୀ ହସି ହସି ଚେ ସତ,
ପଦେକ ଶୁଣାଇଲେ ଦୁଷ୍ଣରଙ୍ଗ,
ଅବେଧ ଦୁଃଖ ଦୁଅନ୍ତ୍ରା କରତ,
ନନ୍ଦୁ ମେଞ୍ଚି ଝରନ୍ତୁ ଅନୃତ ଚେ ସତ । ୧୧ ।

ଲମ୍ପଟଙ୍କ ଗତି　　　　କପଟ ଗୁଳୁଷ
କାହିଁ ମୋ କଥାରେ କନ୍ଥି,
ସଙ୍ଗ ସୁଦେବ କନ୍ତ　　　　ନଙ୍ଗାରିଖା ସ୍ନେହ
କାଏ ନ କରିବ କ୍ଷିତି ଚେ ବନ୍ଧୁ,

(୧) ରତିବର—କନ୍ଦର୍ପ । ଚେ—ଶେ । ଦ୍ରିଜା—ସପତ୍ନୀ ।

ନବ ଯୌବନ-ଗଗନ ବନ୍ଧୁ,
(୧)ଶୁଭ୍ର ଦୋଷାର ମୋ ସାର ଇନ୍ଦୁ,
କାମ-ଦାବ-ଦ୍ୱାଦଶ-ସିନ୍ଧୁ ରେ ବନ୍ଧୁ । ୧୨ ।

(୨)ଶେଷ ଯାଏ ଯୁଚିଲ ସଜନଙ୍କ ଭୁଲି
ତୁମ କୁଶାଗ୍ର ଝପିଲେ,
କରକରଦନ, ଚରକ ନ ଦେଖ
ଖେଳ କରୁଥିଲୁ ଧନେ ରେ ରସ,
ଲାଜହୀନ, ଦେଖି ମୋ ପ୍ରବେଶ,
ଭଟକ ଯେତେ ଭଲ୍ଲୁ ଦବା ଶେଷ,
ନାଶିବାକୁ ଶିବାରିଷ୍ଟ-କ୍ଲେଶ ରେ ରସ । ୧୩ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସମୟ ଦଂଷ୍ଟମ ବୟସ-
ଶିଖରେ ଥିଲା ଉଭାଇଲ,
ହସି ମଦାଳସି, ରସିକତା-ରସି
ଆକରଷି ନେଲୁ ଭାଳେ ରେ ଜାୟା,
ତୁହି ଚରଣ ପଦ୍ମ ମୁଁ କାୟା,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଜାୟା ତୁ ମୁଁ ତୋର ଛାୟା,
ମୁକ୍ତି ନଦାରେ ତୋ ପ୍ରେମ-ମାୟା ରେ ଜାୟା । ୧୪ ।

କେ' କାଳ କହନ୍ତି ଦୋଷ ମୋର ବାନ୍ଧି
କହନ୍ତୁ ଯେବେ ପରତେ,
ମୂର୍ଖ ଖାଳି ତମ- ତମ କରି ଦମ-
ଧରି କରନ୍ତୁ ଯା' ମତେ ରେ ରାମା,
(୩)ହୃଦ-ଗଗନର ମୋ ଚନ୍ଦ୍ରମା,
ଦୁଃଖ-ମେଘ-ଘନାନ୍ତ-ସୁଷମା,
କାହିଁ ନ'ଦେଇ ଉତ୍ତର-କ୍ଷମା ରେ ରାମା । ୧୫ ।

---

(୧) ଦୋଷା—ରାତ୍ରି । ସାରଇନ୍ଦୁ—ପୂର୍ଣ୍ଣମୀଚନ୍ଦ୍ର ।
(୨) କୁଶାଗ୍ର—ଆଖି । (୩) ଘନାନ୍ତ—ଶରତ୍କାଳ ।

କନ୍ଦର୍ପ-ଧନୁ- ଫଣୀ ପର ଧନୁ-
ମଣ୍ଡନା ହେଲା ତୋ' ମାନନ,
ଦେ' ଛି ଛି କଲେ ବି' ଲୋକହସା ହେବ
ଚେଷ୍ଟେ ନିନ୍ଦା ଅନେମାନେ ରେ ଦେବ,
ପ୍ରେମ-କଂକାଳେ ତୋ' ପଦ ସେବ,
ବକ୍ଷେ ବୋଟଙ୍କ ଖଣ୍ଡମାଳା ଦେବ;
ଜମ୍ବୁ-ପତନୀ କଣ୍ଟୁ ନେବ ରେ ଦେବ । ୧୬ ।

ଚିଛିଉ ରଚିଲୁ ଘଘର ଫାଟିଲୁ
ମଣ୍ଡ ଲାବଣ୍ୟ ବହିଲୁ,
ଉଠ, ଠାକୁରାଣୀ, ତୋ' ପୀଠକୁ, ଆସି
ଉହିଲୁ ବଶୀ କହିଲୁ ତର ରାଇ,
ଜମ୍ବୁ ଭଂଭମ ଦଏ ବଜାଇ,
ପ୍ରେମ-ବହ୍ନି-ତେଜରେ ମଜ୍ଜାଇ,
ଦେଖି ମୋ ଜଣାଣ ସମଜାଇ ରେ ରାଇ । ୧୭ ।

ଭୁ ଦ ବଚକ୍ଷଣା ମନକଥା ଜଣା-
ଇବା ଠାରୁ ବେଶି ଜାଣୁ
(୧)ବ୍ୟଥା ଥିଲେ ପ୍ରାଣେ ତିଳ ପରିମାଣେ
ଡାଳଢୁଚେ ହୃଦେ ଆଶୁ ରେ ଲେଳା,
ଆଶା-ଦାଦର ନାଦ ଛଟକ୍ଲୋଳା,
(୨)ଗୁଜ ଶଠ ଧରଲେ ଗାଢୁଲା,
ହାଜି ମଦନ ନଦେବ ଢୁଳା ରେ ଲେଳା । ୧୮ ।

ପାପ-ଦଣ୍ଡଠାରୁ ଆପଦ ତ ଗୁରୁ
କୁସୁମ କୋଦଣ୍ଡ-ଚାପ,
(୩)ତେଜ ଫଣୀ ଜରି ସୁନ-ମଣି ଧରି
ଦର୍ପଣେ ଦଏ ସନ୍ତାପ ରେ ହାମା,

(୧) ଲେଳା—ଚଞ୍ଚଳା । ଛଟକ୍ଲୋଳା—ତରଙ୍ଗିଣୀ, ନଦୀ ।
(୨) ଢୁଳା—ଜ୍ୱାଳା ।
(୩) ତେଜ—ଦୃଷ୍ଟ ।

ଖଞ୍ଜ ଖଞ୍ଜୁଷ-ମୋହିନୀ ଶ୍ୟାମା,
ହେମପ୍ରଭ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଉତ୍ତମା,
ସବୁମଧ୍ୟମା-ମାନିନୀ-ରମା ରେ ବାମା । ୧୯ ।

ଯା'ଯା' ବୋଲି ଅତି   ଜନ୍ମଣ ଖରଷ
ଶୁଣାଇବୁ ଯଦି ହେଗେ,
କରିବୁଳ ଗତି,   ଶାସ୍ତ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟ
ଦେଖିବି ଆଜ ତୋ ଆଗେ, ରେ ସୁନା,
ପ୍ରୀତି-ଲାଳସା ନ କର ଚୂନା,
ଜାଣ ସ୍ୱଭାବ ଏକ ଘଟନା,
ହେବ ଅବଶ୍ୟ ଶୋକ ରଚନା ରେ ସୁନା । ୨୦ ।

(୧)ଷ-ଷ ନାଶ ନାହିଁ   ରୂପବନ୍ତ ଯନ୍ତ୍ର,
ରଖ ତୋ' ପୀରତି-ପଣ
(୨)ଉସ୍ୱାସି ତରଳା-   ହୃଦକୁ ସରଳା
ତରଳାଇଦିଅ ରସ ରେ ମିତ,
ଦେଉ ହାଁ ହାଁ-ସୁଧା ତୋ ସଙ୍ଗୀତ,
(୩) କାମ-କଣ୍ଠ ସ୍ୱରେ ମୋହ୍ମ ଚିତ୍ତ,
ହେଉ ଉତ୍ସୁକ କରଜାଙ୍କିତ ରେ ମିତ ! । ୨୧ ।

* କଳାବନ୍ତି, ଟେକ   କଳାଜର ମୁଖ
କହୁଛି ନାମ ଆଜଟେ,
ଖଣ୍ଡି ହେବା ଆଶା   ଖପାଇ ନଦଅ
ଖଣ୍ଟାଅ ମୋତେ ତୋ' ଖଟେ ରେ ପ୍ରେମା,
ଗୁଣବନ୍ତି, ତୁ ମୋ' ଗଜଗମା,
(୪) ଘନାଘନ-ଜଘନା ସୁଷମା,
ଉମା, ରମାଦାସ୍ୱିନ-ଉତ୍ତମା ରେ ପ୍ରେମା ! । ୨୨ ।

(୧) ଷ—ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଷ—ଶୋକ । (୨) ତରଳା—କାମୁକ । (୩) କାମକଣ୍ଠ—ସ୍ତ୍ରୀ-ଶୁଷ୍ଠାଙ୍କ । (୪) ଘନାଘନ—ସ୍ଥୂଳ, ମତ୍ତହସ୍ତୀ ।

* କଳାବତୀ—ଶିଳ୍ପକୁଶଳା, ନୃତ୍ୟଗୀତାଦିରେ ଆସକ୍ତା ।

ଚାରୁଶ୍ରୀ ଚମ୍ପା ମୋ'　　　ଚନ୍ଦ୍ର ମୁହଁଟି
ଚଖାଅ ସୁଧା-ବଚନ,
ଛଇଳ-ଛଟକ　　　ଛନ୍ଦ ମୁହିଁ ମନ୍ଦ
ଛଟପଟ ଛନଛନରେ ଦ୍ୱାର,
ଜଳଜାତି, ନକ୍ଷୁଲାକ୍ଷୀ-ଭାର,
ଝିନାମ୍ବର ଝୁଲ ଝୁମ୍ପା ଝର,
ଝଲେକେପ-ଗୋଲାପ ଅଧର ମୋର ହାର । ୬୩ ।

(୧) ଟଙ୍କଧର କୋଇଲ　　　ଟଙ୍କାରିଙ୍କି ଦେଖି
ଟିକ୍‌ଜର ଦେଖା ଘଟେନ,
ଠମକିଲ ଯାଅ　　　ଠକ ଶାହି ତାଙ୍କୁ
ଠକୁଛ ରୂପ ଗଠନରେ ବାଳି,
(୨) ଡାକି ମଦଛ ମୋ' ଢଙ୍କି-ଘ ଡ଼ାଳି,
ଢଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ଧରନ୍ତି ଶୂଳୀ,
ଅଙ୍ଗେ ଦେବୀ ଲଜ୍ଜା ଭସ୍ମଧୂଳି ମୋର ବାଳି ! । ୬୪ ।

ତରୁଣୀ ରେ, ତତେ　　　ତରଣୀ ମଣି ମୁଁ
ତକାଉଛି ତ' ଘାଟରେ,
ଥଳକି ନପାଇ　　　ଅକାମରୁ ହୋଇ
ଥରୁଥିବି ଅନାଥରେ ରେ ସଖୀ,
ଦୁଃଖୀ-ହୃଦୟ କଥ ପରଖି,
ଧର ମୋ' ଗୁଣ ଦେଉଛି ଗଳି,
"ନଥି" ନକହ ମୋ ଉପେକ୍ଷି ରେ ସଖୀ ! । ୬୫ ।

ପଣ୍ଡୁଲି ଅଳତା　　　ପଳାଉଛନ୍ତି ତା'
ପହିଁଲ ଧର ନଖତେ,
ପଗୁଆ ଧୀମନ୍ତ　　　ପରପଞ୍ଚ ମେଳ
(୩) ପବୁନାଙ୍କ ତ' ମୋ ପଟେ ରେ ଚନ୍ଦ୍ରି,

(୧) ଟଙ୍କାର—ଭାରଦେଶ, ଦୂର୍ଗା ।
(୨) ଡାକ—ଡମ୍ବରୁ ।
(୩) ପବଦା—ଶୋଭାପାଇବା । ପଟ—କୃତ୍ରିମ ବଣାଦ ପ୍ରକାଶ ।

ବେକ ମାଳ, ଫୁଲକାମ୍ବ ଦଣ୍ଡି,
ଭୂଷାମାନ ଯେତେ ସ୍ଥାନ ମଣ୍ଡି,
ମନୁ ଦୁଃଖ ନେଉଥିଲେ ଖଣ୍ଡି ରେ ଚଣ୍ଡି ! । ୨୬ ।

ସବୁଇ ସୁବନ୍ତ, ସମକ ଘଁରନ୍ତ
ଯେତେବେ ଥିଲୁ ସଯାତା,
ରସବନ୍ତ ଅଙ୍ଗ ରଖୁ କଣ୍ଠା ଲଙ୍ଗ
ରଞ୍ଜି କାମ-ଆଭୁରତା ରେ ଗଣ୍ଡୀ,
ଲୀଳାବନ୍ତ-ଲଳନା ଶିବାଣି,
ବନ୍ଦରେଖା ନେମା ନୂଆର ଜାଣି
ଶମ୍ଭୁ-ବଶୋଭଜ ଲଗା ମୋ' ପାଣି ରେ ଲ୍ଲଣି ! । ୨୭ ।

(୧)ଷଣ୍ଡାଳ, ତୋ'ବନା ଷଡ଼ରୁଭୁ ମୋଦେ
(୨)ଷଟ୍‌କୋଣ ସମ ବଷାନ,
ସବୁଗ ସଜଣା ସଜଫୁଲ ତୋଣା
ସଜନି, ନୋଭୁ ଭସମ ରେ ସନ୍ଧି,
ହଂସା ନୂରୁଡେବ ଏ ବରସ୍ଥି,
(୩)ବେଣ୍ଟୁର ଭାନବ ମଦନ-ଅସ୍ତ୍ର,
ନିବ ଜଗତେ ତୋ କଦା ରକ୍ଷା ରେ ସସ୍ତ୍ର । ୨୮ ।

କଳକଣ୍ଠି, ଏ କ ଖଳକଥା ଠେକ
ଶୁମାନ ଧରୁ ନ ଗଲା,
ଦେଖି ମୋ ଜଣାଣ ଭଲୁଥାଅ ପ୍ରାଣ
ଚରଣ ତଳେ ସମ୍ଭାଳ ରେ ବନ୍ଧୁ,
ଲଜ୍ଜା-ପୀୟୂଷ-କିଣା ତୋ ମଧୁ,
ଫନ୍ଦୁ ଅଧରୁ କର୍ମିଳ ସ୍ୱାଦୁ,
ଟାଣି ହୃଦସ୍ଥ ଠାଣି ସମ୍ଭାବୁ ରେ କନ୍ଧୁ । ୨୯ ।

ତର ଲଜ ଅଙ୍ଗ ଛୁଇବୁ କି ହୃଦେ ?
ଅଚ୍ଛି କି ମୁଁ କଣ୍ଟି ପର ?

(୧) ଷଣ୍ଡାଳୀ—କାମୁକ ସ୍ତ୍ରୀ । (୨) ଷଟ୍‌କୋଣ—ବଜ୍ର । (୩) ବେଣ୍ଟୁ—ବଂଶ ।

ତରଳା ହୀରକ   ଥୁଆଇ କଷାଇଁ
ତେବକ ଅଗ୍ରଜ ତୋଡ଼ର ରେ ଘୁରା,
ଧୁନି-ନନ୍ଦାରେ ନୁହ ଅଧୀରା,
ସ୍ମିତି-ଚଦଗ୍ର ପିଟାଅ ଲୁଗ୍ର,
ବାନ୍ଧୁ, ନମଣି ଭର୍ଗୀ-ଟାତ୍ରରେ ଘୁରା । ୩୦ ।

ମସ୍ତକ ଅନାଇ   ମଥନେ କଷାଇଁ
ଯାତନେ ଫିଙ୍ଗୁ ବଇଦେ ?
ଲୁପାପ୍ତ ନଜଳ   କାହେ କ ତୋ' ଭଳ
ସ୍ୱଦେକମର ନିଗ୍ରହେ ରେ ଯୋଷା,
ଶେଷେ ଲପାଅ ଷଟ୍ପଦ-ଦୋଷା,
ଯଣ ଯାଉନ୍ତୁ ହୁରଣୀଦୂଶା,
ଷଣ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ତୋର ଆତ୍ମନୁଷା ରେ ଯୋଷା । ୩୧ ।

କନ୍ଦୀରବ-ଜଟି   ଦେଖେ ଗୋଲ ଘଟି-
ଭରଜା ତନ୍ତ୍ରମ୍ମିନ,
ଛଟକ-ଜଘନ,   ସ୍ପୁଟକ-ଆନନ,
ନୀରଜାକ୍ଷି ନରନ୍ଦିନ ରେ ଚୋକ,
ଠଣ ତତ୍ତ୍ୱଲ-ତଙ୍କ ବଦଲ୍ଲକ,
ଅନବରତେ ତୋ ଗୁଣ ବକ,
ଅନଥରେ ଠ ଗାଳିଗି ଅକ ରେ ଚଠାକ । ୩୨ ।

(୧)ଦନାନ୍ତ ଦେଖାଇ   ଧୂତ ଧରିଇବା
ନୀଳନଯୁଣା ଭୁ ଯଗ୍,
ଫୁଲ୍ଲର ବଦନ   ଭଲୁଲ ମାନ୍ଥ ଯା'
ରଞ୍ଜି କନ୍ଦର୍ପଯପ୍ରରେ ବାଳ,
ଶ୍ୟାମା ଷୋଡ଼ଶୀ ସୁଖରପାଳ,
ହ୍ରୀଂବତି, ଥିଲେ ସବ-କାଳ,
ଷମା-ଷୀରେ ତୋ' ଧଅ ପ୍ରସାଳ ରେ ବାଳ । ୩୩ ।

(୧) ଦନାନ୍ତ—ସାୟଂକାଳ ।

*କଖଗଘଙଅଁ (ଓ) ଚଛଜଝଞଅଁ (ଔ)
ଟଠଡଢଅ-ଣତଥ,
ଦଧନପଫବ ଭମଯରଳବ
ଶଷସହକ୍ଷ - ଙଅ ରେ ଧନ,
ତୋର ପ୍ରେମ-ରୂପ-ସଞ୍ଜିବନ,
ଭୁଲି ନପାରେ ମନ ନୟନ,
ତେଣୁ ଏ ମୋ "ଗୁପ୍ତ-ନିବେଦନ" ରେ ଧନ । ୩୪ ।

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

ନୂଆ ଭୂଆସୁଣୀ

(ରାଗ—କଲ୍ୟାଣଆହାରୀ)

କାନ୍ଦନା କାନ୍ଦନା ଚନ୍ଦବଦନା ! ମୋ
ଅନ୍ତଃପୁରର ନେହପିଞ୍ଜୁଳି,
କର ମନ ସ୍ଥିର ପୋଛି ଅଶ୍ରୁନୀର
କାନ୍ଦଣାଗର ଲୁହ ବାଉଳୀ;
କାଳିଠୁଁ, ହେବୁ ତୁ କୁଳଭୂଆସୁଣୀ;
କହିବ ଲୋକେ ସ୍ତୁତି- ଗାଥା ଜନ୍ମ ଗୀତ
ତୁମଙ୍କ ମାଆ ଥରେ ଶୁଣି । (କ)

* କ—ବ୍ରହ୍ମା । ଖ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଆକାଶ । ଗ—ଜ୍ଞାନଗୁରୁ । ଘ—ଘର୍ଣ୍ଣ । ଙ—ବିଷୟସ୍ପୃହା । ଚ—ଚନ୍ଦ୍ରେଶ୍ୱର । ଛ—ଗୁହ୍ୟଧର୍ମ । ଜ—ପିତାମାତା । ଝ—ବୃହସ୍ପତି । ଞ—ଗୋମାତା । ଟ—ଶବ୍ଦ । ଠ—ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୋଚର ଶକ୍ତି । ଡ—ବାଡ଼ବାଗ୍ନି । ଢ—ଅନନ୍ତନାଗ । ଣ—ଜ୍ଞାନ । ତ—ପୁଣ୍ୟ । ଥ—ଅନ୍ନ । ଦ—ଦାନଧର୍ମ । ଧ—ବିଦ୍ୟାଧନ । ନ—ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ ଗଣେଶ । ପ—ରାଜା, ପାଳନକର୍ତ୍ତା । ଫ—ଯଜ୍ଞ । ବ—ବାୟୁ । ଭ—ଭୂମି, ନକ୍ଷତ୍ର । ମ—ଶିବ, ଚନ୍ଦ୍ର । ଯ—ଯମ । ର—ଅଗ୍ନି । ଲ—ଇନ୍ଦ୍ର । ବ—ଜଳଦେବତା ବା ବରୁଣ । ଶ—ଧର୍ମ । ଷ—ପ୍ରଜାପତି । ସ—ଜୀବାତ୍ମା । ହ—ପରମାତ୍ମା । କ୍ଷ—ଶରୀର ।

ଖେଳି ଖାଇ ଦିନ ଯାଉଥିଲା ତୋର
ଆନନ୍ଦେ ବାପ ମା' ଘରର,
ଖଟି ଯାଇ କାଳି ଝାସି ହେବୁ ଖାଲି
(୧) ଗୃହଜଞ୍ଜାଳ ନଦୀଘରର;
(୨) ଖୋଜିବୁ, ପଦ୍ମିନୀର ଗୁଣ ଏଥର,
ଖର୍ବ ଦର୍ପ ହରି ଦୁଃଖ ଘୃତ ଧରି
ଘୃଣିକି କରିବୁ ଚଅର । (ଖ)

(୩)ଗେରସ୍ତ ହିଁ ତୋର ତାରକ ଈଶ୍ୱର
ଏ ଘୋର ଭବ-ପାରାବାରେ,
ଗୁରୁଜନଙ୍କ ମଣି ଲାଗିଥିବୁ ସଦା
ଶାଶୁ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ସେବାରେ;
ଦେଖିଣ, ନଣନ୍ଦ କରିବୁ ଆଦର,
ଖେଳ ଥଟ୍ଟା ସୁଖ ନ ଦେଖାଇ ପତି-
ଘରକି ଖାଇବୁ ସୋଦର । (ଗ)

ଘୃଣା ନ କରିବୁ ମଳିନ ଜାତିକି
ଦେଖିଲୁ ଦେହ ଯେତେ ଚାମର,
ସାଙ୍ଗ ଗଣ୍ଡା ଭଳି ଅତେମ ମଧ୍ୟ, ସବ
କୁଦରିବ ଥାଏ ଅନ୍ତର;
ଦେଇବୁ, ଧନ ଧାନ ଦୁଃଖୀ ଗୁହାରି,
ପୁଣ୍ୟ ରଖିଥିବୁ ଖରଚ ଲାଗୁଥା
ମିଳୁଆନ୍ତି ଯୁଝିଁ କୁହାରି । (ଘ)

ଭୂପତି ନିମନ୍ତେ ଅତିଥି ଅଥବା
ବନ୍ଧୁ ଆତ୍ମୀୟ ଗୁରୁଜନ,
ଭୃତ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଦେଖାଇବୁ ତାଙ୍କୁ
ଚାତୁରୀ କରି ବର୍ଜନ;

(୧) ଜଞ୍ଜାଳ—ଝିଞ୍ଜାଳ ।
(୨) ପଦ୍ମିନୀ—କମଳିନୀ, ଚତୁର୍ବିଧ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମା ସ୍ତ୍ରୀ ।
(୩) ତାରକ—ଉଦ୍ଧାର କର୍ତ୍ତା, ନୌକା, କର୍ଣ୍ଣଧାର, ତାରଣକର୍ତ୍ତା, ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା, ରକ୍ଷକ ।

ଉଜାଡ଼ି, ନବଘନରୁ ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରକଟନେ,
ଶିଖିର ବର୍ହିରୁ   ଯାହାର ମହତ୍ତ୍ୱେ
ବାଧା ନ ଘଟିବ ଯେସନେ । (ଙ)

ଗୁଞ୍ଜାଫଳ ଯାଚେ   ଦେଉଛି ଯାହାକୁ
ବୃନ୍ଦିରୁ ନାହିଁ ଅକାରଣେ,
ଚଞ୍ଚୁ-ଲମ୍ବିତ   ମୁଣ୍ଡିପଡ଼ି ତଣ୍ଟି
ଥିଲେ ମୁକ୍ତା ଶୁକ୍ତାଭରଣେ;
ଅନ୍ତରେ, ରଖିଥିବୁ ଉଚ୍ଚ କାମନା,
ଚିହ୍ନିବାକୁ ଗୁଣ   ଅଛନ୍ତି ନିପୁଣ
ଅନେକ ଗୁଣୀ-ମହାମନା । (ଚ)

ଛଟା ଦେଖୁ ନାହିଁ   କ୍ରୀଡ଼ାରୁ ହସଇ
ବଳୁଛ ନାଟ ତାମସାରେ,
ଛନ ଛନ ହୋଇ   ଶିଖୁନାହିଁ ମନ-
ହୁଲଣି ମିଠା-ପ୍ରଶଂସାରେ;
ନିଇନା, ଯାହାର ଛଳ ଉପହାର,
(ଙ)ଛୁଇଁବୁନା' ତାହା   ହେଉ ସୁନା ବାହା-
ସୂତା, ମଣି-ମୁକୁତା-ହାର ! (ଛ)

ଜଗତ ବନ୍ଦନ୍ତି   ଏ ନାରୀଜାତିକି
ମଣି ଦେବୀ ଆଦରଣତ,
(ଚ) ଜନନୀ-ଜାୟା-   ନନ୍ଦନଠୁଁ ଯେଣୁ
ପାଏ ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି-ଭକତି;
ଜାଣିଥା, ନ ଭୁଲିବୁ ନିଜ ଖାତିର,

(ଙ) ବାହାସୂତା—ବାହାରେ ପିନ୍ଧିବା ଅଳଙ୍କାରବିଶେଷ (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ।

(ଚ) "ଜାୟାୟାସ୍ତଦ୍ଧି ଜାୟାତ୍ୱଂ ଯଦସ୍ୟାଂ ଜାୟତେ ପୁନଃ ।" ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୁଷ ଯାହାଠାରୁ ପୁଣି ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେ, ସେ 'ଜାୟା' । "ଏକୋଽହଂ ବହୁସ୍ୟାମ୍ ।" ପୁରୁଷ ଅନେକ ରୂପରେ ଜନ୍ମିବା ସକାଶେ 'ସ୍ତ୍ରୀ'ର ମାତୃଶକ୍ତି ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ଜୀବନଟି ଗଡ଼ା ମଧୁ ଦାମ୍ପତ୍ୟରେ
ଜୀବନଟା ନାଗରାଜାଙ୍କର । (୮)

ଝଗଡ଼ା ଝଂଝଟେ ଯୋଗ ଦେବା ଥାଉ
ସୀମା ନ ମାଡ଼ିବୁ ତାହାର,
ଝିଅପଣେ ଭଳି ଇଚ୍ଛା ମତେ
ପାଇ ଅପବାଦ-ପାହାର;
ଝିମିଟେ, ମେଳ ନ ରଖିବୁ କୁସଙ୍ଗେ,
ଝିଙ୍କାଝିଙ୍କି ହେବୁ- ନାହିଁ କାହାକୁବେଲେ
ବଢ଼ିମା ପ୍ରକାଶ ପ୍ରସଙ୍ଗେ । (୯)

ନଧଡ଼ା ନ ଦେବୁ ପର ଦୋଷ ବାନ୍ଧି
ନ କହିବୁ କାନ୍ଧି ଖଟରେ,
ନିଜ ସ୍ନିଗ୍ଧ ନୀଡ଼ି ଶାଶୁଘର ସ୍ନିଗ୍ଧ
ଲୁଚାଇବୁ ପର ଆଗରେ;
ନିର୍ମଳ, ରଖିବୁ କୁଳ-ବ୍ୟବହାର,
ନିଷ୍ଠୁରେ ବାଧା ଦେଉଥିବା ଶାନ୍ତ-
ନଷ୍ଟ କରିବୁ ନିଶ୍ଚୟ । (୧୦)

ଟାପରୁ ହେଲେ ସେ' ଅନୁଚିତ ଆଶା
ରଖି ବସିବ ସେ' ଚୋଟାରେ,
ଟାଳିଦେବୁ ତାହା ଜଣାଇ ବିରକ୍ତି-
ସୂଚକ-ନିରବତା-ଠାରେ;
ଟେକିବୁ, ନାହିଁ ଭଙ୍ଗି ପ୍ରୀତ ଲୋଚନ,
ଟାଣି ଦେଖାଇଲେ ତା' ପ୍ରଶଂସାର ଚୋ
ଟେକ କରିବୁ ଛେଦନ । (୧୧)

ଠକିବାକୁ ଛଳ- ଷଣ୍ଢାମି ଦ୍ରୁପରେ
ଭୁଲନ୍ତି ଅନେକ ନାଗର,
ଠାରିମାରି ଖବ- ଭଙ୍ଗୀରେ ତାଙ୍କର
ରହିବୁ ଧରକ ନଜର;

ଠିକେ ତୁ, ଗଣ୍ଠି କର ଏଡ଼ା ଧନ ରେ,
ଠୋକର ଖାଇଲେ   ଆଉ କଥା ତୋର
ଚଢ଼ିବ ନାହିଁ ମନରେ । (୪)

ଡଉଁରିଆ-ଯନ୍ତ୍ର   ଜାଦୁଫୁଙ୍କା-ମନ୍ତ୍ର
ନ ରଖିବୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ,
ଡାହାଣୀ-କାହାଣୀ   ଶୁଣି ଯେତେ ମିଛି
ବୁଦ୍ଧି ନ କରିବୁ ହ୍ରାସ;
ଡରିବୁ, ନାହିଁ ଠକ-ଭଣ୍ଡ ଉପଦେଶେ,
ଧର୍ମର ଗରବ-   ହାସ୍ୟ ଧର୍ମଦେବ
ତର ଯଶା ଯଶା-ପରିବେଶ । (୫)

ତମାକ-ଗୀତରେ   ଭୁଲି ନ ପଡ଼ିବୁ
(୧) ପଢ଼ିବୁ "ନାସ୍ୟ-ଦରପଣ"
ଚିଲମ ମଗି ଫିର-   ଦରବାରେ କର
କରିବୁ ନାହିଁ ଅରପଣ;
ଡାକୁଣୀ,-ଚରଣେ ରମଣୀ"ରତନ",
ଡାଦେଲ ଖୋଲି ଦିହାଇ-   ଗଲେ ଦେ ରତନେ
ଜନିଯାଏ ସ୍ନେହ ପତନ । (୬)

ଅବସ୍ଥା ଜନାଇ   ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶୁଦ୍ଧିବୁ
ଚେତନ ଆଡ଼ମ୍ବର ବିଳାସ,
ଅପବ୍ୟୟିତାରେ   ପୂରିନାହିଁ ଆଜି-
ଯାଏ କାହାରି ଅଭିଳାଷ;
ଅଧିକ, ବଢ଼ିଥାଏ ତହିଁ ଅଭାବ,
ଅଜ୍ଞାନ-ଚୋଲୁଟେ   ଆପଣା ଶତ୍ରୁ ସେ'
ଅଛି ଗା' ସେପରି ସ୍ୱଭାବ । (୭)

ଗର୍ବ-ବୃତ-ଭ୍ରମ-   ଜାଳେ ନ ପଡ଼ିବୁ
ଚେଇଁ ଏକପ୍ରେମ-ସାଗର,

(୧) "ନାସ୍ୟଦର୍ପଣ"—ସ୍ୱର୍ଗତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ହାସ୍ୟଜନକ ପୁସ୍ତକବିଶେଷ ।

ତୁଷ୍ଟ ଥାନ୍ତି ସଦା ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସନ୍ତୁ-
ଥିଲେ ପତିଭକ୍ତି-ଜାତିର;
ତପସ୍ୟା, ଉତ୍ସବ ସେବା ନାହିଁର,
ଜାଣକୀଙ୍କ ପରି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଠାରେ
ନିଜକୁ ସଁପିବୁ ଶରୀର । (ତ)

ଥିଲେ ମନେ କଷ୍ଟ ଦୁଃଖ, ଭୁଲିଯିବୁ
ନିରେଖି ପ୍ରିୟ ଆଗମନ,
ଥରେ ଯହିଁପାଇଁ ବାରିବେ ତୋ ସ୍ୱାମୀ
ନ ଦେବୁ ତହିଁ ଆଉ ମନ;
ଥୋଇଲା, ରୁକ୍ମିଣୀ ଦୋଇଲା ସମାନ,
ଥଟା ଛଳେ ସୁଦ୍ଧା ଘଟାଇବୁ ନାହିଁ
କାନ୍ତମନରେ ଅପମାନ । (ଥ)

ଦୋଷ ତୋ' ବାନ୍ଧିଲେ ଦୁଃଖିତା ନ ହେବୁ
ସେ' କାହାର ଶୁଣି ବଚନେ,
ଦାସୀ ପରିଦାସ ଲଗାଇବୁ ନାହିଁ
କାନ୍ତ ଶ୍ରୀପଦ ଅର୍ଚ୍ଚନେ;
ଦ୍ରୌପଦୀ, ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ପାଟରାଣୀ,
ଦହନ ନ' ସେ ସତୀ ନିଜସ୍ୱାର୍ଥ ନ ଥିଲା
ପତିସେବାରେ ସୁଜାଣୀ । (ଦ)

ଧଇର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାଳିଥିବୁ ସଦା
ସତୀର ଶିକ୍ଷା ଧରମ,
ଧର୍ମର ପରୀକ୍ଷା ହେବାକୁ ବୁଝିଥିବୁ
ନୋକପସ୍ଥ-ଗୁପ୍ତ-କରମ;
ଧର୍ମରେ,—ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀ, ଦମୟନ୍ତୀ,
ଧନ୍ୟା ହୋଇଛନ୍ତି ଆଉ କେତେ ସତୀ
ହୋଇ ଧର୍ମ-ବଇଜୟନ୍ତୀ । (ଧ)

ଶିକ୍ଷାକର୍ମ ଯଥା- ସମସ୍ତେ ଚଳାନ୍ତି
ମାନଣିକୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଧାନ,
ନିଦ୍ରାଦି ଆହାରେ ଧର୍ମସ୍ତର ରଖି
ଥିବୁ ସତତ ସାବଧାନ;
ନ'ବୁଝ, ଧର୍ମଟି ଦେଶ-କୁଳାଗ୍ରର,
ନ୍ୟାସ୍ତ-ସତ୍ୟମୂଳ ପବିତ୍ର କର୍ମକୁ
ଧର୍ମ ବୋଲି କର ସ୍ୱୀକୃତ । (ଗ)

ପତି-ଦେବତାର ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ତୁମ୍ଭେ
ପତି ତୋ' ପରମ ଈଶ୍ୱର,
ପର ସ୍ପର୍ଶ ମୁଖ ଦର୍ଶିବୁ ନାହିଁ ସେ'
ହେଲେହେଁ ରାଜ୍ୟ-ଅଧୀଶ୍ୱର;
ପୁଚ୍ଛିବୁ,—ନାହିଁ କାହାକୁ ତା' ବିଷୟ,
ପତିପ୍ରାଣା ସତୀ- ଚରିତେ ସେ' ରହି-
ଯାଏ ତହିଁ ଲୋକ ଯଶରୁ । (ଘ)

ଫିରିଫିରି, ବନ୍ଧି ଭୂଷାଦରେ ମନ୍ତ୍ରି
ଦେଖାଳୁ କେତେକ ରମଣୀ,
ସ୍ନେହ ଯାଉଥାନ୍ତି ତଥାପି, ସେପରି
ହେବୁ ନାହିଁ ତୁ ଧନମଣି;
ସେପରେ, ଭୂଷଣ ହେଲେହେଁ ସଜ୍ଜିତା,
ସାଲ ତହିଁ କସ ବିଦ୍ରମମୁ-ଦୋଷ-
ଦୁର୍ଗୁଣେ ସେ ନାରୀ ଲଜ୍ଜିତା ! (ଙ)

ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଶଯ୍ୟା ତେଜି ପୂର୍ବ
ଅଭିମୁଖେ ରଖି ବଦନ,
ବିଶ୍ୱନାଥ ଦୟା- ମଧୁ ଦୁର ପାଦେ
କରିବୁ ଆତ୍ମନିବେଦନ;
ବିଷୟରେ, ଯାପି ସେ ଶୁଭ ଅବସର,
ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧି ଟିକେ ରନ୍ଧ ସଜମୂଳେ
ତା' ପରେ ହେବୁ ଅଗ୍ରସର । (ଚ)

ଭିଖାରିଙ୍କି ବଳି ବସ୍ତ୍ର ଅବସ୍ଥା
ଦେଖି କରିବୁ ସୁଖସ୍ୱର,
ଭକ୍ତି ଛଳେ ମିଶ୍ର ବାକ୍ୟେ ହିଂସା ଦେବୁ
ଭିକ୍ଷାଜୀବୀ କେତେ ନାରୀର;
ଭୂତଳେ, ସବେ ପାଳିତ ପୁ କରମେ,
ଭୋଗକ ପରସ୍ୱାଦରେ କଏ ବା ଶିକ୍ଷାରେ
ନର ନନ୍ଦନାହିଁ ସରମେ ! (ଭ)

ମନା କରିଥିବୁ ଥିବ ତୋ' ସ୍ୱାମୀର
ଯଦ୍ୟପି ମନ୍ଦ ଆଚରଣ,
ମନ୍ଦୋଦରୀ କଥା ଏଡ଼ି ଦଶନଥା
ଅକାଳେ ଲଭିଲା ମରଣ;
ମନ୍ତ୍ରିରେ, ଯେତେ ମନ୍ଦାସୁରା ପୁରୁଷ,
ମରିଛନ୍ତି, ଆଜି- ଯାଏ ନିନ୍ଦନୀୟ
ତାଙ୍କ ଯେ ପାପ-ଚରିତ୍ର । (ମ)

ଯଥା ଯତନରେ ଶିକ୍ଷା ନେଉଥିବୁ
ଯୋଗମାତାର ପାନ ଆହାର,
ଯାତନା ସକଳ ଭୁଲିଯିବ ତୋର
ଜୀବନ-ଶାନ୍ତିରେ ତାହାର;
ଯଶୋଦା,-ଦେବୀ ଯେବେ ଯା'ର ଉଦର,
ଯୁଗ ଯୁଗ ପାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି ଥୋଇ
ଭାରତେ ଗର୍ବସ୍ଥଳ ପଦ । (ଯ)

ରନ୍ଧନ-ସନ୍ଧାନ ଖାଦ୍ୟ ପେୟରୁ ମନ
ଆଚରଣ ଭୂଷା ବସନ,
ରଖିଥିବୁ ସଦା ଦୂର ପରିଷ୍କୃତ
ଆବର ଆସନ ବାସନ;
ରୁଚିର,-ରୁଚି ବୃଦ୍ଧିକରେ ଅପୂର୍ବ,
ରନ୍ଧନ-ଦାଶିନ- ମାନସୀ-ରୂପରେ
ବସ ଏ' ପାଳଟେ ଚୀତ୍କୁଷ । (ର)

"ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ" କି ପଢ଼ିବୁ ମାତର
ରଖିଥା' ଏକଥା ମନରେ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଯାଉ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସ୍ୱାଗତ,
ନ ମିଳେ ତା' ଓଷା-ବରତେ;
ଲଭିବୁ, ଲୋକେ କହୁଁ ଧନ—ଗରିବ,
ଲକ୍ଷପତି ହୋଇ ଖାଲି ବସିଥାଉ
ଜନ୍ତୁ ସେ ଭୋକେ ମରିବ ! (ଲ)

ବିଧିର ବିଧାନ- ଫଳେ ତୁ ଯେ କାଳେ
କୋଳେ ପୁତ୍ର ଧନ ଧରିବୁ,
ବାଲ୍ୟକାଳୁ ତା'ର ସୁଶିକ୍ଷାର ଘର
ନିଜେ ତୁ ବହନ କରିବୁ;
ବାଗ୍‌ଦେବୀ, ଆଦରୁ ତୁ ନିଜ ଜନନୀ,
ବଶ୍ୟ ମାତୃଭାଷା ହରେ ସ୍ୱ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଜାଣିଥା' ବାଣୀ ପଦ୍ମାନନା ! (ବ)

ଶିଖିନା ବୋଲିଲ ନଗରେ ରମଣୀ
ପଢ଼ି ଖାଲି ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ,
ଶାଶୁ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସେବ
ନ ତେଜିବ ମନ-ଚପଣି;
ଶୁଣିଲେ, ସେ' ସ୍ତ୍ରୀ ଶୋଭାବତୀ ପଣ୍ଡିତା,
ଶାନ୍ତ-ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି- ଭକ୍ତ୍ୟାଦି-ଗୁଣ-
ରତନେ ଥାଏ ସେ' ମଣ୍ଡିତା ! (ଶ)

(୭) ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବତୀ ହେଲେହେଁ ସୁଦତୀ
(୮) ହୋଇବ ତୁହ ତୁମ୍ଭ-ସେବକୀ,

(୭) ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ—ଯଶ, ଶ୍ରୀ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ।
(୮) ସେବକୀ—ଦାସୀ; (ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରୟୋଗ) ସେବିକା ।

(୯) ଷଡ଼ପ୍ରଜ୍ଞ ସମା-   ଲୋଚକଙ୍କ ଲେଖେ
ଆଦର୍ଶ ଗୃହିଣୀ ହେବ କି ?
(୧୦) ଛତ୍ରାଳୀ,-ସ୍ୱଭାବେ କେ' ହୁଏ ସାଧ୍ୱୀ ?
ବଣ-କୁସୁମର   ବର୍ଣ୍ଣ ସୁଗନ୍ଧର
(୧୧) ହେଲେ ବି' ନ ହୁଏ ମାଧବୀ ! (ଖ)

ସଫଳ ମଣିବୁ   ଗୃହିଣୀ ଜୀବନ
ଅର୍ଜି ସଧର୍ମିଣୀ ପଦ,
ସ୍ୱାମୀର ସମ୍ପଦା   ଦୂରନ୍ତି ଧରରେ
ନ ଗଣିବୁ କଷ୍ଟ ବିପଦ;
ସାଧ୍ୱୀ,-ଭିକ୍ଷା ଛଳେ ସୁଧା ଅଦେଶ,
ସମର୍ପିବୁ ନାହିଁ   ପ୍ରତିବେଶୀ ଉପରେ
ମନେ ରଖ ଏ ଉପଦେଶ । (ଗ)

ହସ୍ତ ପଦ ଦେଇ   ଏ ଭବ-ସଂସାରେ
ସୃଜିଛନ୍ତି ତୋତେ ଯେ' ହରି,
ହେବୁ ନାହିଁ ଅପ-   ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାଙ୍କଠି
ପ୍ରତିକୂଳ ଚେଷ୍ଟାରେ ପଶିଣ;
ସୁଖକରେ, ସତ୍ୟ ସାରଣ ଥିବୁ ଭଜି,
ହରିବେ ସେ' ହରି   ଦୁର୍ଗତି ତୋହର
ଗତିଦେବ ସ୍ୱଗତେ ଚରଣି ! (ଘ)

(୧୨)କ୍ଷମା, ପ୍ରେମା, ସ୍ନେହ,   ଦୟାଦି ସଦ୍ଗୁଣ
ଶୋଭିତ ଯା' ନର-ଅଧରେ,

---

(୯) ଷଡ଼ପ୍ରଜ୍ଞ—ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ, ଲୋକାଚାର ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ—ଏହି ଛଅ ବିଷୟରେ ଯେ ଅଭିଜ୍ଞ ।

(୧୦) ଛତ୍ରାଳୀ—କାମୁକୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ବେଶ୍ୟା । ସାଧ୍ୱୀ—ପତିପରାୟଣା ।

(୧୧) ମାଧବୀ—ତୁଳସୀ ।

(୧୨) କ୍ଷମା—ସହନଶୀଳତା; ପ୍ରେମା—ପ୍ରେମ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁନିଆରେ ଭଲ ପାଇବା ଗୁଣ ।

(୧୩)ଖମାରେ ଖୋଜିଲେ ମିଳିବ ସେ ପ୍ରଭୁ
ଅଧିକରେ ନାସ୍ତି-କରଣ;
(୧୪)ଖଣଜ୍ୱ-ତୁଲ୍ୟ ସେହିଁ ନାସ୍ତି-ଶକତ,
(୧୫)ଖଣେ ସେ କାଟିଲେ ନାନା ବନ୍ଧନରୁ
ଆସିମିବ ଦେଶ-ମୁକତ । (ଖ)

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

ପ୍ରଭାତ କୋଇଲି

(କେଶବ କୋଇଲି ବୃତ୍ତରେ)

କୋଇଲି ଲୋ, କଣ୍ଠଛନ୍ତି ସେହୁ ଦିନପତି,
କୋଳରେ ଯାହାଙ୍କ ହସି ଆସଇ ଯାହାନ୍ତି ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଖଟିବା ଘୂବରୁ ଅନ୍ୟ କାମେ,
ଢୋଳାଅ ରସନା ଥରେ ସେ' ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମେ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଗୋବିନ୍ଦ-ଗୋପାଳ ନାମଁ ସାର,
ଗୋପନେ ଜପ ପ୍ରଥମେ ଗାୟତ୍ରୀ-ଓଁକାର ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଯୋଗେଷ ପଦ ଶରାଧା ବନ୍ଦୁନ୍ତି,
ଯୋଷ ତ୍ରିଭୁ ଅନ୍ୟ ନାମ ସର୍ବେଁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଜଗନ୍ନାଥ, କାଳୀ, ଭଗବତୀ,
ଶିବ, ଗଣପତି, ନାରାୟଣୀ, ସରସ୍ୱତୀ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଚିନ୍ତାମଣି, ଚତୁର୍ବର୍ଗଦାତା,
ଶମ୍ଭୁ, ହରି-ସୁନ୍ଦର, ଚରାଚର-ଧାତା ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ନିରାଧାର, ସତ୍ୟ, ସନାତନ,
କୃଷ୍ଣ କରୁଣାସାଗର, ମୁକତି-ସଦନ ଲୋ କୋଇଲି !

(୧୩) ଖମା—ପୃଥିବୀ । (୧୪) ଖଣଜ୍ୱ—ବିଜୁଳି ।
(୧୫) ଖଣ—ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ।

କୋଇଲି, ଜଗତଜୀବନ, ଜଗନ୍ନାଥ,
ଜୀବେଶ୍ୱର, ଜ୍ଞାନମୟ, ଅମୃତ, ଅଜାତ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଝାଡ଼ିବନୋଦିଆ, ବନମାଳୀ,
ଝିନ ପୀତବାସ, ଭକ୍ତ-ହୃଦୟ-ପ୍ରକ୍ଷାଳ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଞୀଳ-ମୋହନ, ବଂଶୀଧର,
ମୁରଦମ୍ଭହର, ଦରସ୍ମିତ-ଅଧର ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଟାହି-ରୀଉଡିଆ, ଭବତ୍ରାହୀ,
ଟାଣେଦର୍ପ-ଦର୍ପହାରୀ, ଦଣ୍ଡ-ପ୍ରାଣପାଳି ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଠାକୁର ସେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ବୋଲି,
ଠିଆ ହୋଇ ଡାକୁଥାଏ ହୃଦୟ ଖୋଲି ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଡାକେ ଯେବେ ବ୍ୟାକୁଳତା ଥାଏ,
ଢିମ୍ବକ ଗଲେ ଦେଖାଇ ହେବ କି ସେ' ଧାଏ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଣମ ଭଜନର ପ୍ରେମଧାରା,
ଢୋହାଇ ଦେଲେ ମଜାଇ କଣ୍ଢିଏ ନାରୀ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଅଣ ଅବନ୍ତ ତାର ସ୍ତୁତି,
ଅବୋଧଠାରେ ଅଧିକ ଦେଖାଏ ସେ ପ୍ରୀତି ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ତରଳ-ତରଣୀ ପଦାମ୍ବର,
ତର ଭବ-ତରଙ୍ଗିଣୀ ପହଁରି ପହଁରି ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଥୟ ନ ହେବାକୁ ତା' ଠିକଣା,
ଥକା ବସିଛନ୍ତି ଥୋକେ ପଥ ହୋଇ ବଣା ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଦେଖିବାକୁ ଅନେକ ଦସ୍ତୁର,
ଦଗନ୍ତି ହୁଅନ୍ତି ଭ୍ରମି ସ୍ଥାନୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଧର୍ମ-ବାହ୍ୟଠାଣିମାଣି-ପ୍ରୀତେ,
ଧରି ନହୁଏ ତାହାକୁ ଦେଖାଣି-ବିଶ୍ୱାସେ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ନାହିଁ ତାର ଲୌକିକ-ନଜର,
ନ ପୁଛଇଁ ସେ' ଜାତି-କୁଳ-ଖ୍ୟାତି-ଆଡ଼ମ୍ବର ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ପଞ୍ଚ କୋଷ ଦେଖାଇ ସୁମନ,
ଘାରବ କି ଆବରିଛି ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ସ୍ଥୂଳବାସ ଥାଏ ସଦା ଭଲ,
ମୂଳ ପାଶକୁ ତା' ଛୁଟେ ଆସର ଭ୍ରମକ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ବାଇବଲ-କୋରାନ-ପୁରାଣ,
ବିବିଧ ପଥ ଦେଖାନ୍ତି ରଖି ଯେଝା ଟାଣ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ତୁମି ସଦା ଚେଳକୁ ଉଣ୍ଡାଳ,
ଲଭୁ ତେଜି ତଳ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ-ପଥ ଜାଳ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ମନ୍ତ୍ର ଫଳ-ଆଶା କର ଦୂର,
ମହାପାପୀ ମଧ ଯାଇପାରେ ଦୁର୍ଗପୁର ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଯୋଗକେନ୍ଦ୍ରା ଧାର୍ମିକ ମାନବ,
ସମଦଣ୍ଡ ଯୋଗିପାରେ ଲୁବ୍ଧ ଅସମ୍ଭବ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ରଖ ତ୍ୟାଗ-ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ,
ବିଘ୍ନ-ତାପ-ଦାବଦାର ନେବ ତୋ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଲଭ ଜ୍ଞାନ ଧଇର ନ କର,
ଲକ୍ଷ୍ମୀଜନକ ଧ୍ରୁବ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପସୁର ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ଶୁଦ୍ଧପଥେ ଯାଉ ମତିଗତି,
ଶ୍ରୀଭଙ୍କର ହର ତା'ର ହରନ୍ତୁ ଦୁର୍ଗତି ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ସତ୍ୱାନନ୍ଦ-ଚିତ୍ତ ଯାଙ୍କ ଥାନେ,
(୧)ଷଟଚକ୍ର ଭେଦ କରିଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନଶାନେ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ପ୍ରେମ-ସୁଧା ଯା' ହୃଦରୁ ଝରେ,
ସେହି ହୁଅନ୍ତି "ଈଶାନ" ପିଣ୍ଡ-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଲୋ କୋଇଲି !

କୋଇଲି, ନରଙ୍କର ଏଇ ତତ୍ତ୍ୱସାର,
ହୃଦରେ ରଖ ସମାନ ଦେଖି ଏ ସଂସାର ଲୋ କୋଇଲି !

(୧) ଷଟ୍‌ଚକ୍ର—ଦେହମଧ୍ୟସ୍ଥ ସୁଷୁମ୍ନା ନାଡ଼ୀର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ୱିଦଳ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳ ପଦ୍ମାକାର ୬ ଚକ୍ର ।

କୋଇଲି, କ୍ଷେମଙ୍କର ସର୍ବଦୁଃଖହର,
(୨)କ୍ଷେମ ହରିବେ ତ୍ରିତାପ-ତ୍ରିପାପ ତୋହର ଚଲ କୋଇଲି !

ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

ହରିଜନ ଗୁହାରି

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

କହ ତ ହେ ଭାଇ ଏହି କି ଉଚ୍ଚ-ହିନ୍ଦୁ-ବିଚାର ?
କରୁଅଛ ଯାହା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଚିରଦିନ ନାସ୍ତର !

ଖଟିଲୁଁ ତ ଦିବା ରଜନୀ ଖାଲି ତୁମ୍ଭ ସେବାରେ;
ଖବର ନାମ କି ଦେଇଥିଲ ଭାଇ, କହ ତ ବାରେ ?

ଗର୍ହିତ-ପତିତ ସେ ଯିବା ଯେତେ ପଶୁ ସମାନ;
ଶୁଦ୍ଧିତ ନ ହୁଏ କି ତୋଷେ ଆମ୍ଭ ଗୁଣ-ସମ୍ମାନ ?

ସେନା ମାନ ତୁମ୍ଭ ଅଳେଖ ଗୀତ ଗାଇ ଗଢ଼ିଲୁଁ;
ଘାଟେ ବାଟେ ତୁମ୍ଭ ତଥାପି ଅପମାନେ ସହିଲୁଁ ।

ଅଛି କି ଏପରି ପ୍ରମାଣ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ କା'ର ?
ଭକ୍ତି କେ' ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି ହରିକି ଭାଇ କର ଧିକ୍କାର ।

ଶୁକଶରେ ତୁମ୍ଭ ସଦ୍ୟାପି ନେଲୁଁ ମତ ପାମରି;
ଚେତ ନେବେ ଗ୍ରାମ୍ୟ-ଗୃହସ୍ଥ କାମ ନୁହେ ଆମର ।

(୧)ଗୁରୁଦେବୁଁ ଚାଣ୍ଡପଦରି, ମେଥହକର କବୀର,
ତୁଲକଷ୍ଟା, ମଲାଖବର-ଭଟି ବନ୍ଧୁ ନେବାର !

---

(୨) ତ୍ରିତାପ—(୧) ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ (ଜ୍ୱର, ଦେହଶ, ଅବିଦ୍ୟା ଓ ଜନ୍ମଜ ରୋଗ) । (୨) ଆଧିଭୌତିକ (ଶତ୍ରୁ, ବ୍ୟାଘ୍ର, ସର୍ପାଦିଭୟ) । (୩) ଆଧିଦୈବିକ (ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିଶୀତ, ଅତିଉଷ୍ମ ଆଦି) ।
ତ୍ରିପାପ—କୃତ, କାରିତ, ଅନୁମୋଦିତ କର୍ମ। ଅନ୍ୟପକ୍ଷେ—ମାନସିକ, ବାଚିକ ଓ କାୟିକ । କ୍ଷେମ—ମଙ୍ଗଳ ।

(୧) କବୀର—କାର୍ପି (ସମ୍ବନ୍ଧସୂଚକ ଶବ୍ଦ) ।

ଜୀବନ ଯାପନ ସକାଶେ ଅଛି ନାନା ଜୀବିକା
ଲାଗି ଲାଗି ଆଉ କାହିଁକି ହେବୁଁ ମହାତବକା ?

(୨)ଖାଉଡ଼ିପଣୁ ନାମ ଦେଇଛ ଆମ୍ଭ ଜୀବନ ଧିକ୍,
ଛିଙ୍ଗାସ ବଚନ ସନ୍ଧିଦା ମରଣରୁ ଅଧିକ ।

ଶତ ସେନ୍ଧ ସିନା ଖାଇ ତେଣୁ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ନାହିଁ ଯାହାର,
ନ ବୁଝି-ବଳୁର ଦେଖାଅ କପାଁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ?

ଟେକପଣ ରନ୍ଧ ନପାରେ ଖାଲି ଟେକ କଥାରେ,
ନଟେକ ମୁଣ୍ଡ, ଦେଖ ଝାଙ୍କର ବାଜିଲଗି ମଥାରେ ।

ଠାର ନିବେଦନ ଶୁଣିଲ ଦୁଃଖ ଦୁଃଖୀ-ହୃଦର,
ଠିକେ ଆଶାକରୁଁ ଜାତସୁ-ପ୍ରେମ-ସ୍ନେହ ଆଦର ।

(୩)ତମ ଧାଡ଼ି ଆଦି ଡଙ୍ଗର ଯଦି ତମ ଭିତରୁ,
ଡାକିଲ ବସପାଳ ଫାଳଲେ ବାସ୍ତୀ ଲୁଚେ କି ତରୁ ?

ଝୁଣ୍ଡା-ପକ-ବୁଢ଼ା ଭାଇକ ଉଠାଇବା ଉଚିତ,
ଢେଙ୍କଲି ପଦାଳି ଝକଳ ନରୁ ନାହିଁ ତା ଶିତ୍ ।

ଅଛ ଅନାଦରେ ଶିଷ୍ଟ ବି' ଧରେ ଦୁଷ୍ଟ ସ୍ୱଭାବ,
ଅଯୋଗ୍ୟତା ଆମ୍ଭ ବଢ଼ିଛି ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ହିଁ ସବ ।

ତୁମ୍ଭଲଗି ଏକା ମନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି କ ଠାକୁର ?
ତହିଁ ମନା କଲ, ସମସ୍ତେ ଯହିଁ ପଶେ କୁକୁର ।

ଧୁରମଣ୍ଡ ବୋଲା କପଡ଼ା ପିନ୍ଧ ଘାଟରେ ଧୋଇ,
ଥୁକ ମାଡ଼ ହେଲେ ଆମ୍ଭର, ଯାଉଅଛ ଗାଧୋଇ ।

ତାଣ୍ଡରେ ଆମ୍ଭର ଛୁଇଁକି ମଣୁଅଛ ଅଛୁଆଁ,
ଦରଶି ଆଣୁକୁଁ ଘେନଟେ ତୁମ୍ଭ ପେଟର ଛୁଆ ।

(୨) ଖାଉଡ଼ିପଣ୍—ଝଣ୍ଡା ବା ଗଣ୍ଡାଙ୍କ । ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ହରିଜନ (ପାଣ) ମାନଙ୍କୁ 'ଝଣ୍ଡା' କହନ୍ତି ।

(୩) ଡଙ୍ଗର—ଶୃଗାଳ, ବୃକ୍ଷ । ଶୃଗାଳ କଏ ?
ଉତ୍ତର—ଜିହ୍ୱାହୀନଶ୍ଚ ମୂର୍ଖଶ୍ଚ ସର୍ବଧର୍ମବିବର୍ଜିତଃ
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ନରଶୃଗାଳ ଉଚ୍ୟତେ ।
(ଭାରତ ସୂତ୍ର)

ଧର୍ମରକ୍ଷା ଛଳେ ଲଭିଲ ଯେଉଁ ଜାତି-ମହତ,
'ଧର୍ମ', 'ଜାତିସ୍ୱତା' କାହାକୁ କହୁଥାନ୍ତି କହ ତ ?

ନ୍ୟାୟ-ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛି ଖୋଜ କର ବାହାର,
ନେଉଛି ଯେ ଯେଉଁ ଜନମ ନେଇ ଜାତି ତାହାର

ପ୍ରମାଣ ଆହୁରି ଅଛଇ ଜନ୍ମ-ପ୍ରକୃତି-ଚିହ୍ନ,
ପୁଚ୍ଛ-ଶୃଙ୍ଗ, ହସ୍ତ-ପଦାଦି ଯାହେଁ ଜାତିର ଚିହ୍ନ ।

ଫଳ-ପୁଷ୍ପ-ପତ୍ର ସାଦୃଶ୍ୟେ ଚିହ୍ନ ତରୁ-ପ୍ରକୃତି,
ଫିଟିଯାଉ ଜାତି-ନିର୍ଣ୍ଣୟ କୁହଁ ଶୂଦ୍ର-ସନ୍ତତି ।

କଟିଙ୍ଗ ଯାଉଛି ଏକତା ଧର୍ମ-କର୍ମ ସୂତ୍ର,
ବୃଥା କାହିଁକି ଦେହ ଭାଇକି ଭାଇ, କରୁଛ ଦୂର ?

(୪) 'ଭଲ ଲୋକ' ପଦ ବହୁଛ ଜାଣ ଭୁଲି ବାଉରି,
ଖଲୁ-କୁଳି ଆଗୁ ତୁମ୍ଭେ ତ' ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଚାରୀ ।

(୫) ମାତଙ୍ଗ ବଶିଷ୍ଠ ନୁହନ୍ତି କେହି ଜାତ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ମାଣ୍ଡବ୍ୟାଦି ତପ ପ୍ରଭାବେ ସତେ ଖ୍ୟାତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

---

(୪) ସମ୍ବଲପୁର ଅଧିବାସୀ ଜାତ୍ୟଭିମାନ ହିନ୍ଦୁମାନେ ହରିଜନ ହାଡ଼ିମାନଙ୍କଠାରେ ନିଜକୁ "ଭଲଲୋକ" ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

(୫) ବ୍ରାହ୍ମଣ—ଶ୍ରେଷ୍ଠବର୍ଣ୍ଣ, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ।

"ଜନ୍ମନା ଜାୟତେ ଶୂଦ୍ରଃ କର୍ମଣା ଦ୍ୱିଜ ଉଚ୍ୟତେ
ବେଦାଭ୍ୟାସୀ ଭବେଦ୍ ବିପ୍ରଃ ବ୍ରହ୍ମ ଜାନାତି ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ।"

"ଚଣ୍ଡାଳ ଗର୍ଭସମ୍ଭୂତୋ ମାତଙ୍ଗଶ୍ଚ ମହାମୁନିଃ,
ତପସା ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଜାତଃ ସଂସ୍କାରସ୍ତେନ କାରଣମ୍ ।"

"ଗଣିକା ଗର୍ଭସମ୍ଭୂତୋ ବଶିଷ୍ଠଶ୍ଚ ମହାମୁନିଃ,
ତପସା ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଜାତଃ ସଂସ୍କାରସ୍ତେନ କାରଣମ୍ ।"

"ମାଣ୍ଡବ୍ୟୋ ମୁନିରାଜଶ୍ଚ ମଣ୍ଡୂକୀ ଗର୍ଭସମ୍ଭବଃ
ତପସା ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଜାତଃ ସଂସ୍କାରସ୍ତେନ କାରଣମ୍ ।" ଇତ୍ୟାଦି ।

"ଶୂଦ୍ରେ ଯୋ ବହୁ ଜାତସ୍ୟ ସଦ୍‌ଗୁଣାନୁପସ୍ଥିତଃ
ଆର୍ଜବେ ବର୍ତ୍ତମାନସ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟମଭିଜାୟତେ ।"

—ଭାରତ-ବନପର୍ବ ।

ଯେଉଁ ଦୋଷେ ଅନେକ ତୁମ୍ଭର ଆସନ ହେଉଁ ନିନ୍ଦିତ,
ସଥା ନ୍ୟାୟେ ତୁମ୍ଭେ ସେ ଦୋଷେ କେହ୍ନେ ହେବ ବଞ୍ଚିତ ?

ରାବଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଔରସେ ଜନ୍ମ ଲଭି ସେହି ତ,
ରାକ୍ଷସରେ ଗଣ୍ୟ ହେବାରୁ ହୁଇ ନର ଅହିତ ।

ଲଙ୍ଘିବନା' ଧର୍ମ ନିୟମ ଯାହା ଅଛି ବେଦରେ,
ଲଭ କଷ କିଆଁ ବଢ଼ିମା ରଖି ଜାତିଭେଦରେ ?
ବଣ୍ଟି ଦୋଳା ପିନା ମାନଙ୍କୁ ରଖି ନିଜ ଧରମ,
ବ୍ୟବହାର ତୁମ୍ଭ ଦେଖିଲେ ମାଡୁଅଛି ସରମ ।
ଶିରେ କୁସଂସ୍କାର ଭରିଛି ତୁମ୍ଭ ଘର ଘର ତ,
ଶୁଧୁରିବା ଆଶା ଅଛି କି ଭବିଷ୍ୟତ ଭାରତ ?
ଖଣ୍ଡଧ୍ୱଜ-ମୁକ୍ତା-ନୟନ ହେବେ ପାଞ୍ଚ-ଉଦର,
ଗନ୍ଧାନନ-ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ କେସନ୍ତ ହେବେ ସୁନ୍ଦର ?

ଶୂଦ୍ର ସନ୍ତାନ ହେଲେହେଁ ଯଦି ସଦ୍‌ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ତେବେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଯାଏ ।

"ନ କୁଳେନ ନ ଜାତ୍ୟା ବା କ୍ରିୟାଭିର୍ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଭବେତ୍
ଚଣ୍ଡାଳୋଽପି ହି ବୃତ୍ତସ୍ଥୋ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ସ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ।"

—ଭାରତ-ବନପର୍ବ ।

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, କୁଳରେ ବା ଜାତିରେ ନୁହେଁ, କେବଳ ସତ୍କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା କେହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୁଏ । ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ ଗୁଣକର୍ମଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଚଣ୍ଡାଳ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇପାରେ ।

"ଧର୍ମଚର୍ଯ୍ୟୟା ଜଘନ୍ୟୋ ବର୍ଣ୍ଣଃ ପୂର୍ବଂ ପୂର୍ବଂ ବର୍ଣ୍ଣମାପଦ୍ୟତେ,
ଜାତିପରିବୃତ୍ତୌ
ଅଧର୍ମଚର୍ଯ୍ୟୟା ପୂର୍ବୋ ବର୍ଣ୍ଣୋ ଜଘନ୍ୟଂ ଜଘନ୍ୟଂ ବର୍ଣ୍ଣମାପଦ୍ୟତେ,
ଜାତିପରିବୃତ୍ତୌ ।"

—ଆପସ୍ତମ୍ବ ସୂତ୍ର ।

ଧର୍ମାଚରଣଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଅଧର୍ମାଚରଣ ଯୋଗୁଁ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ମଧ୍ୟ ନୀଚବର୍ଣ୍ଣରେ ଗଣନୀୟ ହୁଏ ।

"ଚାତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟଂ ମୟା ସୃଷ୍ଟଂ ଗୁଣକର୍ମବିଭାଗଶଃ ।"—ଗୀତା ।

(୬) ମାନ-ବନ୍ଧ ଜାତିବିକାର ଯାଏ ନାହିଁ ଯାବତ,
(୭) ସ୍ୱତ୍ୱ-ଶକ୍ତି-ମୁକ୍ତି ଏ ଦେଶ ପାଏ ନାହିଁ ତାବତ ।
(୮) ସ୍ୱସ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବାର ଯାଏ ହିନ୍ଦୁ ଧରମ,
ନୋହିବନା' ଉତ୍କଳ ଉନ୍ନତ ହିନ୍ଦୁ-ହୀନ-କରମ ।
ନେସ୍ୱତ୍ୱ ସ୍ୱାଧୀନ-ଜୀବନ ସାଧ୍ୟ ମଜ୍ଜି ପାତରେ,
(୯) ଛିନ୍ନ ହେବ ହିନ୍ଦୁ-ସମାଜ ବନେ ଅନୁତାପରେ ।

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

କନକଲତା

(ରାଗ—ମାଳଶ୍ରୀ ଚକ୍ରପଷ୍ଟ)

କେଉଁଠି ଚାଲିଗଲୁ କନକଲତା ମୋ
ସୁନାମୁହିଁ ସୁନାଥାଳି ରେ,
କି ଦୋଷେ ଝିଅ, ତୋ' ଦୁଃଖୀ ପିଅରଙ୍କୁ
ଦୁଃଖାନଳେ ଦେଲୁ ଜାଳି ରେ;
କେଉଁ ଅଜଣା ରାଇଜେ,
କରିଛୁ କି ଠାନ, ମଣି ବାଳେ ରେ !

ଖେଳୁଥିଲୁ ମୋର ନୟନ-ପିତୁଳି,
ଦନ୍ଧ ଶିଶୁ ଜଳ ଜଳ ରେ,

(୬) ଜାତିବିକାର—ମାନବ ସମାଜର ଅପ୍ରାକୃତିକ ଜାତିସୃଷ୍ଟି; ସେ ପାଣ ଜାତି, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବାଉରି ଜାତି, ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତି—ଏହି ବିକୃତ ଧାରଣା ।
(୭) ସ୍ୱତ୍ୱ—ସ୍ୱାବଲମ୍ବନଶୀଳତା । ମୁକ୍ତି—ସ୍ୱାଧୀନତା । (୮) ବର୍ଣ୍ଣିତ—ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର—ଏହି ସ୍ୱସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣର ଧର୍ମ ।
(୯) ଛିନ୍ନ—ବିଦଳିତ, ଯାହାର ବୃତ୍ତି ବିଚଳିତ ହୋଇଅଛି ।
ହିନ୍ଦୁ—ଗୋଲାମ, କାଫର୍, ନାସ୍ତିକ, ମୁସଲମାନମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଅପମାନସୂଚକ ଘୃଣ୍ୟ ପଦବିଶେଷ (ହିନ୍ଦ୍-ହିନ୍ଦୁ—ନିପାତନ), ଅନ୍ୟନିଷ୍ଠ, ଅଧମ, ଚୋର ।

ଖୋଲି ଦେଇ ଭଳେ ଶୋକ-ସ୍ରୋତର ସବୁ
ଠେଲି କରିଦେଲୁ ଅନ୍ଧ ରେ;
ଶତ୍ରୁକାନ୍ତି, ତୋ ହସିବା,
ଖୋଜିଲେ କେହିଁ ଅଶ୍ରୁ ପାଇବ କି ରେ !

ଢେଲି ଶରଧାରେ ଚାନ୍ଦି ଦେଇ ଥିଲି
ବାନ ତୋ କନକଲତା ରେ,
ଗରବ ମୋହର ଘୁଞ୍ଚିଦେଲୁ ବନ୍ଧି
ଲଟେ ଭୁଆଁ କଲି ମଥା ରେ;
ଚନ୍ଦ୍ରମାଳି-କାନ୍ତି-ଶୂନ୍ୟ,
ତଳୁ ମାତ୍ରି ଫୋଗାଡ଼ି କରି ଶୂନ୍ୟା ରେ !

ଝଙ୍କୃତ ଧନୁ ତୋ ଖେଳବା ସ୍ଥାନକୁ
ଅଳ୍ପଥାଇ ପାଖେ ଥାଇଁ ନରେ,
ଗନ ଲଗା ହରି ଘରକୁ ନ ଫେରି
ଝଙ୍କରିଲ ଗାନୁ ଲୁ ଦାଣ୍ଡି ରେ;
ପୂରିଲ ମନ ନନ୍ଦା-ସ୍ରୋତରେ,
ପୁଷ୍ପ ଅଶ୍ରୁଲି ନ ବରଷି ତୋରେ ରେ !

ହଗାଳି ଲୁ ନଭେ ଅଳି କଲୁ କେତେ
ବେଳଗିକି ମୁଁ ଥାଉଥିଲି ରେ,
ଉଜ୍ଜଳ ପଜ୍ଞ ତୋ ଜପ ଲଟେ ଜର୍ଦ୍ଧ
ଫେଶନା ମୋର ଦେଖିଲେ ରେ;
ଖଞ୍ଜୁରାଲି ତ୍ରୁଳିସରି,
ଉଦରେରେ ଥାଇଁ ଥାଲୁ କରୁ ରେ !

ଲୁହିଁ ଦେବଲୁ ତୋହର ସହୁମା ବାଳକା
ଜିଳଜଳ ଥାଉଛି ଘରୁ ରେ,
(୧)ଚମକ ଘଣ୍ଟି କନକ, ଅଳକ-
ଘାଗନ ଦେଖିଲୁ ଘରୁ ରେ;

(୧) ଅଳକ—ପୁର୍ଣ୍ଣ ।

(୨)ଚିତ ଚେତନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ,
ଚିନ୍ତା-ଘାତରେ ନପାଇ କୂଳ ରେ !

ଲୁ' ଦରଶ କାଳ କାନ୍ଦିଥିଲେ ଦେହିଁ ଲୁ'
କନ୍ଦ ଗୁଜୁରି ଅନ୍ତରେ ରେ,
ଲଦ କୁଟିଳତା ମିଥ୍ୟା ନମ୍ରତା
ଲୁଚିଁ ନ ଥିଲା ଭିତରେ ରେ;
ଲଣା ଚେନ୍ନ-ଦରଳତା,
ଲଘାଇଲୁ ମୋ କନକଲତା ରେ !

ଜନମୁଁ ଏ ଯାଏ ଭେଟିଲି ନ ଥିଲି ମା'
ସନ୍ତାନବସ୍ତ୍ର ଯାତନା ରେ,
ଜୀବନର ଧନ ଜଳୁନ୍ତି ମରମ
ମଜ୍ଜ ଯାଉଛି ଚେତନା ରେ;
ଝବେନ ମୁଁ ଅଛି କି ନା'
ଜାଣିବ କେ ଅନୁଭବୀ ବିନା ରେ !

ଝଞ୍ଜ ପଡ଼ୁଅଛି ଯାତ୍ରକୁ ମାଡ଼ିଁର
ଅଦମ୍ୟ ଶୋକ ଆଘାତେ ରେ,
ଝାଉଁଳି ଗଲୁ ମୋ ଲତା, ତୁ' ସେପରି
ଆକସ୍ମିକ-ସନ୍ନିପାତେ ରେ;
ଝିଅ, ତୋର ସ୍ନେହ ଡୋର,
ଛିଣ୍ଡି ନେଇ ଏ ପ୍ରାଣକୁ ମୋର ରେ !

ଜଳନ୍ତ ଅଙ୍ଗାର ଜୀବନେ ସଂସାର
ମାଗୁଛି ଘାତ-କଙ୍କାଳେ ରେ,
ଜନେଶୀ ନଚାନି ତୋ ସ୍ମୃତି ବଦନ
ତୋ ଲେଖ-ମେଲ୍ଲିଶି କାଳେ ରେ;
ଜିଆଁ ଗଲି ଦୁଃଖଧାମ,
ଜରବଧୂ ଘାଣେ ଦିଏ ତ୍ରାସ ରେ !

(୨) ଚିତ—ମନ (ଚିତ୍ତ ଶବ୍ଦ—ପଦ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ) ।

ଝଳି ଝଳି ଦେଖୁ- ଛନ୍ତୁ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ
ଆଣ୍ଟି ଭବ-ନଦୀ ଧାର ରେ,
ଝାଳ ନ ପାରେ ସେ’ ଜାହାକୁ ନିମେଷେ
ଆସିଲେ ତା’ ଝଳବାର ରେ;
ଝାଣ ଅଣା ତଥାପି ତ,
ଝାଳି ନଦୀରେ ଅବୋଧ ଶିଶୁ ରେ !

ଠଣୁଧାଇ କଲ୍ଲି ପାରୁଥିଲେ ଦେଁ ମା’
ଅସାର ସଂସାର ଗତିରେ,
ଠକି ଦେଉଛି ସେ’ ଦେଖାଇ ମାନସେ
ଲୁବ୍ଧକନ-ଆଶା-ପ୍ରୀତି ରେ;
ଠାର ଦେବାଯାଏ କାଳ,
ଠୁକିବାକୁ ହେଲଣି କପାଳ ରେ !

ଡାକୁଛି ମାରବେ ‘କନକ’—‘କନକ’
ବୋଲି ତୋ ଜାତକରେଖା ରେ,
ଡମ୍ବଳ ଚକଲେ ଚଢ଼ିଥିଲି ଚଣ୍ଡ
ମଦନ ଦୁଏ ହେଲା ଦେଖା ରେ;
ଡଉଁରିଆ କଣ୍ଟିମାଳା
ଡୋର-ଫୁଟୁଲ ତୋ’ ଫୁଲଡାଲି ରେ !

ଢେଉପର ପୀଢ଼ା ଦ୍ରବର ସନ୍ଧ୍ୟା
କରିଦେଲି ତୋତେ ଶାଣି ରେ,
ଢୋକିବାକୁ ଶେଷେ ଘଟାଇଲି ଧାତା
ତୋ ଘରଗଂ ଖଟା ଚୋରଣି ରେ;
ଢିଲି ହେଲି ଶମେ ନାଢ଼ୀ
ଢନ ଘଡ଼ିକୁ ମୋ ସୁନାଖାଢ଼ି ରେ !

ଆଜନ୍ମ ଦୁଃଖର ଅନ୍ତେବାସୀ ରୂପେ
ମଣ୍ଡିଥିଲୁ ମୋ ସଦନ ରେ,

ଅଭିନବ ତୋର ସ୍ପନ୍ଦିଲ ହୃଦୟ
ଉଚ୍ଛୁଳି ସ୍ୱତଃ ଆନନ୍ଦ ରେ;
ଅଶ୍ରୁ ଦେବୀର ମହିମା,
ଆସିଥିଲୁ କି ତୁ ଅଙ୍ଗିନା ରେ !

ଜୁଇଫୁଲ ବାସର ଫାଲ୍ଗୁନ ମାସର
ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱାଦଶୀ ତିଥିରେ,
ତୋର ଆଗମନ ସୂଚନାରେ ପ୍ରାଣେ
ଦେଉଥିଲୁ ଶୋକ-ଗୀତ ରେ;
(୩) ତମୋପକ୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ
(୪) ଦେଖୁ ଗ୍ରାସିଲା ତୋ ମୁଖ-ଶଶୀ ରେ !

ଥିଲୁ ତୁହି ମୋର ସ୍ନେହ-ନିକୁଞ୍ଜର
ପ୍ରେମ ନବକୁନ୍ଦଳତା ରେ,
(୫) ଏହି ମୁକୁଳିତ ଝଡ଼ାଇପାଏ ବାତ
ଆଘାତେ ତୋ ଫୁଲ୍ଲତା ରେ;
(୬) ଥିଲା ନ ସାଧ୍ୟ କାହାର,
ଥାନ୍ତା ଧନ ମୋ କନକହାର ରେ !

ଦୟାବନ୍ତ, ଚାନ୍ଦ- ଦାଣ୍ଡେ ଖେଳୁଥିଲୁ
ଦ୍ୱାରେ ଭିକାରିକି ଦେଖି ରେ,
ଦଉଡ଼ି ଆସୁ ତୁ ଘର ଭିତରକୁ
ଧାନ୍ୟର ତୋ ଉପେଷି ରେ;
ଦୁଃଖୀ ଦେଖି ଦୁଃଖିପ୍ରାଣ, .
ଦେଉଥିଲୁ ଶରୀର ପ୍ରମାଣ ରେ !

(୩) ତମୋପକ୍ଷ—କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ, ରାହୁଦଶୀଧ୍ୱ । (୪) ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱାଦଶୀ ମଙ୍ଗଳବାର ଅପରାହ୍ନର (୧୯୩୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୩ ତାରିଖ) ପ୍ରାୟ ୫ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ କନକଲତାର ଜନ୍ମ ଏବଂ ଖଣ୍ଡ କୃଷ୍ଣ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ବୁଧବାର ତା ୧୧।୧୪।୩୨ ଇଂରାଜୀ ଦିନ-ମାନର ପ୍ରାୟ ୪ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । (୫) ବାତ—ପବନ, ରୋଗବିଶେଷ । (୬) କନକଲତା—ସେ କାହାରି ବନ୍ଧୁ ହେଉନ୍ତା ଅଥବା ଦାବିହାର ଅବଧି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁ ନଥିଲା ।

ଧରେ ମୁଁ ସେ କାଳେ କାଖ କରି ତୋତେ
ମଣିଥାଏ ଅଳଂକାର ରେ,
ଧାଖ ନ ହେଲେହେଁ ଧୂନ୍‌କାରେ ସେକାଳେ
ସଉଭାଗ୍ୟ ଅଲଙ୍କାର ରେ;
ଧୂଳି ଏବେ ତୋ ଚନ୍ଦୁର,
(୭) ଧନ, ହେଲୁ ମୋତେ କୋହିନୂର ରେ !

ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା ଇନ୍ଦ୍ରଧାମୁ ଆଣି
ମେଶାଇ ଥିଲେହେଁ ତୋର ତନୁ,
ନେହର ପ୍ରତିମା ଥିଲୁ ବୋଲି ତୁ' ମା'
ଖୋଜେ ତୋତେ ନେତ୍ର ମୋର ରେ;
ନ ଦେଖି ସେ ତୋର ଛବି,
ନିତେ ଅଶ୍ରୁଭରେ ଯାଏ ଦ୍ରବି ନଈ !

ମୁକ୍ତା ମୋହଠାରୁ ନାହିଁ ପାଇବାରୁ
(୮) କବା ଶଙ୍ଖ-ଧ୍ୱଜ-କଟା ରେ,
ପ୍ରାଣକୁ ନ ନେଇ ପ୍ରାଣେ କଷ୍ଟ ଦେଇ
ସିଦ୍ଧ କଲେ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ରେ;
ପ୍ରତେ ଏହା ତ ନ ଲଭେ,
(୯) ପୃଥ୍ୱୀ ପୀଡ଼ା ଦେଉଛି କା' ସ୍ୱଭାଗ୍ୟ ।

ଫଟା କପାଳକୁ ଫଟାଇ ଦେଲେହେଁ
ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇ ପଥରେ ରେ,

(୭) କୋହିନୂର—ଭାରତେଶ୍ୱରଙ୍କ ମସ୍ତକସ୍ଥ ଇତିହାସପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୀରକ ।

(୮) ଶଙ୍ଖ—ଧନଚିହ୍ନ । ଧ୍ୱଜ—ମଙ୍ଗଳଚିହ୍ନ । କଟା—ଦୁଃଖଚିହ୍ନ ।

(୯) ଉଲ୍ଲିଖିତ ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ପରି ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରହ (ସୂର୍ଯ୍ୟର ଉପଗ୍ରହ ବିଶେଷ) ଏବଂ ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥ । ଏମାନେ ମନୁଷ୍ୟପରି କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣା, ସମ୍ମାନ, ଅପମାନାଦି ହର୍ଷ-ବିଷାଦ ଅନୁଭବକାରୀ ଚେତନ ପଦାର୍ଥ ନୁହନ୍ତି ଯେ କାହାପ୍ରତି ରୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଦୁଃଖ ଦେବେ କିମ୍ବା ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ସୁଖ ଦେଇ ପାରିବେ । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ପ୍ରାଣୀର ସମ୍ପଦ-ବିପଦ, ସୁଖଦୁଃଖାଦି ନିଜର କର୍ମଫଳ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।

(୧୦) ଯେବେ ଅଇଲୁ କି   ଅନକ-ବାସିନୀ-
କନକ, ତୁ ଆଉଥରେ ରେ;
ଫେଲ ନାହିଁ ତହିଁ କାନ୍ଥି,
ଫନ୍ଦୀ କଣ୍ଠି କି ମୋତେ ଠକାନ୍ତୁ ରେ !

ଭବମ୍ଭ-ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳ-   କିଏଁ ଜଗତର
ନ ଦେଖଣ୍ଣୁ ତୋ ଜୀବନ ରେ,
(୧୧) ବିଶୁପଣ୍ଡିଙ୍କର   ଅମୃତାଳୟକୁ
ଲଭିଗଲୁ କିବା ଧନ ରେ;
ବଡ଼ ସାଧ୍ୟବଶ ତୁହି,
ବାଞ୍ଛା ପୂରୁ ତୋର ଶୁନମ୍ବି ରେ ।

ଭବ-ଦୁଃଖ-ଜ୍ୱାଳା   ନାହିଁ; ପୁଣ୍ୟଶୀଳା,
ତେଣ ସୁଖେ କରିଛୁ ବାସ ରେ,
ଭକ୍ତ-ଦୁଃଖ-ନାଶ-   ହରିଙ୍କ ସମୀପର
ରଖ ଭରସା ନିଶ୍ୱାସ ରେ;
ଶିବଶାନ୍ତି ଦୟାମୟ,
ଇଷ୍ଟ ହରିବେ ତୋର ନିଶ୍ଚୟ ରେ !

ମାଆ ତୁ ଯେ ଜାକ   ମୋ ଧନ୍ତୁ ବାହାର
ଲେଖାଥିଲ୍ ନାହିଁ ଅଙ୍କ ରେ,
ମାତା, ଭ୍ରାତା ତୋର   ମାତାମହୀଙ୍କର
କାନ୍ଦିବାର କଥା ଆଜ ରେ;
ଚମଚମାଳା ଏ ଅଞ୍ଚଳେ,
(୧୨) ମଗ୍ନ ପ୍ଲାବିଦେଲ ଅଶ୍ରୁଜଳ ରେ !

---

(୧୦) ଅନକ—ସ୍ୱର୍ଗ । ଫନ୍ଦୀ—କୌଶଳୀ ।
(୧୧) ଅମୃତାଳୟ—ମୃତ୍ୟୁସଦନ, ବୈକୁଣ୍ଠ ଭୁବନ ।
(୧୨) ବାଇଗିଁ (ବକେଇପୁର ଜମିଦାରୀ) ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷତଃ ଡାଳପଦର ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାୟ ଏକମାସ ପୂର୍ବରୁ ଘଟିତ ରହ୍ (ତା ୧।୧।୪୨ ଖ୍ରୀ:) ଖଣ୍ଡ କୃଷ୍ଣ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ପ୍ରଦୋଷ ସମୟରେ ପ୍ରବଳ ବର୍ଷା ହୋଇଥିଲା ।

ଦେଖି ଲତା ବେଣୀ ତୋର ମନ ଭୋଳି
ଆମ୍ର କୁସୁମ ବଉଳ ରେ;
ପବନ ଅଗ୍ରତେ ତୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
ତେଣ ମଧ ଯାଏ ଝାଉଁଳ ରେ;
ମେଘରୁ ତୋତେ ଝୁରି ଝୁରି,
ଯାଉଅଛି ଝଡ଼ି ତା ମାଧୁରୀ ରେ !

ଉପାତର 'ନବାନ୍ନ' ସମ୍ବଲପୁରର
ନଦଦେବୀଙ୍କ ଉତ୍ସବରେ,
(୧୩) ଉପଜା ଲାଗେମାଡ଼ି ରହିଗଲେ ଝାଙ୍କି
ଶୁଣି ତୋ' ମା' ଶୋକରବ ରେ;
(୧୪) ରମା ମଧ ଉପବାସେ,
ରହିଗଲେ ବସି' ଦ୍ୱାର ମୋ ବାଟେ ରେ !

ଲତା, ଦେଖି ମୋତେ କେତେ ସ୍ଥାନେ କେତେ
ପଚାରନ୍ତି ବନ୍ଧୁଜନ ରେ,
ଲଜ୍ଜା ନଥିବ ଯେ କହ ତୋ ବାରତା
ଦୁଃଖୀ କରିବେ ଦୁର୍ଜନ ରେ;
ଲାଭ ହାନି ମୋ ଗୁମରେ,
ନୟନନୀରେ ଦେବି କ ଉତ୍ତର ରେ !

ଦେବେଳ ବେଳେ ଶିଶୁ- ଫୁଲର ଗୁଚ୍ଛମ ତୋ
ହାଟ ଖେଳାଳୀ-ବାଳିକା ରେ,
ବାଜି କରିଥାନ୍ତି ଘରକୁ ମୋହର
ଯେଣେ କନା ପୁତ୍ତଳିକା ରେ;
ବନ୍ଧୁ, ତୋର ମୃତ ଆଣି,
ବାରବେ ନଅନ୍ତି ସେ' ମେଲଣି ରେ !

(୧୩) ଝାଙ୍କି—ଲେଖକର ଗୃହଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତା ।
(୧୪) ରମା—ଧନଦା ରୂପିଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ।

ଶୁଭଙ୍କର ହରି, ହୃଦନ୍ତୁ ମୋହର
ହର ଦାରୁଣ ସନ୍ତାପ ହେ,
ଶୋଚନା ସ୍ୱପନ ନଶାଉର ଲକ୍ଷ୍ମୀ-
ମନ ଉଠନ୍ତି ଚଳାଇ ଓହେ;
ଶାନ୍ତିଦାତା ଭଗବାନ,
ଶୋକାର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି କର ଦାନ ହେ !

※ ଶବ ଦରଶନ ମାତେ ମୋର ମନ
ଶୃଗାଳେ ଦୁଏ ଧାଜର ହେ,
(୧୫) ଷୋଡ଼ଶ-ଆବର୍ତ୍ତ- ସୁନ ଶୁଣି ମୋର
ଦୁଏ ଅଶ୍ରୁ-ଜଳଜର ହେ;
(୧୬) ଷୋଡ଼ଶାଂଶ ସୁତ ବୁଧ,
(୧୭) ଷଡ଼ଭୁଜ ଚର ଚେତ୍ତି ଦ୍ୱନ୍ଦ ହେ !

ସବ ଦୁଃଖହାରୀ ତୁମ୍ଭେ ତ’ ହେ ହରି,
ବିଶ୍ୱବନ୍ଧୁ ପିତା ମାତା ହେ,
ସୃଷ୍ଟି-ସ୍ଥିତି-ଲୟ- କାରୀ ଦୟାମୟ
ତୁମ୍ଭେ ଧାତା ବିଧାତା ହେ;
ସ୍ନେହ-କରୁଣା-ନିଧାନ,
ସତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ତୁମ୍ଭ ବିଧାନ ହେ !

※ ଏଠାରେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଶବଦର୍ଶନ ହେତୁ ଶବବାହନ—ଶିବ, ଶିବାନନ୍ଦ—ଶୃଗାଳ; ଶୃଗାଳବାସିନୀ—ସୁନ୍ଦରୀ କନକଲତା; ଏହିପରି ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ମୃତି ଆଣି ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଥାଏ ।

(୧୫) ଷୋଡ଼ଶାବର୍ତ୍ତ—ଶଙ୍ଖ । କନକଲତା ବାତରୋଗରେ ଗ୍ରସ୍ତ ଥିବାରୁ ତାର ସନ୍ତାନ-ଦୁଃଖ-କାତର ଜନନୀ ଦୁଃଖିନୀ ହୋଇ ଆରୋଗ୍ୟଲାଭ ଆଶାରେ ଏକୋଇଶ ବାର ନିର୍ଜଳା ସୋମବାର ବ୍ରତ ପାଳନ ପୂର୍ବକ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ କରୁଣାମୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଶଙ୍ଖଟିଏ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଥିଲେ ।

(୧୬) ଷୋଡ଼ଶାଂଶ—ଚନ୍ଦ୍ର । ଚନ୍ଦ୍ରସୁତ—ବୁଧ । କନକଲତାର ମୃତ୍ୟୁ ବୁଧବାର ଦିନରେ ଘଟିଥିଲା ।

(୧୭) ଷଡ଼ଭୁଜ—ଜ୍ୱରଦେବତା ।

ଭକତଙ୍କୁ ବିବେକ ଦେଖି ପାରିବ ନା
ମହା ମହିମା ତୁମ୍ଭର ହେ,
ଭରତା ଧରତା ଜଗତକରତା
ଯାହା କର ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ହେ;
ହରି, ତୁମ୍ଭ ତେଜି ଧନ,
ମରୁଅଛୁ ଦେଖି ପ୍ରୟୋଜନ ହେ !

କ୍ଷମା କର ପ୍ରଭୁ, ଏ ଶୋକ-ବିହ୍ୱଳ
ଅଜ୍ଞାନର ଭ୍ରମ ଦୋଷ ହେ,
ଶୁଷ୍କ ମନନ ତବ ପରମ-ବିଧାନ
ଜାଣନ୍ତି ଯାହା ଅଜ୍ଞାନ ହେ;
(୧୮) କ୍ଷନ୍ତା, ଢାଳ କୃପାବାରି,
କ୍ଷୀଣ ଜନ୍ମେ କରୁଛି ଗୁହାରି ହେ !

ନବମ ଛାନ୍ଦ

କୃତ୍ରିମ-ସାଧନା *

(ରାଗ—ଆଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ)

କହିବ ସଂସାର,
କେବଳ ଅଟଇ ତୁମଟି ସାର । ଧ୍ରୁବପଦ ।

ଶୀଘ୍ର ତୁଙ୍ଗ ଶୈଳ- ଶୃଙ୍ଗ ସୋପାନେ,
କଣ୍ଠ ମାଳିରଖ ସ୍ୱର୍ଗମ୍ୟ ଯାନେ;
ଜବଳ କର ତୁ ଉପାଳ କାଳ,
କାଳ, ଦୋଳିବୁ କି ପିକ-କାକଳି ?

(୧୮) କ୍ଷନ୍ତା—କ୍ଷମାଶୀଳ ।

* କୃତ୍ରିମ—ଯାହା ସ୍ୱାଭାବିକ ବା ସତ୍ତ୍ୱ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ) ନୁହେଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ । ସାଧନା—ଚେଷ୍ଟା ।

ଖଣ୍ଡି ସାର ହୋଇ   ଘନ-ଶାକର,
(୧) ଖୀର ଡାକୁ ମୂକେ   ବରଷାକର;
ଖଣ୍ଟୁ ପ୍ରଜାପତି   ନିମକୁ ଯାଇ,
ଖରଚ୍ଛେଦ, ତୁ' କି   ହେବୁ କୁଶାଳି ?

ଗରବରେ ଗିରି-   ଶିଖରେ ଚଢ଼ି,
ଗରଜନ କରି   ଟଣ୍ଡିକି ଛଡ଼ି;
ଗ୍ରାସ କରି ଗଜ-   ରାଜ ମୁକୁତା,
(୨) ଗଜାରି ହେବୁ କି   ବଜାଇ କୁତା ?

(୩) ଘୋଷକୁ ବାହାରି   ନଗାଣ୍ଡିରେ ବୁଲି,
ଘାସ ଦାନା ଖାଲି   କରି ଖାଉଁଲି;
ଘୋଷ ଡମ୍ଫାରବ   ତୋଷାଗଲେ ଘୁଙ୍କ,
ଘୁଷୁରି, ତଥାପି   ଖାଇ ହେବୁ କି ?

(୪) ଙମାବଲ୍ଲଭଙ୍କୁ   ତୋଷିବା ଛଳେ,
ଙଗ୍ରହାର-ଶିଳ   ଗଢ଼ି କୌଶଳେ;
ଙଡ଼ିବାକୁ ଯାଇ   ଧୂଳିଲଟିଁ ହେଣା,
ଙଇ, ରହିବୁ କି   ତୁ' ନଷ୍ଟଫେଣା ?

(୫) ଚୁଲିବାକୁ ଦାଣ୍ଡେ   ଚଞ୍ଚାଙ୍ଗ ଘରି,
ଚରଣକୁ ବଳି   ବିସ୍ତାର କରି;
ଚେଷ୍ଟା କରି ଆସ୍ତି   ନେଇ ବାଧିରି,
ଚଟକ, ତୋ' ଗତି   ହେବ କି ଧୀର ?

ଛଣ୍ଟ ଖୀର ଖୋଜି   ଦୁର୍ଗପଥର
ଛୁଇଁ ତୁ ବନରେ   ସହସ୍ର ଥର;
(୬) ଛୁଞ୍ଚୁ ତୋ ଅଙ୍ଗକୁ   ଛଟା ଚାଙ୍ଗାର,
ଛାଡ଼ିବୁ କି କଳା-   ରଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗାର ?

---

(୧) ବର୍ଷାକର—ମେଘ ; ଖରଚ୍ଛେଦ—ବେଣ । (୨) ଗଜାରି—ସିଂହ । (୩) ଘୋଷ—ଗୋପାଳପଲ୍ଲୀ । ଘୁଙ୍କିବା—ଘିଚରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା । (୪) ଙମାବଲ୍ଲଭ—ଶିବ । ଙଗ୍ରହାର—ସର୍ପ । (୫) ଚଞ୍ଚାଙ୍ଗ—ଝାଂପ । (୬) ଛଟା—ଲହରି ।

ଜଙ୍ଗାଳକୁ ଗୁଣ୍ଡି   ରଙ୍ଗ ଗଗନେ,
(୭) ଜମ୍ବୁନଦ-ବାଣ୍ଡି-   ବେଢ଼ା ଅଙ୍ଗନେ;
(୮) ଜଙ୍ଗର ସଭନେ   ରଖ ତୋ କୁଞ୍ଜ,
ଜୋଗାଡ଼ ମୋତିର କି   ଢାଳକୁ ପୁଞ୍ଜ ?

ଖୋଜି ଦେଖୁଛି   ଦେ' ଉଲଗାଇ,
ଝିଙ୍କି ଶିଖୀପୁଚ୍ଛ   ଭୁଅ ଲଗାଇ;
ଝୁଲଣାଟ ଶିଖ   ଶିଖଣ୍ଡ ଟେକି,
ଝାଙ୍କୁକୁଡ଼ା ତୁ   ନେବୁକି କେଣ ?

ନିର୍ଝର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ   ମନ୍ଥ-ଟୋରସେ,
ନାଚନ୍ତି ତୋ ନୂଆ   ରଙ୍ଗ ବରସେ;
ନବେଷ୍ଟିତ ଦୃଶ   ଦେବ ଘଣାରେ,
ନାମ୍ଭ, ତୋ' ରସ କି   ଦେବ ପଣା ରେ ?

ଟିକି ଟିକି କଣ୍ଟ   କାଟି ତୋଟି ରେ,
(୯) ଟେଲି ଟୋଲ ଭରି   ପାଟି ଘୋଟିରେ;
(୧୦) ଝଙ୍କା ଟିଅଣରେ   କର ଆସନ
(୧୧) ଟେଟଖାଇ, ଦେବୁକି   ତୁ ଫଳାଶନ ?

ଠିକ ଠାବେ ଖାଞ୍ଜି   କମ୍ବଳ-ଶୃଙ୍ଗ,
ଠାଣି ଦେଖା ମଣ୍ଡି   କୈଳାସ-ଶୃଙ୍ଗ;
(୧୨) ଠୋସରେ ଖୋସ ହ'   ସୁଟଙ୍କ ରୂପର,
ଠେକୁଆ ତୁ କେବେ   ଦେବୁ ଡମର ?

(୧୩) ଡୁଲି ଡାଳି ଟେକି   ରଙ୍ଗ ଡାଳରେ,
(୧୪) ଢେଉ କରି ଢଙ୍ଗ-   ଅଙ୍ଗ ଘଞ୍ଚରେ;

(୭) ଜମ୍ବୁନଦ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ । (୮) ଜଙ୍ଗ—ଭ୍ରମଣଶୀଳ ଧାତୁ (ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ) ଦେବତା (ଦେଶଜ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ) । (୯) ତୋଟି—ଅଣ୍ଟ, ରଣ୍ଡି । ଟେଲି—ମନ୍ଦୁଲ ଫଳ । ଟୋଲ—ବରକୋଳି । (୧୦) ଝଙ୍କ—ଝୁଙ୍ଗା । (୧୧) ଫଳାଶନ—ଝୁଙ୍କପକ୍ଷୀ । (୧୨) ଠୋସ—ଝାଣ, ମଜଭୁତ । (୧୩) ଡୁଲି—ଜଅଁଶ । (୧୪) ଢକାଢ଼—ଦୋମୁହାଁ ସାପ ।

(୧୫) ଡମ୍ବରୁ, ଡୁଗୁ ତ'　　ଜଣା—ନା'ଗର,
ଡେଙ୍ଗୁରୁ କାହିଁକ　　ଘେଣା ନାଗର ?

ଢେଉଥରେ ବୁଡ଼ି ଥ'　　ଢୁ' ହସମାନ,
(୧୬) ଢାକୁଣୀ ବନ୍ଧୁ ତୋ　　ମୁକ୍ତା ସମାନ;
(୧୭) ଢାଳନ୍ତୁ ତୋ ଦନ୍ତ　　ଗୁପ୍ତା ଢୁଦର,
(୧୮) ଢୋଲ ବେଶ୍ରା, ଢୋଲ　　ନ ଯାଉ ଦର !

(୧୯) ଆଣ୍ୟ ମଣ୍ଡି ମୂର୍ତ୍ତି-　　ପଡ଼ିଗଲେଣି,
ଆଣେ ରଙ୍ଗ ଘଣ୍ଟି　　ଭୂଷଣ ଗଣି;
ଅହର୍ନିଶ ମୁଖେ　　ବନ୍ଧ ବାଖର,
(୨୦) ଅଙ୍ଗ ଦେଖୁ କେତେ　　କହ ବା ଖର ?

(୨୧) ତନ୍ତୁବନ୍ଧ ତର　　ତଗ୍ରଣ୍ଠ କଥା,
ତୋର ଘ୍ରାଣ ଜ୍ଞାନେ　　ଜଗଅ ଠିଆ;
ତୋଣ୍ଟା ମଣ୍ଡି ଲଣି　　ଯାଉଛେଣି ମଳ
ତେବେ ବଦଳ ନ　　ଯାଉ ତେଜନ !

ଥାପ ଶୁଙ୍ଗ ତାଣ୍ଡ୍ର　　ଥୋଉ ସାନ୍ଦାର,
ଥୋଗଣିରୁ ଦନ୍ତ　　ଜର ବାନ୍ଧାର;
ଥୁଅ ଥ' ଦୁବେଷୁ ଲୁ　　ରଙ୍ଗ-ଅମାର,
(୨୨) ଥୋଗ ଦେଖୁ କେତେ　　ତୁରଙ୍ଗମାର ?

ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରୁ ଘନ　　ଚାହୁଁ ତଟରେ,
* ଧାଡ଼ି ତୋର ନ'　　ଆସୁ ଲଗରେ;
ଦେଖୁଁ କର ଦିବ୍ୟ-　　ଜେମାଷ ଶୁଣାଣି,
(୨୩) ଦରବେଶ ଦେଖୁକି　　ଜେମାଧରଣାଣି ?

(୧୫) ନା'ଗର—ନର୍ତ୍ତିତ । (୧୬) ମୁକ୍ତ—ମୁକ୍ତା । (୧୭) ଢୁଦ୍ର—(ଭୂପାଳର ଢୁଦର) ଶିବ । (୧୮) ଦର—ଶଙ୍ଖ । (୧୯) ପରଭୂ—ଲଳାମ । (୨୦) ଅଙ୍ଗ—ଘୋଡ଼ା । ଖର—ଗଧ । (୨୧) ତନ୍ତୁବନ୍ଧ—ମଲ୍ଲିକା । (୨୨) ଥୋଗ—ଦାନ୍ତ । ତୁରଙ୍ଗମାଳ—ଘୋଡ଼ା । * ଧାଡ଼ି—ଜରଣ । (୨୩) ଦରବେଶ—ସୁନ୍ଦରୀ । ଜେମାଧରଣାଣି—କୁଞ୍ଜକୁଳା ।

(୨୪) ଧୂମକେତୁ, ବକ୍ର ମୃଗ ଲକ୍ଷଣ,
(୨୫) ଧରନ୍ତୁ ମସ୍ତକେ ତୋତେ ତ୍ରୀକ୍ଷଣ;
ଧର୍ମାତ୍ମା ସୁଧୀ ଡାକ ଆଉଲୋକେ,
(୨୬) ଧ୍ୱାନ୍ତାରି ତୋରେ କି ବୋଲିବେ ଲୋକେ ?

(୨୭) ନେତ୍ରହାରେ ରାଜି ନିଶା-ଅରତା,
ନିର୍ଲୋଭୀ ରଖ ତୋ ନିଶାଚରତା;
(୨୮) ନକଲ ହୃଦୟେ ଧର ମେଚକ,
ନପାରିବୁ ସାର- ସ୍ୱର ସେଚକ !

ମୁଞ୍ଜି କାଟି ପିନ୍ଧ ସୂତେଲି ପାଟ,
ପିକକଣ୍ଠ ରୋମ ଦେଖାଅ ନାହିଁ;
ସ୍ପର୍ଶିଲେ ସୁଖା ଯକ୍ଷ-କିନ୍ନର,
ପାନ୍ଥ-ଦାନବ, ତୁ ହେବୁ କି ନର ?

ଖୁଲିଲ ଦ୍ୱାର ପାଉ ଫୁଲ୍ଲ-କମଳ,
ଫେଣାଳଣା ରଖ ତାକୁ ତୋ ଫଳ;
(୨୯) ଫେନଳ, ରସାଳୁଁ ମୁଣ୍ଡ ଶଣାଳ,
ଫଳବ କି ତୋର ଡାକେ ରସାଳ ?

ବାରିଧର ସୁଧା କରି ଅଶନ,
(୩୦) ବର୍ଣ୍ଣଟ-ଚରଣେ କର ଆସନ;
ବନଲୁହ-ଦଳ ହେଉ ତୋ ଛତା,
(୩୧) ବର୍ଷାଭୂ, ହେବୁନ ଜଳଦେବତା ?

(୩୨) ଭେଳ ହୋଇ ଭଲୁ- ଭଜ ପବନେ,
ଭୂମି ବନ-ତିନି- ଭବଜାତବନେ;

(୨୪) ଲକ୍ଷଣ—ଚିହ୍ନ । (୨୫) ତ୍ରୀକ୍ଷଣ—ମହାଦେବ । (୨୬) ଧ୍ୱାନ୍ତାରି—ଚନ୍ଦ୍ର । (୨୭) ନିଶା—ହଳଦି । ଅରତା—(ଅରକ୍ତକ ଶବ୍ଦଜ) ଯାହାଠାରୁ ବଳି ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପଦାର୍ଥ ଆଉ ନାହିଁ, ଅଳତା । (୨୮) ମେଚକ—କଳାବର୍ଣ୍ଣ । (୨୯) ଫେନଳ—ନରକୋଳ । ରସାଳ—ଆମ୍ବ । (୩୦) ବର୍ତ୍ତି—କୁମ୍ଭୀର । ଚରମ—ପୁଷ୍ପ । (୩୧) ବର୍ଷାଭୂ—ଭେକ । (୩୨) ଭୁଭୁଜ—ବଳଭୂନାଳ ।

(୩୩) ଭଲେ ତୁମ୍ଭ ମଲ୍ଲୀ- ନବମାଳିକା,
(୩୪) ଭ୍ରମର ଚୁମ୍ବନ ଭମ୍ବ୍ରାଳିକା ?

(୩୫) ମହାଚଳ-ଚୂଳେ ନିବାସ କରି,
(୩୬) ମହା ତପେ ତୋଷି ଶିବା, ଶଙ୍କରୀ;
(୩୭) ମାଗ ବର ମୃଗ- ରାଜ ଚଢ଼ିବାକୁ
ମଣିବେ କି ଶେଷ' ତା ଲମ୍ଫ ଦେବାକୁ ?

ସମର ଆଶିଷେ ଦୃଶ୍ୟ ଅମର,
*ଯଥାର୍ଥ ସମତା ଥାଉ ନାମର;
(୩୮) ଯୋଷିତଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୋଷ ଚାଲୁଛି,
(୩୯) ସାମଯୋଷ୍ଠ, ତୁ କି ଦେଖୁ ଚାଲୁଛି ?

ରମ୍ଭା ତୁ ତନ୍ତ୍ରାଗ ଚନ୍ଦନ ଯାଗରେ,
ରମାନାଥ ହାତ- ପଦ୍ମ-ଯାଗରେ;
ରେଖି ହୋଇ କାଳି କରି ରୋଷିତ,
ରାଜୀବ, ତେବେ କି ଦେବୁ ଶୋଭିତ ?

ଲଙ୍କାରେ ରହି ବା ତୁ' ଅଳକାରେ,
ଲାଗିଥାଅ ମଧ୍ୟ ସୁଅଳଂକାରେ;
ଲଗ୍ନରେ ଦେହି ନେଇ ଆକାଶ ରଙ୍ଗ,
ଲୋଧ୍ର, ତୋତେ ବୋଲି- ବାକି ହରଳ ?

ବର୍ଷ୍ଣି ବଦଳାଇ ବର୍ଷାକାଳେ,
ବାଜିଆ ଭୂମିରେ ମଞ୍ଜି ଯକାଳେ;
(୪୦) ଶିଖି ଧୀରଗତି ରକ୍ତପକ୍ଷ,
(୪୧) ବୋଲଇବୁକି ତୁ' ରଜତକଣ୍ଠ ?

(୩୩) ନବମାଳିକା—ନିଆଳି । (୩୪) ଭମ୍ବ୍ରାଳିକା—ଡ଼ାଆଁଶ, ଦଂଶନଶୀଳ ମକ୍ଷିକା-ବିଶେଷ, ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଯାହାକୁ "ଅଁଶମାଛି" କହନ୍ତି । (୩୫) ମହାଚଳଚୂଳ—ହିମାଳୟ ଶୃଙ୍ଗ । (୩୬) ଶିବା—ଶୃଗାଳ । (୩୭) ମୃଗରାଜ—ସିଂହ । ଲମ୍ବପର୍ଣ୍ଣୀ—କୁକୁଡ଼ା, ଗଞ୍ଜୁଡ଼ । (୩୮) ଶାକୁଡ଼ି—ବଡ଼ଶୋଷ୍ଟ, ଶାକୁଡ଼ିବେଣୀ । (୩୯) ସାମଯୋଷ୍ଟ—କୁକୁଡ଼ା । (୪୦) ରକ୍ତପକ୍ଷ—ଡ଼ାହୁକିଚୋଳ । (୪୧) ରଜତକଣ୍ଠ—ଶାଧବନ୍ଧୁ ଚୋଳ ।

(୪୨) ଶିବସୁତ-ଯାନ ହୋଇ ଉନ୍ଦୁର,
(୪୩) ଶିଖୀ-ସିଂହ-ନାଗ ଷଣ୍ଢ-ସିନ୍ଧୁର;
ଛାଗ-ମେଷ-ଶରଭେ ହେବାରୁ ସୃଷ୍ଟି,
ଶିଢ଼ିବନ ରଚେ ଶଟିଘରଢ଼ି ?

(୪୪) ଷଡ଼ବଦନ-କର- କୁସୁମ ତୁଲ,
ଷୋଡ଼ଶୀ ଅଦ୍ଭୁତା ହେଉ ତୋ ଫୁଲ;
(୪୫) ଷଷ୍ଠିକା-ମନ୍ଦିରେ ରହ ଲଟକି,
(୪୬) ଷଣମୁଖିକା ତୁ ହେବୁ ଘାଟ କି ?

(୪୭) ସୁରଧୁନୀ ଜଳେ ଭରି କଳସୀ,
ସେବୁ ତୋତେ ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ଆସି ଉର୍ବଶୀ;
(୪୮) ସାର ହେଉ ଚନ୍ଦନ- ସାର ତୁ ଗନ୍ଧା,
(୪୯) ସମ୍ଭବ କି ପାଇ- ଛିବୁ ସୁଗନ୍ଧା ?

ହରିଚାଳେ ଭଜି ଶମ୍ଭୁ ଚରଣ,
(୫୦) ହର-ସରେ କରୁ ସୁସନ୍ତରଣ;
(୫୧) ହରୁ ବର୍ଷାକାଳ ଜଳବାଷ୍ପ,
ହେବୁନା' କଦାପି ତୁ ଜଳଦଂଷ୍ଟ !

(୫୨) କ୍ଷୀରାବ୍ଧି କୂଳେ ହୋ ମୂଳ ଲଗାଅ,
(୫୩) କ୍ଷୀରାବ୍ଧିଜା କଳ୍ପି ଅମୃତ ଖାଅ;
(୫୪) କ୍ଷିତିଧର ତୋତେ କରୁ ବନ୍ଦନ,
କ୍ଷୀରକୋଳ ତୁ କି ହେବୁ ଚନ୍ଦନ ?

---

(୪୨) ଉନ୍ଦୁର—ମୂଷିକ । (୪୩) ଶିଖୀ—ମୟୂର । ସିନ୍ଧୁର—ହସ୍ତୀ । (୪୪) ଷଡ଼ବଦନ—ସ୍କନ୍ଦ । (୪୫) ଷଷ୍ଠିକା—ଷଷ୍ଠୀଦେବୀ । (୪୬) ଷଣମୁଖିକା—ଛଣଫୁଲ । (୪୭) ସୁରଧୁନୀ—ସ୍ୱର୍ଗଗଙ୍ଗା । (୪୮) ଗନ୍ଧା—ମୂଥା । (୪୯) ସୁଗନ୍ଧା—ତୁଳସୀ । (୫୦) ହରସର—ମାନସସରୋବର । (୫୧) ଜଳବାଷ୍ପ—ପାଣିକୁଆ । (୫୨) କ୍ଷୀରାବ୍ଧି—କ୍ଷୀରସମୁଦ୍ର । (୫୩) କ୍ଷୀରାବ୍ଧିଜା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । (୫୪) କ୍ଷିତିଧର—ଅନନ୍ତନାଗ ।

ଦଶମ ଗୁଚ୍ଛ

ଚଷା-ମୂଲ୍‌ କିହ୍ନସା

(ରାଗ—ରସତର୍କଳା*)

ଚଷାଗୁଳ ହେ,
କର୍ମସୂତ୍ର ଅଛିଲ୍ଗି ନାଚେ ଶଙ୍ଖ ହାତ,
କର୍ମଦେବ ପାଖୁ ଧର୍ମ ବୁଝାଇଥା ଜାତ,
କର୍ମଭୂତା ଦେଶର ମାନବ ସ୍ଥବନ-ସ୍ୱର୍ଗପାତ;
ଚଷା-ମୂଲ୍‌ କିହ୍ନସା ରେ,
କର୍ମ ଯୋଗୁଁ ଯିବା ଆଜ "ମହାତ୍ମା" ଗାନ୍ଧୀ ମହାଶୟ !

ଚଷାଗୁଳ ହେ,
ଝଦରା କପଡା ପାଟ ଯୋଡ଼ା ଓରଜାଗ,
ଝେଟକୁ ଜର ବତାଇର ଧରସ୍ଥ ବଜାର,
ଖାଣ୍ଡି ଦୁଃଖୀ ହେବ୍ନ ଯିନା ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନଟି ପାଇ;
ଚଷା-ମୂଲ୍‌ କିହ୍ନସା ରେ,
ଖାଇବା ପିଇବା ଲାଗି କାହିଁକି ହେବୁ ଲୋକବଶ ?

ଚଷାଗୁଳ ହେ,
ଗାଢ଼ିବ ହେଲେ ମଣିଷ ଜବର କି ନଜା,
ଯିଏ ନ ଧ୍ୟାନ ବୁଝେ ନାହିଁ ପେଟ ରଜା,
ସାନନଦ କନ୍ଦୁଅଛୁ ପଛୁଲେ କର ପେଟ ଖଜା;
ଚଷା-ମୂଲ୍‌ କିହ୍ନସା ରେ,
ଗର୍ଭାଜ ଅଧିମ ମଦ ନିଶାରେ ନନକୁ ନ ରଖା !

---

* ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରେ ଛଅଗୋଟି ପାଦ ଥାଏ । ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ୫, ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟରେ ୯ ଲେଖାଏଁ, ଚତୁର୍ଥ ପାଦରେ ୧୭, ପଞ୍ଚମ ପାଦରେ ୭ ଓ ଷଷ୍ଠ ପାଦରେ ଚତୁର୍ଥପାଦ ପରି ୧୭ଟି ଅକ୍ଷର ଥାଏ । ମାତ୍ରାଗତ ବିଭାଗ—ପ୍ରଥମ = ୫; ୨ୟ ଓ ୩ୟ = ୮+୭; ଚତୁର୍ଥ = ୧୧+୭; ପଞ୍ଚମ = ୭; ଷଷ୍ଠପାଦ ଚତୁର୍ଥ ପାଦର ଅନୁରୂପ; ଷଷ୍ଠପାଦ ଉତ୍ତରରୁ ପୁନରପି ପଞ୍ଚମ ପାଦର ଆବୃତ୍ତି ହୁଏ ।

ଚଷାଭାଇ ଚିହ୍ନ,
ପର କଳ ବଳେ ଘାଣ୍ଟି ପରଲୋକେ ଘର,
ପାଣିରେ ଯେ ଗୁଡ଼ି ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ବାପର,
(୧) ଉଷୁଁଡ଼ା ବାହାରିଲେ ଉର କି' ରତନ ମୁଷିକର;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହୁଛି ରେ,
ପରଧନ ଘାଣ୍ଟି ଆଜି ନ ଗୁଣ ଦେଉଛୋଡ଼ଦଶା !

ଚଷାଭାଇ ଚିହ୍ନ,
ଉଚ୍ଚ ଯେ ସେ' ଉଚ୍ଚ କାମ କରେ ଦେଶ ପାଇଁ,
ଉଚ୍ଚ କୁଳ ନେଇ କେହି ଉଚ୍ଚ ହୋଇନାହିଁ,
ଉପରକୁ ଉଠ ନିଜ କାମରେ ଉନତା ଦେଖାଇ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହୁଛି ରେ,
(୨) ଉଖୁଣ୍ଟ କଥାରେ ଉଚ୍ଚ ହେବାକୁ ନ'କର ଭରସା !

ଚଷାଭାଇ ଚିହ୍ନ,
ଗୁଣକରିଆ କଳଙ୍କିଆ ଖୁ' ଦୂର ଚଞ୍ଚଳ,
(୩) ଗୃହୀର ବାଣିଜଶାଳ-ଲୁନ୍-ମିରଚ-ଉଲ,
(୪) ତଟଣୀ-ତପଲ ମୁରୁଝ ନଜୁଦା କଟମନ-ଚାଉଳ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହୁଛି ରେ,
(୫) ତୁଣ୍ଡା ଉଷୁଣା ତୋରପ ସବୁଠୁଁ ଅଧିକ ପରସା !

ଚଷାଭାଇ ଚିହ୍ନ,
ଛୁଆଁ ଛୁଇଁରେ ନମିଳେ ସରଗ ନରକ,
*ଭ୍ରାତୃ ଜାତିଭେଦ ଭବ ଏକତାକୁ ଭଗ,

(୧) ଉଷୁଁଡ଼ା—(ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ଏହାର ଶୁଦ୍ଧ ଶବ୍ଦ 'ଝଳବଣା', 'ଗର୍ଭଗାଡ଼'; ସେଥିରେ ମୂଷାଛୁଆଗୁଡ଼ିକ ରହନ୍ତି । (୨) ଉଖୁଣ୍ଟ କଥା—ବେଲ୍ଲାଗୁଣତା, ଅର୍ଥାତ୍ "ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଜାତି", "ମୁଁ ଧନବାନ୍", "ମୁଁ ରଜା", "ମୁଁ ଜମିଦାର" ଏପରି ଭାବନା । ଉଖୁଳ—ଦରସିଝା ତରକାରୀ । (୩) ଲୁନ୍—ଲବଣ । ମିରଚ୍—ଲଙ୍କାମରିଚ । ଉଲ୍—ପିଆଜ । (୪) ତପଲ୍—ବସ୍ତ୍ର, ବରମ । ମୁରୁଝ—ଭୁଜା । କଟମନ—ତରଳ ଗୁଡ଼ । (୫) ପରସା—ଉପଯୋଗୀ । ଉକ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭାଷାନ୍ତର୍ଗତ ।
* ଭ୍ରାତୃଭାବ—ଏକତା । ଜାତି—(ଜନ୍+ତି) ଜନ୍ମଗତ ଶ୍ରେଣୀ ଅଥଚ ଯେ ଯେଉଁ

ଝୁଣ୍ଟି ଝରୁଝୁରା ଝୁଣ୍ଟି କରିଲ ତ ଝଳଦ ଅଙ୍କ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
ଝଡ଼ାଝଡ଼ି ହେଲେ ଲୁହା ଝିଙ୍କୁଳି ଝୁଡ଼ାଇବ ଶଣା !

ଚଷାଭାଇ ରେ,
ଜମିକରେ ଦାଗି ତୋର ତୁ ହିଁ ଜମିଦାର,
ଜାଣି ପ୍ରଜା-ସ୍ୱତ୍ୱ, ରାଜା ଶୁକର ତଜାର,
ଜୀବନରକ୍ଷକ ତୁ ତ ରସାର ଚଷା ମହୋଦାର;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
ଜଙ୍ଗଲ ଜନ୍ତୁର ସଙ୍ଗେ ସମାନ ନ କର ତୋ ଦଶା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
(୬) ଝସ୍ ପରାଏ ଝୁର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଖେତରେ,
ଝଟତି ଉଠାଅ ତାକୁ ହେବିଲ୍ ମାତରେ,
ଝଙ୍ଝଟ-ଝଟିକା କାଟି ନରଖ ନିଜ ଚରିତରେ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
ଝଡ଼ିଯାଏ ମନୁଷ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ଘୁରି ଜୁଆ ପଶା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ଝଗଡ଼ା ଭୁଲିଯାଅ କଳ-କାଟେଲି,
(୭) ଝଜ ଜାତକାମ କରମ ଦେଉଛନ୍ତି ଶାସନ,
(୮) ଝଲଜ ପରାଏ ଝରେ ଝୋଳରୁ ଝୁକରି-ଝୁକସ୍ୱୀ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
ଝଡ଼ାଝି ଅଟନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ତୋହର ଝିବଜନା !

ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି, ସେ ସେହି ଜାତିର ପ୍ରାଣୀ: ଯଥା—ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମରୁ ମନୁଷ୍ୟଜାତ, ମାଙ୍କଡ଼ଜନ୍ମରୁ ମାଙ୍କଡ଼ଜାତ । ଏହିପରି ଘୋଡ଼ାଜାତ, କୁଁଆଜାତ, କୁକୁରଜାତ ଇତ୍ୟାଦି । (୬) ଝସ୍—ବାଲୁଙ୍ଗା (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) । (୭) ଜାତକାମ—ସୂତାକାଟିବା, କୁଣାସିଲେଇ-ପଣା ତିଆରି କରିବା, ଲଙ୍ଗଳ ବନାଇବା, ଇତ୍ୟାଦି । (୮) ଝୁକରୁ-ଝୁକସ୍ୱୀ—ଝୁକରମାନଙ୍କ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ।

ଦେଖାଉଛ ଦେଖ,
ଟାଲି-ପାହାଡ଼-ଜଙ୍ଗଲ-ନଦୀ-ସରୋବର,
(୯) ଟଙ୍କ-ଆକର ଏ ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କର,
ଟଙ୍କା ନ ଲଗାଇ ଏଥି ଟଙ୍କବକା ଚଳାଅ ଏଥର;
ଦେଶ-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
(୧୦) ଟେକି ନେଇ ନ ଖାଇଲେ ତେ ଦେବ ଧରାଇ ଟରସା।

ଦେଖାଉଛ ଦେଖ,
ଠିଆ ହୁଅ ନିଜ ଗୋଡ଼େ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଠାକୁର,
ଠକ ଶଠ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କରେ ହୁଅନା କୁକୁର,
(୧୧) ଠାସୁଆ ଠାଣି ନ ରଖି ଚଳାଅ ଚରଖି ଠାକୁର;
ଦେଶ-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
(୧୨)ଠବ୍ଠର ସୁର ନାହିଁ କାନରେ ନେଇ ଯାଉ ଘଣା !

ଦେଖାଉଛ ଦେଖ,
ଡାକି କହୁଛନ୍ତି ତୋତେ ଦେଶର ଭକତ,
(୧୩) ଡାଆଣୀ ବଣାଇ ଦେଲଣି ପରଜା ରକତ,
ଡରନା' ତୁ' ମର ପଛେ କର ତୋ' ସାରଥି ବ୍ୟକତ;
ଦେଶ-ମୂଲ୍ କହସା ରେ,
ଡଙ୍ଗାଧର ପରାଧୀନ-ଭବରେ ପଡ଼ିଣ ନ ଭସା !

ଦେଖାଉଛ ଦେଖ,
ଢୁଲାଇବା ବେଳ ନାହିଁ ଢୁଲାଇ ବାଜଣା,
(୧୪) ଢାଇଁ ଢାଇଁ ବାଜିଲଣି ମୁଣ୍ଡେ ବାଜ ଠଣା,
ଢନଣା ହେବୁ କାହିଁକି ବଧୁ ତୁ' ଅଭିଯୋଗ ଘଣା;

(୯) ଟଙ୍କ—ପର୍ବତର ଉନ୍ନତ ଦେଶ। ଆକର—ଖଣି। (୧୦) ଟରସା—ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରା (ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଳ)। (୧୧) ଠାସୁଆ—ଅଳସୁଆ, ଠକ। ଠାଣି—ଚେହେରା। (୧୨) ଠବ୍ଠର—ପରସ୍ପର ସାଙ୍କେତିକ ଆଦେଶ। (୧୩) ଡାଆଣୀ—କୁଟ ରକ୍ତପାତ (ଲକ୍ଷ୍ୟାର୍ଥ)। (୧୪) ଠଣା—ବଜ୍ରାଘାତ ଦ୍ୱାରା ମସ୍ତକ ଉପରେ ଆଘାତବିଶେଷ।

ଚଷା-ମୂଲ୍ କହ୍ନପା ତେଇ,
(୧୫) ଢାଲ ଧରି ଠିଆ ହୁଅ ନ ବାଜୁ ଅଭାବର କଶା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ଅନ୍ତଃସେବା ଅତୁଳ ଧରମ ହୃଦର,
ଅଜଣା କରଜ ତହିଁ ହୋଇଥାଏ ଦୂର,
(୧୬) ଅଛନ୍ତି ଲୁହନ୍ତ ଭଣ୍ଡ-ଭକାଣ୍ଡ ଅଳସ-ଅସୁର;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହ୍ନପା ତେଇ
(୧୭) ଅବଗଣା ପରି ଅନ୍ତବାହ୍ୟେ ବିବେକ ନ ନଶା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ତୋଠାରେ ପୋଷିବାକୁ ଗୋରୁମାଈର ଜନମ,
ତାହାର ସେବା ତୋହର ପରମ ଧରମ,
(୧୮) ଭରିବୁ ତା ଡୋରେ ବଇତରଣୀ ନ ଦଣ୍ଡିବ ଯମ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହ୍ନପା ତେ,
ତା' ଲାଗି ଧରିଛି ତୋତେ ଧରଣୀ ତା' ଲାଗି ଦରଷା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ଥିର କର ଜଗତକୁ ଦେଉଛୁ ତୁ ଦାନା,
ଶୁଆ ହୋଇଅଛୁ ସୃଷ୍ଟି ତୋହଲାଗି ତାନା,
ଶାକୀଶାଳି ଚୂନା-ଚୂନା ଆବର ଛିଡ଼କାର ଆନା;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହ୍ନପା ତେ,
(୧୯) ଥୁର-କ୍ଷୀର-ନିଠା-ଖଣ୍ଡା-ଲୁଣିଆଁ-କଣ୍ଟ-ପିଠା-କଷା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ଦୟା କିଁ ତୁହର ଦୟାମୟ ଭଗବାନ,
ଦୟାଭୂଷଣ କର ହୋଏ ଦେବତା ସମାନ,
ଦୟାହୀନ ମାନବଟି ଅସୁର, ପଶୁର ସମାନ;
ଚଷା-ମୂଲ୍ କହ୍ନପା ତେ,
ଦଶ ଉପକାରେ ଦେଶ-କାମରେ ଦୟାକୁ ଦରଶା !

(୧୫) ଢାଲ—ସନ୍ନୁଦ୍ୟମ; ବିବେକାନୁମୋଦିତ କାର୍ଯ୍ୟ (ଲକ୍ଷ୍ୟାର୍ଥ) । (୧୬) ଅସୁର—ମୂର୍ଖ, ପାଷଣ୍ଡ । (୧୭) ଅବଗଣା—ଗୀତା । (୧୮) ବୈତରଣୀ—କଳ୍ପିତ ପ୍ରେତନଦୀ ।
(୧୯) ଥୁର—ତୋରାଣି (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ।

ତପସ୍ୱୀର ଦେଶ,
ଧର୍ମଭିତ୍ତ କର୍ମେ ଥିବା ଉଚିତ ଯେମନ୍ତ,
ଧଇରଯ ମାନବର ହୃଦେ ଯେହ୍ନପରି,
ଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଉଛି ଦେଖ ଗାନ୍ଧିର ଧୀରଭାବ ଧରି;
ତପୋ-ମୁଲ୍‌କ ଦହସା ରେ,
(୨୦)ଧରିଛି "ସରବସହା" ନାମକୁ ଯେଥିପାଇଁ ରସା !

ତପସ୍ୱୀର ଦେଶ,
ନବାବୀ-ଆଡ଼ମ୍ବରର ବିଳାସ ବ୍ୟସନ,
ନୂଆ ଢଙ୍ଗ ବେଶଭୂଷା, ନକଲି ଫେସନ,
କୋଟୁ ଯଉଛି ବାବୁଗିରି ଢଙ୍ଗରେ ଧାଉନାହିଁ ମନ;
ତପୋ-ମୁଲ୍‌କ ଦହସା ରେ,
ନଗର ଛାଡ଼ିଲେ ଲାଜ ମାଡ଼ୁଛି ଗ୍ରାମ୍ୟ ବେଶ ତାମସା !

ତପସ୍ୱୀର ଦେଶ,
ଚାଉଅଛୁ ଉପକାର ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ପାଇ,
ପରସ୍ପର ଜଗ ତାହା ନିଜ ଆଗେ ଥାଇ,
ପରାଣ ପ୍ରବାହେ ନୁହ କୁଣ୍ଠିତ ପରହିତ ପାଇଁ;
ତପୋ-ମୁଲ୍‌କ ଦହସା ରେ,
ପର କାଳରେ ଦେଖିଛି ତୋହର ପରାଣରେ ବସା !

ତପସ୍ୱୀର ଦେଶ,
ଫଳ ଆଶା ତେଜି କର କରମ ସାଧନ,
ଫିଟିବ ସେ ଫଳେ ସବେ ଜଞ୍ଜାଳ-ବନ୍ଧନ,
ଫାନ୍ଦରୁ ଫିଟିଲେ ତୋର ଆନନ୍ଦ ହେବ ବରଧନ;
ତପୋ-ମୁଲ୍‌କ ଦହସା ରେ,
ଫଳକାମୀର ସାଧନା ସ୍ୱକର୍ମୀ-ତାମସୀ-ତପସ୍ୟା !

(୨୦) ସର୍ବସହା—ପୃଥିବୀ (ସର୍ବଂସହା ଶବ୍ଦର ରୂପାନ୍ତର) ।

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ବଣିକ୍‌ରୁ ଉନ୍ନତ ପ୍ରାଣେ ହେଲୁ ତୁ ସ୍ୱାଧୀନ,
ବିବେକ-ଜ୍ଞାନ ଅଛି ତ ତୋର ଧନହୀନ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଜା ତୁ କର ପାଳନ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଇନ;
ଚଷା-ମୂଲ୍-କହ୍ନସା ହେ,
ବିଶ୍ୱାସ ରଖ ତୋ ହାତେ ଘୁଞ୍ଚିବ ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ଭଲ ମନ୍ଦ ଦୁଇ ବାଟ ଶିଖାଏ ସୁଜନ,
ଭଲ ବାଟେ ଯାଏ ଯାର ଥାଏ ଭଲ ଜ୍ଞାନ,
ଭୁଲି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଏ କଥା ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା;
ଚଷା-ମୂଲ୍-କହ୍ନସା ହେ,
ଭଜିବା ଉଚିତ ତୋର ପୂର୍ବ-ପୁରୁଷ-ଧରଣା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ମନୋଲ୍ଲାସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ-ମନ୍ତ୍ରର ବଚନେ,
ମୁହିଁ କଥା ବୁଝି ଦେଖ ବିଜ୍ଞଙ୍କ ଲୋଚନେ,
ମନ ବଚନ କର୍ମର ଏକତା ରଖ ପ୍ରସନ୍ନେ;
ଚଷା-ମୂଲ୍-କହ୍ନସା ହେ,
ମାନବ ପ୍ରାଣେ ଦେବତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଦେବତାଙ୍କୁ ହସା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଅହିଂସା-ସମର,
ଚଳାଇଣା ଅନ୍ତରଳ ଅନାସକ୍ତି-ସମର,
ଯାହାଙ୍କର କର୍ମଯୁଗ କରୁଛି ମରକୁ ଅମର;
ଚଷା-ମୂଲ୍-କହ୍ନସା ହେ,
ଯତନେ ନକଲ କର ତାଙ୍କର କାମର ନକସା !

ଚଷାଭାଇ ହେ,
ରହିଁହାରେ କର ଦେଶ-ଶିଳ୍ପ ବର୍ଦ୍ଧନ,
ରଖ ଏ ଭରସା ତୋର ଶିଳ୍ପ ବର୍ଦ୍ଧନ,

ଉଦ୍ଧାର ଜୀବ-ଜୀବନ ତଷା ତୁ ଶିଖ୍ବର ଧନ;
ତଷା-ମୂଳ୍‌ କହଣା ରେ,
ନେଏଁ ନେଏଁ ଶୁଣେ ତୋର ଅମୃତ-ଧାରାକୁ ବରଷା !

ତୋଷାଳି ଦେଶ,
ଲୁଗାବୁଣା ଲାଗି ଆଣୁ ତନ୍ତୀଙ୍କ ନଗର,
*କଳିଙ୍ଗ ଧନୁ ଭଟ୍ଟାଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତୋହର
ଲୁହାକାମ ଶିଖୁ ମଥା ତୋ ଖଇ ସୁନାଙ୍କ ଏଥର;
ତଷା-ମୂଳ୍‌ କହଣା ରେ,
ଲଉ ଆଉ ନାହିଁ ଦେଶେ ଲଗାଇ ଥିଁଭଲ ନ'ମଷା !

ତୋଷାଳି ଦେଶ,
ବିଦେଶର ଯେ ଜନତା ମନ୍ତ୍ର ଉପକାରୀ,
ବେକାର ନରେ ଯେ ସବୁ ତୁ ନିଜେ ତିଆରି,
ଭୁଷ୍ଟ, ପରନିର୍ଭରତା ଆଳସ୍ୟ ଆପଣା ଉଚାରି;
ତଷା-ମୂଳ୍‌ କହଣା ରେ,
ବଜିଛି ନସାଇ ତୋର ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନର ଦଶା !

ତୋଷାଳି ଦେଶ,
ଶୁଣେ ଡାକୁଛି ଉମାଦନ ମୁରଲୀର ଧ୍ୱନି,
ଚାଷ୍ଟୁ ଲଦେଇ ହାତ ଦେଉ ଘରେ କୋଠ-ଶାସ୍ତ୍ରନ,
ଶୋଇଲ୍‌ ଶୁଅର ଭଗ ନଥାଏ, ଉଦ୍ୟ ଏ ବଚନ;
ତଷା-ମୂଳ୍‌ କହଣା ରେ
(୬୧) ଥିଙ୍ଗ ତ ବେ ଧରିବ ଜଏ ଖାଇବ ତୋଲଣ୍ଟ ଖିରଷା !

ତୋଷାଳି ଦେଶ,
ଖଣ୍ଡିରୁ ନଷ୍ଟ କର ଘରଙ୍କ ଭିତରୁ,
ଭଡ଼ ଅଲସୁଆଁ ଉଠୁଣିବ ଘରତନ୍ତୁ,
ଉଡ଼ଦେଶୀୟର ଶୁଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରର ଯାହା ଅଛି ସନ୍ତୁ;

* ଭଟ୍ଟାଙ୍କ—ବେଦାନଭିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ । (୬୧) ଖିରଷା—ଛେନା (ସମ୍ବଲପୁର ଗଡ଼, ଝାଁରସାର ଅଞ୍ଚଳ) ।

ତପୋ-ମୂଲ୍‌ କିନ୍ସା ହେ,
ଶକ୍ତି ବଢ଼ାଇ ଭଗ୍ନଗାତ-ଦନ୍ତନ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଶେଷ !

ତଥାଗତ ହେ,
ସତ୍ୟ-ଅହିଂସା ପ୍ରେମ ଅହିଂସା ଏକତା,
ସହିଷ୍ଣୁତା ସ୍ୱାଧୀନତା ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମ କର୍ତା,
(୨୨)ସମଦରଶିତା ତ୍ୟାଗ ସେବାଦ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା;
ତପୋ-ମୂଲ୍‌ କିନ୍ସା ହେ,
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଶାନ୍ତି ଏବେ 'ସ୍ୱରାଜ୍ୟ' ଦେବା ବଧା !

ନଥାପ୍ରଭୁ ହେ,
ଦେଖିଯାଅ ତମ ଦେଶ-ଦୁର୍ଦଶା-ନଗର,
ଅଣି-କର ଧରି କରୁ କର ଉଦ୍ଧାର,
ବିଜୟ ଅନିନ୍ଦିତ ପୁଣ୍ୟ ଅଗଣିକେ ଭାରତ ହୃଦାର;
ତପୋ-ମୂଲ୍‌ କିନ୍ସା ହେ,
ସ୍ୱାଂତ୍ରିକ ବନ୍ଧନ ନଗରବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଧାରନ୍ତୁ ଦଂଶ !

ତଥାଗତ ହେ,
ତମ ଚରଣରେ ଚାରିଧ କର ନିବେଦନ,
ଶିଘ୍ର ଖଣ୍ଡିଯାଉ ପ୍ରଜା ପ୍ରାଣର ବନ୍ଧନ,
ହିତ ଶାନ୍ତ ହେଉ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ-ସୁଖ-ଶାନ୍ତି-ଧନ;
ତପୋ-ମୂଲ୍‌ କିନ୍ସା ହେ,
ଉତ୍କଳଜନ୍ମା ମହାତ୍ମାଙ୍କ ତପସ୍ୟା ସଫଳ ସାଧନା !

(୨୨) ସମଦର୍ଶିତା—"ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଚାତ୍ମାନଂ ସର୍ବଭୂତାନି ଚାତ୍ମନି,
ସମଂ ପଶ୍ୟନ୍ନାତ୍ମଯାଜୀ ସ୍ୱାରାଜ୍ୟମଧିଗଚ୍ଛତି ।"—ମନୁ ।

ଯେ ସର୍ବଭୂତରେ ଆତ୍ମାକୁ ଏବଂ ଆତ୍ମାରେ ସର୍ବଭୂତଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସମାନଭାବରେ ଦେଖେ, ତାକୁ ଆତ୍ମଯାଜୀ କୁହାଯାଏ । ଆତ୍ମଯାଜୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମ ଉଦ୍ଧାରକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ବା ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିପାରେ ।

ନୃସିଂହନାଥ

ଭୂମିକା

ବହୁବର୍ଷତଳେ ନୃସିଂହ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ (ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ) ମେଳା ଦେଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଇ 'ନୃସିଂହନାଥ' ରମ୍ୟସ୍ଥଳୀଟିର ଦର୍ଶନ ଲାଭ ସୌଭାଗ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ମୋର କୈଶୋର କାଳରେ ଅନ୍ତତଃ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଥରେ ଘଟିଥିଲା । ଏବେ ମୋର ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପୂଜକ କନିଷ୍ଠ ସରଳ-ହୃଦୟୀ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବାବୁ କୁଞ୍ଜକିଶୋର ପାଣିଗ୍ରାହୀ (ପାଇକମାଲ ଥାନାନ୍ତର୍ଗତ ପଲସଡା ଗ୍ରାମର ଜଣେକ ସୁଶୀଳ ଯୁବକ, ଭଞ୍ଜ-ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଏକାଦଶ ଶ୍ରେଣୀ ଛାତ୍ର)ଙ୍କ ସହିତ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ଓ ଉକ୍ତ ଥାନାନ୍ତଃପାତୀ ମାନଭଙ୍ଗ ଗ୍ରାମର ମୋହନସିଂହ ନାମକ ଜଣେ ବନଜାତୀୟ ପାର୍ବତ୍ୟ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ଅନୁକୂଳରେ ଶଂସିତ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀର ମନୋମୁଗ୍ଧକର ରୁଦ୍ରକାନ୍ତ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ସନ୍ଦର୍ଶନ କଲି ।

ଉପତ୍ୟକାକୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁଣ୍ୟପୀଠକୁ କେତେକ ପୌରାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ 'ପାପହରଣ ତୀର୍ଥ' ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେହେତୁ ଏହାର ପାପନାଶିନୀ-ଚିତ୍ତନନ୍ଦିନୀର ପବିତ୍ର ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ଧାରାରେ ପିତୃକୁଳର ସଦ୍‌ଗତି ଲାଭ ବିଶ୍ୱାସରେ ଅନେକ ଯାତ୍ରୀ ସ୍ୱର୍ଗଗତଙ୍କର ଅସ୍ଥି ବିସର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତି ଓ ଦୁର୍ଯୋଗଦିବସରେ ତଥା ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣରେ ସ୍ନାନ ମଗ୍ନ କରିଥାନ୍ତି ।

ସତ୍ୟଂ ତୀର୍ଥଂ ଦୃଢ଼ଂ ତୀର୍ଥଂ ତୀର୍ଥମିନ୍ଦ୍ରିୟନିଗ୍ରହଃ
ସର୍ବଭୂତ ଦୟାତୀର୍ଥଂ ତୀର୍ଥମାର୍ଜବମେବ ଚ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟପରଂ ତୀର୍ଥଂ ଜ୍ଞାନମନ୍ତୀର୍ଥମୁଚ୍ୟତେ
ଯଃ ସ୍ନାତି ମାନସେ ତୀର୍ଥେ ସ ଯାତି ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥

"ଜନାଃ ଯେନ ତରନ୍ତି ତାନି ତୀର୍ଥାନି ।" ଲୋକେ ଯେଉଁଥିରେ ବା ଯାହାଦ୍ୱାରା ପାପ-ସ୍ରୋତକୁ ତରିଥାନ୍ତି ତାହାହିଁ ତୀର୍ଥ । ବ୍ୟାକରଣିକ ପ୍ରମାଣାନୁଯାୟୀ—ତୃ + ଥ = 'ତୀର୍ଥ' । ଅର୍ଥାତ୍ ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକେ ଯାହାର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ବା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଗମନ କରନ୍ତି ତାହା ତୀର୍ଥପଦବାଚ୍ୟ । ଏଇ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ନୃସିଂହନାଥତୀର୍ଥରେ ତୀର୍ଥର ପ୍ରକୃତ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ତଥା 'ତୀର୍ଥ' ଆଖ୍ୟାର ଯଥାର୍ଥତା କେତେଦୂର ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀଗଣଙ୍କ ବିବେଚ୍ୟ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟରେ ତଥା ନୃସିଂହନାଥର 'ପ୍ରାକୃତିକ ଚିତ୍ର' ଚିତ୍ରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ମାନସିକ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ଅବକାଶର ସୁଯୋଗ ଦେଖି 'ତୀର୍ଥ-ଦର୍ଶନ' ନାମକ କାବ୍ୟଟିଏ ଲେଖିବି ବୋଲି ଆଶାନ୍ୱିତ ହୃଦୟରେ ସଙ୍କଳ୍ପ କରି ପୋଷଣ କରୁଅଛି—ଏ ସ୍ଥଳରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରିବାଦ୍ୱାରା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଯଦ୍ୟପି ତ୍ରୁଟି ପଡ଼ିଥାଏ, ତେବେ ସହୃଦୟ ପାଠକପାଠିକାଗଣ ମୋର ପ୍ରଗଲ୍ଭତା ତଥା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନୀୟତାଜନିତ ତ୍ରୁଟି ମାର୍ଜନା କରିବା ହେବେ । ଇତି ।

ନୃସିଂହନାଥ ମନ୍ଦିର
୭-୫-୫୩ ଇଂ

ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ

ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

ନୃସିଂହ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ମେଳା ସମୟରେ ଏହି ନୃସିଂହନାଥ ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ ଓ ବିଶ୍ୱ-ବଜାରର ବୈଷୟିକ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଫୁଲଝର, ରାୟଗଡ଼, ସାରଙ୍ଗଗଡ଼, ଛତିଶଗଡ଼, ବାମଣ୍ଡା, ବୌଦ୍ଧ, ସୋନପୁର, ପାଟଣା, କଳାହାଣ୍ଡି ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଅଞ୍ଚଳରୁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଯାତ୍ରୀ ଆସି ସମବେତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ସାଧୁ ସନ୍ଥ ଗୁଣୀ ଧାର୍ମିକ ତଥା ଜନ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶୁଭାଗମନ ଘଟିଥାଏ ।

ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର-ରୂପୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କର ପାପସନ୍ତାପହାରୀ ଚିର ସତ୍ୟାମୃତର ଚିରନ୍ତନଧାରା, ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଜନକଲ୍ୟାଣପ୍ରଦ ପ୍ରାକୃତିକ ବୈଭବର ଅଖଣ୍ଡ ଆନନ୍ଦାମୃତ-ଧାରା, ମନୋପ୍ରାଣନେତ୍ରରଞ୍ଜନକାରୀ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପବିତ୍ର ସୌରଭାମୃତଧାରା, ନିର୍ଝରଜଳ-ଫଳ-ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ ମଧୁମୟ ଫଳ ଓ ସୁଶୀତଳ ସମୀରଣ ରୂପରେ ଏହି ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀରେ ଅବିରାମ ଗତିରେ ଯେପରି ପ୍ରବାହିତ—ତାହା ସୁଚିନ୍ତା-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅବଲୋକନ କଲେ ଯେ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନୀ, ପ୍ରକୃତ କର୍ମୀ, ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ କହିବେ ଯେ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଦର୍ଶନୀୟ ରୂପ ଓ ଚିନ୍ତନୀୟ ରୂପ ଏହିଭଳି ତୀର୍ଥମାନଙ୍କରେ ହିଁ ଚିରବିଦ୍ୟମାନ ! ଆଗତ-ଅନାଗତ ତୀର୍ଥଦର୍ଶୀମାନଙ୍କୁ ଏହା ଜଣାଇଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି 'ନୃସିଂହନାଥ' କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାଟି ଲିଖିତ ।

ଅତି ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ସମସ୍ତ ନିଃଶେଷ ହୋଇଯିବାରୁ ତାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରକାଶକ ମହାଶୟ ଏବେ ମୋତେ ସାଗ୍ରହାନୁମତି ମାଗି ଅଛନ୍ତି । ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦିଗରେ ପୁସ୍ତକର ଉପାଦେୟତା କିଭଳି ଓ କେତେଦୂର ଅଛି, ଏଥିରୁ ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

ଏହି ଉପାଦେୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୃସିଂହନାଥ ବା 'ପାପହରଣ ତୀର୍ଥ'ର ଆହୁରି କେତୋଟି ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ଐତିହାସିକ ବିବରଣ ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବେଶ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲେହେଁ ଏଥର ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଆଶା ହୁଏ, ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ସେ ସବୁ ଯଥାସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହେବ ।

ଏ ସଂସ୍କରଣରେ କେତେକ ସ୍ଥାନର କେତୋଟି ପଦ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ କେତେକ ସ୍ଥାନର ଅଂଶ ତଥା ଶବ୍ଦ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ତତ୍ପ୍ରତି ପାଠକପାଠିକାଙ୍କ ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ କୃତାର୍ଥତା ଲାଭ କରିବି । ଇତି ।

ବଲେମୁର-ଭୂଷମାଳ
ତା ୧୧-୧୧-୫୪ ଇ.

ଲେଖକ

ନୃସିଂହନାଥ

ବନ୍ଦନା

(ରାଗ—ମଙ୍ଗଳଗୁଜ୍ଜରୀ)

ବନ୍ଦଇ ନୃସିଂହନାଥ, କନ୍ଦର-ବିହାରୀ,
ମନ୍ଦାର ରୂପଧାରୀ ହେ ପାପତାପହାରୀ ।
ବାରଳବାଙ୍କୁ ଜଗତେ ତୁମ୍ଭ କୃପା ପାଇ,
(୧) ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗ-ବାପରେ ବସେ ଜହ୍ନୁର କୁମାରୀ ।
(୨) ଅମୃତା ଚନ୍ଦନା ଆଦି ଧାତ୍ରୀ କଣ୍ଟକାରୀ,
ଧାତ୍ରୀରୂପେ ହରୁଅଛନ୍ତି ପାପୀଙ୍କ ବେମାରୀ ।
(୩) 'ବୈଶାଖ-ବଜାରେ' ବସି ଅସଂଖ୍ୟ ବେପାରୀ,
ସ୍ମରନ୍ତି ଚିତ୍ତରେ ତୁମ୍ଭ କରୁଣା-ଭଣ୍ଡାରି ।
ମହିମା-ନଦୀରେ ତବ ତୈଳିତେ ସନ୍ତ୍ରାସ,
ଫୁଲ-ମୁଣ୍ଡେ ବହୁଅନ୍ତି ବକୁଳ ସୁନାରି ।
ପଞ୍ଚନାଗର ଅସି ଶତରଙ୍ଗ-ଭୁଜାଧାରୀ,
ଦେଖା ଶୁଣାଇଥୁ ପାଣି ନୀଳାଦ୍ରି ବାହାରି ।
ପ୍ରସାଦରୂପେ ଯେ ଗଡ଼ାଇ-ଚମକ ତର୍କାରୀ,
(୪) ନାଗରଙ୍ଗାଦି; ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗିତ-ଗୃହକାରୀ ।
ଦରଶନ ନୃଟେ ତବ କୋଟି ନର ନାରୀ,
ଲଭନ୍ତି ଭାଲି ଦେବଅଛନ୍ତି ମୁକ୍ତି ଅଧିକାରୀ ।
ବନ ନିର୍ଝରେ ଶୁଣ-ବନ୍ଧନ ଝଙ୍କାରି,
ଧନ୍ୟ ମଣନ୍ତି ଜୀବନ ପିକ ଶୁକ ଶାରୀ ।
ଏ ମହା ମହିମା ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନ ନପାରି,
ଯୋଡ଼ହାତେ ମୂକ କବି ଶୁକ-ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ।

---

(୧) ଜହ୍ନୁକୁମାରୀ—ଗଙ୍ଗା ।

(୨) ଅମୃତା—ହରିଡ଼ା, ଗୁଡୁଚିଲତା । ଚନ୍ଦ୍ରା—ତୁଳସୀ । ଧାତ୍ରୀ—ଅଁଳା, ଧାଈମାତା । କଣ୍ଟକାରୀ—ଅଙ୍କରାଣ୍ଡି ।

(୩) ନୃସିଂହ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ମେଳାକୁ ଅନେକେ 'ବୈଶାଖ-ବଜାର' କହନ୍ତି ।

(୪) ନାଗରଙ୍ଗ—ନାରଙ୍ଗ ଫଳ ।

(୧) ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି ମୋର କାହିଁ ଅଛେ ଇନ୍ଦୁରଣ,
କରୁଣା ଆଶାରେ ଯିବା ମୁଁ ଲେଖନାଧୀଶ |
ହେ ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର, ଭବାବ୍ଧି-କାଣ୍ଡାରି,
ଯେ ମହାମହିମା-ତତ୍ତ୍ୱ ଶକ୍ତି ତନଙ୍କାସ୍ୱି |
ତବ ସେ ମହିମା ଗାଁତେ ଯଦ ଦୁଇ ଧୂରି,
କେତେଁ ଲେଟିଁ ହେବ ଯେସ୍ନେ ଭବସିନ୍ଧୁ ପାରି |
ଏ ଆଶା ହୃଦୟ ବାଧାବନ୍ଧ ମୋ ନିବାରି,
ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ ପ୍ରଣମେ ଏତିକ ଗୁହାରି |

ଦେବମୂର୍ତ୍ତି-ଦର୍ଶନ

(ରାଗ—ଝିଲ୍ଲୁଣ୍ଡା ବା ସଜ ମଙ୍ଗଳ ମଲ—ବୃତ୍ତ)

ନରସିଂହ ନାଥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରିତ
ଶୁଣ ହେ ଦୁଇ ଭଉଣୀ,
(୨) ଜଟାଗିରି ତଳେ ଥିଲା ଏ ଅଞ୍ଚଳେ
ପୂରୁବେ ଏକ କାଙ୍ଗୁଣୀ ଯେ;
ତା'ର ନାମ ଯମୁନା,
ସତୀ ସାଧବୀ ସୁନ୍ଦରାସୁନା ସେ | ୧ |

ଛନ୍ଦ ମିଛ କଥା କିଛି ନ ଜାଣେ ସେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାରର ଘରଣୀ,
ପୁଅ ଝିଅ ନେଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ କାନ୍ଦି
ନପାରେ ଦାମ ନ ଗଣି ଯେ;
ବନେ ପଶିଇ ଘରିଲା,
ଫଳ ମୂଳ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲା ସେ | ୨ |
ଫଳ କିବା ମୂଳ କିଛି ନ ପାଇଲା
ବୁଲି ବୁଲି ଘୋର ବନେ
ପୁଅ ଝିଅ ମୋର କି ଖାଇ ବଞ୍ଚିବେ
ଭାବିଲା ଦୁଃଖିତ ମନେ ଯେ;

(୧) ଇନ୍ଦୁରଣ—ମୂଷିକାସୁରର ଶତ୍ରୁ |
(୨) ଜଟାଗିରି—ଏହାର ଆଧୁନିକ ନାମ 'ଗନ୍ଧଗିରି' |

ଚଢ଼ି ଗଛ ଉପର,
ଶୁର ଆଡ଼କୁ ଦେଲା ନଜର ଯେ । ୩ ।
(୧) ଅଳପ ଦୂରରେ ବେଲଗଛେ ଲମ୍ବ
ଲମ୍ବିଛି ପିଠକନ୍ଦାର,
ଉପରେ ଉଠିବ ଝଣ୍ଟ ଧଇଲା
ଖୋଳିବାକୁ ମୂଳ ତା'ର ଯେ;
ପିଙ୍ଗି ମାଟି ପଥର,
ଥକ ପଡ଼ୁଛି ଥରକୁଥର ଯେ । ୪ ।
ଯେତିକି ଗଭୀର ଖୋଳୁଛି କନ୍ଦାଟି
ସେତିକି ଦେଖଉଛି ବଢ଼େ,
କନ୍ଦୁଷଣ ପରେ ଦେବତାର ଶିରେ
ବାଜିଲା ଝଣ୍ଟ ଚୋଟ ଯେ;
ଦେଖି ରକତଧାର,
ହଂସା ଉଡ଼ିଗଲା ସମୁନାର ଯେ । ୫ ।
କାହୁଁ ଏ ରକତ ଆସିଲା ବୋଲି ସେ
ବସୁରଇ ମନେ ମନେ,
ଏକାବେଳେ ଶୁଭିଲା ଦେବତାର ଡାକ
ମିଆଉଁ-ମିଆଉଁ-ସ୍ୱନେ ଯେ;
"ଆସିଲା ସମୁନା ଏଥି,
ଆଜି ନ ମାରୁ ମୋତେ ରାଣ ତୋତେ ।" । ୬ ।
ଚମକି ପଡ଼ିଲା ସମୁନା, ଉତ୍ତରେ
ଦେହ ଫୁଲିଗଲା ତା'ର,
ଭାବିଲା କି କଲି ଏ ସ୍ଥାନ ତ ବାସ
ଅଟେ କେଉଁ ଦେବତାର ଯେ;
ମତେ ଦେବଟି ଖାଇ,
ତହୁଁ ସେସ୍ଥାନୁ ଗଲା ପଳାଇ ଯେ । ୭ ।
ଚିତ୍ରୁ ଆଗରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହେ
ଘଟିଗଲା ମନ୍ଦ ପାପ,
ଏ ପାପରୁ ମତେ ରକ୍ଷୀ ନ ପାରିବ
ଆସିଲେ ହେଉଲେ ମୋ ବାପ ଯେ;

(୧) ଲମ୍ବ—ଲତା । ପିଠକନ୍ଦା—ଏକ ପ୍ରକାର ବନ୍ୟ କନ୍ଦମୂଳ ।

ଏମା କହି ସୁନ୍ଦରୀ,
ଚଳେ ପଡ଼ିଗଲ୍ ଥରି ଥରି ଯେ । ୮ ।
ବଣ୍ଡଙ୍କ ଆଁଟିଲ୍   ଘୋଡ଼ା ବେଢ଼ା ଆଦ
ଚଢ଼ିବାକୁ ଘୋଳ ବୁଢ଼ୀ,
ଚଷ୍ଟିକୁଲୁ ପାଦବ   କକା ଫଟଙ୍ଗ ତାଙ୍କ
ଯାଳଥିଲେ ମୁଣ୍ଡାକୁଢ଼ି ଯେ;
କେହି ନ ଥିଲେ ଘରେ,
ଖେଳା ଡାକେ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ ଯେ । ୯ ।
ପଚ୍ଚୁରିଲ୍ ଘୋଡ଼ା   କି ଦାପ ଘୁଣଛୁ ?
ବେଢ଼ା ବୋଲେ ମାପ ନୁହେଁ,
ମୁଁ ଜାଣେ ହରିଆ   ଦେଉଅଛି ମାଡ଼
ଭଜଆ ଲଗାଇ ଦୁହେଁ ଯେ;
ପାଣି ପିଆଅ ଧରି,
ମରିଯିବ ଏ ପାଣ୍ଡୁଟା ଥରି ଯେ । ୧୦ ।
ମୁଖେ ପାଣି ଦିଅ   ବସାଇ ଧରିଲ୍
ହରି କଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚତରେ,
ପଚ୍ଚୁରିଲ୍ କହ   କେଉଁଠି କି ହେଲ୍
କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛ ଡରେ ଲୋ ?
(୧) ଡଲ୍-ଖଣ୍ଡି କାହିଁ ?
କେଉଁ ସ୍ଥାନେ ଆସିଛୁ ଫିଙ୍ଗାଇ ଲୋ । ୧୧ ।
କହିଲ ଯମୁନା   ଡଲ୍ ଖଣ୍ଡିଟା
କଣ୍ଠ ହେଲ୍ କି କୁମର ?
କହିବାର ଅଶା   ନାହିଁ, କେତେଣ ଗଲ୍
ଆଣ ମୋ ଗାନ କୁମର ଯେ;
ତାକୁ ଦେଖିବ ଥରେ,
ମରିଯିବ ତ ଆଜ ରାତରେ ଯେ । ୧୨ ।
ପୁଅ-ଝିଅଙ୍କର   ଲଗି ବହୁ ଦୂର
କଦା ଖୋଳି ଯାଉଥିଲେ,
(୨) ତେଲଗଛ ମୂଳେ   ପିଠିକଦା ଉର
ଲଗିଥିବାର ଦେଖିଲେ ଯେ;

(୧) ଡଲ୍—ବାଉଁଶପାତଅ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ପାତ୍ରବିଶେଷ । (୨) ଉର—ଲଟା ।

ତହୁଁ ଖୋଳାଳ ମାଟି,
ଝଣତର ରନ୍ଧ୍ରକ କାଟି କାଟି ଯେ । ୧୩ ।
ଯେତକ ବସ୍ତୁର ଖୋଳାଇଲ ମୂଳଟି
ସେତକ ଯାଉଛି ଫଶି,
ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା ବାହାରିବ ବୋଲି
ଖୋଳୁଥାଏଁ ଝୁପି ଝୁମି ଯେ;
କଣ୍ଟା ରକତଧାରି,
ଗାତ୍ର ଭିତରୁ ହେଲା ବାହାର ଯେ । ୧୪ ।
ରକତକୁ ଦେଖି ଡର ଉଡ଼ିଗଲା
କଥା କି ଖୋଳନ୍ତି ଆଉ,
ଗାଣ୍ଡି ବାହାରିଲ କଲେଇ-ଏବେଧ
ତହୁ ମିଆଉଁ-ମିଆଉଁ ଯେ;
ନାଚିଗଲା ମୋ ଛୁଆ,
ଉପରକୁ ଆସି ହେଲା ଠିଆ ଯେ । ୧୫ ।
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପୁଣି ମୋ କାନକୁ
ଶୁଭିଲା "ଅରେ ଯମୁନା,
ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଖଣତ ନ ମାର
ଦେଖ ତୋତେ ଟଙ୍କା ସୁନା ଦେଲି";
ଏହା ଶୁଣି ମୋ ଛାତି,
ଡରେ ଥରିଯାଉଛି କମ୍ପାଇ ଯେ । ୧୬ ।
(୧) ବାହାରିଲା ହରି ଟଙ୍ଗାରିଟା ଧରି
କହିଲା ଦେଖିବା ଗୁଳି,
ବାଡ଼ି କଟାଇଲି ଯମୁନା ଅଡ଼ାକୁ
(୨) ଅଡ଼ାର ଲଇଁଶା ଡାଳ ଯେ;
ଗାଳି ଦେଲା ହରି,
ଏହିଁ ଶୁଣିଲି କରେଇର ସ୍ବର ଯେ । ୧୭ ।
ଦେଖିଲି ଖଣତ ଭିଲି ଚିହ୍ନଅଛି
ରକତଧାରଟି ପାଣ୍ଡି,

(୧) ଟଙ୍ଗାରି—ଧାନକୁରାଡ଼ି (ଟଙ୍ଗା ଶବଳ) ।
(୨) ଲଇଁଶା ଡାଳ—ଧାନ ବଡ଼ ଗୁଳୁଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପନ୍ନ ବଣ୍ଟକ ଛୁଚୁ ଶାଖା ।

ଜନ୍ମ ହୋଇ ତହିଁ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଏକ
ନଅର-ମୂର୍ତ୍ତି-ବଳଭ ଯେ;
ପିଚ୍ଛକୋଡ଼ାନ୍ତୁ ଷୀର,
ଘଣ୍ଟୁଆନ୍ତି ଯେତ୍ରେ ଗଙ୍ଗାମାର ସେ । ୧୮ ।
ଜଳ-ଯମୁନାର ଡାଳି ଶୁଣିଲେ
ନେଇଁ ଲଳାଷ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ଏକାଳେ ଶୁଣିଲେ ଦେବବାଣୀ—ଜଣ
କରନା ଜନ୍ମ ଖଦନା ରେ;
ମୁହିଁ ତୋ ଇଷ୍ଟଦେବ,
ପରେଶନ୍ତୁ ହେଲ ମୋହର ସେବ ରେ । ୧୯ ।
ଯାଅ ହେଲ୍ ହୋଳି ଭକତ୍ ତୋ ସ୍ୱଭଯା
କରର ସନ୍ତାପ ହରଣ,
ମୋର ଦରଶନେ ଏ ଜନ୍ମର ଭାର
ହୋଇଛି ପାପ ହରଣ ରେ;
ମୁହିଁ ନୃସିଂହନାଥ,
ହେବ ଯାଇବ ତା' ଭଙ୍ଗା ଗତ ରେ । ୨୦ ।
ଅନ୍ୟଠାରୁ ମୁକ୍ତ- ଧାରମେ ଯମୁନା
କାମନା ନରଷ୍ଟ ଆଉ,
ମୋର ପୂଜା କରି ମୋ ହୃଦୟ ଧରି
ଯାତ୍ରୁ ମୁକ୍ତି ପାଅ ରେ;
'ପାପହରଣି' ନାମ,
ଏହାପୋଗୁଁ ପାଇବ ଏ ଧାମ ରେ । ୨୧ ।
ଏଇ ସ୍ଥାନେ ମୋର ମନ୍ଦର ହୋଇବ
ଜାକିଆଣି କାରିଗର,
ହଳଆ ବୋଇଲ୍ ମୁଁ କି ତ କରନ୍ତି
ପରକନ୍ଧୁଣୀ ଘର ରେ;
ତୁ ତ ଇଷ୍ଟଦେବତା,
ଧନ କାହିଁରୁ ପାଇବ ବତା ରେ ! । ୨୨ ।
ଶୁଣି କରଯିବ ଦେବତା କହନ୍ତି
ଯାଅ ଲକ୍ଷ୍ମୀପାଠଶା,

(୧) ହରିନାଥ ରାଜା   ଅଛି ତୋ ଜାତର
ତୋତେ ସିନା ନାହିଁ ଜଣା ରେ;
ସେଣୁ ମୋର ଦେଉଳ,
ତୋଳଦେବ ନହୁଅ ଆକୁଳ ରେ । ୨୩ ।

ବୈଶାଖ-ପୂର୍ଣ୍ଣିମୀ   ଶନିବାରେ ମୋର
ପାଇଛୁ ଶୁଭ ଦର୍ଶନ,
ଏ ପୂର୍ଣ୍ଣିମୀରେ ମୋ   ବାର୍ଷିକ-ପୂଜା
ବ୍ରତ କରିବୁ ପାଳନ ରେ;
ସେହି ଦିନ ମୋ ରୂପ,
(୨) ଝଟକିବ ସେଥୁଁ ଜାତରୂପ ରେ । ୨୪ ।

ତୁ ହେବୁ ପୃଷ୍ଠାଶ୍ୱ   ପୂଜାର ଯୋଗାଡ଼
କରିଦେବ ତୋର ପ୍ରଜା,
ମୋର ଦରଶନେ   ଶରଧିତ ମନେ
ଆସିବେ ଯେତେ ଯାତ୍ରୀ ରେ;
ତାଙ୍କ ସେବା କରିବୁ,
ଭେଦଭାବ ମନେ ନ ଧରିବୁ ରେ । ୨୫ ।

ମୂର୍ତ୍ତି ତ ପଥର—   ଦେବତା ଏଥିର
ପାଇବ ଭୋଗ-ବାସନା,
ସେ ସିନା ଅସଲ—   ଦେବତା; ଖାଇବା
ପାଇଁ ଅଛି ଯା' ରସନା ରେ;
(୩) ଦେବପୂଜା-ଭକତି,
ସେତ ପାପରୁ ଦେବ ମୁକତି ରେ । ୨୬ ।

ସତ୍ୟ-ମଧୁକଥା   ଯା' ଜିଭରେ ଅଛି
ସେହି ମୋ ବନ୍ଧୁ ଭକତ,

(୧) ହରିନାଥ ରାଜା—ଏହି ଦୃପ୍ତରଶିଆ ଜମିଦାରଙ୍କର ରାଜଧାନୀର ନାମ 'ରାଣୀଝରଣ' । (୨) ଜାତରୂପ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ । (୩) ସତ୍‌ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ମାତାପିତାଦି ଗୁରୁଜନ, ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ଧାର୍ମିକ ରାଜା, ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସତ୍ୟଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ, ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟସେବୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଲେଖକ, ବିଶ୍ୱହିତୈଷୀ ସାଧୁ-ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ମହାତ୍ମା-ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସେବା-ସତ୍କାର, ସମ୍ମାନ-ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବେଦୋପଦେଶ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ପାଳନ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ବା 'ଦେବତା ପୂଜା' ।

କପଟ ଯା' ଚେଷ୍ଟା   ନାହିଁ ତା' ଆଶିଷ
ମୋ ରୂପ ହେବ ବ୍ୟକତ ରେ;
ମତେ ଘରକୁ ନିଅ,
ଭଲ ସ୍ଥାପନ କରି ପୂଜା ଦିଅ ରେ । ୨୭ ।

ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

ଏହା କହି ହେଲେ ମଉନ   ପ୍ରଭୁ ନୃସିଂହନାଥ,
ଭଲ କରି ତହୁଁ ଗଉଡ଼ା   ପୁଣି ଓଡ଼ିଲା ହାତ ।
ପଶିଲା ଯମୁନା ଜଳରେ   ଲାଗିଲା ଦେବ-ମୂରତି,
ଝୁଲାଝୁଲି ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ   ବାହି ଗଲେ ସେଠି ।
ତା' ପରେ ଶୁଣିଲା ସରଅ   ସବଦୋଲ ନାଦରେ,
ପରୁଣ ଭଲସିଁ ଜଟୁନ୍ତି   ଅତି ଅହ୍ଲାଦରେ ।
ଦନ୍ତି ସ୍ୱାନନ୍ଦରେ ନେଆଣ୍ଡି   ସ୍ୱାଦଦେବ ଆସୁଛି,
ଖାଇ ଖାଇଜନ୍ତୁ ଅନାଇଁ   ଚଲ୍ ଘରକୁ ସୁଷ୍ଠ ।
ଘରେ ପଶିଲେ ଦଇଆ—   ଦେଖିଲ ଯମୁନା ପଣି,
ଓଳିଲା ରହିଲା ମୁଣ୍ଡରୁ   ଟଳେ ଦେବମୂରତି ।
ଏ ଘଟନା ଦେଖି ପଲ୍ଲୀରେ   ଥିଲେ ଯା' ନାରୀ ନର,
ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ ସବୁ ଦୁଆରେ   ଆସି ହରି କହିର ।
ଗ୍ରାମ ବୁଢ଼ା ବୋଇଲେ ଦେବତା   ସେବା ଲାଗି କହିଲା,
ଭଲବଳେ ମାନ ପାଇଲେ   ଭଲ; ନୋହିଲେ କାଳ ।
(୧) ଖାଉଁଖୁଲ୍ଲା ପୋ ଖେଲୁର   ମାନୁଥିଲା ଏପରି,
ପ୍ରତିଦିବାରୁ ସେ' ଦହିଁଶ—   ଯାକ ହେଲେ ତା' ପଣି ।
ହରି ବୋଇଲେ ଏ ଦେବତା   ଖାଲି ଖାଇବ ଘିଅ,
ଉଠନ୍ତାରି ତ' ନ ଲାଗେ   କାହିଁ କରିବ ଦାତ ?
କହିଲା ଯମୁନା କୂଳରୁ   ସବୁ ଦେବଚରିତ,
ଶୁଣି ପଲ୍ଲୀବାସୀ ସଭିଏ   ହୋଇଗଲେ ଚକିତ ।

(୧) ବଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗାଳ ଆଦି କେତେକ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତିଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଧାରଣାରେ 'ଖାଉଁଖୁଲ୍ଲା' ନାମ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଦେବବିଶେଷ ।

କହୁଥିଲେ ଭୂତନାଥଙ୍କୁ ଡାକିଆଣି ଭୂତିଆ,
କରାଇଲ ତାଙ୍କ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଦେବମନ୍ଦିର ତିଆ ।
(୧) ବାର ଖଣ୍ଡି ଘିଅ ହୋମରେ ଭୂତନାଥ ପୂଜନ,
(୨) ପରତିଷ୍ଠା କଲେ ଦେଉଳ ଆଣି ଭଲ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
ଏ ଝରଣା ତୀରେ, ମାନବେ ଦେଖ ଆଜ ଦେଖନ୍ତି,
ହରିଶଙ୍କରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ସେହିରୂପେ ନିର୍ମିତ ।
(୩) ଭୂତନାଥଙ୍କର ଭାରିଯା ଥିଲେ ଦୁଲ୍ଲଭରାଣୀ,
ସପନରେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣିଲେ ଦିନେ ଦେବତାବାଣୀ ।
କହିଲେ ଦେବତା—ଦୁଲ୍ଲଭ, ଗନ୍ଧଗିରିକି ଆସ,
ତା' ଦକ୍ଷିଣ ତଟେ ଦେଖିବୁ ମୋତେ କର ବିଶ୍ୱାସ ।
ଦେଖିବୁ ସେବଣି ପଥର ଶୁଭ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ବରଣ,
ସେ ପଥର ଆଣି ପୂଜିବୁ ଦେଇ ଫୁଲ-ଚନ୍ଦନ ।
ତୋଳାଇଦେବୁ ସେ ମନ୍ଦିର ସେଇ ପବିତ୍ର ଧାମେ,
ପୂଜା ପାଇବ ସେ ଦେଉଳେ 'ହରିଶଙ୍କର' ନାମେ ।
ଚମକି ଉଠିଲେ ଦୁଲ୍ଲଭ ଉଭେଇଲେ ଦେବତା,
ରାଜାଙ୍କୁ ଉଠାଇ କହିଲେ ରାଣୀ ସପନ କଥା ।
(୪) ଭାଇଥିଲେ ରାଜା ବଜଲ- ସିଂହ—ଛତ୍ର ତ' ଭାଇ,
ଦେବ ଆଜ୍ଞା କର ପାଳନ ତାଙ୍କ ସାଥିରେ ଯାଇ ।
ଚାଲିଲ ରଜନୀ ଗାଇଲ ପିକ ପ୍ରଭାତ ଗୀତ,
ବାହାରିଲେ ରାଣୀ ଦିଅର ସଙ୍ଗେ ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ ।
ଘଞ୍ଚବନେ କଲେ ପ୍ରବେଶ ଗିରି ଦକ୍ଷିଣ କୂଳେ,
ଦେବତାଙ୍କୁ ଆଣି ଲୁଚିଲେ ରାଣୀ ନୂଆ ଦେଉଳେ ।
ଦେଉଳଚାଳାରେ ଲଗାଇ ଘାଟ ଘଣ୍ଟ ବନ୍ଧାଣି,
(୫) ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡି ଘିଏ କଲେ ଦେଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ରାଣୀ ।

(୧) ବାର ଖଣ୍ଡି—ସାତ ମହଣ କୋଡ଼ିଏ ସେର । (୨) ଭଲ ବ୍ରାହ୍ମଣ—ଅଗ୍ରଣୀ ବା ଅଗ୍ରମିକ ଦେବଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ । (୩) ଜନଶ୍ରୁତି ଭୂତନାଥଙ୍କ ଚଉଦେଢ଼ି ରାଣୀ । ଯଥା—ଦୁର୍ଲଭ (ପାଟରାଣୀ), ସୁଲକ୍ଷ, କମଳା ଓ ବିମଳା; ଦୁର୍ଲଭ ବା ଦୁଲ୍ଲଭ ବାମନଗଡ଼ର ରାଜକନ୍ୟା । (୪) ଭୂତନାଥ ରାଜାଙ୍କ ଭ୍ରାତା ବଜ୍ରସିଂହ । ଏହାଙ୍କର ପ୍ରଚଳିତ ଡାକନାମ ହୋଇଛି—ବଜର୍ ସିଂହ ବା ବଜଲସିଂହ । (୫) ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡି—ତିନି ମହଣ ଯାଞ୍ଚ ସେର ।

ହରିଆର ଘର ଥିଲା ଯେ ସହଦେବ ନାମରେ,
ରାଣୀଦେଉଳେ ଯେ ରହିଲା ପୂଜାହାସ୍ୟ କାମରେ ।
ସେଇଦିନଠାରୁ 'ନୃସିଂହ- ନାଥ' 'ହରିଶଙ୍କର'
କରୁଛନ୍ତି ତାପ ହରଣ ତାଙ୍କ ଭକତଙ୍କର !
ତୀର୍ଥ-ଦରଶନେ ପାତକ ଯାଏ ଯାର ନଶ୍ୱାସ,
ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ରୂପେ ଏ ତୀର୍ଥେ ଯାଏ ମାର ନଶ୍ୱାସ !

ତୀର୍ଥ-ଦର୍ଶନ

(ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

ନରସିଂହ ନାଥ ଚରଣ ଧଉତ କରିବାକୁ ଧାଇଁଚଳେ,
ସାକ୍ଷୀ ତୀର୍ଥ ଆସି ଧାରାରୂପେ ମିଶି ଗଲେ ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ଜଳେ ।
ଧୂର୍ଜଟି-ଜଟାରୁ ବହୁଥାନ୍ତି ସୂକ୍ଷ୍ମ- ଧାରା ଦେଖାଇ ଯେପରି,
ବହୁ ରମ୍ୟ ସ୍ଥଳ ବହିଲେ ଜାହ୍ନବୀ ଗନ୍ଧଗିରି ଗର୍ଭୁଁ ଝରି ।
ତୀର୍ଥ-କୁଣ୍ଡ-ଧାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚୁର ଶକତ କାହିଁ ମୋହର ?
ଲେଖିବାକୁ ତଥାପି ଦେବ ବୋଲ ପାପୀ- କର ମୋର ଏବତର ।
(୧)ଗୋହନ୍ତା ପାପୀର ପାପରାଶି ଦୂର କରିବାକୁ ଦେବଗଣ,
ଯେଉଁ 'ଗୋକୁଣ୍ଡ'ରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ରହିଛନ୍ତି ଅନୁକ୍ଷଣ ।
ଯେଉଁ ଗୋକୁଣ୍ଡରେ ସ୍ନାନ କରି ଏବେ (୨)ପାପରୁ ଶିବ ମୁକତ,
ଭକ୍ତି-ହୃଦୟରେ ସେ କୁଣ୍ଡ-ପଦ୍ମରେ ହେଲି ମୁଁ ଆରେ ପ୍ରଣତ ।
ଏବେ ଖରଜାଳ ଚଢ଼ିଁ ଯାଇ 'ଶୂଳ- ଧାର'ର ନେଲି ଶରଣ,
ଯେଉଁ ଶୂଳଧାର ପାପୀ ତାପୀଙ୍କର କରେ ସନ୍ତାପ ହରଣ ।
'ଭୀମଧାର' ବୁଲି 'ସୀତାକୁଣ୍ଡେ' ଯାଇ ଶୁଣିଲି ତା' ଗୁଣ-ଖ୍ୟାତି;
ଯେ' ସୀତାକୁଣ୍ଡରେ ପିଣ୍ଡଦାନ କରେ ପିତୃକୁଳ ତରିଯାନ୍ତି ।

---

(୧) ଗୋହନ୍ତା—ଗୋହତ୍ୟାକାରୀ, ମାତୃଦ୍ରୋହୀ, ମିଥ୍ୟାବାଦୀ, କୁଟିଳ-ପ୍ରକୃତିକ, ବିଶ୍ୱାସଘାତକ । ଦେବ—ଦାନାତ୍ ଦେବଃ; ଈଷଣାତ୍ ସାହସଃ । ପରୋପକାରାର୍ଥେ ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ ଯେ ଦାନ କରେ—ସେ ଦେବତା ।

(୨) ପାପ—ଆତ୍ମହତ୍ୟା, କୁକାମନା, କୁକୃତ; ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭୟ, ଲଜ୍ଜା, ସଙ୍କୋଚ ଅନୁଭବ ଜାତ ହୁଏ ।

ଦେଖି ଶୈଳାଙ୍କିତ 'ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ତୀର୍ଥ' ଭାବିଲି ଥରକୁଥର,
ଏ 'ପାପହରଣେ' କି ପାପ କରନ୍ତେ ପାଣ୍ଡବେ ହେଲେ ପଥର ?
'ଚନ୍ଦନଅର୍ଜ୍ଜନ'— ଶିଖରଗର୍ଭେ ଗଳି ମିଳଇ 'କପିଳଧାରେ',
ସ୍ମରଣୀୟ ଭାବ ଜାଗି ଅନୁଭବ ବସି 'କପିଳଗୁମ୍ଫା'ରେ ।
କପିଳଧାରରେ ଯା' ଦେଖିଲି ପରେ କରିବି ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ମୋର ହେବ ସେ କାବ୍ୟର ନାମଟି 'ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ' ।
'କପିଳ ଆସନେ' କପି ଦରଶନେ କପାଳକୁ ନିନ୍ଦା ଥରେ,
ପର୍ବତୁଁ ଓହ୍ଲାଇ ପ୍ରବେଶିଲି ଯାଇ 'ଆମ୍ବଧାର' ଗହ୍ୱରରେ ।
'ପଞ୍ଚୁଆମ୍ବ' 'ପଞ୍ଚ- ଧାର' ତୀର୍ଥ ସେ' ତ ଜଳରେ ଦଶନ୍ତା କାହିଁ ?
ଅଗାଧ ନିରବେ ଦୁଃଖିତ ମାନସେ ଆଇଲି ତହୁଁ ପଳାଇ ।
'ଭୀମସର' କାହିଁ ? ଦେଖିବା କଲି ନାହିଁ ବାଧିବାରୁ ଭୋକ ଶୋଷ,
ନ ଦେଖିଲି କଥା ଲେଖି ମୁଁ ଅଯଥା ଅର୍ଜିବି କିପାଁ ଦୋଷ ?

ଚଉତିଶା-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା—ଦ୍ୱାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ସୂକ୍ତ-ମାଳା

(ରାଗ—କୃଷ୍ଣକଳା)

କର୍ମମସ୍ତ ବଶ୍ୟ, କର୍ମେ ସ୍ଥାପିତ ଶ୍ରୀହରି,
କର୍ମକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଗ-ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ପରି ।
କର-ଚରଣ-ବିହୀନ ଜଳ ଅଗ୍ନି ବାତ,
କଲ୍ୟାଣୀସ୍ତ କର୍ମ ଯୋଗୁଁ ଦେବତା ଆଖ୍ୟାତ ।

ଖୋଜ ଶିଖ ପର ଗୁଣ ଦୋଷକୁ ଏଡ଼ାଇ,
ଖାଅ ଯଥା କୋଳି, ଦାନ୍ତେ କଣ୍ଟା ନ ଗଡ଼ାଇ ।
ଖଣ୍ଡ ବ ପାରଇ ପର ଦୋଷ ପ୍ରଦର୍ଶନେ,
ଖ୍ୟାତି ପାବାସି କି ଅଛୁ ସେପରି ସାଧନେ ।

ଗର୍ବ ଖାଟପୂର୍ଣ୍ଣ-ମିଷ୍ଟ-ଫଳର ସମାନ,
ଗୁଣ ଯାହା ଥିଲେ ନଥ ନ ପାଏ ସମ୍ମାନ ।
ଗୋରସ ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ପୂରିଥାଉ ଘଟ,
ଗୋରକ୍ତ ମିଶ୍ରଣେ ସବୁ ହୋଇଯାଏ ନଷ୍ଟ ।

ଘୋଷି ଶାସ୍ତ୍ର କର୍ମକୁଣ୍ଠ ହୁଏ ଯଦ ଜନ,
ଘଡ଼ଘଡ଼ିରେ କି ଲଭ ନ ବର୍ଷିଲେ ଘନ !
ଘୂରୁଅଛି ମୁଣ୍ଡ ଯାର ଖାଲି ସ୍ୱାର୍ଥଚିନ୍ତା,
ଘୃଣାସ୍ପଦ ମଣି ତାର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ କବିତା ।

ଉଚ୍ଚ ହେବା ପାଇଁ ପଦ କରୁଛ ଯତନ,
ଉଚ୍ଚ କର ଆଗେ ତାଙ୍କୁ ପତିତ ଯେ ଜନ ।
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀମାନେ ଯାନପଠାରୁ କର ଶିକ୍ଷା,
ଉପରକୁ ନିଏ ତାକୁ ତଳ ବତ-ଶିଖା ।

ଚନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ବୃହତ୍ତର କୋଟି କୋଟି ତାରା,
ତଥା ନଭତଳେ ତିଷ୍ଠି ଚାଳିଥାନ୍ତି ଧର୍ମ-ଧାରା ।

ଘୃଣ୍ୟଗର୍ତ୍ତରେ ମଗ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଉଦୟ,
ଘୃଣ୍ୟଁନା’ ନାମ-ଉଚ୍ଚତା ମହତ ହୃଦୟ ।

ଛନ କୁଟିଳତା ପର-ଅନିଷ୍ଟ ବାସନା,
ଛାଡ଼ିଲ ହୃଦରୁ ଇଚ୍ଛା ମହତ ସାଧନା ।
ଛାଡ଼ିଲ କେଦାର ଗର୍ଭେଁ ହଂସ ତୃଣମାନ,
ଛୁଆ କରେ ହଳ, ଚଷା ବୁଣିବାକୁ ଧାନ ।

ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଧରମ-ଦରପଣ ଧରି,
ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ଅଧଃ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ବିରାଜିତ ହରି ।
ଜଗତକୁ ଭଲମନ୍ଦ ଦେଖାଇବ ଯାହା,
ଜୀବନେ ଅଦୃଷ୍ଟ ରୂପେ ଦୃଷ୍ଟ ହେବ ତାହା ।

ଝାଙ୍କିଲ ନବାଜ ପାପ-ତାପେ ହୃଦ-ତରୁ,
ଝଞ୍ଜା ବୃତ୍ତାନ୍ତରଧାରୀ ସାଧନା-କନ୍ଦରୁ ।
ଝଟେଲ ସଦଭ୍ୟାସେ ନରହୃଦରେ ଦେବତ୍ୱ,
ଝକେ ଯଥା ଦୃଷ୍ଟ ଚଳିତ ତେଜ ମଜ୍ଜନତ୍ୱ ।

ଞନ ଗୁଣ ଥାଉ ହୁଏ ଯା ମୂର୍ଖଁ ବାହାର,
ମାତତା ବା ଅଜ୍ଞତା ସୂଚନା ତାହାର ।
ଞନାଦ କରେ କଳସ ଅର୍ଦ୍ଧପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଳେ,
ନିର୍ବିଷ ଭୁଜଙ୍ଗ ଠାଣି ଡମ୍ଫାଠାରୁ ବଳେ ।

ଟେକଟେଣ ଉଚ୍ଚ କେତେ ଗଜମନାମାନେ,
ଟେକନ୍ତଏ ଗୁଣୀ ଗୁଣଗ୍ରାହୀର ସମ୍ମାନେ ।
ଟଳ ପଦ-ବନ୍ଦନତ ଶାଳ୍ମଳୀ ସୁମନ,
ଟଗର ଚଉଡି ଲଭେ ମସ୍ତକମଣ୍ଡନ ।

ଠିକେ ତତ୍ତ୍ୱ ଅନାବୃତ-ଉପଦେଶଦାତା,
ଠକ ବେଶ ନିର୍ବସ୍ତ୍ର ନଚ୍ଛୁ ଦେଖ ଧର୍ମଧାତା ।
ଠଉର କର ଧର୍ମିଷ୍ଠ-ଭକ୍ତ-ଶ୍ରଦ୍ଧାତୁର,
ଠାକୁର ଶଙ୍କର ହେଉ ନ ହେଲେ କୁକୁର ।

ଡର ସରମ ସଙ୍କୋଚ ଦୂରେ ଯାଉଁ ଜାତି,
ତେଉଁ ଭୁଲ ସତର୍କରେ ତାହା ପୀତ-ଶୀତ ।
ଚଳିରନା' ଶ୍ରବଣ ତାଙ୍କ କରନା' ବିଶ୍ୱାସ,
ଓଗର ମନ୍ତ୍ର-ମନ୍ତ୍ରଣା ଯାହା ଅପ୍ରକାଶ ।

ଭାଇଙ୍କ ବେଶଭୂଷା ନହେଉ ନକଲ,
ତାଙ୍କୁ ଦମନ କର ରଖ ନିଜ ଭଲ ।
ତେଜିକି ପରଶାସ୍ତ୍ରେ ଦେବେଲୁ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ,
ତୋଳିବ କି ମୁଖଧାର, ନ ଲୁଟିବ ଧାନ ?

ଅସତ୍ୟ ଶୁଣିଶ ଫଳ କର ବିବେଚନା,
ଅପମାନ, ଦୋଷବୃଦ୍ଧି, ଦୂଷିତ ରଚନା ।
ଅବିଶ୍ୱାସୀ ବନ୍ଧୁମେଳେ ସନ୍ତୋଷ ବା ସନ୍ଦେହ,
ଅନୁତାପିତ ଜୀବନ ଥିବାଯାଏ ଦେହ ।

ତପ ଜପ ମୂଳଭକ୍ତି ସତ୍ୟଧର୍ମ ଫଳ,
ତୀର୍ଥ ବ୍ରତ ଯାଗ ହୋମ ସତ୍ୟ ଶ୍ରୀଁ କେବଳ ।
ତପନ ଚନ୍ଦ୍ରାଦି ଜଳ ପବନ ପାବକ,
*ତେତିଶ ଦେବତା ସବୁ ସତ୍ୟର ସେବକ ।

* ତେତିଶ ଦେବତା—ଅଷ୍ଟବସୁ (ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ରମା ଓ ନକ୍ଷତ୍ର); ଦଶପ୍ରାଣ—(୧-ପ୍ରାଣ—ଏହି ବାୟୁ ହୃଦୟରେ ରହି ଭୁକ୍ତାନ୍ନ ଆମାଶୟକୁ ନିଏ; ୨-ଅପାନ—ଏହି ବାୟୁ ଗୁହ୍ୟଦ୍ୱାରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ମଳମୂତ୍ରାଦି ତ୍ୟାଗ କରେ; ୩-ସମାନ—ଏହି ବାୟୁ ନାଭିମଣ୍ଡଳରେ ରହି ଭୁକ୍ତାନ୍ନକୁ ପାକ କରେ; ୪-ଉଦାନ—ଏହି ବାୟୁ କଣ୍ଠଦେଶରେ ରହି ବାକ୍‌ଶକ୍ତି ଜାତକରେ; ୫-ବ୍ୟାନ—ଏହି ବାୟୁ ଶରୀରର ସର୍ବସ୍ଥାନରେ ରହି ଆକୁଞ୍ଚନ-ପ୍ରସାରଣ ଓ ଗତିଶକ୍ତି ଜନ୍ମାଏ; ହିକ୍‌କା, ଛିଙ୍କା ଓ କ୍ରୋଧ ସମୟରେ ୬-ଧନଞ୍ଜୟ ବାୟୁ; ରୋଦନ ସମୟରେ ୭-କୃକଳ ବାୟୁ; ହାଇ ସମୟରେ ୮-ଦେବଦତ୍ତ ବାୟୁ; ଉଦ୍‌ଗାର ସମୟରେ ୯-ନାଗବାୟୁ ଏବଂ ନେତ୍ର ଉନ୍ମୀଳନ-ନିମୀଳନ ସମୟରେ ୧୦-କୂର୍ମବାୟୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥାଏ); ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟ—(ବୈଶାଖ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠ, ଆଷାଢ଼, ଶ୍ରାବଣ, ଭାଦ୍ର, ଆଶ୍ୱିନ, କାର୍ତ୍ତିକ, ମାର୍ଗଶିର, ପୌଷ, ମାଘ, ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଓ ଚୈତ୍ର); ଇନ୍ଦ୍ର (ବିଜୁଳି), ପ୍ରଜାପତି (ଯଜ୍ଞ) ଓ ଜୀବାତ୍ମା । ("ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱେଷପ୍ରଯତ୍ନସୁଖଦୁଃଖଜ୍ଞାନାନ୍ୟାତ୍ମନୋଲିଙ୍ଗମିତି"—ନ୍ୟାୟଦର୍ଶନ)—

ଧନ୍ୟ ଜଳେ ଚରେ ପ୍ରାଣୀ ଜନ୍ତୁପ ନ ସଂଖ୍ୟ,
ଅଟେ ଦୃଶ୍ୟ ଶୀତଳ ତହିଁ ଷଡେ ଋତେ ରହି ।
ଧୂର କି ଅଛି ଐହିକ-ଭର ସୁଖ ଦୁଃଖ,
ଥୋଇଛି ଯା' ଭାଗ୍ୟ ବିଧି ନତୁଅ ସମ୍ମୁଖ ।

ଦେଖି ଗ୍ରହଗଣ-ଅନୁକୂଳ ତାହାଗଣ,
ଦାସ ହୋଇଥାନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରି ଭବନ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ।
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କାଳେ ସେବକ ଦୂର କଲେ ତଥା
ଦୁଷ୍ଟ ଉତ୍ସ୍ୱ ସକଳ ହେକାଥାନ୍ତି ମଥା ।

ଧର୍ମଧାରଣା ଆବର ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତିରେ,
ଧରନ୍ତି ଅନେକେ ହେକ ଚରକ-ସୁକ୍ତିରେ ।
ଧାର୍ମିକ ପ୍ରେମିକ ତହିଁ ରହେ ମୂକ ଭଳି,
ଧନ ନ ଛୁଏ ଗୁଞ୍ଜରେ ମଧୁ ଚୁମ୍ବି ଅଳି ।

ନାସ୍ତିକାତ ପ୍ରତି ନାସ୍ତିବୁଦ୍ଧି ପନ୍ଥ ଧରି,
ନିର୍ବାଧ ସ୍ୱାଧୀନତା କି ନିନା ତାହାପାଇଁ ।
ନାର-ପୁମୀର-ଆବେଦକ ପ୍ରାପ୍ତି ଅଧିକାର,
ନିଷ୍ଟୁର ଅଛି ତ' ତହୁଁ ପର ଲତିକାର ।

ପୁଚ୍ଛ-ଶୃଙ୍ଗଧାରୀ ପଶୁ ନୁହଇ କେବଳ,
ପଶୁଠାରୁ ପଶୁ ଯାର ନାହିଁ ଜ୍ଞାନବଳ ।
ପରପ୍ରାଣ ଶକ୍ତି ହରିବାର ପର ବ୍ୟଥା,
ପରମ ଧର୍ମ ଏହା ହିଁ ଜାଣ ମାନବତା ।

ଫୁଟିଲ୍ ଫୁରିଲ୍ ଯଥା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୁଣ ବାସ,
ଫରକ ନୁହେଁ ସେପରି ଧରମବିଶ୍ୱାସ ।
ଫୁଲଝରେ ଶିଶୁ ଯଦି ହସ୍ତ ପଥ ଧରେ,
ଫୁଲ-ଜ୍ୱାଳା ନ ଦିଏ କି ଧର୍ମ ଶିଶୁକରେ ?

ଯାହାର ଇଚ୍ଛା, ଦ୍ୱେଷ, ପୁରୁଷାର୍ଥ ଓ ସୁଖଦୁଃଖ ଜ୍ଞାନ ଥାଏ, ତାହାକୁ ଜୀବାତ୍ମା ବୋଲିଯାଏ । ବୈଦିକ ଶାସ୍ତ୍ର ବା ଆର୍ଷ ଗ୍ରନ୍ଥୋକ୍ତ ଏହି ତେତିଶ କୋଟି (ପ୍ରକାର) ଦେବତାଙ୍କୁ ପୌରାଣିକ ପଣ୍ଡିତଗଣ ତେତିଶ କୋଟି ଦେବତା କହନ୍ତି ।

ବାହ୍ୟଶକ୍ତି-ଶାଙ୍କୋଳ ହୁଏ ଯଦ ଛିନ୍ନ
ଭାବୁଥାନ୍ତି ଅନେକେ ହେଲି ମୁଁ ସ୍ୱାଧୀନ ।
ବାସ୍ତବ ସ୍ୱାଧୀନ ସିନା ସେହି ମହାମତ,
ଭଗବ ଯା' କରିଅଛନ୍ତି ଷଡ଼ରିପୁ ମୁକ୍ତ ।

ଧୁଆ ନିଜ ଆଜି ଭୁଜ କରେ ଶିରପାନ,
ଶୁଣେ ଯଦେ ଧର୍ମ,ନତ-ନେତ୍ର ମୋ ସମାନ ।
ଭ୍ରାନ୍ତ ନର ପାପ ଅର୍କେ ରଖି ତେତେ ନଧ,
ଭଗବାନ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀଙ୍କୁ ମଣି ଉଲୁ ଅନ୍ଧ ।

ମା' ବୋଲି ଖେଳାଳୀ ଶିଶୁ କାନ୍ଦିବସେ ଯଦ,
ମାଆ କି ସେତେବେଳେ ତାକୁ ପ୍ରବୋଧେ କଳନ୍ଦ ।
ନରେ ବ୍ୟାକୁଳତା ରଖି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଡାକିଲେ,
ମାୟା ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭେ ଶାନ୍ତି ପଥ ମିଳେ ।

ଯା ସାଧନା ଯେଉଁପରି ଫଳ ସେହିପରି,
ଯୁଝାଇଥାନ୍ତି ତା' ସ୍ୱଭାବ ଫଳଦାତା ହରି ।
(୧) ଯଣ୍ଡା-ଅତିଥି ଲଭଇ ଭକତ କରୁଣା,
ଯୁବକ ଯାଚକ ପାଏ ତିରସ୍କାର ଘୃଣା ।

ରାମ ହରି ରାଧା ବୋଲି ଖାଲି ଶୁଷ୍କ ନାମ-
ରଟନା ନିଷ୍ଫଳ, ଜାଗ ନାମୋଚିତ କାମ ।
ରଖାଯାଇ ସମ୍ମୁଖରେ ମନ୍ତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥ ଖୋଲି,
ରସନା କି ମନ୍ତ୍ରରିବ 'ମନ୍ତ୍ର'-'ମନ୍ତ୍ର' ବୋଲି ?

ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପାନ୍ଥ ଆଜି ଧରମ ମାର୍ଗରେ
ଲାଗିଛନ୍ତି ଠିକଣିକି ନେବାକୁ ସଙ୍ଗରେ ।
ଲଭି ଯେମାନଙ୍କ ଖାଲି ଟଣାଟଣି ଠେକ,
ଲକ୍ଷ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଚିହ୍ନି ନାହାଁ ତାଙ୍କର ବିବେକ ।

(୧) ଯଣ୍ଡ—ସମମଶୀଳ, ଦରେନ୍ଦ୍ର ।

ଜନଙ୍କ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସେବା ପାଇଁ ସଜ୍ଜିତା,
ବିଶ୍ୱଧର୍ମର ଏହା ହିଁ ଗୁଣ ଧାର୍ମିକତା,
ବନ୍ଦେ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ର ବିଶ୍ୱ-ଲୋଚନସ୍ଥ କାନ୍ତି,
ବିତରେ ତା' ଗୁଣ ତଥା ଶୀତଳତା-ଶାନ୍ତି ।

ଶାସ୍ତ୍ର ଯେଣୁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଭ୍ରାନ୍ତ ନରକୃତ
ତଥା ଧର୍ମସରଣୀ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ଥୀକୃତ,
ଶିକ୍ଷା-ଜ୍ଞାନ-କଳ୍ପତରୁ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ମରଣ
ଶାଠ୍ୟ ଦୋଷମୁକ୍ତ ଏହା ଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ ।

ଷଡ଼ଭୁଜ ଚର୍ମାମ୍ବର ଶିରେ ସୁଧାକର
*ଭେକ-ବିପକ୍ଷ-ଧର ବକ୍ଷ ମନୋହର ।
(୧) ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର-ଶ୍ମଶାନ ଭସ୍ମରାଜେ
(୨) ଷଡ଼ଭିଜ୍ଞ ପାଦପଦ୍ମେ ଭେଦଭାବ ନାହିଁ ।

ସର୍ବଭୂତ ଚୈତନ୍ୟ ଦୋଳେ ପବିତ୍ର ଆକାରେ
ସକଳପ୍ରାର୍ଥୀ ଭୃତକ ଜଳଧର ପାରେ ।
ସ୍ୱାଧୀନ ବିଶ୍ୱସେବକ ସେ ଉତ୍ତମବନ୍ଧୁ
ସବେ ତାଙ୍କୁ ମଣିଥାନ୍ତି ମହତ ସିନ୍ଧୁ ।

ହସ୍ତାକାଶ ସ୍ୱଳନ୍ଧାରେ ଝୁଲିଥାଏ ଦଣ୍ଡ
ହସ୍ତାବୋଷେ ହସ୍ତଆର ଭୁଏନା' ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡ ।
ଦେହଜ ଯାଇ ଆତ୍ମକୃତ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଲାଗି
ଦେବ ନିଜେ ଦାୟୀ, ଶାସ୍ତ୍ର ବୁଦ୍ଧ ଫଳଭାଗୀ ।

---

* ଭେକ-ବିପକ୍ଷ—ବିଷ । ବିଷଧର—ସର୍ପ ।

(୧) ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର—ଆସନ, ସ୍ୱାଗତ, ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଆଚମନୀୟ, ମଧୁପର୍କ (ମଧୁ-ଦଧି-ଘୃତ-ଶର୍କରା-ଜଳ), ପୁନରାଚମନୀୟ, ସ୍ନାନ, ବସନ, ଆଭରଣ, ଗନ୍ଧ, ପୁଷ୍ପ, ଧୂପ, ଦୀପ, ନୈବେଦ୍ୟ ଓ ବନ୍ଦନା—ପୂଜାର ଏହି ଷୋଳ ଉପଚାର ।

(୨) ଷଡ଼ଭିଜ୍ଞ—ଦିବ୍ୟଚକ୍ଷୁ, ଶ୍ରୋତ୍ର, ପରଚିତ୍ତ ଜ୍ଞାନ, ପୂର୍ବଜନ୍ମ ସ୍ମରଣ, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ, ଋଦ୍ଧିବଳ (ଆକାଶରେ ଗମନ କରିବା କ୍ଷମତା) ଏବଂ କାମରୂପ ସିଦ୍ଧି ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ କୌଣସି ଦେହ ଧାରଣ କରିବାର କ୍ଷମତା—ଏହି ଛଅ ବିଷୟରେ ଯେ ଅଭିଜ୍ଞ ।

(୪) ଶତ୍ରୁ ନ ଲଭିବା ଯାଏ ତତ୍ତ୍ୱବାସନା
କ୍ଷେମପ୍ରାପ୍ତି ନାହିଁ ବୃଥା ସକଳ ସାଧନା ।
(୫) କ୍ଷେତ୍ର ଯଦି ଛିଦ୍ରଯୁକ୍ତ ଢାଳ ତହିଁ ଜଳ
କ୍ଷତଗ୍ରସ୍ତ ହେବ ସିନା ଶ୍ରମୀ କୃଷୀବଳ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଗୁଚ୍ଛ

ଦୁଲିଆ ଗାଈ

(ରାଗ—ଦର୍ଶ କେଦାର)

ଶୁଣ ହେ,
କଳି ପାପ-ତାପ-ଭରି ଭବ-ଅକୂପାର,
କୃଷକ ଜୀବନେ ତୋର ହୋଇବାକୁ ପାର;
କର ସେବାଧର୍ମ-ବ୍ରତ ପାଳନ କେବଳ ଗୋମାତାର ରେ !

ଶୁଣ ହେ,
ଖାତିର ନ କର ଖର ବରଷା ଶୀତରେ,
ଖଟିଥାଏ ଗୋରୁ ସଦା ତୋହରି ହିତରେ;
ଖୋଜିଲେ ହେଁ ଅଛି ଗୋରୁ ସମାନ ଏ ଜୀବଜଗତରେ ରେ !

ଶୁଣ ହେ,
ଗୋମାତାର ପିଣ୍ଡଗୋଟି ପ୍ରଜାର କଳନା,
ଗୋମାତା ତୁମରେ ପ୍ରଜା ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ରଜା;
ଗୋମାତା ଆଣଇ ପିଣ୍ଡ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସାଦ ମଜା ରେ !

ଶୁଣ ହେ,
ଘାସ ପୁଆଳ ଖାଇ ଦେବ ଜଗତକୁ ଦେବେ,
ଘିଅ ଦୋରସ ଯା ଲାଗି ପାଉଛନ୍ତି ଦେବେ;
ଗୁଣିପିବ ତୋର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତା ଦୁଃଖ ହେବ ଶେଷରେ ରେ !

(୪) କ୍ଷେମ—ମଙ୍ଗଳ, ମୁକ୍ତି । (୫) କୃଷୀବଳ—କୃଷକ, ଚାଷୀ ।

ଭାଇ ଦେଖ,
(୧) ଙଣ୍ଟୁର ବାନ୍ଧିଲେ ଜଗତ ଉଦରକୁ ଦିଅଁ,
ଙଦାଙ୍ଗରେ କି ଦୁଳକାମ ଅଙ୍କାଉ;
(୨) ଙଷା ପ୍ରାଣ ଆରେ ଶୀତଳ, ତୋ ଶାନ୍ତ ହେଉଛି ଆଜି ରେ !

ଭାଇ ଦେଖ,
ଚଷୁ କୁଣ୍ଡା ଖାଇ ଗଡ଼େ ଦେଉଛୁ ଯେ ଧାନ,
ଚିହ୍ନ ତା ପ୍ରାଣକୁ, ତୁହି ପଶୁର ସମାନ;
ଚତୁଷ୍ପଦ-ମାତାକୁ ତୋ ମାତାଠୁଁ ଅଧିକରେ ଦିଅ ସ୍ଥାନ ରେ !

ଭାଇ ଦେଖ,
(୩) ଛିଣ୍ଡା କରି ହଳ ଯେବେ କରୁ କଷ୍ଟ ଚାଷ,
ଛିଣ୍ଡାଅ ତୋ ହଳ ଲାଗି ଦୁଇ ବେଳା ଘାସ;
ଛାଟ ଧରି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତି ତୁ; ସେ କେତେ ସେମିତିକ ଉପବାସ ରେ !

ଭାଇ ଦେଖ,
(୪) ଜେଠରେ କାଠ ଭଳିଣ ଅଗ୍ନି ଯେବେ ଜଳି,
ଜଳଇ ପବନ ପାଦକୁ ଲାଗୁଥାଏ ଧୂଳି;
ଜାଣୁ କି ସେକାଳେ କେତେ ବିକଳ ବଳଦ ତୋର ଦୁଇ ରେ !

ଭାଇ ଦେଖ,
(୫) ଝଙ୍କେର ଧରେ ଯେ କାଳେ ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ,
(୬) ଝୁମୁରି ମାଡ଼ଇ ତୋତେ, ଗମ୍ଭୀର ବାସରେ;
ଝୁଲି ପଡ଼ୁଥାଇ ତୋର ପଞ୍ଜରି ଝଡ଼ର ବତାସରେ ରେ !*

(୧) ଙଣ୍ଟୁର—ଠିକ୍ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟ (ସ.ଶ.—ଉଷ୍ଟୁର ଶବଦ) । (୨) ଙଷା—ବଳଦ । (୩) ହଳ—ଲଙ୍ଗଳ, ଯୋଡ଼ାବଳଦ । (୪) ଜେଠ—ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସ । (୫) ଝଙ୍କେର—ଅନେକ ଦିନ ବ୍ୟାପୀ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଷା । (୬) ଝୁମୁରି—ଗାଢ଼ନିଦ୍ରା । ଏହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ।

* ଉଷ୍ଣେ ବର୍ଷତି ଶୀତେ ବା ମାରୁତେ ବାତି ବା ଭୃଶମ୍,
ନ କୁର୍ବୀତାତ୍ମନ ସ୍ତ୍ରାଣଂ ଗୋରକୃତ୍ୱା ତୁ ଶକ୍ତିତଃ । —ମନୁ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବର୍ଷା, ଶୀତ ବା ପ୍ରବଳ ପବନରୁ ଗୋରୁଙ୍କୁ ଯଥାଶକ୍ତି ରକ୍ଷା ନ କରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବ ନାହିଁ ।

ଭାଇ ହେ,
ନାବାଳକ କାଳେ କୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦଘରେ ଥାଇ,
ନ ରହି ଆଳସ୍ୟ କରି ବିଳାସ ବଢ଼ାଇ;
ନେଉଥିଲେ ପ୍ରତିଦିନ ଚୁଆଳୁଁ ବନକୁ ଗୋଷ୍ଠ ଗାଈ ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ଝୋଟା ଝୋଟା ଝରିବାରୁ ଗୋରୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ,
ଟଳଟଳାଲଣି ରସା ଯିବ ରସାତଳ;
ଟେକି ରଖିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା କେବଳ ମାତାର ସିନା ବଳ ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ଠିଆ ହେବାକୁ ନାହିଁ ତ ଗୋଠର ପଡ଼ିଆ,
ଠେଙ୍ଗା ଖାଏ ଗୋରୁ ଚରି ଯେତେ ହେଲେ ଠିଆ;
(୭) ଠାକୁର ଭୋଗର ଜମି କାହିଁକି ନ ହେବ ମଣୁଆ ରେ !

ଭାଇ ହେ,
(୮) ଉମ୍ବୁଧରବାହନ ଦେବେଶ ସମାନ,
(୯) ଉମ ନୁହ ତା ସେବାରେ ହୁଅ ସନ୍ନିବାନ;
(୧୦) ଡଙ୍ଗର ଶିଖରେ ଚାର ଆଣିଦେ କାଟିବୁ ବୁଣି ଧାନ ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ଛବାଘରେ ଶୋଇ ଜୁନ୍ଥ ହୋଇଥାଉ ସୁଖୀ,
ଡିହ ଖାଲି ଗୁହାଳରେ ଗୋରୁ କେତେ ଦୁଃଖୀ;
(୧୧) ଡଳା ଆଳ ଗୁଁଜିଆରେ ତାହାର ରକତ ଯାଏ ଶୁଖି ରେ !

---

(୭) ଠାକୁର ଭୋଗ—ଦେବାମନ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ଧାନ୍ୟବିଶେଷ ।

"ଯଦ୍‌ଗୃହେ ଦୁଃଖିତାଃ ଗାବଃ ସ ଯାତି ନରକଂ ନରଃ ।" —ଅଗ୍ନିପୁରାଣ ।

(୮) ଉମ୍ବୁଧରବାହନ—ବଳଦ । ଦେବେଶ—ଶିବ । (୯) ଉମ—ଗୋଟାଏକ କାଠବିଶେଷ । (୧୦) ଡଙ୍ଗର—ପାହାଡ଼ । (୧୧) ଡଳା—ବୃହତ୍ ମକ୍ଷିକାବିଶେଷ । ଆଳ—ଦଂଶନଶୀଳ ମକ୍ଷିକା । ଗୁଁଜିଆ—ମଶା ।

ଭଲ ହେ,
(୧୨) ଅର୍ଜୁନୀର ଜନ୍ମ ଖାଲି ହୁଦେ ତାହାପାଇଁ,
ଅନ୍ନଦା-ଅବନ୍ଦା ସେ 'ଜଗତର ଧାଈ;
ଅମ୍ବ'ମା ବୋଲି ଯା ହୁଏ ଜଣାଇ ତା' ଭବ ମଣ୍ଡ ନାହିଁ ରେ !

ଭଲ ହେ,
ସେବାମୃତର ଅତୁଳନ ବଖାଣ ଗୁଞ୍ଜନ,
(୧୩) ବତୋଷିବାରୁ ସେବାବ୍ରତ ନନ୍ଦିନୀର ମନ;
*ତପନ-ବଂଶଭୂଷଣ ସ୍ୱରୂପ ଲଭିଲେ ପୁତ୍ର ଧନ ରେ !

ଭଲ ହେ,
ଅଛି ଅତି ଗୋରୁ ଚାଟୁଥାଏ ବୋଲି-ଗାତ୍ର,
(୧୪) ଅଳ ଠିଆ ହେଲେ ତାକୁ ପରଘାଉ ବାତ୍ର ।
(୧୫) ଥିବ ଏ ପାପର ପତ୍ୱିତ କି ଦେଖ ତ ଶାସ୍ତ୍ର କାଢ଼ି ରେ !

---

(୧୨) ଅର୍ଜୁନୀ—ଗୋମାତା । (୧୩) ନନ୍ଦିନୀ—ବଶିଷ୍ଠଙ୍କର ହୋମ ଧେନୁ । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ଦଳୀପ ରାଜା ନନ୍ଦିନୀଙ୍କ ସେବା ଫଳରେ ଭୁବନଖ୍ୟାତ ରଘୁ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ପାଇଥିବା କଥା ପୁରାଣପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

* ଗୋଷୁ ଭକ୍ତଶ୍ଚ ଲଭତେ ଯଦ୍ ଯଦିଚ୍ଛତି ମାନବଃ,
ସ୍ତ୍ରିୟୋଽପି ଭକ୍ତା ଯା ଗୋଷୁ ତାଶ୍ଚ କାମ ମବାପ୍ନୁୟୁଃ;
ପୁତ୍ରାର୍ଥୀ ଲଭତେ ପୁତ୍ରଂ କନ୍ୟାର୍ଥୀ କାମବାପ୍ନୁୟାତ୍,
ଧନାର୍ଥୀ ଲଭତେ ବିତ୍ତଂ ଧର୍ମାର୍ଥୀ ଧର୍ମମାପ୍ନୁୟାତ୍ ।
ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ପ୍ରାପ୍ନୁୟାଦ୍ ବିଦ୍ୟାଂ ସୁଖାର୍ଥୀ ପ୍ରାପ୍ନୁୟାତ୍ ସୁଖଂ
ନ କିଂ ଦୁର୍ଲଭଂ ଚୈବ ଗବାଂ ଭକ୍ତସ୍ୟ ଭାରତ । —ମହାଭାରତ ।
ଆରେତେ ଗୋଘ୍ନ ମୁତ ପୁରୁଷଘ୍ନଂ କ୍ଷୟଦ୍ୱୀର ସୁମ୍ନମସ୍ମେତେ ଅସ୍ତୁ ।
—ଋଗ୍ବେଦ ।

ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଗୋହନ୍ତା ଜୀବ-ହିଂସକମାନଙ୍କୁ ଦୂର କରି ଦିଅନ୍ତୁ, ଆମମାନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରନ୍ତୁ ।

(୧୪) ପରଘାଇବା—ପ୍ରହାର କରିବା (ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦ) । (୧୫) ପତ୍ୱିତ—ଶୁଦ୍ଧିଲାଭ (ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ) ।

ଭାଇ ହେ,
(୧୬) ଦାମୁଣ୍ଡର ପେଟ ଖାଣ୍ଡି ଦେଲୁ ଯା ଗୋରସ,
(୧୭) ଦ୍ୱିଶଫ ରକ୍ଷଣ ଏ କ ଭାବୁ ତୋ ମାନସ;
ଦେବ କେତେ କେଉଁଥର କରମ-ଦେବତା ସୁଖ-ଯଶ ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ଧର୍ମକୁ କର୍ମେ ଯେ ଲୋକ ରଖଇ ଯେପରି,
ଧରମର ବଳ ତାକୁ ଟେକଇ ସେପରି;
(୧୮) ଧର୍ମରାଜ-ନଦୀ ପାର ହେବୁକି ଧନର ପୁଚ୍ଛ ଧରି ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ନୁହେ କେହି ନର ସଖା ଧରମ ବ୍ୟତୀତ,
ନେବ ନାହିଁ କେହି, ସଙ୍ଗେ ଦାର-ସୁତ-ମିତ;
ନ ଯିବ ତୋ ସଙ୍ଗେ ଯମପୁରକୁ ମରତପୁର କଡ଼ି ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ଦୁଃଖୀଙ୍କ ଦୋହନ୍ତି ଯେଉଁ ଚଷାର ସୁଖ୍ୟାତି,
ଦୋହନ୍ତି ସେ ଚଷା—ଲକ୍ଷପୋଷାଙ୍କୁ ଯେ ଜାତି;
ପାପ ନୁହେ କବା ତାକୁ କନ୍ଦାଇଥିବାର ଦବାଗ୍ନି ରେ !

ଭାଇ ହେ,
ଫିଟାଇ କହନ୍ତୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେବେ ବାଟେ,
(୧୯) ଫେଡ଼ି ଶାସ୍ତ୍ର-ନେତ୍ର ଅନା କାଳ-ପାରିବାରେ;
ଫନ୍ଦା ଟେକାଲି ତୋ ତୁଲ୍ୟପ୍ରାଣ କନ୍ଦାଇ କି ଲାଭ ବାନ୍ଧିବାରେ ?

(୧୬) ଖାଣ୍ଡିବା—ଖାଦ୍ୟ ପରିମାଣ କମାଇଦେବା । (୧୭) ଦ୍ୱିଶଫ—ଦୁଇ ଖୁରଯୁକ୍ତ ପଶୁ, ରୋମନ୍ଥକାରୀ । ରକ୍ଷଣ—ଏ ସ୍ଥଳରେ ସେବା ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ।

"କୃଷି ଗୋରକ୍ଷ ବାଣିଜ୍ୟଂ ବୈଶ୍ୟକର୍ମ ସ୍ୱଭାବଜଂ" —ଗୀତା ।

କୃଷି, ଗୋରକ୍ଷା ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ବୈଶ୍ୟର ସ୍ୱଭାବଜ କର୍ମ ଅଟେ ।

ପଶୂନାଂ ରକ୍ଷଣଂ ଦାନମିଜ୍ୟାଧ୍ୟୟନମେବ ଚ
ବଣିକ୍ ପଥଂ କୁସୀଦଂ ଚ ବୈଶ୍ୟସ୍ୟ କୃଷିମେବ ଚ । —ମନୁ ।

ପଶୁପାଳନ, ଦାନ, ଯଜ୍ଞ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ବାଣିଜ୍ୟ, ସୁଧଗ୍ରହଣ ଏବଂ କୃଷି—ଏସବୁ ବୈଶ୍ୟର କର୍ମ ।

(୧୮) ଧର୍ମରାଜ-ନଦୀ—ପ୍ରେତନଦୀ, କଳ୍ପିତ ବୈତରଣୀ । (୧୯) କାଳ—ମୃତ୍ୟୁ ।

ଶୁଣ ଦେବ,
ବଳ ଥିବା ଯାଏ ଘୂରୁଥିବ ଯାଏ ନାହିଁ,
(୨୦) ବ୍ୟସ୍ତ ତୋ ବଳଦ ଦାଇଁ-ମୁଆନ କଲାରେ;
ବୁଢ଼ା ହେଲେ ଦେଖେ ମୋଚି-ଗୁହାଳ ଚମଡ଼ା-ହାଡ଼ ପାଇଁ ରେ ।

ଶୁଣ ଦେବ,
ଭାଇ ମାଂସେ ବଢ଼ାଇବା କଂସାର ଜୀବିକା,
ଭଣ୍ଡଙ୍କର ଯାଗ ତା'ଠୁଁ ବୁଦ୍ଧି ଚୋରୁ ବାକା;
(୨୧) ଦେଖିକେ ପଡ଼ିଛି ମଣିଷଟି ନରକକୁଣ୍ଡେ ନଷ୍ଟ ଫିକା ରେ !

ଶୁଣ ଦେବ,
ମେଣ୍ଢା ଛାଗ ନ ହେଲେହେଁ ତୋହର ସମାନ,
ମଙ୍ଗଳା ଆଗରେ ତାଙ୍କୁ ନ' ଦେ ବଳିଦାନ;
ମାଆ ସେ ସେ କରିବକି ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ରକ୍ତପାନ ରେ !

ଶୁଣ ଦେବ,
ଯକ୍ଷ୍ମା-ବସନ୍ତିକା ଆଦି ନାନା ରୋଗ ଛଳେ,
ଯମଦୂତେ ମାନବଙ୍କୁ ଆକ୍ରମିଣ ବଳେ,
ଯକୃତ କଳିଜା ଟେକାରେ ଖାଆନ୍ତି ପ୍ରାଣ ବି' ଝିଂପାଫଲେ ରେ ।

ଶୁଣ ଦେବ,
ରଖ ତୋ ମାନବଧର୍ମ ନହୁଅ ଦାନବ,
ରାଜା ହୋଇ ଜୀବଗଣେ ଲଭିଛୁ ଉଦ୍ଭବ;
ରକ୍ଷକ ଭକ୍ଷକ ହେଲେ ଶୁଣିବ କେ କାହା ଆର୍ତ୍ତରବ ରେ ।

ଶୁଣ ଦେବ,
ଲଜ୍ଜାପାଅ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇ ଚ୍ୟୁତବ୍ରତ,
ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ବସିଲଣି ଆର୍ଯ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ;
ଲଭିଥିଲେ ଧାପ ଚଢ଼ିଛ କି ଲଭ, ହେଲେହେଁ ତୈଳଦତ୍ତ ରେ ।

(୨୦) ଦାଇଁ—ବେଙ୍ଗଳା ଦଉଡ଼ି (ଗ୍ରା.ଶ.) । (୨୧) ଫିକା—କ୍ଷିପ୍ତ (ଗ୍ରା. ଶ.) ।

ଜୟ ହେ,
(୨୨) ବଶିଷ୍ଠ ଭୃଗୁସୁତାଦ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷିଗଣେ,
ବନ୍ଦ ଶ୍ରୀ-ରୂପିଣୀ ଦେବୀ ଗୋମାତା ଚରଣେ;
ବିଶ୍ୱପୋଷଣ କ୍ଷମତା ଅରଜିଥିଲେଟି ଜଣେ ଜଣେ ରେ ।

ଜୟ ହେ,
(୨୩) ଶ୍ରୀବାସ ଯା ପୃଷ୍ଠଦେଶେ ଗଲେ ଶ୍ରୀନିବାସ,
(୨୪) ଶ୍ରୀ-ବାସଜ ମୁଖପଦ୍ମେ କରନ୍ତି ବାସ,
ଶ୍ରୀମନ୍ତ ଶ୍ରୀବନ୍ତ ସେହି ଗୋମାତା କଲ୍ୟାଣେ ଦୁଃଖ ନାଶ ରେ ।

ଜୟ ହେ,
(୨୫) ଷଷ୍ଠୀଦେବୀ ବସନ୍ତି ଯା ପୁଚ୍ଛ-ଲୋମରେ,
(୨୬) ଷଷ୍ଠିହାସ୍ୟନ-ବାହନା ଯାର ନିଶ୍ୱାସରେ;
(୨୭) ଷାଡ଼ବାଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଜ୍ଞାନାଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ସେ ଦେବୀ ହମ୍ବା ସ୍ୱରେ ରେ ।

ଜୟ ହେ,
ସର୍ବ ବାଧାବିଘ୍ନନାଶ ଯା ଶୁଭ ଦର୍ଶନ,
ସୁରଗଣ ମଣ୍ଡିନ୍ତି ଯା ଲୋମ-ଆସନ;
ସତ୍ୟ ଶାନ୍ତି ଦୟା କ୍ଷମା ଲୁଣ୍ଠି ଯାହାର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ।

ଜୟ ହେ,
ହୋମେ-ଯଜ୍ଞେ ବାୟୁଶୁଦ୍ଧ ହୁତାଶର ତୁଷ୍ଟି,
(୨୮) ହରଷେ ମେଘବାହନ କରୁଅଛି ବୃଷ୍ଟି;
ହୋଇଅଛି ରକ୍ଷା ସେହି ଗୋମାତା କଲ୍ୟାଣେ ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି ରେ ।

ଜୟ ହେ,
କ୍ଷୀରଦା ନୀରଦା ଦେବୀ ଧନଦା ଅନ୍ନଦା,
(୨୯) କ୍ଷେମଙ୍କରୀ ଶୁଭଙ୍କରୀ ଅଭୀଷ୍ଟ ବରଦା,
କ୍ଷମିବେ ତୋ ଅପରାଧ ତାହାଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦେ ସେବ ସଦା ରେ ।

---

(୨୨) ଭୃଗୁସୁତ—ଯମଦଗ୍ନି । (୨୩) ଶ୍ରୀବାସ—ଶିବ । ଶ୍ରୀନିବାସ—ବିଷ୍ଣୁ । (୨୪) ଶ୍ରୀବାସଜ—ବ୍ରହ୍ମା । ଶ୍ରୀ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । (୨୫) ଷଷ୍ଠୀଦେବୀ—ଦୁର୍ଗା । (୨୬) ଷଷ୍ଠିହାସ୍ୟନ-ବାହନା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । (୨୭) ଷାଡ଼ବାଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ—ସରସ୍ୱତୀ । (୨୮) ମେଘବାହନ—ଇନ୍ଦ୍ର । (୨୯) କ୍ଷେମଙ୍କରୀ—ଲବ୍ଧ ବସ୍ତୁର ରକ୍ଷାକାରିଣୀ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

ପ୍ରଭୁ-ଭକ୍ତି

(ରାଗ—କଳହଂସକେଦାର)

ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଧର୍ମପଥ ପ୍ରଭୁଭଜନ୍ତି,
ପ୍ରକୋପି-ମନ, ତହିଁ କର ତୁ' ରତି;
(୧) ପ୍ରକୃତି ଜନ-ପଦେ ମାୟା-ଶାଙ୍କୋଳି,
ପକାଇଛି, ହେ ପ୍ରଭୁ ଦେବେ ତା' ଖୋଲି ରେ !

ପାଷେ ଅନନ୍ତ ବସ୍ତୁ- ସମ୍ପଦପତି,
(୨) ପଷାଣହୃଦୟ ମୋ ନ ଦେଖି ଭକ୍ତି;
ପଖାଳି ତାଙ୍କ ପଦ ପ୍ରେମ-ଜୀବନେ,
ପ୍ରଣିପାତ ହେବୁ ସଦା ମନ ଜୀବନେ ରେ !

ପାଗଳମତି, ପ୍ରେମ- ଭକ୍ତି-ପଥରେ,
ପ୍ରବର୍ତ୍ତ କଲେ ତାଙ୍କୁ ପାଇବୁ ଅରେ;
ପ୍ରସନ୍ନଭବା ନୋହିଲେ ପାପକୁ ଛାଣି,
ପ୍ରବନ୍ଧ ହୋଇ ନେବ ଥାଅ ତୁ ଜାଣି ରେ !

(୩) ପ୍ରଦୋଷକ, ପରଶ, ରସ, ସ୍ୱ, ବାସେ;
(୪) ପ, ହୁତଭୋଗୀ, କ୍ଷିତି, ଅ.ପ, ଆକାଶେ;
ପ୍ରବେଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁ ସର୍ବ ଅନ୍ତଃକରଣେ,
ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଅ ତୁ ତାଙ୍କ ଚରଣେ ରେ !

ପଞ୍ଚଶତ୍ରୁ ଲୁଚାଇ ଗ୍ଲାନି ତୁ ମନ,
ପାଉଁଶ ହେବ ପିଣ୍ଡ ଗଲେ ଜୀବନ;

---

(୧) ପ୍ରକୃତି—ବସ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ପଦାର୍ଥ—ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଓ ଗନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ । (୨) ପଷାଣ—ପଥର (ଗ୍ରା.) । (୩) ପ୍ରଦୋଷକ—ଶବ୍ଦ । ସ୍ୱ—ତେଜ । ବାସ—ଗନ୍ଧ । (୪) ପ—ବାୟୁ । ହୁତଭୋଗୀ—ଅଗ୍ନି ।

ଚାଉତ ଧନ ଲୋଡ଼ି   ଦଉଡ଼ୁ ପାଖା,
ଚଉକ୍ରୁଦ ଚାଇବୁ   ଲଙ୍ଘିଲେ ତାହା ରେ !

(୫) ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଭାବ ସଦା   ଦମନ କର,
(୬) ପ୍ରଚୋଦନାନୁଯାୟୀ   ହୋ ବିବେକର;
(୭) ପଚନ ଗର୍ଭେ ପଡ଼ି   କାର୍ପାସ ସମ,
ପ୍ରଚୁର ପାପ ତହିଁ   ହେବ ଭସମ ରେ !

ପୋଷ୍ୟବଶ ଦୃଢର   ସଂଶୟ-ମନ,
ସଙ୍ଗିତେ ଛନ୍ଦି ପ୍ରଭୁ   ଖସିବେ ଝଳ;
ସିଦ୍ଧିକ ଦେବତା ସେ   ବଶ୍ୟବନ୍ଧାଯ୍ୟ,
ସତେକ ଫୁଲିବୁ ତାଙ୍କୁ   ଧରି ନ ପାରି ରେ !

ଚାରି ମନ, ଲ୍ଲନକୁ   ସୁଗନ୍ଧା-ରଥେ,
(୮) ପ୍ରାଜକ କରି ତହେ   ରଙ୍ଗି ସୁପଥେ;
ପ୍ରଜ୍ୱଳନ କରି ହେ   ଭବ-ଦୁର୍ଗତି,
(୯) ପ୍ରଜନନ-ମରଣେ   ଦେବ ସୁଗତି ରେ !

ତୃଷ୍ଣାଗ୍ନି ହୋଇ ଯା ଯା   ପ୍ରଭୁ ଚରଣେ,
(୧୦) ପାଦ୍ମ କରି ପ୍ରାଣ   ଭକତିଭରେ;
(୧୧) ପଂଝା ପଂଝା ମହର୍ଷି   ଯା ପାଦ ତଳେ,
ପଂଝା ପ୍ରସାରିଛନ୍ତି   ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳେ ରେ !

ଫାଁନ ଅନ୍ୱେଷା ତୋର   ନ ହେବଲ୍ ଉଣା,
ଧ୍ୟାନ କରି ନପାରୁ   ପ୍ରଭୁ କରୁଣା;
(୧୨) ପିନଦ୍ଧ ହୋଇଛୁ ତ   ତ୍ରିଗୁଣ ଜାଲେ,
ସ୍ୱନଷ୍ଟ ଚଢ଼ିବୁ   ଭବ-ଜଞ୍ଜାଳେ ରେ !

---

(୫) ପ୍ରଚଣ୍ଡତା—କ୍ରୋଧ । (୬) ପ୍ରଚୋଦନ—ପ୍ରେରଣ । (୭) ପଚନ—ଅଗ୍ନି । (୮) ପ୍ରାଜକ—ସାରଥି । (୯) ପ୍ରଜନନ-ମରଣେ—ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରେ । (୧୦) ପାଦ୍ମ ପାଦଭୂଷଣ । (୧୧) ପଂଝା—ଦଳ, କରତଳ । (୧୨) ପିନଦ୍ଧ—ଆବୃତ । ତ୍ରିଦ୍ୱ ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଓ ମୋହ ।

ପେଟୁକ ଚିନ୍ତା ତୋର   ଛାଡ଼ ଦୁର୍ମତି,
ପେଟ ପୋଷଣେ ଖାଲି   ନାହିଁ ସୁଗତି;
(୧୩) ପଣ୍ଡ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ପଣ୍ଡୁ-   ଶାଠ-ସଙ୍ଗତ,
ପଟାନ୍ତର ଦେବୁନି   ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗ ରେ !

ପଠନ କର ପୂତ   ଓଁକାର ମନ୍ତ୍ର,
ପଠନ କରେ ଯାହା   ନସୁଷ୍ଟ-ଯନ୍ତ୍ର;
ପାଠକ ବୁଝନ୍ତି ସେ   ପାଠ ମହିମା,
ପଠନେ ଶେଷ ନୁହେ   ତା' ଗୁଣ ସୀମା ରେ !

(୧୪) ପାଢ଼ଶୁଆରେ ଆଜି   ବସାଇଛୁ ଖୋଳେ,
ପଢ଼ିବୁ ଯାଇ କାଲି   ଚିତାଗ୍ନି କୋଳେ;
ପୋଡ଼ିବ ପିଣ୍ଡ, କର୍ମ   ଅପୋଷ୍ଣା ହେବ,
(୧୫) ପୀଢ଼ନ ବାନ୍ଧି ପେଣୁ   ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଦେବ ରେ !

(୧୬) ପ୍ରୌଢ଼ ଜୀବନେ ପ୍ରାପ୍ତି-   ଧନ ଯା କର,
(୧୭) ପୋଡ଼ପତି-ଦୂତ ସେ   ଆସିଚ୍ଛି ପର;
(୧୮) ପଢ଼ିଆଣ୍ଡ ରୂପେ ତୁ   ହୃଦ-ମନ୍ଦରେ,
ପଢ଼ି ଓଁକାର ମନ୍ତ୍ର   ଜାଗିଥା' ଧୀରେ ରେ !

ପାଣିପୋଟକା ସବୁ   ଦେଖୁଛୁ ଯାହା,
(୧୯) ପୁଣ୍ୟ ସହିତେ କିଏ   ଆମ୍ଭର ଯାହା;
ପ୍ରାଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କର   ପୁଣ୍ୟ-ଆଲୋକେ,
(୨୦) ପଣ ଉଣ୍ବବ ମନ   ତୋ ପରଲୋକେ ରେ !

ପତିତପାବନ ତ'   ଜଗତପତି,
ପୂତ ପଦ୍ମରେ ତାଙ୍କ   ଢାଳ ଭକତି;
ପତିତ ଦେଖୁ ମନ,   ପାପେ ତୋ ପ୍ରାଣ,
ପତନୁ ପ୍ରାଣପ୍ରଭୁ   କରିବେ ତ୍ରାଣ ରେ !

---

(୧୩) ପଣ୍ଡ—ନପୁଂସକ । (୧୪) ପାଢ଼ଶୁଆ—ଶେଯ । (୧୫) ପୀଢ଼ନ—ଦଣ୍ଡପ୍ରଦାନ, ଯାବତ ଗ୍ରହଣ । (୧୬) ପ୍ରୌଢ଼—ପଞ୍ଚାଶତ ବୟସ । (୧୭) ପୋଡ଼ପତି—ଯମ । (୧୮) ପଢ଼ିଆଣ୍ଡ—ଦ୍ୱାରପାଳ, ଦେବପୂଜକ । (୧୯) ପୁଣ୍ୟ—ଧର୍ମ । (୨୦) ପଣ—

(୨୧) ପାଥୋଦ ତରୁ ଆଦି ଧରମ ପଥ,
-ପଥିକ ହୁଅ କର୍ମେ ଲାଗି ସତତ;
(୨୨) ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେବୁ ତୁ ଯଦ କର୍ମ ନକରି,
ଘଟରେ ଥିଲେ ତୃଷା ନ ଶୁଣେ ହରି ରେ !

(୨୩) ପଦ୍ମ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ଯଥା ହିମ କମଳେ,
(୨୪) ପୁଦ୍‌ଗଳ ତଥା ତୋର ପାତକ ମଳେ;
ମାନ୍ୟ ହେଉ ତୋ ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରଭୁଚରଣେ,
ପ୍ରଶସ୍ତ ହେବ ଆତ୍ମା ତାଙ୍କ କରୁଣେ ରେ !

(୨୫) ପିଧାନ ମାୟାଜାଲେ ଧରମ ପନ୍ଥା,
ପ୍ରଧାବିତ ହେଲେ ତୁ ଲଭିବ ତାହା;
(୨୬) ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବୁ ଜନ ଜୀବନେ
(୨୭) ପ୍ରଖ୍ୟାତ କରି ନାମ ବିଶ୍ୱ-ଭବନେ ରେ !

(୨୮) ପିନାକି-ବ୍ରହ୍ମା-ପଞ୍ଚ ସ୍ତୁତି ବଦନେ,
(୨୯) ପନତ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମ- ଗୁଣ ବନ୍ଦନେ;
(୩୦) ପନ୍ନଗ ନଗଜାଦି ଅଗଣ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ,
ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ଯାଙ୍କ କରୁଣା-ପାଣି ରେ !

ପିପାସୁ ହୁଅ ତାଙ୍କ କରୁଣାମୃତ,
ପ୍ରାପତ ହେବ, ହେବ ଚିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ପୂତ;
ପାପାକ୍ତ ମାନସ ତୁ ହୀନ ଅଜ୍ଞାନ,
ପାପୀ-ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ପ୍ରଭୁ- ନେତ୍ରେ ସମାନ ରେ !

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କର ତୋର ହୃଦ-କମଳ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହେବେ ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ;

ପ୍ରତଙ୍କ । ପରଲୋକ—ଲୋକାନ୍ତର । (୨୧) ପାଥୋଦ—ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି । (୨୨) ପ୍ରାର୍ଥୀ—ଭିକ୍ଷୁ । (୨୩) ହିମକମଳ—ଶିଶିରପାଣି । (୨୪) ପୁଦ୍‌ଗଳ—ଆତ୍ମା । (୨୫) ପନ୍ଥା—ପଥ । (୨୬) ପ୍ରାଧାନ୍ୟ—ଶ୍ରେଷ୍ଠତା । (୨୭) ପ୍ରଖ୍ୟାତ—ଧ୍ୱନିତ । (୨୮) ପିନାକୀ—ଶିବ । (୨୯) ପନତ—ସ୍ତୁତ । (୩୦) ପନ୍ନଗ—ସର୍ପ । ନଗଜ—ହସ୍ତୀ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ଲକ୍ଷ୍ମୀର   ଫୀରନ୍ତ ଶଂସି,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କଞ୍ଜମୁଖେ   ଢଳେ ସରସୀ, ରେ !

ଦୁବାଦ୍ବାବଶ ଜଟିଳ   ରଖି ପିପାସା,
ପ୍ରାନ୍ତରେ ସୁନ୍ଦର ଭା   ବଢ଼ାଇ ଆଶା;
(୩୧) ପବିପାତେ-ପ୍ରମତେ   ନଜାଣି ଉଷ୍ଣ,
ପବନ ଗଉରବକୁ   କରେ ଅଶ୍ରୁ ରେ !

ପ୍ରଭୁର୍ଣ୍ଣ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା-   ପ୍ରମତି ଧାର,
ସ୍ଵଚ୍ଛଭକ୍ତିକ କରି   ହୃଦରେ ଧାର;
ପ୍ରଭ୍ରଂଶ କର ଭ୍ରମ   ତର୍କ-ବୁଦ୍ଧିରେ,
ସ୍ଵଗତେ ଉଦ୍ଘୋଷକୁ   ଯେପେ ମିଶ୍ରେର ରେ !

(୩୨) ଭ୍ରମଦା ପ୍ରେମ ମଦ୍ୟ-   ପାନେ ପଡ଼ତ,
ପ୍ରମତ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ   କହୁଛି ସତ;
ପ୍ରେମଦା ଭୁଲାଇ ଯେ   ଭ୍ରମଦା ସିନା,
ପ୍ରମାଦ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ   ମାୟା-ନବୀନା ରେ !

(୩୩) ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ କରି ଭ୍ରୁ   ସକଳ କ୍ଷେତ୍ର,
(୩୪) ପ୍ରସୂତ କରୁ ଯାଅ   ଦର୍ଶନେ ନେତ୍ର;
(୩୫) ତୀର୍ଥଙ୍କ ବସି ହୁଅ   ଅବାଲ୍ୟ ଦତ୍ତ,
ପ୍ରଯତ୍ନ ବ୍ୟର୍ଥ, ସାର୍ଥ   ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ ରେ !

ପରମବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଭୁ   ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ,
ପରମ୍ପର ଯେ ବିଶ୍ୱ-   ଜୀବନ ସ୍ୱାମୀ;
ପଦ୍ମରେଣୁ ତାଙ୍କର   ନିଅ ଆତ୍ମାରେ,
ପରଶଂସା ଟାଳବୁ   ପର ଯପାରେ ରେ !

ଅରଣ୍ୟ—ଅସଣ୍ୟ । (୩୧) ପବି—ବଜ୍ର । ପ୍ରମତ—ମେଘ ଗର୍ଜନ । (୩୨) ମଦ୍ୟ—ମଦ୍ୟ ।
(୩୩) କ୍ଷେତ୍ର—ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ । (୩୪) ପ୍ରସୂତ—ପବିତ୍ର । (୩୫) ପଡ଼ିଙ୍କ—ଧ୍ୟାନ ସମସ୍ୟର

ମିଳିଥିଲ ଆଜ ମୋ' ସୁଖ-ଜୀବନ,
(୩୬) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] !

[illegible] [illegible]
(୩୭) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] !

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] !

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
(୩୮) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] !

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] !

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
(୩୯) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] !

[illegible] (୩୬) [illegible] (୩୭) [illegible] (୩୮) [illegible] (୩୯) [illegible]

ଚଷପାତ-ରଞ୍ଜିତ ପୁଣ୍ୟଚରଣେ,
(୪୦) ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେ ତୋର ପାପ ଜୀବନେ,
ପ୍ରେକ୍ଷଣ ଗୁଳ, ଛାଳି ଦେ କୃପାଜଳ,
ପ୍ରୋକ୍ଷଣ ପରି କରି- ହେବେ ନିର୍ମଳ ରେ !

ପଞ୍ଚଦଶ ସ୍ଥାନ

ଗରିବ

(ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

କରମ ଆଦର ଶରମ ସହିତ,
କି ହେବ ନରି ମଥିଲେ,
ଜାଣିଲ ମୋ ମରମ- ବେଦନା-ଶରମ
ଗରିବ ଧରମ ଥିଲେ ।

ଖାଇବା ଉଷ୍ଟିବ ମୋ ଆଖିକ ଯେତେବ
ଅନ୍ଧାର ଦିଶେ ଦୁନିଆ,
ଖଟିକାଳ ଧୂଳି ଭାତଟୁ ବ' ବଳି
ଯାଉଥାଏ ଯେତେ ନିଆଁ ।

ତୁମାନଆ ପୁଞ୍ଜି- ଫଣ୍ଡ ଦରେ ଖଞ୍ଜି
(୧) ହେଲେ ଧନିକଆ ଗୁତି,
ରହନ ଧାନର କ୍ଷେତେ କାମ କରି
(୨) କୁଟୋ ଗୁଣ୍ଡି ଆଣେ ଭୃତି ।

---

(୪୦) ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ—ନିକ୍ଷିପ୍ତ, ଅର୍ପିତ । ପ୍ରେକ୍ଷଣ—ସମ୍ୟକ୍ ଦୃଷ୍ଟି । ପ୍ରୋକ୍ଷଣ—ଶୁଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଜଳସେଚନ ।

(୧) ଗୁତି—କ୍ଷେତରେ କାମ କରିବା ଚାକର (ସମ୍ବଲପୁର; ଦେଶୀ ଶବ୍ଦ) ।

(୨) କୁଟୋ—ତୃଣଧାନ୍ୟବିଶେଷ (ସମ୍ବଲପୁର; କୋଦ୍ରବ ଶବ୍ଦ) । ଭୃତି—ବେତନ (ସମ୍ବଲପୁର; ଭୃତ ଶବ୍ଦ) ।

ଷଣ୍ଢ ଖାଇ ଫୋଡ଼ା	ଫଟେଇ ଦଉଡ଼ିବା
ଭଳି କରେ ଯେତେ କାମ,
ସେଦିନଙ୍କ ଧନ	ଘରଲତା ମୋର
ଥାଉ ତା ଦେବା ଇନାମ ।

(୩) ଭଲିଆ-ଭଦର-	ଲୁଳିଆ ମାଳିକ
ମୂକଆ ପ୍ରାଣ କି ଶବ୍ଦ ?
ଜୁଆସରେ ଶୁଏ	ଉଧାର ନ ପାଏ
ଉଠି ନ ପାରିଲେ ଦିନେ ।

ତରଖି ମୋ'ଘରେ	ନ ରହିଲ୍ ଧନୁ
ଅରକ୍ଷିତ ହେଲା ଦିନା,
ଚେଚେଙ୍ଗୁ ତରାଶ	ଗୁଣେ ଲୋକ ନେଶ
ନ କହେଁ ଅବସ୍ଥା ଦିନା ।

ଛିଟା ସୋଡା ଥୋଇ	ଶେଷେ ଥାଏ ଶୋଇ
ଯେ'କାଳେ ମୋ ସାହୁକାର,
ଘୁଣ୍ଟରେ ସେକାଳେ	ଲୁହାଏ ମୁଁ ଖଣ୍ଡି-
(୪) ଚାଣ୍ଡରେ ଘମ୍ୱ ଧାର ।

ଜାଲିଆ ଲୁଣିଆ	ପଞ୍ଚ ହାଣ୍ଡିରେ
ପଡ଼ିଗଲ୍ କେବେ ଓରେ,
ଜବାବ ନଦେଇ	ଧନାଦୋଷେ ତଣ୍ଟି
ଜରିମାନା ଦିଏ ଉପରେ ।

---

(୩) ଭଲିଆ—ବଡ଼ଗୁଡ଼ା । ଭଦର—ବୃହତ୍ ଧାନକୋଠା । ଲୁଳିଆ—ଗୃହର ଭିତ୍ତି କାନ୍ଥର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭାଗ ।
(୪) ଘମ୍ୱ—ସ୍ୱେଦ (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ।

ଝଣଝଣ-ପ୍ରିୟ ଧନ ମାନ କାନେ
ମୋ ଦୁଃଖ ପିବକ ଶୁଣ ?
ଝିଙ୍କି ଖାଇବାକୁ ମୋ ଭଳ କାହାଙ୍କୁ
ସେ ତ ବଳୁଆ ଶାଗୁଣା ।

ଞଗଦ ଞରନ୍ଧ ନରଘର ଜାଣି
ଗଞ୍ଜିଲେ ମତେ ସକଳେ,
ଞରଚେ ସନ୍ତାପ ସହିଲି; ଞଣାପ
ସ୍ୱଭାବ ନାହିଁ ଅକଲେ ।

ଟାଣୁଆ ବାବୁଙ୍କ ଟୁପା ଟୁପା ଦୋଷେ
ବୁଲିବୁଏ ଲୋକଆଗି,
ଟିକଏ ମୋ ଦୋଷ ପାଇଗଲେ ବେଶ-
କଣ୍ଠେ ଗାଇଆନ୍ତି ସାକ୍ଷୀ ।

ଠାକୁଆ ଡେଉଆ ଭିତର ଲୋକେ ବି
କଣ ବ୍ୟଙ୍ଗ-ପରିହାସ,
ଠେଁସ କଥା କହି ଅକାରଣେ ମୋର
ପଟ୍ଟଣେ ଦ୍ୟନ୍ତି ତରାସ ।

ଡଉଲଡ ଆଣେ ନ ଦେବେ ଅସ୍ୱସ୍ୟ
ଠେକୁଣ୍ଡି ବଦମାସି,
ଡାକ ପରିଶ୍ରମ- ଦକ ଖାଏ ପଡେ
ଆଠକାଳ ବାରମାସୀ ।

ଢୋକେ ପେଜପାଣି- ମୁଠାକର ଲୁଣ
ମୁଁ ଗୁଣ୍ଡ, ସୁଅ କୁଟିଆ,
ଢେଙ୍କି ମାଡ଼େ ନାହିଁ ଘର ଦରେ ନିଅ
ବଣ୍ଟୁଣ୍ଡି ଯାଣି ମାଟିଆ ।

ଅଳକୁଆ ନୋଣ୍ଡି   ଅପଲ ଭଜନ
ରହିଛି ପଦ ଜୀବନେ,
ଅଭାବର ହେତୁ   ଛାଡ଼ିଛି ଆଦର
ନ ପାଏ ସଭ୍ୟ-ଭୁବନେ ।

ତୋଷାମଦ ମଧୁ   ନାହିଁ ମୋ ଅଧରେ
ନ ଜାଣେ ତ' ଛଳ ଛଟା,
ଲମ୍ପିତପାଙ୍କର   ନୃତ୍ୟ ଦେଖିଲେ
ହେଉଛି ବେଣୁ ଘଣ୍ଟନାଟା ।

ଆଏ ଦେଖ ଭଣି   ଦାରୁଣ ଶାଢ଼ର,
ଶୁଣି ନ ପାରିଲ ଅଟରେ,
ଥେଉର କଣ୍ଠାଳ-   ଶୈଳାଧରେ ମୋର
ଲୁଣ୍ଠ ଧରି ଦେନ୍ତ ଅଟରେ ।

ଦେଖନ୍ତି ମୋ'ଘରେ   ଛୁଦ୍ର ମୂରେ ଥିଲେ
ଭିଖାରୀର ଅଧିକାର,
ଦୁଆରେ ଅନେକ   ଧନୀଙ୍କର ଭକ-
ବଦଳ ମିଳେ ଧିକ୍କାର ।

ଧୋବ ଧାଉଳିଆ   ଧନ-ଧରାଳିଆ
ଦେଖାନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟବହାର,
ଧର୍ମ ମୋ ସାକ୍ଷୀ   ଛୋଟ ଲୁହ-ଆଖି
ସହିବ ଅତ୍ୟାଚାର ।

ନାମ ଅନୁମାନେ   ଚନ୍ଦ୍ର ଯେମନେ
ହୋଇଥିଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠା,
କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ   ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ
ଲେଖ ମୋର ପୁଣ୍ୟପିଣ୍ଡା ।

ପୁରୁଣାକୁ ନୂଆ   କରି ଏ ଦୁନିଆ
ଦେଖାଉଛି ତ' ତାମସା,
ପରିବର୍ତ୍ତନ   କରିବ ନାହିଁକି
ଶରୀରର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ।

ପଳିତ ହେଲ କି   ଲଜ୍ଜିତ ନହୁଏ
ଛନ୍ଦ ଉଦ୍ଦାମସୁ ହରି,
ପଞ୍ଚ ତ' ନୁହଇ   ବୁଢ଼ାପଣା ଦୁଃଖେ
ଦେଉଛନ୍ତି ସେ ମୋହରି ।

ବନ୍ଧୁର ରୂପ ମୋର   ଅଛି ଶୋଭିଦ୍ୟନ୍ତ
ଦୀନବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କ,
ବିଭବ ଅନ୍ୱେଷେ   ବ୍ୟସ୍ତପ୍ରାଣେ ଯେବେ
ଉଦରକୁ ଥାଏ ଖୁନ୍ଦି ।

ଭଣ୍ଡାମି-ଭରିତ   ସ୍ତୁତିରେ ମୋ ଚରିତ
ସରଳତାକୁ ଅନାଇ,
ଉଚ୍ଚବେଣୀ ଭଣ୍ଡ-   ବାବୁମାନେ ନିତି
ଭଲୁଆ ଦେଲେ ବନାଇ ।

ମାନ ଧନ ଥିବା   ମାନବର ଅନୁ-
ମାନ ରକ୍ଷକ ହୁଅଏ,
(*) ମା' ନ ଥିବା ଦୁଃଖୀ-   ମାନଙ୍କ ବ୍ୟାକୁଳ
ମାନସକୁ ଚିହ୍ନେ କିଏ ?

ଯାଚନା ନ ଆଣି   ବୋଲନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ
ମହାଜନ ମହାଶୟ,

(*) ମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସମ୍ପତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ମାତୃରୂପିଣୀ ବିଦ୍ୟା, ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ।

ଯାହାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି— କୃତୀ ମୋଠୁଁ ବେଶି
ଦେଖନ୍ତି ସୁଖ ସୁଦଶା ।

ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ଉପାସେ ସମସ୍ତ ସଦେଶେ
ତଥାପି ନୁହେ ପ୍ରକାଶ,
ରଙ୍କ ଧନଙ୍କର ଦୁଃଖ ସୁଖ ଭର
ପରଖେ କାଳ ବତାସ ।

ଲକ୍ଷଲୋକେଁ ନାମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନା ଯାଚନା
ମରମଦାହ୍ନ ମରମ୍,
ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନେ ଜମାଏ ପଦାର୍ଥ ପାଉଛନ୍ତି
ସାର୍ଥକ ହେବ ଜନମ ।

ବିପଦ ବିଷାଦ ଚିନ୍ତା ଅବସାଦ
ଏ ସବୁରୁ ମଣି ବନ୍ଧୁ
ଜିନନ୍ତୁ ଧନତା ସ୍ୱର୍ଗ ସରଳତା
ମୋ ପ୍ରାଣ-ପୁଷ୍ପର ମଧୁ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଘର ଖେଳ ମାଆ
କଉତୁକେ ଦେଖୁଥାନ୍ତି,
ଶୋକାକୁଳ ହୁଏ ଯେବେ ଶିଶୁ ତା'ପ୍ରାଣେ
ସେଇ ତ' ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତି ।

ଯୋଗିଣୀର ଫୁଲ— ତାଲୁରେ ଆଦର
ନ ଲଭିଲେ କେଁ କା ହେଲା ?
ବଣ କୁସୁମର ଗୁଣକୁ ଭ୍ରମର
ଉଦ୍ଦେଶ କରେ କି ହେଳା ?

ସୁଦାମା ବନ୍ଧୁର ବନ୍ଧୁ ଆଦଙ୍କର
ଶୁଣିଛନ୍ତି ତ' ଜଗତ,

ସେମାନେ ମୋ'ଭକ୍ତ ତଥାପି ଓ ଛଳ
ଯାଉଛି ତାଙ୍କ ଦୁରିତ ।

ହରି ମୋର ଧନ ବନ୍ଧୁ ପରିଜନ
ମାନ ମହତ ବେବସା
ହୃଦସ୍ଥ ନିକଳେ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ
ରଖେ ତେଣୁ ମୋ ଭରସା ।

କ୍ଷଣିକ ହେଲେହେଁ ଏ ମହା ବଚନେ
ଯେ ମତେ ଦେଉଛନ୍ତି ଧ୍ୟାନ,
କ୍ଷୁଭିତ ସ୍ମରଣେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣେ
ଡାକୁଥିବ ନାମ ନାମ ।

ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦ

ଅନ୍ତିମ-ଚିନ୍ତା

(ରାଗ—ଭୂପାଳ)

କାହିଁରୁ ମୁଁ ଥିଲି ଆସି କାଳ-ସ୍ରୋତେ ଭାସି
ଶୂନ୍ୟହସ୍ତେ ପୁଣି ଯିବି କାହିଁ ?
*କୁଟୁମ୍ବାଦି ବନ୍ଧୁ ବର୍ଗ ଧରମ ବ୍ୟତୀତ
ମୋ'ସଙ୍ଗେ କେହି ତ' ଯିବେ ନାହିଁ ।

---

* ଏକ ଏବ ସୁହୃଦ୍ଧର୍ମୋ ନିଧନେଽପ୍ୟନୁଯାତି ଯଃ,
ଶରୀରେଣ ସମଂ ନାଶଂ ସର୍ବମନ୍ୟଦ୍ଧି ଗଚ୍ଛତି । —ମନୁ ।

ପ୍ରାଣୀର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଧର୍ମ କେବଳ ସଙ୍ଗେ ଯାଏ, ଅନ୍ୟ ସବୁ ଦେହ ସହିତ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଖାଦ୍ୟ ଆଜ କ୍ଷୀର ସର   ଲବଣୀ ଶାକର
ପିଷ୍ଟକାନ୍ନ ନାନା ମିଷ୍ଟଫଳ,
ଖାଇପାରେ କାଲି ମାଟି   ମୁଦ୍ର ଦେନ୍ତ ଫାଟି
ପାଳପାରେ ଭଣ୍ଡ ଚଣ୍ଡାନଳ ।

ସର୍ବମତେ ଅନୁପମ   ଦେଖାଏ ତମ ତମ
ହୋଇ ଦେଖୁଥିଲା କେତେ ଜନ ?
ଗଲେ ପିଣ୍ଡୁ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ି   ଶିରେ ଦେମା ସୋଷାଡ଼ି
ଦ୍ୱାଇପାରେ ଶ୍ୱାନ ଶିବା ପୁଚ୍ଛ ।

ଯର ଘର ବୋଲି ଚିନ୍ତି-   ପ୍ରାଣେ ସ୍ପନ୍ଦନ
ଯାଗିଥିଲି ଘୋର ନରକରେ,
ଯାଚପାଇର ମାଦୁଲ   ଦେବାକୁ ଅମୂଲ
କା ଦେଖି, କା ଅଛି ମୋର କରେ ?

ଭକ୍ଷ୍ୟରେ ସୁଖରସ   ମଜି ମୋ ମାନସ
ଖେଳିଥିଲି ଯାହା ପଞ୍ଚବନେ,
ହଳଟି କେଉଁଠୁ ସୁଖ   ଚାଲିଲିଣି ଦୁଃଖ
ଅନୁତାପ ଆଜ ଦେଖେ ମନ ।

କର୍ଣ୍ଣ ଗଲଣି ସ୍ଥିରତା   ହୃଦକୁ ଧୀରତା
ଦେଖ ଦୁର୍ବଳତା ବଢ଼ିଲଣି,
ଚେତିଲେ କି ଅଛି ଆଉ   କାଳଚକ୍ରର ଆୟୁ
ଧନରତନ ତ' ସରିଲଣି ।

ଛଟପଟ ହେବା ବାର   ହସିବ ସଂସାର
ଖୋଜି ବସିଲେ ସେ ଦୁଃଖ ଧନ,
ଛିଡ଼ ହେଉଥିବା ଡାଳି   ଲଟିନ୍ତି କା ପାଇଁ
ଖବଣା ସୁଁ ଲଜ୍ଜା-ବନ୍ଧନ ।

ଜୀବନ-ଜଞ୍ଜାଳ-ତାପ   ପାପ ଅନୁତାପ
ଦୁଃଖାନଳ ଠାରୁ ଯାଏ ବଳି,
ଜୀବନ୍ଲୋକେ ଆଉ କେହି   ମୋହ ସ୍ୱର୍ଗ ନେଇ
ଯାତନା ନଥିବେ ମୋହ ଭଳି ।

ଯୁଝିଥିବୁ କାଳ-ସ୍ରୋତେ   ବୋଲି ଯବେ ମୋତେ
ଚେତାଇ ନଥିଲୁ ମୋ ବିବେକ,
ଝଞ୍ଜା ବାତ ବାଜ ଆଜି   ପଡ଼ୁଅଛି ଖସି
ଆଶା-ତୃଷ୍ଣାବାନ୍ଧ ଛଡ଼ ଟେକି ।

ନିର୍ମଳ-ଅମୃତ ପାଇ   ଆନକୁ ଦେଖାଇ
ଶୁଣି ନ ପାରିଲି ଗୁରୁ-ଉପଦେଶେ,
ନିତାନ୍ତ ଦେଖେ ଗରଳ   ମହାକାଳ ଫଳ
ଖାଇ ମହାପାପୀ ହେଲି ଶେଷେ ।

ଟଳଟଳ ପ୍ରାଣବାୟୁ   ଖସିବାକୁ ଆଉ
ବେଶି ନାହିଁ ଆୟୁ ଶେଷ କାଳ
ଟାଣି ମୋତେ ନେବାପାଇଁ   ଆସିଲେଣି ଧାଇଁ
କାଳଦୂତ ଧରି ଫାଶ-ଜାଲ ।

ଠାକୁର ସାଗ ସିନ୍ଧୁର   ହେ' ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର
ପାପ-ତାପହର ଦୟାମୟ,
ଡାକୁଅଛନ୍ତି କାତର-   ପ୍ରାଣେ ମୁଁ ଏଥର
ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦରେ ମୋ ଆଶ୍ରୟ ।

ତୋଳା ବାଳୁଣି ଏ ଧନ   ବନ୍ଧୁ ପରିଜନ
ମନମୋହ ରୂପ ଯୌବନ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧବଳ ଭବ-   ନଗର ଏ ସବୁ
ବିଷମ ଜଞ୍ଜାଳ-ଆବର୍ତ୍ତନ ।

ଦ୍ରୁମ-ଦ୍ରୁମାଳୀ ସକଳ   ଚନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ରେ ଜଳ-
ବନ୍ଧୁ ଛଳ ଛଳ ପରକାର,
ଢାଳେ ଷଣ୍ଡପ୍ରସ୍ଥ ସର   ପ୍ରଭାବ ସଞ୍ଚର
ଭୁଲିଯିବ ଛାଳି ଅନ୍ଧକାର ।

ଅଣ୍ଡ ବ୍ରତ ଏ ଦ୍ୱାନ୍ତ   ନାହିଁ ଦର୍ପ ନାଟ
ଅଟ୍ଟାଳ୍ପରେ ଦାମ୍ବା-ଗୀତ କାହିଁ
ଅବାକ ହୋଇ ଦେକ ଦ୍ୱଳେ   କର ଦେଇ ଗଣ୍ଡେ
ବସିଛ କେ' କାହା ପାତ୍ର ଗୁହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ର ରଜତ ଶୀତଳ   ନା' ତ୍ରସବେ ଜଳ
ଅନଳରେ କାହିଁ ଭରଣତା,
ତାର୍କିକର ବିତର୍କଣା   ଜ୍ଞାନ ବୁଦ୍ଧି ବଣା
ହୋଇଯିବ ଗୁହିଁ ଏ ରଙ୍ଗ ତ' ।

ଶୁଷ୍କ ଭାଳ ସୁବିଶାଳ-   ବଟ ବା ରସାଳ
ସବେ ଏକେ ସମଦଶାପନ୍ନ,
ଅବର ବାଳୁତ କାଳ   ବାଟେ ନାହିଁ କାଳ
ନିର୍ଦ୍ଦସ୍ୟୁ ନିର୍ମ୍ମମ ତା ନୟନ ।

ଦଳପତି ଧଣ ମାଣ   ସାଧୁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ
ନ ରହିବ କାନ୍ତି ଚେକ କାର,
ଦ୍ୱିଜ ଶୂଦ୍ର କି ବାଉରି   କାଳର କାଉଁରି—
ସାଙ୍ଗ କରିଦେବ ଏକାକାର ।

ଧୂଳିରୁ ଏ ଅବୟବ   ଧୂଳିରୁ ବିଭବ
ଧୂଳିରେ ଗଢ଼ା ଏ ଲୀଳାଗାର,
ଧର୍ମି ମାନ ଏକା ଧ୍ୟେୟ   କାଳର ଅଜେୟ,
ଆଉ ଦେଉଛ ସବୁ ଧୂଳି ଗାର ।

ଚଞ୍ଚଳ ଶିଶୁର ଲୀଳା ହାସ୍ୟ-ନର୍ମ କ୍ରୀଡ଼ା
ଜୀବନ ସୁଧାର ଶୋଭା ରାଶି,
ଜଳଦେଣୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଚରି ଏ ଭବନୁ
ଅନ୍ଧାରେ ବ କାଳ ନିଏ ଟାଣି ।

ପାଟଶାଢ଼ୀ ହିଜବାସ ବଢ଼ିଆ ସୁବାସ
କୁଙ୍କୁମ ଚନ୍ଦନ ଅଳଙ୍କାର,
ହାସିଫୋଟକା ଏ ବଦନ ପାଇଁ କେତେ ସ୍ନେହ
କେତେ ବେଶ ରାଶି ଦରକାର ।

ଫୁଲ ଫାଟିଯିବ ଯେବେ ଫିଙ୍ଗିଦେବେ କେବେ
ମଶାଣି ଭୂମେ ଏ ପିଣ୍ଡ ଗୋଟି,
ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ସୁବାସ ରୋଧି ଲୋକଶ୍ୱାସ,
ଦୁଃସହ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଯିବ ଫୋଟି ।

ବସି ଅଟର ଶକୁନେ ଟାଣଣିଆ ମୁଖେ
ଟାଣିନେବେ ନର୍କମକ୍ଷୀ ଦଳ,
ବ୍ୟାପିଯିବେ ତ ଅଂଗେଇ ଲୋକଟେନେବେ ଦେଖି
ଚନ୍ଦନର ଛବି ଅବିକଳ ।

ଭେକନଳ କୋକୀ ଶୃଗାଳ ଶ୍ୱାନ ଗୃଧ୍ର ମାଳ
ବଡ଼ାଣ ଏ ବୃକ୍ଷୁ ଦ' ଛଞ୍ଚର,
ଭ୍ରୂ-ଯୁଗଳ ଚର୍ମ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେବେ ଉଜୁଡ଼ାଇ
ପଦୁଣ-ପକ୍ଷୀର ଦୁନାଦର ।

ମୋ ଘରଦ୍ୱାର ମୋ ଧନ ମୋ ଦାରା ନନ୍ଦନ
ସବୁ ମୋର ଏହି ଅଭିମାନ,
ମୋହ ମଦିରାର ଭ୍ରମ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ସମ
ଉଡ଼ିଭାଳିଦେବଟି ଶ୍ମଶାନ ।

(୧) ଯେ ସମସ୍ତେ ମାଟି ଦେହ — ସଙ୍ଗେ ମାଟି ଗେହ
ତେଜି ଯିବ ଶିବ ସମାଜସ୍ତୁ,
ଯମ ଅଦାଲତ ଆଗେ — ଦେବାକୁ ନଲଗେ
ଜାତି କୁଳ ଖ୍ୟାତି ପରିଚୟ ।

ରବିତଳେ ଦେହଧାରୀ — ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାରି
ଲଭିଥାନ୍ତି ଯାହା ଦେଶ-ଦଳ
ରବିତନୟର ଚକ୍ଷୁ — ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷିତ
କରିପାରେ ନାହିଁ ସେ ସକଳ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେଣୁ ସେ ସକଳ — ପାପପୁଣ୍ୟ ଫଳ
କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ-କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାଧାନ,
ନିଷ୍ଠୁରା ନୃତ୍ୟ ସେ କାଳ — ଦଣ୍ଡଧର ଜାଲ-
ଆବେଦନେ ମୁଦିଦିଏ କାନ ।

(୨) ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୁଣ୍ଡେ ନିଷାଦ- — ଶୂଦ୍ରାଦିର ପାଦ
ରଖାଇପାରେ ତା ଗଜମତି,
(୩) ବାବୁ ଗାଳିଲେ ତା' ଶୂକର — ଦେଲେ ସ' ଆପର,
ମନ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ନ ହେବ ଜଡ ।

ଶାସ୍ତ୍ରୀ ପାଇପାରେ ଶାନ୍ତି — ଅବୋଧ ନିଷାଦ
ମୂର୍ଖ ତହିଁ ପାଇପାରେ ମୁକ୍ତି
ଶାସକେଙ୍କ ପ୍ରେତମାନଙ୍କ — ଧର୍ମାସନେ ନାହିଁ
ଉକଳିତ ଭକ୍ତି ତର୍କ ସୁକ୍ତି ।

(୪) ଷଡ଼ଙ୍ଗାଦି ଅଧ୍ୟାପନ — ଭୂଷଣ ଆଦର୍ଶ
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ' ତହିଁ ନାହିଁ ଲୋଡ଼େ,

(୧) ଗେହ—ଗୃହ । (୨) ନିଷାଦ—ଚଣ୍ଡାଳ । (୩) ଆପର—ଟଙ୍କଣ (ଘ.ଣ.) ।
(୪) ଷଡ଼ଙ୍ଗ—ଶିକ୍ଷା, କଳ୍ପ, ବ୍ୟାକରଣ, ନିରୁକ୍ତ, ଛନ୍ଦ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ—ବେଦର ଏହି

(୫) ଷଡ୍ରିପୁପ୍ରମୁଖ କବ ତର୍କ ଅନୁଭବ
ହାରିଯିବେ ସବେ ତାର ଆଗେ ।

ଚେଉ ଧରମବଳର ସ୍ମୃତିରେ ହାକର
ହେବ ଏକାନ୍ତ ଯେ କାଳେ ଆଜ୍ଞା
ସଖା ତୁମେ ମୋ ଆତ୍ମାର ଧର୍ମ ବନ୍ଧୁ ଆଉ
ଦିଶୁନାହାନ୍ତି ତ କେହି ସାନ୍ଥା ।

ହରି ହେ ତୁଦମଧର- ଠାକୁର, ଅର୍ପିତ
ଛାଡେ ମୁଁ ଡାକୁଛି ଆର୍ତ୍ତିକଣ୍ଠେ
ହର ଦୁରିତ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ତୁମ୍ଭ ବିନୁ ଦେଇ-
ଦାତା ମୋ କେ ଅଛି ଏ ସଙ୍କଟେ !

ଦେବମଙ୍କର ତୁମେ ହରି ଆଶ୍ରୟ ମୋହରି
ଭରସା ତେଣୁ ମୁଁ ଅଛି ଧରି,
କ୍ଷୁଦ୍ର ଭବ-ସିନ୍ଧୁ ପାରି ହେବି ହେଲେ କାଣ୍ଡାରି
ତବ ଶ୍ରୀଚରଣ-ନାବ ଧରି ।

ଛଅ ଅଙ୍କ । (୫) ଷଡ୍ରିପୁପ୍ରମୁଖ—ଶତ୍ରୁଗଣ । କବ—ଯୁଦ୍ଧ ।

ରଇତ-ଅମାସ୍ୟା

ଚଇତ-ଅମାସ୍ୟା*

(ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-　　　　　ଆଲୋଚନାମୃତ
ପାନରେ ହୋଇ ସନ୍ତୃପ୍ତ,
ମାନସ ମୋହର　　　　　ହୋଇଥିଲା ଯେବେ
କଳ୍ପନା କୋଳେ ସୁଷୁପ୍ତ ।

ତନ୍ଦ୍ରା-ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟ　　　　　ପର୍ଯ୍ୟଟନ ବ୍ୟାଜେ
ଦେଖିଲି ଏକ ରୂପସୀ—
କ୍ଷୀର-ଧବଳାଙ୍ଗୀ　　　　　ବିକଳେ କାନ୍ଦନ୍ତି
(୧) ହୀରକ ପୁଳକେ ବସି ।

ଶୋକାକୁଳା ଦେଖି-　　　　　ସ୍ତୁତି ଥରେ ଥରେ
ଅନାଇ ଭୁବନ ଭଙ୍ଗେ,
ବଦ୍ୟ ଡଂସଟିଏ　　　　　ଦୋଳୁଥିଲି ମାଏ
(୨) ଶୁମ୍ଭଦର୍ପ-ମଜଳତରଙ୍ଗେ ।

ଦେଖା କରେ ଦଣ୍ଡା,　　　　　ଶ୍ୱେତ-ଚଉଦଶ
ଚୁମ୍ବିଛି ଚରଣଦ୍ୱୟ;

---

* ତା ୪।୪।୨୪ ରି: ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ୭୨ ।

(୧) ହୀରକ ପୁଳକ—ହୀରାକୁଦ । ଏହା ସମ୍ବଲପୁର ସହର ନିକଟରେ ମହାନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

(୨) ଶୁମ୍ଭଦର୍ପ—ସମ୍ବଲପୁର ନିକଟସ୍ଥ ମହାନଦୀର ପ୍ରଧାନ ଡଣ୍ଡ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣୀ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ।

କମଳା, ବ୍ରହ୍ମାଣୀ, କଲା ଶାଣାପାଣି
ଆଣିଲ ରତ୍ନ-ସମସ୍ତ ।

କାଠ କାଢ ଦେଖି ଗିରି ଦେଲେ ଶୁଭ୍ର
ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ତଲୁ ଛତ୍ର,
(୧) ଛତର ସାଗରେ ପଡ଼ିଲା, ସଙ୍ଗାଟି
ନନ୍ଦଗର୍ଭେ ଗଲା ବୁଡ଼ି ।

ସେ' ନଦରେ ଘଣା ଭୁଲିଲ ତା' ନାମ
କେହ୍ବ ତ' ନଥିଲେ ଜାଣି,
(୨) ଦୁଃଖ ଦେଖି ତାକୁ 'ଘଣା' ନାମ ଦେଲେ
ଚୂଡ଼ାରଜା ଶୂଳପାଣି ।

ଦେବୀ ମର୍ମନ୍ତୁଦ- ରୋଦନ ଶ୍ରବଣି
ଦେବଗଣେ ଦେଇ ଦୃଷ୍ଟି,
(୩) ଶିରେ ରକ୍ଷେ କର ତାହା ସମଲାଈ
କଲେ ଅଶ୍ରୁଜଳ ବୃଷ୍ଟି ।

ଚକିତ ନୟନେ ଅନାଇ କେତେକ
ସମଲାଈ-ସହଚରୀ
(୪) କାନ୍ଦିଲେ ପାଟଣେ- ଶ୍ବରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାସନୀ
ପଦ୍ମାସନୀ ସୁରେଶ୍ବରୀ ।

(୧) ଛତର ସାଗର—ଏହି ଜଳାଶୟଟି ସମ୍ବଲପୁର ସୋମନାଥ ମନ୍ଦିରର ବାୟବ୍ୟ-କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ।
(୨) ଘଣା—ସମ୍ବଲପୁର ସହର ଭିତରେ ବହୁଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ । ଶୂଳପାଣି—ଚୂଡ଼ାରଜା ପର୍ବତର ଅଧିଷ୍ଠିତ ଶିବ । ଏହା ସମ୍ବଲପୁର ରେଳଷ୍ଟେସନ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।
(୩) ସମଲାଈ—ସମ୍ବଲପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ।
(୪) ପାଟଣେଶ୍ବରୀ—ପାଟଣାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ଚନ୍ଦ୍ରାସନୀ—ଚନ୍ଦ୍ରପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ପଦ୍ମାସନୀ—ପଦ୍ମପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ସୁରେଶ୍ବରୀ—ସୋନପୁରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ।

ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ   କାନ୍ଦୁଥିଲେ ଅବା
ଦେଉଥିଲେ ପ୍ରବୋଧନା
ବାଣୀ ହେଲା ନାହିଁ   ସମ୍ଭଳନ୍ତି ପ୍ରତି
ଶୁଣୁଁଥିଲେ ଧରାଙ୍ଗନା ।

ଦେବୀଙ୍କ ବିଳାପ   ଶୁଣି ଶୈଳମାଳା
ଜୀବନ ହେଲା ବ୍ୟାକୁଳ
ବିକ୍ଷୋଭିତ ହେଲା   ମହାନଦୀ ବକ୍ଷ
ଜଳଜାଳ ଉପକୂଳ ।

(୧) ବେଦବ୍ୟାସ କୁଞ୍ଜ   କଳରବ କଣ୍ଠେ
କାନ୍ଦିଲା ପ୍ରକୃତି-ରାଣୀ
ଝର୍ଝର ନାଦରେ   ପ୍ରଧାନ-ପାଟ
ଢାଳିଲା ଲୋତକ ପାଣି ।

(୨) ବାଷ୍ପରେ ଭିଜିଲେ   ନରସିଂହନାଥ
ବକୁଳ-ଚମ୍ପକ ହାର
ଝରିଲା ଦେହଗରେ   ହରିଶଙ୍କରଙ୍କ
(୩) ଲୋତକ-ସପ୍ତଧାର ।

(୪) ବିକଳେ କାନ୍ଦିଲେ   ବାରପାହାଡ଼
(୫) ଶିଶୁପାଳ ବଡ଼ପାଣ୍ଟି

(୧) ବେଦବ୍ୟାସ—(ଗାଙ୍ଗପୁର-ବାମଣ୍ଡାପୁର) ରାଜ୍ୟର ନାଗରା ଜମିଦାରୀ ସ୍ଥିତ ଏକ ସୁଦୃଶ୍ୟ ପର୍ବତ ।
ପ୍ରଧାନପାଟ—ବାମଣ୍ଡା ରାଜ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରପାତବିଶେଷ ।
(୨) ନୃସିଂହନାଥ—ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଗୋଟିଏ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ।
ହରିଶଙ୍କର—ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଗୋଟିଏ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ । ଏହି ପର୍ବତର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ (ନୃସିଂହନାଥ) ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ଜମିଦାରୀରେ ଏବଂ ଅପର ଅଂଶ (ହରିଶଙ୍କର) ପାଟଣା ରାଜ୍ୟର ସୀମାରେ ଅବସ୍ଥିତ ।
(୩) ସପ୍ତଧାର—ହରିଶଙ୍କର ମନ୍ଦିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରପାତର ନାମ ।
(୪) ବାରପାହାଡ଼—ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ବିଖ୍ୟାତ ପର୍ବତ ।
(୫) ଶିଶୁପାଳ ଓ ବଡ଼ପାଣ୍ଟି—ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଶ୍ୟ ପର୍ବତ ।

(୧) ଶିଶୁପର ଭୁଡ଼ା- ରଜା ବଳପିଲୁ
ଛୁଡ଼ି ଦେଇଲ ବଡ଼ ପାଟି ।

(୨) ଘେଁସାଲୁ, ଉସ୍ତଲୀ, ଜୀରା, ଦନ୍ତା ଆଦେ
କରୁଥିଲେ କଳ କଳ,
କୋଇଲ କାନ୍ଦଣା ଶୁଣି ଏମାନଙ୍କ
ଶୁଖିଗଲା ଅଶ୍ରୁଜଳ ।

ଶୋକ ଶ୍ୱାସେ ପୂରି- ଗଲା ପ୍ରାନ୍ତରକ
(୩) ଉତ୍କଳର ଉତ୍କଳିକା,
ରସାସ୍ୱାଦ ପଦ- ପୀଡ଼ନେ ବିଷାଦ
ଲଭିଲେ ଶତପତ୍ରିକା ।

ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରିଲ ମନ
ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଅଶ୍ରୁଜଳେ,
ଚଉଦିଗେ ସୁହିଁ ଚେତନା ହରାଇ
ଢଳି ପଡ଼ିଲୁ କାନ୍ଥକେ ।

---

(୧) ଭୁଡ଼ାରଜା—ପର୍ବତବିଶେଷ । ଏହା ସମ୍ବଲପୁର ରେଲ୍‌ଷ୍ଟେସନ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

(୨) ଘେଁସାଲୁ—ଘେଁସ (ଜମିଦାରୀବିଶେଷ) ନିକଟରେ ବହିଯାଉଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ ।
ଉସ୍ତଲୀ—ଉସ୍ତଲଗଡ଼ (ଆଧୁନିକ ନାମ ତାଲପଦର) ନିକଟ ବାହୁନୀ ନଦୀ ।
ଜୀରା—ଏହି ନଦୀର ଉପର କୂଳରେ ବରଗଡ଼ ଅବସ୍ଥିତ ।
ଦନ୍ତା—ବରଗଡ଼ଠାରୁ ସମ୍ବଲପୁର ଯିବା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ରାସ୍ତାରେ ଏହି ନଦୀ ପଡ଼ିଥାଏ ।
ବସନ୍ତକାଳୀନ କୋକିଳରବକୁ ସମ୍ବଲପୁରର ପଲ୍ଲୀସ୍ତ୍ରୀମାନେ "କୋଇଲି କାନ୍ଦଣା" କହନ୍ତି । କୋଇଲ୍—ଏହି ନଦୀ ବେଦବ୍ୟାସ ପର୍ବତ ନିକଟରେ ପ୍ରବାହିତା ।

(୩) ଉତ୍କଳିକା—ଫୁଲକଳି, ଉତ୍କଣ୍ଠା ।
ରସାସ୍ୱାଦ—ଭ୍ରମର, ଆସ୍ୱାଦକ । ପଦ—ପଦ୍ୟାଂଶ, ଚରଣ ।
ଶତପତ୍ରିକା—ପଦ୍ମ ନା; ଅସଂଖ୍ୟ (ମାସିକ, ସାପ୍ତାହିକ ପ୍ରଭୃତି) ପତ୍ରପତ୍ରିକା ।

କାନ୍ତି ଝରଣ ସଙ୍ଗ   ଲଭି ଅନାଇଲି
ଧବଳାଙ୍ଗୀ ଦେଖ ଚନ୍ଦ୍ର,
ଗଣ୍ଡେ କର ଦେଇ   କହୁଛନ୍ତି ଦେହି
କାରୁଣ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ।

“ଆରେ ଗଙ୍ଗାଧର,   ଥିଲୁ ତୁହି ମୋର
(୧) କବି-ମୌଳି-ଅଳଂକାର
ଆଜିଲୁକି ଦେଖାଇ   ଦେଇଗଲୁ ମତେ
ଶୋକ-ଛାୟା ଅନ୍ଧକାର ।

ଗଙ୍ଗାଧର ତୋତେ   ଆଣିଥିଲି କିନା
ସରଗର ଗଙ୍ଗାଧାର
ଆଜୀବନ ପାଦ-   ପଦ୍ମ ମନ ମୋର
କରିବାକୁ ନମସ୍କାର ।

ଯେଉଁ ସବନସୁ   ଗଡରେ ମୁକତ,
ଆଣିଥିଲୁ ସେହି ଗୁଣ
(୨) ମରୁଧାମେ ଆତ୍ମ-   ପରିଚୟ ଛଳେ
ଦେଖାଇଗଲୁ ଦ୍ୱିଗୁଣ ।

(୩) ‘ଭବେ ଆଉ ମଧ   ନନ୍ଦ ହୋଇଥାନ୍ତି
ସତତ ମନ୍ଦିତ ଜନ’,

---

(୧) ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ଆଧୁନିକ କବିଗଣମାନଙ୍କରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟ । ଏହାର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ କବିତାରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ କବିବରଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ (୧୮୬୨ ଅଗଷ୍ଟ ୯ ତାରିଖ) ଶ୍ରାବଣପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଏବଂ ତିରୋଭାବ (୧୯୨୪ ଅପ୍ରେଲ୍ ୪ ତାରିଖ) ଚୈତ୍ର ଅମାବାସ୍ୟା ।

(୨) ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଦ୍‌ଗୁଣ ମଧ୍ୟରେ ‘ବିନୟ’ ଗୁଣଟି ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟ ଥିଲା ।

(୩) କବିଙ୍କ “ମହିମା” ପୁସ୍ତିକାର ପାଦବିଶେଷ ।

ଏ ଶତବାକ୍ୟର ସତ୍ୟତା ଲକ୍ଷଣେ
ପ୍ରମାଣିତ ତୋ ଜୀବନ ।

ମହେଶ୍ୱର ମହା- ଆଶୀଷରେ ତୋର
ହୃଦୟ ଥିଲା ମହାନ,
ତଥାପି ତୋ ମନ ଅଙ୍ଗଣାର ପ୍ରତି
ମଣୁଥିଲୁ ଅତି ସାନ ।

(୧) 'ହେଲେହେଁ ତୁ ସାନ କରୁଣା ନିଧାନ
ରାଜ୍ୟରେ କରିଛୁ ବାସ'
କୋଣ୍ଟିଲ ଜୀବନ ଦେଇଥାନ୍ତୁ କେବେହେ
ଏ ସନ୍ତାପଘ୍ନ ଆଶ୍ୱାସ ?

ଧନ ଜନ, ଜ୍ଞାନ- ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ଦେଶହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି
(୨) ସ୍ୱାର୍ଥେ ଉଦାସୀନ- ଥାଇ, ତନ୍ତ୍ରାଧୀନ
ଥିଲୁ ପର-ସୁଖ ଲାଗି ।

ପର ଦୁଃଖେ ଆତ୍ମ- ସୁଖ ତୁଚ୍ଛ ମଣି
ଉପଦେଶ ଦେଲୁ ଧନ;
(୩) 'ନିଜ ସୁଖ କାହିଁ ଏକାକୀ ଭୁଞ୍ଜିବେ
ସୁସ୍ତବ-ଚେତନ ଜନ ।'

ଜଟିଳ ସଂସାର ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ହେଉ-
ଥିଲେହେଁ ତୁ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ
ପ୍ରାଣେ ଶୀତଳତା ଢାଳୁଥିଲୁ ତୋର
ମେ' ଚରଣାନ୍ତ'ନାମୃତ ।

---

(୧) ଅର୍ଦ୍ଧାଳୀ—ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତାର ପାଦବିଶେଷ ।
(୨) "ଭଲ ଖାଉଛୁ, ଏପରି ଆଉ କେତେ ଦିନ ଗଲେ ଗଲା; ଏଥିପାଇଁ କେଉଁ କରିବା ।" ଏହା ମହେଶ୍ୱର କବିଙ୍କର ଗୋଟାଏ ସାଧୁକ୍ତି ।
(୩) "ପ୍ରଦୋଷ-ଦୀପକ"ର ପାଦବିଶେଷ (ପୃ ୮୦ ଦ୍ରା) ।

ବିଷୟ-ବିଭବର ଉଦ୍ଧତାରେ ଜାତ,
ବୋଧିଲୁ କବି-ହୃଦୟ,
(୧) 'ଚିତ୍ତ ଦେଖ ମଧୁ- ମୟ କର ଜୀବନ
ଚିତ୍ତ ଦେଖ ମଧୁମୟ ।'

(୨) ଅମୃତ କଳ୍ପନ, ଅନୃତ ଭୁଲେ ଯା'
ବାଣୀକୁ 'ଅମୃତମୟ',
ଅବିକୃତ ଶକ୍ତି ଦେଉଥିଲେ ତାହା
ବାସ୍ତବ ଅନୁଭବମୟ ।

ତୋର ଆଦର୍ଶ ବ ମୋ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସତ୍ୟ-
ଶିବ-ସୁନ୍ଦର-ପ୍ରସୂତ
(୩) ଶ୍ରୀକରଣ ତୋର ଦେଖାଇଥିଲା ମୋର
ଅନ୍ତରଧାର ପ୍ରଭାତ ।

ଦରିଦ୍ର ହେଲେହେଁ ସନ୍ତୋଷତେଜେ ତୋତେ
ଯଶ ଲୁଟିଲେ କୋଟିପତି;
ଅଶ୍ରୁ ଢାଳିବ ବକ୍ଷେ ରଖିଗଲୁ
*ସେଥିଁ ଅକ୍ଷର କୀରତି ।

'କବିତା-କଲ୍ଲୋଳ', 'ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ',
'ଇନ୍ଦୁମତୀ', 'ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ',
ଅପ୍ରକାଶ 'ରସ- ରତ୍ନାକର' ତୋର
ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତିନୀ 'ଚନ୍ଦ୍ରମା' ।

---

(୧) 'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ'—ମଧୁମୟ କବିତାର ଘୋଷା ପାଦବିଶେଷ (ପୃ ୬ ଦ୍ର) ।

(୨) ଅମୃତ କଳ୍ପନ—ଅମର କବି, ଯାହାର କଳ୍ପନା ଅମୃତପରି ମଧୁର ଓ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦ ।
'ଅମୃତମୟ'—'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ'ର କବିତାବିଶେଷ (ପୃ ୪ ଦ୍ର) ।

(୩) ଶ୍ରୀକରଣ—ଲେଖନୀ, କଲମ ।

* "ଅକ୍ଷର କୀର୍ତ୍ତିଃ ସ ଜୀବତି" । "କୀର୍ତ୍ତିରକ୍ଷର ଯାବତ୍ ତିଷ୍ଠେତ୍ ଭବତି ଭୂତଳେ ।"

ତୋ 'ଶ୍ରବଣବଧ', ସୁଦୃଶ୍ୟ 'ଅଯୋଧ୍ୟା-
ଦୃଶ୍ୟ', 'କୃଷକ-ସଙ୍ଗୀତ',
'ଭାରତୀ-ଭାବନା', 'ମହିମା' ମହିମା-
ମଣ୍ଡ ଭାବ ତରଙ୍ଗିତ ।

କଳ୍ପନାର କେଳି- ନିକୁଞ୍ଜ 'ଉତ୍କଳ-
ଲକ୍ଷ୍ମୀ' ଆଉ 'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ',
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ- ରାଜ୍ୟର ଏ ଏକ
ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜଳି ।

ଭୁବନେ ଭାରତ ଭାରତେ ଉତ୍କଳ
ଉତ୍କଳ ପିଣ୍ଡ ମୋ ପ୍ରାଣ
ଥିବାଯାଏ କାଳ ଟଳି ନ ପାରିବ
ତୋ ଅଞ୍ଜଳିକାର ଟାଣ ।

ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-ଅବସାଦ ନୈରାଶ୍ୟ-ବିଷାଦ
ଛୁଟାଇ ତୋର କବିତା
ନବୀନ ସଜୀବ ପଲ୍ଲବର ଦଳ
ଫୁଟାଏ, ନଚାଏ ସବିତା ।

ବିବେକ-ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସୁମତି-ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
ନାୟକ-ନାୟିକା ବ୍ୟଞ୍ଜିତ
ପ୍ରାକୃତିକ ଜ୍ୟୋତି ଢାଳିଛନ୍ତି ଏକା
ତୋ' ନବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ।

ସରସ ସରଳ ଲଳିତ ଭାଷାରେ
ତୋଳି ସତ୍ୟର ଉଚ୍ଚତା,
ଜାଗ୍ରତ-ହୃଦୟ ଆକର୍ଷଣ କରି,
ଥିଲା ତୋ ଶିଳ୍ପ ଦକ୍ଷତା ।

ବିଶ୍ୱପ୍ରୀତିକର ବାସ୍ତବ ଶକ୍ତିର
ବଢ଼ାଇ ଗୌରବ ସୀମା;

'ମହିମା' ତୋହର ଦେଖାଇ ଦେଇଛି
ବାସ୍ତବ କବି ମହିମା ।

(୧) କଲେ କାଳିଦାସ ଉତ୍କଳୀ-ଦାସ
ଭୂମିକା-ଦଣ୍ଡେ ଓଜନ
'ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ' 'ଇନ୍ଦୁମତୀ' ତୋର
(୨) ଗୌରବର ନିଦର୍ଶନ ।

(୩) କାଳି-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଥାଳୀ- ନୂତ ସରସ୍ୱତୀ
ବୃଷ୍ଟି କରେ ଲୁଚି ସୁଧା
ପ୍ରଣୟ-ପଲ୍ଲବେ ପ୍ରସୂନ-ସୌରଭେ
(୪) ତୃପ୍ତି ଦେଇଛି ତୋ ସୁଧା ।

(୫) ଉପମାଳଙ୍କାରେ ରୂପ ଅଳଙ୍କାରେ
(୬) କବି କନ୍ଦରଶେଖର
ତେଜିଲ କାଳିଦାସ, ସାହିତ୍ୟ-କୈଳାସ-
(୭) ବାସୀ ତୁ ଗଙ୍ଗାଧର ।

(୧) କାଳିଦାସ—ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ସଭାପଣ୍ଡିତ, ଶକୁନ୍ତଳା, ରଘୁବଂଶ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଣେତା । ଉତ୍କଳୀଦାସ—ଉତ୍କଳଭାରତୀ-ସେବକ । ଏ ସ୍ଥଳେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁକ୍ତ ।

(୨) ଗୌରବ—ଗୁରୁତା, ସମ୍ମାନ ।

(୩) କାଳି—କାଳିଦାସ ।

(୪) ସୁଧା—ରଚନା (ଶ୍ଳେଷାର୍ଥ) ।

"ପତି କହିଲ ଶୁଣ ସୁଧା ସ୍ୱରୂପିଣୀ
ରଚନା ତ ସୁଧାଗଣ ।" (ପ୍ର, ପ, ସ୍ତୁ ୬ଷ୍ଠ ସ୍ତୁ)

(୫) ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପମାଳଂକାରରେ ସୁବିଖ୍ୟାତ କବି କାଳିଦାସଙ୍କ ଯେପରି (ଉପମା କାଳିଦାସସ୍ୟ... ପ୍ରଭୃତି) ସୁଖ୍ୟାତ ଅଛି, ଉତ୍କଳ କବିତାକାଶରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ତଦ୍ରୂପ ଜନ୍ମିଥିଲା ତଳେ । ଏହି ମହାକବିଦ୍ୱୟଙ୍କର କତିପୟ ଉପମା ପ୍ରୟୋଗର ସମାଲୋଚନା ମୋ' ରଚିତ "ଗଙ୍ଗାଧର-ସାହିତ୍ୟ" ନାମକ (ଅପ୍ରକାଶିତ) ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

(୬) କନ୍ଦରଶେଖର—କୁବେର । ରୂପ—ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ।

(୭) ଗଙ୍ଗାଧର—ମେହେର କବି; ଶ୍ଳେଷାର୍ଥରେ ଶିବ ।

(୧) କାଳ-ଗୀତ ଗୁଡ଼ି—   ପାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶରେ
(୨) ଭଞ୍ଜ-ଶ୍ଳେଷାର୍ଥ ରଚନା
ନୃତ୍ୟଯୋଗ ଛଳେ   ପ୍ରତିବାଦ ଦିନା
ତୋର 'ଭରତ-ଭାବନା' ।

ଧର୍ମର ଶାସନେ   କାମ-ଉନ୍ମାଦର
ଚାପ ପ୍ରେମେ ଢାଳି ଶୋଧି
ତା' ଦ୍ରୁଏ ମାନବ   ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ
ତା'ର ତୋ 'କୀଚକବଧ' ।

ବାଣୀ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୁହେଁ   ସପତ୍ନୀ ହେଲେହେଁ
ସୁଖ ପକ୍ଷେ ସୁଜନସ୍ଥା,
ଏସବୁ କି ମୋତେ   ସୁନ୍ଦରୀ-ଜଗତେ
(୩) ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପେ କଲୁ ଠିଆ ?

କିବା ନଗ୍ନଜାତି   ଛନ୍ଦ-ଧନଦାଶୀ
ଭଗବତୀ ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ-
ଦେବାରୁ ତୋ ପାଣି-   ଜୀବନେ ମୋ ଧନ୍ୟ
ଆସିଥିଲୁ ଧବାଗ୍ନି ।

ମାତୃଜାତି ନାରୀ-   ଗୌରବ ପଦରେ
ଦେଶୋନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ,
ଆଜି ଏ ଭାବନା   ନେତ୍ରୁ ତୋ' ରଚନା
ପ୍ରଥମେ 'ଅହଲ୍ୟାସ୍ତବ' ।

---

(୧) ପାତ୍ର—ଗ୍ରନ୍ଥର ନାୟକ ।

(୨) ଭଞ୍ଜ—ଉତ୍କଳର କବିସମ୍ରାଟ୍ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ।
'ବୈଦେହୀଶବିଳାସ' କାବ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ "ବାଳୁ ନୀକଣ୍ଠିକ ଦାନ ଯୋଗ୍ୟ ଶୋଭାକୁ, ବନ୍ଧୁର କାନ ନକର ଆଲିଙ୍ଗନକୁ ।" ଶ୍ଳେଷାଲଂକୃତ ପଦାଂଶର ଏବଂ 'ଭରତ ଭବନା' ଉକ୍ତିର ଗୁଣଦୋଷର ଆଲୋଚନା "ଗଙ୍ଗାଧର ସାହିତ୍ୟ"ରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

(୩) "ଜୟ ହେ ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏକମାତ୍ର ସୁନ୍ଦରୀ ଗୁ ବସୁଧାରେ ।"
'ଉତ୍କଳଲକ୍ଷ୍ମୀ'ର ପ୍ରଥମ ପାଦ (ପୃ ୧ ଦ୍ର) ।

ଲୋକ-ଅପବାଦ   ଅପମାନ ଖେଦ
ଆଣିଥିଲ ସନ୍ତ ଜୀବନେ,
ସନ୍ତ ଚେତ ସ୍ୱାର୍ଥି   ପଣ୍ଡିତ ମନ୍ଦିର
ଖୋଜେ ପୁରାଣରେ ବନେ ।

ପତିପ୍ରାଣା ସତୀ   ପ୍ରଭୁପାଦେ ନତି
ପରମଙ୍ଗଳ ପ୍ରାର୍ଥନ
ପବିତ୍ରାତ୍ମା ସତୀ-   ପ୍ରାଣେ ଏ ମୂରତି
ରଚିଛି ତୋ 'ତପସ୍ୱିନୀ' ।

(୧) ଚିର ଶୁଭଙ୍କର   ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର
ନମୂତ ଗତ କୁଟିଳା
ଆନନ୍ଦର କୋଳେ   ବିଷାଦ, ବିଷାଦ-
କୋଳେ ଆନନ୍ଦର ଲୀଳା ।

ଅଲ୍ପଜ୍ଞ ଜୀବର   ଧୈର୍ଯ୍ୟ ପରୀକ୍ଷକ
ଧର୍ମର ଏ ମହା ଦୃଶ୍ୟ
ଦେଖାଇଛି ସୂକ୍ଷ୍ମ-   ଦର୍ଶୀ ତୋର ଜ୍ଞାନ-
ନେତ୍ରେ ତୋ 'ଅଯୋଧ୍ୟାଦୃଶ୍ୟ' ।

'କବିତା-କଲ୍ଲୋଳେ'   କଳ୍ପନାର ଦୋଳେ
ନଚାଇଛି ପ୍ରକୃତି ରାଣୀ;
'କୃଷକ-ସଙ୍ଗୀତେ'   କୃଷି-କୃଷକର
ଗୌରବ ଅଛୁ ବଖାଣି ।

(୨) 'ରସ-ରତ୍ନାକର'   ରଚନା କଳାର
ରମଣୀୟ-ରତ୍ନହାର

---

(୧) "ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱରଥ ରସିକେ,
ଶୁଭ-ସମ୍ପାଦନା ଦୁଃଖ ଉଦ୍ଭାସିବେ !" (ତପସ୍ୱିନୀ—ପୃ ୫୪ ଶ୍ଳୋ)

(୨) ରସରତ୍ନାକର—ନେତ୍ରେର କବିଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ରଚନା (ଅପ୍ରକାଶିତ) ।

(୧) ରଞ୍ଜଣ କୁମର ରସ ପୋଷାବର
ରସିକା ଭୁଷା ଭଣ୍ଡାର ।

ସୁଭଦ୍ରା-କନକା ପୁଟାଳି ସବରେ
ପ୍ରତିଭା-ବଳତା ଜାଳ,
ଭକ୍ତି-ନଇବେଦ୍ୟ ପ୍ରେମ ଅଶ୍ରୁ-ପାଦ୍ୟ
ସଜାଡ଼ିଛୁ ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ ।

ଭାବ ଗମ୍ଭୀରତା- ଗୁଡ଼ଣ 'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ'
ଦେଖାଇଛି ତେ ଭୂତେ ଭାବ୍ୟ,
ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ ତାର ଏକ ଏକ ପଦ୍ୟ
ଦେଖ ଏକ ଏକ କାବ୍ୟ ।

ଧର୍ମସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା
ଦେବାକୁ ତୋତେ ବିରକ୍ତି,
ଭଣ୍ଡକବି, ଭଣ୍ଡ- ଯାଜକଙ୍କ ପଦେ
ମୁକ୍ତି ମାଗିଛୁ ତୋ 'ଭକ୍ତି' ।

ମାତୃଭୂମି କୀର୍ତ୍ତନ ଭଣ୍ଡସେବା ଧର୍ମ
ମାତୃଭାଷାରେ ସାଧିତ,
'ହୃଦ୍‌ବୋଧନ', 'ମାତୃ- ଭୂମି'ରେ ଏ ସବୁ
କରିଛୁ ପ୍ରତିପାଦିତ ।

ମୃଣାଳେ କଣ୍ଟକ, ଚନ୍ଦନ ପାଦପେ
ଉରଗ ଜଡ଼ିତ ଯଥା,
ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟେ ଦମ୍ଭ ଦେଖାଇଛୁ ତୋର
'ଗଣେଶଙ୍କ ଆତ୍ମକଥା' ।

କହିବାକୁ ଦୂର ଦେଶ ସମାଜର
କୁସଂସ୍କାର ଆବର୍ଜନା,

(୧) ରଞ୍ଜଣ—ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନକୁମର-ଅନୁଭୂତ ।

ଥୋଇଛନ୍ତି 'ପ୍ରେତର   ଅନୁତାପ' ଆଉ
'କର୍ମଗୁଣ' ନିଦର୍ଶନ ।

(୧) ଖଚୁଆ ମିଚୁଆ   ଲୁଞ୍ଚୁଆ ପେଞ୍ଚୁଆ-
ପଞ୍ଚ ଚୌକିଆ କୌଶଳ
ଅନୁଭବ କରି,   ଫୁଟାଇଛନ୍ତି ଛବି
'ପଞ୍ଚାମୃତେ' ଅବିକଳ ।

ନରବେଶୀ ଧୂର୍ତ୍ତ-   ଘୃଣ ବାନରଙ୍କ
ଗଢ଼ନ ଦେଖି ଉଦ୍ଗାର
ଗାଇଛନ୍ତି ଶଙ୍କର,   'ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବୋଲା-
ଯାନ୍ତି ଧର୍ମ ଅବତାର' ।

ମାନବର ପ୍ରିୟ-   ଶତ୍ରୁ ଏ ଜଗତେ
କେ' ଅଛି ଆଲସ୍ୟ ବିନା ?
'ପରଶ୍ରମ'-ଭୁକ୍ତି-   ତାଙ୍କ କର୍ମ । ଚରି-
ତମ୍ଭୁ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଦିନା ।

ବାକ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ   ବାକ୍ୟବେଶୀ-ମୂର୍ତ୍ତି
ଫୁଟିଲା ମହା ପରମ,
ଏହା ଜାଣି 'ବାକ୍ୟ-   ବୀର କର୍ମବୀର'
ଆଦର୍ଶ ତୋର କରମ ।

କବିତାରେ ସ୍ତୁତି-   ନିନ୍ଦେ ମତିଶିଖା
ଥିବାର ସ୍ୱାଭାବିକତା,
(୨) ସ୍ତୁତି-ପ୍ରତିକୂଳେ   ନିନ୍ଦା ଦେବା ତୋର
ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକତା ।

---

(୧) ପେଞ୍ଚୁଆ—କୁଟିଳ ପ୍ରକୃତିର ବ୍ୟକ୍ତି ।
(୨) ଏହି ଉକ୍ତିର ଯଥାର୍ଥତା "ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ" କାବ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ "ଶଙ୍ଖପାଳ" ଓ "ଗଣ୍ଡ" ଏହି କବିତାଦ୍ୱୟରେ ସମାଲୋଚନା ସହକାରେ ଅନୁଧ୍ୟେୟ ।

ଦୋଷଦର୍ଶୀ-ଚକ୍ଷୁ- ଯାହାଙ୍କ କଥାରେ
ନ ଆଣି ଚଳେ ବିଷାଦ,
(୧) ଅନ୍ଧକାର ବୁକେ ଅନ୍ଧକାର-ମୁଖେ
ଖୋଜିଲୁ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ।
(୨) ଜଡ଼ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ- ପତଙ୍ଗମ-ମୁଖେ
ମାନବଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା,
ଦେଲଅଛୁ ଶୁଣି, ଜଣାପଡ଼େ ସେଥୁଁ
ତୋର ଗୁଣଗ୍ରାହ୍ୟ-ଦୀକ୍ଷା ।

---

(୧) ଏହି ସମୟରେ ଦୁଃଖି ଦୁଃଖି ବିପଦ ଓ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତଥାପି ତାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଟିକେ ଧୁକା ବିଚଳିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଘୋର ଅଶାନ୍ତି ଏବଂ ବିପଦ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନିର୍ଭୀକ ହୃଦୟରେ ଅସାଧାରଣ ସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଅଟଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିଗଲେ, ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କପରି ସାରହୃଦୟ ପୁରୁଷ ଠାରେ ସମ୍ଭବ । (ମେହେର କଥା—ପୃ ୨୭।୨୮ ପୃ)

"ଅନ୍ଧକାରର ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ" ଏହି କବିତାଟି "ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ" କାବ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ ।

(୨)
ମେଘ ବୋଲୁଅଛୁ ମୁଁ ଦେଉଅଛୁ ଜଳ
କୃଷି କର ମାନବ ଲଭିବୁ ସୁଫଳ
ହୋଲୁଅଛୁ ବଳଦ ମୁହିଁ ଶେରଘାଡ଼ା
ଚଷି ଖା' କହୁଅଛୁ ମାନବ ମୁଁ ଚଷି-
ଦେବ ତାହା ହେ ।

ଶସ୍ୟ ବୋଲେ ମୁଁ ଅଛୁ ମାନବ ନିମନ୍ତେ
ଶତଗୁଣେ ଫଳିବ ବୁଣିଦେଲେ ମତେ
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା କୃଷିକି ଭଜର ମାନବ
ଭୁଲି ଭୁଲି ପୋଷିଲେ ହେବର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
ସେ ଦାନବ ରେ ।

(କୃଷକ-ସଙ୍ଗୀତ—ପୃ ୬୭ ପୃ)

ପକ୍ଷୀମୁଖରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ—
ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ କାବ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ "ନର ଓ ମୟୂର" କବିତା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପତଙ୍ଗମ (ଭ୍ରମର) ମୁଖରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ—
ଜଡ଼-ଭଣ୍ଡାରର ଲୋକେ ନଥାଏ ଆଦର
ଏଣୁ ସିନା ଥରେ ଭ୍ରମିଗଲି ଦେଶାନ୍ତର ।

ତରିଶ ସୁନ୍ଦର, ମାନବ-ଚରିତ୍ର-
ଚବେଷ ଋଷି ଶବିସ୍ତା,
ସତ ପ୍ରକୃତିକ, ପ୍ରକୃତିକ ଆଜି
କାଏ ବେଦବ ସ୍ତନଃବଳା ?

ଲଳିତ ସ୍ୱାଭୀଳ ମଧୁର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସାର୍ଥକ-ଶବ୍ଦଯୋଜନା,
'ସୁଭବ-ସୁକବି'- ଉଚ୍ଚରନ୍ତୁ ତୋର
ବେଦଇଅଛି ମନ୍ତ୍ରାମନା !

ବସନ ଭୂଷଣ ବାଲେଗନ ଯାହା
ସେତିକ ବେଦବ ସୁନ୍ଦର
ସୁତ ପରିମିତ ରଖି ବଶୋଭିତ
କରିଛୁ ମୋ କଲେବର ।

ଯୁଗ ଅନୁରୋଧେ ମଣ୍ଡି ନ ଥିଲେହେଁ
ମୋ ଅଙ୍ଗେ ଶବ୍ଦାଳଂକାର
ଦ୍ରତିଶ୍ୱ ବଳରେ ଦେଖାଇ ଦେଇଛୁ
ଶବ୍ଦର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ।

ତୋ କବିତା ମୋର 'ବାଳ୍ମୀ-ଝଙ୍କାର'
ଲୁଚେ ଦ୍ରଳାପ-କଳ୍ପନା,
କାନ୍ତିତ-ସ୍ୱପ୍ନର ସ୍ରଷ୍ଟା ନୂତନ ତୋର
'ଅମୃତମୟୀ' କଳ୍ପନା ।

ଦେଖିଲ ମାନବଙ୍କର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଅଭ୍ୟନ୍ତର
ସ୍ୱାର୍ଥପାଇଁ ନ କରନ୍ତୁ ଧର୍ମର ବଳ୍କୁର । (କବିତା କଲ୍ଲୋଳ—ପୃ ୮୫ ପୃ)

ଲୋକମାନେ ଦେଇଥାନ୍ତି ପନ୍ଥ ଖର ଖର
ସ୍ୱପଦ ଦାଳକୁ ତାର ପ୍ରତି ଏ ଦେଖର ।
କୃଷ୍ଣବହନ ବଟେ ଏବେ ସମାଦର
ଧର୍ମ ଅବତାର, ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କର । (କ: କ: ପୃ ୮୭ ପୃ)

ତୋ କବିତ୍ୱେ ଦୁଗ୍ଧ- ମଧୁରତା ଅଛି,
ନାହିଁ ମଦ୍ୟ-ମାଦକତା
ତାହା ସିନା କାବ୍ୟ, ଥାଏ ଯହିଁ ସାର୍ବ-
ଜନୀନ ଉପାଦେୟତା ।

ରାଜ-ନୀତି ଧର୍ମ- ନୀତି ଅର୍ଥନୀତି
କିବା ଲୋକଶିକ୍ଷା-ନୀତି,
ନୈତିକ ଚିନ୍ତା ଦେଖ ତୋ କବିତା
ଢାଳେ ପାଠଜନ ପ୍ରୀତି ।

ସାରସ୍ୱତ ସାର- ଧନ-ଭଣ୍ଡାରର-
ଦ୍ୱାର ଉଦ୍‌ଘାଟିବା କଳା,
କଳା ଯୋଗେ ସିନା ତୋ କୃତି ରଚନା
ଲଭିଛି ସାର୍ଥକତା ।

ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ ପାଉଛି ତୋ କାବ୍ୟେ
ଆଉ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ,
ମୋହ ମତେ ତାହା ବାସ୍ତବିକ ମହା-
ଭବର କବି-ମହତ୍ତ୍ୱ ।

ଆତ୍ମ-ଶୋଚନୀୟ- ଅବସ୍ଥା, ଆବର
ଅଦ୍ଭୁତ ନିନ୍ଦା ପ୍ରକାଶ,
ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘାଠାରୁ ନିନ୍ଦନୀୟ ତାହା
କୃତ୍ରିମ ସତ୍ୟତାଭାସ ।

ଏ ତୁଚ୍ଛ ଜନ୍ମ ତୋତେ ଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି
ତୋ’ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ରଚନା,
ଏହା ମଧ୍ୟ ତୋର ‘ମହାକବି’ ପଦ-
ଗଉରବର ସୂଚନା ।

ମୋ ନାମେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦେଇଗଲୁ ଯାହା
ସାହିତ୍ୟ-ଧର୍ମ ପ୍ରସଙ୍ଗେ,

ତାଂ ବଦଳେ ନାନା ଆସନ୍ତୁ ସେମାନେ
ଥାପୁରନ୍ତୁ ମୋର ଅଙ୍ଗେ ।

କେତେଗୋଟି ନକାନ ଭ୍ରାତା ଛନ୍ତି ତୋର
ଖଟି ମୋର ସେବା-ବ୍ରତେ,
ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତିଅଙ୍ଗ କାଟି ନବରଙ୍ଗ
ଦେଖାନ୍ତୁ କବି-ଜଗତେ ।

କେଉଁଠି ବା ମୋ ପଦ- ଭୂଷଣକୁ ମଣି
ଦୂଷଣ ପଦ-ଶୃଙ୍ଖଳା,
ଏସମାନେ ଶକ୍ତି ଦେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତି
ଖୋଲି ଛନ୍ଦ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ।

ସଦନକୁ ଛାଡ଼ି ବାଧାବନ୍ଧ ନାଡ଼ି
ବୁଲିବା ଏଙ୍କର ଧର୍ମ,
ଏ ଭାବନା ଆଣି କିବା ଏଙ୍କ ଠାଣି
ରଚିନ୍ତୁ ତୋ' ନବକର୍ମ ।

ଅବା ଭୂଷା-ଜାଲି ଛୋଇଦିବ ବୋଲି
ତୋ ମାତୃଦେବୀ ଚରଣ,
ଚେଲକୁ ସେ ଛନ୍ଦ ମଣି ଅପଦ
ମନର ଅନୁସରଣ ।

ଧନ, ମୋର ପାଦ- ଝୁମ୍ପୁଝୁମ୍ପୁ ନାଦ
ଶ୍ରବଣେ ତୋ ବେଶୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା,
ଦେଲୁ ତେଣୁ କର୍ଣ୍ଣ- ଶୋଭିଣୀ-ସୁବର୍ଣ୍ଣ-
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ନୂପୁର-ଉପଧା ।

ନାମ ମାତ୍ର କେଁ ବା କଣ ତମାର ସେବା
ଲଭି ହୃଦେ ଅହଙ୍କାର,

*ଚୌର ସାମର୍ଥ୍ୟରେ ପର ପଦାର୍ଥରେ
ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଅଧିକାର ।

ଅଧିକାଂଶ ଛନ୍ଦ ମାତୃଦ୍ରୋହୀ; ଭ୍ରାତୃ-
ଭାବ-ପ୍ରୀତି ପରିହରି,
ଜାତି ବଜାଇରେ ବାର ହୋଇଛନ୍ତି
ଅହଂକାରୀ ଭାବ ଧରି ।

ମରାଳ-ମନ୍ଥର- ଗତି ଅନୁକରି
ବର୍ଜନ କଲେ ଗମନ
ପ୍ରକୃତି-ବିକୃତି- ସଉନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୁଗ୍ଧ
ହେବାକୁ ଦର୍ଶକ ମନ ?

କେତେକ ସାହିତ୍ୟ- ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ, କେତେ
ଛନ୍ଦ ଗୁଟ୍-ପଟ୍ କରି,
ସ୍ୱାଧୀନ-ସ୍ୱଭାବେ ଆଜି ଦେଉଛନ୍ତି
ମୋ ବକ୍ଷେ କଳଙ୍କ ଭରି ।

ଅଧେ ଛନ୍ଦ ବାକ୍ୟ- ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ରାଟ
ଗର୍ଦ୍ଧା-ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଧମକେ,
ହତୋତ୍ସାହ କରି- ଦିଅନ୍ତି ଭବିଷ୍ୟତ-
କାଳ ନବୀନ ଲେଖକେ ।

ଏଭଳି କେତେକ ପୁଅ ଛନ୍ଦ, ଯାଙ୍କୁ
ଜାଣି ମୋ ମହତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣା,
ମୋ ଛାତିରେ ମୋ କୋଳେ ବଢ଼ି ସେ ଦେଖାନ୍ତି
ମୋ ପଦସେବାରେ ଘୃଣା !

କେଉଁ ଭବବ୍ୟଞ୍ଜୀ- ଭଷାରତ୍ନ ଅବା
ଭଜନାଙ୍କୁ ମୋର କୋଳେ ?

* ପଦାର୍ଥ—ବସ୍ତୁ; ଶ୍ଳେଷାର୍ଥରେ ପଦ ଓ ଅର୍ଥ ।

ଯେବଣ୍ଟାନ ପରି ଚିର ପଦାଶ୍ରିତ
ହେଉଅଛନ୍ତି ନିଜ ତୋଟେ !

ଯା' ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିବ ଚେର ବସ୍ତୁ
ଗନ୍ଧ ଲୁହନ୍ତି 'ନନ୍ଦନ',
ପୁଷ୍ପ-ଅଳଙ୍କାର ଗୁଳନ ହେଉଥିଲେହିଁ
ଜନନୀ ପରସ୍ପ ଚନ୍ଦନ ।

ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସ୍ମରିବା ଉଚିତ
କାହିଁ ମୋର ପୂର୍ବ ଟେକ ?
ଯା' ଶିଖ ବୁଝିଁଲେ ଗାଣ ଗଣିଗଣ
ଲତିକ ମୋଡ଼ୁଥିଲେ ବେକ ।

ଆଦ୍ୟ-ମଧ୍ୟ-ଅନ୍ତ- ମାଳ-ଦନ୍ତା-ଶବ୍ଦ-
ଯମକ, ବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ,
ଶ୍ଳେଷ, ପ୍ରହେଳିକା, ବକ୍ର-ଉକ୍ତି, ବନା
ଅବନା, ସର୍ବୋପ୍ରାସ ।

ସିଂହାବଲୋକନ, ବ୍ୟାଘ୍ରଗତି, ମେଷ-
ଯୁଦ୍ଧାଦି ଗୋମୂତ୍ର ଛନ୍ଦ,
ଅନ୍ତର୍ଲିପି, ବହି- ର୍ଲିପି, ପୁନରୁକ୍ତ-
ବଦାଭାସ, ଚିତ୍ର-ବନ୍ଧ ।

ଷଟ୍‌ସ୍ଥ୍ୟ, ନବସ୍ଥ୍ୟ, ଦନ୍ତି-ଚୈତାକ୍ଷର
ଲୋମ, ବିଲୋମ ଶୃଙ୍ଖଳା,
ଏ ଚୁଇଁର ନୂଆ ଅଳଂକାର ମୋର
ଚିହ୍ନିବାର ଆଶା ଗଲା ।

(୧) ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଅଭି- ମନ୍ୟୁ ଲୋଡିନୁ
ଭଜିଲେ ତା'ଙ୍କ ସମାନ

(୧) ସୁଖାସାହିତ୍ୟ-ରାଜ୍ୟରେ ଭୂମଣ୍ଡଳ ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପଂକ୍ତିସ୍ଥ "ବିଦଗ୍ଧଚିନ୍ତାମଣି" କାବ୍ୟ ପ୍ରଣେତା କବିବର ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର ।

କଏ ଆସିଲୁ ହେ' ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ପଦେ
ବଢ଼ାଇବ ମୋ ସମ୍ମାନ ।

ଅସିଥିଲ୍ ମାତ୍ର ଅନୁଦିନେ କାଳ-
(୧) ସ୍ରୋତେ ଭାସିଗଲ୍ ରଥ,
ନବତ୍ର ସାହିତ୍ୟ- କାନନେ ଫିଟାଇ
ସୁଦୃଶ୍ୟ ରାଜପଥ ।

(୨) ସାଧୁ ଗୁଣାକର- ରାଧୁ ସୁଜ୍ଞ ମୋର
ନବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ-ବନାଣି
ନଦୀ କୂଳ ଶିର- ଧାତ୍ରୀ-ଜନନୀର
ବର୍ଣ୍ଣିଗଲ୍ ଶୋଭାରାଶି ।

(୩) ସୌଭାଗ୍ୟ ଗୁଣ ମଧୁଁ ସେକ୍ସପର ମଧୁ
ମୋ ହୃଦୁଁ ଦେଲ୍ ଅନ୍ତର
ପ୍ରାଚ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତର ଉଦ୍ଧ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟର
ଅଣିଦେଇ ରୂପାନ୍ତର ।

ସମାଜର ଚିତ୍ର- ପ୍ରଦର୍ଶନ ଛଳେ
(୪) ଉତ୍କଳର ନବ ବ୍ୟାସ,
ନବ ରଙ୍ଗ ଢଙ୍ଗେ ହସାଇ ରସାଇ
ଗଢ଼ିଗଲ୍ଲ ଉପନ୍ୟାସ ।

ସପ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗ ସେନା- ପତନ ହସାଇ
ଥିଲ କରମ ଆଦରି,
(୫) ମେହେର, ମହାନ୍ତି ଆହନ୍ତି ତ ବୋଲ
ଦୁଃଖ-ଚିନ୍ତା ଦୂର କରି ।

(୧) ଭକ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ବଳଦେବ ରଥ ।
(୨) ରାଧୁ—ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟବାହାଦୁର ।
(୩) ମଧୁ—ରାଓ ମଧୁସୂଦନ ରାୟବାହାଦୁର ।
(୪) ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସକବି ମହାତ୍ମା ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ।
(୫) ମେହେର—କବି ଗଙ୍ଗାଧର । ମହାନ୍ତି—କବି ଚିନ୍ତାମଣି ।

ମୋ' ହୃଦ-ଗଗନୁ ଅକାଳେ ଯା ଖସି
ଗଲୁ ମେଘର-ମିହିର।†
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପୂଜାରେ ଯୁଝି ଦେଖିଲେ କି
(୧) ଆଖଣ୍ଡଳ ଏ ମନ୍ଦିର।*

ନାହିଁ ସେ' ଦେଶରେ ସ୍ୱାର୍ଥ-ବିଜଡ଼ିତ
ଦୁର୍ବିଚାର-କୋଳାହଳ,
ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ-ମରୁତ କଣ୍ଟକିତ-ଘୃତ
ଖଳ-ନୟନ-ଅନଳ।

ନାହିଁ ସହିଁ ଦ୍ୱେଷ ଅହଂକାର କ୍ଲେଶ
ନାହିଁ ଦମ୍ଭ ଅଭିମାନ,
ପବିତ୍ର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ- ପୂଜ୍ୟ-କବି, ତହିଁ
ବଢୁ ତୋ ପଦ ସମ୍ମାନ।

ଯାଅ ବନ୍ଧୁ, ସ୍ୱର୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସଭାରେ
ଆଗେ ଆଲିଙ୍ଗିବା ପାଇଁ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ଆଜ ଅଛିନାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ର
ତୋର ପଥ ଚାହିଁ ଚାହିଁ।

ତୁମ୍ଭ ଦିବ୍ୟରଥେ ଅନାଇଣ ପଥେ
ଦୋଳି ପାରିଜାତ ହାର,
(୨) 'ସ୍ୱାଗତ କବୀନ୍ଦ୍ର' ବୋଲି ରାମଚନ୍ଦ୍ର
ଦେବ ପ୍ରୀତି-ଉପହାର।

'ଜୀ ହୁଅନ୍ତୁ ଜନମ- ଚିର-ସେବା ଘର
ସମ୍ପ୍ରତି ଆସିଲ' ବୋଲି

†-ମିହିର—ସୂର୍ଯ୍ୟ।
* ଏ ମନ୍ଦିର—ଏ ସ୍ଥଳରେ କେବଳ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ।
(୧) ଆଖଣ୍ଡଳ—ଇନ୍ଦ୍ର। (୨) ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ୰ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଦେଓ।

ଫସ୍ପୁଟିବ ତୋତେ ମଧୁସୂଦନ ମୋ
ସରଳ ହୃଦୟ ଖୋଲ ।

ଅନାଇ ତୋ ମୁଖ ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦ ସୁଖ
(୧) ଲଭିବ ନେତ୍ର ସଚର,
'ଆଉ କଣ୍ଟ ଲେଖି- ଅପିଚ୍ଛକ' ବୋଲି
ସମ୍ଭାଷିବ ମୋ ଫକୀର ।

ଅଜ, ସତ୍ୟରଙ୍କ, ଶ୍ରମ ଆଦି କଙ୍କ
ଆଶ୍ରି ଭେଟେବଙ୍କ ଆଗେ
ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତେ ରାଧାନାଥ ଚତେ
ଚିଲ୍କାଳଦେବ ସଭରେ ।

ଶକୁନ୍ତଳା, ସତୀ- ସୀତା, ଇନ୍ଦୁମତୀ
ଶାପ-ବିମୁକ୍ତା ଅହଲ୍ୟା
ସୋଦାମିନୀ ଉଷା ସତୀ-ଶିରୋଭୂଷା-
ସାବିତ୍ରୀ, କଉଶଲ୍ୟା ।

ବାଧାବିଘ୍ନ ଟାଳି ନାରୀଧର୍ମ ପାଳି
ଗଣଣାନେ ଆହ୍ଲାଦ,
(୨) ଶାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣନ୍ତ, ନବେସ୍ତୁ ତୋପ୍ରତି
ପ୍ରଦାନବେ ଆଶୀର୍ବାଦ ।

(୩) ପାପେ ଅବହେଳା 'ପଦ୍ମିନୀ'ଙ୍କ ଠେଲି
ନ ଥିବାରୁ କୃପାନଲେ

---

(୧) ସଚ—ବାମଣ୍ଡା ମହାରାଜ ୰ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବ ।

(୨) ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ-ନିର୍ଭର କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ପାର୍ବତୀ, ଉଷା, ନନ୍ଦକେଶରୀ, କେଦାର-ଗୌରୀ ପ୍ରଭୃତି ବାହ୍ୟାଡମ୍ବର କାବ୍ୟ-କବିତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ ଥିଲେ । ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ—ତାଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ରଚନା (କାବ୍ୟାନୁବାଦ) "ଇନ୍ଦୁମତୀ" ବ୍ୟତୀତ ତପସ୍ୱିନୀ, ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ, କୀଚକବଧ, ଅଯୋଧ୍ୟାଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ରଚନାଶୈଳୀ ତଥା ଭଙ୍ଗୀରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ମିଳେ ।

(୩) ପଦ୍ମିନୀ—ମେହେର କବିଙ୍କର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟବିଶେଷ ।

ଦପଦପ ହୋଇ   ତୋ ଚରଣ ଧୋଇ
ଦେବ ସେ ସ୍ୱର୍ଗଙ୍ଗା-ଜଳେ ।

ବସନ୍ତ-ଗ୍ରୀଷ୍ମ-   ବରଷା-ଶରଦ
ସହ ହେମନ୍ତ ଶିଶିର
ନନ୍ଦନବନର   ଫୁଲହାର ଗୁନ୍ଥି
ମଣ୍ଡିବେ ତୋ' ବକ୍ଷ ଶିର ।

(୧) ଆଦିକବିଙ୍କର   ଅନ୍ତଦଶେ କୋକିଳ
ପାରିଜାତ ଡାଳେ ବସି
ଗାଇବ ତୋ ଯଶଃ-   ସଙ୍ଗୀତ ଅଜସ୍ର
ବାଇ କଳକଣ୍ଠ ବଂଶୀ ।"

ଏବା କହୁ ଦେଖ   ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି
ସମ୍ବରିଲେ ଶୋକ-ଭାଷା
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଲବ   ଶୁଣିଦେଛେ ଆଜି
ଦଏ "ଭରତ-ଅମାସ୍ୟା" ।

(୧) ଆଦିକବି—ବ୍ରହ୍ମା, ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମୀକି ।

ପ୍ରଶସ୍ତ-ନିର୍ଝର

ଭୂମିକା

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର'ର ପାଣ୍ଡୁଲେଖା ପାଠ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମୋତେ ମିଳିଛି । ମାନବର ଆଦିମ କାଳର ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଣୟ ଓ ତାହାର ମହିମାମୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ତଥା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପୁସ୍ତିକାଟିର ଉପଜୀବ୍ୟ ବିଷୟ । ଏକଦା କାବ୍ୟ-ନାୟକ ନିଜ ତରୁଣ ଜୀବନରେ କୌଣସି ବାଲ୍ୟ-ସ୍ୱବାନ୍ଧିତା ତରୁଣୀର ପ୍ରଣୟରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଓ ସେହି ପ୍ରଣୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଭୋଗ ନ ହେଉଣୁ ତାଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ବିଚ୍ଛେଦର ଏକବର୍ଷ ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାୟିକାର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ଓ ସେହି ମୃତ୍ୟୁଜନିତ ପ୍ରଣୟୀର ବିରହ-ବ୍ୟଥିତ ପ୍ରାଣରେ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ବେଦନା ଅନୁଭୂତ ହେବାରୁ ସେ 'ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର'-ବିଷାଦରାଗିଣୀ-ମର୍ମରିତ ଗିରିକନ୍ଦର ସ୍ୱନ ତୋଳିଲନ୍ତି । ଶେଠ ମହୋଦୟ ଏହି ଗାନରେ ସମ୍ବେଦନ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତିକାଟିର ଉତ୍ତରଭାଗ ପାଠକଲେ ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ହୁଏ । କରୁଣରସର ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ଏହା ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ।

ଲେଖାଟିର ଭାଷା ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ; କିନ୍ତୁ ସର୍ବତ୍ର ଉପଧା ତଥା 'ର' ଅନ୍ତ୍ୟ ରକ୍ଷା ଦିଗରେ ସେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିବାରୁ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ଭାଷାର ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଘଟିଛି । ସ୍ୱତ ଅନୁଯାୟୀ ଭାଷା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଆଉ ଟିକିଏ ସରଳ, ତରଳ ତଥା ସୁବୋଧ ହେବାର ଥିଲା । ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ କାବ୍ୟରେ ବହିର୍ଦ୍ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଘଟଣାବଳୀ ପ୍ରଦର୍ଶନର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିବାରୁ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅବହେଳିତହୋଇଛି । ଭଙ୍ଗୀର ପ୍ରଭାବରୁ ଶେଠ ମହୋଦୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ ତାଙ୍କର ବୟସ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସେ ଦିଗରେ ତାଙ୍କୁ ନୂତନ ଭାବରେ ଠିଆ କରାଇ ପାରିଛି । ସର୍ବତ୍ର ଉପଧା ଓ 'ର' ଅନ୍ତ୍ୟ ରକ୍ଷା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଥିବାରୁ ପଦମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । ଗୋଟାଏ କଠିନ ନିୟମରେ ଆବଦ୍ଧ ଥାଇ ହୁଏତ ସେ ମୁକ୍ତ ଆକାଶର ବିହଙ୍ଗମ ଭଳି କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାର ଅବସର ପାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ତଥାପ

ଭାଷାର ସରଳତା ଏବଂ ଗମ୍ଭୀର ଭାବ ରକ୍ଷା ଦିଗରେ ସେ କମ୍ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରାଦେଶିକ (ସମ୍ବଲପୁରୀ) ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ନେଇ ଭାଷାର ସାର୍ବଜନୀନତା ନଷ୍ଟ ହେବାର ସେପରି ଆଶଙ୍କା ଆସେ ନାହିଁ; ଯେହେତୁ ଅନେକାଂଶ ପୁସ୍ତିକାଟିର ଗଳ୍ପ ପରିପୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ସହାୟ ହୋଇଛି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ପ୍ରଣୟ-ମଧୁର ପରିବେଷଣ ସହ ସମାଜପ୍ରତି ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦୀପକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ତାଙ୍କର ନବୋନ୍ମେଷଶାଳିନୀ ପ୍ରଜ୍ଞାର ପରିଚୟ ଦିଏ ଓ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦରେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବିର କବିତ୍ୱ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଦୈନ୍ୟ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଜୀବନରେ ଶେଠ ମହୋଦୟଙ୍କ ଏଭଳି ସାଧନା ପ୍ରଶଂସନୀୟ ।

ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ପ୍ରଣୟିନୀ ନିକଟକୁ ପ୍ରେରିତ ପତ୍ର 'ପ୍ରଣୟ-ପତ୍ରିକା' ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହା ପୁସ୍ତିକାଟିର ଶେଷ ଭାଗରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା, ଭାବ, ତଥା ମୌଳିକତା ନେଇ ଲେଖକଙ୍କର କମ୍ କଳାପାଟବ ପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ, ପ୍ରଣୟ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ 'ଚେଟକ-ପାସୋର୍-ପସର୍', 'କାମ-ଦରବାର' ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରୟୋଗରେ ଲେଖକଙ୍କର ନବ-ଉଦ୍ଭାବନୀ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳେ । ତଦୁପରି ପ୍ରେମର ମଧୁର-ସ୍ପନ୍ଦନରେ ପୁସ୍ତିକାଟି ଯେପରି ଉଚ୍ଛଳ, ରସିକତାର କୋମଳ ଉନ୍ମେଷ ନେଇ ତାହା ସେପରି ସ୍ୱାଦ୍ୟ ଓ ହୃଦ୍ୟ । ମୂଳତଃ ରଚନାଟି କବିତ୍ୱମୟୀ ହୋଇ ପାରିଛି । ଇତି ।

ପାଣିମୋର
୮-୫-୮୯

ଶ୍ରୀ କେଶବ ମେହେର

ପ୍ରଣୟ-ନିର୍ଝର

ପୂର୍ବଭାଗ

(ସମ୍ଭୋଗ ବା ମିଳନ)

(ବୃତ୍ତ—ରାମକେରୀ)

(୧) ଥିଲା ଏକ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ
ଗୋଟିଏ କୁଡ଼ିଆ ଘର,
ସେ ଘର-ଅଙ୍ଗନୀ ବିଜୁଳି
ଯେସନ୍ତେ କଳାମେଘର ।
ବଡ଼ ଧ' ଭଉଣୀ ମା' ବାପ
ପୁଣି ବେନି ସୋଦର,
ସଭିଙ୍କଠାରୁ ପାଏ ସେ'
ଅତି ସ୍ନେହ ଆଦର ।
ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତା ନ ହେଲେହେଁ
ଉଚ୍ଚ ଜ୍ଞାନ-ସମ୍ଭାର,
ଘରତେ ଦେଖାଉଥିଲା ତା'
ଆଚରଣ ଦେବୀର ।
ଚଢ଼ି କୁଡ଼ିଆରେ ସଙ୍ଗୀତ
ନାଟ୍ୟ ନାନା ରଙ୍ଗର,
ସରଳ କବିତା ତରଳ
ସ୍ୱର ଭଙ୍ଗୀ ଢଙ୍ଗର ।

---

(୧) କୁଡ଼ିଆ—ଗୃହବିଶେଷ ।

ଭୃଟମାନ-ଅଟମାନଡା
ନବ ମୁରଲୀକାର,—
ଛୁଟି-ଛବଟାନ କବାର
ବୃଥା ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର ।

ଗୋଲ୍ ପୟୋଧର୍ ଗୋଲପ
ଧର୍ ରଙ୍ଗାଧରର୍,
ଚରବତ ବଳ' ମିବ ନ ଦେଖି
ଅଟେ ଖୋଲି ଶରୀର୍ ।

(୧) ରୂପଗରବିଣୀ ସୁଧଡ଼-
ପ୍ରେମ-ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଗୁମର,
(୨) ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟି ଥିଲ୍ କ
ତାକୁ କଣ୍ଟକୁମର ?

ଷୋଳବର୍ଷୀ ସେ' ସୁନ୍ଦର-
ମଣି ରମଣୀବର,
ପୀରତି ଆପଣେ ପରଡ-
ଧନ ଧାଏ ଖଦର ।

(୩) ଘନପୁଷ୍ଟା ରଜ ଉକୁଣ୍ଠା-
କମଳଣ-ଭ୍ରମର,
(୪) କନ୍ଧରକୁ ଏଡ଼ି ଦେଇଛି
କେଉଁ ମୂର୍ଖ ଭ୍ରମର ।

ଲଟିଲି ଦୁହିଙ୍କ ଗଳାରେ
ଦୃଢ଼ ପୀରତି-ଡୋର,
(୫) ପ୍ରେମ-ହୁମାଗୁଡ଼ି-ଗଣ୍ଡରେ
ବୁଡ଼ି ହେଲୁଁ କୁଡ଼ୋର ।

---

(୧) ରୂପଗର୍ବିଣୀ—"ମୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ" ଏହି ଧାରଣାରେ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀର ଅଭିମାନ ଆସେ ।
(୨) କଣ୍ଟକୁମର—ଲଜ୍ଜା । (୩) ରଜ ଉକୁଣ୍ଠା—ପୁଷ୍ପଧୂଳି ମାଖିଥିବା; ରଜୋବତୀ ହୋଇ ଯାଇଥିବା । (୪) କନ୍ଧର—ସୁବାସ; (ଲକ୍ଷ୍ୟାର୍ଥରେ) ଅଘ୍ରାଣ । (୫) ହୁମାଗୁଡ଼ି—ହୁମାରେ ଥିବା ଶିବମନ୍ଦିର । ଏହା ସମ୍ବଲପୁରର ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ।

ପ୍ରେମରସପୂର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗୀତ
ହେଲା ଦିଶି ମଧୁର,
ମନ ମୋହିନେଲା ମନୋଜ୍ଞ-
ଗୁଞ୍ଜାରବ ଝଙ୍କାର ।

ଭୁଲିଗଲା ମନ ସମସ୍ତ
ସ୍ନାନ-ପାନ-ଆହାର,
ସୁଧାକଣା ମଧୁ-ପ୍ରସାଦ
ପାଇ ରସନାଦ୍ୱାର ।

କ୍ଷଣିକ ବିଚ୍ଛେଦ ଲାଗିଲା
ପ୍ରାଣେ କୋଟି ବର୍ଷର,
ପୀରତି-ପଥରେ ନ ଘଟି-
ବାନ୍ଧୁ ବାଧା-ମନ୍ଥର ।

ନିରୂପଣ କରେ ରସିକା-
ଶ୍ରେଣୀ ତା’ ଉପଚାର,
ସତେ ବା ବାଞ୍ଛାରେ ସମସ୍ତ
ଜାଗି ଦେବା ନିଶାର ।

ଗୁଞ୍ଜରୀ-ମରମ ବୁଝିବ
ସେହୁ ପ୍ରେମ-ଚତୁର,
ମଧୁବନ ସେ’ ଧନ ଚତୁରୀ-
ମନ ହୁଏ ଆତୁର ।

ପଠାଇଦିଏ ସେ’ ମୋ’ଠାକୁ
ଶତ ଦାନ ଭେଟର,
ଶିଶା ହୋଇଥାଏ ଗଣ୍ଠିରେ
ବଦ୍ ବନ୍ଦ୍ ଅତର ।

ସେତେ ଧନ ଥାଏ ସୁନ୍ଦରୀ-
ଲଲାଟ ଟିକା ସିନ୍ଦୂର,

କୁତ୍ତୋର—ମତ୍ସ୍ୟବିଶେଷ । ଏହି ଜାତୀୟ ମତ୍ସ୍ୟଙ୍କ ବର୍ତ୍ତୁଳ ପୁଚ୍ଛର ପାର୍ଶ୍ୱରେ (କୁତ୍ତୋର) ନିର୍ଭୀକ ନିଷ୍ପନ୍ଦ ଭାବରେ ସଞ୍ଚରଣ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଯେତେଦିନ ଯାଏ ତା'ପାଇଁ
ମୋତେ କରଏ ଦୂର ।

ସେଦିନ ନାଚଣା-ବାଜଣା-
ଭଣା ପାଦ-ନେପୁର,
ଜଣାଏ ସେଦିନ ଯିବାକୁ
ତାଲା ସଙ୍କେତ ସ୍ୱର ।

ଚଳାପ୍ରାଣୀ କଳା କୁନ୍ତଳୀ-
ଆଖି କଜଳ ଗାର,
ଦେଖିଦେଲେ ଉଠେ ମରମେ
କଳା ଜାମ ଅଙ୍ଗାର ।

କାମକାଣ୍ଡ ବାକି ନଥିବା
ଧନେ ସାଜି ହେବାର,
ବଦଳେ ସେ ଗୀତ ସେ' ଜାଣେ
ପ୍ରୀତି ମାଜି ଦେବାର ।

ରଖିବାକୁ ଠାଣ ଫକାଏଁ
ଶ୍ୱାସ ନେଇବ ଟେକର,
(୧) 'ନଛି' ବୋଲି ମୃଦୁ ମନ୍ତ୍ରର
ଦମି ଛଡ଼ାଏ ଦର ।

ଲହନଠୁଁ ବେଶୀ ଗୋପନ
କଥା କହେ ନେତର,
କାନଠୁଁ ମୋ ଗାନ ଅଧିକ
ଶୁଣେ ତାର ଅନ୍ତର ।

ଲକରଖା ଅଙ୍ଗେ ନକର
ଦେଡିକ ରସାଳସାର,
ଖୋଣ୍ଡାଇବା ଘଟକ ବଡ଼ାଇ
ଦିଏ ଶୋଭାର ସାର ।

(୧) ନଛି—ଘଣ (ଜରଥ-ସନ୍ଧିଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦ) ଡକାଡ଼ିବାପାଇଁ ବାମହସ୍ତର ଦୁଇଟି ଅଙ୍ଗୁଳିର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଲଗାଇ ଏହି ନଛି ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯାଏ । ଏହା ସମ୍ବୋଧନସୂଚକ ଶବ୍ଦ ।

ପ୍ରୀତି-ମଧୁଚକ୍ର ନବୀନ
ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁର,
ହାସ-ଲାସ-ବେଶ ସକଳ
ବୋଧ ହେଲା ମଧୁର ।

ସମସ୍ତ ବିଶେଷେ ଅବାଧ-
ଶରବିଦ୍ଧ ଦେହର,
(୧) ଗହ୍ୱଦ ବହି କି ଆଖିରୁ
ଅରବିନ୍ଦ କହ୍ଲର ।

ଘଟି ଯାଉଥାଏ ଏପରି
ଦିନେ ଦିନେ ବାସର,
ଜଣା ପଡ଼େ ନାହିଁ କଦନ
ଆଜି କେଉଁ ମାସର ।

ଲଗର ଯାତରା ପରବ
କର୍ମା ଓଷା ବ୍ରତର,
ଚୂଡ଼ା ଭକଟରେ ନଥାଏ
ଅନ୍ନ କଣ୍ଠ ଖାତର ।

ଗାଁଗ ଗ୍ରାମେ ରଥ ଯାତରା
ହେଲେ ହେଉଁ ହାଜର,
କାଳିଆ ସୁଭଦ୍ରା ଉପରେ
ସେତେ ନାହିଁ ନଜର ।

କଣି ରଙ୍ଗ ଖଜା ମିଠାଇ
ଶଙ୍ଖା ପାନ ଅତର,
(୨) ଫେରିଲୁ ବେଳେ ଛାଁ' ପିଠାଇ
ବାଟେ କରୁଁ ବତର ।

(୩) ଅସିଲେ ସେପରି ଦଶରା-
ତାଲଖାଇ-ଡିହାରି,

(୧) ଗହ୍ୱଦ—ସ୍ୱେଦ । ଅରବିନ୍ଦ—ପଦ୍ମ, କାମଦେବଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଶର । କହ୍ଲର—ସୁବାସ ।
(୨) ବତର—ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବରେ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧର ବହାସ୍ଥାନ ଚହଣ (ସ୍ଥା:ଶ:) ।
(୩) ଡହାରି—ଚଇପତାଣି (ସ୍ଥା:ଶ:) ।

(୧) ଅଙ୍ଗର ନଲିଆ-ବାଲିଆ
କୁଞ୍ଜେ କରୁଁ ବିହାର ।

ବରଗୁଣ୍ଠା ହାତେ ବଢ଼ିଆ
ରସେ ରଞ୍ଜି ଅଧର,
ସେ ବୋଲେ ମୁଁ ହେବି ରାଧିକା
ତୁମେ ମୋ' ବଂଶୀଧର ।

କାର୍ତ୍ତିକ ଶେଷେ ଯେବାଳେ
ପଶେ ମାର୍ଗଶିର,
ମାର-ଅଦାଲତ ପଦାକୁ
ଖସେ ମଦାଳସୀର ।

(୨) କରମା ନାଚେ ଯେ ଦରମା
ଦିଏ ବୋଡ଼ାସମ୍ବର,
ଖାଇ ପାଇନାହିଁ, ନଥାଏ
ମଧ ଲେଣ୍ଡା ଆମର ।

(୩) 'ଶୁଆନା' ନାଚର ଦେଖାଇ
ଦିଏ ନାନା କସୂର,

(୧) ନଲିଆ—ଅପ୍ରଶସ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ । ଲିଖିତ ନଲିଆର ନାମ "ବଣ୍ଡା ମେହେର" । ଏହାର ଧାର ଅଙ୍ଗନଦୀରେ ପଡ଼େ ।

(୨) କରମାନାଚ—ବୋଡାସମ୍ବର ଅଞ୍ଚଳର କରମା ନାଚରେ ପ୍ରାୟ ୮୦ ଜଣ ଯୁବକ ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ଯୁବତୀ-ଟୋକୀ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ମାଦଳ ବଜାଇବେ । ଟୋକାମାନେ ଗୀତ (ଆଦିରସାତ୍ମକ ଯୋଡ଼ାଯୋଡ଼ି ଗୀତ) ଗାଇ ଗାଇ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ଭାବରେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ । ବିଶ୍ରାମ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜନ ଗୃହରେ ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି ଶୋଇବେ । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ହସ-କହତ୍ତିର ଉପଭୋଗକୁ ଏଠାରେ କରମା ନାଚର ଦରମା ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଛି ।

(୩) ଶୁଆନା—ଏହି ନାଚରେ ବିଶେଷତଃ ଭଣଆ ଜାତର ଟୋକମାନେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ଗ୍ରାମରେ ଏବଂ ପାଖ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ ଘରଘର ବୁଲି 'ଶୁଆଦେବୀ'ଙ୍କ ନାମରେ ଗୀତ ଗାଇଗାଇ ହାତରେ ତାଳ ପକାଇ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ଭାବରେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ରାତି ସମୟରେ ଯେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ସେମାନେ ରହି ଯାଇଥିବେ, ସେହି ଗ୍ରାମର କରମା ନାଚରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । କସୂର—ଦୋଷ ।

(୧) 'ଢୁମୋ' ଗୀତରେ 'ଟେଁ' ଲଗାଏ
ଭଙ୍ଗା ସଙ୍ଗୀତ-ସୁର ।

(୨) ସେ କାଳରେ ବସି ନ ଥିଲ
ବେଶି ଦୂର ବଜାର,
(୩) ସ୍ୱେଚ୍ଛ କ୍ରମେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା
ପକ୍ଷୀ ଦେଖାନ୍ତି ଜାର ।

ଚାଲିଯାନ୍ତି ତହିଁ ଅନେକେ
ନିଜ ଯୋଗ୍ୟପ୍ରଚାର,
ଯୋଗ୍ୟତାନୁଯାୟୀ ଲଭନ୍ତି ବା-
ନିନ୍ଦା-ଲଜ୍ଜା-ପ୍ରହାର ।

(୪) ଅଭିସାରିକାର ସ୍ୱୀକାର
ନେଇ କେଉଁ ନାଗର,
(୫) ଏଥ ଗୁହେଁ ତେଣ ଅରକୁ-
ଥର କର-ଜାଳର ।

ପରପୁରୁଷର ଛଇଳ
ପରଶରେ ଯାହାର,
ସତୀତ୍ୱ-ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେହରୁ
ହୋଇଯାଏ ବାହାର ।

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟୁ ଅନେକ
ସଙ୍ଗ ଧରି ହାଟେଉ,

(୧) ଢୁମୋ—ସମ୍ବଲପୁର ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ରାତିକାଳୀନ ଖେଳବିଶେଷ । ଏହି ଖେଳରେ ଲୋକମାନେ ଅନେକ ଢଙ୍ଗର ସୁର୍‌ରେ ଗୀତ ଗାଇ ଖାଲି ଆମୋଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଗୀତରେ ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଚିତ୍ର, ସୁଖଦୁଃଖ ସମ୍ପୃକ୍ତ ମନୋଭାବ ଅତି ସରଳ ପଲ୍ଲୀଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଢୁମୋ ଗୀତକୁ ପଲ୍ଲୀ-ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦେୟ କବିତା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।
(୨) ଦୂରବଜାର—ଦୂରହାଟ । (୩) ଜାର—ଜାଲିଟ ।
(୪) ଅଭିସାରିକା—କାମିନୀବିଶେଷ, ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପରପୁରୁଷ-ସହବାସ ଇଚ୍ଛାକରି ସଙ୍କେତ ସ୍ଥାନକୁ ଗମନ କରେ । (୫) ଜହ୍ନନାଗର—ଟିକିଲିଆଟି ।

ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଘାଟ ତଳାଇ
ଆନ୍ତୁ ପ୍ରେମ-ଥେଷ୍ଟର ।

ଅନ୍ଧାରିଆ ନିଜ ଘରକୁ
ଧନବେଳ ଯା’ ଭର,
ଭେଳଖଣା-ଭେଲ୍, ମଜରେ
ଗଣା ଯାଉ ମୁଂଡର ।

ବିଜନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଲମ୍ପଟ
ଭୁଲେ ସେ ଋଷିକାର,
ଚଣ୍ଡ୍ର ବାଟେନା’ ବାଲିଆ
ଧୂଳ ସ୍ଥାନ ବିଜାର ।

ପତ୍ନୀଲେ ଲୋକେ ନବିଏ
ତେଣୁଁ ନାସ୍ତି ଉତ୍ତର,
ଯଡ଼ା ଘୃତରେ ସେ’ ଲୋକଙ୍କ
ନେତ୍ର ସାରି ସୂତର;

(୧) ଧନଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ସେ’ ହାଟନ୍ତି
ଯାର ଧନ ନିସ୍କାର,
କି ନ କରେ ନାସ୍ତି-ତରଙ୍ଗ-
ହାସ୍ୟ ହରିବଜାର ?

ପରଦାଦ୍ୱେଷିଣୀ କେତେକ
ଚରମଦା ସେଠାର,
ନେତ୍ର ତାଙ୍କ ଦେଖି ନଥାଏ
ମାତ୍ର ଗୃହାଣୀ-ଠାର ।

ବିବେକ-ଚ୍ଛିଦ୍ର ସହାସ୍ତ-
ତେଜ ପରଦା ଠା’ର,
କି କରିବେ ତାଙ୍କୁ କାମାନ୍ଧ-
ଜାରି ଶତ ହଜାର ?

(୧) ହରିବଜାର—ହରିହାଟ ।

ଯଦ୍ୟା ରଖାଇ ତା' ଅଶୋକ-
ବନେ ବନ୍ଧନଧାର
(୧) ତୁମ୍ଭି ଯାଉଛ କି ଭ୍ରମର
ସୀତା-ଓଷ୍ଠ-ମନ୍ଦାର ?

ନଥିଲେକି ପଦ୍ମବଣରେ
କଣ୍ଟକଜୀବୀ ଘର,
କେ ଦେଖି ପାରିଲା ପୀରତି-
ଲଙ୍କା ଉଦ୍ୟାନେ ଦେବୀର ?

ନାନା ଦେନ କଣ୍ଟକ ଅଟକ
ପ୍ରୀତି-ଦେବୀ ପୁର,
(୨) କନ୍ଦା ଲଙ୍କା ବାଧା ଯା' ଦାସୀ,
ରଘୁ ସାର କୋପୁର ।

କର ଯୋଡ଼ି ରହେ ଅଗ୍ରତେ
ମୃତ୍ୟୁ ସମାଜ-ଡର,
ମୃତ୍ତି ନଇଁ ରହେ ପୀରତି-
ଚରଣେ ଦେବୀକାନ୍ତର ।

(୩) ପୀରତିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବଜର-
ଠାରୁ ବେଶି ବଜର
ପ୍ରକୃତି-ଧମନ ଦାଉଳୁ
ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ନଜର ।

(୪) ମଳୟାନ ଖରା ଉତ୍ତାପ
ଝାଞ୍ଜି ବଇଶାଖର,
(୫) ପ୍ରୀତି ଆଗେ ସବୁ ତରଣୀ
ହୋଇଯାଏ ଅନ୍ତର ।

---

(୧) ଭ୍ରମର—ଭୃଙ୍ଗ, କାମୁକ ।
(୨) କୋପୁର—ଗୁରୁର । (୩) ବଜର—ବଜ୍ର ଓ କଠିନ ।
(୪) ଝାଞ୍ଜି—ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳୀନ ଝଂଝାବାତ । (୫) ଅନ୍ତର—ଶେଷ ।

ଇତସ୍ତତଃ ହୁଏ ଭରସା
ଛୁଟି ବରଷାଧାର,
ମନପଞ୍ଚା ହୋଇ ପଳାଏ
ଘେନଘଟା ଅନ୍ଧାର ।

(୧) ଅସ୍ତ ହେବାର ଭୟରେ
ଚଳ ଗ୍ରହତାରକର,
(୨) ବନଦୂରେ ପ୍ରୀତି-ସମ୍ଭର
ଧୂଏ ଶୀତ-କାକର ।

ମନ୍ଦରେ ପ୍ରୀତିର ମହିମା
ବେଶି ବୃଦ୍ଧିଭ୍ର ହର,
ଶଳେଚନ ସପ୍ତ-ଚରଧ-
ଭସ୍ମ ଯା'ର ଦେହର ।

ପ୍ରିୟା-ଅସ୍ଥିମାଳା ବକ୍ଷରେ
ବହି ଶର ଶମ୍ଭର,
ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଶକ୍ତିରେ ବୋଲନ୍ତି
ଯେତୁ "ନାରୀ-ଈଶ୍ୱର" ।

(୩) ଶୁ ଭ୍ରୁଦାଶ୍ମ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମରେ
ଚନ୍ଦ୍ର କଳଙ୍କାକାର,
(୪) ଶୂଳାକେଶଙ୍କର ତଥାପି
ସେ ତ ଚୂଡ଼ାଳଂକାର ।

ଭକ୍ତିମତୀ ରମା ନ ରଖି-
ବାରୁ ପ୍ରୀତି ଗୋଚର,
କାଣୀ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ନଢଲେ
ସତେ ତର ଅତର ।

(୫) କେଳିକଳାବତୀ ହେବାରୁ
ବାଣୀ ମୋହ ପାକାର,

(୧) ଅସ୍ତ—ଶଙ୍କ । (୨) ଶୀତ—ଶୀତକାଳ । କାକର—ବରଫ, ଶିଶିର ।
(୩) ଦ୍ରୁ—ଦ୍ରୁମଦ । (୪) ଶୂଳାକେଶ—ମହାଦେବ । (୫) ପାକାର—ଅକଳ୍ପନାର୍ଥୀ ବସ୍ତୁ ।

(୧) ଲଭିକଲେ କେଳିକଳାକି
ପ୍ରେମ-ପୁରସ୍କାର ।
ଖିର ନେଲେ ପଦ୍ମା ପ୍ରାଣେଶ-
ପଦସେବା କାର୍ଯ୍ୟର,
ବୀଣାପାଣି ଅଧିକାରିଣୀ
ହେଲେ ପ୍ରେମ-ରାଜ୍ୟର ।

(୨) ଅଗାଧ ସାଗର ମନ୍ଥନ
କାଲେ ବସି ନାଗର
ଉପୁଜିବା ଦେଖି ସରବ-
ଶେଷେ ପୀୟୂଷ-ଘଟ ।

ସୁଧା-'ସାରମଧୁ' ଖଣ୍ଡର
'ନିଶା' କରି ମିଶ୍ର,
ରଚିଲେ ରସିକ-ରସିକା
ଲାଗି ପୀରତି-ସର ।

ପ୍ରୀତିର ଗୌରବେ ପଦେହ୍ନ
ରଖି ଦେବ ଇନ୍ଦର,
ପରଶିଲେ 'ପ୍ରୀତି' ପୀୟୂଷ
ଭୁଲା କରି ମନ୍ଦର ।

ଓଜନରେ ଦେଖି ପୀରତି
ତଳ ସୁଧା ଉପର,
କେଳ୍ଣୁ ହେଲେ ତେଣୁ ଅହଲ୍ୟା-
ରୂପବତୀ ରୂପର !

ପବିତ୍ର ସରଳ ପ୍ରେମେ ତ'
ସନ୍ଧି ନାହିଁ ପାପର,
ସ୍ୱର୍ଗୀ କୁଅଡ଼େଳ ବାସବ
ଗଉତମ ଶାପର ?

(୧) କେଳିକଳା—ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବୀଣା । (୨) ନାଗର—ରସିକ ।

ଝୁରିଜାତ ସମାଧ ଛାଡ଼ିଲ
ମୀନା ସ୍ୱର୍ଣ ରଜାଡ଼ି,
ସୁଟିଗନ୍ଧ ଶୁଭଦାଙ୍କର
ଶୁଭବର୍ଣ ଭଜାଇ ।

ସ୍ୱର୍ଣ-ସୂତ୍ର ସେଲେଭ
ରଞ୍ଜ ନେତ୍ର ଶାଢ଼ି,
ଏକ୍ଷଣି ମୀନା ବନ୍ଧୁ
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କସୁଛି ।

(୧) ଛୁରିକଦା ମୀନ-ଗନ୍ଧଦଳ
ଟେକିତ୍ର କାନ-ଦୁଲିଛି,
ସଫଳଧୂ ସିଦ୍ଧ ସୁତ୍ର
ତେଜସ୍ୱ ଗୁଞ୍ଜ-ଅଳସ ।

କାଞ୍ଚି ନିରଭ ବର୍ଣ କାଟିକି-
କାର କାନ୍ତି ଧୂମାଇ,
(୨) ଶାଖା ଚିତ୍ରବକ ନାରଙ୍ଗ
ଦେଖ ମାଲ୍ୟ ଦାଇ ।

ବିଲମ୍ବରେ ନେଲେ ତାଳୁଁ
ଜେଜେଇ ପ୍ରଫୁଲିତ
ନଚଇବ ଶେଷ୍ଟୁ ବାଲୁତେ
ଦେନ୍ତୁଁ ଲୋଡ଼ିକାରୀ ।

ବନେ-ବନିକାରେ ଛନ୍ଦି ବେଲ
ଶୀନ-ହିରା କଣ୍ଠି,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦଳର ମାଳ୍ୟ
ଯିବ ଖାଲି କମ୍ପି ।

ଉଷାପି ନ ସୂଚି ହେଲେ
ଶୀନ-ନିବାସ ଆସିଛି,

(୧) ଛୁରିକଦା—ଦେବତା । (୨) ଶାଖା—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ..., ମତୁକ ।

ଧନ୍ୟ ସେ ଚରିତ, ମାଧୁରୀ-
ଧନ୍ୟ ତା ସୁଆଦର ।

ବନ୍ଦୀଜନ କହି ବନ୍ଦନ୍ତି
ଆଜ୍ଞା ପୀରତି ଧାରି,
ଅତିକ୍ରମ କରି ବାରଣ
ସାଧାରଣ-ବାଧାରି ।

(୧) ବିପ୍ରଲବ୍ଧା କାମ୍ୟା ଖଣ୍ଡିତା
କଳହାନ୍ତରିତାଟି,
ସବୁ ଅନୁଭବ ସତେ କି
ଘଟି ନଥିଲା ତାରି ।

କିଛି ଥାଉଥିଲା ଏ ସ୍ୱଭାବ
ଧନ ନେତ୍ରେ ସୁନ୍ଦର,
ଦେଖାଇଲା ବହୁ ଭରସ-
ଶେଷେ ନୂଆ ସୁନ୍ଦର ।

ଜ୍ଞାନବାର୍ତ୍ତା-କୂଟମନ୍ତ୍ରଣା
କିବା କପାଳ-ଗାର,
କେ କହିବ ? ମୋତେ ଶିଖାକୁ
ହେଲା ନିଜ ଅଙ୍ଗାର ।

(୨) ପଉଷ ପୂର୍ଣ୍ଣିମୀ-ଗଗନେ
ଖଣ୍ଡଗିରି-ଧଉଳି,
କରକଞ୍ଜ ଧରି ହେଲା ତା
ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତି ତୁଷାର ।

(୧) ବିପ୍ରଲବ୍ଧା—ସଙ୍କେତ କରି ପ୍ରିୟ ଯେଉଁ ନାୟକ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀର ନିକଟକୁ ନଆସି ବଞ୍ଚନା କରେ, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀକୁ "ବିପ୍ରଲବ୍ଧା" କୁହାଯାଏ । ନିଜ ପ୍ରିୟତମଠାରେ ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀର ଅନୁରାଗ ଚିହ୍ନ ଦେଖି ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଈର୍ଷା-କଷାୟିତ ହୁଏ, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀକୁ 'ଖଣ୍ଡିତା" ନାୟିକା କୁହାଯାଏ । ଚାଟୁକାରୀ ହେଲେ ପ୍ରିୟ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଣୟୀକୁ ନିରାଶ କରି ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରେ, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ "କଳହାନ୍ତରିତା" ନାମରେ ଅଭିହିତା ହୁଏ ।

(୨) ବର୍ଣ୍ଣିତ ବର୍ଷ—୧୯୨୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଘଟଣା ।

ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ ଗୁଞ୍ଜିଲ
ସଖି, ଏ କଳାକର,
ଅସ୍ତ ହେଲେ କାଲି ସଦନେ
ଯିବ ମେଲାଣି କର ।

ଅଧୀର ନକରୁ ସୁଧୀର-
ମଣି ରମଣୀ-ହୀର,
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନ ଧରେ କି ପଦ୍ମିନୀ
ଦୂର ହେଲେ ମିହିର ।

ଶୁଣି ଏ ଭ୍ରମର ନ କର
ମନ ଅତି କାତର,
ଜୀବନ-ଈଶ୍ୱର, ଯାଉଛି
ଧରି ପିଣ୍ଡ ମାତର ।

ହସି କହି ଶଶୀ-ବଦନ,
ଚିନ୍ତା କରି ଅନ୍ତର,
ପ୍ରତି ମାସରେ ତ ପଠାଇ-
ଥିବ ପ୍ରୀତି-ପତର ।

ଯହିଁ ଥିଲେହେଁ ମୁଁ ତୋହର
ପିଡ଼ା ନଗନାବର,
ପ୍ରବୋଧନା ଦେବ ଅଧିକ
କର ନାହିଁ ଆଦର ।

କଥା ନ କହୁଣୁ ଲୋତକ-ଧାର
ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭର,
କହି ଦେଉଥିଲା ମରମ-ବ୍ୟଥା
ଝାଣି-ବନ୍ଧୁର ।

କଣ୍ଟକଶରଣୀ ହିମା ଟଣେକେ
ତୋଳି ଅଳି, ପଞ୍ଜର,
ଏତେଣ ତେତେଣ ଭୃଙ୍ଗି ମୋ'ଆଙ୍ଗି
ପୁଣି ଛାଡ଼ି ନଗର ।

ଯା' ଭଙ୍ଗିଲା ତା' ସରଳ-
ପ୍ରାଣ ସ୍ୱପ୍ନ-ସମ୍ଭାର,
ରୂପାନ୍ତର ଆସି ଉପାନ୍ତ୍ୟ
ମେଲିଲା କୈଶୋର ଦ୍ୱାର ।

"ଯେବେ ଥିବ, ଜୀବନ ଦେହ
ମଉଡ କଣ୍ଠ 'ତୁ ମର',
କାହାକୁ ଦେବ ଏ ସେଦନହ-
ଦଣ୍ଡ ଦେଖୁ ତୁମର ?

ନେବ କାନା ପରିଙ୍କ କଣ୍ଠ ଗ'
ଭଲ୍ ନବ କିଶୋର,
ଗେଲ୍ ଶଧରେ ଭ ଲଗାଇ
ଦେଲ୍ ନିର୍ଭଲକ-ଘୋର ।

କାହିଁ ମୁଁ ନଥିଲି ଜାଗତ,
ପ୍ରୀତିସ୍ୱପ୍ନ ବେଗର,
ଠାଣି ଦେଖାଇଲ ବସୁନ-
ଶୋଭ ମନଲେଖର ।

ମଖାଇଲ ବନ୍ଧୁ ଶିଆଳି-
ମୂର୍ଖ ରଙ୍ଗ ଉମର,
ତଖାଇଲ ମଧୁ ନିଆନି-
ମୂର୍ଖ ଦେହାଳି ଭ୍ରମର ।

ମୋହିବାକୁ ଅନବରତେ
ଆଣ୍ଡି ମନ କାହାର,
ଦେଦେ ଭୂଷା ସାଜ ଦେହେଶ
ମାଳ ଦେହ ବାହାର ?

ପିନ୍ଧାଇ ଦେବାକୁ କାହାର
ଗଳେ ପ୍ରେମୋପହାର,
ସୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବ ଗୁଡେଡ
ମଲ୍ଲୀ-ତୋଳ୍ପ-ହାର ?

କାହାକୁ ଡାକଇ ବାଜନ
ଦେଖି ନିଜ ନବର,
(୧) ଘରଦ୍ୱାର ଛଳେ ସତମ୍ଭାଧ
ଅଟଇ ଟେହ କବ-ବର ?

ତୁମେ ଖେଳରେ ମୋ' ଯୋଷିବ
ଦୋଷା କାହା ଗାଁଠର ?
କା'କୁ ଦେଖି ଖେଳ ସଙ୍ଗିନୀ-
ମେଳେ ହେବ ପିତର ?

'ବିଦେଶୀର ଘଙ୍ଗ ଦ୍ୱଳଦ-
ରଙ୍ଗ' ଅଛ ଅଚର,
(୨)' ନଶିବ ଏ ମନବାଣୀକ
ପ୍ରୀତି-ପଥ-ପ୍ରାଚୀର ।

କୃପହାସ କଲ ଯେ ସଖୀ
କହୁଥିଲ ଏ ଗିର,
ଅପଚଣ ଗାଲେଦେବକ
ସେକ୍ସ ଏ ଅଷ୍ଟଗୀର ?

ଘାଟେ ବାଟେ ଦାଣ୍ଡ-ବଜାରେ
ଗଜାମୁଣ୍ଡ, ମକର,
ଗଙ୍ଗାଜଳ, ମିତ, ବଉଳ,
ସଙ୍ଗ-ସଙ୍ଗାତଙ୍କର,

କେତେ ଆଗିଠଲ-ଚାପର
ଚପାମଲ-ଘଥର,
ସହୁ ନେଇଛି ମୁଁ ତୁମର
ଲାଗି ଅତିକୁଥର ।

ଲୋକଲଜ କାତ ସମାଜ-
କୁ ମୋ' ନାହିଁ ନଜର,

(୧) ବର—ବାନ୍ଧ, ଘର । (୨) ପ୍ରାଚୀର—ବାଡ଼ ।

ଆଜଠାରୁ ମୋତେ ରସିକ-
ରାଜ କର ନଜର ।”
ରଙ୍ଗାଧର, ଦେଖି ଏ ରଙ୍ଗ-
ଢଙ୍ଗ ଚାଖ ସାମ୍ନର,
ହସୁଥିବେ ଲୋକ ଆଗୁରି
ନିନ୍ଦା ହେବ ଜାହିର ।

“କି ଅଛି ହସିଲେ ହସନ୍ତୁ
ସେଥୁ ଭଣାର ବାର
ସ୍ଵଭାବ ତାଙ୍କ ତ’ ଅଦ୍ଭୁତ
ହସ ଉଡ଼ାଇବାର ।
ଲୁଚକ ଚଢ଼ାଏ ବୁଦ୍ଧିଛି
ସଙ୍ଗେ ନେବା ଫିକର
ସ୍ଥିର କର ମନ ଉଦ୍ଧିନ,
ଧନ, ଧନୁଷ୍ଟି କର ।”

ପ୍ରେମ ବୁଦ୍ଧକ, ଏ ଅସାର-
ଆଶା ଛାଡ଼ି; ଆସାର—
ସୁନର୍ମଳ ଜଳ ଦେବକ
ଆସ୍ଵାଦର କାସାର ?
ହୁଲୁମାର, ଧନକୁମାରୀ
ଲୁ ତ’ ଧନୀ କୁମାର-
ପ୍ରକାଶ୍ୟ ପ୍ରଶଂସା! ତୋ ଯୋଗ୍ୟ
ହିନା, ମୋତେ ନ ମାର ।
ପ୍ରେମ-ବଳାହିନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-
ବସ୍ତା ଦାଗସ୍ଵର,
ଦାସୀ ହେବୁ କାହିଁ ମୋହନର
ସାଙ୍ଗି ଏ ଗରବର ?

“ଜପର ଛୁଞ୍ଚି-ଛଟକ-
ଛୁଟ୍ଟା ଛୁର ଧନର

ପରଶଂସା ଗୀତ, ତୁମେ ତ'
ଧନ, ମୋ ଜୀବନର !

ଦରକାର ହେବେ ପଡ଼ିବ
ଏହି ଧନ ଝଙ୍କାର,
ଅଛି ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ, ଏବେ ତ'
ଅଛି ମୋ ଅଳଙ୍କାର ।

ଭବେ କି ସମ୍ଭବ ବଭବ
କାର ରହିଛି ଥିର,
ସ୍ଥିରତା କି ଅଛି ମାରୁଦ-
ମାରୁ ସିନ୍ଧୁ-କଣର ?

ଜୀବଧନ, ଧନ-ଚିନ୍ତାରେ
ମନ ଉଣା ନକର,
କହୁଛି କାତର ମିନତି
ଗୁଣି ଧରୁଛି କର ।"

ପ୍ରୀତି-ପାଗଳ, ତୋ' ଏ ଗୀତ
ଦେଖି ମାଆ ବାଉର,
ନିର୍ବେଶି କଳଙ୍କୁ ଅସିବ
ସେ' ତ ଦୂରନ୍ତ ଡର !

"ଜନମ ଦଅନ୍ତି ଜଗତେ
ପିତା ମାତା ପିଅର,
କନ୍ୟାଦାତା ତ ଦୂରନ୍ତ
କେନ୍ଦ୍ର ଗୁଅଝିଅର ।
ଯା' ପ୍ରାଣେ ବେଦନା ଯେ ଜାଣେ
ଦିବା, ଅନ୍ୟ କାହାର
(୧) ଲୁଚ ଝଗଡ଼ାଳ ମାହାନ୍ତି-
କୋଇଲି ଦେଖି ମାହାର ?

(୧) ମାହାନ୍ତି—ଦେବତାଙ୍କର ନର୍ତ୍ତକୀ । ମାହାର—ଜାତିବିଶେଷ, ମେହେର ।

ବର ହେବ ସଦା ଗୋବର-
କଣ୍ଠ ମଧୁ ମଞ୍ଜୀର,
ଏହିବକି ମଧୁ ଚୁମ୍ବନ
ମଣ୍ଡି ସ୍ୱଦେଶ ଅଧର ?"

କଥା ଶୁଣି ମଥା ଘୂରିଲା
ଲାଜ ହେଲି ଅଧୀର,
ହୃଦ-ମୁକୁଳଟା ଖୁନ୍ଦା
ମୋତେ କଲା ବଧିର ।

ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁଜିଲି କୁଣ୍ଡରୁ
ନ ଆସିଲା ଉତ୍ତର,
(୧) ରଙ୍ଗ-ଢଙ୍ଗ ଦେଲା ସୂତ୍ରାଇ
ପ୍ରେମଭକ୍ତି-ସୂତର ।

ବରଷର ଶୋଭେ ସ୍ୱରିତ-
ପ୍ରେମ-ରସ ଆଖର,
ଭବ ଅନୁଭବୀ ଭାବନା-
ଶ୍ୱାସ ବହିଲା ଝର ।

(୨) ପାରିଜାତ ସଖୀ ଯେମନ
ଫୁଟିଲେ ପାଖୁଁ କବର,
(୩) ତନୁ ଉପରୁ କି ତଡ଼ନ୍ତି
ଖସି ମାଳତୀବର ?

କହିଲି କାନରେ ମହୁଲା-
ସଖୀ 'ନଷ୍ଟ କିଶୋର,
ଠକିଲକି ମୋତେ କହିବା
ମନୁ ଗଲା ପାସୋରି ?

କହୁଥିଲା ପଛ ରହିବି
ତୋଳି ଚିରୁ ବାଦର,

(୧) ସୂତ୍ର—ବ୍ୟବସ୍ଥା ; (୨) କବର୍—ଖୋସା, କବରୀ । (୩) ମାଳତୀବର—ମାଲତୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଅ
ଆଜ ଅଭିଳାଷର ?

ଏଡ଼େ ଦଗାଦିଆ ପଥର–
କିଆ ହେଲ ନାଗର,
ଆଗରୁ କାହିଁକି ଗଢ଼ିଲ
ନାହିଁ କହିଲ ନାଗର ?

ଚେତନ ପଷାଣ କନ୍ଦୁଛି
ଶୁଣ ପର୍ବତେଶ୍ୱର,
ମୋ କଳଙ୍କ ଧରି ଶଶାଙ୍କ–
ଉଣ୍ଡ ହେବ ଭାସ୍ୱର ।

ପଦଧୂଳି ଦିଅ, ମରଣ–
କାଳେ ମାଗିବି ଶିର,
ଶେଷ ଚୁମ୍ବ ନିଅ, ଏ ଜନ୍ମେ
.... !

ଉତ୍ତର ଭାଗ

(ବିପ୍ରଲମ୍ଭ ବା ବିରହ*)

(ରାଗ—କଳହଂସକେଦାର)

ଜଟିଳ କୁଟିଳ ଏ ମାୟା ସଂସାର,
(୧) ପାପ-ପ୍ରେମ ବିଳାସ ମଣି ଅସାର;
ମୋ ହୃଦେ ନାଳ ପୂତ- ପ୍ରୀତି-କର୍ପୂର,
ପ୍ରେୟସି, ମଲ୍ଲିକ ସରଗପୁର ରେ !

*ବର୍ଣ୍ଣିତ କାହାଣୀର ବସ୍ତୁ ୧୯୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଘଟଣା ।
(୧) ପାପପ୍ରେମ—ସମାଜର ବାଧାମୂଳକ ପ୍ରେମ; ଇଚ୍ଛାବହିର୍ଭୂତ ପ୍ରେମ ।

ଗୁଣବନ୍ତ, ତୋ' ଭକ୍ତି-   ପ୍ରୀତି-ଆଦର,
ଢାଳୁଅଛୁ ମୋ' ଗଣ୍ଡି-   ଧନ ହୃଦର;
ମୋ ଭକ୍ତି-ସ୍ନେହଭର   ରତନାକର,
ସ୍ମୃତି-ଦେବୀର କ୍ଷୀର   ସର ଶାକର ରେ !

କି ଲୋକେ ଗାଇ, ତୋର   ନାମ ପ୍ରଚୁର,
ଜଗିବ ବିବେକାନ୍,   କର ବିସ୍ତୁର;
ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇଛି   ତୋ' ଯୋଗ୍ୟତାର,
ଯଶୁ ପ୍ରାଣେ ତୁଳନା   ନଥିବ ତାର ରେ !

କି ଭୂତ ବଶ କଲା   ମୁରତ୍ତି ମୋହର,
ରଙ୍କ ହୋଇ ମୁଁ ଫିଙ୍ଗି-   ଦେଲି ମୋହର;
ସ୍ୱାର୍ଥେ ସୁଧାକୁ ଯା'   କରନ୍ତି ଦୂର,
କାହିଁ ନ ପଡ଼େ ମୋର   ବିଷେ ଭଦୁର ରେ ?

ବରଦା ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଇ   ଢେଲା-ଡୋକର,
କଳ୍ପବଲ୍ଲୀକି ମୋଡ଼ି   ଦେଲି ମୋ କର;
ଦୁଷିତ ହେବା ଭୟେ   ବାଇଶ୍ୱାନର,
ନ ଦହନ୍ତି କି ଦେହ   ଏଇ ଶ୍ୱାନର ରେ ?

ପିପାସିତ ହୋଇ ମୁଁ   ସ୍ୱର୍ଗଗଙ୍ଗାର,
ଧାରରେ ନଦେଖିଲି   କ୍ଷାର-ଅଙ୍ଗାର;
ଏ ମହା ପାତକର   କି ପ୍ରତିକାର,
ଲେଖିଥିବ କି କେହି   ସୂତ୍ରାଧିକାର ରେ ?

ମାନବ ହୋଇ କେହି   ଏ ବ୍ୟବହାର,
ସନ୍ତାନ୍ କି ନକରେ   ପଶ୍ଚି ପ୍ରହାର;
ଦେବି, ତୋ' ହୃଦ ଶତ୍ରୁ-   କ୍ଷମା-ଆଧାର,
ନମ୍ରପଦେ ତୋ' ହୋଇଁ   ହେଲି ଉଦ୍ଧାର ରେ !

ସେ ଦିବ୍ୟ ଗୁଣ-ସ୍ମରଣେ   ଋଣୀ ମୁଁ ତୋର,
ହୃଦରେ ଥୋଇ ସ୍ମୃତି-   ଛବି-ମୁକୁର;

ଗୋଟିକ ଗୋଟି ଆଙ୍କି ଶୂନ୍ୟଙ୍କର,
ଅଶ୍ରୁନେତ୍ରେ ଆଜ ମୁଁ ତୋ' ଶତକର ରେ !

ସ୍ନେହ-ସାରଲ୍ୟ-ପ୍ରୀତି- ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ତର,
ଯେ' କାଳେ ମୋ ପାଖରୁ କଲୁ ଅନ୍ତର;
ଉତ୍କଳ ଗଡ଼ବାଲୁ ହୃଦ-ଆଧାର,
ଦେଇ ଗଲୁକି "ଶେଷ- ଚୁମ୍ବ" ଉଧାର ରେ ?

'ନ ଯାଅ' ବୋଲିବାର ତିନ ଅକ୍ଷର,
କହି ନ ପାରି ହାର ହେଲୁ ବଷର;
ମଣିଲି ତୋ ଭୁଜକୁ ଭୁଜଙ୍ଗ-ହାର,
ସେ ପାପ-ବିଷଜ୍ୱାଳା ହେବ କାହାର ରେ ?

ନେଇଥିଲୁ ତ' ଧୂଳି ଟାଣି-ଚାଦର,
ଘରେ କି ରଖିଥିବୁ କରି ଆଦର ?
ନ ଯାଏ ପରାଣି ଯା' କରେ ଧିକ୍କାର,
ନର ଜୀବନେ ମୋର କି ଅଧିକାର ରେ ?

ଭେଦ ସୂତ୍ର ନ ରଖେ ପ୍ରୀତିର ଡୋର
ଆଲିଙ୍ଗନେ ହସାଏ କାଳୀ-ଗଉର;
ଭେଦ-ମନ୍ତ୍ର ଦେନି ମୁଁ ହେଲି ବର୍ବର,
କି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ମୋର, ହେମ-ଗହ୍ୱର ରେ ?

ପରେ ଆନନ୍ଦ ଅର୍ପି ଥରକୁଥର,
ଯେ ପ୍ରେମ ଲୁଚେଇଁ ନାହିଁ ଦାଗ ସ୍ୱାର୍ଥର;
ସେ ପ୍ରେମରସ ହୃଦେ ପୂରି ତୋହର,
ଥିଲୁ ପ୍ରେମବନ୍ତି, ମୋ' ଦୁର୍ଗତ ଡର ରେ !

'ସେବା', 'ସହିବା' ଧର୍ମ ଦେଖି ପ୍ରେମର,
ନିତ୍ୟ-ନୂତନ ସେହି ପ୍ରେମ ଭମର;
ସେ ପ୍ରେମ-ସ୍ମୃତି ଆଜି ହେମିକାକର,
ଶୋକ-ଅନଳେ ଦହେ ମୋ କଳେବର ରେ !

ପବନ ପ୍ରେମେ ଜଗ ହୁଏ ଅମର,
ସେ' ପ୍ରେମ ଏଡ଼େ ହେଲ ମୂଢ଼ ପାମର;
(୧) ପ୍ରିୟା ନ ଦେଖି ପ୍ରାଣ ତେଜଲ୍ 'କେଦାର',
ଧନ୍ୟ ସେ, ଧନ୍ୟ ତାର 'ଗଉରୀ' ଦାର ରେ ।

ପ୍ରିୟେ, ସେ' କାଳେ ଥିଲି ଶରମ-ଜର,
(୨) ହୁତାଶେ ଘେରଥିବୁ ହୋଇ ଜର୍ଜର;
ଦୂରବାଧି ତୋତେ ପ୍ରିୟ- ସଙ୍ଗିପାବାର,
କରିଥିବେକି ହୃଦ- ବ୍ୟଥା ନିବାର ରେ ?

ସମ୍ମିଳନ ଦେଖାଇ ନିଶାବିଧୁର,
ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଭୋଗେ ମୋତେ କଲ୍ ଅଧୀର;
ଅନାଇ ସେ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଅନେକ ବାର,
ସଖି, ତୋ ଏଂରଥିବ ଲୋଡ଼ିକବାର ରେ !

ଜଣା ନ ଗଲ୍ କିଛି ତୋ' ସୁକୁମାର,
ତନୁକୁ ଆକ୍ରମିଲ୍ କେଉଁ ବେମାର;
ଗୃହେତେ କଣି କବା ଦୁଷ୍ଟ ଆହାର,
ତାପେ ଝାଉଁଳିଗଲୁ ମୋ କଣ୍ଠାହାର ରେ ?

'ବଇଦପାଳି' ରେ ତ' ତୋ ଶାଶୁଘର
(୩) ବୈଦ୍ୟ ନ ଥିଲେକି ତୋ' ରୋଗ-ଉପର ?
ମହାବୈଦ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତକାର—
ଘଟନା ଥିବ ଯା'ର କି ଉପକାର ରେ !

ହାସ ଉଲ୍ଲାସ-ସିନ୍ଧୁ- ଆଶା ଲହର,
ସହସା ପାଲଟିବ ଧାର ଲୁହର;
ଜୀବନ କାଞ୍ଚ କଡ଼ି, ଜୋଖୁଁ ନାହାର,
ସିନ୍ଧୁ ଭୁ ଝଡ଼ ମନେ ଥିଲ୍ କାହାର ରେ ?

---

(୧) 'କେଦାର' ଓ 'ଗୌରୀ'ଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ବିବରଣୀ 'ରାଧାନାଥ-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । (୨) ଜର୍ଜର—ଅବସନ୍ନ । (୩) ମହାବୈଦ୍ୟ—ଯମଦେବତା ।

(୧) ପଠାଇଥିଲି ଯେଉଁ ପ୍ରୀତି-ପତ୍ରର,
(୨) ସେ ହେଲା ମୋ ହୃଦର କରପତ୍ରର;
ଭୁଲିବା ଚିନ୍ତା କଲେ ଯେତେ ପ୍ରକାର,
ସେ ଚିନ୍ତା ଧରି ଆଣେ ତୋର ଆକାର ରେ !

(୩) ତୋ ପ୍ରେମେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଭରଣୀଙ୍କର,
(୪) ଯେବାରେ ହେଉଥିଲି 'ଆରତୀ-କର;
ଭୁଲି ପାରିବି କେମନ୍ତେ ସେ ଛବି-ତାର,
ସ୍ୱପ୍ନ ଆଣିଛି ଆଗେ ମୋ କବିତାର ରେ !

ବିଷାଦ ଚିହ୍ନ ଦେଖି ଏ ଅଶ୍ରୁଗାର,
ବଦନେ ଫୁଟିପଡ଼େ ବେଦନା ଗାର;
ଫୁଲୁଣି ଭରେ ଯଦି ମୋର ହୃଦର,
ଅରୁଣାଧରେ ସ୍ମିତ କରୁ ସୁନ୍ଦର ରେ !

ଛୁଟିଗଲା ନୋହୁ ମୋ ଅନ୍ତରୁଚିର,
ପ୍ରୀତି-ଫୁଲ ତୋ' ଥିଲା ଅତି ରୁଚିର;
ପିଣ୍ଡରେ ଥିବାଯାଏ ପ୍ରାଣ ମୋହର,
ଭୁଲି ପାରିବ କେମନ୍ତେ ଗୁଣ ତୋହର ରେ !

ତୋ ମୁଖ ଜ୍ୟୋଛନାଟି ! ଘନ ଅନ୍ଧାର-
ବକ୍ଷେ ଯେ ଢାଳୁଥିଲା ଆଲୋକ ଧାର;
ମେଣ୍ଟିବାକୁ ଆଜ ତୋ' ନାମ ଆକାର,
ଦବଦେ ଦେଖେ ମଧ୍ୟ ଅମାନିଶାର ରେ !

'ତୋ ପ୍ରେମ ବନ୍ଧନେ ମୋ ପ୍ରାଣ-ତନ୍ତର,
ମୁକ୍ତ-ମାଧୁରୀ ସ୍ରୋତୁ- ଥିଲା ପ୍ରୀତିର;

(୧) ନାୟିକା ନାୟକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ-ପତ୍ର ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲା, ପାଠକମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ନିବୃତ୍ତି ନିମିତ୍ତ "ପ୍ରଣୟ-ପତ୍ରିକା" ଶୀର୍ଷକ ଚୌଦଶୀ ଆକାରରେ ଏହି ପୁସ୍ତିକାର ଶେଷରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହେଲା । (୨) କରପତ୍ର—କରତ । (୩) ଭରଣୀ—ବଡ଼କେଣ୍ଟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଶୀ ଦେଶ । (୪) ଆରତୀକର—ପୂଜାରୀ ।

(୧) ଏବେ ହେବାକୁ ତୋର ପାଶୁଁ ଅନ୍ତର,
ଛଟପଟ ହେଉଛି ସେ ନିରନ୍ତର ରେ !

ଅନୁଭବୁଛି ଭବ ସେପଟେ ତୋଷାର,
ମୋ ନେତ୍ରେ ଶୋଭୁଥ ତୁ ଚାଙ୍କ ଖୋଷାର;
ଆଜ ପ୍ରିୟା ଏ ଘର ଗିରି ବନର,
ତୁ ଥିଲୁ ଫଲ୍‌ଗୁ ନଦୀ ମୋ ଜୀବନର ରେ !

(୨) ତୁ ହେଲେ କେଳିକଳା ମୁଁ ହୁଏ ତାର,
ମୁଁ ହେଲେ ଆଷାଢ଼ ଦେଲ, ଧ୍ୱନି ତୁ' ତା'ର;
ତୁ ଥିଲୁ ସୁଧରସ ଏ ଚକୋରର,
ତୋ ବିରହେ ଆଜି ମୁଁ ହେଲି କୁହର ରେ;

ପାରିବାରିକ-ଚିନ୍ତା— ନଳ-ଧୂଆଁର,
ଅନ୍ଧକୂପେ ଆଜି ମୁଁ ଅନ୍ଧ, ଗୁଆଁର;
ତୋ ଶାନ୍ତିରୁ କଲି ଯା' ଉଦ୍ଧାର,
ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ ଦେଲୁ କି ମୋତେ ଏ ପୁରସ୍କାର ?

ଏବେ ସ୍ୱଦେଶ ତେଜି ଆତ୍ମ-ଧିକ୍କାର,
ସାନ୍ତ୍ୱନା ଛଳେ କରୁ- ଅଛୁ ସ୍ୱୀକାର;
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ-ପ୍ରେମ-ମୂର୍ତ୍ତି- ନଷ୍ଟ ହେବାର,
ପତ୍ରସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କାନ୍ତି ପ୍ରେତଦେଶୀର ?

ତେବେ ବି ବୁଝୁ ନାହିଁ ମନ ମୋହର,
କି କୁହୁକରେ ପଡ଼ି ମାୟା-ମୋହର;
ସୁଦୂର ଦେଶ ଧାଏଁ ବାୟୁ ପ୍ରକାର,
(୩) ଲଙ୍ଘି ପର୍ବତ-ବନ- ଗିରି-ପ୍ରାକାର ରେ !

ଭ୍ରମନ୍ତି ନାନା ପକ୍ଷୀ ଗ୍ରାମ ନଗର,
ଶାନ୍ତ୍ୱନ୍ତି ନ ଦେଖି ତୋର ଅଗର;

(୧) ପାଶୁଁ—ପ୍ରୀତିରୂପକ ଫାଶରୁ, ନିକଟରୁ। (୨) କେଳିକଳା—ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବୀଣା।
(୩) ପ୍ରାକାର—ପ୍ରାଚୀର, କାନ୍ଥ।

ନିସ୍ତେଶ ଫେରିଆସି   ସେହି ପ୍ରାନ୍ତର,
ସୀମାରେ ଖୋଜେ ଯହିଁ   ହେଲୁ ଅନ୍ତର ରେ !

(୧) ଯହିଁ ନପାଇ ବୁଲେ   ନଳିଆ-ଘର,
ବାରି ନପାରି ବେଳ   ଶନ ଗ୍ରଡର;
(୨) ଜିନାଏ କୁଦ କୁଞ୍ଜ   ସ୍ତୁମ୍ଭ ଭିତର,
ଭସ୍ମ ନଥାଏ ଆହା   ବାସ୍ତା ଚତ୍ୱର ରେ !

ଚଳେ ନଦେଖି ତେଢ଼   ଭୂବା ଉପର,
(୩) ମିଟେଇଛି ଦୁରୁଦଶା   ତୋ' ସଜ୍ଜପର;
ପୁଣି ତଳକୁ ଅବ-   ତର ଶୀଘର,
ଲେଖେ ଆଖଡ଼ା ଘର   ପଟ୍ଟୋଣୀ ଘର ରେ !

ଖୋଜ ବାଢ଼ ବଗିଚୁ   ଖଳା କୁଟୀର,
(୪) ଆଖର କରେ ସୀମା   ଆମ୍ବ-ପଟିର;
(୫) କୁରୁମା ଅନୁସରି   ଶାଖ ଖେତର,
ଲେଉଟି ଆସେ ଶୋକେ   ହୋଇ କାତର ରେ !

ତୋ ସଙ୍ଗ କରୁଥିଲା   ଯହିଁ ଶହାର,
ନମାଳ ଧୂଳି ଚାଞ୍ଚ,   ଫଙ୍କ, ମିହାର;
ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମି   ଥରକୁଥର,
କଲିଣି ମନ ମୋତେ   ଜଡ଼ ପଥର ରେ !

ଶୁଭ ଶୁଣିଲେ କାହିଁ   ତୋ'ଭଳ ସ୍ୱର,
ଦୃଷ୍ଟି ଦଉଡ଼େ ଯହିଁ   ହୁଏ ସମ୍ବର;
ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖେ ତୋ'ଭୁଲି   ଯା' ଶୋଭାଧାର,
ଶୁଣି ଉଚ୍ଚ ମାଧୁରୀ   ତା ସୁଖଧାର ରେ !

ଏଜନ୍ମେ....., ଲୁଚି ହେଲୁ   ତୋ ପିଞ୍ଜରର,
ଭୁଲିଲା, ନ ହେଲେ କେହି   ତା' ଅଙ୍କସ୍ୱର;

(୧) ନଳିଆ—ନାଳ । (୨) କୁଦ—ନଦୀଗର୍ଭର ବାଲୁକାସ୍ତୂପ । (୩) ସଜ୍ଜପ—ମଶିଣା ।
(୪) ପଟି—ଆମ୍ବ କଷ୍ଟର ଅଂଶବିଶେଷ । (୫) କୁରୁମା—ଖେତକୁଡ଼ିଆ ।

ପର ଜନ୍ମରେ ପଡ଼ି   ଭେଟାଏ ସୁର,
(୧) ତୋ ପୁଣ୍ୟରେ ହେବକି   ମୁଁ ଜାତିସ୍ମର ରେ ?

ଲଭନ୍ତି ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ,   ଯେ ସ୍ୱର୍ଗପୁର,
(୨) ନିକଟ ତହୁଁ ବଇ-   କୁଣ୍ଠ-ଗୋପୁର;
ଅଛି ତୋ' ଏ ପତିତ-   ପତି-ଜୁହାର,
ପତିତ-ପାବନଙ୍କ   ପଦେ ଗୁହାର ରେ !

(୩) କୃପା-କୃପଣଠାରେ   କୃପାକୁହାର,
କୃପଣ ହେଲେ କଅଣ   ହେବ ଅପାର;
ପ୍ରେମଦାନ-ଦାତାଙ୍କ   ମୁଁ ଚିନା ସୁରି,
ପ୍ରେମ-ଖବରାଙ୍କ ତ'   ବନ୍ଧୁଠାକୁର ରେ !

ପ୍ରେମିକ-ବାଞ୍ଛାରେ ଯେ   ପ୍ରେମାବତାର,
ହ୍ରାଦେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହୁଏ   ଯା' ପ୍ରେମ-ତାର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ   ଏ ପତିତର,
ସ୍ମରଣ କରିବେକି   ଅବହିତର ରେ ?

(୪) ଯେଉଁ ରସିକରାଜ   ବୃନ୍ଦା ସତୀର,
ତନ୍ତ୍ର ଭୂମି ଅଣିଲେ   ଗଣ୍ଡିକା ତୀର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ   ଏ ପତିତର-
ସ୍ମରଣ କରିବେକି   ଅବହିତର ରେ ?

ଯା' ପ୍ରେମ-କେତନ ଦାଣ୍ଡି   ଭେଦ-ବିକାର,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସେ କୁବ୍ଜା-   ଶ୍ରୀ ରାଧିକାର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ   ଏ ପତିତର
ସ୍ମରଣ କରିବେକି   ଅବହିତର ରେ .?

(୧) ଜାତିସ୍ମର—ପୂର୍ବଜନ୍ମର କଥା ଯାହାର ମନେ ଥାଏ ।
(୨) ଗୋପୁର—ଦ୍ୱାର ।
(୩) କୃପା-କୃପଣ—ନିର୍ଦ୍ଦୟ, ନିଷ୍ଠୁର ।
(୪) ଜଳନ୍ଧରଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ସତୀ ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କର ବିଷୟ 'କାର୍ତ୍ତିକ-ମାହାତ୍ମ୍ୟ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

(୧) ହେମାଙ୍ଗୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେହେ ଜନ୍ମାଇ ଜର,
ପ୍ରେମାଙ୍କୁରେ ଯେ କରି- ଛନ୍ତି ନିଜର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ଚରଣ କରିବେକି ଅପବିତର ରେ ?

ଦୂରି ପାପ-ସନ୍ତାପ- ଜାନବାଧାର,
(୨) ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳେ ଯେହୁ କଲେ ଉଦ୍ଧାର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ଚରଣ କରିବେକି ଅପବିତର ରେ ?

* ପ୍ରେମେ ଅନଳେ ଦଗ୍ଧ ସ୍ୱ କଳେବର,
ନାରୀକୁ ହେବେଲ ଯେଉଁ କମଳାବର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ଚରଣ କରିବେକି ଅପବିତର ରେ ?

(୩) ପ୍ରେମଙ୍କି ସ୍ୱା ଜନିତ ମହାମନ୍ଦର,
ମଧ୍ୟେ ଯେ ବନ୍ଦୀକାନ୍ତୁ ପ୍ରେମ-ବନ୍ଦୀର;
ସେ ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ଚରଣ କରିବେକି ଅପବିତର ରେ ?

(୪) ନ ଲଭିବାକୁ ବେଶ୍ୟା- ପ୍ରେମିକ କର,
ଟଳିଲ୍ ନାହିଁ ପାଦ ରଥ ଚକର;

---

(୧) 'ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ରେ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ବିବରଣୀ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

(୨) ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ—ଏହି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଚରିତ୍ର 'ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତି' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

* ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ଭଟଲି ଗ୍ରାମର ଦଧିବାମନ ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜ୍ୟ ଓ ସେବିତ । କମଳା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, କମଳା ନାମ୍ନୀ ଗଉଡୁଣୀ । ଏହି ପ୍ରେମପ୍ରାଣା ମହାତ୍ମାଣୀ ଏକଦା ଭଟଲି ଗ୍ରାମର ଘରପୋଡ଼ି ସମୟରେ ଦଧିବାମନ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଅଲିଙ୍ଗନ କରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅନଳ ତାପରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ।

(୩) ମହାମନ୍ଦର—ସ୍ୱର୍ଗର ବଡ଼ଦେଉଳ ।

(୪) ବେଶ୍ୟା—ପ୍ରେମିକ ବଳରାମଦାସଙ୍କର କଥା 'ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତି'ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ସେ ପ୍ରେମମୟୁ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ହରଣ କରିବେକି ଅପରାଧର ରେ ?

ବେନ ଧ୍ୱଜଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଭଗ୍ନୀ ଯାତ୍ରାର,
ବାନ୍ଧୁ ଢୋଲ ଦେଖାନ୍ତି ବାସର ଦ୍ୱାର;
ସେ ପ୍ରେମମୟୁ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ହରଣ କରିବେକି ଅପରାଧର ରେ ?

ରସିକା-ବାଣୀଙ୍କ ଯେ ରସିକେଶ୍ୱର,
ଶୁଣନ୍ତି ପ୍ରେମଗୀତ- ଗାନ-ମୃତ୍ୟୁର;
ସେ ପ୍ରେମମୟୁ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ହରଣ କରିବେକି ଅପରାଧର ରେ ?

ସ୍ୱର୍ଗ-ଦେବ-ସେବକ ବୋଲି ଗର୍ଭର,
ଆଶା ମୋ ଅନ୍ତ ହେଲେ ମୁଖ ଭିତର;
ସେ ପ୍ରେମମୟୁ ପ୍ରଭୁ ଏ ପତିତର
ହରଣ କରିବେକି ଅପରାଧର ରେ ?

ଆମେ ଗରିବ କାହିଁକି ?

ଆମେ ଗରିବ କାହିଁକି ?

ଆମେ ଏଥିପାଇଁ ତ ଗରିବ । ଘୋଷା ।

ଯେ ଧନ୍ଦା କରନ୍ତେ
ଚାଲନ୍ତା ବେପାର
ସୃଜନ୍ତି କାରଖାନା
ପରାଧୀନତା ହିଁ
ମୂଳଦେଶୁ ନେଲା
ମାରିବାକୁ ଆମ ଦାନା । ୧ ।

ଲୁଣ, କାଠ ଆଦି
ଆମର ଜିନିଷ
ଆମକୁ ଲାଗିଲା କର
ବିଦେଶୀ ଶୁଳକ
ଆମରି ଟଙ୍କାରେ
ଆମକୁ କଲା ଶିକାର । ୨ ।

ଛିଡ଼ିଲା ଶୃଙ୍ଖଳା
ଭୁଲିଗଲୁ ଆମେ
ଜାତୀୟ ଏକତା ବଳ
ଘରେ ଘରେ ଆମ
ବଢ଼ାଇଲୁ ଦଳ-
ସ୍ୱାର୍ଥର ବିଷ ଫଳ । ୩ ।

ବିଦେଶୀ ଫାନ୍ଦରେ
ଲଟକି ପଡ଼ିଲୁଁ
ଅଟକିଗଲା ଜୀବିକା
ତହିଁ ପରେ ବାବୁ
ଟୋକାମି ଖରଚେ
ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଲୁଁ ବିକା । ୪ ।

ମୁକୁବ ଜାଲରେ
ଦାସ୍ୟଦଶା ନେବନି
ଜାତି ପଣ ଆମେ ଭୁଲୁଁ
ବୁଟ୍ ବା ଗୁଡ଼ାଖୁ
ନ ପିଇଲେ ଆଜି
କେମନ୍ତେ ଶୋଇବୁଁ ବାବୁ । ୫ ।

ଥଣ୍ଡା ପାଣି ପିଇ
ଖାଉଥିଲୁଁ ଆଗେ
ମୁଢ଼ି ଚୁଡ଼ା ପିଠା ଲିଆ
ଗରମ ଚହାରେ
ଜିଭକୁ ପୋଡ଼ାଇ
କଲୁଁ ଆଜି ଜଳଖିଆ । ୬ ।

ଗାଣ୍ଡୁଆ ମନକୁ
ମାଛି ଘଡ଼ି ଦେବନ୍ତ
ମାନୁଥିଲୁଁ ଗୁଣିନେଲ
ସାବୁନ ଅତର
ମାଖି ମାଖି ଆଜି
ଘଷିଲେ ଛୁଟି ଦେଲ । ୭ ।

ବାପ ଟଙ୍କା ଆମ
ପିନ୍ଧୁଥିଲେ ଧୃତ
ଗାମ୍ଛ ଅଣିଆର ଖଦ
କି ନେବୁଁ ଅଢ଼େଇ
ଟଙ୍କିଆ ଚପଲ
କଟକୀ ପିନ୍ଧିଲେଁ ଶାଢ଼ି ।୮।

ହାତକଟା ସୂତା
ମୋଟା ହେଉଁ ଅଟଗ
ଥିଲା ଆମର ଓଢ଼ଣୀ
କନକଣୀ ବଜାରେ
ବାବୁ ବୋଲାଇଲୁଁ
ବାର ନେଇ ଟଙ୍କା ଗଣି ।୯।

ବୁକି ଯୁକ୍ତିଶାରେ
ନେଶି ନାହିଁ ଆମ
ସିଗାରେଟ ବିଡ଼ି ଖଣ୍ଡି
ତାକୁ ଧରି, ବାବୁ-
ଗିରି ଦେଖାଇଲୁଁ
ବୈଠିଆ କାହାଳ ଗୁଣ୍ଡି ।୧୦।

ନବୀନ ଫେସନ
ଦେଖାଇବା ଆମ
ବାହାଦୁରି ତ ହୋଇଛି
କୋହ୍ ବୁଚ୍ ପିନ୍ଧି
ଗାଧି ପାନ୍ତି ମଧ
ଅସମ୍ଭବ ବୃଦ୍ଧି କିଛି ।୧୧।

ପାଦ ଘାଆ ଘୋଡ଼ା–
ଭଲି ପର ଟେକ୍ସା
ଉଡ଼ନ୍ତେ କେତିହି ପିଡ଼ା
ହାଫ୍ ପେଣ୍ଟ୍ ଟିନ୍ନ
ବେଲ୍‌ଟ କଷା ହେଲ
ଅମାଙ୍କୁ ଦେଉରେ ଚନ୍ଦ୍ରା । ୧୨ ।

ଶୀତଳ ପବନ
ପାଇଁ ଖସ୍‌ଟାଲେ
ଚଳାଉଥିଲୁଁ ବରଣା
ଦେଖାଇବା ଲାଗି
ବରଷା ଜାଳେ ମ
ପଙ୍ଖା ହେଲୁ ଆଜି ଝଣା । ୧୩ ।

ଘରେ ବଡ଼ା ମୁଠା
କରିବାଟା ହେଲୁ
ବାବୁ ବନିବା ଯୋଗ୍ୟତା
ଚକୁ ଲୁହାକଣ୍ଟା
ଚମଚେ ଖାଇବା
ହେଲୁ ଏଭର ସଭ୍ୟତା । ୧୪ ।

ବଜାରରୁ ତେଲ
ଖାଉଥିଲୁଁ ଆଦର
ମିଠାଇ ଖଜା ଉଖୁଡ଼ା
ବିସ୍କୁଟ ଖାଇ
ମଜା କଲୁଁ ଆଜି
ଛାଡ଼ି କୁଳଧର୍ମଚୂଡ଼ା । ୧୫ ।

ଘିଅ କଡ଼ାତେଲ
ବଦଳରେ ଆଜି
ଜଳା ତେଲ୍ କେରସିନ
ଗୁଡ଼ ଛାଡ଼ି, କିଣି-
ଖାଉଅଛୁଁ, ଗାଈ-
ହାଡ଼ରକ୍ତ-ମିଶା ଚିନି । ୧୬ ।

ସାମୁଦ୍ରିକ ଟେବୋଲା-
ମାଛ ବା ଘୁଷୁରି
ଚର୍ବିର ବିଦେଶୀ ଘିଅ
ତାକୁ ଆମେ କିଣି-
ଖାଉଅଛୁଁ, ପୁଣି
ପୂଜୁଅଛୁଁ କୁଳଦେଈ । ୧୭ ।

ହାଟରୁ ଶୁଖୁଆ
କିଣି ଖାଉଅଛୁଁ
ବୁଣି ନ ପାରୁଛୁଁ ସୁତ
ପାନ ବିଡ଼ି ମଦ
ଗଞ୍ଜେଇ ନ ହେଲେ
ଘଷଣି ଭୁଞ୍ଜୁଛି ଆଜି । ୧୮ ।

ଜଣେ ପାଇଁ ଘୁରି-
ଚେଇପାର ଡାଲି
ଶୁଙ୍ଘିବାକୁ କରୁଁ ମନା
ଘର ଅଣ୍ଡା ମାଂସ
କିଣିଲେ ତେଣୁ ପରେ-
ନାହିଁ ଜଣକର ଦନା । ୧୯ ।

ସ୍ନେହ ସାହୁକାର
　　　ଜଣା ନ ପଡ଼ନ୍ତି
　　　　　　ଝରତ ସନ୍ଧ୍ୟାଙ୍କ ନାତେ
ଖରଚ ବଢ଼ିଲା
　　　ପୁଣି ତରକାରି
　　　　　　ଜଳଖିଆ କଣା ଖରଚ । ୨୦ ।

ଗଲେ ପଡ଼ି ଧର୍ମ-
　　　ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲୁଁ
　　　　　　'ଭାଗବତ', 'ରାମାୟଣ'
କଲେଜରେ ଆଜ
　　　ଖଲାସୀ ପେସନ
　　　　　　ଖାଜନାରେ ଟଙ୍କା ଗଣୁ । ୨୧ ।

ପଶୀକଲମରେ
　　　ଚଳୁଥିଲା ଆଗେ
　　　　　　ବନ୍ଧୁପତ୍ର ଲେଖାପଢ଼ା
ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ଧରି
　　　ଇଂରାଜୀ ଗାଳି
　　　　　　ବାବୁ ସ୍କୁଲେ ନଥିଲୁ ଗଢ଼ା । ୨୨ ।

ବୃଷବାସ କାମ
　　　ପାଦପାରି ପକାଇ
　　　　　　ପାଶ୍ କଲୁଁ ଏବେ, ହାୟ;
ଶୁକର ନ ପାଇ
　　　ଆଁ କରି ରହିଲୁଁ
　　　　　　ଆଉ 'ପଦ୍ମଚୁଲି ହାୟ ? । ୨୩ ।

ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯୋଗୁଁ
ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସବୁ
ଶୁଭକାମନା ଭୁଲିଗଲେ
ଅକଲ ବୁଦ୍ଧିର
ନକଲି ଫେସନ
ହେଲୁଣି ଅଧା ଲଙ୍ଗଳା । ୨୪ ।

ନାଚ, ଦେଶକୁ ତ
ଅଧା ଚଢାଇ
ରହିଲୁଁ ଅଧାଲଙ୍ଗିଆ
ମୁଣ୍ଡ ଛୁଇଁଦେବେଲ
ଦୁଇଅଣା ନେଲ
ଲଣ୍ଡାଲି ନୂଆ ଲେଣ୍ଡିଆ । ୨୫ ।

ଥିଏଟରେ ଘୁଣି
ମୁଣ୍ଡରେ ଗଞ୍ଜିଲୁଁ
ଏ ତିନି ଟଙ୍କିଆ ବାଳ
ଗାନ୍ଧୀଧାରୀଙ୍କୁ
ଗାଉଁଲିଆ କଲ
ଚଳାବଣା ଉତ୍ତୁମାଲ । ୨୬ ।

ଖଟ ପାଣି ଗାଡ଼ୁ
ନ ଦେଇ ବାବୁଙ୍କୁ
ଦେଖାଇଦେଲୁଁ ବାଉଳି
ଜୁହାର ବଦଳେ
ହାତ ହିଙ୍କାହିଙ୍କି
ଆଜ୍ଞା ଗୋଲାମି ଛାଡ଼ିବା । ୨୭ ।

ଘରେ ନାହିଁ ଗାଈ
ବିଦେଶୁଁ ମଗାଇ
ଖାଉଛୁ ନକଲି ଦୁଧ
ଗରଜ ବଢ଼ାଇ
କରଜ ଆଣିଲୁଁ
ଛୁଟାଇ ନ ପାରୁଁ ସୁଧ । ୨୮ ।

ଘଡ଼ିର ନିୟମେ
ଚଳିବାକୁ ଆମ
ହାତେ ବନ୍ଧା ହେଲ୍ ଘଡ଼ି
ଖେଳକୁଦା ବେଳ
ଜାଣି ନ ପାରୁଛୁଁ
ଶୋଇ ଆଠ ଘଣ୍ଟା ପଡ଼ି । ୨୯ ।

ଧରମକୁ ଧନ
ମଣିଥିଲେ ଆଗେ
ଚୋର-ମୂଳଆ ବଇଦ
ଡାକ୍ତର କବି-
ରାଜଙ୍କର ଆଜି
ଟଙ୍କାରେ ଖାଉଛି ନିଦ । ୩୦ ।

ଆଗ ଲୋକେ କାଶୀ
ବୁଲି ଯାଇ ଆସି
ପାରୁଥିଲେ ଚାଲି ଚାଲି
ହାଟ ଯିବା ଲାଗି
ଗାଡ଼ି ଯାଉଥିଲ
ଲୋଡୁଅଛୁ ଆଜିକାଲି । ୩୧ ।

ଶିଶୁ ମନଭୁଲା
ମାଟିର ପିତୁଳା
ରବରର ସାପ ଚଢ଼ାଇ
ଭାପ ଫୁଟବଲେ
ମୁଠା ମୁଠା ଟଙ୍କା
ଯାଉଛି ବିଳାସ ବଢ଼ାଇ । ୩୨ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାର ନାକ
ରବରର କାନ
ବିଦେଶୁଁ ଆସିବା ଯାଏ
ନାକ କାନର ବି
ଜନ୍ମକାମ ଆମ
ଚଷମାର ଗାଡ଼ି ଥାଏ । ୩୩ ।

ନଷ୍ଟବର୍ତ୍ତି ପରି
ବିଦେଶୀ କଳମ
ଯେତକ ଆୟୁଷ ମାତ୍ର
ସେତକ ଲୁଟିକି
ଯାଉଛି ଦିନକୁ-
ଦିନ ଭାରତର ନାଡ଼ି । ୩୪ ।

ଝକମକ ଚୁଡ଼ି,
ଖିରପିନ୍, ଖୋଷା-
କଣ୍ଢା, ଦର୍ପଣ-ପାନିଆ
ଏତିକି ନ ହେଲେ
ପାଣି ନ ଛୁଇଁଲେ
ଏଭର ମାଇକିନିଆ । ୩୫ ।

ରୂପାର ଝଗଲ୍
ଚୂଡ଼ା ପଢ଼ଗଲ୍
ଝୁଲକଲ୍ କାଚର କଣ୍ଠି
ମାଳି ଝିଙ୍କିଆ
ଆଜକାଲ ଝଗ୍ର
ଛପି ଦେଉଅଛୁ ତଣ୍ଡି । ୩୬ ।

ଦେଢେଁ ନାହିଁ ଦାନା
ଝଟ ପାଇଁ କଣା
ଢେଉଅଛୁ ଦଶର ଗଢ
ସାବୁନ ଅତର
ଲଗି ମାଲପିଙ୍କି
ଗନ୍ଧୁଛି ତେଲ ଦ୍ୱାଳପା । ୩୭ ।

ଦେଖିଲେ ଏଭଳ
ଝିଅ ବନ୍ଧୁଙ୍କର
ବେଶଭୂଷା ଢଙ୍ଗଚଙ୍ଗ
କିଏଁ ନ କହିବ
ବଢୁଛି ଏହାଙ୍କ
ଯୋଗୁଁ ଅଭାବ-ତରଙ୍ଗ ? । ୩୮ ।

ଉଲଟା ଧାରରେ
କିଗର ଭଜିଲୁ
କୁଳଟା-ପ୍ରେମେ ଯାଗ
ଅରଜ ନ ଜାଣୁ
ଗରଜ ତରଜ
ଖରଚ କରିବୁଁ ଆଗ । ୩୯ ।

କୁକୁରକୁଆକୁ
ଯାଚେ ଶୁଆଇଲୁଁ
ମଣିଷ-କୁଆଁରେ ଯାଗ
ଦୁ ତିନି ଟଙ୍କିଆ
ଚେଲକୁଆ ଦାଣି
ସେ ଯାଗରୁ ନେଲୁଁ ଯାଚ । ୮୦ ।

ଗୌରାଙ୍ଗ ପ୍ରଭୁର
ଗୁଣ କହେଁ ନିତ୍ୟ
ହୃଦ ନ ପାରୁଁ ଖୋଲି
କାମ ଧାମ ଛାଡ଼ି
ମରୁଅଛୁଁ ରଡ଼ି
'ଗଉର' 'ଗଉର' ବୋଲି । ୮୧ ।

ପାଣି ନ ଟିକିଲେ
ପାଣି ନା' ଧରିଲେ
ମେଣ୍ଟିଥିବ କି ପିପାସା ?
ଭାତ ନ ଗଳାଇ
ଭାତ ମିଳେ କାହିଁ ?
ଧନ୍ୟ ଏ କଣ୍ଠାଗ୍ରି ଆଶା । ୮୨ ।

'ରାମ-ଲୀଳା', 'କୃଷ୍ଣ-
ଲୀଳା' ନାଟ ଆଦିର
ହୋଇଥିଲୁ ମନୋହର
ମନ ମୋହି ଆଜି
ଧନ ନେଉଛନ୍ତି
ବାୟସ୍କୋପ ଥିଏଟର । ୮୩ ।

ଦମାଗାର ପୁତ୍ର
ଭରତକୁ ରାଜ୍ୟ
ଦିଁପି ଦେଇଥିଲେ ରାମ
ପିଠିର ସ୍ୱଭର
ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ଖାଗ
ଛଡ଼ାଇବା ଆଜି କାମ । ୪୪ ।

ଖଲ ଭଗ ଥିଲା
ଦଶ ଟଙ୍କା ସେଥୁଁ
ସାଖୀ ଖାଇଗଲେ ପାଞ୍ଚ
ଓକିଲର ଫିସ
ଲୁଚ ହାକିମକୁ
ସାତ ଟଙ୍କା ଦେଲୁ ଲାଞ୍ଚ । ୪୫ ।

ଗାଲ ଦକିଆରେ
ବଧିର, ମାଡ଼ର
ନାଲିଶରେ ଅନ୍ନ ପାଣି
ପାଣିର କେବଳ
ଭୁକ୍ତି ଥାଉ ଦର-
କାର ନାହିଁ କାନ ଆଖି । ୪୬ ।

ନୂଆ ଟଙ୍କା ଗଲା
ରୁପା ଟଙ୍କା ଗଲା
ଚଳିଲା ବାଡ଼ିକଣୀ ଟଙ୍କା
କାଗଜ ଖଣ୍ଡ ଏ
ଶହେ ଟଙ୍କା ହେଲା
ଟଙ୍କା ନୁହଇ ଏ 'ଠକା' । ୪୭ ।

ମୁନାର ଝଙ୍କାରି-
ଟୋଟ କମ୍ପା ଟୋଟି
ଝଙ୍କା ସମ୍ପତ୍ତିର ସ୍ୱାମୀ
ଗଡ଼ଲି ମୁକ ନମି
ବିନା ଜଳେ ଭିଜି
କରୁଥାଇଁ କାଠ କାଠ । ୪୮ ।

ଠକାମିର ଜାଲ
ଟଣାଲୁଛି ଜଳ-
ଝୁଲି ବିଦ୍ୟାଣୀ ଇଂରେଜ
ସମସ୍ତ ପରିଏ
ନ ଛାଡ଼ୁଁ ତଥାପି
ଫିରଙ୍ଗୀ ବାବୁ ବେଶ । ୪୯ ।

ମୁଣ୍ଡି ଏହା ଘରର
କ ଫଣ୍ଟୀ ସନ୍ଧରେ
ଚିହ୍ନ-ଶିକ୍ଷା ଠକ ଆଜି
ବୋଝ ନଜର
ସବୁଠି ଦ୍ୱାରର
ଲକ୍ଷ ନାନା ବେଶ ସାଜି । ୫୦ ।

କାଏ ବା ଲୁଣିଆଁ
ଭୁଲଲା କୁଣିଆଁ
କେଶ୍ରି ବା, ତେଜ ମାତଗ ଭଜ
କେଷ୍ଟୁ ବାନରଙ୍କା
ତେ ବା କାନପୁଙ୍କା
ବେ ବାବା-ବକଧାର୍ମିକ । ୫୧ ।

ଦେଶୋପକାରକ
କୁପ୍ରସ୍ତାବ କରି
ପରକୁ ମଣିଲୁଁ ଅନ୍ଧ
ମୂର୍ତ୍ତିପିଠା ଆଜି
ଲୁଣ୍ଠି ପିଟାଇଲେ
ପାଉଛନ୍ତି ଗୋରସ ଅଣ୍ଡା ।୫୨।

ଗୋରସେ ପୋଷିଲୁଁ
ବଳଦ କୁକୁର
ବାଳୁଙ୍ଗା ଶୋଣିତ ବଳ
ଷେରକୁ ଜୁହାର
ଯାହୁକାର ଠାରେ
ଦେଖାଇଲୁଁ ବାହୁବଳ ।୫୩।

ଚନ୍ଦକଥା ପାଣ୍ଡା—
ଘରଦେବ କରୁଛନ୍ତି
ଯେଉଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଆଡ଼ମ୍ବର
ସେଥିକରେ ବର୍ଷେ
ଖାଇବା ପିଇବା
ଚଳିଯାନ୍ତା ଜଣକର ।୫୪।

ଟଙ୍କାଟିଏ ଦଶ—
ଦିନେ ନ ପାଉଛୁ
ମୁଣ୍ଡିଆଳ ଲୁଚନ୍ତି ମାର
ଏ ଦଶା ଭିତରେ
ଦଣ୍ଡଟଙ୍କା ନେଲୁ
'ପୋଥି ତାହା ତାର ନାହିଁ' ।୫୫।

ବର୍ଷକୁ ଅଣି
        ବଳି ପଡ଼ୁଥିଲା
                ବାଘ ଅଜାଙ୍କର ଗ୍ରାସ
ମାସକ ଭିତରେ
        ଘଣ୍ଟନ୍ତି ଆମର
                ଉଦରଦାନ ଓଗାଣ । ୫୬ ।

କେତେ ଫୁଲ, ବାଣ,
        ନାଚ, ବାଜା ଖଞ୍ଜି
                କରନ୍ତି ବୀକୃତ ବନ୍ଦା
ବର୍ଷାକ ଭିତରେ
        ଶହ ଶହ ଟଙ୍କା
                ହେଉଅଛନ୍ତି ମାଙ୍ଗନିଆ । ୫୭ ।

ବିବାହ ଆଗରୁ
        ଦେଖଣି, ମାଗୁଣି,
                ପିନ୍ଧାଣି, ଚୂଡ଼ାବନ୍ଧି,
ବନ୍ଦାପନା କାଳେ
        ଛଟିଆଣି ଘରେ
                ମୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାଇଁ ପିଠି । ୫୮ ।

ସତକଥା, ଯାହା
        ନାଡ଼ିଶାସ୍ତ୍ର କହେ
                'ଉଚ୍ଚବର ନିମ୍ନ ଭୂମି'
ଗରିବ ହିଁ ଆଜି
        ଦେଶରେ କରନ୍ତି
                ଗରିବ-ସୃଷ୍ଟିର ବୃଦ୍ଧି । ୫୯ ।

ତା' ଉପରେ ମୂର୍ତ୍ତି
ଦେଶୀ କାମ ଗ୍ରନ୍ଥି
ଦେଖାଇଲୁଁ ବାବୁପଣ
ଏହା ହି ଆମର
ଦେଶ, ସମାଜର
ଅଧୋଗତିର କାରଣ । ୭୦ ।

ଆତ୍ମ-ନିର୍ଭରତା
ଆପେ ହରାଇଲୁଁ
କା' ଆଗେ କହିବୁଁ ଆଉ
ଠାକୁରଙ୍କୁ ଆଜ
କୁକୁର କରନ୍ତି
ଦାରୁଣ ପେଟର ଦାଉ । ୭୧ ।

ଦଶନାହିଁ ହାତ
କାଣ୍ଡଗଣ୍ଡ ବେତ-
ବାଉଁଶର ଟୋପି ଛତା
ଆଖି-ଦେଖା ଗଛ-
ପଣାକୁ ନଦେଖି
ଭୁଲିଯାଏ ଆଜି ମଥା । ୭୨ ।

ମୃତ୍ତିକାର ଦେହ
ଚରଖା ରହିଁଟା
ଭୁଲାଇଲା କାହିଁ ଆଜ ?
ଘରେ ଘରେ ଦେଇଁ
ରେଏଁ ରେଏଁ ସ୍ୱନ
ନିତି ଉଠୁଥିଲା ବାଜି । ୭୩ ।

କାହିଁ ସେ ପୂରୁବ
ଭାରତ ଗୌରବ
କାହିଁ ସେହି ଧନଧାନ୍ୟ
କାହିଁ ସେହି ଆର୍ଯ୍ୟ-
ପ୍ରାଣ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ
ମହାରାଜ ମହାମାନ୍ୟ ।୭୯।

'ବାଣିଜ୍ୟେ ବସତି
ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ' ଏ ଭାରତେ
ମୂର୍ଖ ଅଟେ ଆଜ ଲାଜ
ଭାରତଲକ୍ଷ୍ମୀକି
ବୁଡ଼ାଇ ନେଉଛି
ସେହେତୁ ଜଳଜାହାଜ ।୮୦।

ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ

"ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ" ସମ୍ବନ୍ଧେ

"ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ"ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପାଠ କରି ମୁଁ ଅତୀବ ପ୍ରୀତ ହୋଇଅଛି । ମହାମାନବ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗରେ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଆଘାତ ଆସିଛି, ତାକୁ ସେ ଏଥିରେ ରୂପଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ବାପୁଜୀଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଗୁଣସମୂହ ପୁସ୍ତିକାଟିର ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ମନୋହର ଭାବରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ତଥା ବିଶ୍ଳେଷିତ ହୋଇଛି । ଅନେକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ 'ଅହିଂସା', 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ', 'ସ୍ୱାଧୀନତା', 'ସତ୍ୟସାଧନା' ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନ ବୁଝି ତାର ଅପପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ସୁତରାଂ, ଲେଖକ ସେଇମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତହିଁର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଜଣାଇ ଦେବାକୁ ଭୁଲି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଦେଶ ଆଜି ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ରଖନ୍ତି; ମାତ୍ର ଏଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ଭିତରେ ଯେ ଧୂଳିପଟଳ ତଳେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଦଳାଦଳି, ଈର୍ଷା, ଦୁରଭିସନ୍ଧିର କନ୍ଦଳ ଉଠିଛି, ତହିଁରେ ଲେଖକଙ୍କ ସୁଷମ ପ୍ରାଣ ବିଷମ ବିଷାଦରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ହାହ୍ନି ଦେଇ ଲୋକେ ଆଜି ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର, ଅନାଚାର ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ଯେ କୌଣସି ସ୍ୱଦେଶବତ୍ସଳର ପ୍ରାଣ ବିଚଳିତ ହେବ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ମଞ୍ଚ ସବୁଜ ଚଷମାର ଚିହ୍ନକୁ ଗାଇଲେ ଭଳି ଆଜି ଅନେକ ଖଦଡ଼ଧାରୀ ବି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଓ ମତକୁ ଅତି ଅନ୍ୟଥା କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏହାଠାରୁ ବଳି ଦୋଷର ବିଷୟ ଆଉ କ'ଣ ଥାଇପାରେ ! ଏ ସବୁର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଲେଖକ ଏ ପୁସ୍ତିକାଟିର ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ମାନବ ସମାଜକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ପରେ ହିନ୍ଦୁ ଯେ ମହର୍ଷି ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ, ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତି ଭାରତ ଧର୍ମପିତାଙ୍କୁ ନାନା ଷଡ୍‌ଯନ୍ତ୍ରରେ ହତ୍ୟା କରି ଆସିଛି, ତହିଁରେ ଏଇ ଜାତିର ଓ ଧର୍ମର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ପ୍ରକାଶ ପାଉନାହିଁ କି ? ଲେଖକ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ସେ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ଏଇ ଜାତି ତଥା ଧର୍ମର ଦୋଷ ଓ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରତି ସରାସରି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଭୀତ, ସଙ୍କୁଚିତ ତଥା କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଏହା ଅବିସମ୍ବାଦିତ ସତ୍ୟ ଯେ, ଯହିଁରେ ଯା'ର ବିଶେଷ

ଅନୁରକ୍ତ ଥାଏ, ତହିଁରେ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାର ଆଭାସ ପାଇଲେ ତା'ର ପ୍ରାଣରେ ଦାରୁଣ ବେଦନା ଆସେ । ସୁତରାଂ 'ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ'ର ଲେଖକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାହାହିଁ ଘଟିଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ, ପୁସ୍ତିକାଟିରେ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଗୁରୁତ୍ୱ ନେଇ ସାହିତ୍ୟିକ ଉପାଦାନ ଗୌଣ ହୋଇପଡ଼ିଛି; ହେଲେ, ଏଥିରେ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଜାତିପ୍ରୀତିର ଓ ଧର୍ମସାଧନାର ଉଦୟ ହୋଇଛି, ତହିଁରେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେବାର ହିଁ କଥା ।

ଅଧିକନ୍ତୁ, ପୁସ୍ତିକାଟିର ଶେଷଭାଗରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ "ରାମଭଜନା'ରେ 'ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ' କବିତାରେ ଭଜନର ସ୍ଫୁରଣ କରିବା ହେବା ଉଚିତ, ତାହା ଦର୍ଶାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲେଖକ ତହିଁରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାଶୀଳତା, ତତ୍ତ୍ୱାଲୋଚନାର ଗମ୍ଭୀରତା ତଥା ଆଦର୍ଶ ନୈତିକତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ସହୃଦୟ ପାଠକବର୍ଗ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ବେଶ୍ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ ।

କବି ବା ଲେଖକକୁ ସାରସ୍ୱତ କୁହାଯାଏ—କେବଳ ସେ ନିର୍ଭୀକ-ପ୍ରାଣରେ, ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ସତ୍ୟର ଉପାସନା କରିଥାଏ ବୋଲି । ସୁତରାଂ, ଆଜୀବନ ସତ୍ୟସାଧକ ବାପୁଜୀଙ୍କର ବିୟୋଗାତ୍ମକ ଲେଖା "ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ"ରେ ଲେଖକ ସତ୍ୟ-ଭାଷାର ଯେଉଁ ତର୍ପଣ ଅର୍ପଣ କରିଅଛନ୍ତି ତହିଁରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ବାପୁ ନିଶ୍ଚୟ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଉଥିବେ—ଏହା ମୋର ତରଳ ପ୍ରାଣର ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ । "ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ" ଲେଖକଙ୍କ ଲେଖନୀ ମୁଖର, ନିର୍ଭର ତଥା ଚନ୍ଦନାକ୍ତ ହେଉ । ଇତି ।

ବେସିକ୍ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲ୍,
ବରଗଡ଼
ତା ୨୭-୪-୫୦

କେଶବ ମେହେର

ଭୂମିକା

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଭାରତଜନନୀର ତୁଷାରଧବଳୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମସ୍ତକମଣି ମହାମହିମ ଶୃଙ୍ଗଙ୍କ ହିମାଚଳର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ୟକ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରି ଅଧିବାସୀ ପାହାଡ଼ିଆ ଗୁମ୍ଫାମୁଖନିଃସୃତ ପଲ୍ଲୀଗୀତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ଏବଂ ରତ୍ନଗର୍ଭ ଭୂମାତାର ଅତଳସ୍ପର୍ଶୀ ଭୁବନ-ମହାର୍ଣ୍ଣବ-ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି କଳନା ଜୀବନ-ଜଞ୍ଜାଳ-ବ୍ୟସ୍ତ ଶମ୍ବୁକାନ୍ୱେଷୀ ସନ୍ତରଣଶୀଳ ପାତିହଂସର ସମ୍ଭାଳିତ ପାଦଦ୍ୱାରା ନିର୍ଣ୍ଣୟ-ପ୍ରୟାସ ଯେପରି, ମହାନୁଭବ ମହାମାନବ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର 'ମାହାତ୍ମ୍ୟ-ଗାନ' ଗାୟନ ଚେଷ୍ଟା ମୋ ଭଳି ନଗଣ୍ୟ ଲେଖକ ପକ୍ଷେ ଧୃଷ୍ଟତା କହିଲେ ଚଳେ ।

ବିଶ୍ୱ-ବୈଭବମୟ ପୂର୍ଣ୍ଣସୁଧାକରକୁ ଚାହିଁବାଲାଗି ଉତ୍ତୋଳିତ ହସ୍ତରେ ଆହ୍ୱାନ-ସଙ୍କେତ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ "ଜହ୍ନମାମୁଁ—ଆ" ବୋଲି ଡାକିବାର କୋମଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଶିଶୁର ସରଳ ପ୍ରାଣରେ ତ' ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ଭୂମଣ୍ଡଳ ପୂଜାସ୍ପଦ ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କ ଅକାଳ ତିରୋଧାନରେ 'ବାପୁ' ବୋଲି ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ାଇବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ନିଷ୍ଠୁର କିଂବା ବ୍ୟଥିତ ଯେ କୌଣସି ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି, ଶିଶୁର ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆନନ୍ଦର; ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟାକୁଳତା ବିଷାଦର । ସରଳ ଶିଶୁ ସରଗ-ଶଶଧରକୁ କେବଳ ଡାକେ; ଧରି ନ ପାଏ କାନ୍ଦେ—ମା' ବାପା, ଘର ଭଉଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ଅଳି କରେ; ଶେଷରେ ସେଇମାନଙ୍କ ଛଳନାତ୍ମକ ଭଙ୍ଗିଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ନିରାଶ ପ୍ରାଣରେ ଶୁଷ୍କ ଦୁଃଖରେ ଖାଲି ଗାଳି ଦେଇଥାଏ । ଏଇ 'ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ' ଲେଖାରେ ମୋର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଅବିକଳ ସେଇପରି । ଏଥିରୁ ଏହା ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ଯିବା ନିଜର ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ଈପ୍ସିତ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ପାଇପାରେ ନାହିଁ—ହାତକୁ ଆଣିପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦେଶବିଦେଶରେ ତ' ଆଜି ଅନେକ କୃତବିଦ୍ୟ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ବାହାରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକକୁ, ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହ ପାଖକୁ ଯିବାପାଇଁ କୃତସଂକଳ୍ପ ତଥା ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟିତ । ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନର ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିନ୍ତା କଲେ, ଟିକିଏ ସାଧନା ଖଟାଇଲେ, ଭାରତର ମୋହନ-ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସତ୍ୟ-ଶାନ୍ତି-ପ୍ରେମ-ଅହିଂସା

।

ରୂପକ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକକୁ ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ କରିବା କିମ୍ବା ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ ଗୋଲକଗ୍ରହ ପରିବର୍ତ୍ତେ ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହରେ ପରିଣତ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବେଶୀ କଠିନ ବା କ'ଣ ! ଏଭଳି ସାଧକ ବିଶ୍ୱବରେଣ୍ୟ ବାପୁଜୀଙ୍କ ଆସନଠାରୁ ଆଜିର ଭକ୍ତ ଆସନର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି କି ?

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମୋହନ-ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ଚନ୍ଦ୍ର ଧରାଧାମରେ ନୈସର୍ଗିକ ଚନ୍ଦ୍ରରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାନ୍ତୁ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଦୟାମୟ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଏହାହିଁ ମୋର ଶିଶୁତୁଲ୍ୟ ସରଳ ପ୍ରାଣର ଐକାନ୍ତିକ ପ୍ରାର୍ଥନା । ଇତି ।

ଖଜେପୁର-କୁଚେଣ୍ଡାଲ
ତା ୨୧-୪-୬୦

ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠ

କୃତଜ୍ଞତା

ମୋର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ସତ୍ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉଦୟକର ସାହୁ (ସୋହେଲା ଥାନାନ୍ତର୍ଗତ ଝରଲ୍ ନିବାସୀ ଜନୈକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି) ଏବଂ ଶ୍ରୀମାନ୍ ପରମେଶ୍ୱର ପଟେଲ (ପାଇକମାଳ ଥାନାନ୍ତଃପାତୀ ଭୁଙ୍ଗିପାଲି– ନ: ପ୍ରା: ସ୍କୁଲର ସହକାରୀ ଶିକ୍ଷକ) ମହାଶୟଦ୍ୱୟ ନିଜର ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଅଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ବି ଏଇ ପୁସ୍ତିକାର ମୁଦ୍ରଣ ବ୍ୟୟଭାର ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ତଥା ଆଦର୍ଶ ବନ୍ଧୁର ଆଂଶିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବହନ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ଆନ୍ତରିକ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ-ସ୍ନେହ-ସହାନୁଭୂତିର ତୁଳନାରେ ଏଇ କୃତଜ୍ଞତା-ବିଜ୍ଞପ୍ତି ସୂଚକ ଦୁଇଧାଡ଼ିର ପଂକ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ—ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଆଜୀବନ ଋଣୀ ।

ପରିଶିଷ୍ଟ ନିବେଦନ—ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍କଳର ନବ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ରାପ୍ତ ସୁପରିଚିତ ସମାଲୋଚକ ବାବୁ କେଶବ ମେହେର "ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ"ର ପାଣ୍ଡୁଲେଖ୍ୟ ଆମୂଳାନ୍ତ ପାଠକରି ସ୍ପଷ୍ଟ ସରଳ ଉଦାର ହୃଦୟର ଯେଉଁ ସତ୍ୟମୂଳକ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ସତେ ଯଦି ପୂଜ୍ୟପାଦ ବାପୁଜୀଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆତ୍ମାର ପୂଜାର୍ପିତ ନିର୍ମାଲ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ସତ୍ୟାନୁରାଗୀ ପ୍ରିୟ ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ କଣିକାଏ ପରମାହ୍ଲାଦ ପ୍ରଦାନ କରିପାରିଲେ ଈଷତ୍ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ମୁଁ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଇତି ।

ବିନୀତ
ଲେଖକ

ଉତ୍ସର୍ଗ *

ମହାମାନ୍ୟ ମହାତ୍ମା କରକମଳେଷୁ:—

ଜୟ ବାପୁ, ଜୟ ଧରେ ଯାର ଦରଶନ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଆଜ ଲୁବ୍ଧ-ଅବସନ୍ନ,
କୋଟି କୋଟି କେନ୍ଦ୍ରେ ତବ ସତ୍ୟଧାର ଭଳ
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ତନ୍ତୁ ଅଶ୍ରୁ ଫୁଲେ ଯାଉଛନ୍ତି ତରଳି ।
ମାନବର ହୃଦ-ବଳି କୌଟିଲ୍ୟ ଆବୃତ,
ଜିଣିଥିଲ ତୁମ୍ଭେ, ସାର ଦୃଷ୍ଟି ଥିବ ସହଜତ ।
ଅନନ୍ତରୁ ସେ ଧର୍ମିତ ଧର୍ମିଲା-ବ୍ରତେ,
ନିତ୍ୟ-ବଞ୍ଚିତ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଫୁଟାଉଛେ ।
ହେ ଅହିଂସ ବୀର, ସତ୍ୟଧର୍ମ-ଉନ୍ମାଦି !
ଦେଶ-ଶିଶୁ ବନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରେମିକ ମହର୍ଷି !
ସ୍ୱାଧୀନତା ନଗରୀର ଭଙ୍ଗା-ଦେଉଳ
ଦେଖାଇଲ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଆଜ ଆତ୍ମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ !
ଶୋଭନାୟ ତୁମ୍ଭେ ଶୋକ ଢାଳୁଛି ମୋ ଅଶ୍ରୁ
'ଅଶ୍ରୁ-ଉତ୍ସର୍ଗ' ଅର୍ପିଲି ଦେବ ହେ ମହାତ୍ମା !

* ୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ୩୦ ତାରିଖ ଲେଖାର ।

ଅଶ୍ରୁ-ତର୍ପଣ

ଶୁଣି ସମାଚାର   କି ଅଶନିପାତ
ଭୂକମ୍ପ, ପ୍ରଳୟ ବାତ୍ୟା,
ସବୁଠାରୁ ହେବ,   ବଳିଅଛି ଭବ
ମର୍ମଦାହୀ ଶୋକବାର୍ତ୍ତା ।

ସତ୍ୟ-ଉପାସକ,   ହେ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରେମିକ
ସମାବର୍ତ୍ତୀର ମହର୍ଷି,
ମହେଶ ଆଦେଶେ   ଏ ଅଭାଗା ଦେଶେ
ଆସିଥିଲ ଋଷି ବେଶୀ ।

ନର ସାଧାରଣ   ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଶ୍ରୁତ
ଅମର ସ୍ୱର ଚୈତନ୍ୟ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ସ୍ୱର୍ଗ   ଦେଖାଇ ପାରିଲ
ଧନ୍ୟ ହେ ମହାପୁରୁଷ ।

ନର-ହାହାକାର   ଦୂର-ସ୍ୱପ୍ନହାର
ଅନ୍ତର୍ଦର୍ଶୀ ଦେବଦାସୀ,
ତୁମ୍ଭ ବିନୁ ଦୂରୀ,   ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମରୁ
ନେଉଛନ୍ତି କାହା ମେଲାଣି ?

ହେ ବିଶ୍ୱମୋହନ   ପତିତପାବନ
ସମଦର୍ଶୀ ଗୁଣାକର,
ନର ରୂପ ଧରନ୍ତ   ହେଲ ଜ୍ଞାନ-ଦାତା
ବୋଲିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନର ?

ଶମ୍ଭୁଙ୍କ ବେଶକଳେ   ଗାଇକ ବିନ୍ଦୁଧାରେ
ଖଞ୍ଜନ ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖନେ,
କେଉଁ ମହାମନା   ଦେଶ-ଆରାଧନା
ଦେଖାଇଥିଲେ ଜୀବନେ ?

ଅହିଂସା ରତନ—   ଧର୍ମର ମରମ
ବୁଝିଥିଲେ ଏଣ ନତ,
ଅଚ୍ଛୁଆଙ୍କ ପାଇଁ   ପ୍ରେମ ଅଶ୍ରୁ ଢାଳେ
ଭୁଲିଥିଲେ କେତେ ଜଣ ?

ଦେଶ କଥା ଧରି   ଦେଶ ଜନ ଆଶୁ
ଲୁଣଶୁଳ୍କ-ସ୍ୱାଧୀନତା,
ଆଣିବାକୁ ଦେଶରେ   କଣ ଏ ମରତେ
ବୁଝିଲେ ଅନ୍ୟ ମଥା ?

ବିଶ୍ୱର ଅଜ୍ଞାନ   ଦେଖି ଶୋଷଣୀ ପାଇ
ଦୁଃଖୀଙ୍କ ସେବାରେ ରତି,
ଯୋଗୀଙ୍କ ଜୀବନ-   ଦୁଃଖ-ଶାନ୍ତି-ଧନ
ମଣିଥିଲେ କେଉଁ ତ୍ୟାଗୀ ?

ବାପୁ, ତବ ପୁଣ୍ୟ   କଥା ମନମୁଗ୍ଧ
ଶୋଣିତବାଳୁ ଅନ୍ତ ଭାଳି,
ତାହାଙ୍କ ଜ ଯେ'   ଦୁଃଖ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ
ଭୁଲି ହୃଦୟ ମୋ ଜାଳି ।

ପରିଦୁଃଖଧାରୀ   ଶୁଣିଲେ ଗୁହାରି
(୧) ଜଣ ଯେ' ନବଧାରେନେ;
ଗରିବ କଷ୍ଟ   ସହିବାକୁ ଏଣେ
ଧରିବନ ଅବଶେଷ ?

---

(୧) ନବଧାରନ—ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ଧାରାବାହିକ ଶବ୍ଦ ।

ଜାତି-ନିର୍ଯ୍ୟାତନା   ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ତାଡନା
ହରିଜନ-ତିରସ୍କାର,
ତୋମାଠାରୁ ଅନ୍ୟ   କେହି ତା' ନ୍ୟୂନ
ଝୁରିବକି ମଣିଧାର ?

ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା   ଭ୍ରାନ୍ତି-ବହୁଳତା-
ବହ୍ନି ଉଠିଲେ ଦେଶରେ,
ଉତ୍କଳନ୍ତ ବାହୁ   ଯୋଧିବକି ହେତୁ
ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ଆଶ୍ଳେଷରେ ?

ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ତ' ଆଜି   ସଂସ୍ରେ ଖୋଜି ଖୋଜି
ସେବାଗ୍ରାମ ଶିଶୁମାନେ
କାନ୍ଦୁଥିବେ, ଡାକି   ବାପୁ ! ବାପୁ !! ଡାକ
ପଶିବକି ତମ୍ଭ କାନେ ?

ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ସମାଜ   କବା ପଶୁ-ପ୍ରେତଙ୍କ
ଶୁଣି ନଥିଲ ଏ କାନ,
ନ ଅଣ୍ଟିଲ ଖୀର   ଜନନୀ ହୃଦର
ପାନକରେ ତା' ସନ୍ତାନ ।

ଭାରତ-ମାତାର   ତପ୍ତ ରକ୍ତଧାର
ସ୍ନାନ କରୁଛି ଯା' ସ୍ୱପ୍ନ,
ତୁମ୍ଭ ବଷ ଜାଳ   ସେ ଅନଳେ ଜଳ
ନ ଯାଏ କି ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କୁ !

(୧) ଅହେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ,   ତୁମ୍ଭ ହଟେ ଏଥି
ଜଗତ୍ପ୍ରାଣ ପଦାଗତ;
ତେଜ ଏ ମସ୍ତକ   ଦେବାକେ କାହିଁକି
ସ୍ବର୍ଗକୁ ନକଲେ ଗତ ?

(୧) ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ—ସତ୍ୟବ୍ରତ ଯାହାର ସେହି ଆତ୍ମା । ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମଠାରୁ ମରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ସତ୍ୟରକ୍ଷା ପବିତ୍ର ବ୍ରତ ଯେ ପାଳନ କରିଥାଏ । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଆଜୀବନ ସତ୍ୟସାଧକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ।

ଦେବଙ୍କ ଆଶ୍ରମୁ ତୋରୁଁ ହିମାଳୟୁ
ସ୍ପର୍ଶ୍ରେ ନ ହେଲୁ ଶିବ,
ହିନ୍ଦୁ-ଶାସନର ଘୋଷନ୍ତି ତୁ' ବୋଲି
ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଉପାଦେୟ ?

କାଶୀ ପାଷାଣର କନ୍ଦଲକନ୍ଦେଁ ଶିଖର
ଘାତକ୍ରି ହିନ୍ଦୁ ସମାଜେ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବରଦ୍ଧନା ଦ୍ୱାରିଦ୍ୱାର ପୂଜା
ପାଉଛନ୍ତି କେଉଁ ଲାଜେ ?

ହିନ୍ଦୁ-ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି କେଉଁ ହିନ୍ଦୁ କୁଳ
ପୁରାଣ ସ୍ମୃତି ସଂହିତା
ଭଗବତ ଆଦି 'ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର' ଯଦି
ଆଣି ଥାନ୍ତେ ତବ ଗୀତା !

ଲୁପ୍ତ ଶତାନନ ବନ୍ଧୁ ଧୂଳୀତଳ
କେତେକ୍ଷେ ମୋ' ଯନ୍ତ୍ରଣା-ଧାର,
ସେ' ସନ୍ତାନଗଣ ଯା' କୂଳେ ପୂଜନା
ସୁଖଦେ ପାଉଛନ୍ତି ମାର !

ମୁଖ୍ୟପ୍ରାଣ-ଗଣ ଯେଉଁ ବା' ଦେବତା
ହୋଇଛନ୍ତି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଆଜ,
ତବ ଦନ୍ତୀ ଚାହିଁ ପ୍ରାଣକୁ କଦାପି
ନ ଭୁଲିବ ସେମାନ ।

ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ପାପୀଙ୍କି ହାତର
କଟେଇବନ୍ତି ନରକ କୁଣ୍ଡେ,
ତାଙ୍କ ରକ୍ତ-ମାଂସ ଦେବନାଶ୍ରି ତୃଷ୍ଣ
ନର୍କକଣ୍ଟକର ଭୁଣ୍ଡେ ।

ଲୁପ୍ତ ମୂଳ-ଶେଷ ଶିଳା-ଭସ୍ମ ଆଜ
ସେ ଜନ୍ମଧାରୁ ଲାଗିଛି,

ହିନ୍ଦୁ ସ୍ଥାନ-ଚାପ ମଳୟ ହିମାଦ୍ରି
ମେଣ୍ଟିଥିବ ତାର କଣ୍ଠ !

ହେଉଁ କି ଦୁଷ୍କର୍ମ ସାଧିବାକୁ ଧର୍ମ-
ଧ୍ୱଜୀ ହିନ୍ଦୁ ସଙ୍କୁଚିତ ?
ସୁର-ଚଞ୍ଚଳରେ ସୁପ୍ତ ତାଳ ଦଳେ
ଦୋହଇଥାରେ ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରୀତ !

କ୍ରୂରଷଡ଼ଶୀଳ କୁଚକ୍ର କୁଟିଳ
କୁଳାଙ୍ଗାର ହିନ୍ଦୁ-ସନ୍ତ୍ର,
ନ ମେଣ୍ଟିବା ଯାଏ ଏ ଦେଶ ନ ପାଏ
ଶାନ୍ତିମୟୀ-ସ୍ୱାଧୀନତା !

ସିଦ୍ଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ ତବ ନଥିଲୁ ତ' ଦେବ
ଚାହିଁବ ପଦ-ଆସନ,
ସନ୍ତାନଙ୍କ ବେଗ ଭଙ୍ଗ ହିଂସ୍ର ବେଗ
ରକତଶୋଷୀ ଶାସନ !

ନଥିଲୁ ଦେହବାକୁ ତ' ଦେହି ଦେବାକୁ
ମିନୁଆ-ଧର୍ମାବତାର,
ହିବାର ଅଛିଲୁ— କାହାର ଉତ୍କଳ
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦଣ୍ଡିଦାର !

ବଂଶବାହୁ, ଚେଙ୍ଗିଶ କଂଧାରେ ପେଗସି-
ବାର୍, ଅଲେକଜାଣ୍ଡର,
କି ଥିଲେ କି ହେଲେ କି ରଖି କି ନେଲେ
ଏ ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ?

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ-ସୃଷ୍ଟି ପାଉଥିବାରୁ ଦୃଷ୍ଟି
ସେମାନଙ୍କ ଇତିହାସେ,
ଆଜିଷ୍ଣୁ ତପୋନିଧି, ମଣିଥିଲେ ବ୍ୟାସ୍ତ
ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗନର-ବିଳାସେ !

କୋଟି କୋଟି ଦୁଃଖ— ମଥିତ ଆତ୍ମାର
ଚିରବ୍ୟଥା ସଞ୍ଚାଳିଛ ଆଜି,
ନଥିବାରୁ ମନେ କରମୀ ବା ରଚନେ
ପିଶାଚର ଛାୟା ବାଜି ।

ସଙ୍କଳ୍ପ ସୁସ୍ଥିର ଶିଳ୍ପେ ଚତୁର
(୧) ସୌମ୍ୟବ୍ରତ ମହାଶୀଳ,
ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତା
ପ୍ରଦର୍ଶନେ ସାର୍ଥ ଥିଲ ।

ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ଧର୍ମ-ଧ୍ୱଂସନ-
ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଆକ୍ଷେପଣ,
ନରନାରୀ-ରାଜି ଦୃଷ୍ଟ, ନ୍ୟାୟପଥେ
ଶାନ୍ତ-ଦୃଢ଼ ଥିଲ ଚିତ୍ତ ।

ଧର୍ମ-ବିଦ୍ବେଷିତା ଭକ୍ତି-ଧାର୍ମିକତା
ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତନେ ଉତ୍ପାଦନ,
ସ୍ୱଦେଶ ବର୍ତ୍ତନ ଆତ୍ମ-ସଙ୍କୋଚନେ
ଥିଲ ସଦା ସମନ୍ୱିତ ।

(୨)ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣପାଦର ଦୁଃଖ ତୋରେ ଧର୍ମପଦ
ପ୍ରେମ ତରଙ୍ଗ ଦୃଷ୍ଟି,
ଅମୃତ ମାଧୁରୀ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଶିର
ଢାଳିଥିଲ ସ୍ୱର୍ଗସୃଷ୍ଟି ।

ଥିଲ ଚିରଦୁଃଖ- କାତର, ନିରେଖ
ନିରକ୍ଷରଙ୍କର ବନ୍ଧୁ,

(୧) ମହାଶୀଳ—ସହଦେବ, ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ।
(୨) ଧର୍ମପଦ—ପ୍ରବାଦମଧ୍ୟ ସ୍ଥପତିଙ୍କର ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଶିଶୁ ସୁବିଖ୍ୟାତ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ାନିର୍ମାଣକର୍ତ୍ତା ।

(୧)ଉତ୍କଳେ ସେମନ   ଉତ୍କଳ ନନ୍ଦନ-
ମଣି ମଧୁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ।

ଦସ୍ୟୁରେ ଜାମୁତ-—   ବାତନ ଭ୍ରମନ୍ତ
ଧୈର୍ଯ୍ୟଚୁରଣେ ସ୍ତମ୍ଭକୃତ,
କ୍ଷମାଦାନେ ଯୀଶୁ   ପାଳନରେ ଶିଶୁ
ଥିଲନ୍ତି ସେ ପୂଜ୍ୟପାଦ !

ଶାନ୍ତିଜ୍ଞାନେ ବ୍ୟାସ   ଧାବନେ ଅନ୍ତସ୍ପୃଷ
ରାଜନୀତିରେ ଅଶୋକ,
ଥିଲ ଅଭିଧାନ   ସେବାକୁ ସତତ
ତ୍ରାଣନିଜ ଶିଖାଇଲେ କି ।

ସିନ୍ଧୁ-ଅଶ୍ରୁମୁଖୀ   ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ସେହି
ନା' ଗଙ୍ଗା ଲଭି ସ୍ପର୍ଶରେ,
ସେହି ଅହିଂସା, ଶିକ୍ଷା—   ସାଧନାର ବାଧ
ଶିଖାଇଲ ଅହିଂସାରେ ।

ଆହ୍ଲାଦ-ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ   ବୋଲି ସତ୍ୟ ଶଶୀ
ଜଗତରେ ଆହ୍ଲାଦ ପ୍ରୀତି,
ପ୍ରେମ-ସୁଧା ଢାଳି   ଆଜୀବନ ଯାକ
ଗାଇଲ ସେ ମହାଗୀତ ।

ପତିତପାବନ   ଦେବତା ଦେବନ
ନ ମାନନ୍ତି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା,
ସେହି ସେ ମହାତ୍ମା   ମାନବେ ଦେବତ୍ୱ
ଦେଖାଇଲ ସେହି ଦେବତା !

(୨)ହିନ୍ଦୁ-ମାହମ୍ମଦ   ପର ଭ୍ରାତୃଭେଦ
(୩)ନ ଥିଲା ଧର୍ମଭୂବନେ,

(୧) ମଧୁ—ଉତ୍କଳପୂଜ୍ୟ ବାରିଷ୍ଟର ମଧୁସୂଦନ ଦାସ । ଉତ୍କଳମଣି—ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ।
(୨) ମାହମ୍ମଦ—ମହମ୍ମଦ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ; ମୁସଲମାନ । (୩) ଧର୍ମଭୂବନ—ଭାରତବର୍ଷ ।

ମାନବ-ବାନ୍ଧବ- ଧର୍ମୀ 'ଦେବାତ୍ମର'
ଦେବତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟବନ ।

ଆଳସ୍ୟ-ସ୍ୱପନ ଘେରେ ଦେଖି ଦେଶ
ଦେହ ପରାଧୀନାଘୂର୍ଣ୍ଣ,
ଚର୍ମ-ଚକ୍ଷୁ ଧନ୍ୟ ଖବସ-ଶବଣ
ଜାଳି ଯେଉଁ ଜଳ ଘୃଣି ।

ଜୁଗି ନ ପାରେ ବ୍ୟପଗ୍ର ମାନବ
ଗଢ଼ିଅଛୁ ଭବେ ଭୀଣା,
ବାସ୍ତବ ଅଳକ କି ଅଛି ଦେ ନବଢ
ଜାଳ ଉଦ୍ଧ-ଘାତ୍ ଗଣା ?

ଅନ୍ଧି-ବିନ୍ଧ୍ୟ-ଘ୍ରାଣ ମାନିବ ଜୀବନ
ଅୁବିଣାର୍ଯ୍ୟୁଁ ଯେଁ ଯିବ ଗଡ଼ି,
ଟିଣ୍ଡ ଚାଁତାମ୍ବର ଶୀତ ସ୍ତୁତାଦର
ଦେହେଦିଲୁ ଚେଳିଙ୍କ ଭଣି ।

ହିମାଚଳଠାରୁ ସୀମାତଳ ସ୍ଥନ୍ତ
କୁମାରିକା ପାଏ ଦାଉ,
ପ୍ରାନ୍ତେକ ଧାର ଭଦେଶୀଙ୍କ ମନ-
ତୋଷଣ ଦ୍ୟ ବମକାର ।

ବନ୍ଦୁ ନତାମୁଁ ଉନ୍ନରେ ଅନ୍ତୁଙ୍ଗ
ଦେଁ ଭାରତର କୋହିନୁର,
(୧) ଧନଦା, ଜ୍ଞାନଦା ମଣ୍ଡିଲ ସଦା
ମେଁ ଦେଶ-ଜନନ ଶିର ।

(୨) ଆଜି ଦେଁ ଭୂଷ୍ଣୁଲା ଦୁର୍ଜଳା ସୁଫଳା
ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ଦେଶର,

(୧) ଧନଦା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଜ୍ଞାନଦା—ସରସ୍ୱତୀ ।
(୨) ଭୂଜଳା—ଉତ୍ତଳ ।

ଦୁଷ୍କର୍ମ ସନ୍ତତ ଗଣାଙ୍କ ଦୁର୍ଗତି
ସୀମା ଲଙ୍ଘିଛନ୍ତି ବେଶ ଭଲ !

ଶାନ୍ତ କରିବ ଯାହା ଏ ଦୁଃଖ-ତାପ
ସୁଖଶାନ୍ତି ସୁଶସ୍ୟ ଫଳ,
ସୁଧା ନିସ୍ରବଣେ ଥାଇ ଆଜି ପ୍ରାଣେ
ଯାଚୁଛି ଆଜି ଗରଳ ।

ଭିକ୍ଷିଆ ଯାଇ ଦେଖିବେ କଲ୍ ନାହିଁ
ପେଟବୃତ୍ତିର ଯାତନା,
ନୈତିକ-ଶାସନ ବାଣିଜ୍ୟ ସୁଗଠନ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନାହିଁ ଚେତନା !

ଦେଶ-ଅନୁଶାସ୍ତ ଅବା ଆତ୍ମ ଶାପ
ଚଳୁନାହିଁ ଏବେ ଜଣା,
କଳିଯୁଗେ ମଗ୍ନ ନ ଯାଉଛ ବନ୍ଧୁ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ପ୍ରତାରଣା !

କନକ ଭଳି କି ଅବା କେଉଁ ଚିଜ
ଲଭିନାହିଁ ଏ ଭାରତ ?
ତେବେ ମୁଖା ଛି ଛି ଦେବାକୁ ପଳାନ୍ତି
ଟଙ୍କାର୍ଥିନେ ସେବାବ୍ରତ ।

(୧) ଟଙ୍କାକୃତ ତରୁ— ତସ୍ଥ ଲଗି ଯାଉ
ଦୁଃଖେ ଯତନ ସମାନ,
ଥିଲେହେଁ ସେ ସବୁ ଏବେ ଆଜି ବାବୁ-
ମାନଙ୍କୁ ଟଙ୍କାଠୁଁ ସାନ ।

---

(୧) ଟଙ୍କାକୃତ ପ୍ରବନ୍ଧ—ଟଙ୍କାର ଗୋଲ୍ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିବା ତରମା । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ତରମା ଗାଛମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠବନ୍ଧୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଦୁଃଖରେ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ଅଧିକାଂଶ ତରମା-ଆଁଠିଆ ବାବୁମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନ୍ୟର ଦୁଃଖ, ଅସୁବିଧା ଓ ନିଜର ଦୋଷ-ଦୁର୍ବଳତା ସବୁ ଭୁଲ୍ ଗଲାପରି ହୋଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସବୁ ଟଙ୍କାଠାରୁ ଛୋଟ ଦେଖା ଯାଉଛି ।

କଳ୍ପତରୁ ତଳେ ବସି କ୍ଷୁଧାନଳେ
ଦୋହଲୁଛୁ ଶିଶୁ-ମାଙ୍କ ଘ,
ଖାଇ ଜନ୍ମୁଥିବା କି ବାହାଦୁରି ବା
ଦେଖୁଁ ଯାଉ ମନୁଷ !

ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର-ସେବାକାର୍ଯ୍ୟେ
ଦେଇଛି ଲୁଚିଛି ବଣ୍ଟି ଘାନି,
ପଦ-ଅନୁମାନ ଦେଖାଇବା ଆଜି
ଜ୍ଞାନ ଦିନା ଅପମାନ !

ଦେଶୀ ବାବୁମାନେ ବେଶୀ ଅଳ୍ପମାନେ
ଦେଶଦେଶୀ ଦେଶ ରାଜି,
ବିଦେଶ-ଶାସ୍ତ୍ରର ତେଜିଁ କେଉଁ ନାଚ
ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଆଜି ।

ଶାସନ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଶୁଣିଲି ସେତେ ଆଗେ
କୃଷ୍ଟିଜନର କୁଞ୍ଚନୀ,
ସେମାନେ ଶ୍ରୀ ଅଙ୍ଗ ରାଜମାନ ସେହି
ପିଟନ୍ତି ଝାଞ୍ଜ ଖଞ୍ଜଣି ।

ଖଲୁ ଖାଇ ତଳୁ ତା' ଗଡ଼ାଇ ଜାଡ଼ି
ସମସ୍ତେ ରଚିଲେ ପନ୍ଥ,
ଖାଇ ଭୁଲିଗଲା ଅବା ସତେ ଥିବା
କି ଶାସ୍ତ୍ରର ଏଥି ଅଛି ?

ଜାତିର ଭଲ ପାଇଁ ନାହିଁ ଗୀତା ଆଜି
ମାତ୍ର ତାର କୃଷ୍ଣଙ୍କ,
ବଢ଼ି ଦୁଇଗୁଣେ ମାସରେ ଗୁଣେ
ଗୋରୁଙ୍କୁ ଭଲ୍ଲ ଣ ।

ଯେ ଦେଶରେ ଏ ଦେଶୁଁ ଦିଗାନ୍ତର ଚନ୍ଦ୍ର-
ସୂର୍ଯ୍ୟାଙ୍କି ଲଙ୍ଘିଲେ;

(୧)ଅତ୍ୟାବୃଷ୍ଟ ଖଳ- ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦଳ
ଯେ ଦୋଷେ ସେ' ନେତା ଆଜ !

ମନ୍ତ୍ରୀ ସଭ୍ୟଙ୍କର ସାଧନା ଦୁଷ୍କର
ଯା' ଘରେ ସେତିକ ଫଳେ;
ସେଠା ପୁରସ୍କାର ତୋଷା କାରବାର
ଲୁଣ୍ଠ ଭଣ୍ଡାରର ତଳେ !

ପ୍ରଜାଦୁଃଖ ଗାଇ ପ୍ରଜା-ଶ୍ରୋତ ଟାଇ
ନେତେଶର ଆଜି ସେମାନେ
ଶାନ୍ତି-ବିଧ୍ୱଂସକ, ପ୍ରଜା-ଅହିତକ
ବାଜୁନାହିଁ ତାଙ୍କ କାନେ !

ଅର୍ଥ, ଅଧିକାର, ପଦ, ଅହଙ୍କାର
କ୍ଷମତା ଯେଉଁ ସା'ଙ୍କର,
ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଧର୍ମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-କର୍ମ
ଖୋଜିବାକୁ କାହିଁ ଡର ?

ଗ୍ରାମେ ଶାନ୍ତି ଦିଆ ପ୍ରଜ୍ଞ ଗଢ଼ିଆ
ବଟିଛନ୍ତି ଶାନ୍ତ ଘନ,
ସାମାନ୍ୟ ତ୍ରୁଟିରେ ଦୁର୍ବଳ ଭଙ୍ଗିରେ
ଫାଶି ଦେବାକୁ ଯେ' ସମ ।

ଆଜି ପ୍ରତି ଗ୍ରାମେ ଦଳାଦଳି ନାମେ
ଲାଗିଛନ୍ତି ଦଳ ଦଳ,
ନରାଗ ନରକ ନାଗରିକ-ପ୍ରାଣ
କରିବାକୁ ଢଳଢଳ ।

(୧) ଅତ୍ୟାବୃଷ୍ଟ—ଗୁଣ୍ଡା, ବଦମାସ । ଖଳ-ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ—ଯେଉଁମାନେ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରଜାଙ୍କୁ କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ କମ୍ପା ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସାମୟିକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ଦେଖ, କେତେ ପ୍ରାଣ   ଭବ ସୁଖ ଦାନେ
ଥିଲେ ଦେଲେ ଅର୍ପି ଜୀବ,
ଏ ସର୍ବ ଖଣ୍ଡନେ   ଥାଇ ଜଗ ମିତ୍ର
ଶତ୍ରୁମିତ୍ର ସମଭାବ ।

ସୁଜନ୍ମ ଦାସନ୍ତ   କଣକାର ପାଳ
ଦେଇଥାନ୍ତି ନିଜ ପ୍ରାଣ,
ନାସ୍ତିକଙ୍କ ମୁଖ   ଚଡେକଣ ତ ଥାଏ
ନସ୍ତ୍ରାସ୍ତିକତା ଦେଖାନ୍ତି ।

ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ ପାଳେ   ପ୍ରକାଶିଲେ, ସ୍ୱୀୟ
ଧର୍ମ ସେ କରନ୍ତି ରକ୍ଷା,
ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ   ଦୁଃଖ ଦେବାର
ନୋହୁ ଅଟିବା ଦୁଷ୍କର ।

ପ୍ରାଣୀ-ବାତ୍ସଲ୍ୟତା   କେତେଥିଲା ଜଗତେ
ମାତୃଙ୍କୁ ମା ବୋଲିବା,
ଅନ୍ୟ ମିତ୍ରଙ୍କ   ଦୁଃଖ ଲୁଚି ଲିଭୁ
ଦେଖାନ୍ତି ସନ୍ତାପ ।

ଦେହି ଅର୍ପି ଜୀବ   ଧର୍ମୀଙ୍କ ପାଇଁ
ଧର୍ମ ର ରକ୍ଷ ଦେବ,
ଆନନ୍ଦ, ଉଲ୍ଲାସ   ଅଙ୍ଗି ନେଉଥିଲେ
ରକ୍ଷଣର ଉପଭୋଗ ।

ଜଗତ ଜନନୀ   ଧର୍ମ-ମୂଳ ଆଜ
ସର୍ବନ୍ଦ୍ରିୟ ଜାଣେ,
ନିତ୍ୟ-ଜଗତର   ପଦାର୍ଥର ଗତି
ଦେଖ କେବେ ଧର୍ମ ନାଶେ ।

ଜଗତ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପ—   ସୃଷ୍ଟି ଉପାଦାନ
ଜଣା ଧର୍ମସ୍ଥାନ ଦେଖ,

ଆଜି ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଜନପ୍ରିୟ ଧନ୍ୟ
ହେବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଅନେକେ ।

ସ୍ୱବଶର ସତ୍ତ- ବେଶ କି ପ୍ରକୃତି
ଗୁଣ କରିପାରେ ଭିନ୍ନ ?
(୧)ଫୁଲାଫୋକ ମୋତି- ମାଣିକ୍ୟର ଜ୍ୟୋତି
ରଖିପାରେ କେତେ ଦିନ ?

କାଲି ଯେଉଁ ଶଙ୍ଖ ଅଙ୍ଗ-ଶତ୍ରୁଣ୍ଡି
ଆଣୁଥିଲା ଘୃଣ୍ୟ ମୂଦେ,
ଆଜି ସେ ଶବ୍ଦ ବାନା ଦର୍ପ-ଗାନ୍ତ
ଖୋଳେ କେତେକଙ୍କ ହୃଦେ !

ନ ମାନ୍ତି ଲଜ ସେ ମଧ୍ୟରୁ ଆଜ
ଅନେକେ "ହା ବାପୁ !" ବୋଲି,
ଗଡ଼ନ୍ତି ଚନ୍ଦନେ ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରଦର୍ଶନେ
(୨) ନେଉଳୁତେ ଛେପ ବୋଳି !

ହୃଦେ କି ଗୌରବ ? -ବାପୁ, ଯେତେବ ତବ
ଦାୟାଦ-ଦାୟିତ୍ୱ ଏହା,
ଏମାନେ ଯଦ୍ୟପି 'ସୁପୁତ୍ର' ହେବ ଗଣି
କେ' ଆଜ ପିତୃ-ଦୋରେହା ?

ସ୍ୱାଧୀନତା ଅର୍ଥ ହୁଇଲ ତ' ସ୍ୱାର୍ଥ-
ଜଡ଼ିତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ସାଧନା ଅଧିକାର ଘିନା
ଅଣିଛୁ ହେ ରାଷ୍ଟ୍ରପିତା !

(୧) ପ୍ରଜାପତି ପତଙ୍ଗର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବସ୍ଥା । ଏହାର ସଂସ୍କୃତ ନାମ "କଣଭ" । ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଏହାକୁ "ଫୁଲାଫୋକ" କହନ୍ତି ।
(୨) ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ଦଣାରେ ପ୍ରାଣ-ବ୍ୟାକୁଳତା କିଛି ନାହିଁ, ଅଥଚ ଧର୍ମଧ୍ୱଜମାନଙ୍କ ଛଳ-କନ୍ଦନ ପ୍ରତି ଏହି ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତି ପ୍ରଯୁକ୍ତ ।

ସତ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅହିଂସା ଏକତା
ତବ ପ୍ରେମ, ମୈତ୍ରୀ, ତ୍ୟାଗ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରୁ ଭୁବ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର
ଏକ ଏକ ମହାଯାଗ ।

ପୂର୍ବେ ଯା' ଭାରତ— ଦେବତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ
ମୋହିନୀ ଦେଲେ ଅମୃତ,
ନୀଳକଣ୍ଠ-ଗଳ ଢାଳିଲା ଗରଳ
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଦିତିଙ୍କ ସୁତ ।

ପୁଣି ସେ ଅମୃତ ଛଡ଼ାଇଲେ ଦୈତ୍ୟ
ଲୁଟିଣ ଦେବଙ୍କ ବଦନୁ,
ଖାଦ୍ୟ-ମିଶ୍ର-କୂଟ ଲୁଟେ କାଳକୂଟ
ଝରିଲେ ଦୈତ୍ୟ ବଦନୁ !

ସତ୍ୟର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ମନର୍ତ୍ତ୍ୟ ସେ କରଣ
ଜାଣନ୍ତି ସେମାନ ଦେବତା,
ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ଦାନ- ଦାତାଙ୍କୁ ଦାସଣ
ଦୋଳିବାର ଅସାରତା ।

ତୁମ୍ଭେ ଯ' ମୋହନ, କଳିର ବଣ୍ଟନ
ପ୍ରେମ-ମଧୁ, ସତ୍ୟ-ସୁଧା,
ତଥାପି କେତେକ ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କ
ନ ମେଣ୍ଟିଲା ପାପ-କ୍ଷୁଧା ।

ସେ ପାପ-ବାସନା ଦେଖିବାକୁ ଦିନା
ତବ ମାନସ ଚକ୍ଷୁ—
ଗର୍ଜ୍ୟର ସଭାର କହୁଥିଲ ନିତ୍ୟ
ସମରଜ୍ୟ-ପୁଣ୍ୟବାଣ ।

ଏ କାଳିକ ତୁମ୍ଭକୁ ସହିତେ ନେବାକୁ
ବାସବ ହେଉଛି ଉଦ୍ୟତ,

ସ୍ୱାଗତ ସଙ୍କେତ ରୂପେ ପାରିଜାତ
ଫିଟିଦେଲେ ତବ ବକ୍ଷେ ।

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମନ୍ଦାନିଳ ଲଭି ଦିବ୍ୟ ଫୁଲ
ମଉଳିଲା ଝରି ଝରି,
ମାନବ ଆଖିକୁ ଦେଖାଇଲା ଭୁଲ
ରଜତ ଝରିଲା ତରି ।

ହସହସ ମୁଖେ ଗୁଳି ନିଜ ବକ୍ଷେ
ଧୀରେ ଉଚ୍ଚାରି—ହେ ରାମ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଦେହ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଦେଇ ଦିବ୍ୟରଥେ
ଗୃହିଲ ଦିବ୍ୟଧାମ ।

'ରାମ-ଭଜନା'ରେ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ

(ଶ୍ରୀରମପ୍ରସନ୍ନ-ଜେନା-ଜୀବବନ୍ଧୁ—କୃତ)

(୧)

ଅଜ୍ଞାନ ବାତୁଳ ଘରବନକୁ ଭୁଲି
ମାୟା-ଜାଲେ ହେଲୁ ବନ୍ଦୀ,
ସାରଶୂନ୍ୟ ଧନ ଆଶାର ବନ୍ଧନ
ଦେଇଛି ତୋ' ହାତ ଛନ୍ଦି;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
କାହିଁ ତୋ ମୁକତି ? ଶତ୍ରୁଙ୍କ ପୀରତି
ରସେ ରହିଛୁ ନିମଜ୍ଜି—ମୂଢ଼ମନ !

(୨)

ଏକଚକ୍ରୀବ୍ରତ ଠେକକୁ ପତିତ
ଟଙ୍କା ଥିବାରୁ ସେ ମାଥେ,

କାମାତୁର ଲଙ୍କା— ବନ୍ଦିତାକୁ ସଜା
ଦିଆଇଲେ ଯାଉଥାଉଛ;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
ରୂପବଶ ସଙ୍ଗ- ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ସାଗର
ପ୍ରେମେ ନଦଅନ୍ତୁ ତ' ଗଞ୍ଜି—ମୂଢ଼ମନ !

(୩)

ବନାଦୋଷେ ଦସ୍ୟୁ ସର୍ବ୍ୱ ଦରଶୁ-
ରାମ ତାହାଙ୍କୁ ଉତାଳି,
ଦେଲେ ନିଜା ଗାଳି ସେ ପ୍ରଭୁ ସମ୍ଭାଳି
ନେଲେ ପ୍ରଭୁ କ୍ରୋଧ ଟାଳି;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
ଦୋଷଦର୍ଶୀ ଭୁଣ୍ଡ ଫିଟାଇଲେ ମୁଣ୍ଡ
ନେବାକୁ ଉଠେ ଉରଜ—ମୂଢ଼ମନ !

(୪)

କୁମାତାନନ୍ଦନ ଭରତେ ରାଜ୍ୟ ଧନ
ସମର୍ପିଲେ ତେଜି ଲୋଭ,
ତ୍ୟାଗବାର ବେଶେ ପଶିଲେ ବନେ ସେ'
ନ ଆଣି ମାନସେ କ୍ଷୋଭ;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
ଯାଇ ସ୍ଥାନେ କ୍ଲେଶ ଦେଇ ମିଥ୍ୟା ଦୋଷ
ପାଉଛୁ କେତେ ହରଷ—ମୂଢ଼ମନ !

(୫)

ଯେଉଁ ସୀତା ଲାଗି ଶିବଧନୁ ଭାଙ୍ଗି
ନାଶିଲେ ଦୁଷ୍ଟ ରାବଣେ,
ଲୋକନିନ୍ଦା ଶୁଣି ତେଜିଲେ ସେ ଗୁଣୀ
ଗର୍ଭିଣୀ ସୀତାଙ୍କୁ ବନେ;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,

ଶର ଦୁହେଁ କାନ୍ଧା   ତଥାପି ତୁ' ମାୟା-
ମୋହେ ତ' ଯାଉଛୁ ବନ୍ଧ—ମୂଢ଼ମନ !

(୬)

ରାଜ ଅଭିମାନ   ବଂଶର ସମ୍ମାନ
ଭୁଲିଯାଇ ସେ' ନରଶ,
ଗୁହକ ଶବର—   କପି ସୁଗ୍ରୀବର
ବନ୍ଧୁ ହେଲେ ନରବର;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
(୧)ଛାଡ଼ ଆଡ଼ମ୍ବର   ସମାଜ-ଡମ୍ବର
ଆଉରି କିସ ବଡ଼ିମ—ମୂଢ଼ମନ ?

(୭)

ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱେଷୀ ବାଳି-   ଧ୍ୱଂସ ହେଲେ କାଳ
ମଇତ୍ରୀ ପ୍ରେମ ସୂତ୍ରରେ,
ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟସ୍ଥ   ସେ' ହେମନଗସ୍ଥ
ଅରପିଲେ ବନ୍ଧୁଜନେ;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
ପରଶ୍ରୀକାତର-   ପ୍ରାଣେଣ ନିରନ୍ତର
ଶୁଣୁଛୁ କଲହପଙ୍କ୍ତି—ମୂଢ଼ମନ !

(୮)

ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଭବ—   ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ
ଥିଲା ମହତ ଉଦାର,
ରସିହେଲେ ଚିର   ଧନ ଗୁଣ୍ଠିତର
ଦେହେ କରୁଣ୍ଠା ଗାର;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
କେତେ ଗୁଣୀଙ୍କର   ହୃଦରେ ତୋ କର
ଦେଇଛୁ ଦୂରେଖା ରଂଗ—ମୂଢ଼ମନ ।

(୧) ସମାଜ-ଡମ୍ବର—ବ୍ରାହ୍ମଣ କରଣାଦି ଜାତିଭେଦ, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନାଦି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭେଦ, ସେବ୍ୟ-ସେବକାଦି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭେଦ ।

(୯)

ଶାପେ ହୋଇଥିଲା ଅହଲ୍ୟା, ମିଥିଳ-
ପଥରେ ପତିତ ଶିଳା,
ଯା' ପଦ ପରଶେ କନ୍ୟା-ଆଦରଶେ
ହେଲା ସେ ସତୀ ସୁଶୀଳା;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
ସଞ୍ଚ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ପ୍ରାଣ କରୁ ତୁ' ପାଷାଣ
ହେଉ କାହିଁ ଧର୍ମଧ୍ୱଜା—ମୂଢ଼ମନ !

(୧୦)

ଷଡ଼ରିପୁଜୟୀ ଉଦାର ହୃଦୟୀ!
ରାମଙ୍କ ଗୁଣ ସ୍ୱଭାବ
କରଣୀୟ କର୍ମେ ତୋ ସମାଜଧର୍ମେ
କି ଶିକ୍ଷା ଅଛି ତା' ଭବ;
ମୂଢ଼ମନ, ମୁଖେ ରାମନାମ ଭଜ,
ଦେଖାଉ ତୁ' ଯାହା କି ସାଧନା ତାହା
ପାରିବୁ କରେ ସମଜି—ମୂଢ଼ମନ !

ପଏର୍ଷ୍ଠା ସତୀ

ଭୂମିକା

ଓଡ଼ିଶାରେ ଏ ଯାଏ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟାସ ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବାବଦରେ ସେପରି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଅସମୀଚୀନ ହେବାର କୌଣସି ବଳବତ୍ତର ପ୍ରମାଣ ନଥିଲା ପରି ମନେ ହୁଏ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଆମେ ସହଜରେ ଜାଣିପାରୁଁ ଯେ ସେହିଠି ପ୍ରାଦେଶିକ ବା ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟି ବହୁ ଦିନରୁ ହୋଇଯାଉଛି ।

ଆୟର୍ଲାଣ୍ଡ, ସ୍କଟଲଣ୍ଡ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ଏହି ତିନୋଟି ବ୍ରିଟିଶ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସେହିଭଳି ସମ୍ବଲପୁର ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେହେଁ ଏହାର ଭାଷାରେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବହୁତର ରହିଛି । ସେହି ଦିଗରୁ ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭାଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ମୌଳିକ-ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ ।

ସୁଖର ବିଷୟ, ଏହାଗରେ କବି ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ପ୍ରଥମ ଓ ତାଙ୍କର ସେ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଦଖଲ ଅଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । କାହିଁକି ନା ସେ ଓଡ଼ିଶାପ୍ରାନ୍ତ ସୀମାରେ ପଲ୍ଲୀର ପ୍ରାଣ ସହିତ ବିଜଡ଼ିତ ଓ ଅବାଧ ପଲ୍ଲୀର ନିଭୃତ କୋଣରେ ବାସ କରି ଆସିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ପଲ୍ଲୀର ସୁଖ ଦୁଃଖ, ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା, ଆବେଗ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ତଥା ବିରହ ମିଳନର ଚିତ୍ର ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ମୁଖର ଓ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠିଛି । ସଂପ୍ରତି ସେଠ ମହୋଦୟଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ଯଏର୍ଲୀ-ଘଟ' ଏହି ଭାଷାରେ ଅଭିନବ ଓ ସର୍ବପ୍ରଥମ କାବ୍ୟ । ଏହାର ନାୟିକା, ବିଷୟବସ୍ତୁର ବାଛଣି ଓ ରଚନା-ଶୈଳୀ ତଥା ଆଲଂକାରିକ ଛଟା ଆନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ । ଏଥିରେ ଗତାନୁଗତିକ ପନ୍ଥା ତ୍ୟାଗ କରି ଅଦେଶପମୂଳକ ନୂତନତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଥିବାଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବତଃ କେତେକ ଖଇ ଲକ୍ଷଣୀଙ୍କ ମନୋଭାବ ଟିକିଏ ଭିନ୍ନାକାର ଧାରଣ କରିପାରେ । ତନ୍ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ

ମନୋଗତ ସମାଲୋଚନାର ଅବକାଶ ପ୍ରକାଶେ କଣ୍ଠରୁ ବହିଷ୍କୃତ କାରଣ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ମନେକରୁଁ ।

ପୂର୍ବକାଳରେ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗର୍ବ ଗୌରବର ତୁଳନାରେ ଆଜି ନବ ଭାରତର ଅବସ୍ଥା ଅତୀବ ଶୋଚନୀୟ; ଏହାର ନିବିଡ଼ କାରଣ ସ୍ୱଳ୍ପ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ମତଭେଦ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଜନିତ ଭୀଷଣ ଭ୍ରାତୃ-ବିରୋଧ, ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ଜାତ୍ୟଭିମାନ ତଥା ଆତ୍ମକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉଦାସୀନତା ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନାରୀଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ହେଉଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ଯେହେତୁ ନାରୀଜାତି ହିଁ ଜଗତର ଆଦ୍ୟଶକ୍ତି, ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଓ ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ । ଆଜି ଏହି ବିଶ୍ୱଜନନୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ରକ୍ତଶୋଷିଣୀ ରାକ୍ଷସୀରୂପରେ ପରିଣତ କରିଛି କିଏ ? ଆମର ବିଶ୍ୱାସ, ଏହାର ସାଙ୍କେତିକ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନରେ ଅଧିକାଂଶ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଡ଼ିବ ନିଶ୍ଚୟ ପୁରୁଷ ଉପରେ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ପୁରୁଷ ହିଁ ନାରୀଜାଗରଣର ନାରା ଦିଅନ୍ତି ନଗରର ଗଳିଗଳିରେ—ପୁରପଲ୍ଲୀର କନ୍ଦରକନ୍ଦରେ । ଅବଶ୍ୟ ନାରୀର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଯେ ଆଦୌ ନାହିଁ—ଏହା ନୁହେଁ । ଆମର କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି—ନାରୀର ଆଚରଣ ଭଲ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ଥାନବିଶେଷରେ ପୁରୁଷ ତାକୁ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ଦେଉଥିବାର ଘଟଣା ଓ ନାରୀର କଦର୍ଯ୍ୟ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉଥିବାର ଭୂୟିଷ୍ଠ ପ୍ରମାଣ ପୁରୁଷଠାରେ ବହୁପରିମାଣରେ ମିଳେ । ସୁତରାଂ ଯାହାକୁ ବାସ୍ତବ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ବୋଲିଯାଏ—ସେଭଳି ବାତାବରଣରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ନାରୀ-ଜାଗୃତି, ନାରୀ-ଶିକ୍ଷୋନ୍ନତି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନାରୀ ଅପେକ୍ଷା ପୁରୁଷର ଦାୟିତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ବେଶି ।

ଆଜି ଅଯଥା ଲୋକ-ଦେଖାଣିଆ ଛଳନାତ୍ମକ ମାନମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ନାରୀଜାତିର କୁତ୍ସିତ ଚରିତ୍ର-ଚିତ୍ରକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଭ୍ୟ ଯୁଗ ଚଳଚିତ୍ରର ଦୃଶ୍ୟ-ଦୃଶ୍ୟରେ ପର୍ଦ୍ଦା ପକାଇ ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ରା ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀମହଲ ସମ୍ମୁଖରେ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଯେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପ୍ରୟାସ ଯାହା, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦୂଷିତ ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ବ୍ରଣର ପଟିବନ୍ଧା ମୋଟା ମଇଳା କନା ଉପରେ ତାଜାର ମଲମ ପ୍ରଲେପର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଅଥଚ ଉତ୍ତମ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ସାଜବାଜନ

ମନକୁ ଯେପରି ଲୁଣ ବାଳୁଙ୍ଗାଦି ଉପାଦେୟ ତେଲ ଝୋଳକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଲୋଡ଼ାଇଥାଏ, ତଦ୍ରୂପ ପ୍ରଥମତଃ ମାନସିକ ଦୁଷ୍ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦୁରଭ୍ୟାସ କୁସଂସ୍କାର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ—ମଇଳାତକ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଅନ୍ତର କରି ନୈତିକ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବା ବିଧେୟ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ।

ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ଭଗବାନଙ୍କ ଜଗତରେ ନ୍ୟୂନାଧିକ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୁଣଦୋଷ ଥାଏ । "ପଏଣ୍ଟା-ସଙ୍ଗ" ତହିଁରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ । ସୁତରାଂ ଏହାର ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ମହାତ୍ମା ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ (ଅବଧୂତ) ପିଙ୍ଗଳାବେଶ୍ୟାର ଗୁଣଗ୍ରହଣ କଲାପରି ତାର ନ୍ୟାୟ୍ୟ-ନିର୍ଭରତା, ସ୍ପଷ୍ଟ ସରଳତା ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ସହ ଅଟଳ ଧର୍ମ-ବିଶ୍ୱାସାଦି ଯେଉଁ କେତୋଟି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମାତ୍ର କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ସଦା ପାଳନ କରାଯାଏ, ତା' ହେଲେ ଦେଶର ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହତା ଅଦୂର-ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦୂର ହୋଇପାରେ ବୋଲି ଆମର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ।

ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ମୁକ୍ତିଧାମ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ହିନ୍ଦୁର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ବହିର୍ଭାଗରେ ମୁକ୍ତମଙ୍ଗଳ-ରତ୍ନାବଳୀ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀଦାସୀ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ସୁପଣ୍ଡିତଗଣ ଜାତି ସମାଜର ଶିକ୍ଷା ଉପକାର ବଲ୍ଲେ ଯେଉଁ ମହତ୍ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ବାଣୀ-ମନ୍ଦିରରେ ଏହି "ପଏଣ୍ଟା-ସଙ୍ଗ"ର ଚରିତ୍ର ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର କେବଳ ସେହି ଆଦର୍ଶର 'ଛାୟା' ଭାବିଲେ ଚଳେ ।

ତେବେ ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ମୁନିଆଶ୍ରମୋପମ ସୁରମ୍ୟ ପୁରପଲ୍ଲୀର ସରଳ ନୈତିକ ଜୀବନରେ ଆଜି ଯେଉଁ ମାରାତ୍ମକ ଦୁଷ୍ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଦେଖାଯାଉଛି—ଯଥାସମ୍ଭବ ତାହାର ପ୍ରତିକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦିଗରେ ସମାଜ-ସଂସ୍କାର-ପ୍ରୟାସୀ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ—ମୁକ୍ତ ପଲ୍ଲୀର ସରଳ ଭାଷାରେ ଏହି "ପଏଣ୍ଟା-ସଙ୍ଗ" ରୂପାୟିତ ।

ଆଶାକରୁଁ, ଏହି ଲେଖାଟି ଉତ୍କଳର ବିଶେଷତଃ ସମ୍ବଲପୁରର ଜାତି ଓ ସମାଜ ପ୍ରାଣରେ ସଞ୍ଚାର ଓ ଅଭିନବ ଚେତନା ଆଣିବ ।

ବରଗଡ଼,
ବେସିକ୍ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲ୍
ତା ୨୩-୯-୫୦

ଶ୍ରୀ କେଶବ ମେହେର

ପଏ୍ଣ୍ଣା ସତୀ

(କର୍ମା—ସୁର୍)

ଶୁନ ଗୋ ମା' ବହନେ,
ମୋର୍ ନାଆଁଟା ପଏ୍ଣ୍ଣା ସତ;
ମତେ ବଲ୍ ଦନ୍ ବାଟେନ୍ ଘୁର୍ଗି
ଘଏ୍ଡା ଖାଇ ନହୀ ଶତୁଣ ! | ଘୋଷା |

(୧)

ନାଇଁ ଖଟି ମୁଇଁ କାଏଁ କହେବ
ଦେଶ୍ ଟେ' ଦେଇଥିଲ୍ ଦଏବ;
ସେ' ଟେ ଆଏଜ୍ ଗଲିଁଥିଲେଁ କାଏଁ
କଲ୍କାପେଟା କଥା ଶୁନ୍ତେଁ ?

(୨)

ମା' ବାପ୍ ଥାଇ କଲେ ବିଷ୍,
ମତେ ଦେଇଥିତେ ମହୁଗ୍ ବନ୍;
କୁଆର୍ ଝିଁଟି ନାଡ଼ନେଲେ ମୋର୍
ନାଇଁ ଶୁନ୍ଲେ କୁଦ୍ଧାର୍ ବନ୍ତି !

(୩)

କାଏଁ ଦୋଷ୍ କଲିଁ ଗୋ' ନାଇଁ କହେଛା ?
ନାଇଁ ନେଲ୍ ମୋତେ ବଦଲଇ ସଏଙ୍ଗା;
ଗଏ୍ଯା ମୁଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡିଲ୍ ବାଗିର୍
ବନୁକସି କାଏଁ ଭୁକ ଯାଏତିଁ ?

(୪)

ବାପ୍ ଅଁଟ୍‌କୁର୍ ଟଁକା ଦେଖ୍‌ଲା,
ଧରମର୍ ଝାଟକେଁ ଝୁଁପେଇ ନେଲା;
ବକନା ଲୁଗାଥୁଁ କକନା ଖସଲା
ଲକ୍ଷ୍‌ମୀର୍ କାଣା ଘୁଣ୍ଟିଁ ହେଥିଁ ?

(୫)

ଡାଲ୍ ଖାଇ ନାଚେଁ ମୋର୍ ଧନ୍‌କ
ଖାଡ଼ୀ ଟଁକା ପାଇଥିଲେଁ ପିନ୍ଧେକେ;
ହେଁଥିର୍ ଲାଗିଁ ମରଦ ନଟୀ ବଏଲେଁ
ପେନ୍ତା ଲଗ୍‌ସି କାଏଁ କହେଛେଁ !

(୬)

ବାଜୁଥିଲା ଢୁଲ-ତବଲ-ଗିନି
ନାଚୁଥିଲିଁ ମୁଇଁ ସାଜେ ପିନ୍ଧିଁ;
ଦେଖୁଥିଲେ ଲୋକ୍ ଟିକଟ୍ କିନି
ନଟୀ ବଏଲେଁ ହିଁ—ବଲ୍‌ଛନ୍ତି !

(୭)

କାର୍ତ୍ତିକ୍ ମାସେଁ ସାଙ୍ଗର୍ ଲୋକ୍‌କୁଁ
ଭେଟେଇ ଆନ୍‌ସିଁ କୁନ୍ତାଙ୍କୁଁ;
ବସୁଣ ବାଁହିଁ ହେଲିଁ ନଟତ'
ଛନ୍ଦନ୍ ହେବନ୍ ବୃନ୍ଦାବଣ !

(୮)

କୁଆଲ୍ ମାସ୍ ହେଲେଁ ହେସିଁ ଜୁଆଁଶ
ଘାଟ୍‌କେ ଯାଏଁସିଁ କପ୍‌ଡ଼ା କାଚି
ଉଦା ବନ୍ଧିଁ ଫେର୍ ବାଟୁଆ ହେଲେଁ
ଠୁଲି ହେସି ମୋର୍ ସବୁ କୁଳ !

(୯)

ତବେ ଗୁଣ୍ଡାଏ ସାଙ୍ଗୁନ୍ ନେସିଁ
ଅଁର୍ ଘାଟେଁ ରହ୍‌ଲି ହେସିଁ;

ଘାଟରୁ ଫଗନ୍ ଛନ୍ଦି ଯାଏନି,
ବୁଢ଼ା ଗେଢ଼ିଟା ରେଏନ୍ତି ରେନ୍ ।

(୧୦)

ଗଞ୍ଜେଦେଉଲେଁ ଡେଉଁ ବାଘାଡର୍କ ଭିଟା
ଏକ୍‌ଲା ଥାଏଗି ଧୁଡ଼ବାନ୍ କିଟା;
ଟାଏନ୍ତୁଆ ଦେଖେଁ ଲୋକ୍ ଅମିଗଲ୍
ଦେଁଖେ ଘାନ ଘାଏଁ ଦେନି ବୁଝୁଁ !

(୧୧)

ଘାନ୍ ସୁଲନ୍ଟକେ ଦିନା ନାଲିନ ଧାନ୍
ଭନ୍ତି ଠାନ୍‌ଟକେ ବଣ୍ଡାନନ୍;
ଘାନ୍-ଢାଲ୍‌ନ୍ ସନ୍ତ୍ରା ହେଉଲେଁ
ଘରୁକସି ଦେଖିଁ ଥାଏନ୍ ବୁଝାଣ୍ଡା ।

(୧୨)

ଗାଁଟେ ଆସ୍‌ଦେଲେଁ ବାବାଜୀ ମାଡା
ଗିଆନ୍ ଶୁନ୍‌ଗିଁ ସବୁ ସଭାଟା
ସାନ୍ତେଁ ନେବାସ୍‌ତେ କହେଥନ୍ ବାବା
ଦେଖିକରୁ ମୋର୍ ସେବା ଭକ୍ତ ।

(୧୩)

ଗାଁଜା ଗଞ୍ଜୁଁ ନାଲିକା ପଡ଼ିଛି
ଲ' ଠାନେଡ଼' ସବୁ ଅଲେ;
“ମନ୍ ଜନ୍ମନେଲ-ଗଁଜାଳଲ୍” ବଲି
କହେମି ତ' ମା ଗାଁଡ଼ାରୁ ନାଡ ।

(୧୪)

ନାର୍ ଢଳିଅନେଁ ଅଡଗା ମାଜିରୁ
ବାସନା ଟେଲ୍ ମୋରୁ ମୁନିଗି କରୁଣ୍ଡୁ
ଦୁଡ଼ରୁ ଝୁଖି-ଝୁମାଳ ଦେଖି
ମନ୍ ବଲ୍‌ଦି ଲାଗି ଥାଏତି !

(୧୫)

ଘଟୁଁ ଦେଖ୍ଲିଁ ଜଣ୍ ପୁଟେଞ୍ଜ
କୁଣ୍ଡୁଁ ଢଳ୍ଲେ ସୁଧାର୍ କୁଟେଞ୍ଜ;
ଦୁଷ୍ଟ ଅଖି ମୋର୍ ଝଟେଁ ବସ୍‌ଲା
ଚମ୍‌କ ଉଠି ବସ୍‌ଲିଁ ହେଜ୍ଞ ।

(୧୬)

ଅଣାଳ ଦେଖ୍ଲିଁ ଦବୁଦୁଭ
କାଣ୍ଡରୁ ଆଏ୍ଟା ଭଣାରୁ ଦୁଷ୍ଟା;
କା'କେ ଦେଭ୍ଲିଁ ଘଟ୍ଟେଁ ହେଲିଁ
ଭାନ୍‌ଲେ କୁଣ୍ଡା କଜଲ୍ ଟାଙ୍କ ।

(୧୭)

ମା' ବାପ୍ ମତେ ସୁଦୂଁ ବଢ଼ାଲେ
କାଏଁ କରୁମି ଥୁରେ ଟେଡ଼ାଲେ;
କଷ ଉଠିଥିଲେଁ ନାଚେଁ ବାହାରୁଁ
ସୁସ୍ଥ ପ୍ରାୟଣ ସୁଧା-ଦୁଷ୍ଟା ।

(୧୮)

ଆଟିଥିଲ୍ ଏନ୍ତଁ କଣ୍ଟ ଗାଲ୍
ଗାହାନ୍ ଥିଲ୍ ଗୁଟେ ମାନାନ ପିଲ୍;
ସେ' ତ ମତେ ପିଁନ୍ଦନିଲଣ୍ଡେ
ଶାଢ଼ୀ ଇଁଡ଼େ଼ି ବାର ଘନ୍ଦ୍ରାଭ !

(୧୯)

ଘଟୁଦିନ୍‌କେ ରହୁଥିଲା
ଘାଲୁ ଛିଁଗାମି କହୁଥିଲା;
କୁଡ଼ା ଅଁ ହ୍‌କୁରେ ଖଣ୍ଡି୍ଲେ ନଦେହଲିଁ
ଗାଁ ଦାନରୁ ମନ୍ ଥିଲା ସେଥିଁ ।

(୨୦)

ଗାଆଁ ଥିଁ ହେଲା ଝଟେ ଝଟେ
ନାହିଁ ଥିଲିଁ କାଏଁ ଲଜ୍ଜି ବଟେ,

ଘୁଣ୍ଡାମାନେ ଝେଁଟା ଗୁଣ୍ଡ୍‌ରେ ଜାଁଶା
ନାଁ-ରେ ମୁନ୍ଦୁସ୍ ନଦେଖିଲେଁ ପାନ୍ତ ।

(୨୧)

ଦୁଲ୍‌ଆ ଗାଆଁ ଥିଁ ଭେଜରେଁ ମିଲେଁ
ବନେ ଭଲଭାଲ୍ ଭଉ ଥିଲେଁ;
ଧନାବୃରେ ବାଗି ନାଲି ଶୁଉଲେଁ
ଦେଖିପିବାରୁ ନାଲିଁ ଚଟ୍ଟେ ଭୂଉ ।

(୨୨)

ଭଲ ବସ୍‌ଲେଁ ଭୁଲ୍‌ଭୁଲ୍‌ତଆ
ଦେଖି ଯାଏ୍‌ସିଁ ଲଥ୍ ଦୁଲଆ;
ନଲ୍‌କ୍ ଗଭଲେଁ ବୁଟୀ ନାଲି ହୁଏ
ବାନ୍ଧାକ୍ ପିଲାରୁ ଗୀତ୍ ବୁଲୁନ୍ତ ।

(୨୩)

ପଏ୍‌ସା ପାଏ୍‌ସିଁ ଅନାଅନା
ଦେଖା ରସ୍ଗୁଲ୍ ଦନାଦନା;
ଯାହ୍ନିଁ ଦେଖ୍‌ଲେଁ ମିଠୁ ମାହାର୍ଜାତ୍
ନାଲିଁ ଲଗି କାହ୍ନିଁ କସ୍ଟା ଧୂନ୍ତ !

(୨୪)

ଗାଁ ଗାଁରା ଯାହ୍ନିଁ ଗଲେଁ ନେହଲେଁ
ଲୁଡ୍ଡି ନେସନ୍ କାଏଁ ଯାଏ୍‌ସିଁ ବଏ୍‌ଲେଁ;
ବାନ୍ତ୍ ବନ୍ତ୍ ନଲ୍‌କ୍ ମାରେ ଦୁଲମାସ୍
ରଖି ପକାସନ୍ କାଏଁ କହ୍ନୁନ୍ତିଁ ।

(୨୫)

ଧାନ୍‌ଗୁଣ୍ଡ ମୁଇଁ ନାଲିଁ ହେବେଲ ଛ'
ବନେ ଲୁନେ ମନେ ବଲ୍‌ସନ୍ ଦେଖ;
ଭଲ୍‌ଟି ଦେଖ୍‌ଲୁ ଯେନ୍ ପିଲା ସନେ
ମୋଟୁଠାନ୍ନୁଁ ନାଇଁ ଯାଏ ବହୁନ୍ତ ।

(୨୬)

ନାହିଁ ହେଉଲଣି କଥାବାର୍ତ୍ତା
ଚମ୍କୁଥିବା ଶଏରୁ ସରୁତା;
ଖାଇଥିବା ଯଣ୍ଡ ବଚନ କରି ମୋର୍
କଙ୍କଲ୍ଲତା—ଖଣ୍ଡ୍ନ ବନ୍ତ ।

(୨୭)

ଦେଖ୍ଣା' ମୋର୍ ନତଣ ଅରୋ
ଆସ୍ଜ୍ କାଏଲ୍ ମୁଇଁ ନୁହେଁ ଜାଣେ ଗୋ'
ଥରେ ଥରେ ଏକା କାଏଁ ହେମ୍ନି ତମ
ସାଦା ଖାଏଲେଁ ଲର୍ମି ବାଁନ୍ତି ।

(୨୮)

ଗିନ୍ଥା ସେନ୍ତା ସୋର୍ ଖାଏସନ୍
କାଏଁ କାଏଁ ଚେର୍ ଟଠେଇ ନେସନ୍;
ବାଣ୍ଟି କରି ସେଝା ପିଇ ନେସିଁ କ
ବଚନ ଲଚ୍ଛି ସେ' ଲୁରୁଷ ।

(୨୯)

ନୁହେଁ ଲୋ ମା' ମୁଇଁ ପର୍ଦାବାଲ୍ଲୀ
ନାହିଁ ଜାଣେଁ ଢର୍ମା-ଗେନ୍ତେ-ଭୂଲି;
ହେନ୍ତା ଭୂଲି ନାହିଁ ଉଚର୍ ମତେ
ବାଅଣି ନେସି ଆମର୍ ଘୁଞ୍ଚ ।

(୩୦)

ପିନ୍ଧିଁ ଥିଲେଁ ଶ୍' ଭିଣ୍ଡ ଫୁଁଲ୍କା
ନାହିଁ ଜାଣେ ମୁଇଁ ମୁଣ୍ଡିଁ ମଲ୍କା;
ତଥାପି ତ' ଅଧେ ଲୋକ୍ ବଲ୍ସନ୍
ମଲ୍ମଲି ମୁଣ୍ଡ କଅଲ୍କାଣ୍ଡି ।

(୩୧)

ଖାଟେଁ ମୁଣେ ଥିବା ଖାଏନ୍ ମଠିଆ
ବାଟେଁ କୁଣ୍ଡେଥର୍ ହେସିଁ ଠିଆ;

ପୁରିଆ ଲୁଚେ କଣ୍ଠ ପକାଇନ୍
ଶୁଏଁ ଦେଖି ମୋ ବୃଥାବଣ୍ଟା !

(୩୨)

ଏଇ ନେସିଁ କି ମଠିଆ-ଘୁରା
ଦର୍ଶନ୍ ପକଆଁ ଲାଗିସି ଦୂର;
କାଇଁ ଦେଲେଁ ଯାଏ୍ ଖୁଲିଁ-ଓଦର
ଠଅର ନାଇଁ ହୁଏ୍ ପାଦ୍-ଖୁଜାଥିଁ !

(୩୩)

ଏନେ ବେଳେ କୁଜା ହେଲେ ଏରୁ
କୁମାର ମାନ୍‌କୁଁ କେତେ ଡରୁ;
ଏଭୁକେ ଡକୁଲେଁ କାହିଁ ଗୁହେମି ନା'
କାଇଁ କଲେଁ ମୁଇଁ ଢେକେଇଁ ଶୁଆଣ୍ଡ !

(୩୪)

ଟେଲେକ୍ ନୂଲାପନ୍ ଧନ୍ ଜନ୍
ମୋର୍ ମନ୍‌ଟା ଖୁଜେ ନନ୍;
ସବୁ ଦିନେଁ ଜାଏଁ ରହିବା ଜୀବନ୍
ଭୁହେସି ଗିନା ଖାବ୍ ପିହ୍ଲୁଭ ।

(୩୫)

ଟାଏଁ ପହୁଁଚାଏଁ ଦେଏ୍ନ ହେଲେଁ
ଅଏନ୍ ପିଲୁଟେ ଦେଖି ନେଲେଁ;
ମନ୍ ଦଲ୍‌ଗି ଭୁଏ୍ ହେଲେଁ ତେଲେ
ଯାଏ୍ ହେଲେଁ ମୁଇଁ କଥା ହେଉଁ ।

(୩୬)

ହାତେଁ ଧୂନେଟେ ପତ୍ରାକିଁ ଯାଏ୍
ବନେ ବନେ ହୁଇଛ କାଏଁ ?
ସେଥୁକଥିଁ ମତେ ଅବ୍‌ଧି କରି
ଅକ୍ତି ନେଇଛନ୍ ଆମରୁ କାଣ୍ଡିଁ ।

(୩୭)

ଜାଏଲ୍ଲୁ ଗଲ୍ ମୋର୍ କାଏ ଦେଖିଲେ ?
ଉଁ ସୁଟଲ୍ଲୁ ଜାଏଲ୍ଲୁ କାଏ ରଖିଲେ ?
ଜଗ୍ତେଁ ସୁନାର୍ ଫୁଲ୍—ଫୁଟିଲେ !
ଭିତ୍ରୁ ସାକର୍ ଗଦର୍ ଛତି !

(୩୮)

ଫୁଲ୍ ତକଲ୍ ଯାରୁ ନାଲନ ଭଲ୍
କାହିଁ ଥିଲେଁ ହେଲେଁ କାଏଁ ଫଲ୍ ?
ଆମ୍ଭ ଗାଆଁ ର ପିଣ୍ଡା-ବୁଢ଼ାକେ
ନାଇଁ ପାରୁବେ ବୁଝା ସମ୍ଭୁଥୀ ।

(୩୯)

ଘୁଡ଼ିଯାଉ ସେ' ଚୁଡ଼ାକୁଣ୍ଡା
ମଟେ ବଲ୍ ଘନ୍ ଛୁଟ୍ଟିକୁଣ୍ଡା;
ଛୁଟ୍ଟି କୁଣ୍ଡା କାହିଁ ହେଲା
ପ୍ରେମ୍-ସେବା ଟାରୁ ବାଣ୍ଡି-ଭୂର୍ତି !

(୪୦)

ମୋତ୍ରୁ ବାଗିଲ୍ଲୁ ତ' କେତେ ଯୁକ୍ତିଲା
ବଷ୍ ହେଉଲେଁ ଯୁଲଟେ ଯୁଲି;
ଠାନ୍ ପାଲଟନ୍ ଲୋକ୍ ଦେଖନ୍ତନ୍
ନାଇଁ ଦେଲେଁ ହେଲେଁ ପୂଜା-ଆଳ୍ତି ।

(୪୧)

ବଷ୍ ହେଲିଁ ମୁଇଁ ସେନ୍ ବର୍ଷେଁ
ନାଟ୍ ଶିଖିଥିଲେ ପାରେଁ ପାରେଁ;
ସେ' ବର୍ଷ ଭିତ୍ରେ ମୋତ୍ରୁ—
"ପଏ୍ଗ୍ରା-ଘଟ" ନାମ୍ କାରୁଛି ।

(୪୨)

ନାଚି ନାଚି ପିଏ୍ ବଜନ ଗାଏ୍ସି
ତାରୁ ନିକେ ମୋତ୍ରୁ ମନ ଧାଏଁସି;

ମନ୍ତ୍ର କଲେଁ ମୂର୍ଚ୍ଛି ନେସିଁ
ମୁଦ୍-ମଲକାନ୍ତି-ପର୍ଣ୍ଣାପ୍ରେତ ।

(୫୩)

ଗାଁ'ରୁ ଗଞ୍ଜାମୁଁଦ, ଚଁପାଫୁଲ,
ଶାମକାଁଟା, ଶାଙ୍ଖ, ବଉଲ;
ଶଙ୍ଖ, ମକର, ଗଙ୍ଗାଜଳ୍
ସମ୍ଭକୁଁ ମୁଠିଁ ପାଉଥିଲେଁ ଉତ୍ତ ।

(୫୪)

ରସିଆ ନାଗର ଅଧର୍ ନଖା
କସି-ଚାନ୍ଦିଆ ବଡର୍ ଦେଖା
ରଶ୍ମି-ରେଖା ମନ୍-ଚର୍ଖା
ସମ୍କର୍ ମନ୍ ମୋହୁଥିଲେଁ ନିତି ।

(୫୫)

ମୋତ୍ରୁ କଥା ଶୁଣ ଦର୍ଶି ନାଦନ
ହିଁ କରୁଥନ୍ ଜାତିଆ ମାନେ;
ଦଣ୍ଡ-ଦଳ୍ ମୁଠିଁ ଧୁକା ନେଲେ ଖି'
ରଥ୍ କରୁଥି ତାକୁରୁ ଦୃଷ୍ଟି ।

(୫୬)

ପାଦ୍ମା କଲେଁ ମନେ ସବୁ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେଁ
କଣ୍ଠନ୍ ଆଦିଁ ଉଦ୍ୱିଁ ବାଳ୍ପବେଁ;
ଧରନ୍ ଅଣେଁ ସବୁ କଣ୍ଠେବେଁ,
ଜାତିଆ ମାନ୍‌କରୁ ରାଛତ-ଗତି ।

(୫୭)

ଜାତିଆମାନେ ନାଁଚିଁ ଖାଏସନ୍
ବୁଢ଼େଁ ଉଠଲେଁ ଗାଧ୍ ଯାଏସନ୍;
କୁମ୍ଭାରୁ ନେଇ ମା' ଭିଁ ଜାଏତ୍ରନେ
ନାଉଁ ପିନ୍ଧୁଥିଲୁ ଗତ ମୁକ୍ତି ।

(୪୮)

ଜାଡ଼ିଆ କୁଳରୁ ଖସ୍ ବାହ୍
ଘାଣ୍ଟା କଲେଁ ଝିଁ ପରୁ ମାଣ୍ଡ୍;
ମାଏଟ୍ରି-ଚୂନା ଅଁର୍ଯା-ସୁନା
କହୁଛନ୍ତି ସବେ "ମନ୍ ଦୁଃଖି"

(୪୯)

ଜାତିଆ ଧର୍ମେ ମାଏଟ୍ରି-ଦାସୀ
ଘୁନ୍‌ବା ଡଗ୍‌ଲ ଖାଏ୍‌ବା ବାସୀ;
ଅଁର୍ଯା ବାକ୍ସେ ନାଲ୍ଲିନ ଫାଶୀ
କରୁ ଦାସ ଚୂର୍ ଉଠିକାଇତ ।

(୫୦)

ଅଁର୍ଯାମାନ୍‌ଙ୍କୁ କିଏ କହେବା ?
ଖୁଲ୍ ଚଲନ୍ ଛାଙ୍କରୁ କିଏ ସହେବା ?
ସରଦ୍ ସହନା ବଲିଁ ଗିଟନ ଟୋ
କୁଲେଁ ଧଟେଲ୍ଲ ମା' ଧର୍ମ୍ମ ।

(୫୧)

ଦଣ୍ଡମାସ୍ ମା' ତେଜରେ କରମ୍ଭୁଁ
ଜିଅଁବା-ସେପେଁ ସୁଆରା ଖରେଁ;
ଦଣ୍ଡ୍ ହେଲେ କୁଆ ମାରୁବା ଆଟେଁ
"କୁଆରୁମୋରେ" ବଲିଁ ମାକରୁ ଚଡ଼ ।

(୫୨)

ନିଅନ୍ ସୁକୁରୁ କରିଥିବେ
*ଗୁଡ଼ୁଙ୍ଗା ଗୁମ୍ଭୁଙ୍ଗା ମରିଥିବେ;
ଛେଟ୍ ଧର୍‌ଲେଁ ଭେଟ୍ ନାଇଁ ଉଠା
ଜାତିଆ ମାନ୍‌କର ସତିଆ-ଗୁଣ ।

* ମରଣଂ ବିନ୍ଦୁପାତେନ ଜୀବନଂ ବିନ୍ଦୁ ଧାରଣମ୍ ।

(୫୩)

ଯପେଇ୍ ବସ୍ତ୍ରକୁ ଧୂଇ କିନ୍ତା
କଏ ଯାବା ତୋର୍ ବନ୍ଧା ?
ନତଙ୍କ ଭଏ୍ ବାଟ୍ କଟେଇଲେଁ ଆରୁ
ଗରଭ୍ ବଣ୍ଟାର୍ କାଇତେ ଗତ ?

(୫୪)

ହନଆ ଟଲିକ୍ ତ' ଭବାଲୁଟନ୍ତି
ଲୁକା ତୁର୍ କାମ୍ କବା କାଟେଁ
ଯଦି କରିଚେ ଦୂଟେଁ ବଲୁଟଛ
ନାଇଁ ଟେଇଲ୍ କାଏଁ୍ ବଣାପ୍‌-ଶାପ ?

(୫୫)

ଅଁର୍ଗ୍ରାଦିଲ୍ ଭମରୁ ତୋନ୍
କଟେଇପନ୍ ଟେକଟେ ନିଲନ୍ ଟେଲ୍‌କ୍;
ଧନ୍ ବେଟେଲେଁ ଯଟେଁ ଡସି ଭମରୁ
ବୁଲ୍‌ସି ଖାଲି ଘୂଆଣ୍ଡି ଘୁଣ୍ଡି ।

(୫୬)

ଭମରୁ ପୁକରୁ ଭମ୍ବ ଅଇନ୍
ଅଁଟେର୍ କାଏଁ ନାଇଁ ଚାହ୍ନିଛନ୍ ?
ଭମ୍ବ ନାଇଁ ହଇଁ ମାଏହିମାନେ
କାଟେଁ ଟେଇଟେ ମଲ୍ଲି ମାଲ୍‌ଟ ?

(୫୭)

ଟେପମାନେ ହଇନ୍ ମହଳା ଫୁଲ୍
ଗନ୍ଧକ ଟେଇବେ ମାଏ୍‌ଟି କୁଲ୍;
ଶୁଖି ପଡ଼ି ଗଟେଲଁ ଫିକ ମାଡ଼ି ନେବେ
ଫୁଲର୍ ଟୁଣ୍ଡ ବାଢ଼ବା ଚାଲି ।

(୫୮)

ଅଁଟେର୍ ଯଦି ଟେଇଲେ ଦୂନା
ସୁନାର୍ ଟେଇବେ ଦୁ-ନାଗ୍ ମିନା;

ସୁଡ଼ାବେ ଭୁଡ଼ାବେ ଝଙ୍କି ଗଲେଁ
ଡହଲ ନେତେର ମସାରୁଛ ।

(୬୯)

ମାଏ୍ ନେଇ ଗଡ଼୍ଲେଁ ଏନ୍ତା ଆଏନ୍
ଝାଏ ରହ୍ଲା ଅଁର୍ ମାଏନ୍ ?
ଛୁଞ୍ଚ ନେଇ ସେ ଅରନ୍ ପାଏନ୍
ଝନ୍ ଉର୍ଲେଁ ବୋଧେ ପିଲ୍ଲଣ ।

(୭୦)

ଉଡୋ ଖାଲିଁ ଝୁନେ ଟେହେ୍ ଖଜ୍ଞା
ଆରୁ ଝୁନେକେ ବନେ ଲଗ୍ଡା;
ଶତା କାଟି ଛାନ୍ କାନ୍ଥୁଥିଲା ସେ'
ଧରି ଭାଗ୍ବତ୍ ପୁରନ୍ ପୁଥି ।

(୭୧)

ବେଣ୍ଟ୍ ଦେଖା ସେତେ ଗିଆନି ସାଧୁ
ଶୁଆ ବନନ୍ଦନ୍ ଗିଧାବାଦୁ;
ମୁଣ୍ଡେଁ ଦେଇବାନ୍ ଦୃଷ୍ଟିଶୋମ୍
ସେତେଁ କୁସୁଙ୍କେ ଶୁଣୁଆ କାଣ୍ଡ ।

(୭୨)

ସୁଦୁକୁ ପାସରୁ ଟପା ଦାଏକା
ଛାତ୍ରୁ ନାଇଁ ଯାଏ୍ ମୋହନ ଏକା
ନାଇଁ ଆଟେସ ମତେ ଲୁକା ଛପ୍କା
ନିଏ୍ ଭୁଦେଇଁତା ଦେଖେଇ୍ ନେଣ୍ଡି ।

(୭୩)

ଛାପ୍ କଲ୍କ ପୁଇନ୍ କର୍
ସର୍ କଉଁ କାଏଁ ଲନ୍ ଡର୍ ?
ଚାନି ବୁଡ଼ି ପାଏନ୍ ପିଇଲେଁ ଢେଙ୍କେଁ
ନାଇଁ ଜାଣେ କାଏଁ ଜଲ୍ ଦେଭ୍ଣ ।

(୭୪)

ସେନ୍ ଠାନେ ମୁଇଁ ଯାହା କହୁଛିଁ
ଯାହା ଦଉ ଘଟେ ସତ୍ କହେଛିଁ ;
ମୋର୍ ମନେ ଭ' ଗର୍ବେ ଲାଗୁଛି
ଧରମ୍ ଅଛେ ସତ୍ କଥାଁ ।

ସୂକ୍ତି-ମୁକ୍ତାବଳୀ

ସୂକ୍ତି-ମୁକ୍ତାବଳୀ

(୧)

ରଜନୀ ପାହିଲେ ଭୃଙ୍ଗ କୁସୁମେ ଯେସନେ
ମଧୁ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୁଏ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ସ୍ୱନେ,
ପ୍ରତି ପ୍ରଭାତରେ ଭେଟନ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦେ
ଶକ୍ତି କୃପା କର ଭାଇ, ଭକ୍ତି-ଗଦଗଦେ ।

(୨)

ସର୍ବ ଶକ୍ତିମାନ ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ବୁଦ୍ଧିଦାତା
କରୁଣାମୟ ଯେ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଧାତା,
କାହାପ୍ରତି ଯେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କି ଅଛି ଉଦେଶ୍ୟ
ମାଗ, ତାହା ଇହ ପର ଦେବ କାଳେ ହେଉଁ ।

(୩)

ପାଇଛ ଭାଇ ଦୁର୍ଲଭ ମାନବ ଶରୀର
ରହ ସାବଧାନ, ଏହା ରହିବ ନାହିଁ ଚିର;
ମତେ ନା' ଭୁଲାଇ ମାରେ ମାୟାବିନୀ ଆଶା
ସ୍ୱପ୍ନର ସୁଖସମ୍ପଦ-ବିଷୟ-ପିପାସା ।

(୪)

କାହା ସଙ୍ଗେ କିସ ଆଣି ଦେବ ଆଜ ଦିନ
କେବ ଜାଣିଛି, ସକଳେ ତ ମୃତ୍ୟୁର ଅଧୀନ;
ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ବୋଲି କି ସବୁ ଦେଖାଇବା ଟେକି
ଜନମ କାଳରୁ କାଳ ଛାଡ଼ୁଛି ତ ଚେକ ।

(୫)

ମରିବାରେ କି ଭାବନା ଯିବ ଯେବେ ପ୍ରାଣ
ମାତ୍ର ସାଧୁବାଣୀ ଏହା ଭଲଭାବେ ଜାଣ;
ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାର ମୃତ୍ୟୁ ନୁହେଁ ମୃତ୍ୟୁରେ ଗଣନ
ପାପାତ୍ମା ଜୀବନ କନ୍ତୁ ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ।

(୬)

କ୍ଷୁଧାଲାଗି ଫଳମୂଳ ତୃଷା ଲାଗି ପୟ
ରଖିଛନ୍ତି ପ୍ରାଣୀଙ୍କତେ ପ୍ରଭୁ ଦୟାମୟ;
ରୋଗ ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଔଷଧ ଯେସନ
ପାପ ନିବାରଣେ ତଥା ପୁଣ୍ୟର ସାଧନ ।

(୭)

ଶିକ୍ଷିତ ଭିଷକଙ୍କର ସାଧନା ନିୟମେ
ଚିକିତ୍ସା ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ରୋଗୀ-ରୋଗ କମେ;
ତେମନ୍ତେ ସାଧୁ ମହାଜନମାନଙ୍କର ସୂକ୍ତି
ଉପଦେଶ ପାଳନ କରି ପାପୀ ଲଭେ ମୁକ୍ତି ।

(୮)

ଜାଣ ଭାଇ, ରୋଗୀ ଦେହେ ରକ୍ତ ଥାଉଁ ଥାଉଁ
ଚିକିତ୍ସା ନକଲେ ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ ଆଉ;
ସମସ୍ତ ବାହାରିଗଲେ କେଉଁ ଶିବ ହରି
ପାତକର ସାତତାପ କେ ପାରିବ ହରି ?

(୯)

ସାବଧାନ, ରୋଗୀ ହେବେ ପଥ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ
(୧) ମହାବୈଦ୍ୟଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ;
ପାପ ତେବେ ବଢ଼େ ସଦା ପାପର ଭିତରେ
ପାପୀର ସ୍ଥାନ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନରକ-କୁଣ୍ଡରେ ।

---

(୧) ମହାବୈଦ୍ୟ—ଯମ ।

(୧୦)

ପାପକୁ ସାମାନ୍ୟ ଭାବି ନ ହୁଅ ଉଦାସ
ସାମାନ୍ୟ ଗରଳ ବିନ୍ଦୁ ପ୍ରାଣ କରେ ନାଶ;
ସତର୍କ ନଥିଲେ ମାତ୍ର ସାମାନ୍ୟ ଛିଦ୍ରରେ
ଜଳ ପଶିବାରୁ ଭେଳା ବୁଡ଼େ ସମୁଦ୍ରରେ ।

(୧୧)

ଲକ୍ଷେ ଶତ୍ରୁ ଜିଣି ଜଣେ ଦେଖାଉଛି ବଳ
ପାଡ଼-ସନ୍ତ୍ରାସ-ବର୍ଗଙ୍କ ହରିଲ୍ଲ ଦେବକ;
ପାପ-ଜନକ ଯେ' ଶତ୍ରୁ କାମ କ୍ରୋଧାବଳ
ଏହାକୁ ଯେ' ଜିଣେ ସେହି ବୀର ମହାବଳୀ ।

(୧୨)

ଯେ ସମସ୍ତେ କାମ ଅଛି ଆଦ୍ୟମେ ହୃଦୟୁ
ମାତୃରୂପା ବ୍ରାହ୍ମୀଦେବୀ ପାଦେ ରହି ଲୟ,
ଆଦିରସାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ନ ରୁଚାଇ ମନ
ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ର ଭକ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥ କର ଅଧ୍ୟୟନ ।

(୧୩)

ତାମସ ହୃଦରେ ବେଶି ଜନ୍ମେ କ୍ରୋଧାନଳ
କ୍ରୋଧ ବଢ଼ିଗଲେ ହୁଏ ବିବେକ ଦୁର୍ବଳ;
ତାର ନଡ଼ାରେ ସେ କାଳେ ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ
କ୍ରୋଧ ପ୍ରଶମିବ ତ୍ୟାଗ କର କଳି ସ୍ଥାନ ।

(୧୪)

କର୍ମଫଳ ଦାତା ଧର୍ମେ ନଦେଇ ନଜର
ଲୋକେ ପରଧନ ସଦା କରନ୍ତି ନିଜର;
ସବ ତା' ଧର୍ମଭଣ୍ଡାରୁ ନେଲ ସୁଦ୍ଧରଣ
ତହିଁ ଶୋଧ କଲବେଳେ ପଡ଼ିବ ଦ୍ୱିଗୁଣ ।

(୧୫)

ସାଧକ କରିବା ଲାଗି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାଙ୍କର
ଶରୀରଟିଏ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଇଛନ୍ତି ହରି;

ନିଜ ଦେହର ସୁଦ୍ଧା ତୁମ୍ଭ ନାହିଁ ଅଧିକାର
ଏଣୁ ଧନଜନ ଜମିବାଡ଼ି ଘରଦ୍ୱାର ।

(୧୬)

ଜଗତକୁ ବତାଇଥାଏ ମନର ସୁଜନତା
ଜ୍ଞାନ-ଅହଙ୍କାର ପୁଣି କୂପ-ମଣ୍ଡୂକତା;
ତପୋବନୁ କାଳେ ମନ ନେଇ ଜ୍ଞାନ-ନେତ୍ର
ଦେଖିଆସୁ ସାରା ପୃଥ୍ୱୀ ଶ୍ମଶାନ କ୍ଷେତ୍ର ।

(୧୭)

ଗରିଷ୍ଠ ଜାତର ଭାଇ, ଯଦି ତୁମ୍ଭ ଗର୍ବ
ପୂଜ୍ୟ-ଶିଷ୍ଟ-ଗଣ ନାହିଁ ବୋଲି ଗ୍ରତ ଲାଗେ;
ପର ସମ୍ପଦ ସମ୍ମାନେ ହୁଅ ଆହ୍ଲାଦିତ
ହେଉଛ ଯା ପରଶିଷ୍ଟ ଦର୍ଶନେ ବ୍ୟଥିତ ।

(୧୮)

ହିଂସା ଈର୍ଷା ମତ୍ସରତା ଦମ୍ଭ ଅଭିମାନ
ହୃଦ-ମନ୍ଦିରର ଏହା ଆବର୍ଜନାମାନ;
ଏଥିରୁ ହୃଦ ନିର୍ମଳ ରଖେ ଯେ ସେବକ
ତାଂ' ପ୍ରତି ପରିତୁଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବକ ।

(୧୯)

ଶଙ୍ଖ-ଧୂପ ପ୍ରଦୀପ ପ୍ରେମ ଅଶ୍ରୁ-ପାଦ୍ୟ
ଶୁଦ୍ଧ-ନଇବେଦ୍ୟ ପୂତ ସତ୍ୟ-ଆଶୀର୍ବାଦ,
ସରଳ ମନ-ଚନ୍ଦନ ଭକ୍ତି-ପୁଷ୍ପହାର
ଏହା ବିନା ପ୍ରାଣପ୍ରଭୁ ପୂଜାର ସମ୍ଭାର ।

(୨୦)

ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନାମ 'ସତ୍ୟ' 'ନ୍ୟାୟୀ' 'କ୍ରିୟାବାନ'
ସତ୍ୟ-ନ୍ୟାୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କର ଥିବାଯାଏ ପ୍ରାଣ;
'ସର୍ବବ୍ୟାପୀ' 'ମହାଗୁରୁ' 'ସମ୍ରାଟ' ସେ ହରି
ସର୍ବତ୍ର ଖୋଜ ତାହାଙ୍କୁ ପାଦେ ସଦା ଭରି ।

(୨୧)

'ଦୟାମୟ' ନାମ ଗାଇ ଦୁଃଖ ଘଟାବାର
କରିବ ଯଦ୍ୟପି 'ନିରଞ୍ଜନ' ନାମ ଗାନ;
ବିଷୟବିରାଗୀ ହୁଅ ଅନ୍ତରରେ ଆଇ
ଈଶ୍ୱର ନାମ ଭଜନ ଏକା ମିଛା ଭାଇ ।

(୨୨)

ସଦାଶିବ ମନ୍ତ୍ର-ତନ୍ତ୍ର-ଜ୍ଞାନ-ଧ୍ୟାନ-କର୍ମ
କୁଶାଗ୍ର ଯଥା ଅଗ ମୂଳ ଗର୍ଭ ଚର୍ମ;
ହୃଦୟରେ ନାହିଁ ଯେବେ ହରିଭକ୍ତି-ଘଣା
କୁତର୍କ ବାଦ ବିତଣ୍ଡା ତୁଚ୍ଛ ଘୋଷଣା ।

(୨୩)

ଜୀବନେ ପାର୍ଥିବ ସୁଖ-ସ୍ପୃହା ଥିବା ଯାଏ
ମାନବ ବାଞ୍ଛିତ ମୁକ୍ତି ଶାନ୍ତିକି ନ ପାଏ;
ବାରୁଣୀ ପାନେ କାହାର ମେଣ୍ଟିଛି ପିପାସା
ଆରଶୀର ମୂର୍ତ୍ତି କାହିଁ ଶୁଣାଇଛି ଭାଷା ।

(୨୪)

(୧) ଥିବାଯାଏ ଶରବଣ ସ୍ପର୍ଶେ ସଲିଳ
ହୋଇଥାଏ ଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ଦୂଷିତ ପଙ୍କିଳ;
ରବିକର ଯୋଗେ ଯେବେ ହୁଏ ବାଷ୍ପାକାର
ନ ରହେ ତା'ଠାରେ କିଛି ପାର୍ଥିବ ବିକାର ।

(୨୫)

ତଥା ମାୟା ବିଜଡ଼ିତ କଳ୍ପକୀ ସଂସାରୀ
ହୋଇଥାଏ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁରାଶୟ ଦୁରାଶ;
ମାତ୍ର ଯେବେ ଶୁଣେ ତେବେ ସାଧୁ ଉପଦେଶ
ଦୂର ହୋଇଯାଏ ତା'ର ପାପତାପ କ୍ଲେଶ ।

(୧) ଶରଦଗ—ମୁଥିବା ।

(୨୬)

ଅତିର ମାନର ପରଶମଣି ପରଶରେ
ଲୌହ ପରିଣତ ସବୁ ହୁଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ;
ହେଲେହେଁ ଲୌହ ପଞ୍ଜରର ପୁଣି ବ୍ୟବହୃତ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ତାହାର ନହୁଏ ବିକୃତ ।

(୨୭)

ଦସ୍ୟୁମନୁ ଭରପାଦ ଛୁଇଁ ଅତିର ମାନ
ବଞ୍ଚିଗଲ ସବୁ ହୋଇପାରେ ମୁକ୍ତିମାନ;
ମହା ମହା ପାପୀମାନେ କଲେହେଁ ଦ୍ୱାର
ଚିରଦିନ-ନିବନ୍ଧନ ଜୀବନ ତାହାର ।

(୨୮)

(୧) ସାଗର ଆତ୍ମସ୍ଥାନ୍ୱେଷୀ ନିର୍ଝର ଜୀବନ
କେତେ ଦୁର୍ଗମ ପ୍ରାନ୍ତର, କେତେ ଗିରିବନ;
ଭ୍ରମିଥାଏ ଲଙ୍ଘି ଶତଶତ ବାଧାବିଘ୍ନ
ତଥାପି ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଥରେ ନହୁଏ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ।

(୨୯)

କଳପ-ତପାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଯେ ହରି
ଅଳପକେ କିଏ ତାଙ୍କୁ ପାଇବ କପରି ?
ହତାଶ ନହୁଅ ଭାଇ, ନହୁଅ ଚଞ୍ଚଳ
ଆଶୁ ଲଭ୍ୟ ନୁହେଁ ଭକ୍ତି-ସାଧନାର ଫଳ ।

(୩୦)

ସତତ ସଚେଷ୍ଟ ଥାଅ ପୁଣ୍ୟର ସାଧନେ
ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ସନ୍ଦେହ ରଖ ନାହିଁ ମନେ;
କୃତ କର୍ମଫଳେ ତୁମ୍ଭ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର
ହରି ବି' ହରି ନପାରେ କର୍ମଫଳ କା'ର ।

(୧) ଜୀବନ—ଜଳ; ଜୀବାତ୍ମାର ଐହିକ—ଐହିକ ଅବସ୍ଥିତିର ସମସ୍ତ ।

(୩୧)

ପାପଫଳ ଭୋଗିବାକୁ କେ କରେ କାମନା
ତଥାପି ପାପୀକି ମିଳେ ପାପର ଯାତନା;
ନିଷ୍ଫଳ ହେଲେ କି ପୁଣ୍ୟ କରନ୍ତେ ଅର୍ଜନ
ଚୋର ବଳାତ୍ ହୁଅନ୍ତି ସାଧୁ ମହାଜନ ।

(୩୨)

ସୁଖ-ଫଳଦାତା ଏକମାତ୍ର ପୁଣ୍ୟ-ତରୁ
ଅଙ୍କୁରିତ ହୁଏ ତାହା ଧରମ-ବୀଜରୁ;
ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଭକ୍ତି-ଜଳ କର୍ମ-ବାୟୁ ଲଭି
ହୃଦ-କ୍ଷେତ୍ରେ ଧର୍ମ-ବୀଜ ଉଠଇ ଉଦ୍ଭବି ।

(୩୩)

ଅନ୍ତରେ ଭୟ-ଲଜ୍ଜା-ଶଙ୍କା ଯେତେ ଅନୁତାପ
ଜାତ ହୁଏ ଯହିଁ ତାହା ଜାଣ ନିଶ୍ଚେ ପାପ;
ପବିତ୍ର ଉଲ୍ଲାସ ସ୍ୱର୍ଗାନନ୍ଦ ଜନ୍ମେ ଯହିଁ
'ପୁଣ୍ୟ' ବୋଲି ତାହା ସବୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେ କହି ।

(୩୪)

ବସ୍ତୁ ଏକ ବିଶ୍ୱ, ଏକ ଏକ ବିଶ୍ୱପାଳି
ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟ-ରାଜଧର୍ମମାତ୍ର ଏକ ଭାଳି;
ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗାଦି ଜାତି ଧର୍ମ ଆସ୍ତ ଏକ
ତୁଚ୍ଛ ହିନ୍ଦୁ-ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ-ଭେଦଭାବ ଟେକ ।

(୩୫)

ହେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ଜଇନ !
ଆତ୍ମ ଭେଦେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମତ ବାଣ୍ଟି ଭିନ୍ନ;
ବୃଥା ଭ୍ରମ ବାକ୍‌ବିତଣ୍ଡା ଅନ୍ଧଦଳ ପରି
ହସ୍ତି-କର୍ଣ୍ଣ ପଦ-ଦନ୍ତ-ପୁଚ୍ଛ-ଶୁଣ୍ଡ ଧରି ।

(୩୬)

କୋଟିଏ ଜଳାଶୟରେ ଥାଏ ବହୁ ଘାଟ
ସ୍ୱକର୍ତ୍ତ୍ରୀ-ବସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଘାଟ ଅନୁଯାୟୀ ବାଟ;

ଯାଃ ଭେଦେ ଜନ କାହିଁ ଶକ୍ତି କି ମଧୁର
ସବୁ ହୁଏ ବୁଦ୍ଧିମତା ଅନ୍ତ କର ଦୂର ।

(୩୭)

କଳାଶତ୍ରୁ-ଧର୍ମ ଜ୍ଞ-ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା
ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା-ଧାରଣା ମଳିନ-ସତ୍ତ୍ୱତା;
ତହୁଁ ମଧୁର ରହିଛି କଥା ପରଶଂସା
ବୁଦ୍ଧିମତା ଧନକ୍ରିତ ଜାତ୍ୟ ଲୋକଦଶା ।

(୩୮)

ଦୟା-ଶାନ୍ତି-ଦକ୍ଷ୍ୟ-କ୍ଷମା ପରମ ଧରମ
ଘରନ୍ତୁ ମୁଳ ସବୁଠାରେ ମୁଳ ତା' ସରମ;
ଧର୍ମ ହେଲେ ଜୈଯାଏ ଅଧର୍ମର କାର୍ଯ୍ୟ
କାଳ-ଧର୍ମ-କ୍ଷତିକ ତାହା ହେଉ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ।

(୩୯)

ଯନ୍ତ୍ର ଦେଖିଲ ମଧ୍ୟ ଯାହା ଦୁଃସ୍ଥାବସ୍ଥ ଅଛିବୁ
ଲଜ୍ଜାପମାନକାମକ ଅବା ନିନ୍ଦନୀୟ,
ନୟନର ସନ୍ତର୍ପଣ ପୁଣ୍ୟ ଆଶା ନାହିଁ କାହିଁ
ବାରମ୍ବ ଭୂମିଙ୍କୁ ଲୋକେ ବୋଲିବେ ଦ୍ରୁତିକୁ ।

(୪୦)

ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟାୟ କୁତର୍କେ
ଧର୍ମ-ପଥରୁ ଚଳିବାକୁ ଟାଣୁଅଛି ନର୍କେ;
ସ୍ଥିତ ଭଲ୍ଲଭାବେର ପଥ ବାନ୍ଧୁଅଛି ପାଳ
ଶାନ୍ତ ବଂଦନାର ତହିଁ ମୂର୍ଖତା କେବଳ ।

(୪୧)

ମୂର୍ଖ ଖଳ, କାର୍ଯ୍ୟସାଧନ-ସବଳ ଲୋଭୀ
ଶଠ, ଚପଳ, ଧର୍ମର ବାହ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରଆଶ୍ରୀ,
ଏମାନଙ୍କୁ ନସ୍ତ୍ରବ୍ୟେ କରେ କିଛି ଦାନ
ଦାନ ନୁହଇ ତାହା ମହା ଦୁଷ୍କୃତ ଆଦାନ ।

(୪୨)

ଭଣ୍ଡ-ତପସ୍ୱୀ ଭିଖାରୀ ଠକ ଅଳସୁଆ
ଦେଶମାତାର ଏମାନେ ଜୀବନ୍ତ ଘାଆ;
ଏହାଙ୍କ ବୃଥା ଜୀବନରକ୍ଷା-ଉପକାର
କେବଳ ଦେଶ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ବୃଦ୍ଧି ମାତ୍ର ସାର ।

(୪୩)

ପୁଣ୍ୟର ଆଶାରେ ଅନେକେ କରୁଥାନ୍ତି ଦାନ
ଦେୟ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ ଥିଲେ ପାତ୍ରଙ୍କ ସମାନ;
"ଦେଇଥିଲେ ପାଇ" ଅଛି ଧାର୍ମିକ ପ୍ରବାଦ
ନିର୍ବିବେକ ଦାନ ତେଣୁ କେବଳ ପ୍ରମାଦ ।

(୪୪)

ଗଜକଚ୍ଛପ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦେଖିଲ ପୁସ୍ତକ
ଦେଖ କେତେକି କପଟ ଯଶ-ଉତ୍ପାଦକ;
ଦାନୀ ଲଭେ ଉଚ୍ଚ କୀର୍ତ୍ତି ରଖେ କୀର୍ତ୍ତି-ମୂର୍ତ୍ତି
ତା' ଉପରେ ମୁକ୍ତ କରିଥାଏ ଗଜମୂର୍ତ୍ତି ।

(୪୫)

ଭୁଲିଲ ମୁଠାଏ ମଦ ଦେଲେ ବେଶ୍ୟାଙ୍କୁ
ଦାନ ଫଳାଫଳ ବୁଝ ବିବେଚନା କରି;
ଦେଖିବା ଉଚିତ ପୁଣି କିଭଳି ଦାନସ୍ୱ
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ପ୍ରଚାରୀ ପୂଜନସ୍ୱ-ବର୍ଜନସ୍ୱ ।

(୪୬)

ବଶ୍ୟପ୍ରେଗ-ବହ୍ନି ଶାନ୍ତ କରନ୍ତି ସ୍ୱ
ସରେଟକାଷ୍ଠ ଚେ' ସୁଜ ସତ୍ୟଧର୍ମୀପ୍ରିୟ,
ସେ ଏକା ପୂଜ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସାଧୁ ଭିକ୍ଷୁରୂପ
ଆଦର୍ଶ ଅଟନ୍ତି ଦାନ-ଗ୍ରହଣାଧିକାରୀ ।

(୪୭)

ଦେବଜି ଦେବତା ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟା ଗୁରୁ ଦାସ
ଠକ ଅଳସ ପୋଷିବା ମୁକ୍ତିକର ସାଧ;

ପକ୍ଷାନ୍ତରେ କର୍ମଫଳ ଦାତା ନ୍ୟାୟବାନ
ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହା ଅପମାନ ଦାନ ।

(୪୮)

ଯାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଧନେ ପାପ ଅଙ୍ଗୀକାର
ସାଧିତ ହେଉଛି କିମ୍ବା ଚଳୁଛି ଆହାର;
ହେଲା ଜଣେ ସୁ ଦୁଷାର୍ଥ-ହୀନ ଅକର୍ମଣ୍ୟ
ସେ ଭଳି ଦାନର ପ୍ରାପ୍ୟ କର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ।

(୪୯)

କର୍ମହୀନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ନ ଦଅନ୍ତି ଭିକ୍ଷା
ନିର୍ଜନେ ବାନ୍ଧି ଜଣକୁ କର ବି' ପରୀକ୍ଷା;
ଧନରକ୍ଷି ମାଗୁଥାଉ ମରିଯିବାଯାଏ
ହରିଙ୍କଠାରୁ ସେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ନ ପାଏ ।

(୫୦)

ଦେଖୁଛ କୁକର୍ମୀ ଜଣେ କରୁଛି ସାଧନ
କ୍ଷମାବଶେ ତାକୁ ଯଦି ନ ଦେଲ ଶାସନ;
ବଢ଼ିଗଲା ତା ସାହସ ତୁମ୍ଭ ସମ୍ମୁଖରେ
ପୁଣି ପାପ କରିବାକୁ ଆଉ ସେ ନ ଡରେ ।

(୫୧)

ତୁମ୍ଭ ଆଗେ ଯେତେ ପରନିନ୍ଦା ଗାଉଥାଏ
କି ପ୍ରମାଣ ଅଛି ତୁମ୍ଭ ନିନ୍ଦା ସେ ନ ଗାଏ ?
ସେଭଳି ଲୋକ ଆତ୍ମୀୟ ବନ୍ଧୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ
ଚିହ୍ନିନିଅ ଲୋକେହିଁ ଗୁଣୀ କିମ୍ବା ଗୁଣଜ୍ଞ ।

(୫୨)

ଅନାଇ ଅନ୍ୟର ଦୋଷ ଦୁର୍ଗୁଣ କୁତ୍ସିତ
ନିଜର ଖଣ୍ଡ ପଦେହେ ରଖିଛ ସା' ସ୍ଥିତ;
ସେ ସକଳ ଥାଏ ଯଦି ତୁମ୍ଭ ଚରିତ୍ରରେ
କି କ୍ଷତି ଘଟିବ ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱଦେଶ ଉପରେ ।

(୫୩)

ନିର୍ଗୁଣ-ସଦୋଷ କିମ୍ବା ସଗୁଣ-ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ
କିଛି ହିଁ ଥିବ ଜଗତେ ଏ ଭାବ ନ ପୋଷ;
ଯହିଁ ଗୁଣ ତହିଁ ଦୋଷ, ଦୋଷ ମଧ୍ୟେ ଗୁଣ
ସଂଯୁକ୍ତ ଏହାହିଁ ବିଧି-ସୃଷ୍ଟିର ନୈପୁଣ୍ୟ ।

(୫୪)

ଅପରକୁ ଦୋଷଶୂନ୍ୟ ଲଭିବାକୁ ସଦା
ଦୋଷୈକଦର୍ଶୀର ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା;
ନିଜର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଗୁଣ ପ୍ରଦର୍ଶନେ ତଥା
ସହ୍ୟ କଲେ ନରୁ ହ୍ରାସେ ହୁଅନ୍ତା ଦେବତା ।

(୫୫)

ସ୍ୱଭାବ-ସଦ୍‌ଗୁଣ ତୁମ୍ଭ ଅଛି ଯଦି ଭଲ
ଲିପି ରଖନା, ବାହୁଲ ଦେଖାଉନ୍ତ କାହାଁ ?
ଲୁଚିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୁଳ୍ମ ଅନ୍ତରାଳେ ମଲ୍ଲୀ
ବେଢ଼ିଥାନ୍ତି ତାକୁ ସ୍ୱତଃ ଗନ୍ଧଚିତ ଅଳି ।

(୫୬)

କର ଯାଉଅଛ ଯେବେ ପର ଉପକାର
ଲୋକ ଆଗେ କହନ ତାହା ନିଜର ସ୍ୱମୁଖର;
ହସ୍ତ ତାଡ଼ନାରେ ଯଥା ବାଜୁ ମର୍ଦ୍ଦଳ
ମୁହଁ—'ଯେ-ଧ୍ୱନା'ରେ ଲୋକେ ଭୁଲିବେ କେବଳ ।

(୫୭)

ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧାରଣ-ଶକ୍ତି-ସାଧ୍ୟାତୀତ
ତାହା ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ହେଉଛି ସାଧିତ;
ନିଜ ଶକ୍ତି ବୋଲି ତହିଁ ନ ହୁଅ ଗର୍ବିତ
ବୁଝ ଦୈବୀ-ଶକ୍ତି ତୁମ୍ଭ ଶକ୍ତିରେ ନିହିତ ।

(୫୮)

ଧନ ଜନ ରୂପ ଗୁଣ ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା ଜ୍ଞାନ
ବଳ, ଗୁରୁଜନ ଶକ୍ତି ଅବସ୍ଥା ସମ୍ମାନ;

ଏ ସକଳ ମାନବର ସ୍ୱାର୍ଜିତ ଫଳ
ନ ଘଟେ ଏଥି କାହାରି ବଳ କଉଶଳ ।

(୬୯)

ଧନ୍ୟ ସେ ପରସ୍ୱପରାଙ୍ମୁଖ ଧାର୍ମିକ ଯେ' ଜନ
ଧର୍ମ-ଧନ ନାହିଁ ଯାର ସେ ସିନା ନିର୍ଧନ;
ଦେଖେ ଦେଖଣ ସ୍ୱଦୋଷିକ ଯାର ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟ
ସୁକୃତ ଯଶସ୍ୱୀ ସେହି ସାର୍ଥକ ତା' ଯଶ ।

(୭୦)

ପୁରେ ପୁରେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଯା' ପ୍ରେମମୂରତି
ଲସୁଅଛି ପ୍ରଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଛି'ନା ଭକତି;
ସେହି ଏକା ରୂପବାନ ସେହି ସିନା ଗୁଣୀ
କାନ୍ଦୁଛି ଜଗତ ଯା'ର ଗୁଣାବଳୀ ଗୁଣି ।

(୭୧)

ବୁଦ୍ଧି ଦୀର ଯାର ହୋଇ ସଂସାର-ଜଞ୍ଜାଳେ,
ବନ୍ଧୁର ଯେ' ନିରାପଦ ଭବ ପାର କାଳେ;
ସାଧିଅଛି ସଦ୍ୟ ଯା'ର ପର ଉପକାର,
ସେ ସିନା ବିଦ୍ୱାନ, ସାଧୁ ଜୀବନ ତାହାର ।

(୭୨)

ସୁଖେ-ଦୁଃଖେ ମାନ-ଲାଭେ ପୁଣ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ଧରି,
ମନ-ବଚନ-କର୍ମରେ ପାପେ ଘୃଣା କରି;
ଲୁଟିବାକୁ କାଳ ସଙ୍ଗେ ସେହୁ ସାବଧାନ,
ସେହି ଜ୍ଞାନବାନ ହୋଇ, ସେହି ଜ୍ଞାନବାନ ।

(୭୩)

ଜୀବନର ବନ୍ଧୁ କିଏ ? ପୁଣ୍ୟ-ପରିଶ୍ରମ,
ଆତ୍ମାର କେ ଚିରସଖା ? କେବଳ ଧରମ;
ଗୁରୁ କେ ? ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର-ଉପଦେଶଦାତା
ଶିର ସେବ୍ୟ ଦେବ ସିନା ନିଜ ପିତାମାତା ।

(୭୪)

ନିସ୍ୱ ଦୁର୍ବଳ ଯେତୁ ଉଚିତ ନାଗର,
ତା' ଉପରେ ପ୍ରବଳର ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର;
ତା' ଦୁଃଖ-ଦୁର୍ଗତି ଯେତୁ ଗାଉଅଛୁ ଟାଳି,
ସେ ଦିନା ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ।

(୭୫)

ଧନୀ-ଧନ ଅବସ୍ଥାରେ ନଦଅ ନଜର,
ଶ୍ରେଣୀ-ବନ୍ଧନ୍ତ ତା' ସିନା ଶକ୍ତ-କଲେଜର;
ସେ ସ୍ଥାନରେ ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି କରିବେ ପରୀକ୍ଷା,
କେହି ନ ଦେଖିବେ ତୁମ୍ଭ ଠାଣିମାଣି-ଶିକ୍ଷା ।

(୭୬)

ଘୁଞ୍ଚିଅଛ ଏ ସ୍ଥାନରେ ଯାଙ୍କୁ ଅପମାନ,
ସେ ସ୍ଥାନେ ପାଳିଛି ପାଉପାରେ ତା' ସମ୍ମାନ;
(୧) ଆଜି ଯାଙ୍କୁ ମାରିଅଛ ଗୁପ୍ତ-ପୁରସ୍କାର,
ପରୀକ୍ଷାରେ ହାଉପାର ତା'ପାଇଁ ଦ୍ୱାର ।

(୭୭)

ତ୍ୟାଗି ଅସାର ବିଳାସ ଭୋଗ ଆଡ଼ମ୍ବର,
ସେ ମହା ପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ହୁଅ ତତ୍ପର;
ଭୁଲ ଯାଉଅଛୁ ଆତ୍ମ-ଆକର୍ଷୀ ସମସ୍ତ
କେତେ ବେଳେ ଯଥା ଫେର ଉଲ୍ଲାସୀ ରସ୍ତୁ ।

(୭୮)

କର୍ମସୂତ୍ରନ ସଡିଲେ ପରିବର୍ତ୍ତନ,
ନ ଯାଉଣୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ସ୍ଥାନକୁ ତା' ମନ;
କେତେ ଶତ୍ରୁ ଭାବ ଆସିଥାଏ ନିଜପାଇଁ,
ପରଜନ୍ମ-ପରିସ୍ଥିତି ଭାବ ଦେବଦ୍ୱାର ଖାଇ !

(୧) ଅନେକେ ହ୍ୟୁଗୋଙ୍କୁ "ଗୁପ୍ତ-ପୁରସ୍କାର" ବୋଲି ମନେ କରିଥାନ୍ତି ।

(୬୯)

ଯାର ସାରବଳ ନିରଜନମ ଏପରି,
ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଶରୀରେ ଲୀନ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ଧରି ?
କେଉଁ କାହିଁ ତ' ନବଲୁବଧ ଲୋକଦଶା ?
ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଅଂସନ୍ଦେହ ବିଶ୍ୱାସ ଭରସା ?

(୭୦)

ବାଦଶୂନ୍ୟତାରେ ଖାଲି ବାନ୍ଧିବାକୁ ମନ,
ଯାଇନାହିଁ ଯାଇ କୁଟେନୁ ମାନବ ଜୀବନ;
ଭୁଲି ନ ଯାଅ ତାହାଙ୍କୁ ଯାହାଙ୍କ କରୁଣା
ସଦା ତୁମ୍ଭ ଦୁଃଖ ତାପ କରୁଅଛି ଊଣା ।

(୭୧)

କର ଚରଣାଦ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ବୁଦ୍ଧି ଜ୍ଞାନ
ଯେ ଦେଇଛନ୍ତି ନଥିଅ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ;
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ଲାଗି ଯାଙ୍କ ସ୍ନେହାମୃତ
କ୍ଷୀରରୂପେ ମାତୃସ୍ତନ୍ୟୁ ହୁଏ ନିଃସୃତ ।

(୭୨)

ମାନବ ଜୀବନ-ସୃଜ୍ୟ ମନ ସେନାପତି,
ତା'ର ଦୌର୍ବଲ୍ୟରେ ଘଟିଥାଏ ମହାକ୍ଷତି;
କାମକ୍ରୋଧ ଶିଶ୍ନାଦି ଯୌବନ ସମସ୍ତ,
ଲଘି ପାରିଲେ ମନର ସବୁ ସ୍ଥାନେ ଜୟ ।

(୭୩)

ସହଜ ନୁହଇ ଭାଇ, ସେ ସ୍ଥଳୀ ଲଙ୍ଘନ,
ତେଣୁ ଅଗ୍ରୁ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଅ ମନ;
ସାଧୁସଙ୍ଗ-ବର୍ମ ପିନ୍ଧି ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ଢାଲ ଧରି,
ଆତ୍ମରକ୍ଷଣ କରୁଥାଅ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ-ଅସି ।

(୭୪)

(୧) କାମ-ଗୁପ୍ତଚର ଜ୍ଞାନ-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସକଳ,
ଜାଣନ୍ତି କେତେକେ କୁହୁକ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଛଳ;
ଭୁଲିଯାଏ ମନ ସଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରଲୋଭନେ,
ତେଣୁକେ ସେ' ପଡ଼ିଯିବ ବିପୁଳ ବନ୍ଧନେ ।

(୭୫)

ଶତ୍ରୁଙ୍କଠୁ ମନ ସଦା ଥାଉ ସାବଧାନ,
ସତର୍କତା-କରେ ଧରି ବିବେକ-କୃପାଣ;
ଆକ୍ରୋଶ-ଅଙ୍କାରୀ ତୁଳେ ନକରୁ ବଢ଼ାର,
ଦୁଷ୍ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଦୁର୍ଲଳଣା କରୁ ତିରସ୍କାର ।

(୭୬)

ନିଜକୁ ସହଜେ ଉଚ୍ଚ ଭାବିଥାଏ ମନ,
ସାଧୁର ସେପରି ସାଧୁ ଭେଖ ପ୍ରଦର୍ଶନ;
ତେଣୁ ବାସ୍ତବ ଉଚ୍ଚତା ସାଧୁତା ଅର୍ଜନେ,
ମନକୁ ଆଗେ ଦମନ କରନ୍ତି ସଜ୍ଜନେ ।

(୭୭)

ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଙ୍ଗାରେ ଦଗ୍ଧ ଧାତୁଡ଼ ଦ୍ରବାର
ନ ହେଲେ ଯେତେକେ ମାନନୀୟ ନଯାଏ ଲୁହାର;
ସେପରି ଧର୍ମ-ଘର୍ଷଣେ ସତତ ବିପନ୍ନ
ନହେଲେ ସୁଖ-ସମ୍ଭୋଗେ ନ ସୁଧୁରେ ମନ ।

(୭୮)

ଗବ୍ୟଦୁଗ୍ଧ ପାନେ ବୃଦ୍ଧି ଦେହବଳ ଯଥା,
ସାଧୁଙ୍କ ଗୁଣଣ ବଢ଼େ ମନୋବଳ ତଥା;
ଦେହ ସୁସ୍ଥ ରହେ ନିୟମିତ ନିତ୍ୟକର୍ମେ,
ମାନସ ନିରୋଗ ପୁଣ୍ୟ ସାଧନା ସ୍ୱଧର୍ମେ ।

(୧) ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ—ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସିକା, ଜିହ୍ୱା ଓ ତ୍ୱକ୍ ।

(୭୯)

ସୁରଧର୍ମ ଭାଇ, ତୁମ୍ଭେ ଉଦାର ଶିକ୍ଷିତ,
ମାନବର ମହାଧର୍ମେ ହେଲେହେଁ ଦୀକ୍ଷିତ;
ଆତ୍ମଧର୍ମେ ଥାଅ ସଦା ସଚେତନ-ଜାଗ୍ରତ,
ଜୀବନ-ତନ୍ତ୍ରଯାନର ତାହା ଅକ୍ଷ ବତ୍ତ ।

(୮୦)

ଧର୍ମ ନାମରେ ଅନେକେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୁହାନ୍ତି,
ନିଜ ସୁବିଧାନରେ ଗଢ଼ି ନିଜ ଧର୍ମବାଟ;
ମନଗଢ଼ା ନୁହେଁ ଭାଇ, ସତ୍ୟ-ଧର୍ମ-ପନ୍ଥା,
ଦୂରରେ ରହିଁ ମନ୍ଦା ମହା ମନୀଷୀଙ୍କ ମଥା !

(୮୧)

ସେ ଧର୍ମ ଅର୍ଜିଥିଲେ ଯୋଗୀ ତ୍ୟାଗୀ ଜ୍ଞାନୀ
ଥକା ପେଶିଆଣି ଦେଖୁଛନ୍ତି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ;
ସେ ଧର୍ମହରେ କେତେକ ଜଞ୍ଜାଳୀ ସାଧକ
ନିଜକୁ ମଣନ୍ତି ସାଧୁ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ।

(୮୨)

ସାବଧାନ, ସାବଧାନ, ସାବଧାନ ଭାଇ,
ସ୍ୱାର୍ଥୀ ଧର୍ମଧ୍ୱଜଙ୍କର ଫାନ୍ଦେ ପଡ଼ନାହିଁ;
ଧର୍ମଭ୍ରମେ ହୁଏ ସଦା ଅଧର୍ମ ସାଧିତ,
ଡେଇଁବ ତ' ପାପର ସୀମା ନହେବ ଅଶାନ୍ତ ।

(୮୩)

ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ଧରମର ବିଶ୍ୱାସଘାତକ,
କେହି ନାହିଁ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ପାତକ;
ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ଥାଉ ହୁଏ ମହାପାପ,
ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ସହିତରେ କଲେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ।

(୮୪)

ସକଳକୁଳସ୍ତ୍ରୀ ସୀତା ସତୀ-ଶିରୋମଣି
ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀଟାକୁ ବନେ ଅଭ୍ୟାଗତ ମଣି,

ଭିକ୍ଷା ଧରାଇବା ମାତ୍ରେ କି ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଘେରିଗଲେ ନରାଧମବାଦ କେତେ କୋଳହସ୍ତୀ ।

(୮୫)

ଧର୍ମର ବାହ୍ୟ ଗନ୍ଧେ ଯେ ହୋଇଛନ୍ତି ଗନ୍ଧାନ୍ଧ,
ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି-ମଙ୍ଗଳ ବୋଲି ଗନ୍ଧ ତାଙ୍କୁ ଭଲ;
ଲୁଚନ୍ତି ରତ୍ନଳସ୍ଥ କମ୍ପା ହୃଦୟ-କଳଙ୍କ,
ଶାସ୍ତ୍ରାଦେଶୀ ସେ ନିଜ ହୃଦୟଘାତକ ।

(୮୬)

ନରଭୂମିର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ଭୂଷ୍ଣ ସଦାଗ୍ରସ,
ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଧର୍ମ-ବାହ୍ୟବନ୍ଧ-ପରହାସ,
ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର-ସମଦର୍ଶୀ ଈଶ୍ୱରପ୍ରେମିକ,
ଏପରି ମହାତ୍ମା, ସେହୁ ପରମ ଧାର୍ମିକ ।

(୮୭)

ଆତ୍ମାର ଯା' ଅନୁକୂଳ ତାହାହିଁ ସ୍ୱଧର୍ମ,
ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହା ନାହିଁ ଏଥି ଭ୍ରମ;
ଧର୍ମଯୁକ୍ତ କର୍ମେ ଯେଉଁ ଧନ ଉପାର୍ଜିତ,
ତାହାହିଁ ଅର୍ଥ, ଅନର୍ଥ ଆଉ ଯାହା ସବୁ ।

(୮୮)

ଧର୍ମପଥେ ଚଳାଏ ଯେ ତା' ନାମ କାମନା,
କହି ଯାଇଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀ ସାଧୁ ମହାମନା;
ଜୀବାତ୍ମାର ସ୍ୱାଧୀନତା-ପ୍ରାପ୍ତିହିଁ ମୁକତି,
ସ୍ୱୀକୃତ ଏଥିରେ ନାନା ତରଙ୍କ-ଯୁକତି ।

(୮୯)

ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ-ମୋକ୍ଷ ସାଧନାର ଫଳ,
ମାନବର 'ପୁରୁଷାର୍ଥ' ଏହାହିଁ କେବଳ;
ପୁରୁଷାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଦେଶ
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେ ଉକ୍ତ ଯେଉଁ ଶତ-ଉପଦେଶ ।

(୯୦)

ଅନେକେ ପଣ୍ଡିତନାମା ଅଳ୍ପମତ ବୁଦ୍ଧି,
ମାନ କାର୍ଯ୍ୟେ ଜ୍ଞାନନେତ୍ର ଦେଇଥାନ୍ତି ମୁଦି;
ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେ' ମୂର୍ଖ ଅଶିକ୍ଷିତ
ସେଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍ୟୋତ ।

(୯୧)

କହ ବା ପଣ୍ଡିତ ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ ହେଉ ଲୋକ,
ଲଭିନାହିଁ ଯଦି ସ୍ୱଚ୍ଛ କରୁଣା-ଆଲୋକ;
ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶାଇ ଆନେ ନଜେ ପଥବଣା,
* ଗଜସ୍ନାନ ପରି ତାର ଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ।

(୯୨)

ଶିଶୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣଜ୍ଞାନ,
ତା' ପରେ ତା' ପଠନୀୟ କାବ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ;
ନୈତିକେ ଭାବନେ ପ୍ରଥମେ ଗଢ଼ି ସଦଭ୍ୟାସ,
ସମନ୍ବିତ ଅନୁଷ୍ଠାନେ ଲଗାଅ ପ୍ରୟାସ ।

(୯୩)

ଅଭ୍ୟାସକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ କର ସଂଶୋଧନ,
ସ୍ୱଭାବର ସଂଶୋଧନେ ନକର ଯତନ;
ଅଭ୍ୟାସ ସଂସର୍ଗ ଜାତ ରହେ ଲକ୍ଷା ଭଳି,
ଈଶ୍ବରଦତ୍ତ ସ୍ୱଭାବ ନଯାଏ ବଦଳି ।

(୯୪)

(୧) ଅସ୍ପୃହାରୁ ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସତ୍ୟ-ମିଥ୍ୟାଭାସ,
ସଂସର୍ଗଜନିତ ଗୁଣ ଦୋଷ ଏ ଅଭ୍ୟାସ;
ସାହସ ଭୀରୁତା କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ ଦୟାଭାବ,
ତ୍ରିଗୁଣରୁ ଜାତ ଯାହା ତାହାହିଁ ସ୍ୱଭାବ ।

* ଜଳମଗ୍ନ ହସ୍ତୀ ପଦାକୁ ବାହାରିଲାକ୍ଷଣି ଦେହସାରା ଧୂଳି ସିଞ୍ଚିହୁଏ ।
(୧) ଅସ୍ପୃହା—ସ୍ପୃହା ନ କରିବା ।

(୯୫)

ଅନ୍ୟଠାରୁ ପାଇବାକୁ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କର,
ତରକ ସେତକ ଆଗେ ପରକୁ ବିତର;
ଦୟା ପ୍ରୀତି ସେବା ଭକ୍ତି ପ୍ରଶଂସା ସମ୍ମାନ,
ସାହାଯ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ସ୍ନେହ କ୍ଷମା ଦାନ ।

(୯୬)

ସ୍ୱୀକାର କର ଆପଣାଙ୍କର ଦୋଷମାନ,
ପାପ-ଆଚରଣେ ପୁଣି ହୁଅ ସାବଧାନ;
ଦୁର୍ଜନସାଥେ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ପରିହର;
ମାନିଥାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟଣ ନ ଚର୍ଚ୍ଚ ସ୍ୱଶାନ୍ତି ।

(୯୭)

ଶତ୍ରୁ ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ଭଲ ଗୁଣ,
ଆଦରେ ତା' ଗ୍ରହିଥାଏ ଯେ' ଲୋକ ନିପୁଣ;
ଦୋଷ ଯଦି ଥାଏ ଗୁରୁ କିବା ମିତ୍ରଙ୍କର,
ତ୍ୟାଗ କରିଥାଏ ତାହା ବୁଦ୍ଧିମାନ ନର ।

(୯୮)

କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ନାହିଁ ବୋଲି ବସିଥାନ୍ତି ଜନେ,
କେବଳ ନିନ୍ଦାଧାରା ଏହା ନ ଭାବନ୍ତି ମନେ;
କାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ରାମିବା ବରଂ ଶ୍ରେୟସ୍କର,
ନିଷ୍କର୍ମର ବିଶ୍ରାମଟି ଦୁଃଖର ଆକର ।

(୯୯)

(୧)ପୁଷ୍ପ-ସୁଷମାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଏନା' ଭୃପଳ,
ମକରନ୍ଦ ପାନେ ତା'ର ଆନନ୍ଦ ଅଚଳ;
ଧାର୍ମିକ ଧର୍ମେ ଆଲୋଚ ନ ଲୋଡ଼େ ସେପରି,
ପ୍ରାଣର ଧନ ତାହାର ପ୍ରେମମୟ ହରି ।

(୧) ଭୃପଳ—ଭ୍ରମର ।

(୧୦୦)

(୧)ରସିକଙ୍କୁ କେ’ ଶ୍ରୀଫଳ-ବଲ୍କଳବରଣେ
ନଖ-ରଦନ-ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ-କାଠିନ୍ୟ-ପଟନ;
କମଳ ନାଳେ କଣ୍ଟକ, ଫଣୀମୁଣ୍ଡେ ମଣି,
ସୁରମ୍ୟ ଥିବ କି ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ-ସରଣୀ ?

(୧୦୧)

କରିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟର ବିନାଶ ସାଧନ,
ହୋଇଥାଏ ନାନା ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଜନ;
ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ ସାଧନେ କଲେ ଅଭିଳାଷ,
କୁଶର ଆଘାତେ ପ୍ରାଣ ହୋଇଥାଏ ନାଶ !

(୧୦୨)

ଅପରକୁ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇବା ଲାଗି,
କେତେକ ସାଧୁଙ୍କ ମୁଖୁଁ ତର୍କ ଥାଏ ଲାଗି;
ନିଜେ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ସାମାନ୍ୟ ଜୀବନରେ,
ଦେବଙ୍କୁ ସମ୍ଭବପରେ ନର ଜୀବନରେ !

(୧୦୩)

ଫଳପ୍ରଦ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସଂଖ୍ୟ ନମୁନ,
ବସୁକାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ପାଦନେ ତରୁ ଉନ୍ମୀଳନ;
ସେ’ ସେବକ କାର୍ଯ୍ୟକର ଅନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି,
ଉଳବ ବୃନ୍ଦ ଉପରେ ସେହିଭଳି ଦୃଷ୍ଟି ।

(୧୦୪)

ସେ ମହାମୂର୍ତ୍ତି ନ ବାଦେ ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ,
ଆତ୍ମୀୟ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖେ କର୍ମ ଯହିଁ ଭିନ୍ନ;
କୁଠାରର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ରକ୍ତ ଜର୍ଜରିତ,
କୁସୁମ-ଚନ୍ଦନେ କୌତୁ-ଲେଖନୀ ଅଙ୍କିତ ।

(୧) ଶ୍ରୀଫଳ—ନଡ଼ିଆ ।

(୧୦୫)

ବାସ୍ତବ ମାନବ ଯଦି ବୋଲାଇବ ଭଲ,
ବିବେକର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ରଖ ସବୁଠାଇଁ;
ଜାଣି ବୁଝିଅଛ କିନ୍ତୁ ନାହିଁ ତ' ପ୍ରଶସ୍ତ,
ତଥାପି ସୁଯୋଗେ ନିଅ ତାହାର ଆଶ୍ରୟ ।

(୧୦୬)

କଉଣସି କାର୍ଯ୍ୟେ ଆଜି ହେବ ନାହିଁ ଭ୍ରମ,
ଏପରି ଭାବିବା ନିଜ ଭ୍ରମ ତ' ପ୍ରଥମ;
ଜୀବମାତ୍ରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ଯେଣୁ, ଭ୍ରାନ୍ତ ଦୋଷୀ ନହେ
କ୍ଷମା ଦେବାର ଉଚିତ ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷରେ ।

(୧୦୭)

ଉଚ୍ଚ ପଦଧାରୀ କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚ ବଂଶଧର,
ହୋଇଥିବା ମାତ୍ରେ 'ଉଚ୍ଚ' ହୁଏ ନାହିଁ ନର;
ହୃଦୟର ଉଚ୍ଚତା ହିଁ ଉଚ୍ଚତା ବାସ୍ତବ,
ପଦ ବଂଶଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ହୃଦର ଗୌରବ ।

(୧୦୮)

ଅନ୍ୟର ଧର୍ମ-ଧାରଣା ଈଶ୍ୱର-ବିଶ୍ୱାସ,
ରୁଚି-ଶ୍ରଦ୍ଧା-ଭକ୍ତି-ନିଷ୍ଠା କରନାହିଁ ହ୍ରାସ;
ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ ଯଦି ତହିଁ,
ସ୍ୱମତ ଜ୍ଞାପନେ ହୁଅ ପ୍ରଥମେ ବିନମ୍ରୀ ।

(୧୦୯)

ସ୍ୱମତରେ ବିରୋଧୀକି କରନାହିଁ ବାଧ୍ୟ,
ବିଭିନ୍ନ ମତଗଣରେ ସାଧନା ଅସାଧ୍ୟ;
ବିରୁଦ୍ଧ ଗୁଣ-ସଂଯୁକ୍ତ ଜିନିଷ ପାକରି,
ଏକାଭାଜନରେ ଲଭ ବୈଗୁଣ୍ୟ ମାତର ।

(୧୧୦)

ବହି ଖଣ୍ଡେ ପଢ଼ି ତୁମେ ହୋଇଅଛ ପ୍ରୀତ,
ସେ ବହିରେ ଦେଲେ ଜଣେ ମତ ବିପରୀତ;

ଦୁଃଖିତ ନହୁଅ ତହିଁ କର ବିବେଚନା,
ଏକ ନୁହେ ଲେଖକଙ୍କର ରୁଚି ଆଲୋଚନା ।

(୧୧୧)

ନିଜେ ଖ୍ୟାତିଲବ୍ଧସୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ନ ଜଣାଇ,
(୧) ଅନେକେ ହୋଇଥାନ୍ତି ଯା' ହଠମତଧାରୀ;
ସେଭଳି ଅଶ୍ମମତର ଥାଉ ଯାହା ମୂଲ୍ୟ,
(୨) କାବ୍ୟ-ପାଦପର ତାହା ଉଲୁଷୁଖ ତୁଲ୍ୟ ।

(୧୧୨)

ମାନବ ସମାଜେ ଅପ୍ରତୁଳ୍ୟ ଯେଉଁ କବି,
ଶୁଷ୍କ ସମ୍ମାନର ଆଜ ତା' ପ୍ରତିଷ୍ଠ-ଛବି;
ନୈରାଶ୍ୟ-ଲାଞ୍ଛନା ଘୃଣା କବି ପୁରସ୍କାର,
କାଳ ପ୍ରଭାବରେ ଏହା ନୁହେ ଚମତ୍କାର ।

(୧୧୩)

ସାହିତ୍ୟ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଆଜି ସେଣୁ ଅରାଜକ,
ଅଗଣିତ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ମିଥ୍ୟା-ପ୍ରାବକ-ବଞ୍ଚକ;
ମୁଖରିତ କରୁଛନ୍ତି କବିର ଆହ୍ୱାନ,
କବି-ପ୍ରତିଭା ପୂଜକେ, ରହ ସାବଧାନ ।

(୧୧୪)

ଯୁଗନାମ 'କଳି' ଯୁଗଧର୍ମଟି 'ନକଲି'
ଯହିଁ ଦେଖ ଶିଖୁଛନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ ଅକଳି;
ନ ଜାଣିବା ଯାଏ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଆଚରଣ,
ଭେକ-ଭାଷା ସ୍ୱାର୍ଥ-ସିଦ୍ଧି-ପାଦ ବୋଲି ମଣ ।

(୧୧୫)

ଥିଲେ ମୂଷା ଗୋରକ୍ଷକର ଗୋରସର ସତ୍ତ୍ୱ,
ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗରେ ତାହା ବର୍ଜନୀୟ ତଥା;

(୧) ହଠ—ବଳାତ୍କାର । (୨) ଉଲୁଷୁଖ—ମଳୟ ।

ଦେଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ ସୁପଥ-ଉଦ୍ଦେଶେ ଧର୍ମଧ୍ୱଜ,
ସ୍ୱୟଂ ସାଧୁ ହେଲେ ଦାସ୍ୟ ହୃଦ୍ୟ ବୋଲି ଭବ ।

(୧୧୬)

ଆଲୋଚକ ନୁହ ପର ସୁଖ ବା ଦୁଃଖରେ,
ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା ତା' ମାନବ ସ୍ୱଭାବେ;
ନିଜ ମନେ ଯାହା କିଛି କରୁଅଛ ସ୍ଥିର,
ଜୀବନକୁ ହେଉଛି କି ତାହା ନିସ୍ତର ?

(୧୧୭)

ଯେ ଜନ ତୁମ୍ଭ ଚରିତ୍ରେ ଦେଖାଉଛି ଦୋଷ,
ତା' ଦୋଷ ଦେଖାଇବାକୁ କରନା ଆକ୍ରୋଶ;
ଦୋଷ-ପ୍ରଦର୍ଶୀର ଦୋଷ ଶୁଣାଇବ ଯାହା,
ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ସ୍ୱଦୋଷ ସମର୍ଥନ ତାହା ।

(୧୧୮)

ବାସ୍ତବ ଜଗତ ବୋଲି ହେଉଥାଉ ଯଥା,
ଅଛି ଯେବେ ଜୀବନରେ ଶାନ୍ତି-ସ୍ୱାଧୀନତା;
ପରିବାର-ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ ପରାଧୀନ ନର,
ମରିବାର ଲୋକଠାରୁ ଅତି ହୀନତର ।

(୧୧୯)

ସମ୍ମାନର ମୂଲ୍ୟ ହେତୁ ବୁଝିଛି ସଂସାରେ,
ସମ୍ମାନ-ଭିକ୍ଷା ନଜରେ ଲୋକ ବ୍ୟବହାରେ;
ନ ମିଳିଲେ ଯୋଗ୍ୟାସନ କିମ୍ବା ନମସ୍କାର,
ମନର ମାତ୍ରା ତହିଁ ଦୁଃଖିତ ହେବାର ।

(୧୨୦)

ଜୀବନ-ମହତ୍ତ୍ୱ ରକ୍ଷା ଅନ୍ନ-ବସନରେ,
ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ମଣି ଏହାର ଅଭାବକୁ ନରେ;
ଶୂନ୍ୟ ହିନା ଠାଣିମାଣି ବେଶ-ଆଡ଼ମ୍ବର,
ଭୋଗ-ବିଳାସ--ଅତୃପ୍ତ-ମାନସ-ଅଙ୍ଗର ।

(୧୬୧)

ନିମନ୍ତ୍ୟ ବୃଷର ଧୂଣା, ଭକ୍ତ-ନାମଗାନ,
ଅକ୍ଷମତା ଦୁର୍ବଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସମାଧାନ;
ନିଜସ୍ୱଦ୍ରବ୍ୟେ ନିର୍ଲୋଭ, ପରଧନେ ଦାନ
ଭଣ୍ଡମନା ଧର୍ମିଷ୍ଠ ଏ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଣି ।

(୧୬୨)

ଯେ ବଡପଣରେ ଘଟିଛି ପର ମାନହାନ,
ଲୋକମାନେ ନ ଘୃଣର ତାକୁ ଜାଣିଜାଣି;
ବନ୍ଧୁପ୍ରୀତି ବିନା କି ନର ସେଭଳି ପ୍ରଶଂସନ,
ଅପଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୃକ୍ଷକୁ ବଢ଼ିବ ତା ମନେ ।

(୧୬୩)

ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ ଯେ' ଲୋକ ବୁଦ୍ଧି ଧାରଣାରେ,
ଦେଖା-ଚାଲିଣା-ସ୍ପର୍ଶେ ନ ଲଗେ ତା' ପାରେ;
ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ତ' ଆସେ ପଛକର,
ସମସ୍ତେ ଯେତେବେଳେ ଘଟିଯାଏ ମନାନ୍ତର ।

(୧୬୪)

ନବାଗତ ମୁକ୍ତ ଆଗେ ଦେଖାଅ ସମ୍ମାନ,
ବନ୍ଧୁଜନ ନ ଭାବେ ଗୁଣୀ-ଜନଙ୍କ ବଢ଼ପାନ;
ଜନ୍ମିତ ପଦ ସନ୍ଦେହ ଅବା ଅନୁରାଗ,
ମନୋରକ୍ଷା ନିଜ ପରର ଉଚିତମୁ ମାଗ ।

(୧୬୫)

ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଶାକ ବା ଧାନ୍ୟଜାତ,
ନ ରଖି ତହିଁ ନିଜର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାର;
ଟଙ୍କାଟିଏ ତୁମ୍ଭ କରେ କରୁଛନ୍ତି ଅର୍ପଣ,
କା'ର ହେବ ଟଙ୍କା, ଯଦି ନ କଲ ଗ୍ରହଣ ?

(୧୬୬)

ତୁମ୍ଭ ଉପସ୍ଥିତରେ ଜଣେ ତୁମ୍ଭ ମାନହାନି,
ଉତ୍ଥୁଳି କରନ୍ତି ତାହା ତୁମ୍ଭେ ନାହିଁ ଜାଣି;

ସେ' ଲୋକ ଶୁଣାଇ କଷ୍ଟ ହେଲା ତୁମ୍ଭ ମନେ,
ତୁମ୍ଭେ ବନ୍ଧୁ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଜାଣ ସେ ଦୁର୍ଜନେ ।

(୧୨୭)

ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗ ଶୁଣେ ବନ୍ଧୁ-ନିନ୍ଦା ଅପବାଦ,
ରହି ନୀରବରେ ନକର ଯଥା ପ୍ରତିବାଦ;
ବନ୍ଧୁନିନ୍ଦାକୁ ନ କରେ ଯେହୁ ଆପଣାର,
ଆଉ କି ଆଶା ତା'ଠାରେ ଯୋଗ୍ୟ ବନ୍ଧୁତାର ।

(୧୨୮)

ଦେଖାଏ ଜଣେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସହଜ ସମ୍ମାନ,
ଆଜି ତା'ର ବ୍ୟବହାର ହେଲା ଅପମାନ;
ସେଥିପାଇଁ ତା' ପ୍ରତି ଯା' ବନ୍ଧ ବୃଥା ରୋଷ,
ବୁଝ, କିଛି ହେଲେ ତୁମ୍ଭ ଥାଇଛି କି ଦୋଷ ।

(୧୨୯)

ବିପଦେ ମୃତ୍ୟୁ ବରିବା ବରଂ ଶ୍ରେୟସ୍କର,
ନୀଚମନାର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନ କର;
ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ଯେହ୍ନେ ଶାରଦୀୟ ଘନ
ଯେତିକି ଜଳ ନ ଦେବ ସେତିକି ଗର୍ଜନ ।

(୧୩୦)

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥେ ବିପଦେ ନ କର କାତର,
ବିପଦର ବିଭୀଷିକା ବଢ଼ଇ ସମୋତ୍ତର;
ବିପଦ ଗର୍ଭରୁ ଯେହ୍ନେ ସିଦ୍ଧି ଆଣିପାରେ,
କାଳ ମୂଷା ପଶୁଜନ୍ତୁ ମାତନ ତାହାଠାରେ ।

(୧୩୧)

ସହିଲେ ହେଁ ଶତ ବାଧାବିଘ୍ନ ସାଧୁକାର୍ଯ୍ୟେ,
ସଙ୍କଳ୍ପର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ନରଖନ୍ତି ଆର୍ଯ୍ୟେ;
ଶାସ୍ତ୍ର-ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚିନ୍ତ ରଖେ ଯା' ଅଭ୍ୟାସ,
ଭ୍ରମବଶେ କରୁଛି ସେ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ।

(୧୪୩)

ଧୀର-ଶୂର-ଅଗ୍ରଣୀ ଆପଣାକୁ ମଣି;
ସଙ୍କୁଚିତ ହୁଅ ନାହିଁ ସଙ୍କୋଚ ମରଣି;
ବିସ୍ତାରି କର ହୃଦୟ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ବଳ,
ଦୀପ୍ତ ହେଉ ଦେଶ-ମାତା ବଦନମଣ୍ଡଳ ।

(୧୪୪)

କାଳର ପ୍ରଭାବେ ଭାଇ, ଧର୍ମ ନାମେ ଆଜି,
କି ଅନ୍ୟାୟ କୁପ୍ରଥାର ଚଳାଏ ସମାଜ;
ଧର୍ମର ଉପରେ ଏହା ନୁହେଁ କି ଲାଞ୍ଛନା ?
ଦେଖ ହାହାକାର ଆଜି ଧର୍ମର କାନ୍ଦଣା ।

(୧୪୫)

ଚଳାଇବାକୁ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ-ଧର୍ମ-ଯାନ,
ଦମ୍ପତି ଦାୟିତ୍ୱ-ଚକ୍ର ନୋହୁ ଅସମାନ;
ରହୁ ଉଭଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା,
ପତିପତ୍ନୀ ଦୁହେଁ ସେଣୁ ଦୁହିଙ୍କ ଦେବତା ।

(୧୪୬)

ପତ୍ନୀକି ଯେ' ଦେଇନାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର,
ଧର୍ମାନୁମୋଦିତ ନୁହେଁ ପତିତ୍ୱ ତାହାର;
'ସଧର୍ମିଣୀ' ନୁହେ ପତ୍ନୀ ତା' ପକ୍ଷେ ଗଣିକା,
କାମ-ସମ୍ଭୋଗ ବିଳାସ-ପାପ ସହାୟିକା ।

(୧୪୭)

ସୃଷ୍ଟି-ବିଧାୟିନୀ ସୃଷ୍ଟି-ସଂହାରିଣୀ-ଶକ୍ତି,
ଅଛି ଯେ' ନାରୀଜାତିର ତା'ର କି ଦୁର୍ଗତି ?
ଆଜି ତା' ପ୍ରାଣର ବେଦନ ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର,
ବାଳ ବଇଧବ୍ୟ ଅଶ୍ରୁଧାର ସାକ୍ଷୀ ତାର ।

(୧୪୮)

ଦେଶର ପ୍ରାଣରକ୍ଷକ ଗୋ-କୃଷକ ଧର୍ମ,
ତାଙ୍କ ଉନ୍ନତିକି ଅଟଇ ମଣ ମୁଖ୍ୟ କର୍ମ;

ପତନୋନ୍ମୁଖ ସଦାପି ସ୍ବେଚ୍ଛାପ୍ରକରଣ,
ବୁଦ୍ଧିର ଉଦାସୀନତା ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ।

(୧୪୯)

ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ତନ୍ତ୍ର ଚଳାଅ ନଗର,
ନେଇ ସେତୁ ଦେଶହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର;
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦେଖି ତା'ର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ କଳଙ୍କ,
କାହା ପ୍ରାଣେ ନ ପଶିବ ବିଷମ ଆତଙ୍କ ?

(୧୫୦)

ସେ ସବୁ ହୃଦୟ ନୁହେ ନାହିଁ ଯହିଁ ବୁଦ୍ଧ,
ବୁଦ୍ଧ ନୁହେ ଧର୍ମବାକ୍ୟ କଣ୍ଠ ଯାର ରୁଦ୍ଧ;
ଧର୍ମ ନୁହେ ନାହିଁ ଯହିଁ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା,
ସତ୍ୟ ନୁହେ ମିଶିଅଛି ଯହିଁ ଛଳ-ବିଷ୍ଠା ।

(୧୫୧)

ଘରେ ଘରେ ଘଟୁ ମତଭେଦ-ମନାନ୍ତର,
କୁଟିଳଙ୍କ ହେଉ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର;
କଳହର ସୀମା କେବେହେଁ ବଢ଼ୁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର,
ଏହାହିଁ ଗୁପ୍ତ-ପ୍ରାର୍ଥନା ଲମ୍ପଟିଆଙ୍କର ।

(୧୫୨)

ଜଣା ପଣା ଗ୍ରାମସାରା ବିଳାସ ବିବାଦ,
ହେଉଅଛି ଧୂପ-ଆଳତି-ଶଙ୍ଖ-ଘଣ୍ଟନାଦ;
ହେଲୁ ଅ.ଜ ଦୃଷ୍ଟମାସୀ-ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅନ୍ନଯୋଗ,
ଖଟୁଆ ମିଛୁଆଙ୍କର ପରସାଦ ଭୋଗ ।

(୧୫୩)

ହେଳଙ୍କୁଆ ଭଣ୍ଡି ଶଠି ଗ୍ରାମାନ୍ତ-ଉପାନ୍ତେ,
ବାବୁ ଆସିଛନ୍ତି, ନନ୍ଦା ବେଶ୍ୟାବାଡ଼ଠାରେ;
(୧)ବାବୁଙ୍କ ବାଡ଼ିରୁ ଗୁଡ଼ି ଖେଳିକଲ ମନା,
ମାଡ଼ଖାଇ ପଞ୍ଚାୟତେ ଦେଲୁ ଚାରିଟଙ୍କା ।

(୧) ଗୁଡ଼ି—ମୂଳିଆ (ସମ୍ବଲପୁର ଶବ୍ଦ) ।

(୧୫୪)

ଗାଧୁଆ ବେଳେ ଅନେକ ଭଦ୍ରଙ୍କ ସୁବିଧା,
ପାଣିକୋଠା ନ ନେଇ ସେ' ଝାଡ଼ା ଫେରୁଛନ୍ତି;
ଘାଟରେ ବାସନ ଆଜି ମାଜିବାକୁ ଯିବ,
ଗଣିବର ମାଇପକୁ ଯମର ଡାକରା ।

(୧୫୫)

ଏକ ଅପବାଦୁ ଜଣେ କିଛି ଦେଇ ମାରି,
ଋଣ ଶୁଝିବାକୁ ରଖିଥିଲା ଟଙ୍କା ଗୁଡ଼ି;
ସେ ଟଙ୍କା ଉଧାର ନେଲେ ଗ୍ରାମର ଅଧୀଶ,
ମାଗିଲାବେଳେ ପାଉଣା "କରଯା' ନାଲିଶ" ।

(୧୫୬)

ସେହି ଗ୍ରାମେ ନିର୍ବିଷ୍ଟର-ନିବାସିତ ପଞ୍ଚ,
ସେଗ୍ରାମେ ବେଶି ଅନାଡ଼ି କୁତ୍ସିତ ପ୍ରପଞ୍ଚ;
ଧନ-ବଂଶ ନୁହେ ଭଲ, ଯଶର ଯୋଗ୍ୟତା,
ଲୋଡ଼ା ତା'ଙ୍କୁ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ-ନ୍ୟାୟ୍ୟ-ନିଷ୍ଠତା ।

(୧୫୭)

ଆତ୍ମରକ୍ଷାଠାରୁ ଧର୍ମରକ୍ଷା ମାନବର,
ଶ୍ରେଷ୍ଠଧର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠକର୍ମ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କର;
ଧର୍ମକୁ ଧାର୍ମିକ ରଖିଥାଏ ସେଉଁଠରେ,
ଧର୍ମବଳ ସଦା ତା'ଙ୍କୁ ରଖଇ ସେପରି ।

(୧୫୮)

ଏ ଭୂ କପଟୀର କୂଟ ବୁଦ୍ଧି କଉଶଳ,
କୁଟିଳର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରଣା ବଳସ୍ୱର ବଳ;
ଏ ସକଳ ଧର୍ମ ଆଗେ ମାନେ ପରାଜୟ,
ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଏ ଉକ୍ତି—"ଯତୋଧର୍ମସ୍ତତୋଜୟ" ।

(୧୫୯)

ବହୁଳ ନନ୍ଦୁଅ ପଦ-ବେଦପ-ସମ୍ପାନେ,
ପତ୍ରତ୍ରିବେଣି ସବୁ, ସେମ୍ଭେ ନୃଶୃଙ୍ଗ ଶୁଣାନେ;

ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ ତାର ବନ୍ଧୁ ତାର ସଖା,
ଆତ୍ମାର ସୁଖ-ସମ୍ମାନ-ସମ୍ପଦର୍ଥ୍ୟ ରକ୍ଷା ।

(୧୬୦)

'ସତ୍ୟ' 'ନ୍ୟାଯ୍ୟ' ଧର୍ମ ଦୁଇ ତା'ର ଶବ୍ୟ ଆଛି,
ମୂର୍ଖ ବା ପଣ୍ଡିତ ହେଉ ସେହି ଯୋଗ୍ୟ ସାକ୍ଷୀ;
ସାକ୍ଷୀ ସନ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥିତ ସ୍ୱର୍ଗ-ନର୍କକୁଣ୍ଡ,
ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧ ହୋଇ ପାପୀ ନ ଚିହ୍ନଇ କୁଣ୍ଡ ।

(୧୬୧)

ଧର୍ମରକ୍ଷକ ତୁମ୍ଭେ ହେ ଶାନ୍ତି-ପ୍ରଚରଣ,
ପରଲୋକେ ପାପଭାଗୀ ନୁହ ଅକାରଣ;
ପ୍ରବଳ ଧନୀ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନଦିଏ ସମ୍ମତି,
କିମ୍ବା ଦୁର୍ବଳ ଗରିବ କରେ ନାହିଁ କ୍ଷତି ।

(୧୬୨)

ଦୋଷୀର ଦୋଷ ପାପୀର ପାପକୁ ଘୋଡ଼ାଇ,
ଧର୍ମର ମସ୍ତକେ ବାଧା ଘଟନାହିଁ ଭାଇ;
ମିଥ୍ୟାସାକ୍ଷ୍ୟ-ମୂଲେ ପାଇଥାଅ ଯେଉଁ ଲାଞ୍ଚ,
ଲାଞ୍ଚ ନୁହେ ତାହା ପାପ-କୃତାକୃତ ଝାଞ୍ଚ ।

(୧୬୩)

ଧର୍ମର ଦାନ୍ତ ଦେଖାଇ ମିଥ୍ୟା କଥା ବକି,
ଛଳେ ବଳେ ଦେବ କିବା ମାନବଙ୍କୁ ଠକି;
ଯେ ସମସ୍ତେ ଧର୍ମରାଜ ଆଗେ ହେବ ଠିଆ,
ଲଜ୍ଜା ଲୁଚିବକି ଶତଗୁଣେ ଚାଳିଆ ?

(୧୬୪)

ସତ୍ୟ ନ୍ୟାୟକୁ ଯେ' ଲୋକ କୁଣ୍ଠ କରୁଥିଲେ,
ସ୍ୱାର୍ଥର ଦେଉଣ୍ଟି ମିଥ୍ୟା ଅନ୍ୟାୟର ବଳେ;
ଧର୍ମ ଇଙ୍ଗିତେ ତା' ଭାଗ୍ୟ ସଦ୍ୟବୃଦ୍ଧି 'ରକ୍ତ'
ଜଳ ଖୁଣ୍ଡା ଅନଳରେ ହୁଏ ପରିଣତ ।

(୧୬୫)

ଅନେକେ ଅନାଇ ଈପ୍ସୁ ପଦବୀ-ଅବସ୍ଥା,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜା ଅଶାନ୍ତି ଅଯଥା;
ଲଜ୍ଜା ବା ସଙ୍କୋଚ କିଏ ଦେଇଥାଏ ଭାଇ,
ଅନ୍ୟାୟ-ଅଧର୍ମ ବିନା, ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ ।

(୧୬୬)

ଯାହା ଜାଣ ସେଥିପାଇଁ ଦେଖାଅନା' ଗର୍ବ,
ତୁମଠୁ ଜାଣିବା ଲୋକ 'ଛନ୍ତି ଖର୍ବ ଖର୍ବ;
ଅବଶ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ଅନେକ ଗୁଣ ଥାଇପାରେ ।
ତୁମ୍ଭ ଗୁରୁତୁଲ୍ୟ ଗୁଣୀ ଛନ୍ତି ତ' ସଂସାରେ ।

(୧୬୭)

ହୋଇଥାନ୍ତି ବୁଦ୍ଧିମାନ ବା ତର୍କ-ବିଚକ୍ଷଣ,
ନ ନିଅ ତା' ପରାମର୍ଶ କୁଟିଳ ସେ' ଜନ;
ଲଭି ଥିଲେହେଁ ଅର୍ଥରେ ସମ୍ମାନ ସମ୍ପଦ,
ଦୁର୍ଜନର ଅନୁଗତ ନୁହେ ନିରାପଦ ।

(୧୬୮)

ଅବିକୃତ ଅଛି ତୁମ୍ଭ ବେଶ-ଭୂଷା-ରୂପ,
ତଥାପି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଣେ ଦେଖାଏ ବିଦ୍ରୂପ;
ତହିଁରେ ତୁମ୍ଭେ ବିରକ୍ତ ହେବା ଅକାରଣ,
ଜାଣ ତାହା ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୁର୍ଜନ ଲକ୍ଷଣ ।

(୧୬୯)

ଶାନ୍ତି ଶାନ୍ତି ବୋଲି ଲୋକେ ଛୁଟନ୍ତି ଚିତ୍କାର,
ବିଷୟ-ଗରଳେ କାହିଁ ଶାନ୍ତି-ସୁଧାଧାର ?
ତ୍ୟାଗ ମହାବ୍ରତେ ମିଳେ ଶାନ୍ତିର ପ୍ରସାଦ,
ନିଷ୍କାମ-ସାଧକେ ଲଭିଥାନ୍ତି ତା' ଆସ୍ୱାଦ ।

(୧୭୦)

ଦେଖି କାହାର ଅଧିକ ଦୃଶ୍ୟ ବେଶ ବାସ,
କିଅନାହିଁ ତା ପ୍ରାଣରେ ଉପହାସ-ତ୍ରାସ;

ଜ୍ଞାନ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନ୍ୱେଷ ତହିଁର କାରଣ,
ଟେହୁରିକ ସତ୍ୟ ହେଉ ମନୁର ଭୂଷଣ ।

(୧୭୧)

ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନେ ନ ରଖ ଅଭ୍ୟାସ,
ନରର ନରତ୍ୱ ତହିଁ ହେଲେ ହୁଏ ନାଶ;
ପ୍ରାଣାଧିକ ମଣ ସେହି ମହତ୍ତ୍ୱର ମୂଳ,
ଅମଳ ଘଷେ ତା' ଲୁଟିବ କଙ୍କାଳର ଚୂଳ ।

(୧୭୨)

ନ ଜଣାଇ ହେଉ ବନ୍ଧୁ ଆତ୍ମୀୟର ଘର,
ବହିର୍ଦ୍ୱାରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚାରି ଲଘନ ନକର;
ଶତ୍ରୁ ନ ହେତୁ ତହିଁରେ ନିନ୍ଦା ଅପମାନ,
(୧) ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ମୂର୍ଖତା-ମାନଦଣ୍ଡ ମାନ ।

(୧୭୩)

ଯା' ମନେ କି ଭାବ ଚିନ୍ତା ହେଉଅଛି ସମସ୍ତ,
ନକର ତାହାର ଆଗେ ବୃଥା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ;
ବୁଝି ବୋଧ ହୋଇଥାରେ ତୁମ୍ଭ କଥାମାନ,
ତା' ପଛରେ, ତୁମ୍ଭେ ଦିନା ମଣ ମୂଲ୍ୟବାନ ।

(୧୭୪)

ଉପଦେଶେ ନ ବଦଳେ ଅନେକଙ୍କ ପ୍ରକୃତି,
ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଉପଦେଶ-ଦାନ ଧର୍ମ-ନୀତି;
ଭଦ୍ରବନ୍ତ ଯେଉଁ ଜନ ମାନବହୃଦରେ,
ଲୁପ୍ତ ଥାଇ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରେ ।

(୧୭୫)

ଜଳ-ପବନ-ଆଲୋକେ ବୀଜ ଅଙ୍କୁରିତ,
ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରେରଣା-ଉତ୍ସାହେ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାଶିତ;

(୧) ମାନ—ସ୍ୱୀକାର କର ।

ଫଳାଫଳ ଭେଦ ଘଟିଥାଏ ସ୍ଥାନ ଜାଣି
ଟାଙ୍ଗରେ ଧାନ ଫଳାଇ ପାରିବକି ଚାଷି ?

(୧୭୬)

ତ୍ରିବିଧ ମହାଋଣର ପରିଶୋଧ ପାଇଁ,
ଦ୍ୱିଜ ହେଲେ ସେହିଁ ବ୍ରତ ବହୁଅଛି ଖାଲି;
ସେ ମହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଦା ହୁଅ ଯତ୍ନବାନ,
ମୁକ୍ତି-ଅଟ୍ଟାଳୀର ତାହା ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ।

(୧୭୭)

ଏତଥୁ ତର୍ପଣ ଜଣାଇଲେ ଦେଇ ଜଳାଞ୍ଜଳି,
ଚଞ୍ଚଳ ମନ ନିରୋଧି ସୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଫଳ;
ଭୂର୍ଜ ସ୍ତରେ ଲେଖି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରାଦି ପୁରାଣ,
ପରମାର୍ଥୀ ଋଷିଗଣ ଦେଇଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ।

(୧୭୮)

ଯାଙ୍କ ହେତୁ ତୁମ୍ଭେ ଆଜ ବୈଦ୍ୟ ଶୂରବୀର,
ଗାୟକ ବାଦକ ଶିଳ୍ପୀ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଧୀର;
ଯାଙ୍କ ଲାଗି ହୋଇଅଛ ଜ୍ୟୋତିଷିକ ଗୁଣୀ,
ତାଙ୍କ ଉପକାର-ଋଣେ ନୁହ କିବା ଋଣୀ ?

(୧୭୯)

ଋଷି-ଋଣରୁ ମୁକତ ହେବା ପ୍ରତିକାର,
ବିଶ୍ୱହିତେ କର ଆର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞାନର ପ୍ରଚାର;
କି ଉପାୟେ ପ୍ରସ୍ଫୁରିତ ହେବ ସେହି ଜ୍ଞାନ,
ଏଥିପାଇଁ ବାଳିକାଙ୍କୁ ହୁଅ ବିଦ୍ୟାଦାନ ।

(୧୮୦)

ମାନବଙ୍କ ବଚନ 'ବିଦ୍ୟା' ବନ୍ଧୁ ଧନ ବଳ
ଯଦି ପରମାତ୍ମ ରୂପ ଗୁଣାଦି ସକଳ;
ସବଂଶ ତେଣୁ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଦେହ ସୁବିଦ୍ୟାନ
ନର ନୁହେ ବିଦ୍ୟାହୀନ ବାନର ସମାନ ।

(୧୮୧)

ଯେଉଁ ଦେବଗଣ ତୁମ୍ଭ ସଦା ହିତକାରୀ
ଜଗଜନରକ୍ଷକ ନାନା ଦୁଃଖ-କ୍ଲେଶହାରୀ;
ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା-ସାଧନାରେ ତାଙ୍କ ଋଣ ଶୁଝ
ଲଭିକର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଅମୃ-ଅଭ୍ୟୁଦୟ ।

(୧୮୨)

ଦେଶେ ଛିନ୍ନ ଧଜ ମାଗି ସଜାଡ଼ ସଜାଡ଼,
ଅପକୀର୍ତ୍ତିର ଯେମାନେ ଗାବନ୍ତି ବଜାର;
ତାଙ୍କ ହୃଦସ୍ୱରାଜ୍ୟର ନୃପତିବର୍ତ୍ତିନ,
ନ ଆସିବା ଯାଏ ଦେଶ ଶତ ଅଚେତନ ।

(୧୮୩)

ଦେବତା ସେ ଅଟୁ ଦିବ୍ୟ ଗୁଣାବଳୀ ଯା'ର,
ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବସୁଧାଦି ଆର;
ଗୁରୁ, ଗୋରୁ, ତରୁଲତା, ଅତିଥି, ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ପର ଉପକାରୀ ମାନେ ଦେବତାରେ ଗଣ ।

(୧୮୪)

ମଳ ମୂତ୍ର ଶ୍ଲେଷ୍ମ ଜଳେ ନ କର କ୍ଷେପଣ,
ଦୂଷିତ ଜଳାବର୍ଜନା କର ନିଷ୍କାସନ;
ଶୁଦ୍ଧ-ଜଳାଧାର ଆବଶ୍ୟକ ପରିଷ୍କାର,
ସେବା ଅର୍ଚ୍ଚନା ଏହାହିଁ ଜଳ-ଦେବତାର

(୧୮୫)

ନ ଜାଳି ଅନଳ କୁତ୍ସିତ ଦୂଷ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ,
(୧) ପ୍ରଜ୍ୱାଳ କର ତା ଗନ୍ଧର୍ବ ଧୂପ ହବି ଦାନ;
ଅଗ୍ନି-ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ଏହା, ଏହା ଯୋଗେ ପାନ୍ଥ,
ଲଘୁତା-ଶୁଦ୍ଧତା ପ୍ରାପ୍ତ ବୁଦ୍ଧିକରେ ଆନ୍ତୁ ।

---

(୧) ହବି—ଘୃତ ।

(୧୮୬)

ସ୍ତୁପ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱେ ମଲ୍ଲୀ ଗୋଲାପ ମାଳତୀ
(୧) ଜାଈ ଯୂଥି କୁରୁବକ ମାଧବୀ ସେବତୀ,
(୨) ବାଡ଼ି ବଗିଚାରେ ବଳ, ବସୁନ୍ଧା ଅଗସ୍ତି
ରୋପ, ଦୂରୀଭୂତ ହେବ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଅସ୍ତୁ ।

(୧୮୭)

ଗ୍ରାମାନ୍ତ-ପ୍ରାନ୍ତରେ ମଳ ମୂତ୍ର ବିସର୍ଜନ
ମୃତ ପ୍ରାଣୀର ଶବର ପ୍ରୋଥନ ଦହନ;
ଏ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ବାୟୁପୂଜା ଅନ୍ତର୍ଗତ,
ପାଳନେ ସହଜେ ହେବ ନାହିଁ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ।

(୧୮୮)

ଦେବତାଙ୍କ 'ସୂର୍ଯ୍ୟପୂଜା' ଅମ୍ବୁ-ସଦାଗତି,
ବିଶୁଦ୍ଧ ହେବାରୁ ତହିଁ ମେଘର ଉତ୍ପତ୍ତି;
ମେଘ କରିବାରୁ ଯଥାକାଳେ ସୁବରଷା,
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହରେ ଅନ୍ନଦାତ୍ରୀ ବର୍ଷା ।

(୧୮୯)

(୩) ଅନ୍ତରେ ସେବାର ଯମ-ନିୟମ ସାଧନା
ସମ୍ପ୍ରତିର ଦେବତାର ଏହାହିଁ ଅର୍ଚ୍ଚନା;
ଏହା ଯୋଗେ ଲଭି ହୁଏ ଚରିତ୍ର ଉନ୍ନତି,
ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହିତାହିତ-ବିବେଚନା ଶକ୍ତି ।

(୧୯୦)

ଶବସ୍ୱ-ଦୈବତ ପୂଜା ସାଧ୍ୟ ପ୍ରାଣାୟାମ
ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟାୟାମ;
ଆଲସ୍ୟ-ଜାଡ୍ୟ-ଦୂଷିତ-ବାୟୁ ଦୂରୀଭୂତ,
ହୁଅଇ ଏଥିରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଶୁଦ୍ଧ ପୂତ ।

---

(୧) ମାଧବୀ—ଭୂକଟି, ସୁଗନ୍ଧପୁଷ୍ପିତ ଲତାବିଶେଷ । (୨) ବସୁନ୍ଧା—ଅଁଳାଗଛ । ଅଗସ୍ତି—ବକଫୁଲଗଛ, ଅଶ୍ୱର । (୩) ମନ ବଚନ କର୍ମରେ ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅଚୌର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅପରିଗ୍ରହ (ନିରଭିମାନତା), ଏହି ପାଞ୍ଚ ସାଧନକୁ ଯମ କୁହାଯାଏ ।

(୧୯୧)

ସଦୁପଦେଶ ପାଳନ ଗୁରୁ-ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା
'ଗୋ-ପୂଜା' ଗୋରକ୍ଷା-ସେବା-ବ୍ରତ ସୁସାଧନା;
ଦେଶ-କାଳ-ଜ୍ଞାନେ ଶୁଭ-ନୀତି ସଂଶୋଧନ,
ଏହାହିଁ ଦେବ-ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଅତିଥି-ପୂଜନ ।

(୧୯୨)

ତୁମ୍ଭ ଜୀବନର ସୁଖ-ଉନ୍ନତି ବିଧାନେ
ସତତ ଚେଷ୍ଟିତ ପିତା ଯଥାଶକ୍ତି-ଜ୍ଞାନେ;
ସେ ତୁମ୍ଭର ସ୍ନେହ ପଡ଼ ଆନ କଥା ଥାଉ,
ତୁମ୍ଭ ମୃତ୍ୟୁ ଇଚ୍ଛି ଦେଇପାରେ ନିଜ ଆୟୁ ।

(୧୯୩)

ତୁମ୍ଭର ପିତୃ-ଦେବତା ସେହ୍ନ ମହାପ୍ରାଣ
ସୁଖ ପକ୍ଷେ ଯେହ୍ନ ମହାଆକାଶ ମହାନ;
ପିତୃସେବା ଧର୍ମ ପାଳଥାଅ ବହୁ ଗୁଣେ,
ତଥାପି ଋଣୀ ତୁମ୍ଭେ ତା' ଉପକାର-ଗୁଣେ ।

(୧୯୪)

(୧) ପିତୃଣ-ଅଙ୍କିତ-ଋଣ ହେବ ବିମୋଚନ
(୨) ପିତୃ-ଯଜ୍ଞ, ଭୂତ-ଯଜ୍ଞ କର ସମ୍ପାଦନ;
ପିତୃକୁଳ-ବୈଶ୍ୱଦେବ-ଈଶ୍ୱର ଆଶିଷେ,
ମୁକ୍ତପ୍ରାଣ ହୁଅ ତହିଁ ନ ପଡ଼ି କଳୁଷେ ।

ଶୌଚ—ରାଗ ଦ୍ୱେଷ ତ୍ୟାଗ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଏବଂ ଜଳାଦିଦ୍ୱାରା ବହିରଙ୍ଗ ନିର୍ମଳ ରଖିବା; ସନ୍ତୋଷ—ଆଳସ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଶ୍ରଦ୍ଧା-ସହକାରେ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସାଧନ ପୂର୍ବକ ଲାଭାଲାଭରେ ବିଚଳିତ ନ ହେବା; ତପ—ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟରେ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବା; ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ—ସତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନ ଓ ସାଧୁସଙ୍ଗ କରିବା; ଈଶ୍ୱର ପ୍ରଣିଧାନ—ଈଶ୍ୱରୋପାସନା (ଆପଣାର ଜୀବାତ୍ମାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁକୂଳ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା) । ଏହି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ସାଧନାକୁ ନିୟମ କୁହାଯାଏ ।

(୧) ଅଙ୍କିତ ଋଣ—କୁକୁର, ବିରାଡ଼ି, କାକ, କୁକୁଡ଼ା ଆଦି ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ନିଜର ଅଙ୍କିତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁ ଉପକାର କରିଥାନ୍ତି ।

(୨) ଭୂତଯଜ୍ଞ ବା ବୈଶ୍ୱଦେବ ଯଜ୍ଞ—ପାକଶାଳାର ବାୟୁଶୁଦ୍ଧି, ରୋଗୀ, ଦରିଦ୍ର,

(୧୯୫)

ତ୍ରିବିଧ ଋଣରୁ ପାଇବାକୁ ଅବ୍ୟାହତି,
(୧) ଷଟ୍‌କର୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯିନା ଆଶ୍ରବନ ବୃତ୍ତି;
ପଞ୍ଚ ସପ୍ତ କର୍ମ 'ଧର୍ମ' କ୍ଷତ୍ରିୟ-ବୈଶ୍ୟର
ଏକମାତ୍ର ସେବାଧର୍ମ ପାଳିବା ଶୂଦ୍ରର ।

(୧୯୬)

ଗୁଣ କର୍ମ ଭେଦେ ଘୂର ବର୍ଣ୍ଣର ଉତ୍ପତ୍ତି,
ଜନ୍ମରୁ ସେ ଶୂଦ୍ର, ସ୍ମୃତି ଯାହାର ସମ୍ମତ;
ସଂସ୍କାର କର୍ମରେ ଦ୍ୱିଜ, ବିପ୍ର ବେଦଜ୍ଞାନେ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ ଯା' ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅଛି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନେ !

(୧୯୭)

ବ୍ରାହ୍ମଣର 'ତପ' ଧର୍ମ-ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପାଦନ,
କ୍ଷାତ୍ର-ତପ ଦୁଶାସନେ ପ୍ରଜାପାଳନ;
ବୈଶ୍ୟର ତପ କୃଷାଦି ବଣିଜ ବେବସା,
ଅନ୍ୟ ତ୍ରିବର୍ଣ୍ଣର ସେବା ଶୂଦ୍ରର ତପସ୍ୟା ।

(୧୯୮)

ଲୋଭାସକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଧର୍ମ-କର୍ମ-ଜ୍ଞାନ,
ନିର୍ବିବେକ ନୃପତିର ଶାସନ-ବିଧାନ;

ପତିତ ଲୋକ ଏବଂ ଉପକାରୀ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ । ଏହାଦ୍ୱାରା ନିତ୍ୟ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ସକାଶେ ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଜନ୍ତୁବଧ ଅଜ୍ଞାନକୃତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୁଏ ।

(୧) ଅଧ୍ୟୟନମଧ୍ୟାପନଂ ଯଜନଂ ଯାଜନଂ ତଥା,
ଦାନଂ ପ୍ରତିଗ୍ରହଶ୍ଚୈବ ବ୍ରାହ୍ମଣାନାମକଳ୍ପୟତ୍ ।
ପ୍ରଜାନାଂ ରକ୍ଷଣଂ ଦାନମିଜ୍ୟାଧ୍ୟୟନମେବ ଚ,
ବିଷୟେଷ୍ୱପ୍ରସକ୍ତିଶ୍ଚ କ୍ଷତ୍ରିୟସ୍ୟ ସମାସତଃ ।
ପଶୂନାଂ ରକ୍ଷଣଂ ଦାନମିଜ୍ୟାଧ୍ୟୟନମେବ ଚ,
ବଣିକ୍‌ପଥଂ କୁସୀଦଂ ଚ ବୈଶ୍ୟସ୍ୟ କୃଷିମେବ ଚ ।
ଏକମେବ ତୁ ଶୂଦ୍ରସ୍ୟ ପ୍ରଭୁଃ କର୍ମସମାଦିଶତ୍,
ଏତେଷାମେବ ବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ଶୁଶ୍ରୂଷାମନସୂୟୟା । (ମନୁ)

ମିଥ୍ୟାବାଦ ବୈଶ୍ୟ ଧନାର୍ଜନ-କଉଶଳ
ଉଦ୍ଧତ ଶୂଦ୍ରର ସେବା ଏସବୁ ନିଷ୍ଫଳ ।

(୧୯୯)

ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ଭେଦେ କେହ୍ନି ନୁହ ବଡ଼ସାନ,
ସବେଁ ଏକ ଭାଇ, ଏକ ଈଶ୍ୱର ସନ୍ତାନ;
ସେ' ଯାହା କାମ କରୁଛ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ,
ନୁହେଁ ଜଣକର ତାହା ସଭିଙ୍କର ପାଇଁ ।

(୨୦୦)

କେହ୍ନି ଜଣେ ହେଲ୍ ମତ୍ତ ମଦିତ ପାନର
ତା' ଉଦ୍ଧାର ଲଗି ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କର;
ପରିବାର ମଧ୍ୟେ ଜଣେ ହେଲେ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ
ତା' ପ୍ରତିବିଧାନେ ତୁମେ ନ ହୁଅ କି ବ୍ୟସ୍ତ ?

(୨୦୧)

କାହାରି ପ୍ରାଣେ ତୁମର ବ୍ୟବହାର କଷ୍ଟ
ନ ଦେଉ, ନକରୁ କା'ର ଧନମାନ ନଷ୍ଟ;
ବରଂ କଷ୍ଟ ନଦୀ ସହି ସାଧ ଲୋକହିତ,
ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ଶଣୀ କା'ରେ କରେ କି ତାପିତ ?

(୨୦୨)

କଦେସ୍ତୁ ସେ' ନରକ ଦହନ ଆଣୋର ଲଗି
ତା'ଙ୍କୁ ମାରି ନୁହ ତୁଷ୍ଟ ଅପଯଶ ଭାଗୀ;
ଚୋରଙ୍କୁ ନମାର ବାଞ୍ଛ ଯଦ୍ୟପି ନପାର,
ତା' ବଦଳେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ନିଜେ ମରିବାର ।

(୨୦୩)

ଦାଶ ଉପକାରେ ପ୍ରାଣ ଦେଶହିତେ ଧନ
ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ଯା'ର, ସାର୍ଥକ ତା' ଧନ-ଜୀବନ;
ନୁହେଁ ଏହା ସ୍ୱାର୍ଥଲିପ୍ସୁ-କବିର ଉକ୍ତି,
ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଏହାରେ ମାନବର ମୁକ୍ତି ।

(୨୦୪)

ମୂରଖ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଯଦି ପର ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାସ
ଦେଉଛ ଅବା କରୁଛ ପର ପ୍ରାଣ ନାଶ;
କାଳିଆ ସେଥିଲ ସୁଖ-ଜୀବନେ କେ ଥାଇ ?
ଥିବ ସେ ସୁଖ-ଜୀବନ କେତେ ଦିନ ପାଇଁ ?

(୨୦୫)

ସମଦର୍ଶୀ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବିବେକୀ ବିଗତ
ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ ଦୟାବାନ ଆଳସ୍ୟରହିତ;
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ଥିରମନା ସତ୍ୟ-ଅନୁରାଗୀ
ପଣ୍ଡିତ ସେ ସଦା ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟ-ବିରାଗୀ ।

(୨୦୬)

ପାଷଣ୍ଡ କଲେ ତିଳଖଣ୍ଡ ଉପକାର,
ତୁଚ୍ଛ ସାମାନ୍ୟ ସଦ୍‌ଗୁଣେ ପ୍ରଶଂସା ପ୍ରଚାର;
ସେପରି ସାଧୁଜନର ସାମାନ୍ୟ ଦୁର୍ଗୁଣ
ନିନ୍ଦା ଅପଯଶ ଆଣିଥାଏ ବହୁଗୁଣ ।

(୨୦୭)

ଅନ୍ତରେ ଅନୁରାଗ-ପ୍ରଦର୍ଶିନୀ ନାରୀ
ଅପରିଚିତ ଅଯଥା-ପ୍ରଶଂସାକାରୀ;
ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କର ନାହିଁ ବିଶ୍ୱାସ ସହସା
ଘଟିପାରେ ମାନହାନି ଆପଦ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ।

(୨୦୮)

ଧନ-ଜୀବନ-ସମସ୍ତ-ଅପବ୍ୟବହାର,
ଯେ କରେ ସେ ଶତ୍ରୁ ବିନା ଆପେ ଆପଣାର;
ମାନବଠାରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଏ ଅଧିକ
ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ଏହା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

(୨୦୯)

ଦେଖ ଯାଇ ଆସିଥିବ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ
ସବୁ ଶକ୍ତି ତୁମ୍ଭର ସେ କରିଦେବ ଲୀନ;

ସେ ସମୟେ କେତେ କଥା ଚହଟିବ ମନେ,
ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି-ଅନୁତାପ ନ ଜନ୍ମୁ ଯେସନେ ।

(୨୧୦)

ଧନକୁ କଦାପି ଆଶା ବିଶ୍ୱାସ ନକର,
ଦୁଷ୍କଳ ଗର୍ବ ତାହାର ଅତି ଅଗୋଚର;
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଉଛି ଯେଉଁ ଅଭିନୟ
ଦେଖ କାଲିର ଘଟନ୍ତି ଦୁଃଖ-ଦୈନମୟ ।

(୨୧୧)

ଏ ଧନୀ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ସମ୍ପଦ-ନିଶାରେ,
ପରଧନେ କାନ୍ଦୁଛି ସେ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ;
ଆଜି ଯେ' ଲୋକଙ୍କ ତ୍ରାଣ ଦେଉଅଛି ଜାଣି,
ଶୋକାନଳେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହେଉଛି ସେ କାଲି ।

(୨୧୨)

ଅନନ୍ତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ସଦନେ ଭ୍ରମନ୍ତ ତ କୁଣିଆଁ
ଭୋଗ-ବିଳାସ-ବଢ଼ାଇ ଅନ୍ଧାଇଦିଅନିଆଁ ।
ନଶ୍ୱରଲୀଳା ସଦନ ତ କେଉଁଠିବ ଛଳି,
ମାଟି କରିଥାଅ ଖାଲି ବାହାର୍କ ପାଇଁ ।

(୨୧୩)

କିଏ ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର ତୁମ୍ଭ କେ' ଅଛି ଜଗତେ ?
କାଳର ଇଙ୍ଗିତେ ବନ୍ଧୁ ବଇରି ସମସ୍ତେ ।
ଯେଉଁ ବିଷ ଭକ୍ଷି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣୀ ହାରିଥାଏ ପ୍ରାଣ,
ସମସ୍ତେ ସେ ବିଷଠାରୁଁ ସେହୁଁ ପାଏ ତ୍ରାଣ ।

(୨୧୪)

ଦେଖୁଅଛି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟି ଆଖିରେ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଗତ, ଖାଲି ତା' ସ୍ୱାର୍ଥ-ଦୃଷ୍ଟିରେ;
ମାତ୍ର ବହୁଦେବେ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟ ଭିତରେ
ଦେଖୁଛି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଣେ ସୁନ୍ଦର ହୃଦରେ ।

(୨୧୫)

ଜଗତେ ଶୋକଜ ଦୁଃଖଜାତେ ଜୀବନେ ମରଣେ
ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଦୟାଭାବ ଯା'ଙ୍କ ଅନୁକ୍ଷଣେ;
ତାଙ୍କଠାରେ ରଖ ସଦା ଭରସା ବିଶ୍ୱାସ,
ଦୁଃଖ ତୁମ୍ଭେ ପାଇବ ନ ନିଶ୍ଚିତ ଜାଣ ।

(୨୧୬)

ଅନାଥର ନାଥ ଯେହୁ ଅଗତିର ଗତି
ସେ ପ୍ରଭୁ ହରିବେ ତୁମ୍ଭ ସକଳ ଦୁର୍ଗତି;
ମାତୃ-ଗର୍ଭର ସନ୍ତାନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପାପୀ,
ମୁଞ୍ଚି ନଦିଏ ତାକୁ ଜନନୀ କଦାପି ।

(୨୧୭)

ମାନବ-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜଳ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦୂଷିତ
ହୁଏ ସଦ ବିଷ୍ଣୁପଦ ପଦ୍ମରେ ଆଶ୍ରିତ;
ବୋଲାଏ ତୀର୍ଥରୁ ଯେହୁ 'ଗଙ୍ଗାମୃତ' ଯଥା,
ଭକ୍ତପ୍ରେମେ ପାପୀ ତେବେହୁ ପାଲଟେ ଦେବତା ।

(୨୧୮)

ଯେ ପ୍ରଭୁ କରୁଣାମୟ କରୁଣା ଯାହାର
ଝର ପ୍ଲାବୁଅଛି ବିଶ୍ୱ ଅନ୍ତର ବାହାର;
ତା' ଠାରେ ଯେ ରଖେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭରସା ବିଶ୍ୱାସ
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ନରହେ ତାର ସାଧନାଭିଳାଷ ।

ମହାପ୍ରଭୁ

ଉତ୍ସର୍ଗ

ପ୍ରାତଃପ୍ରଣମ୍ୟ

ପରମାରାଧ୍ୟ ପିତୃଦେବ

ପ୍ରାଚୀନ-ସାହିତ୍ୟପ୍ରିୟ ପୁରାଣବେତ୍ତା

ସ୍ୱର୍ଗତ ହୃଷୀକେଶ ଶେଠ ମହୋଦୟଙ୍କ

ଅଲୌକିକ କରକମଳରେ

ପିତୃସ୍ମୃତି ଓ ପିତୃଭକ୍ତିର

ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ

ଏହି 'ମହାପ୍ରଭୁ' ପୁସ୍ତକଟି ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

ଚରଣସେବକ

ଖଗେଶ୍ୱର

ସୂଚନା

ଏହି 'ମହାଗ୍ରନ୍ଥ' ଲେଖାଟି ନିତାନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର କଳେବର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ତଥ୍ୟବସ୍ତୁ ସବୁ ପାଠକପାଠିକାଙ୍କର ଆଲୋଚନା-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆସେ, ତେବେ ଆମ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଅନେକେ ଏହାକୁ 'ଅବତାରବାଦ'ର ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିବାଦ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ମନେ କରିପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଲେଖାର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସେପରି ନୁହେଁ। "ଗ୍ରାମଂ ନାସ୍ତି କୁତଃ ସୀମା ?" ଅନନ୍ତ ଅସୀମ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପକ ଭଗବାନଙ୍କର ନଥିବା ସ୍ଥାନ ତ' କୌଣସି ଜଗତରେ ନାହିଁ—ତାଙ୍କଠି ପୁଣି ଆରୋହଣ-ଅବତରଣ, ଅନ୍ତର୍ନିବେଶ-ବହିର୍ନିଷ୍କ୍ରମଣାଦି ସାନ୍ତ ସସୀମ ଦୈହିକ କ୍ରିୟା ବା ପ୍ରାକୃତିକ ଆକାରପ୍ରକାର କ'ଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ? ତା' କଦାପି ହୋଇନପାରେ। ସେହି ତ ସାର ନିଷ୍କଳ, ଅଖଣ୍ଡ-ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପକ—ତାଙ୍କର 'ଅବତାର' କଳ୍ପନା କେବଳ 'ଆକାଶକୁସୁମ' ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି ପରି।

"ନାସ୍ତିକୋ ବେଦନିନ୍ଦକଃ" ଏହି ସଦୁକ୍ତିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି—ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ନିର୍ବିକାର ନିରାକାର ନିରାଧାର ପୁରୁଷଙ୍କର ଅବତାର ବିଶ୍ୱାସ କିମ୍ବା କଳ୍ପିତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରେ ଭକ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ବାସ୍ତବ ନାସ୍ତିକ। ଯେହେତୁ ଚତୁର୍ବେଦ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ବେଦରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅବତାର ବା ଜନ୍ମମରଣର ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ। ପରନ୍ତୁ ବେଦଠାରୁ ବଡ଼ ଶାସ୍ତ୍ର ନାହିଁ। ପ୍ରମାଣ—

"ନାସ୍ତି ବେଦାତ୍ ପରଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ନାସ୍ତି ମାତୃସମା ଗୁରୁଃ।"

(ଭାରତ)

"ଧର୍ମ ଜିଜ୍ଞାସମାନାନାଂ ପ୍ରମାଣଂ ପରମଂ ଶ୍ରୁତିଃ।"

(ମନୁ)

"ଯା ବେଦ ବାହ୍ୟସ୍ମୃତୟୋଃ ଯାଶ୍ଚକାଶ୍ଚ କୁଦୃଷ୍ଟୟଃ ।
ସର୍ବାସ୍ତା ନିଷ୍ଫଳା ପ୍ରେତ୍ୟ ତମୋ ନିଷ୍ଠାହିତାଃ ସ୍ମୃତାଃ ॥"
(ମନୁ)

ଯେଉଁ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ବେଦବହିର୍ଭୂତ ତଥା କୁଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେଇ ସବୁ ସ୍ମୃତି ନିଷ୍ଫଳ; ଯେହେତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ତମୋଗୁଣ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।

ଏଥିରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ, ଅବତାରବାଦୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ନାସ୍ତିକ ।

ଏଇ ନାସ୍ତିକରୂପୀ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ବା ଧର୍ମସଙ୍କ୍ୟର ଅଲ୍ପନସ୍ପୃକାଂକ୍ଷ କୃତ୍ରିମ ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱର ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ଯଦି କହନ୍ତି— 'ମହାପ୍ରଭୁ' ଲେଖାଟି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟଙ୍ଗ-ବିଦ୍ରୂପାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଭୁଲ ଧାରଣା କହିଲେ ଚଳେ । କାହିଁକି ନା, ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଯେଉଁ କେତୋଟି ପଦରେ ଅବତାରବାଦର ଖଣ୍ଡନମୂଳକ ଅଖଣ୍ଡନୀୟ ପ୍ରମାଣ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଯାଇଛି, ସେଇସବୁ ହେଉଛି ସାର୍ବଜନୀନ ଆଦର୍ଶବାଦର ସାଙ୍କେତିକ ସୂଚନା ।

ପିତାର କୋଳରେ ଆଇ କୌଣସି ଶିଶୁ ଯଦିବା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହେ— "ବାପା, ମୋତେ ଅନେକ ଲୋକ କହନ୍ତି—ତୋ ବାପା ମରିଗଲେଣି !" କିମ୍ବା "ଆଜି ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ--ବାପା ! ତୁମେ ମରିଯାଇଛ ।" ଏଇ କଥା ଦୁଇଟି ପିତୃଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ସନ୍ତାନର କ'ଣ ବ୍ୟଙ୍ଗ-ବିଦ୍ରୂପ ? ଏଭଳି ଉକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ସରଳପ୍ରାଣ ଶିଶୁସନ୍ତାନ ମୁଖରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା କ'ଣ ଦୋଷାବହ ?

ସେ ଯାହା ହେଉ, ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ଗୁଣଦୋଷ ଯାହା କିଛି ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସୀ ସାଧୁ ସୁଧୀବର୍ଗଙ୍କ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ଶେଷକଥା; 'ମହାପ୍ରଭୁ'ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରଚନା ସମୟ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚବର୍ଷରୁ କମ୍ ନୁହେଁ । ତଥାପି ଆଜଯାଏ ଏ' ପଦାକୁ ବାହାର ପାରି ନଥିଲା । ଏବେ ଦେବାଗାପନ୍ନର ଉଚ୍ଚ-ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରଧାନ ଛାତ୍ରାବାସର

ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥକୁଞ୍ଜରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ତନ୍ନିମିତ୍ତ ଉଦାର ପ୍ରକୃତି ସହାନୁଭୂତି ସଂଯତ ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦଙ୍କ ନିକଟରେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନସ୍ପୃହା । ଏପରି ବାଂଛିତ ମୋର ଏକ ଜୀବନରେ ପୁଷ୍ଟିଦେବ-ବନ୍ଧୁ ଆଉ କି'ଣ ଆଶାକରିବି ? ଇତି ।

ଲୁଚାପାଲି,
ତା ୧-୭-୪୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ

ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ଶେଠ

ଷାଠିଏ ପତ୍ର

ବରପାଲି

ତା ୪-୪-୫୪

ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ମହାଶୟ,

ଆପଣଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଉପହାର 'ମହାପ୍ରଭୁ' କବିତା ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡିକ ସକୃତଜ୍ଞଚିତ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଭାବ-ବୈଭବରେ ତାହା ଅତି ଉପାଦେୟ ହୋଇଅଛି । ଏହିପରି ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ରଚନା ସର୍ବଥା ଆଦୃତ ହେବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଇତି ।

ଆପଣଙ୍କର

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ମେହେର

ମହାପ୍ରଭୁ

(ରାଗ—କାମୋଦୀ)

(୧)

(୧) ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ, ମନ୍ତ୍ର   ଧରିଛି ତୋତୁ ଅତି
ଗରଜି ବହିଛି ଏ ଶୋଚନା,
ଗରିବର ଯାତନା   ହେଉବ ସେ' କରୁଣା
ଭରିବ ଧରର ବେଦନା ଦେହ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଦେଖାଯି ପୁଣି ବୋଧରାଜି,
ବଢାଇ ଦେବ ଦୁନ୍ଦୁ ଆଜି;
ଠାକୁର ହୋଇ ଯାଉ   ଠାକୁଅଙ୍କ ବୃନ୍ଦାବନେ
(୨) ସେ' ରୂପେ ଠାକୁଣି ସାଜି ହେ !

(୨)

ତବ ପୁଷ୍ପ-କମଳ   ନବନୀରୁ କୋମଳ
କଷ୍ଟାଧିଠାରୁ ପାଇ ଟାଣ ?
ମୋହି ଶତ୍ରୁ ଯତନ   କରୁଛି ତ' ସ୍ମରଣ
ଯତ ବା ମିଛ ତୁମେ ଜାଣ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଲୋକ ରଚନା ଲଢା ଗାଳି,
ଠୋକର ନେଉଛ ସମ୍ଭାଳି;

---

(୧) ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ—ଜଗତର ସାମୂହିକ ଶୁଭକାମୀ, ଗୋପାଳ ବାଳକଙ୍କର ସଖା ।
(୨) ସେରୂପେ—ସେହି ପ୍ରକାରରେ ବା ସେହି ଅବତାରରେ ।

ନିରଖି ନିଜ ଭାଗ୍ୟ — ପରଖିବ ହୃଦୟ

ପଡ଼ିଛି ଆଜ ମୋର ପ୍ରାଣ ହେ !

(୩)

ଧରିଣ ଯେଉଁ ତୃଣ- — ପରିତ୍ରାଣ ବିପୁଣ

ଭରିଲ ଦୋଷ ତହିଁ ହରି,

(୧) ଦାସ-ଛଳରେ କି' ନ — କହିଲ ସତ୍ୟ ଧନ

(୨) କଶୋଦ୍ଧୀ ସଙ୍ଗତେ ବନ୍ଧାରି ହେ

ମହାପ୍ରଭୁ !

ଅନେକ ଦିନରୁ ଏ କଥା,

ମନେକର ଶିକ୍ଷା ମଥା;

ଘଷି ବସିଲେ ଉଠିଲ — ଘଷିବ କଣ୍ଠାଜଳେ

ଆସିବ ନିଜ ହୃଦେ ବ୍ୟଥା ହେ ।

(୪)

ସ୍ୱରୂପ-ଲଜ୍ଜା-ଏତା — ସ୍ୱରୂପପଦ-ପୂଜିତା

ସ୍ୱରୂପତିଙ୍କ ପଖ ତଳେ,

ତାଳବାଳୁ କାତରେ — ତାଙ୍କି ଦେଇଛ ଅଟେ

ଅଙ୍ଗନା ଅଙ୍ଗ ବିସ୍ମାଇଲେ ହେ

ମହାପ୍ରଭୁ !

ରସନା ଗାଆନ୍ତା ପ୍ରଶଂସା,

ଦେଖ ନା' ମୋ ମନେ ଭରସା;

(୩) ଗୋପିଣୀ ବାସ ନେଇ — କପି-ନିବାସେ ଦେଇ

ଦେଖାଇଅଛ ଯେ ତାମସା ହେ ।

(୫)

ନନ୍ଦନ ଖେଳ କଳି- — ବନ୍ଦନ ଶ୍ରୁତି ତନ୍ତ

ଆଜ ନ' ବୁଝି ହେଲି ଗାଳି,

---

(୧) ଦାସଛଳରେ—ଚିରଗୁପ୍ତା କଳଙ୍କବର୍ତ୍ତୀ କୃଷ୍ଣଦେବ ।

(୨) କଶୋଦ୍ଧ—ଶ୍ରୀମତୀ, ରାଧିକା ସୁନ୍ଦରୀ ।

(୩) କପିନିବାସ—ବୃକ୍ଷଶାଖା । ଏ ସ୍ଥଳରେ ଯମୁନା ତଟବର୍ତ୍ତୀ କଦମ୍ବଗଛ ।

ନନ୍ଦ-ନବନୁ ଅସି — ଚନ୍ଦନ-ଗିର ଘସି
ପ୍ରଦନ କୁଚାଧାରେ ଢାଳି ଦେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ବନ୍ଧୁ-ନୟନ ଦେଖ ଅଚେତ,
ଚନ୍ଦନ ଲଭିଲ ଆନନ୍ଦେ;
(୧) ସ୍ୟନ୍ଦନଜ-ନନ୍ଦନ — ଛନ୍ଦ ନ କରିଲ ଜନ-
(୨) ରଞ୍ଜନ ବୃନ୍ଦେ କର ନନ୍ଦେ ଦେ !

(୬)

ବ୍ୟାଧଙ୍କୁ ମୃଗୁଣୀ — "ବଧ ମାଗନ୍ତି" ଶୁଣି
ଅଛି, ହରଣ ଗୋଟିଏ ଚିନା;
(୩) ବନେଶ-ବ୍ୟାଘ୍ର ଘରି — ବନେ ଦଣ୍ଡଣି ସ୍ମରି
(୪) ଅନେକ ବନାଶ୍ରିତ ଚୀନା ଦେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
(୫) ଏକଥା ମଣ ଯେବେ ଖଣ୍ଡି,
ନିଚ୍ଚ ଥାଚିବ ମୋ ପ୍ରମାଣ;
କୁଟୀରେ ସୀତା ନାହିଁ — ଧୂର୍ଜ୍ଜଟିରେ ଥିଲ କାହିଁ ?
କନକ ମୃଗ ମନେ ଆଣି ଦେ ।

(୭)

(୬) ବସୁଧନ୍ତ୍ରକୁ ଜଳେ — ଆଶ୍ରମି ଥିଲ ଛଳେ
ଷଟ୍‌ପାତ୍ରରୀତି ନକ୍ର ଏକ,
(୭) ଚତୁଷ୍ପାଦ-ବନ୍ଦନେ — ନକ୍ର ଘା' ମଲୁ ବନେ
ବକ୍ର ତ ହେଲୁ ଚକ୍ରଟେକ ଦେ
ମହାପ୍ରଭୁ !

---

(୧) ସ୍ୟନ୍ଦନଜ—ଚନ୍ଦ୍ର । (୨) ରଞ୍ଜ—ହୃଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ମନ୍ଦ—ଜସ୍ମନ୍ତ କାକ । (୩) ବନେଶ—ସିଂହ । ବନେଶବ୍ୟାଘ୍ର—ଶବରଶ୍ରେଷ୍ଠ । (୪) ଚୀନା—ଏକଜାତୀୟ ମୃଗୁଣୀ । (୫) ଖଣ୍ଡ—ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟର ମିଥ୍ୟା । (୬) ବସୁଧନ୍ତ୍ର—ହସ୍ତୀ । (୭) ଚତୁଷ୍ପାଦ—ହସ୍ତୀ । ନକ୍ର—କୁମ୍ଭୀର । ବକ୍ର—ଜଳ ।

(୧) ଅହି-ଛୁରର ଏ ପଦ୍ଧତି,
ବହୁଛୁ ତବ ଖଗପତି;
(୨) ଭେକ-ଭୋଜକ ନାଗ   ଦେବ କି ତା' ଛେଦେ ଆଗ
କାହିଁକି କ୍ଷମା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହେ ?

(୮)

(୩) ହେ ବାରଣ-ମାରଣ   ନେବାର ଅକାରଣ
"ବାରଣେଣୀଧାରଣ" ଉପାଧି,
(୪) ଅନେକ ରଣସ୍ଥଳେ   ଅନେକପଙ୍କୁ ବଳେ
ଦେଇଛ ସ୍ୱାରଣ ବ୍ୟାଧି ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ବାଦେଖ କଲେ ଆଲୋଚନା,
କି' ପକ୍ଷପାତ ବିବେଚନା ?
(୫) କୁବଳୟ-କଲଙ୍କ   କବଳ କର ଧ୍ୱଜା
ଟେକିଛ ଏ' କି ପ୍ରବଞ୍ଚନା ହେ ?

(୯)

ଭଜାଇ ଆଚରଣ   ଅଜାମିଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ମଜାଇଥିଲା ପାପେ ମତି,
(୬) ତା ମାରଣାନ୍ତେ ସୁତ-   ନାମ ରଟନେ ଦୂତ-
ଧାମର ଲଭିଲା ସୁଗତି ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଧରମସୁତ ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ପରମ ଧାର୍ମିକ ସୁଧୀର;
ଶିଖାଇ ତାଙ୍କୁ ଛଳ   ଦେଖାଇ ଦେବଦଳ
(୭) ଚଖାଇଦେଲ ପାପଫଳ ହେ ।

---

(୧) ଅହି-ଛୁରର—ସର୍ପଛେଦନକାରୀ । ପଦ୍ଧତି—ଉପାଧି । (୨) ନାଗ—ଅନନ୍ତ ସର୍ପ । (୩) ବାରଣମାରଣ—ଗଜନାଶକ, କୁବଳୟପଦଘାତ (୪) ଅନେକପ—ହସ୍ତୀ । ସ୍ୱାରଣ ବ୍ୟାଧି—ଆଘାତ ଜନିତ ଯାତନା । (୫) କୁବଳୟ—କଂସର ହସ୍ତୀ । ଧ୍ୱଜା—ଗଜଧ୍ୱଜାରଣ ବାନା (୬) ମାରଣାନ୍ତେ—ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା । ଦୂତଧାମ—ବୈକୁଣ୍ଠପୁର । (୭) ଚଖାଇବା—ଅନୁଭବ କରାଇବା ।

(୧୦)

(୧) ପେଖନା-ଛଳ ଧରି ଦେଖି ନାଥ, ତୁମ୍ଭର
ଏ ସୃଷ୍ଟି ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦର,
ଆଜ ଯେପରି କଲେ ମାନବେ ଜୋଡ଼ି କର
ତା'ଶ୍ରୁତି ଦେଖାଅ ସୁନ୍ଦର ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ବିଶ୍ରବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ତ' ଜାଣ,
ବିଂଶବାହୁର ନେଲ ପ୍ରାଣ;
* ଶୂଦ୍ରତପୀ ନାଶିଲ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରକାଶିଲ
କାହିଁ ତ କାହିଁ ବିଧାନ ହେ ।

(୧୧)

ଶବରୀର ଅଇଁଠା ନ'ବାରି ଆମ୍ବ ମିଠା
ଆଗୁଁ ଖାଇଥିଲ ବେନିଭାଇ,
ଶିଖିଆ ଚଣ୍ଡାଳୀର ଶୀର୍ଣ୍ଣ-ଆତ୍ମା ଶିର
ଚାହିଁଲା ଗୁରୁତ୍ୱେ କାହିଁ ହେ ?
ମହାପ୍ରଭୁ !
ସରଣୀ ଧରି କ ବୃନ୍ଦୁର
ଧରଣୀ କରୁଥିଲ ଦୂର ?
ଦଆଇ ଜାତି ପାଣି ପିଆଇଛ ତ' ବାପି-
ତୋରଣୀ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବଦୁର ହେ ।

---

(୧) ପେଖନା—ଛଳନା ।

* ଶୂଦ୍ରତପୀ—ପୌରାଣିକ ମତରେ ଶମ୍ବୁକ ନାମକ ଜଣେ ତପସ୍ୱୀ । "ଚାତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟଂ ମୟା ସୃଷ୍ଟଂ ଗୁଣକର୍ମ ବିଭାଗଶଃ ।" ଗୀତାର ଉକ୍ତି ଭିତ୍ତିକ ପ୍ରମାଣାନୁସାରେ ଲଙ୍କାଧିପତି ରାବଣ ବିଶ୍ରବା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ ଦୁଷ୍ଟାଚରଣ ହେତୁ ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହନ୍ତି, ତଦ୍ରୂପ ଶୀର୍ଷାସନ ଯୋଗାଭ୍ୟାସୀ ଶମ୍ବୁକ ତପସ୍ୱୀ ଶୂଦ୍ର ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ସମାଜରେ ଗଣନୀୟ ନୁହନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏହି ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ନିରୂପଣରେ ରାମାୟଣାଦି ଅନେକ ପୁରାଣରେ ପକ୍ଷପାତିତା ବା ବହୁବିଭ୍ରାଟ ଦେଖାଯାଏ ।

(୧୨)

(୧) ପ୍ରଭୁ ବୋଲି କ ତବ   ପଶୁଠାରେ କଡବ
ଶୁଣିବ ଉଚିତ ବେଗର,
(୨) ନାଗ୍ନ ଲଜ୍ଜା ମହନ୍ତି   ଘାଣ୍ଟିଲ ଯା' କହତ'
ବାଣ୍ଟିଲ କି ଦୋଷ ଛାନ୍ଦାରୁ ହେ ?
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଧରମ ଦେବତାଟି ତେଜି,
କରନ୍ଦାଳଦାତା ସେଜି;
(୩) ଟେଇ ମନ୍ଥଳା-ବୋକ   ମରମକଣ୍ଟା ପୋକ
ପରମ କଥା ଗିନା ଏଣ୍ଡୁ ହେ ।

(୧୩)

ଦଳେ ପାଧିତ କର୍ମ   ଟଳେ ବାଧିତ ଧର୍ମ
ତଥାପି ସଂଶୟ କି ଦୂର ?
ଘ୍ରାନ୍ତଙ୍କ ଜତଧାରୀ   କା' ମୁଖେ ଗରଧାରୀ
କା' ମୁଣ୍ଡେ ପକାଏ ଲୁଦୁର ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ମୁକ୍ତିର ଅଳଭ୍ୟ କୁମର
ଗୁରୁ ତ' ଲଭିଲେ ଭ୍ରମର;
(୪) ଅମର ଦର୍ପହାରୀ   ପାମରଙ୍କୁ ନ ମାରି
ସମର ଭାଙ୍ଗିଲ ଶୁମର ହେ ।

(୧୪)

ବଡ଼େଣ ବଶମ୍ବର   ବଡ଼େ ହଦା ଭୂମ୍ବର
ଥିଲେହେଁ ପ୍ରଭୁତ ପ୍ରଭାବ,
ମୁଡହ ମୁଁ ଗୃହୁଣୀ   ମୁଡହିଁ ଖାଲି ପାବାଧୀ
ଢାଳିବା ମୁଡହ ମୋ ସ୍ୱଭାବ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !

---

(୧) କଡବ—କପଟ । (୨) ନାଗ୍ନ—ଜଳନ୍ଧରର ପତ୍ନୀ ସତୀ ବୃନ୍ଦାବତୀ । (୩) ବୋକ—ଚୁମ୍ବନ । ପୋକ—ଶାଳଗ୍ରାମକୁ କାଟିଥିବା କଳଙ୍କଟ । (୪) ଅମର ଦର୍ପହାରୀ—ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନାମକ ଜଣେ ପାପୀ, ଦେବଦ୍ୱେଷୀ ଯମ । ଶୁମର—ଶବ ।

ବାଳ ବାଂଶିଆ ବେଣୁଚପଳ,
କାଳୀନାଗର ଦର୍ପ ହରି;
ଖେଳା ଭିଆଉ ଥରି   ଖେଳାଉଛ ତ' ହରି
ମେଲାଇ ସୁସ୍ୱର ବାଂଶରୀ ହେ ।

(୧୪)

ଉଦରେ ଦାବାନଳ   ହୃଦରେ ହଳାହଳ
ଅଧରେ ଅମୃତ ରହିଲା,
ପଦ-ନଖରୁ ଗଙ୍ଗା   ବନ୍ଦନ ଭବ-ଭଙ୍ଗା
ବଦନ କଦନ ବହିଲା ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
କି କରି କହାଣୀ କେତେ ?
କଙ୍କଣ ଶଙ୍କାସ୍ତ ତ ହେବେ;
ଦେଖି ତବ ମହିମା   ତେଜି ତର୍କ-ବକ୍ରିମା
(୧) ବେଇଜତ ହୋଇଛନ୍ତି ଦେବେ ହେ ।

(୧୫)

(୨) ଆଦେଶରେ ତୁମର   ପାଦେ ଶମ୍ଭୁ-ଖଗେଶ୍ୱର
ଛତ୍ରେଶ ବର୍ତ୍ତି ଏକାସୀନ,
(୩) ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବାଣୀ ଦ୍ୱିଦାର   ପଦର ଦାସୀ; ଦ୍ୱାର-
କୋଷ୍ଠର ଦୁହିଁ ଅଧୀନ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
(୪) ହାତେ ପର୍ବତ ଉଠାଇଲ,
ପାଥେ ପଥର ଭସାଇଲ;
(୫) ମାନବତୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁ   ଦାନବ ଅରି ନାଥ
ଛଳେ ତା' ମାନ ଖଣ୍ଡାଇଲ ହେ ।

---

(୧) ବେଇଜତ—ଅପମାନିତ । ଗୋବତ୍ସ ହରଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମା, ଓ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପୂଜା ସମୟରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଅପମାନିତ ହୋଇଛନ୍ତି । (୨) ଶମ୍ଭୁ—ସର୍ପ, ଅନନ୍ତ ନାଗ । ଖଗେଶ୍ୱର—ଗରୁଡ଼ । (୩) ଦ୍ୱିଦାର—ଦୁଇପତ୍ନୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ । ଦ୍ୱାରକୋଷ୍ଠର—ଦ୍ୱାରପାଳ । ବୈକୁଣ୍ଠପୁର ଦ୍ୱାରପାଳ—ଜୟ ଓ ବିଜୟ । (୪) ପାଥ—ଜଳ । (୫) ମାନବତୀ—ଗୋପର ବୃନ୍ଦାବତୀ ।

(୧୭)

ସରଳ ମଣି ଗେଲେ ସତ-ଲବଣୀ ଦେଲେ
ଥୁ' କରି ଭୁଞ୍ଜେ ଭରି ମାଟି,
ମନ-ନିର୍ମଳା ରାଣୀ- ଜନମଙ୍କି ବାସ୍ତୁଆଣୀ
କରନ୍ତି ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଯାଚି ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଭବ କଟକ ଅଛି ଜଣା,
(୧) ଭବ କଞ୍ଜର ବୁଢିବଣା;
କଳି ଦେବ ଦେଖାଇ ବଳି ଦେଉଛେ ଥାଇ
ଖାଉନ୍ତି ଏବେ ସରବଣା ହେ ।

(୧୮)

(୨) ଧ୍ରୁବ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପୁଙ୍ଗ ବସୁଙ୍କୁ ଆଦ୍ୟ
ଆଦର୍ଶ ଭକ୍ତ ହେଲେ ଗଣା,
(୩) ସପତ ଋଷି ଆଦି ଗୁପତ-ତନ୍ତ୍ର-ବାଦ-
(୪) ମାନଙ୍କୁ ଯା' ନାମ ଅଜଣା ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ପଢ ନା' ମିଛ 'ମନ୍ତ୍ର' ଜପି,
ରଚନା ହେଲୁ ଗଲୁ ଛପି ?
ରଚନା ଅଛି ଖାଲି ଘଟନା ଆଜକାଲି
କାହିଁକି ଯାଉଛି ତ' ଛପି ହେ ।

---

(୧) ଭବ—ଶିବ । କଞ୍ଜର—ବ୍ରହ୍ମା । (୨) ପୁଙ୍ଗ—ସାର, ଶ୍ରେଷ୍ଠ । (୩) ସପ୍ତର୍ଷି—ମରୀଚି, ଅତ୍ରି, ଅଙ୍ଗିରା, ପୁଲହ, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ, କ୍ରତୁ, ବଶିଷ୍ଠ—ଏହି ସାତ ଋଷି । ଗୁପ୍ତତନ୍ତ୍ରବାଦ ବା ଷଡ଼ଦର୍ଶନ ପ୍ରଣେତା—କପିଳ (ସାଂଖ୍ୟ), ଗୌତମ (ନ୍ୟାୟ), ପାତଞ୍ଜଳ (ଯୋଗ), ଜୈମିନି (ପୂର୍ବ ମୀମାଂସା), କଣାଦ (ବୈଶେଷିକ), ବ୍ୟାସ (ବେଦାନ୍ତ) । (୪) ଯା'ନାମ—ସେହିମାନଙ୍କ ନାମ ଅର୍ଥାତ୍ ଧ୍ରୁବ, ପ୍ରହ୍ଲାଦାଦିଙ୍କ ନାମ । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, କୌଣସି ଆର୍ଷଗ୍ରନ୍ଥରେ ଧ୍ରୁବ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟରେ ଧ୍ରୁବ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଜନ୍ମ-ନିବାସ ଏଇ ଭୂମଣ୍ଡଳର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଥମ, ନା' ଧ୍ରୁବତାରା, ସପ୍ତର୍ଷି ତାରାମଣ୍ଡଳାଦିର ସୃଷ୍ଟି ଆଗ—ଏହାର ନିର୍ଣ୍ଣୀତ ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ-ସମାଜର କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇନାହିଁ ।

(୧୯)

(୧) କି' ଅଉତଡ଼ କାମ- ପିଅର ଭୁମ୍ବ କାମ
କି ବଦଖତ ବୁଦ୍ଧିମତା,
କାହିଁ ମରନ୍ତି ଡରେ କାହିଁ ଦଣ୍ଡ ଦଉଲେ
ମନ୍ତ୍ରିଲ୍ ସରଗ ଅଟଣା ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ସାର୍ଥିର ବଳି ହୋଇ ଯଇ,
ସ୍ୱାର୍ଥି ଉଠିଲ ଶିଖିଭଇ;
ଜାଣି ଶୁଣି ଏ କଥା ଆଜି ଖନନ୍ତ ମଥା
ଦୁଃଖୁଛି ହୃଦୟ ଗଞ୍ଜଣି ହେ ।

(୨୦)

ଗୀତାଦର ଧାରଣ ଶୀଖଦଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ଲୁଟନ୍ତରେ ଚରଣି ଢହିଲ,
ହିଣ୍ଡୁ ଗାଉଲ ଘର ହିଣ୍ଡୁଗାଳି ଅଧମ
(୨) କଥାରେ ଭୁଆଶି ଢପିଲ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଧମଦଲଣି ମହାବାହୁ,
(୩)ଦମଦ-କର୍ଷି କାଏ ଆଜି ?
କର ମତେ ବେମଲଣି ପରମ ପ୍ରଣିଲଣି
ମହତ-ମହତ୍ତ୍ୱ ନ ଥାଇ ହେ ।

(୨୧)

କପଟୀ ଓଡ଼ିଆ ଲମ୍ପଟିଆ ଝଗିଆ
ଭୁଗଟି ଦେଶୁ ଭୁସ୍ କଲା,
ଦୁତନା ଘ୍ରାଣଦିଆ ନୁତନା ଚାଳଦିଆ
ଚେତନାଦିଆ ନାଚଳା ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !

---

(୧) ଅଉତଡ଼—ବିଶୃଙ୍ଖଳ ।
(୨) ଭୁଆଶି—ଡର । (୩) ଦମଦ—ସାହସନାକ, ଗର୍ବୀ । କେର୍ଷୀ—ସ୍ୱାମୀ ।

କଂଶୋଷ୍ମ ଚୀରତ୍ତ-କରଜ,
ବଂଶୀର ତେଜିଲ୍ ବରଜ;
କୁବୁଜା-ପ୍ରେମ-ଗୀତ   ଶୁଣୁ ଯା' ଅଛୁ ସିତ-
ମଣ୍ଡଳେ ମଟଣ ଆଶ୍ରୟ ହେ ।

(୧୨)

(୧) ଆଶ୍ରୀସି ଯାର ଯା'ର   ବଣ୍ଟାଇ ସେ ପ୍ରକାର
ସେ' ଭାବେ ଦେଉଥାଅ ବର,
ଆପଣ ମୋ ବିଶ୍ୱାସେ   କୃପଣ ବିଶ୍ୱାବାସେ
ନୁହନ୍ତି ସୁଖ ଭବର ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ପରମାନନ୍ଦ ଭୂମ୍ନ ନାମ,
ହେ ରମାନାଥ ସୁଖଧାମ;
(୨) ଏହା ତ' ଆସ୍ତିକର   କା' ହାତ ନାସ୍ତିକର
ପୂରାଇଥାଏ ମନସ୍କାମ ହେ ।

(୧୩)

ବିନାସୂକବଳଧି,   ବିନା କର୍ମେ ଭବ
କା' ଭାଗ୍ୟେ ଦେଉଛ ଅଜାତ୍ତ ?
ଯାଉ ହେ ଘନଚନ୍ଦ୍ର   ପ୍ରାଣକୁ ତବ ବନ୍ଧୁ
ନ ଆସିଥିଲେ ବାସ ପୁତ୍ର ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !

---

(୧) "ଯେ ଯଥା ମାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ ତାଂ ସ୍ତଥୈବ ଭଜାମ୍ୟହଂ,
ମମ ବର୍ତ୍ମାନୁବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟାଃ ପାର୍ଥ ସର୍ବଶଃ ।"   (ଗୀତା)

(୨) ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ନାସ୍ତିକର କାମନା ବା ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ତଥା ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମର ଫଳାଫଳ ବୋଧ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ 'ଗୀତା'ର ଉଲ୍ଲିଖିତ ପ୍ରମାଣାନୁସାରେ ତା'ର ପ୍ରତି ଯଦି ଐଶ୍ୱରିକ ଆଇନ୍ ଅର୍ଥାତ ନିଷ୍ଠ-ଶାସନ ବିଧାନ ନଥାଏ, ତେବେ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ଭଗବାନ ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହନ୍ତି କି ? ଯଦି ବା ନାସ୍ତିକର ବିଶ୍ୱାସ ବିରୋଧରେ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ତାକୁ କର୍ମର ଫଳ ଦିଅନ୍ତି, ତା ହେଲେ ଗୀତା ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ରହିଲା କେଉଁଠି ?

ଚଳଥାନ୍ତା କି ଦାନାପାଣି ?
ଚଳିଥାନ୍ତେ କି ଠାକୁରାଣୀ ?
ତଥାପି ଜାଣି ହୃଦ   କନ୍ଥାପିନ୍ଧାରେ ହୃଦ
ମୁଠିଏ ଥିଲେ ତ' ସେ ଆଣି ଦେବ ।

(୨୪)

(୧) କି ଲାଗିଲା ଧର୍ମଗ୍ଳାନି   ଥିଲାବେଳେ ଶ୍ରୀପତି
ଗ୍ରହିଲ ନାନା ଅବତାର,
ବାହୁଣି କଲ ପାପ   ଦାରୁ ଦମ୍ଭନେ ତାପ
ନ' ହୁଏ ଏ କି ଚମତ୍କାର ହେ ?
ମହାପ୍ରଭୁ !
'ପତିତପାବନ' ନାମଟି
ପତିତଜନେ ରଟି ରଟି

---

(୧) "ଯଦା ଯଦା ହି ଧର୍ମସ୍ୟ ଗ୍ଲାନିର୍ଭବତି ଭାରତ,
ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନମଧର୍ମସ୍ୟ ତଦାତ୍ମାନଂ ସୃଜାମ୍ୟହମ୍ ।
ପରିତ୍ରାଣାୟ ସାଧୂନାଂ ବିନାଶାୟ ଚ ଦୁଷ୍କୃତାମ୍
ଧର୍ମସଂସ୍ଥାପନାର୍ଥାୟ ସମ୍ଭବାମି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ।" (ଗୀତା)

"ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଲ ପକ୍ଷୀୟା ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟାୟାଂ ରବିବାରେ (ଗୁରୁବାର—ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି) ସତ୍ୟଯୁଗୋତ୍ପତ୍ତିଃ । ତତ୍ପରିମାଣଂ ୧୭୨୮୦୦୦ ବର୍ଷ (୧୭୨୮୦୦୦ ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି) । ତତ୍ରାବତାରଚତ୍ୱାରଃ ମତ୍ସ୍ୟ-କୂର୍ମ-ବରାହ-ନୃସିଂହାଃ । ତତ୍ର ପୁଣ୍ୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣଂ ପାପଂ ନାସ୍ତି ।

କାର୍ତ୍ତିକସ୍ୟ ଶୁକ୍ଲପକ୍ଷେ ନବମ୍ୟାଂତିଥୌ ସୋମବାରେ (ଶ୍ରାବଣ ଅମାବାସ୍ୟା-ବୁଧବାର—ମା: ପା:) ତ୍ରେତାଯୁଗୋତ୍ପତ୍ତିଃ । ତତ୍ପରିମାଣଂ ୧୨୯୬୦୦୦ ବର୍ଷ । ତତ୍ରାବତାରତ୍ରୟଃ ବାମନ-ପରଶୁରାମ-ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରାଃ । ପୁଣ୍ୟଂ ତ୍ରିପାଦଂ ପାପମେକପାଦମ୍ ।

ଭାଦ୍ର କୃଷ୍ଣ ତ୍ରୟୋଦଶ୍ୟାଂ ଗୁରୁବାରେ (ଫାଲ୍‌ଗୁନ ତ୍ରୟୋଦଶୀ ଶୁକ୍ରବାର — ମା:ପା:) ଦ୍ୱାପରଯୁଗୋତ୍ପତ୍ତିଃ । ତତ୍ପରିମାଣଂ ୮୬୪୦୦୦ ବର୍ଷ । ତତ୍ରାବତାରୌ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବୁଦ୍ଧୌ । ପୁଣ୍ୟମର୍ଦ୍ଧଂ ପାପମର୍ଦ୍ଧମ୍ ।

ମାଘି ପୂର୍ଣ୍ଣିମାୟାଂ ଶୁକ୍ରବାରେ କଳିଯୁଗୋତ୍ପତ୍ତିଃ । ତତ୍ପରିମାଣଂ ୪୩୨୦୦୦ ବର୍ଷ । ତତ୍ର ପୁଣ୍ୟମେକପାଦଂ ପାପଂ ତ୍ରିପାଦଂ । ଅବତାର ସତ୍ୟାସନ୍ନ ସମୟେ କଲ୍କିର୍ଭବିଷ୍ୟତି ।"—ଚତୁର୍ଯୁଗୋତ୍ପତ୍ତିଃ ।

ପାତ୍ରରତ୍ନକ ଦେଖା ଥାଉ ସ୍ଖଳନା ରେଖା
କାଟନା ଆଉ ମୋ କଳଙ୍କରାଶି ହେ !

(୨୫)

କମଳାଧବ ତବ ଅମଲଙ୍କ କାତବ
ରୂପରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାସ୍ଥର,
କାନ୍ଦନ୍ତି କମଳା ଛନ୍ଦନ୍ତି ଯାଁ ମାନନ୍ତି
କାହିଁକି ତାର ସୁବଶ୍ୟର ହେ ?
ମହାପ୍ରଭୁ !
ସବଳ ବନ୍ଧୁ ତୁମ୍ଭେ ଥରା ?
ଦୁର୍ବଳ ହେବେ ସର୍ବହରା !
ଆପଣେ ଥାଅ ପୂଜା ଶାସନେ ଅଧିଭୁଜା
ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱକୀୟଅ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହେ ।*

(୨୬)

(୧) ହେ ତଳାସନ ଘନ ମେଚକାନନ ବନ-
ମାଳିଆ ଚନ୍ଦ୍ରକଚୂଳିଆ,
ଗୁଞ୍ଜାଗିର ଦମ୍ଭୂନା କୁଞ୍ଜାରଲି; ଯମୁନା
କୂଳିଆ କଦମ୍ବମୂଳିଆ ହେ
ମହାପ୍ରଭୁ !
ଅବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ କରବ,
ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ବିଗିଡ଼ିଲ ଲଟବ;
(୨) ଭବ-ଜଞ୍ଜାଳ-ରଣେ ତବ ଛିଦାଚରଣେ
ଭରସା ଲକ ଭୃଷିବ ଘଟବ ହେ ?

* ଏହି ପଦଟି ଦ୍ୱିଅର୍ଥକ ।

ଯୁଗ ଓ ଅବତାର ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପରସ୍ପର ମତବିରୋଧୀ ଲିଖିତ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣରେ ସତ୍ୟତା ଅଛି, ତାହା ସୁବୁଦ୍ଧି ପାଠକଗଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ ।

(୧) ତଳାସନ—ପଦ୍ମ । ଘନମେଚକାନନ—ଘନ ମେଘଭଳି ଶ୍ୟାମଳ ମୁଖ ।

(୨) ଛିଦାଚରଣ—ଛିଦ ହୋଇଥିବା ଯୁଗଳ ପାଦ । ଶ୍ଳେଷାର୍ଥରେ—କପଟ ସ୍ୱଭାବ, କୁଟିଳ ଆଚରଣ ।

ଅର୍ଣ୍ଣା ସତୀ

(ମୂଳାନୁବାଦ)

ସୂଚନା

ସୃଷ୍ଟିପ୍ରାରମ୍ଭରୁ—ଆବହମାନକାଳରୁ ମାନବଜାତିର ଗୋଷ୍ଠିଗତ ଜୀବନରେ ବିବାଦଶୀଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସତ୍ୟ-ମିଥ୍ୟା, ସାରଲ୍ୟ-କୌଟିଲ୍ୟ, ସୁକୃତ-ଦୁଷ୍କୃତ ରୂପ ଦେବାସୁର ସଂଘର୍ଷ ଅବାଧଗତିରେ ବରାବର ଚାଲି ଆସୁଅଛି—ଆପ୍ରଳୟ ଏହା ଚାଲିବ କି ଚାଲିବ । ଏହାର ଅବିନଶ୍ୱର ସାକ୍ଷୀ ତ୍ରିକାଳଜ୍ଞ ତ୍ରିନେତ୍ର ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର-ରୂପୀ ଦେବାଦିଦେବ ମହାଦେବଙ୍କର ଗଳଦେଶୋଦ୍ଭୂତ ମହାନାଗର ବିଷାମୃତ କାଳଜିହ୍ୱା ସ୍ୱରୂପ ବୈଦିକଯୁଗ ଏବଂ ପୌରାଣିକ ଯୁଗର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଏହି ଉଭୟ ଯୁଗର ମାଧ୍ୟମରେ ଆଦର୍ଶବାଦ ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗର ଆବିର୍ଭାବ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଆଞ୍ଚଳିକ ପଲ୍ଲୀକଥା-ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି 'ଚନ୍ଦ୍ରାସଖୀ' ହେଉଛି ଆଦର୍ଶବାଦ ବା ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଯୁଗର ମାନସୀ ପ୍ରତିମା—କାବ୍ୟ-ଜଗତର ଅଭିନବ ନାୟିକା ।

'ଚନ୍ଦ୍ରାସଖୀ' ସଧବା ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବିଧବା ନୁହେଁ—ପତିବ୍ରତା ସତୀ ନୁହେଁ, ମିଥ୍ୟାଭାଷିଣୀ ଅସତୀ ନୁହେଁ । ଏ କେବଳ ମୁକ୍ତ ପକ୍ଷୀଜୀବନ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିହଙ୍ଗ ଜଗତର ଲୀଳାୟିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଆକାଂକ୍ଷିତା, ବହିପ୍ରଦର୍ଶନୀ ପୁଣ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନର ତପୋବନରେ ଗୁପ୍ତ ପାପଜ୍ଞାନର ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୁଣି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏହି 'ଚନ୍ଦ୍ରାସଖୀ'ଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରା-ପ୍ରୋଥିତା ସମାଜଶୃଙ୍ଖଳା ମୁକ୍ତିକାମୀ । ତାହାର ଦୃଷ୍ଟିରେ—ସ୍ୱାଧୀନ ଚଞ୍ଚଳା ସମାଜର ଆମୋଦପ୍ରଦାୟିନୀ କ୍ରୀଡ଼ାପୁତ୍ତଳିକା ।

ଯେ କୌଣସି ସମାଜରେ ହେଉ, କଳ୍ପିତ ବା ମିଥ୍ୟା ଆଦର୍ଶବାଦର ସନାତନ ସତୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଦାପି ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରାତଃ ମହିଳାବୃନ୍ଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ସତୀସାଧ୍ୱୀ କଳ୍ପନାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ; କେତେ ବା' ପକ୍ଷପାତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଦର୍ଶ ପତିବ୍ରତା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପୁଣି ଅଧିକାଂଶ

କାହିଁକି ? ଯେଉଁଭଳି ମାହାତ୍ମ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ବିଷୟ ବା ଘଟଣାଟି ସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ—ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଜଡ଼ିତ ନୁହେଁ—ତାହା ଜୀବନ ଗଢ଼ିବାକୁ କଦାପି ସମର୍ଥ ହୋଇପାରେ ନା । ଏହା ଜାଗତିକ ନିୟମ—ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ବନ୍ଧ ନିୟମ ।

ସାବିତ୍ରୀବ୍ରତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭିନ୍ନ, ଲକ୍ଷ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ । ତା' ହେଉଛି ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ସ୍ୱୟଂବର ପ୍ରଥାର ଆଦର୍ଶ ରକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷା । କନ୍ୟାର ବର ନିର୍ବାଚନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମାତାପିତା କିମ୍ବା ଗୁରୁ-ସ୍ୱଜନ ଆଦି ଅନ୍ୟ କାହାରି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଅଛି ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟାର । ଏହାହିଁ ସତୀସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ପାଳନୀୟ ବ୍ରତ—ପ୍ରଥମ ରକ୍ଷା ।

ସତୀସାଧ୍ୱୀ ସାବିତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ଅଳ୍ପାୟୁ ସ୍ୱାମୀ ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘାୟୁ କରି ପାରିଥିଲେ କେବଳ 'ଯମ' ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମଦ୍ୱାରା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଧାର୍ମିକ ଯମଦେବତା ପ୍ରତି ଆଜି କାମାନ୍ଧ ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟି ତାର ଦେହଭୋଗ-ପିପାସାରେ—ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଚରିତାର୍ଥତାରେ ।

(୨) ସୀତା—ଏହି ସତୀ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳା ଅଥଚ ସଦ୍ୟ ଶ୍ରୋତୋଦ୍ଭୂତ ମଞ୍ଜୁଷା ଗର୍ଭରୁ ଏହାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ବୋଲି ପାର୍ଥିବୀ, ମହୀସୁତା ଆଦି ନାମରେ ଏ ଅଭିହିତା । ଏହାଙ୍କ ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପୁରାଣପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପଞ୍ଚବଟୀ ବନରେ ମାୟାମୃଗର "ହା ଲକ୍ଷ୍ମଣ" ଚିତ୍କାରରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଜଗୁଆଳ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏ ପଠେଇ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସ୍ୱାମୀ ସମୀପକୁ ପତିପ୍ରାଣା ଏହି ସତୀଶିରୋମଣି ଯାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ପତିବ୍ରତା ନାରୀଧର୍ମର କି ଅଦ୍ଭୁତ ଆଦର୍ଶ !

ଯେଉଁ ସୀତା ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜପ୍ରାସାଦ ତ୍ୟାଗ କରି ବନଗାମୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅନୁଗାମିନୀ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ଅରଣ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ଶଙ୍କିତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର ତ୍ୟାଗ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ଏକାକିନୀ । ନାରୀସମାଜର ଶିଖିବା ଭଳି ଜିନିଷ ବା ଘଟଣାର ସ୍ୱାଭାବିକତା ଏଥିରେ କ'ଣ ଅଛି ? ଏ ଘଟଣାଟି ମଧ୍ୟ କାଳ୍ପନିକ ଯେ ନୁହେଁ, ଏହା କହିବ କିଏ ? ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ କିମ୍ବା ଘଟଣାବଳୀ କାଳ୍ପନିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟତାର ଦ୍ୟୋତକ ସ୍ୱରୂପ । ସେଥିରେ ସ୍ୱାଭାବିକତା

ସ୍ୱୀକାର କଥା । ଏହା କବିର ସତର୍କତା ଓ ସୂଚନା ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରୁଥାଏ ।

(୩) ଦମୟନ୍ତୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ ଆଦିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ରସରେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଆହୁରି ଅଧିକ ।

(୪) ବ୍ରଜପୁରୀ ଗୋପବୃନ୍ଦାବନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାଆ କେବଳ ଯଶୋଦା-ରାଣୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଯେତେ ଗଉଡୁଣୀ, ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ, କେଉଟୁଣୀ, ମାଳୁଣୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଆଦି ଯାହା କିଛି ଥିଲେ ସେମାନେ ସଭିଏ ବେଶ୍ୟା, ସଭିଏ ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ । ଏଥିରେ ପୁରାଣଯୁଗର, ବୈଷ୍ଣବଯୁଗର କବି ଲେଖକ-ଗଣଙ୍କର ଉତ୍କଟ ପକ୍ଷପାତିତା, ଅକାରଣ ସ୍ତାବକତାର ଗନ୍ଧ କ'ଣ ଫୁଟି ଉଠୁନାହିଁ ? ଏତଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟର ଅବମାନନା କ'ଣ ଘଟୁନାହିଁ ?

କବି ହେଉଛନ୍ତି ସାରସ୍ୱତ, 'ସରସ୍ୱତୀ' ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟଭାଷାର ଉପାସକ । ସେ ନିଜର ବା ଅନ୍ୟର ଦେଶର କିମ୍ବା ବିଦେଶର କାହାରି ସ୍ଥୂଳିକ ମହତ୍ତ୍ୱକୁ କଦାପି ପୂଜା କରେ ନାହିଁ । ପୂଜା କରେ କେବଳ ସତ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ, ସତ୍ୟର ଗୌରବକୁ, ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ । ସେ ସବୁବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗୀ—ସତ୍ୟର ଜୟ । ବାଲ୍ମୀକି ମହର୍ଷି, ମହାପୁରୁଷ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ମାନ-ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ, ପ୍ରଭୁତ୍ୱରେ ବରଂ ବାଧା ପଡ଼ୁ; କବିସ୍ୱର ପୁରାଣକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ଭର୍ତ୍ସନାର ଚଡ଼କ ପଡ଼ୁ ପଛେ; ସତ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ନ ହେଉ—ଏହାହିଁ କବିର ଆଦର୍ଶ କବିତ୍ୱ, ପଣ୍ଡିତର ପୂଜ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ।

ଆଜି ସମାଜର ପ୍ରାଣରେ ସତ୍ୟ-ସନ୍ଧିତ୍ସୁତା, ସତ୍ୟାର୍ଜନାନୁରାଗ ଅତି କମ୍ ! ସତ୍ୟାନୁଭବର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଉଲ୍ଲସିତ ହୁଏନି । ମିଥ୍ୟା-ଛଳନାନୁପ୍ରାସ-ବହିର୍ଭାବିକତାରେ ସେ ଆଜି ସତତ ଆମୋଦ-ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ହେଉ ବା ଧାର୍ମିକ ହେଉ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବରରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ସମ୍ମୋହିତ । କିନ୍ତୁ ସେଇ ଆପାତତଃ ସ୍ୱାଦ୍ୟପ୍ରୀତିକର ଆମୋଦ ବିଳାସର ବିଷକ୍ରିୟାମୟ ପରିଣାମ ପ୍ରତି ତାର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ—ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଏହା କ'ଣ ବାତୁଳାମିକର ନୁହେଁ ?

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ, ଏସବୁର ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ପର୍ଣ୍ଣଶବରୀ'ର ସମ୍ପର୍କ କ'ଣ ? ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉତ୍ତର—ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରେ

ମଧ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । 'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ' ସହିତ ସ୍ରଷ୍ଟା ମହାଶୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଯେପରି, ସମାଜର ଭଲମନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମାଜିକ ଜୀବ ମାନବର ସମ୍ପର୍କ ହେଇଚେ । ଅଥଚ ଯା' ସହିତ ଯା'ର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, ତାକୁ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଯଦି ବା ଜାଣିବ, ଭଲଭାବେ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ସମ୍ପର୍କୀୟକୁ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିବାଲାଗି ଯା'ର ପ୍ରୟାସ ନାହିଁ, ତାକୁ ସେ ନ ଜାଣିବା ହିଁ ଭଲ ।

'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ' ରଚନାବଶ୍ୟକତାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭୂମିକାର ଲେଖକ ଓଡ଼ିଶାର ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ଓ ବରିଷ୍ଠ ସମାଲୋଚକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାବୁ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ମେହେରର ସ୍ୱମତର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂଚନା ଭୂମିକାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସେ ଆଲୋଚ୍ୟ 'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ' ପୁସ୍ତିକାକୁ ସମ୍ବଲପୁରୀ-ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ଅଭିନବ ଓ ସର୍ବପ୍ରଥମ କାବ୍ୟ ବୋଲି ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯାଇଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ । ତଥାପି କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଇ 'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ'ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ନତି ବିରୋଧୀ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ 'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ'ର ଦୋଷଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଗୋଷ୍ଠିଗତ ଜ୍ଞେୟ ନୁହେଁ—ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଧ୍ୟେୟ; ରସାସ୍ୱାଦନରେ ଉପଭୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ—ଅନୁଭବ୍ୟ । ଅତଏବ ଏଇ 'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ' ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସମାଜର ଶୁଦ୍ଧ ଧାରଣାର ପ୍ରସାରିକା ନା ସଂହାରିକା, ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରଣିଧାନର ବିଷୟ । ଯୁଗରୁଚିର ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୂଳ କବିତାର ମୂଳାନୁବାଦ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଦୁଇ ତିନୋଟି ପଦ ଏଥିରେ ସଂଯୋଜିତ ହେଲା । ତନ୍ନିମିତ୍ତ ମୂଳାନୁବାଦ ଓ ଭାବଧାରାର ଜମରଣା ପ୍ରକାଶେ ମୂଳ କବିତାର କେତୋଟି ପଦକୁ ମଧ୍ୟ ଇତସ୍ତତଃ କରି ଦିଆଯାଇଛି ।

ଆଶା ହୁଏ, ଏଥର ସମାଜସଂସ୍କାରପ୍ରିୟ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ଠାରେ 'ପଏର୍ଣ୍ଣିପଣ୍ଣ' ପୁସ୍ତିକାଟି ଅଧିକ ଆଦୃତରେ ପରିଚିତ ହୋଇପାରିବ ।

ତାଳପଦର (ଉତ୍କଳଗଡ଼) ⎫ ବିନୀତ
ତା ୧-୨-୫୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ⎭ ଲେଖକ

ପଏର୍ଣ୍ଣା ସତୀ*

(ମୁକ୍ତାନୁବାଦ)

ଶୁଣ ଅଲେଖା ମାଆ ଭଉଣୀମାନେ ମୋ'
ନାଆଁ ଟି ପେଶ୍ନୁ ମୋ,
(୧) ମାଘ ଅପହଣୀ- ଉତ୍ସବ ମନତ ବାଲ
(୨) ନଣୀ ବସ୍ତୁ ନବାନ୍ତ ।

କେଉଁ ଉପାନ୍ତ ଫୋପ ଵଳାଯାଏ ମୋ'
(୩) ଗ୍ରାମ୍ୟରେ କଥା ଶୁଣି,
କେମିତି ଅପା ଫେଟେ ଶୁଣୁଁ ଦେଖି ମନତ
ମୁଁ ଜନ୍ମେ ନିଜ ।

ଜଳି ବା ପାଥର ଗାଆ ଥାଉ ଅତ
ବତାଶ ସେମାନେ ଶୁଣି,
ମୋ' ଵାପୁଣ ଅନେକ ଶୁଦ୍ଧ କି ଲୁଟ
ଆଖିପାଣିର ନଦୀ ଶୁଣି ।

---

* ପଏର୍ଣ୍ଣା, ପଶ୍ନୁ—(ଫରାସୀ ଶବ୍ଦ) ପେଶ୍ନାକା, ସୁନ୍ଦରୀ । ସତୀ—ସ୍ନିଗ୍ଧାତମ ।

(୧) ଅପହଣୀ—(ଫ୍ରେଞ୍ଚ୍ ଶବ୍ଦ) ଯେ ସନ୍ତାପରେ ସବୁ ଗାଲେ ନାହିଁ; ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମର ।

(୨) ନଣୀ—ନେଶା । ବସ୍ତୁ—ବସ୍ତୁଆଳ, ବସ୍ତ୍ରକ ଗନ୍ଧବିଶେଷ । ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ବସ୍ତୁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । (ଲୁଚି ପ୍ରୟୋଗ)

(୩) ଗ୍ରାମ୍, ଗ୍ରାମ୍ୟ—ଗ୍ରାମବାସୀ, ଲିଡିଆମାନଙ୍କରେ ଦେଖାଯିବ ସେ ପଲ୍ଲୀଟି ।

ଦେଖିତ ଶୁଭ ଶଶୀ କଟୁଛନ୍ତି ମୋର
ପଞ୍ଚଅଙ୍କି ଦେଇ ଗାଳି,
ନିଜେ ଜଳଦିଶି ଖୋଲି ଅଲକ୍ଷଣୀ
ଆସି ମୁହଁରେ ଦେଲୁ କାଳି ।

ଏଣ୍ଡା ଗୁଡି ଖଞ୍ଜି ଚିଁଙ୍କ ବୋଉଁଳିର
ଭଳର ମନ୍ଦୁର ଧରି,
ଘୋଳମୁଣ୍ଡା ହେଲ- ଶିଖୀ କଥାରେ
(୧) ମନ୍ଦିରେ ଖୁର୍ନ୍ତା ଭରି ।

ଏଣ୍ଡିଥିଲୁ ଦେଖିଲ ଅଡବାଧି ଦେଖିଲ
କିଛା କାଳୁଛି ମୋ କାଳିକ,
ଶଁଆଁ ଲୁଟିଲୁ ମତେ ତୋଳି ତଦେବ ଦେଇ
ଭଙ୍ଗିଆ ଖୁଲୁମାଠେ ?

ଅଂଶ ଗଉ ଲଣ୍ଡ, ମାଠ-ଗୁଲିକ ତ'
ଦରୁଥଲୁ ତାଗ୍ନା ଲଭି;
ଦୁଗ୍ଧବର ଶିଖ- ଝଲ ଖୁଡିଲିଆ
(୨) ମାଉଁଲେ ଧନ୍ଦୁ ମାଉଁଷି ।

ଦେଖିତେ ଖୁଯାବଣ୍ଡି ମାଣ ଲୁଣ୍ଠନେ
(୩) ଭର୍ତ୍ତିଲୁଣ୍ଡି ଭାଜେ,
ଖାଁଙ୍କ ଭାଗ ମୁଣ୍ଡୁ କମ୍ପଣ୍ଡା ଗୁଡାମ୍
କଷ୍ଟେ କୁମ୍ପୁଡେଁ ।

ମଣିଶୁଣ୍ଡାମ୍ଭ ଭଣ୍ଡା- ଭାଙ୍ଗି ଦେଓଡୁ ବାନା
(୪) ଭିଟ୍ଟୁ ଏକ ଗଠମ୍ପିରେ,
ଅସ୍ତ୍ରୀକ ଦୁଲୁଷିଭ୍ର ଭୁଙ୍କି ଭିଞ୍ଜିମରେ
ବର୍ଦ୍ଧି ପୁଞ୍ଜିଭା ମିଳିବାର ।

(୧) ଖୁର୍ନ୍ତା—(ହିନ୍ଦୁ ଖଣା ଶବ୍ଦ) ଦେଖାଉଛନ୍ତି ।
(୨) ମାଉଁଷିା—ଘରେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେବୀ ।
(୩) ଭର୍ତ୍ତିଲୁଣ୍ଡି—ବୃଦ୍ଧିକର୍ତ୍ତା, କୁଡଚଳନ, ଉଲ୍ଲେଖ ବୃତ୍ତ । ଏହି ବଚନର ଭାବାର୍ଥିକ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ-ଅଳଙ୍କାରୁଡିକ ଅନୁସରଣୀୟ ।
(୪) ଏହି ଭାଗର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବାଲ୍ମୀକି 'ମହାଭାରତ'ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ।

(୧) ଦେବ, ଦାନବ ନର   ଶଙ୍ଖଶୁଭ୍ରମନୋଜ୍ଞ
ସହଚର-ଚରଣେ ବସି,
ଅମର ଗୃହରେ   ଖଟିବ କି ଏମା—
କଉଠି ମିଳା ଶଶୀ ବସି !

ଜାଳି ଦୀପିକା ଏ   ଦେଉଳ ଦରବ
ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଅର୍ପଣୀ ଭୂଷା,
କେଉଁ ଭକ୍ତି ଦେବେ   ଦେଖି ଢାଳିଦେଲ
ମାନସ କାଞ୍ଚି ନଳିନ !

(୨) ଭୁବନ ଗଗନ   ଖୋଜି ମିଳିବ କି
(୩) ଭୁବନ ଭୂଷଣ ଭଳ ?
(୪) ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଶତ ମୁଁ   ଦେଖିଲ ଏ ରାତିର
'ଚନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡଳ' ପୁଁ ଦିଏ !

(୫) ଶୋଭା ଅଭିନବ   ପୁଷ୍ପ ଭରା ଦିଶେ
ଶ୍ରେଣୀରେ ଖଞ୍ଜିଛନ୍ତି,
ଦ୍ୱାରେ ଢାଳି ଦେଇ   ଚନ୍ଦ୍ର ଚମ୍ପକ
ଦର୍ଶନେ ବିଭୋରିତ !

ଘଣ୍ଟା ଶବ୍ଦ   ମୋହ ଦୋଳ ଦେଉ
ଦେଉଳଚିତ୍ତ ଲାଗି ଶାନ୍ତି,
ସିନ୍ଧୁ ଭଳି ପାର   ନାହିଁ ପ୍ରାଣରେ ମୋର
ଦର୍ଶନରେ ହୃଦୟ ଥାଏ ।

(୧) ଏହି ସମୟରେ ଗର୍ଭରୁ 'ପ୍ରଭାତ', 'ମନ୍ଦିର' ଓ 'ଦେଉଳଦ୍ୱାର'
ଆଦି ଚିତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

(୨) ଭୁବନ ଗଗନ—ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଆକାଶରେ ଯାହା, ଗୀତ, ଅର୍ଚ୍ଚନା, ଭକ୍ତି,
ପ୍ରୀତିଭକ୍ତି, ସୁନ୍ଦର (ଅଭିନବ ଚିତ୍ରୀ) ଅଛନ୍ତି ।

(୩) ଭୁବନ ଭୂଷଣ—ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପୂଜା ଜ୍ୟୋତି, ଦୀପ ।

(୪) ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଶତ—ଚନ୍ଦ୍ର ଲଳାଟରେ ଶୋଭିଥିବା ଶତ, ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରମା ନୁହେଁ ।

(୫) ଶୋଭା ଅଭିନବ—ନୂଆଁ ଶୋଭାରେ ମଣ୍ଡିତ ଅଛି, ଦେଉଳର ଦ୍ୱାର ଆଦିରୁ
ଦୀପାଳି ଖଞ୍ଜା ହୋଇଛି, ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ।

ପାପଗର୍ଭ-ଜାତ . କାର ପାପ ଫଳ
ଯନ୍ତ୍ରସ୍ତୁ ଦେଉଛି ସିନା,
ବେଶ୍ୟା କେବେ ସତୀ ହୋଇଛି, ହେଲେହେଁ
ଜାରଜ-ସନ୍ତାନ-ପ୍ରସୂନା ?

ନାରୀ ସମାଜରେ ଜାରି କଲି, କନ୍ତୁ
ଘୁଞ୍ଚିବ ଏ ଦୁରୁଦଶା,
(୧) ବାଇ-ଟ୍ରିପ୍-ଭାଇ ବାରି ପାରିବେକି
ହେଉଛନ୍ତି କେ ଲୋକଦୃଶା ?

ଯେବେ ମୁଁ ଅସତୀ ବିବାହିତ ପତି
ଦେଖାଇଥାନ୍ତା ମୋ ଦୋଷ,
ଦୋଷ ନ ଦେଖାଇ ଦୂଷିତା ବୋଲିବା
ନୁହେକି ନିନ୍ଦା ଆକ୍ରୋଶ ?

ସେ ଦୋଷେ ଯୁବତୀ ହୁଏ ଗୃହପତ୍ନୀ
ଅବା ଦୂଷିତା ପତିତା,
ସେ ଦୋଷେ ତ' ବର- ଗୁଣ ତ' ମଧୁର
ବଧୂଗୁଣ କହିଁ ପିତା ?

ମହୁଆ ବେପାଆ ତେଲର ଅଳସୁଆ
ହେଲେହେଁ ପତି 'ଈଶ୍ୱର'
ଏକଥା ସେ କହେ କାହିଁକି ନ କହେ
ତା' ମୁହଁକୁ ବେଶ୍ୟାନର ?

ବାପ ଅଶ୍ରୁ ଝୁଡ଼ା ଟଙ୍କା ଲୋଭେ ମୋତେ
ଟାଳି ବାନ୍ଧିଲା ସେ ପତି,
ଦରମହାଟା ସେ' କି ଘରେ ମୁଁ ଆଜି
ଘୁଞ୍ଚିବ ତାର ଦୁର୍ଗତି ?

ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ଲଜ୍ଜାରେ କାନ୍ଦିଲି
ଛନ୍ଦିହେଲା ମୋ ଚରଣ,

(୧) ବାଇ-ଟ୍ରିପ୍‌ଭାଇ—ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀମାନଙ୍କର ଟ୍ରିପ୍‌ଗଲ । ବାଇଟ୍ରିପ୍-ଭାଇ— (ବ୍ୟଙ୍ଗାର୍ଥରେ) ଯେଉଁ ଭାଇମାନେ ବାଇଟ୍ରିପ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ।

ଘଟିଲା ଏ ଦଶା   କାରଣ କହିବା
ଭଗାରିବସା ମରଣ ।

'ବର' ବୋଲି ନିଜେ   ବଣି ତ' ନଥିଲି
ତୋର ଭକ୍ତଙ୍କର ମୁଁ ଗୁରୀ,
ଚେଲ ଗରବ ମୋ   ଘୁଞ୍ଚିଗଲା, ପୁଣି
ଘଟଣା କାହିଁକି ଚୁରି ?

ବାପ ତ' ପୁରୁଷ   କ୍ୱାଁରି କିମ୍ପା ମାଆ
ଗୋଷ୍ଠି ବୋଲି ଲୁହ ଧାର,
ହିଅବଳା ଠକା   ପିନ୍ଧୁଚି କହୁଛି
ଲଟ ଚୁଡ଼ି ଖଞ୍ଜ ଡାର ।

ମଣିଷ ଜନମ   ପାଇ ହୋଇଗଲି
ଗାଈ ନନ୍ଦିନୀର ତୁଲ,
ସେତିକି ଟଙ୍କାରେ   ବିକା ହୋଇଥିଲି
ସେତିକି କି ମୋର ମୂଲ ?

"ପ୍ରେମ-କଣ୍ଟକରେ   ହେମ-ଚିକ୍କଣରେ
ଚୋଷିବ ରସିକ ବର"
ଘଟିଲା ତହିଁ କେଉଁ   ଅଶୀ-ବରଷିଆ
ଗଣିବ କି ଜାତି-ବର ?

'ଢେଙ୍କାନାଳ' ମୁଁ   ଢୁଏ ବଡ଼ର, ସବୁରି
ନହେଲି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଝିଅ,
ନୋହିଲେ ତ' ଲୋକେ   ଜଳା ମରନ୍ତେ ମୋ
ତାଳି ଦେଉଥାନ୍ତେ ଝିଅ । *

* ସତ୍ୟଭାମା ବରେ କେଉଁ ହେଲେ
କାଏଁ ଭର୍ତ୍ତେ ସହୁଦେଲେ ?
ପତ୍ନୀପ୍ରିୟା-ହି ନୁହେଁ ତ'
ରହି ଗଲେ ଖଏଲ୍ କୃଷ୍ଣ ଘାଏଁ ।
ବୁଝ ଗୋ ମା' ବହୁଦେ................ !

ବାଳବିଧବାର ଡନ୍ତ କିମ୍ବଧାର
ଘଣନ୍ତ ତଳ୍ଲାଇଦଏ,
ବିପତ୍ନୀକ ବୃଦ୍ଧ ଉଦ୍ଧେ ବାଳାବ୍ଧୁଦ
ସମ୍ଭୁରନ୍ତି ତା' ନାତଏ ।

ଘଜ ସରମରେ ମଥା ଚୋତନ୍ତିଏ
ଶୁଣିଲେ ଏ ଗୀତମାନ,
ଆଖିବୁଜା ମନ୍ଦା- ଛନ୍ଦଏ ତଥାପି
ବାନ୍ଧନ୍ତି ମୋ' ଝୋଲ ପ୍ରୀତି । *

(୧) ଚମ୍ପଲେ ଢାଲଖାଇ ଘାଘ୍ରାତ ମୂର୍ତ୍ତି
ନାଚେ ହୋଇ ଉଜାଗର,
ରୁକ୍ମି ନାଚଉଣୀ ଶାଢ଼ୀ, ଝଙ୍କା ପିନ୍ଧି
ଦଅନ୍ତି କେତେ ନାଚର ।

---

* (୨) ବାଳୁବିଧୁଆଁଭୀ ପାପର୍ ଡରେଁ
ଫଡ଼ି ଖାଇଥିବା କାପର୍ ସରେଁ,
ହେଁଟି ଲଜାକେଁ ହିଲ୍ ଟେ ପାପ୍
(୩) ବାପ୍ ଗୁନ୍ଥିବା ନାଙ୍ଗି ଲେମ୍ବ ।
ଶୁନ ଗୋ ମା' ବନ୍ଧଳେ............ !

(୨) ବିଧବା ତୁରନ୍ତ ହିଁଅର୍ ନିର୍ଜଳା ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ପାଳନ ଏବଂ ବିପତ୍ନୀକ ବୃଦ୍ଧ ପିତାର ପୁନର୍ବିବାହ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଧାନ ହେଉଛି ଆର୍ଯ୍ୟ ବା ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ନିତାନ୍ତ ଘୃଣ୍ୟ କଳଙ୍କ ! ଏତଦ୍ୱାରା ପ୍ରବୃତ୍ତି (ଭୋଗ) ଓ ନିବୃତ୍ତି (ତ୍ୟାଗ) ମାର୍ଗର ବସ୍ତୁବିଧାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି ! ଏହି କୁପ୍ରଥାରଟି ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ମଉଳକ୍ଷୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତନ୍ନିମିତ୍ତ "ପଏତାପିନ୍ଧା ହିଁ ନୁହେଁ ତ" ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାୟିକାର ମୁହଁରେ ପକ୍ଷପାତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜ ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ କରାଯାଇଅଛି ।

(୩) ନାଙ୍ଗି—ନାରଙ୍ଗୀଫଳ, (ଲକ୍ଷ୍ୟାର୍ଥରେ) ନବୀନା କାନ୍ତସ୍ତ । ଲେମ୍ବ—ପାଚିଲ ଅମ୍ଳ; (ଲକ୍ଷ୍ୟାର୍ଥରେ) ଲଳିତ-ଯୌବନା କଣେଷ୍ଟ ।

(୧) ଢାଲଖାଇ—ସ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବୀବିଶେଷ ଓ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ପର୍ବ-ବିଶେଷ । ଠିକ୍ ଦଶହରାରେ ଏହି ପର୍ବରେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କର ପୂଜା ହୁଏ । ଦୁର୍ଗା ଦେବୀଙ୍କର ଏହି ପୂଜାବ୍ରତ ବିଶେଷତଃ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର ହିଁଅ ଝିଆପୁଅମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନେ ଢାଲଖାଇ ଗୀତ ଗାଇ ଆନନ୍ଦରେ

ଉଷା ଭୂତ ହେଲେ   ନାଣ୍ଡ ଟୋକପେଲେ
ନଟୀ ହୋଇଗଲେ ଯେବେ,
କେ କହିବ କନ୍ତୁ   କାହ୍ନା ଝିଅ ବୋହୂ
ନାଚନାହିଁ କାହିଁ କେବେ ?

ନଟୀ ହେଉ ସିନା   ନାଚେ ତମ ନବୀନା
ନାଟକୁ କରି ଜୀବିକା,
ନଟୀରାଣୀ ସେ' ତ   ଯାର ନୃତ୍ୟ-ଗୀତ
ଟିକେଟରେ ହୁଏ ବିକା ।

ନଟବର କୃଷ୍ଣ   ସଙ୍ଗେ ଗୋପୀଗଣ
ନାଚୁଥିଲେ ବନସ୍ତେ,
ଜଟିଳା କୁଟିଳା   ନଟୀ ବୋଲି ଦେଲେ
ରାଧାଙ୍କୁ ଅପଖ୍ୟାତି ।

ଟକି ସିନେମାର   କେତୋଟିଏ ଥରେ
ଦେଖାଇଲା ଯେଉଁ ନାଟ,
କହୁଥିଲେ ଲୋକେ   ପ୍ରାଣ ଥିଲେ ପାଇ-
ଥାନ୍ତା ସେ ମେଳିଲ ହାଟ !

ଏଥିରୁ ମୋ ନାଚେ   କି ବାହାଦୁରୀ ବା'
ତଥାପି ବୋଲନ୍ତି ନଟୀ,
ମାନ ଅପମାନ   ଯାହା ଥାଉ ମୋତେ
ବାଧେ ଏ 'ନଟୀ' ପଦଟି ।

କାର୍ତ୍ତିକ ମାସର   ହିମରାତୁ ଉଠି
ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ କରି ପାଇଁ,
ଭକ୍ତିଭରେ ଡାକି   ପ୍ରିୟସଖା ସଖୀ-
ମାନଙ୍କୁ ଅଟଣ ଉଠାଇ ।

ନାଚ ନାଚ ପ୍ରମୋଦ ଉପଦେଶ କରିଥାଆନ୍ତି । ତାଳଖାଇ ଗୀତର ସୁର୍ ହେଉଛି ଲଳିତ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ, ବାଦ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ଏହି ସବାନୁଷ୍ଠାନର ମୌଳିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରେ ଅନ୍ଧଂଶା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଆଦି ସଂସ୍କାର-ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ସୂଚନା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ।

ସ୍ନାନ ସାରି ହର- ପାର୍ବତୀଙ୍କର
ବନ୍ଦନା-ସଙ୍ଗୀତ ଗାଏ,
ତୁଳସୀଙ୍କି ଯାଇ ତୁଳସୀ ନ ହୋଇ
'ବୈଷ୍ଣବୀ' ପଦଟି ପାଏ ।

ଧନ୍ୟ ଏ ସଂସାର ଧନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର
ବ୍ୟବହାର ବୁଦ୍ଧିମଣି,
ସେହେତୁ ଅନେକେ ନିଜର ଧମକେ
ହେଉଛନ୍ତି ପଥହଣା ।

ପାଳଟିଏ ମାଡ଼ି- ହେଲେ ପିଣ୍ଡାଶାସ୍ତ୍ରୀ
ପାଲଟି ଧୂଏ ଘାଟରେ,
ଦେଇ ଲେଉଟାଣି ଖୋଲନ୍ତୁ ଏ ପୁଣି
କଣ୍ଟାଳୀ ହେଲେ ବାଟରେ ।

ଗାଧୁଆ ସମସ୍ତୁ କଳସୀଙ୍କ ହାତୁ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭରି ଯାଉ ମୋ ପ୍ରାଣ,
ଗୁଡ଼ାଖୁ ସାବୁନ ନେଇଥାଏ ଯାହା
ହେଉ ନ ଆସେ ସେମାନ ।

ଭଜନାଦି ଗତି- ଘଡ଼ି ହସିଛନ୍ତି
କହୁଥିବ ସେବେ କଥା,
ଘାଟ ପଥରର ବ୍ୟଥା ଝାଳିନଏ
ଅପସ୍ମାରୀଙ୍କର ମଥା ।

ଗଞ୍ଜେବେଳ ପୁଣି କେତେଟି ଅବଧାଣୀ
ନାରୀଙ୍କ ନେବେଶ ମୁଁ କଣ୍ଠ,
ତାଙ୍କ ଉପରେ ଖାଲି ପଡ଼େ ମଞ୍ଚ ଘୃଣା-
ପିବାକୁ ଧୂଳିବନ କଣ୍ଠ ।

ପାଣିଚ୍ଛୁଆଁ ବେଳେ ପଣ୍ଡିତାଏ ଜଳେ
ବଳେ ଆସିଗଲେ କେଶ୍ମ,
ଜନଶୂନ୍ୟ ପଠା ଜାଣି ପାଣିଲେଣ୍ଟା
ସତେ କି ନ ଥିବାରୁ କେଇ ।

ଧ୍ୟାନ ମୁକ୍ତେ ଧନ   ନଥିଲେ ତେବେ ମନ
ଲୁବ୍ଧ ନଠୁର ଏଥର,
ନାମ-ସଂକୀର୍ତ୍ତନ   ମଣ୍ଡଳୀରେ ଯାଇ
ଗାଏକ ମୁଁ ଥରକୁଥର ।

ମଣ୍ଡଳୀରେ ଥରେ   ପ୍ରେମରେ ଲେ ଗାଇ-
ମାତିଆ ହେଲା କଣ୍ଠ,
ମୋ ମୁହଁକୁ ଦେଖି   ହସିହସି ଅନ୍ୟେ
ଦିଲେ ନାମ ଦେବଲ ମୂର୍ତ୍ତି ।

ଗାଆଁକୁ ଆସିଲେ   ବାବାଙ୍କ-ମାତାଙ୍କ
ଭଲିସି ଯତ ମୋ ଲୁଭ,
ଜ୍ଞାନ ଦେବା ପାଇଁ   ଧୂନି ଜାଳଉଇ
ଜାଗି ରଡ଼ନ୍ତ ସାଧୁ ସନ୍ତ ।

ଭକ୍ତି ମୋର ଦେଖି   ବାବା କହେ ଥରେ
ଦେଖାଇବି ବୃନ୍ଦାବନ,
ମାତା ବୋଲେ ତୀର୍ଥ   ଶୁଦ୍ଧ ଥିଲା କୃଷ୍ଣ
ଘରେ ଯଥାର୍ଥ ଦର୍ଶନ ।

ପଣ୍ଡାଘର ଦିଲ୍ଲୀ   ଗୁରୁ ବାବା ମୋର
କହନ୍ତୁ ସେ ଏଇ କଥା,
ମୁଁ ଲୁଚି ସେମାନେ   ଗିଆନେ ଧ୍ୟାନେ
ବୁଲୁଥାନ୍ତି ସେ ପଥ ।

ସାଇଁ ବରଷରେ   ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭୂମିରେ
କାନ୍ଦି ନାହିଁ ପୁଣ୍ୟ ଫଳି,
ମନଟି ନିର୍ମଳ   ଥିଲେ ଏ ଦିହରେ
ବହୁଥାନ୍ତି ଗଙ୍ଗାଜଳ ।

'ସୁଭଦ୍ରାହରଣ'   ନାଟ ହେଉଥିଲେ
ଅଭିନୟ ମୁଁ ହୁଏ ଧାଡ଼ରି,
ଗାଇଲି ପାନଗିତ   ସଭା ସେ ଦିନରି
ମୁହଁରେ କଥା ଜଣଜଣ ।

ଅର୍ଜୁନର ଠାରି ସୁଭଦ୍ରା ସୁନାରୀ
ଦୂତର ବେଶୀ ଛଟକ,
ଭାବିବ ମଦନମୋହନ ହେଲେ ସବୁ ଦିନେ
ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଏ ନାଟକ ।

'ପରଥମ ଭେଟ' ଦଣ୍ଡନାଟଟିଏ
ଦେଖିଲି-ଦିନେ ସପନେ,
କୁଞ୍ଜବନେ ଶରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖେଲେ କୃଷ୍ଣ
ସଖୀବୃନ୍ଦଙ୍କ ଲପନେ ।

ନାଟଦୃଶ୍ୟ-ବେଶୀ ସୁବାମଣି ଆସି
ବସିଲା ମୋ ପଲଙ୍କରେ,
ମୋ ଦେହକୁ ତା' ହାତ ନ ଲଗୁଣୁ ଚେତ
ଉଠି ବସିଲି ସତ୍ତରେ ।

ଅଗ୍ରାନ ଦେଖିଲି ତଦ୍‌ଗତ ଅବା
ହଠାତ ଅସିଥିବ ବୋଲି,
ନାଟଦୃଶ୍ୟ କେଉଁଠି ଆହଉ, କବାଟ
ହୋଇଛି ଟି' କହିଲି ଖୋଲା ।

କୁଜ୍ଜୁଣୀ, କଜଳ- ଗାଣ୍ଡ ସବ ଦେଲେ
ଗ୍ରହଣ ମୁଁ ମଦନମୋହନ,
ଚେତନ କାନ୍ଦିଲି ସପନ ସୁରତି
ଘଟିଥାନ୍ତା ବା' ସପନେ ?

ମାଆ ବାପା ମୋତେ ବଡ଼ାଇଲେ ସିନା
ବେଣୀ ଗଢ଼ାଇଲେ ନାହିଁ,
ନୋଖିଲେ ତ ନାଟେ ବାହାରିଥାନ୍ତି ମୁଁ
ସୁଭଦ୍ରା-ଦୂତିକା-ରୂପି ।

କଥୀ ବୋଲି ଲୋକେ କହୁଥାନ୍ତେ ସବେ
ଜାଣିବାକୁ ସଖୀ, ଦୂତି,
ଦେଖାଇଦେଲି ମୁଁ ଆମ୍ଭ ସମାଜକୁ
ସଖୀ-ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ-କୃତି ।

ଅଣିଥିଲି ଏବେ   କଣ୍ଟକର ଥାଳ
ଖାଏକ ଥିଲି ଯେ ଦିନ,
ପରିଶଂସି ମୋତେ   ମୋ ଲାଗି ଗୃହରେ
ଗାଢ଼ୀ ଖଣି ଦେଉଥିଲ !

ଦୁଣୀ ଭୁଲେ ଏକା   ଭୁଣର ନସ୍ତାନ୍ତୁ
କି ବୁଝିବ ଗୁଣହୀନ ?
ଜଳ ଶଙ୍କରତା   ତଳେ ଜାଣିବକି
କଣ୍ଠପାରେ ଦୀନା ମୀନ !

ସନ୍ଧ୍ୟାଦନ ପାଇଁ   ରହୁଥିଲ, ଥାଇ
ଶିଖାଇଲ କରୁଥିଲ;
ହାସେ ଭୃତ୍ୟାଦକ   ଦୁଃଖ ଭରିଦିଣ
ମନକୁ ଯେ ମୋହୁଥିଲ ।

ଭଲ କଥା ଦିନା   ଗାଆଁରେ ଯେଉଁଣ
ନିଳାଜ ଥିଲି ଜଣେ ଜଣେ,
ବୁଢ଼ାମାନେ ଏବା   କି ବୁଝିବେ, ତାଙ୍କୁ
ପିରୀତିର କଥା କଣେ ?

ବସାଇଲେ ପୋଥି   ମିତ୍ର, ଶତଗଣି
ଏ ଆଖି ଦେଖେ ତାଙ୍କୁ
ଆସନ୍ତୁ, ଏବନ   ଦେରେ ଆସ ଚଢ଼ା
ବସା ଦୂଏ ଦମାନଙ୍କ !

ଦେବା ଭକତି ମୋ   ଦେଖାଏ ଗାଆଁଙ୍କୁ
ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଦିଆନ,
ଭୂଷଣ ବଢ଼ିବା   ଥାଏ ମୋ ଅନ୍ତରେ
ତଳାନ୍ତୁ ସେ ବୃଦ୍ଧା, ଜାନ ! *

* ଯୁରାନ୍ ବଶାର୍ନେ କାଆଁ ଥାଏ,
ମୋର୍ ଛଣ୍ଡାର୍ ମେଲେକ କାହାର୍ନି,
କିଏ ଆମ୍ଭୁ କି କାଇଁ ପିଢ଼ା, ଯାଇ
କାଇଁ ଶେହୁପଠୀ, ମିତ୍ର, ଉଠ ।
ଶୁନ ତୋ ମା' ବହୁଦେକ............ !

(୧) ହୁଡ଼ ଗ୍ରାମେ 'ହର- ହାଟ' ହେଲେ ଉଷ୍ଣ
ଯାଏ ଦୁଇପୂର ଦିନ,
ସେପରି ଗୁଣୀଙ୍କ ଗୁଣ ଦେଖି ହେଉ
ଅସେପ କଣ୍ଟ ପ୍ରୀତିଚିହ୍ନ ।

ରଥ-ଦୁତଆଡ଼ି ଦେଖିଯାଏଁ ହୋଇ
(୨) ବସିଲେ ଭୁତଭୁତଆ,
ପ୍ରୀତି-ଉପହାର ଧଆନଆ ଲାଗେ
ଦେଖି ଯାଏ ପୀରତିଆ ।

ଲୋକ ଗହଳରେ ବାଏକ ପିଲାର
ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗୀତ-ମାଧୁରୀ,
ଲୁହିଁ ହୁଏ ନାହିଁ ସେ ସଙ୍ଗେ ସେପରି
ଟୋକଆ ଭଙ୍ଗୀ ଶୃଙ୍ଖୁରି ।

ଟେଲସା ଗାଏ ମୁଁ ଅଣ୍ଡା ଅଣ୍ଡା, ପେଡ଼ା
ରସଗୁଲା ଦନାଦନା,
ମନ ବୁଲୁଥାଏ ଇଜଗକୁ ଦେଖି
ତିଳିକୁ କୁ' ଅନାଅ ନା' ।

ଗାଆଁ ଗଣ୍ଡା ଜେତେ ଚଲେ ବ' ମୋତେ କା
ବାଳୁଏ ଦଅନ୍ତି ଗୁଡ଼ ?
ମାସେ ଝଡ଼ରେ ରଖି ଲୋଲଚାଣି ହେଲେ
ଖଣ୍ଡିଦ୍ୟନ୍ତି ହଳ ଗାଡ଼ ।

---

(୧) 'ହରହାଟ'—ଯଜ୍ଞବିଶେଷ । ଏହି ହରହାଟ ବା ହରଯଜ୍ଞରେ ଏକ ସପ୍ତାହ ବ୍ୟାପୀ ମେଳା ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଉକ୍ତ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅଛି । ବର୍ଷାନୁବର୍ଷ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ତଥା ସାମାଜିକ ମାନମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଲାଭ ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷତିର ପରିମାଣ ଅଧିକ ହୁଏ । ତଥାପି ଏହି 'ହରହାଟ' ବା 'ହରଯଜ୍ଞ'ର ଅନୁଷ୍ଠାତା ଓ ପରିଚାଳକବର୍ଗଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଗୋଟାଏ ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟବସାୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଇଛି ।

(୨) ଭୁତଭୁତଆ—ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ଅନ୍ଧାର ।

(୧) ଥାଉ ତୋର ମୂର୍ତ୍ତି ଏ ବିଶ୍ୱଦେବତା ପେ
ଲୋକ କହନ୍ତୁ ଏ ଦେବତ,
(୨) ଦେଖୁଛି ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନାଇବ ମୋହର
ଯେତେ ତା' ଆଗୁଣ ଦେଖ ।

ଜନକଲ୍ୟାଣ ନିମ୍ନ ଧନ୍ୟ ବ୍ରତିର
ଥାଉ ଲୁଚିକରି ତା' ମୂର୍ତ୍ତି,
ଜନକ୍ଷୁଧାର ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣା, କଥା
ତୋହର କହୁଅଛି ମୂର୍ତ୍ତି ।

(୩) କହିଛି ମୋହର ଜନା ଚିନ୍ତିଦେଲେ ନାନା
ବେଦନା ଭୋଗିଥିଲା ଦୁଃଖ,
ଏବେ କିଛି ଦୁଃଖ ଜଣାନ୍ତି ମୋହର
ପୂରିଗଲା ଦେଖି ମୁଖ ।

ଧାନ୍ୟ ଭରି ଅଛି ବନଭାଗି କାନ୍ଦି କି
ଉପବାସୀ ମୋ ଜାତି,
ଖାଇବାକୁ କିଛି ନୁହେଁ ନାହିଁ, ନାହିଁ
ଖାଏ ସୋନାଯାଏ ଯାତି ।

ଗାଈଗୋଠ ବାନ୍ଧି କାହିଁକି ଏବେ
ଉପସ ବାହନ୍ତି ପଥରେ,
ଜାତି ସେ ଉପସ ଚିନ୍ତିଦେଲେ ଦୁଃଖୀ-
ଜନେଠଲ ଘୋଷ୍ଟି ଥିଲେଇ ।

(୪) ବାଟୁଳା ଉତ୍ସବ ପେ ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନର
ଲୁଟି ନ ଦେବତା ଦେଖ,

(୧) ଥାଉ—ତେଜ, ହେଜୁ । (୨) ଅନେକଙ୍କ ଧାରଣା, ଜାତ୍ୟୁଦ୍ଧାର୍କୁଳ
ବୋଲି ଦେଶଙ୍କ ଅଜଣ୍ଡିତ ବାଣଙ୍କୁ ପଶିବାରେ ଅସୁବିଧା ଦେବତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଗଡ଼ନ୍ତି
ଜାଣ ଧାଇଁନ୍ତୁ ନେଇ, ପଞ୍ଚଣଙ୍କୁ ସେ ଦେଖୁଛିବ ନାହିଁ । ଏଥ ଦେଖୁଛିତ, ଦେବଙ୍କ
ହୋଇଥିଲେ ଅନ୍ୟ ବାଣୀ ମନ୍ଦିରିବ ।
(୩) ଜନା—ଚିନ୍ତୁଦେ । (୪) ବାଟୁଳା—ଦେବାଳ । ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ—ଏ ସ୍ଥଳେ ଜନ
ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ।

କେମନ୍ତେ ଜାଣିବ ମୋଠାରେ ତାଙ୍କ
କାହିଁପାଇଁ ଏତେ ସ୍ନେହ !

ନୁହେ ମୁଁ ଡାକଣ ନୁହେ କୁହୁକଣ
ନୁହେ ମୁଁ ଘରଦାଣ୍ଡୁଣୀ,
ନଜାଣେ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ର, ଜାଣେନା'
ମନ ବିମୋହିନୀ ବୁଲି ।

(୧) ଝୁନାଇ ପଏଁଣ ବାଜସେ ପଦ୍ରୁ
ଜଣେଶୀ ବସୁସୁଁ ମୋର,
ଚଇଁରୁ ଦେଖି କେତେ ଭାବ ଗୁଣି
ମନେ ହୋଇଯାଏ ଭୋର ।

(୨) ଗୁଡ଼ିବାଟେ ଆସ ଗୁଡ଼ତରେ ଯେ'ଠା
ମାଳୁଆଡ଼ୀଘର ପିଲ,
"ଖଟିଗଲୁ ବେଳେ ପିନ୍ଧବୁ" ବୋଲି ସେ
ଶଠି ଲେଖି, ଦେଇଥିଲୁ ।

ଥୋଇ ଦେଇଛୁ ମୋ ଚାନ୍ଦଶାଢ଼ୀ ପୁଣି
ନାକ-କାନ-ଅଳଙ୍କାର,
ଏ ପୁଠା ବସୁସେ ଅଭୁଠା ମାନସେ
ଛୁଇଁ ନାହିଁ ଅହଙ୍କାର । *

ଠାକୁରାଣୀ ସାଜ ଗୁଜରାଣୀ ଖୋଜ-
ବାଲୁ କାହିଁ ମୋର ଧନ ?

(୧) ପଏଁଣ, ପଇଁଣ—ପାଦାଭରଣବିଶେଷ (ପଦୁଗୁ ଶବଦ) ।
(୨) ଗୁଡ଼—ଷ୍ଟକର ।

* ଧୁଡ଼େଇ ନେଇଛେଁ ଭିଣି ଝଲ୍‌କା
କାଇଁ ଜାଣେଁ ବଲିଁ ମୁହୁଁ ମଲ୍‌କା
ଉଆଡ଼ ତ' ଅଧେ ଲେକ୍ ବଲ୍‌ଘନ୍
ମଲ୍‌ମଲ୍ ମୁହୁଁ କଥ୍‌ଲ୍‌କଣା ।
ଶୁନ ତୋ'ମା' ନାହେନେ........!

ଦୁଇଯୋଡ଼ା ପାଣି ଦି' ବେଳକୁ ଆଣି
ନିତି ମୁଁ କରେ ରନ୍ଧନ ।

କାଖେ ମୁଣ୍ଡେ ମୋର ଥାଏ ଦେଖୁ ପାଣି-
ଭରା ଦୁଇଟି ମାଠିଆ,
ଦିନେ ଦିନେ ଥକ ପଡ଼ିବାରୁ ବାଟେ
ହୁଏ ଥରେ ଥରେ ଠିଆ ।

ବାଟର ଦୁନିଆଁ କା' ମନର କଥା
ଖୋଜିବ କଏ କାହିଁକି ?
ଠିଆ ହେବା ଦେଖି କହନ୍ତି ଅନେକେ
ବାଟେ ଅନାଏ ଗ୍ରାହକ ।

ଓହ୍ଲାଇ ରଖିଲେ ମାଠିଆ ଯୋଡ଼ାକ
ଜୀବନ ଲାଗେ ଉତ୍ତାପ,
ଚେହେରା ସଜାଇ ପଦାକୁ ବାହାରି
ମନକୁ ଦିଏ ଉଲ୍ଲାସ ।

କେଶ ସୁବେଶର ଛିନା ହେଲେ ପର
(୧) ଲାଗେ ସେ' ସାଥି-ଶୁଆଗ,
ମୁଁ ତ ଏକାକିନୀ, ଯେ ଯାହା କହିଲେ
ସବୁ ସହେ ମୋର ଚିତ୍ତ ।

ଅନେକେ ଖୋଜନ୍ତି ଧନ ଜନ ମାନ
ମୋ' ମନ ଲୁଚେ ସେପରି,
ସ୍ନେହ-ପୀରତିରେ କଟାଏ ଜୀବନ
ହେବ ନାହିଁ ତ ଅମଙ୍ଗ ।

ଘର ପର ମୋର ସବୁଏ ସମାନ
ତାଆଁ ଦେବତାଆଁ ଏକ,
ଭ୍ରାତା-ଭଗିନୀଠାରେ ଭେଦଭାବ ନାହିଁ
(୨) ଭୁଲିଯାଏ ନାତା-ଟେକ ।

(୧) ଶୁଆଗ—(ଉଭୟ ଲିଙ୍ଗ) ମୂଲ ନେଇ ଯେ ଅନ୍ୟର ଘରେ ଶୁଏ ।
(୨) ନାତା—ମାନ୍ୟତା, ଯଥା—ଖୁଡ଼ି, ଭଉଣୀ, ଝିଅ, ମାମୁଁ ଇତ୍ୟାଦି ।

ବଜାରରେ ଜଣେ   ଖଜା ଦୋକାନକି
ଦେଖି ପ୍ରସନ୍ନବଦନ,
ପଚାରିଲି, ବାବୁ !   କୁଶଳ ତ' ସବୁ
ଉଲ୍ଲାସେ ଅଛି ତ' ମନ ?

ଦୋକାନର ଘର   ଦେଇ ଜଣକୁ ସେ'
ଠାରି ମୋତେ ଅନାଇଲେ,
ନେଉଥିଲେ ନିସ୍ତ   ଗୋଟାଏ କଥା
କହିବାକୁ, ଏହି କାଳେ ।

ଆମ ଗାଁର କେତେ   ବଜାରୁଣୀ ତାହା
ଅନାଇଁ କଲେ ବାହାନା,
ମାଆ ବୁଢ଼ୀକି ମୋ   କହିଲେ, "ଏ ବୁଢ଼-
ଆଣୀର ମୁଖ ଚାହିଁନା' ।"

କଥାରେ ମୋ ଜାତି   ଖସିଗଲା ତ' ସେ
ବସିଲା ଥାଇ କା' ମୁଣ୍ଡେ ?
ଖଜାଦୋକାନର   ଜାତି ପଶିଲା କି
ବଜାରୁଣୀଙ୍କର ତୁଣ୍ଡେ ?

ଜାତିଆଣୀ ପଣ-   ଗୁଣୀଙ୍କର ଜାତି
ଫୁଟେଲା ରଙ୍ଗ ଯେବଣ,
ନାକଫଟା ଗନ୍ଧ   ବାହାରୁଛି ତା'ର
ଭିତରୁ ଗୋବର-ଛିତ ।

ଗାଆଁ ମକଦମ,   ପଣ୍ଡାବୁଢ଼ା ଆଦି
କି ହେବ ଜାତିଆ ହେଲେ,
ଗଣ୍ଡା, ଧାଡ଼ୀ-ଘର   ଚଳୁଣୀ ହିଁ' ତାଙ୍କୁ
ଡକୁଥାନ୍ତି ରାତିବେଳେ ।

ଚୁପୁରାଲୁଟୀଙ୍କି   ମୁହଁ ପୋଡ଼ିଯାଉ
ତୋଳି-ପେ ଚୁପୁରାଲୁଟୀ,

(୧) କେ' ଦେଖିଛି ମୋର ଦୋଷ ଗୁନ୍ଦ୍ରା କାହିଁ
ବୋଲନ୍ତୁ ଯା' ଛନ୍ତି ଛନ୍ତି କୁହା !
ସନ୍ତାଙ୍କ ଆଗି ତ' ଅଭିଳାଷ ନୁହେଁ
ଅନାଇ ଘୋଡନ୍ତେ ଘଅରେ,
ବନ୍ଧୁବେଶୀଙ୍କର ଚିନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧି ତାଙ୍କ
କେଶ ଶୁଭ ବେଶରୁ ଅରେ ।

ମୋ କଥାରେ ଯେଉଁ ଭାବଙ୍କ ମର୍ମେ
ଲେଖିଛନ୍ତି ଗଭୀର-କଥା,
କେଉଁ ଲକ୍ଷେ ନଜର ଦେଖିଲ କାହିଁ ଜନ
ନ ପାଉଛି ତାଙ୍କ ମଥା ?

(୨) ଅକୃତ୍ରିମ ପ୍ରିୟ ଅଜାନସ୍ଥ ଚିନ୍ତା
ଜୀବନ ଗଠନ କରେ,
ଭାବ-ସାଗରର ଗରଧାର କାହିଁ
ଗୁଡ଼ିକାର ଭୁଷା ହେବେ ?

କଳଙ୍କାସ୍ଥ ଜୀବନ ନାଚି ଯଜ୍ଞବେଳ
ସେ ଧନ୍ୟ ଦେଖ ତରଣି,
ଭରିବା ଯୋଷନ ନାଟ୍ୟ ଦର୍ଶନେ
ନଷ୍ଟ ହେଲ ଆଚରଣ ।

ଯେଉଁ ସୁନାମଣି ଗାଜ ପ୍ରୋଜ୍ଜଳଣୀ
ଯୁବେହିଁ ନ କହିଲ ଯଶ,
ନାଚି ନାଚି ଯାଇ କ୍ଷୁଦ୍ରତା ନମ୍ରର
ସେ' ମୋ ମନ ନେଲା ସିଇ ।

ଥାଲୀ ତୋଳ କନର ସେଠେବ ଅକା ଘରେ
ଆର୍ଲିଦେଲ ହସିଖୁସି,

---

(୧) ଗୁନ୍ଦ୍ରା—ଅମାର୍ଜନୀୟ ତ୍ରୁଟି ।

(୨) ମହାତ୍ମା ମହାପୁରୁଷଗଣ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ-ନାଟକରେ ଯାହା ଦେଖାଇ ଗଲେ, ତାହାହିଁ "ଅକୃତ୍ରିମ ପ୍ରିୟ ଅଜାନସ୍ଥ" ।

ଅନଗୀତ ସତେ — କାମକାନ୍ତ ଅଙ୍ଗେ
ଯାଜିଥାଏ ଚଷିପଣି !

ଚଳୁଣୀଙ୍କ କନ୍ଥ — ମୁଣ୍ଡ, କଣ୍ଠି ମାଳ,
କଥାଚଣୀ, ମଞ୍ଜି କଡ଼ି,
ଦାଆ ଦେବା ବେଳ — ନ ଝାଳ ତା' ଥାଳୀ
ପଚର ଚଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି ହାଡ଼ି ।

ଥାଳୀରେ ନଚାଇ — ଦାଏଁ ଯା ଧଇଲ
ଭଣି ଭଣିଥିବା ଗାନ,
ଗାନ ନୁହେ ତାହା — ମଣି ପ୍ରାଣନାଥ!
ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି କରେ ଦାନ ।

ଗାଆଁରେ ଛନ୍ଦ ସେ — ଯନ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ମୋ'
ଗଜାମୁଗ, ଚମ୍ପାଫୁଲ,
ମହାପରସାଦ, — ଭଙ୍ଗାଜଳି, କର୍ପୂ-
ଖାସି, ମକର, ବଉଳ ।

ଚରଣବନ୍ଧୁ ମୋ' — କହେ ସେଇ ଏକା
ଲୁଚିଛି ସବୁରି ପ୍ରୀତି,
ମୁଁ ଖେଳ ତା' ପ୍ରାଣେ — ହଜାଇ ଦେବାକୁ
ସବୁକି ଯାଉଛି ନିତି ।

ଆଜି କଣେ କହେ, — ଯାଉଛି ତୋ' ସେଇଁ
ପ୍ରେମମନ୍ତ୍ର-ପରସାଦ,
ମନୋଜ ସୁଧା ମୋ' — ମେଣ୍ଟିନଲେହେଁ ମନୁ
ଯାଉନାହିଁ ତା' ସୁଆଦ ।

ନାଟୁଆ-ଗୁରୁ ମୁଁ — ହେଲେହେଁ ତୋ ଲବ
ନାଚୁଛି ନୟନେ ମୋର,
ମଉଳ ମୋ' ଲଡ଼ — ରଖୁଛି, ଛୁଆଇ
ବସିଲ ତୋ' ପ୍ରୀତି-ଡୋର ।

ଧନ୍ୟ ଲୁବ୍ଧ କେତେ ମଦନରେଖାଙ୍କୁ
କରିଛୁ ମଦନରେଖା,
ମନରେଖା ହିଁ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି
ତୋ ଚନ୍ଦ୍ର ଚୁମ୍ବନରେଖା !

ଏ ସବୁ ମୋ ଗୁଣ- ପରଶଂସା ଆଦି
ରହିଯାଏ ଏହି କାଳେ,
କାନ୍ତିଲତ୍ନୀ ତନ୍ମ ତରି ଲମ୍ଫ ଦେଇ
ଉଠନ୍ତି ଜାତିଅମାନେ ।

ଗୁଲିଗଲି ବାଟେ ମୋ ଗୁଣ ଶିଖିବେ
ଭୁଲିଯାଏ ତାଙ୍କ ଜାତି,
ଗୁଣ ଘୁଲିଲି ମୁଁ କଥା କହୁଥିଲି
ଫାଟି ଯାଉଥାଏ ଛାତି ।

ଯାହା ହେଲେ ସବୁ ସନ୍ଧ୍ୟା କରମ
ଆପଣ କରିଁ ରଖିଛି,
ଜାତିଆଙ୍କ ଟେକ- ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯାଇ
ଧରମ ଅଟେ କହୁଛି ।

ଆଶ୍ରିତର ଖାଇବ ମୁଣ୍ଡକୁ ଧୋଇବ
ପାଦେ ପଡ଼ିବଲ ତୋଲିଣି,
ନଯାଉର ଦେଖାଇ ଜନ୍ମାଇ ମାଁ ଏଇ
ଜାତିଆଙ୍କ ସ୍ତନ ଠାଣି ।

ଜାତିଆଙ୍କ ଘର ଦାଦାଙ୍କୁ ସେ ଶାସ୍ତ୍ର
ନାନା ଦୋଷେ ଦିଏ କ୍ଷମା,
ପୁରୁଷ ଜାତିର ଲେଖା ଡାକ୍ତା ଲେମି
ନାହାନ୍ତି ତ ଉମା, ଉମା ।

ଦେଖିଛି ଶମ୍ଭୁ, ଶିବ ଉଷା ବିଦ୍ୟାଧର
ଦେବଗ୍ରୀବି, ଭୃତ୍ୟପତି,

ଡପ କେଣ୍ଟ ଲେଖୁ ନ’   ଆଖି ବୁଜିଦେଇ
ଲେଖିଛି ତା’ ମନଇଚ୍ଛି ।

କେଉଁ ମାନବ କି   ଦେଖି ଧାଇବ କି
ଅନୁଭବିଛି ସେ’ କି କାହିଁ ?
ଯାହା ଲେଖିଦେଲେ   ସୁନ୍ଦର, ସେସବୁ
କେବେ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ !

ମନଗଢ଼ା ଶାସ୍ତ୍ର   ସୁନ୍ଦର-‘ଦେବତା’
ନାରୀ ତା’ ଚରଣ-ଦାସୀ,
ସଦ୍ୟଭୋଗ-ସ୍ୱାଦ   ଦେବତା ପାଇବ
ଦାସୀର ପ୍ରସାଦ ବାସି ।

ଯତ୍ନ ସମସ୍ତ   ଦେଲେ ଦେବତାଙ୍କ
ଘାରି କଳଙ୍କ-ଲାଞ୍ଛଣା,
ଭାଲବେଲ ଜାଣି   ପଦ-ସେବକରଣୀ
ଧର୍ଷିବ ତେଜ, ବନ୍ଦଣା ।

ଚପଳ ଭୁଲିରେ   ଭୁଲିଲେ ଦେବତା
ଘାଟେ ଘୋଡା, ହାତେ ଛତା,
ଖାଲପାଦେ ଯତ୍ନେ   ଘୋଡ଼ାଇବ ଦାସୀ
ପଣଟେକ୍ତ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ମଥା ।

ଦୁର୍ବଳ ବୁଢ଼ା-   ଦେବତାର ଯୋଗ୍ୟ
କୋମଳବୟସୀ ଦାସୀ,
ଚାକୁଆପାଣିକୁ   କଦଳୀ-ଶାକର
କଏ ନ ଦେବ ସାବାସି !

ସତ୍ତ୍ୱ ହୁଏ ନାହିଁ   କଣ୍ଠ ହୁଏ ନାହିଁ
ସୁନ୍ଦରଙ୍କ ସନ୍ତାନ,
ସରବ ସହଣୀ-   ଗୁଡେ ପିନା ତାଙ୍କୁ
କୋଳେକ ଧରନ୍ତି ଧନ୍ଦା !

ଦଶମାସ ମାଆ   ଗର୍ଭେ ବହି ଶିଶୁ
ମୁଖେ ଦିଏ କ୍ଷୀରପାନ,
ଶୋଷ କ୍ଲେଶ ସହି   ସନ୍ତାନର ପାଇଁ
ଛାଡେ ନିଜ ସୁଖମାନ ।

ମାଆ ପାଖୁ ଜାଣେ   ଥିବା ଯୋଉଁ ପିତା
'ବାପ' ବୋଲି ପଡେ ଜଣା,
ଏ ନିଜସ୍ୱ ମୋ ବାପ   ବୋଲି କି ଅଛି ବା'
ବାପ-ପ୍ରମାଣ ଠିକଣା ।

ତଥାପି ସନ୍ତାନ   ବାପ ନାମେ ଦିଏ
ସମାଜରେ ପରିଚିତ,
ଜନ୍ମ ଦେଇ ମଧ୍ୟ   ସନ୍ତାନାଧିକାରୁ
ଜନନୀ ସଦା ବଞ୍ଚିତ ।

ତେଣୁ ଜନ୍ମଦ କେବେ   କାହୁଁ ବନୁଛି ଏ
ଦ୍ୱେଷର ଉତ୍ସପାତିତା ?
ନାରୀ ବୁଝିଛି ସେ'   ସ୍ୱଭାବେ ଏମା ଶାରି
ବେଦଜ୍ଞ ଜଗଦ୍ପିତା ।

ସ୍ମୃତି ମାଆ ମୋର   ଜନ୍ମଥିଲେ ଏବେ
ସ୍ମୃତି ବାପ କଥା ମାନି,
ପୁତ୍ରଭବରେ ଜାଏ   ଶିଶୁ ନିଜ ମାଆ
ମୁଣ୍ଡ ଦେଇଥିଲେ ଦାନି ।

ଧନ୍ୟ ସେ ଦାସନ୍ତ   ଧନ୍ୟ ତା' ଜନମ
ଯେ ପ୍ରାଣେ ମାତୃଭକତ,
ବୋଲି ନିଜ ଜଣେ   ନାରଦ ସ୍ୱମୁଖେ
ବୋଲଏ ପିତୃଭକତ !

ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର କହେ   ଶୁଣ ତେଣେ ଏ ପାପୀ
ମାତୃହନ୍ତାର ପୂର୍ତ୍ତି,

ପିତୃନାମ ରୂପେ ଲେଖା ହୋଇ ପୁଣି
ସମାଜକୁ ଦଏ ପ୍ରୀତି ।

ସେହି ଶାସ୍ତ୍ର ସେହି ପୁରାଣ ସେ' ମାତୃ-
ଦାୟର ଜାତି ସମାଜ,
ସ୍ୱାହାପତି ଗର୍ଭେ ଅଗିଛ ହେଲେହେଁ
ସ୍ୱାହା ଦେବଙ୍କି ତା' ଲାଜ !

ଯେଉଁ ସନ୍ତାନର ବାପ ବୋଲି ଆଗେ
ବାପ ନାମ ହୁଏ ଲେଖା,
କେତେ ସ୍ଥାନେ ସେହି ସନ୍ତାନର ସଙ୍ଗେ
ନମିଲେ ବାପର ଦେଖା ।

ଗୁପତ ପ୍ରେମର ନପୂନ ଶପଥ
ଉଡ଼େଇଯାଏ ସକଳ,
ଗୋପଣି କରତା ମନେମନେ କହେ
ଖେଳ ସନ୍ତାନ ତା' ଫଳ ।

ଘାଇ ବାପ ପଦ କହିବେ ଛୁଞ୍ଚି ତ'
(୧) କୋନ୍ତୁ କୁନ୍ତୀ, ଦ୍ରୁପଦ,
ଏ' ତିନି ଜଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଏ ବୋଝ
କା' ମୂର୍ତ୍ତି ଛାଡ଼ିବୁ ଲଦି ?

କା' ଅନୁରାଗରୁ ଦୂଷଣ ତା ତନୁ
ନଜାଣେ କି ପ୍ରେମଦଶା,
କି କରିବ ପ୍ରସ୍ଥା- ନର୍ଦ୍ଧ କେହି ପଦ
ଥିବ ତା'ର ଗୁପ୍ତ ପତି !

ସରଳ ପ୍ରେମିକ ସତ୍ୟବ୍ରତ ଲୋକ
ନ ହୁଏ କେବେ ଶାତନ,

(୧) ଗୃହସ୍ଥରଙ୍କ ମହୂଳା ମହଳରେ କୁନ୍ତୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ ପ୍ରଭୃ ବନ୍ଧକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସତୀତ୍ୱ ଓ ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ ।

ଭୁଞ୍ଜି ଯାଉଛି ସେ   ପାତକକୁ ମହା-
ପାତକ ହେମପାତକ ।

ଜାଣି ଶର୍ବାଣୀ   କେତେ ଥର କେ ନୀଚେ
ଦେଖୁଥାଏ ଅନୁକ୍ଷଣ,
ତଥା ଜାଣି ପୁଂସ   ପଢୁଥାଏ "ମହା-
ପାପ ଶର୍ବ-ଶିଶୁ-ବଧ ।"

ଏ ପୁଅର ମାନ-   କଳଙ୍କ କାଳିମା
ଘୋଡାଇଁ ମୁକ୍ତ କୋନି,
ଲେଗିଲୁ କି ମୁଂସ   ନାସ୍ତ୍ରାତ-ପୁତ୍ର
ମୁକ୍ତ-ଭ୍ରମର କବାଲି ?

ମୁକ୍ତିରେଖା ପାଇଁ   ଶାସ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର ଭୂଲ
ଅଧିକ ଚିହ୍ନ-ସୂତ୍ର,
ସେତକଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁଙ୍କ   ଆଦରଣ, ମନ
ମୋହୁଛି ମୂଳର ଦ୍ରୁଶ୍ୟ ।

ସେଇଁ ଆଦରଣ   ଲଷ ଅନୁଜୀବୀ
ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଲୁଣ୍ଠ ଧନ,
କେଉଁ କାଟାଲେକେ   ମୁକ୍ତ-ଭଣ୍ଡାର
ଦ୍ରଶୀକ ପଥ ଭୁଲଇଲା ?

ସୁନ୍ଦର ଗଣ ବା   ଭ୍ରମର ଥାଏଁ ସ୍ଥିର
ଭ୍ରମର କାହିଁ ନ ହେବ ?
ନକଇଁ ଧୂଳି ବରେ   କାହିଁକି କଳନା
ତୁଳର ତୁଳନା ହେବ ?

ଫୁଲ ଗ୍ରୀଦା ଠ'   ନାଦଜାଣ୍ଡ, ଫୁଂସ
ନେଇ ଫୁଲ-ବ୍ୟବହାର,
'ଦୋଷୀ' ପୁରୁଷନ-   ଫୁଲ ଦଶା ନେଇ
'ଶୁଣି' ହେଉ ଜାନାଯାଉ ।

ସବୁ ପୁଲେ କାହିଁ ସମ ମଧୁ, ସମ
ସୁଷମା, ସମ ସୌରଭ ?
ରସିକା-ଭ୍ରମରୀ ନରେ ବାରିବାକ
ପ୍ରିୟ ପୁଷ୍ପ-ପ୍ରେମାସବ ।

ସେକାଳେ ପୁରୁଷ ନିଜ ଭ୍ରମ ଦୋଷ
ବୁଝିନେବ ଅନୁଭବେ,
କେତେ ପକ୍ଷପାତ ହୋଇଛୁ ତା' ଜାତି
ସ୍ୱାଧୀନ ସୁଖ-ବିଭବେ !

ନିଜ ମତେ ପୁଂସ ସୁନା ହେବ ଯେବେ
ସୁ-ନାରୀ ହେଉ ସୁନାରୀ,
ସୁନା କି ପିତଳ ପରଖି ରଖୁ ସେ'
କଣ୍ଠ-କଷଟିରେ ଗଣି ।

ଏ ଆଇନ ଯେବେ ପ୍ରଚଳିବ, ପୁଂସେ
ନ ଫସିବ ନାରୀଜାତି,
ଗର୍ଭପୀଡ଼ା ଜାଣି ନଥିଲେ ହେଁ ପୁଂସ
ବୁଝିଥିବ ଦିନରାତି ।

ହେବେ ତହିଁ ବାରି ଯେତେ ଭେକଧାରୀ
ସାଧୁ-ଜ୍ଞାନୀ-ବ୍ରହ୍ମଠକ,
(୧) ଶୁକ ରୂପ ଧରି ଭକ୍ତିଛଦ୍ମ ହରି
ଯେଉଁ ଶାରୁଣୀ ଯେତେକ ।

(୨) ଫୁସୁରୁଫାସର କାନକୁହା ସ୍ୱର
ମୋ ମୁଖରେ ଥରେ ନାହିଁ,

(୧) ଶୁକ—"ଶ୍ରୀ ଗଦାଧର" ବୋଲି ଘୋଷୁଥିବା ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ଶୁଆ ପକ୍ଷୀ । (ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ) ବ୍ୟାସପୁତ୍ର ଶୁକଦେବ । ଏହି ମହାତ୍ମା ଆଦର୍ଶ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ଓ ଆବାଲ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଥିଲେ ।

(୨) ଫୁସୁରୁଫାସର—ଫୁସୁର୍ଫାସ୍ କଥା ।

ମୋ କଥା ଶୁଣିଣ   କେ' ଖୋଜିବ, ଦେବ
ଗୋଟିକି ଗୋଟି ଚଳାଇ ।

ଯେ ଭଳି ଚରିତ   ଥିଲେ ବୁଝା ପଡ଼
କଥାରେ କି ଲାଜ ଡର ?
ଜଳେ ଭୁଲି ଜଳ   ପିଇଲେ ଯେଁ ଜଳ-
ଦେଖଙ୍କି କି ଅଗୋଚର ?

ଘରେ ବା' ବାହାରେ   ଖାଲ୍ଲା କରେ ମୁହିଁ
କହିଛନ୍ତି ସତ କଥା,
ମୋ ମନେ ଆସିଲେ   ଯଥା କଥାରେ ହିଁ
ଅଛି ଧର୍ମଦେବତା !

ଯେ ମୋତେ କାମୁକ   ବୋଲୁଛନ୍ତି ମୁଁ କି
ଲୁଚେଇ ତାଙ୍କ ହିଆ-ଚନ୍ଦ୍ର ?
ମୋ କାମୁକ ଗୀତ   ଶିଖୁଛନ୍ତି ଯେ' ଏଣି
ମୋପରି ସେ' ସତ କହୁ ।

ସତ କହିବାକୁ   ସତ ସହିବାକୁ
ଯେ' ଜାଣିଲ ପାଉଁ ନିଜ,
ଶାସ୍ତ୍ରରୁ କି ପାଇଁ   ଥିବ ଲଜ୍ଜା, ଯାଉ
ଯାଉ ସେ ଜାତି-ସମାଜ !

ସ୍ମରଣୀ

ଗଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର

ପ୍ରିୟ ଖଗେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ !

ଆପଣଙ୍କର 'ସୁରର୍ଣ୍ଣ' କାବ୍ୟର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆମୂଳାଗ୍ର ପାଠ କରି ଅତୀବ ପ୍ରୀତ ହୋଇଅଛି । ଏ କାବ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କର କବିତ୍ୱଶକ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଫୁଟି ପାରିଅଛି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କବିତାର ଭାବ ଓ ଭାଷା ଆଉ ଟିକିଏ ସମ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲେ ଅଧିକତର ମନୋହର ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା । ଯାହା ହେଉ, ଭାବ ଓ ଭାଷା ଉଭୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ବିଚାରରେ ଉପଯୋଗିତା ବଳୁଥିବାରୁ ତେଣି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପାଇଁ ଆଶାନ୍ୱିତ ହେଲି ।

ଭାଷାର ଲାଳିତ୍ୟ ରସ ଓ ଉପମା ସହିତ ପ୍ରକୃତିବର୍ଣ୍ଣନର ମିଳନରେ ଆପଣ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିମତ୍ତା ଦେଖାଇ ପାରିଛନ୍ତି ତାହା ତ ଏକ ଉପଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ । ଏହା ଭିନ୍ନ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ବିଶେଷତଃ ନୈସର୍ଗିକ ବର୍ଣ୍ଣା ତଥା ପ୍ରଭାତ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ, ସନ୍ଧ୍ୟାଦି ପ୍ରାକୃତିକ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ, ସରଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭାବ ଯୋଜନାରେ, ରଚନାର ଭଙ୍ଗୀରେ, କଳ୍ପନାର ସୂକ୍ଷ୍ମତାରେ, ଯୁକ୍ତିର ତର୍କଣାରେ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିର ତୁଳନାରେ ଯେଉଁ ମଧୁ ମାଧୁରୀ ଢାଳି ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଆସ୍ୱାଦ ଉପଭୋଗ କଲେ ଆପଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅନୁଭବ ବିବେଚନାରେ ଯେ କେଉଁ ସହୃଦୟ ପାଠକ ବିସ୍ମିତ ହେବେ—ଏହା ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ କବିପ୍ରତିଭା ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ସରଳ ଲଳିତ ତଥା ସାର୍ଥକ ପଦର ପ୍ରୟୋଗ ଗୁଣରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳର ରଚନା ସ୍ୱତଃ ଲେଖନୀମୁଖରୁ ଝରିପଡ଼ିଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଅଛି । ଫଳତଃ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡି ସୁଖପାଠ୍ୟ ତଥା କୌତୁକାବହ ହୋଇପାରିଅଛି ।

ଦୁଇ ତିନୋଟି ବର୍ଷ ତଳେ ଆପଣଙ୍କ କେତୋଟି ରଚନା ଦେଖିଥିଲି । ସେଥିରେ ମୁଁ ଏତେ ଦୂର ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେହେଁ ଆପଣଙ୍କ

ନୈସର୍ଗିକ ଶକ୍ତିର କଣ୍ଠରୁ ଶତଦସ୍ତ୍ର ପାଇଥିଲି । ଏଥର ଏହି 'ସୁରଙ୍ଗୀ' କାବ୍ୟର ପାଠରେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ।

ନାନା ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ସୁଧୀ ଆପଣ ଯଦି ଏ ଦିଗରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର ରଖି କିଛି ଦିନ ଅଧ୍ୟବସାୟନିରତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଆପଣ ଅଚିରେ କବି-ଶ୍ରୀ-ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଦେଶଖ୍ୟାତ ହୋଇ ପାରିବେ । ଏହା ମୋର ଅଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟକୁ ପ୍ରତିକୂଳ ମନେ ନକରି କବିଜୀବନର ଅନୁକୂଳ ଜ୍ଞାନରେ ଏ ପଥରେ ସୋତ୍ସାହ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ସାଫଲ୍ୟ ଲାଭ ସୁନିଶ୍ଚିତ ।

ଏ ଦେଶରେ କବିର ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତି ଘଟିବା ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେଥିପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେବେ ନାହିଁ—ଅନୁରୋଧ ।

ଜଗବନ୍ଧୁ ଆପଣଙ୍କର ଧନ ଜୀବନର ସହାୟ ହେଉନ୍ତୁ—ଏହା ମୋର ଭକ୍ତ ପ୍ରାଣର ମୁକ୍ତ ବାସନା । ଇତି ।

ବରପାଲି,
୫-୧୧-୩୨

ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣମୁଗ୍ଧ
ଶ୍ରୀ ରାଘବ ମିଶ୍ର

ଅଭିମତ

'ସୁରଙ୍ଗୀ'ର ପାଣ୍ଡୁଲେଖ୍ୟ ପାଠକରି ମୁଁ ପ୍ରୀତ ହୋଇଅଛି । ରାଧାନାଥ, ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ଚିନ୍ତାମଣି କବିତ୍ରୟଙ୍କ ସମ୍ମିଳିତ ଶୈଳୀର ସଂଯୋଜନ ସଙ୍ଗେ କବି ସ୍ୱୀୟ ଶୈଳୀର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା କରି କାବ୍ୟଟିକୁ ସୁଖପାଠ୍ୟ ତଥା ମନୋହର କରିପାରିଛନ୍ତି । ସମାଜଶିକ୍ଷାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ଅନ୍ଧକାର ଉପରେ ଆଲୋକ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଚିନ୍ତାଶୀଳତାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ପ୍ରକୃତି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ତାର ଯଥାଯଥ ଚିତ୍ରଣରେ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କ ଦମ୍ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଋତୁ ପ୍ରକୃତିର ମନୋଜ୍ଞ ତଥା ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ରଣ, ଏହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ନିଆଯାଇପାରେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ନାୟକଙ୍କ ଭଷା ବୃତ୍ତିର କୌତୂହଳୋଦ୍ଦୀପକ ସରସ ଚିତ୍ରଣ ଦ୍ୱାରା କବି ଯେପରି ହସାଇ ପାରିଛନ୍ତି, ସେପରି କବିଜନୋଚିତ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କାହିଁ କାହିଁ ସୀମିତ ସ୍ଥଳରେ ଉକ୍ତ ଭାବସମୂହର ଏକତ୍ରୀକରଣ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୁଚିନ୍ତିତ-ଲେଖନୀର ସୂଚନା ଦିଏ । ବିଶେଷତଃ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ବ୍ୟାକୁଳତାମୟ ହାହାକାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଦରିଦ୍ରଜୀବନର ଦୁଃଖ-ଜର୍ଜର ଦୁଃଖବାଦର ଚିତ୍ରଣରେ କାବ୍ୟର ରସାନୁଭୂତି ପୁଷ୍ଟ ଓ ସହଜ ହୋଇପାରିଛି । ସୁତରାଂ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବିଚାରରେ କାବ୍ୟଟି ପ୍ରାୟ ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ । ଅନ୍ୟ କଥାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, କବି ପାଠକଙ୍କୁ ହସାଇ ହସାଇ ଯେପରି ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଦୁଃଖବାଦ ଚିତ୍ରଣରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦର୍ଶନବାଦକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି କହାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଭୂତ କାବ୍ୟଟିର ଅଧିକାଂଶ ପଦ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କବିପ୍ରତିଭାର ଅତ୍ୟାଗ୍ର ନିଦର୍ଶନ ଦେଇଥାଏ । ସୁତରାଂ କବିତାଟିର ବସ୍ତୁ ଉପାଦାନ ନେଇ 'ସୁରଙ୍ଗୀ' ସୁରକ୍ଷିତ ତଥା ସୁରଞ୍ଜିତ ହୋଇପାରିଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ଭାଷାରେ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ସମତା ରକ୍ଷା ହୋଇ ପାରିନାହିଁ ଓ କାହିଁ କାହିଁ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ କେତେକାଂଶରେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ମନେ ହୁଏ ।

ଆଞ୍ଚଳିକ ଶବ୍ଦର ବହୁଳ ପ୍ରୟୋଗ ସର୍ବଥା ସମୀଚୀନ ହୋଇନାହିଁ । ତଥାଚ କାବ୍ୟଟିରେ କବିପ୍ରତିଭାର ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି, ତାହା ସର୍ବଥା ପ୍ରଶଂସାର୍ହ । ମୁଁ କବିଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଉଛି । ଇତି ।

ବେସିକ୍ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲ୍,
ବରଗଡ଼
ତା ୩୦-୮-୫୦

ଶ୍ରୀ କେଶବ ମେହେର

ସୁରଙ୍ଗୀ*

(ବୃତ୍ତ—ନଟବାଣୀ)

(୧) ଫୁଲଝର-କୂଳ- ବଣ-କୁନ୍ତଳ
ଫଳମୂଳ-ଶାକ- ଶସ୍ୟଶୋଭା ଶିରୀ;
(୨) ବୁଢ଼ାଡଙ୍ଗରରୁ ଝଙ୍କା ସୁରଙ୍ଗି,
(୩) ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗିନୀ ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଙ୍ଗୀ !
ନୃତ୍ୟକୁଳୀ ତୃଷ୍ଣି- ରେଖା କଳନାଦ
ସାଳନ୍ଧୀ ସ୍ରାବଣୀ ଜଙ୍ଗ ଦାନ୍ତା ଆଦି;
ନଦୀ-ଉପନଦୀ- ଇତ୍ୟାଦେ ନାମ
ବସିନାହିଁ ଦେଶୁ ଧନ୍ୟ ତୋର ବାନ ।
(୪) ଦେଓମାଳୀ ଉତ୍ତଲୀ ତେଲ୍‌ତେନ ସୁରଦ
ତୋହଠାରୁ ଅବା କେଉଁ ଗୁଣେ ବଡ଼ !

---

* ସୁରଙ୍ଗୀ—ଫୁଲଝର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ନଦୀ ।

(୧) କୂଳନଟ—ନଦୀ ।

(୨) ବୁଢ଼ାଡଙ୍ଗର—ଫୁଲଝର ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ଶୁଙ୍ଖାପଲ୍‌ଟ୍ରିଛ୍' ସ୍ଥାନର ନୈର୍‌ଋତ କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ପର୍ବତବିଶେଷ ।

(୩) ଅଙ୍ଗ—ମହାନଦୀର ଉପନଦୀବିଶେଷ ।

(୪) ଦେଓମାଳୀ—ଏହି ନଦୀ ଦେଓଗଡ଼ ଜମିଦାରୀ ନିକଟରେ ପ୍ରବାହିତ । ଉତ୍ତଲୀ—କେନ୍ଦୁଝର ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତଲ ଗଡ଼ (ଆଧୁନିକ ନାମ ଡାଳପଦର) ନିକଟରେ ବହି ଯାଉଥିବା ହେତୁ ଏହି ନଦୀର ନାମ ଉତ୍ତଲୀ ହୋଇଛି । ତେଲ୍‌ତେନ—ଇବନଦୀର ଉପନଦୀ-ବିଶେଷ । ଏହା ମହାନଦୀର ଉତ୍ତରରେ ପ୍ରବାହିତ । ସୁରଦ—ସମ୍ବଲପୁର ସହର ନିକଟରେ ପୂର୍ବଦିଗରେ ପ୍ରବାହିତ ।

ତାଙ୍କ ନାମ ଆଜ ଲୋକରେ ବିଦିତ,
(୧) ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହୋଇଛୁ ସଙ୍ଗୀତ ।

ତୋ ଘାଟ ସଙ୍କଟ ତୁଙ୍ଗ ଶୈଳରାଜି
(୨) ଲୁତୁଗିରି ଠାରୁ ଲୁତୁନାମା ଆଜି ।

ଆନ କଥା ଥାଉ ବୁଢ଼ାରଜା ଦେଖ
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟେ ହୋଇଛୁ ଉଲ୍ଲେଖ ।

(୩) ବୁଢ଼ାରଜା ଅଙ୍ଗେ ଭଲ ଭୃଙ୍ଗରାଜ
ତା ନାମରେ ଖଡ଼ ଚଢ଼ୁନାହିଁ ଆଜ ।

ଯାହାହେଉ ନଦ, ସମସ୍ତ ଅଛୁ ତ,
ହୋଇନାହିଁ ବଧ୍ୟ ବିଧାନ ଅଗତ ।

ସମସ୍ତ ଦ୍ୱାରକୁ କରୁଥାଏ ଶାସ୍ତ,
ସମସ୍ତେ ରପଶୀ ବୋଲ୍ଏ ଲକ୍ଷର ।

ସମସ୍ତ ତ' ତୋତେ ଗଢ଼ିଛୁ ସରତ
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତୋର ଥାକିବା ସଜ୍ଜିତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଳେ ଲୋକେ ତୁ ଅଚଳ୍ପା
ହେଉ ତାର ଦେଶ ପରିସ୍ଥିତ ଦିନା ।

ଦେଶର ସୁଦଶା ଆସୁ କେତେ ଦିନ
* ଶିଖିବେ ତୋହର ମନୋହର ଛବି ।

ଦଣ୍ଡ ଚାଦସଦ୍ମ ତାଳ ଅଗ୍ରୁ ଝର
ଉତ୍କଳ ଭସାଇ ଆସୁ ପୂଲଙ୍କର ।

କେତେ ରାଧାନାଥ ମେହେର-ମିହିର
ନବ ଅବତାରେ ଶିଖିବେ ତୋ ଘର ।

---

(୧) ଉତ୍କଳଲକ୍ଷ୍ମୀ—୬ କବିବର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟବିଶେଷ ।

(୨) ଲୁତୁଗିରି—ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭସ୍ଥିତ ମୈନାକ ପର୍ବତ । ବୁଢ଼ାରଜା—ସମ୍ବଲପୁର ସହରର ରେଲଷ୍ଟେସନ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ ।

(୩) ଭୃଙ୍ଗରାଜ—ସୁନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତବିଶେଷ । ଏହା ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ର ପ୍ରଧାନ ଦଣ୍ଡି ଦେବଦର୍ଶର ଉପର ତଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

* ପର୍ବତମାଳା ବେଷ୍ଟିତ ଦେବଦର୍ଶର ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

(୧) ଲେଖନ-ଚାଳନ ବଢ଼ିଲ ଚିନ୍ତାମଣି
ଶିଖାଇବେ ତୋର ବଚନ ରତ୍ନଖଣି ।
(୨) ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ସମ ଲେଖକ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ
(୩) ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଦେବେ ତୋର ଗୀତ ଗାଇ ।
'ଗର୍ଭି' ଆଖ୍ୟା ଦେଲ ସାଧୁ ଭକ୍ତଜନ
ତୋ ନାମେ କରିବେ ମସ୍ତକ ନମନ ।
* ଦେଣୁ ନାର ଭୁବଣ ପାଟଣାନଗରୁ
ଭୃଙ୍ଗ ତୋ ଶିର- ଚାଲେ ନମସ୍ତୁ ।
ଲଭି ସନ୍ଧ୍ୟା ଶାନ୍ତି ଅହିଂସା ଧରମ
ଦେବୁ ଭବ-ଯୋଗୀ- ଯଶୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି-ନେତେ ଦେଖାଇ ଭାରତ
ଅନନ୍ତବର୍ଷ ଭୂ ପ୍ରକୃତ-ସୌରଭ ।
ନନ୍ଦକୁଳେଶ୍ଵର ଭୂତେଶ ପୂଜେ ପୂଜା
ଭାସ୍କର ହୃଦୟ ସୁଗନ୍ଧ ଶଯ୍ୟା ।
ଘାଁଳବାକୁ ଦୀର ଆଶ୍ରିତ ଜୀବନ,
ଦାସ୍ୟ ଦୂରେ ଗଲି ଦେଖିବୁ ଜୀବନ ।
ଦେଖୁଛ ଅସ୍ତ- ଯାଇ ସୂର୍ଯ୍ୟପାତ
ଶତାବ୍ଦୀବାଧି ବିଚିତ୍ର କଷ୍ଟ ।
ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷିବନ୍ତି ନାନା ଜାତି ପ୍ରାଣୀ
ବର୍ଷେ ଖାଇପିଇ ତୋର ଦାନାପାଣି ।
ତୋର ତୀର ଖାଇ ବଢ଼ି ତୋର କୋଳେ
ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିଛି ତୋର ସ୍ନେହ ଲେଖି ।
ଆଜନ୍ମ ଦୁଃଖୀ ମୁଁ ଅତି ଦୀନହୀନ,
ହେଲି ଅନାଥ ମାତୃପିତୃହୀନ ।
ରଜତପ୍ରଭୋଦିନୀ ଚନ୍ଦ୍ରା-ରଶ୍ମିରେ
ଦିନ୍ତ୍ତିବିନ ମୋତେ ଦେଖାଇଲ ପଥ ।

(୧) ଚିନ୍ତାମଣି—ପୁରାଣଧନ୍ୟ କବି ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ।
(୨) କାଳୀକୁମାର ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ । (୩) ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ—ଇମର ।
* ମୁରଳୀ-ବର୍ଣ୍ଣିତ ଛଳ 'ଦେବଦର୍ଶ'ର କାବ୍ୟାଂଶ ଅତି ଗ୍ରାହ୍ୟପ୍ରଦ ।

ଦୁଃଖିଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣି   ଭୁବନ ସମ୍ରାଟ
ଦୁଃଖରାଜ୍ୟ ମୋତେ   ଦେଇଛନ୍ତି ପାଟ ।

(୧) ଶୁଣୁଛୁ କି ଜନନି,   'ଗୁଙ୍ଗିପାଲି' ନାମେ
ଶୈଶବେ ଥିଲି ତୋ   ତଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମେ ?
ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହମୟୀ   ଜନନୀ ହରାଇ
ତୁ ଜାଣୁ, ଏ ପ୍ରାଣ   ଅଛି ଯାହା ପାଇ ।
ତୁଇଁ ନ ଥିବାରୁ   ଏ ପାଏ ମରଣ,
କେତେ କଥା ମା ଗୋ,   ହେଉଛି ସ୍ମରଣ ।

ତୋ ଦର୍ଶନେ ମୋର   ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି ସବ
ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳେ ଆଜି   ପାଉଅଛି ସ୍ତବ ।
ତୋ ପଲ୍ଲୁ ସୈକତେ   ଭୁଲି ନାନା ଖେଳେ
ଦିନ କଟାଉଛୁ   ବାଲ୍ୟ ସଙ୍ଗୀମେଳେ ।

ପ୍ରାବୃଟ ପ୍ରାରମ୍ଭ   ଘମପୁରେ ଦିନେ
ଖେଳୁଥିଲୁଁ ଶିଶୁ-   ଦଳ ତୋ ପୁଳିନେ ।
ବାଲି ଘରଦାର   ବାଲି ଜମିବାଡ଼ି
ଗଢ଼ିଥିଲୁଁ ମାଟି-   କାଠି ଦ୍ୱଳ ଗାଡ଼ି ।

କାହା ଘରେ ଅନ୍ୟ   ଜଣକର ପାଦ
ପଡ଼ିଗଲେ କେତେ   ଉଠୁଥିଲା ବାଦ ।
କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଖେଳ-   ଜଞ୍ଜାଳରେ ପଡ଼ି
ଅହଂକାରେ ସବେ   ଲଢୁଥିଲୁଁ ରଡ଼ି ।

ଏ ସମୟେ ତୋର   ସ୍ରୋତଟିଏ ଆସି
ଜମିବାଡ଼ି ଆମ୍ଭ   ସବୁ ଦେଲା ଗ୍ରାସି ।
ଚଳାଇଲୁଁ ତହୁଁ   ଗୃହ ଘରଦ୍ୱାର
ପିଲା ବାପମାନ   ଧନ୍ୟ ସେ ଯାହାର ।

ବୁଝିଲି ମୁଁ ଏବେ   ସଂସାରର ପଥ
ଭଜୁଛି ସେପରି   ଦିନେ କାଳଗର୍ଭ ।

---

(୧) ଗୁଙ୍ଗିପାଲି—ଏହି ଗ୍ରାମ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ 'ବରଗଡ଼' ଥାନାରେ ଅବସ୍ଥିତ। ଲେଖକର ବାଲ୍ୟଜୀବନଟି ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଅଛି ।

ପାରଶୂନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ ଅନୁମାନ
ସବ ଆଡ଼ମ୍ବର ସୁଖଦ ବିଜ୍ଞାନ
ସୁଖ କଉତୁକ ଖେଳ ନୃତ୍ୟ ଗୀତ
ନ ରହିବ କିଛି ଧରମ ବ୍ୟତୀତ ।

କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ସେ ଦିନ ପ୍ରଦୋଷେ
ଦିଗ୍ବଧୂର ଦ୍ୟୁତି ଗିରିଜ ପରିବେଶେ ।
କମ୍ପିତ ଶିହରି କରି ଶିଞ୍ଜନ
ନଭେ ସିନ୍ଦୂରକ୍ଷି ହେଲୁ ଘନାଘନ ।
ଝପ ଝପ ଧାରା ଆଗେ ଆଗେ ଧାଇଁ
ଛପ ଛପ ହୋଇ ଗଲା ଚମକାଇ ।
ବିଦ୍ୟୁତର-ଶିଖା ବଳାଣି ପ୍ରକଟନେ
ଖେଳାଇଲା କ୍ଷଣ- ପ୍ରଭା ଝଟଣି ଝଟଣି ।
ଚକିତ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତି ଦେଖିଲେ ଦୃଷ୍ଟି
ଟେକାଧନ୍ୟ ସତେ ହିରା ମୁକ୍ତା ବୃଷ୍ଟି ।
ଅବା ଚନ୍ଦ୍ରର ଚାରୁ ନନ୍ଦନ
ଅର୍ପେ ଧନ ସୃଷ୍ଟି- ଜୀବତ୍ରାଣକନ ।
ସୁପ୍ତ-ଶାନ୍ତି-ନାଟକ ଜୀବ ସେଥ ସ୍ୱାମି
ଜାଗରଣେ ଶଙ୍କା- ସ୍ରୋତେ ପଡ଼େ ଝାମି ।
ବେତସ୍ୱି ସେଝି ଶୋଷ୍ମ ଚଢ଼ାଇ ସଂଗେ
ମୁକ୍ତିହେଲା ତୋଷ ଉଦ୍ଗାର-ଇଙ୍ଗିତେ ।
ଘନ ଝର୍ଦ୍ଧୋତରେ କମ୍ପିଲା ଅବନୀ
ଦେବାଳୟ-ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଇ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ।
(୧) ଶ୍ୱାନ ସାବଜନ୍ତୁ ଗୃହେ ରହି ଧାଇଁ
ଇତସ୍ତତଃ ହେଲେ ଆଶ୍ରୟ ଚାହାଁଇ ।
ନଡ଼ ବାଡ଼ିରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗୋ ପଞ୍ଜ
ଶାଳା ଉଭୟମୁଖେ ଗଲେ ବ୍ୟାଘ୍ରଗଣ ।

(୧) ଇଙ୍ଗିତା—ସ୍ଥାନରେ ଉତ୍ପରେ ସୂଚନା ।

ସର୍ପେ ତେଜି ବଲ୍- ମୀକ ଦୁଙ୍କା ଗର୍ତ୍ତ
ଉନ୍ମେଷିତ୍ତେ ଯାଇ ହେଲେ ଉପଗତ ।
ପକ୍ଷୀ ତୃଣୀବୃନ୍ଦ ଗଲେ ଜଳକୁଣ୍ଡ
ମଣ୍ଡୂକ ତନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ ରୁଣ୍ଡ ।
ବର୍ଷା ପୋଷଣ ଭକ୍ତି ଆସି ଗୋଷ୍ଠଶାଳେ
ଆଶ୍ରା ନେଲେ ଗ୍ରାମ- ଜନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଳେ ।
ଗୋଷ୍ଠଦେବଙ୍କ ଭେଦ ଜଳେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶୁଣ୍ଡ
ଝାଡ଼ିଲେ ଗୋଷ୍ଠଏ ସ୍ଥୂଳ ପୁଚ୍ଛ ମୁଣ୍ଡ ।
ହ୍ରସ୍ବ-ପୁଚ୍ଛ ଦେହ ମଶକ-ପୀଡ଼ନେ
(୧) ଲବଣ୍ଡଃ ତ୍ତ୍ବଏ ଚର୍ମ-ପ୍ରକମ୍ପନେ ।
ଘରେ ପୀଡ଼ା ନଜ ଜୀବନ ଶୀତଳ
କରିବା ନାତନ୍ତି ଧଏ ବଷ୍ପଫଳ ।
କୃତଘ୍ନ ମଶକେ ସେହି ଗୋଷ୍ଠଶାଳେ
ଛଟପଟ ହେଲେ ପଡ଼ି ଲୂତା ଜାଲେ ।

ବେଙ୍ଗ ଦେଖ ଘନ ବଡ଼ାଇ ଆଧାର
ଜଳଦେଲ ଜଳ ସ୍ଥଳ ଏକାକାର ।
(୨) ଦେଉଳୁ ବାହାର ସାନ୍ଧ୍ୟ ଶଙ୍ଖନାଦ
ଜଣାଇଲା ଲୋକେ ବର୍ଷା ଧନ୍ୟବାଦ ।
ତମୋମୟୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦୀର ଅଗ୍ରେ,
ଗାଇଲା ସଙ୍ଗୀତ କଳକଳ ସ୍ୱନେ ।
ଝିଲ୍ଲୀ-ବାଦ୍ୟଦେଶ- ଟଳ୍ପନ ଝଙ୍କାର
ଉଠିଲା କଟାକ୍ଷ ନୈଶିକ-ଝିଙ୍କାର ।

(୧) ଚର୍ମ-ପ୍ରକମ୍ପନ ବା ଚର୍ମ-କମ୍ପନ—ଦଂଶନଶୀଳ କୀଟପତଙ୍ଗର ଉପଦ୍ରବ ରୋଗରୁ ମହତ ସ୍ତନ୍ୟପ କେତେକ ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାବିଶେଷ ।

(୨) ମୁକ୍ତିପାଲିରେ କୌଣସି ମନ୍ଦିର ବା ଦେବାଳୟ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମର ଉପକଣ୍ଠରେ ପଶ୍ଚିମ ପଟରେ 'ଗଡ଼ପଟଣା' ନାମକ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ସେହି ଗ୍ରାମର ଶିବମନ୍ଦିର ଓ କୃଷ୍ଣମନ୍ଦିରର ଘଣ୍ଟ-ଶଙ୍ଖନାଦ ମୁକ୍ତିପାଲିକୁ ଶୁଭୁଥାଏ ।

ନାନା ଜାତି ବୃକ୍ଷ ଲତାଯୋଗୀ-ଭବେ
ବର୍ଷ ବ୍ୟାପିଥିଲେ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବେ ।
ଚଞ୍ଚଳା-ନର୍ତ୍ତନ ବଜ୍ରଧ୍ୱନି ବାଦ୍ୟ
ଦର୍ଶନ ଶ୍ରବଣ ପ୍ରବାସୀଏ ବାଧ୍ୟ ।
ଛିନ୍ନାବୃତ ବାସ ତମୀ ଚାହାଁ କ୍ଳାନ୍ତ
ଶମ୍ପା ଗତ ଦେଖି କଟାଇଲେ ସ୍ମୃତି ।
ବର୍ଷଣ ଅନ୍ତରେ କେତେକ ବନିତା
ବଶୀଭୂତ ସ୍ୱାମୀର ନେତ୍ରଜଳସିକ୍ତା ।
ପ୍ରବୋଧେ ତା ଚିତ୍ତ ବାଧ କରି ଭଲ
ସ୍ନେହାଶ୍ଳେଷେ ପ୍ରାଣୁଁ ଲଭିବ ମଙ୍ଗଳ ।
ଅନେକଙ୍କ ଘରେ ସ୍ତ୍ରୀବନ୍ଧ ବାରି
ଦେଖି ନିବୃତଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଉଦ୍ଧାରି ।
ଗଳିତ ବଲ୍କଳ କନ୍ଥା କନ୍ଥା ଧୂର
ଆଗାର ମ୍ଳାନତ ଦେଖିଲି ନା ଧୂର ।
କଳାହାଣ୍ଡିର ଜଳ ଦେଖାଇ କ୍ଷୁଣୀଆଁ
ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ଘର ଶୁଷ୍କ ଜଳାଇଲା ନିଆଁ ।
କାହିଁ ନୂଳିତୀର ଗର୍ଭିଣୀ-ହସ୍ତି ଘାତ
ଘଡ଼ିଷ୍ଟ ଦୁରନ୍ତେ କରୁଛି ଆଘାତ ।
ଦୃଷ୍ଟ ଗବାକ୍ଷରେ ଶୁଣି ଦେଲେ ବାଟେ
ପ୍ରାଣ ସଙ୍କଟ ଭୟା- ରବ ଶୁଣିବାରେ ।
ଖଟରୁଳି-ଝୁଲ ପ୍ରାନ୍ତ ଗାଳ ଧାର
ଜଳ୍ପନ୍ତେ ରଜନୀ ଅବଶେ ଦେଖନ୍ତି ଦୌର୍ଭାଗ୍ୟ ଚାର ।
ବୃଷ୍ଟିଜଳ ଧାରେ ଧ୍ୱାନ୍ତାବନ୍ତ୍ର ଜଳ
ଧୋଇଗଲା ଶୁଦ୍ଧ ଷଣ୍ଢ ନାକ ଭଳି ।
କୃଷି ଜଳପ୍ଳୁତା ହିଲା ଉଜ୍ଜଳତ
ଆଗ ତୋ ଉଚରେ ଦେଖିବାରୁ ପଡ଼ତ ।
ଶ୍ରୋତ ନିଦ୍ରୁମଣେ ଘଟବର୍ତ୍ତୀ ତରୁ
ଉପାଡ଼ିଲୁ ନଦୀ, ପଡ଼ିବାରେ ମୂଳରୁ ।
ତଥାପେ ସେମାନେ ଦେଇ ସନ୍ଧ୍ୟାନ୍ତୁଭୁତି
ଦେଖିନ ରମ୍ୟ ନବ ଶୋଭିତ ମୂର୍ତ୍ତି ।

ଦେବଦତ୍ତ ବକ୍ଷେ ଶୁଭ୍ର ସୁବିମଳ
ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଜନ୍ମାଇ ସ୍ଫୁରିତ ଜଳ ।
ଶୀକର ଅଟ୍ଟସ୍ତ୍ରୀ- କୃତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ
ସୁଷ୍ଠୁ ସୁଶୋଭିତ କରେ ତୋର ତନୁ ।
କୁମ୍ଭଟେଲ୍‌, ଖଡ଼େ- ଇଁଚା, ଘେମଳିଆ,
କାଉଁରି, କଣ୍ଟଙ୍ଗୀ, ବେଢଣି, ନଳିଆ,
ତୋ ସମ୍ପୁଟେ ଭାଳି ବଢ଼ାଅନ୍ତେ ଜୀବନ
ଏ ଉପବନେ, ଗୋ, ନଦୀରତନ !
ଉଣ୍ଣୀଲି ତୋର ଉଦାର ହୃଦୟ
ଗୁଞ୍ଜି ଗୁଞ୍ଜି ଷଣେ ମାତ୍ର କୂଳଦ୍ୱୟ ।
ଶିର-ଆବର୍ତ୍ତନା- ଚକ୍ର ଜାମୁଫଳ
ଉପହାର ଦେନ ଧାଇଁଲୁ ଚଞ୍ଚଳ ।
(୧) ସ୍ରୋତ ଉଦ୍ଭାସିତ ରତ୍ନକୀଟାବଳୀ
(୨) ବସିଲେ ପ୍ରବାଳ ସୃଜପିଠା ଭଳି ।
ଶୁଣମାନ କାନ୍ତ- ଶାନଜିତ ଫଣୀ
ଦେହଲେ ତୋର ବକ୍ଷ- ବିଶୋଭିତ ମଣି ।
(୩) ଉତ୍କଳ ଅଙ୍ଗ ଲଭି ପଡ଼ିଗଲେ,
ରମ୍ଯ ଦେଇ ଦେଇ ତୋ ମୁରଣି-ଗଣ୍ଡେ ।
ସେ କାଳରେ ତାଙ୍କୁ- ଥିଲ ନେଇ ସ୍ନେହେ
ଏକାନ୍ତେ ବସି- ବାକୁ ଏକାପଣେ ।
ଏବେ ଯଉବନ- ହୀନ ତୋ ହୃଦୟ,
ଦୁରେ ଅନୁରାଗ- ଉଚ୍ଛୁଳା ସମୟ ।
(୪) କମାନ ଦୁଃଶିଳା ବଟପୀଙ୍କ ବାଧା
(୫) ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ମିଶିଗଲୁ ରାଧା ।
ଦେଖି ତୋର ପ୍ରେମ- ତନ୍ମୟୀ-ମୂରତି
ତୋ ତୀର ପାଳିତ ଦସ୍ଯୁପରିଚିତ ।

---

(୧) ରତ୍ନକୀଟ—ଗ୍ୟାଧବଦୋହୁ ପୋକ । (୨) ପ୍ରବାଳ—ପୋହ୍ଲା । (୩) [illegible] ମହାନଦୀର ଦ୍ୱୀପବିଶେଷ । (୪) ଦୁଃଶୀଳା—କର୍ଣ୍ଣଶାଖାରେ ଥିବା ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟଗତ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀ । (୫) ବନମାଳୀ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ନଦୀ । ଅଙ୍ଗ—ଶରୀର, କଟକ

କେଉଁ ବା ସାଗରେ   କେ' ବା ଦୂରରେ
ତୋ ବନ୍ଦନା ଗୀତ   ଗାଇଲେ ସରବେ ।
ତଥାପି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ   ତୋହାରି ବନ୍ଦନ
ମନ୍ତ୍ରରୂପେ ଜପି   ତୋର ବୃନ୍ଦାବନ,
ହୃଦୟ ବେଦନା   ଜଣାଇଲି ମୋର
(୧) କେଜାଣି ତୋ ମନେ   ଥିବ କି ନା ସୋର !
ନଟାଇଲି ଯେଣୁ   ତୋର ଚିତ୍ରଭୂଷା
ବାନ୍ଧିଥିଲି ଦୃଢ଼   ନେଇ ଖଣ୍ଡ ଆଶା ।
(୨) ମାନସରେ ରଚି   ଭକ୍ତି-ପ୍ରୀତି-ନିଷ୍ଠା
ତୋ "ଧବଳେଶ୍ୱର-   ମନ୍ଦିର" ପ୍ରତିଷ୍ଠା—
ମହିମାପ୍ରଦ-ଦୃଶ୍ୟ   ଦର୍ଶନୋଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
(୩) ଆସିଥିଲି ଆମି   ଥିଲା ଦଇବରେ ।
ସେକାଳେ ଏ ସ୍ଥଳେ   ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ
ହୋଇ ଦ୍ୱିକଳଶି ତ   ଉଦ୍ଧ ଅଶ୍ରୁମିତ ।
ନବଶ-ପ୍ରଦଭ୍ରୂ-   ନାମ-ସଂକୀର୍ତ୍ତନ
ମୋହିଥିଲି ପୁର   ଦର୍ଶକର ମନ ।
ମାତ୍ର ନକଟଙ୍କୁ   ଗଲି ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି
ଦୂର ହୁଏ; କେମନ୍ତ   ଅଦନ୍ତ ବିରକ୍ତି ।
ଜିଦ୍ଧିତ ନର୍ତ୍ତନ   କୃତ୍ସ୍ନ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ
ମୂର୍ଖବୁଦ୍ଧି-ଗଜ-   ଗାନ୍ତ-ପ୍ରଦର୍ଶନ ।
ବିବୃତାସନସ୍ଥ   କଟାକ୍ଷ-ଗୃଢ଼ଭ୍ରୂ
ହୋଇଥିଲି ଯେଣୁ   ପ୍ରେମ ତାଣ୍ଡବୁର ।
ଆଜ୍ଞ୍ରାନ ଶତ୍ରୁ   ସେହି ସଙ୍କଳ୍ପିନ
"ହରେ ଏକ" ଏଣ୍ଡି   ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରଦର୍ଶନ,
ନାଚିଥିଲେ ସେହ୍ନ   ହରିନାମ ଗାଇ
କାହିଁ ସେ ପ୍ରେମୀ, ସେ   ପ୍ରେମ ଆଜ କାହିଁ ?

(୧) ସୋର—ସ୍ମରଣ ରେଖା । (୨) ଏହି ମନ୍ଦିର 'ଦେବଦର୍ଶ'ର ପ୍ରତିମ ଭକ୍ତରେ ବାଟେଳ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । (୩) ତା ୨୭।୩।୧୯୩୧ ଇତ୍ୟାଦିର ଘଟଣାବିବରଣୀ ।

ଯେଉଁ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେ   ଗୌରାଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ
ଧୂସରିତ ଥିଲ   ମାଟି ସେଦିଥିଲ ।
ଯେ କୀର୍ତ୍ତନେ ଆଜ   ପାଞ୍ଚପୁଣ୍ଣ ଯାଗ
ନ ପିଇଲେ କାହିଁ   ଭକ୍ତଙ୍କ ସରାଗ ?
ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେ ଯେଉଁ   ତୁଳସୀ ପତର
ଥିଲ ନିମନ୍ତ୍ରଣ-   ଚିହ୍ନ ଭକତର,
ତା ବଦଳେ ଆଜ   ବିଂଶ ତ୍ରିଂଶ ଟଙ୍କା
ଟୀକା ନ ଛୁଇଲେ   ଭକ୍ତ ମୁହଁ ବଙ୍କା ।
ମଣ୍ଡଳୀରେ ଭକ୍ତ   ନବଦ୍ୱୀପୁ ଲୁଢ଼ା
ଖଞ୍ଜା ଲଗେ ଆଗେ   ଗଞ୍ଜା ପାନ ବିଡ଼ା ।
ସୁରଙ୍ଗି, ପାହାର   ନାହିଁ ଧର୍ମଲଜ୍ଜା
ଏହି ଦେଖ କୀର୍ତ୍ତନେ   ନବ୍ୟ ଭକ୍ତ ମଜା ।

ଗୁଡ଼ବାଟ ଠାରୁ   ଗୁଳବାଟ ଯାଏ
ଦୋକାନ ପସରା   ବସି ଶୋଭାପାଏ ।
ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ   ଗର୍ଜୁଛି ବଜାର
ଆସିଛନ୍ତି ଲୋକ   ହଜାର ହଜାର ।
ଚଉଦ ବନ୍ଧୁନି-   ବଣ୍ଡ ଲଗି ତାରେ
ରଞ୍ଜିଦେଲ ସ୍ଥଳ   ରଙ୍ଗିମା ପ୍ରଭାରେ ।
(୧) ବାତ୍ୟବଣ ଦୋଳ-   ପତ୍ରି କାରଣେ
ଶୋଭିଲେ ଦୋକାନ   ପସରା ସମୀପ ।
ଥରେ ଥରେ ଜନ   ଚଦର ଲୁଧିଆ
ଦର୍ଶକଙ୍କୁ କରି-   ଦିଏ ସ୍ୱଲଦଆ ।
ଘୁଷଇ ବଶିଷ୍ଟ   ଯାନସ୍ଥ ଦାଣ୍ଡୁଡ଼ି
ତାରକିତ ନଭେ   ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କରେ ଉଡ଼ି ।
ତାଲିଦସ ବାଜି   ସନ ସନ ଶବଦ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ଉଲ୍କା ସମ   ଉଠେ ବସ୍ତୁ ଛେଦ ।

(୧) ଦୋଳଯାତ୍ରି—ସେନ୍ଦ୍ରୋନାଦ୍ରସ ଲୁଇଟ୍ ।

ସ୍ମୃତି ବିକିରଣ   କରେ ଅଗ୍ନି-ଦୃଶ୍ୟ
ହୃଦୟ ଶିଳ୍ପୀ ସୃଷ୍ଟି   ଦୃଶ୍ୟର ଅଦୃଶ୍ୟ ।
କେତେ କୌଣ କରି   ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ଛଳ
(୧) ଭୁବନମୋହ ହସ୍ତ-   ଦୀପିକାର ଜଳ ।

(୨) କାନ୍ତ-ବୃଷ୍ଟ ଚେଲ   ସୁରସ୍ୟପ୍ରଦୀପକ
କରନ୍ତି ପାଦପ   ଡାଳେ ଝକଝକ ।
(୩) ଦାଳୁଭ୍ରତଡ଼ିତ   ଲଜ୍ଜି ସୁଧାକର
ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଜଗତ   ଦୃଶେ ସୁଧା-ଲହର ।

ଦେବଦାରୁ ବନସ୍ତ   ହସ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତି
(୪) ଫୁଲକଳି ଲବଣ୍ୟ   ଚେଉଟେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତି ।
(୫) ଭୃଙ୍ଗା ଭଙ୍ଗରର   ରଙ୍ଗ ଦାବାନଳ
କଣ୍ଠିଦେଲି ବନ   ଗଗନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।

ଆଲୋକ ଉଦ୍ଧ୍ରିଣୀ   ଖେଳିଲି ଆଲୋକ
ସତେ କି ସ୍ୱାଜନ୍ତି   ଆଲୋକର ଲୋକ ।
ନେଇଲିଣି ପ୍ରକୃତି   ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ଅପସରା
ଅଥବା ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟର   ଆଲୋକ-ସାଗର ।

କି ଧବଳେଶ୍ୱର   ଦୃଷ୍ଟିକୁ ତରଣି
ଅର୍ଚ୍ଚନା ଜ୍ୟୋତିଧରଣୀ   ଦାସ୍ୟଦାୟିନୀ
ଅମରାବତୀକ   ଚେତନା ଦେବଦେବୀ
ଶୋଭା କଳ୍ପନା   ଆଲୋକ-ବିଭବେ ।

(୬) ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲଙ୍କ   ସୁଦୀର୍ଘ ଶ୍ରୀକି
ଆଲୋକ ସ୍ଥାପରେ   ଦେବଦେବୀ ବର୍ଣ୍ଣି,
କନ୍ଦୁରିଞ୍ଜ କଳା   ଦାନ-ସୁକୀର୍ତ୍ତିର
ଛିଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ   ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ ।

(୧) ଭୁବନମୋହିନୀ—ଟର୍ଚ୍ଚଲାଇଟ୍ । (୨) ବୃକ୍ଷ ପ୍ରଦୀପକ—କୁଳୁକୁଳିଆ । (୩) ଦାଳୁଭିଳି—ସୁବାସିତ ପର୍ବତବିଶେଷ । (୪) ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତି—ବିଶେଷ ପୁଷ୍ପ । (୫) ସୁବାସଯୁକ୍ତ ପର୍ବତବିଶେଷ । ଏହା ଭଦ୍ରାଦ୍ରିର ଦକ୍ଷିଣ ପଟରେ ଅବସ୍ଥିତ । (୬) ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ—ଜମିଦାର ସାହେବ (ବୋଡ଼ାସମ୍ବର) ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ସିଂହ ।

ଲଭିଲା ସଙ୍ଗୀତ ନାଟ୍ୟ-ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ
ଅଭିମାନଭରେ ନୃତ୍ୟ-ବାଦ୍ୟ-ଗାନେ ।
ଢୋଲକ ମର୍ଦ୍ଦଳ କରତାଳି କାଣୀ
(୧) କଳସ୍ୱନ ଶ୍ରୋତା- ମନ ନେଲେ କିଣି ।

କଏ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କଏ ହନୁମାନ
(୨) କେ ବା ଦଶକଣ୍ଠ କେତେ ସତ୍ତ୍ୱବାନ,
କଏ ମନ୍ଦୋଦରୀ କଏ ବଇଦେହୀ
କଏ ବା ସାବିତ୍ରୀ ପ୍ରତିରୂପ ନେଇ;

ଅଭିନେତ୍ରୀଗଣ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ମଧ୍ୟେ
ଭାଷା ଭୁରୁ ଭଙ୍ଗୀ ରଚି ଗଦ୍ୟେ ପଦ୍ୟେ,
ଦେଖାନ୍ତି କୃତିତ୍ୱ ଯୋଗ୍ୟତାନୁସାର
ପୁଣି ପାଉଥାଏ ପ୍ରତିଯୋଗୀ ଭାବ ।

ଏହିପରି ସିନା ଭବ-ରଙ୍ଗମଞ୍ଚେ
କ୍ୱଚିତ ଅନେକେ ଅସାର ପ୍ରପଞ୍ଚେ ।
ଅହଂକାର-ନେଶେ ଆତ୍ମ-ସମୁନ୍ନତା
ଦେଖାନ୍ତି କେ' ଏଠି ସାମ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ।

ଅଟ୍ଟାଳିକନଆଁ ଉଚ୍ଚପଦ ପାଇ
ପ୍ରଚାରିତ କେ ହୁଏ ଦୁନିଆଁ କମାଇ ।
କେ ମଣେ ନିଜକୁ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର
ନଜେ ଦର୍ଶିକରି ତା ରାଜ୍ୟ ଦେଶର ।

ସାଧନ ଶୋଧନ ନମାନେ ଯା' ବାଟ
ସାଜନ୍ତି ସେ ଆଜି ସାହିତ୍ୟସମ୍ରାଟ ।
କବିପଦେ ଜଣି ନ ପାରେ ଯା' ମୁଣ୍ଡ
"କବିଭୂଷଣ ମୁଁ" ବୋଲୁଛି ତା ତୁଣ୍ଡ ।
କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ଯେତୁ ଅଜଗରେ ଗଣା
ବାକ୍ୟେ ଦେଖାନ୍ତି ସେ ନାଗରାଜ ଫଣା ।

(୧) କଳସ୍ୱନ—ସ୍ୱାଗମନସ୍ୱନ । (୨) ଦଶକଣ୍ଠ—ଲଙ୍କାଧିପତି ରାବଣ, ମିଥ୍ୟାବାଦୀ
ସତ୍ୟବାନ—ରାଜା ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କର ପୁତ୍ର, ସାବିତ୍ରୀପତି, ସାଧୁ ।

ମୁରଳି, ଏ ଭକ୍ତ- ମନ୍ଦିର ସେ ସ୍ୱାମୀ
ସର୍ବଦର୍ଶୀ ସେ ତ ସର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ।
ସେ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଲୀଳା ରଙ୍ଗାଳୟେ,
ନଶ୍ୱର କର୍ମୀ କେତେ କୃତ୍ରିମାଭିନୟେ ?

ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବର ଗ୍ଲାନିକି ସହାନ୍ତି ସହର୍ଷେ
ଦେଖି ଦେଖି ହୋଇ ଚଳ ଜନାକର୍ଷେ ।
ଲୋକାରଣ୍ୟ ବାଛି ଦେଲୁ ନାହିଁ ଟେକ
କେ' କାହା ଉପରେ ଚଢ଼ୁଛନ୍ତି ଡାଳ ।
କେ' ଧାଇଁ ଆସଇ ତ୍ରିଶୂ-ଧଙ୍କ ଦୃଶ୍ୟ
କେ' କାହାର ପାଦ ଦେଉଅଛି ମାଡ଼ି ।
ଘନ-ଜନତାରେ କେ ବା ହୁଣ୍ଡିଚଳି
ନଟାଗ୍ରଣୀ ଶୁଣିତ ବୋଲେ "ମଲି ମଲି" ।
ବଡ଼ିଲ ବଦଳ ଡେକ ବା ଛଟି ନାସ୍ୱଦଲେ
ଗ୍ଲଲନାରେ ବୋଲେ "ଟେଲ୍ ଛନ୍ତି ଧରେ" ।
କେନେତ ଦ୍ରାକେନ କେତେ ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଲମ୍ପଟତା
ଚଳାଇ ଦେଲୁ ସେ ହସନ୍ତି ଜନତା ।
ଦ୍ୱାଦ୍ଧଣ ଭୃଷ୍ଟାଳ ସମସ୍ତେ ସମାନ
ଗୁଣ୍ଡିଚେଲଇ ନାହିଁ ଜାତି-ଅଭିମାନ ?
ଉଦ୍ଧିନାହିଁ କିଛୁ- ଧାଡ଼ି ଅସୁବିଧା,
ଦେଖି କାଳ ଲାଗି ତଳେ ବଙ୍କା ସିଧା ।
ସ୍ଥାନ ଲଭି କେତେ ନାଟ୍ୟାରମ୍ଭୁ ଆସି
ଏଣୁ ତେଣିକି କେ ନ ପାରନ୍ତି ପଶି ।
ନିଦାଘ ଗରମେ ଦେହେ ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ
ନାଟ୍ୟ-ମାଧୁରିକୁ ମଗ୍ନିଲେଣି ଭକ୍ତ ।
ମଣ୍ଡଳୀରୁ ଦେଖେ କେତେ ବାହାରିଆ
ଶିରଶ୍ରୀକେ ଦେଖନ୍ତି ହୋଇ ଠିଆ ଠିଆ ।
କଣ୍ଠାଗ୍ରୀବ ଟିଣୁ ସଙ୍ଗେ ଥିଲା ଧାର
ଜନତା ସମ୍ଭାବ ମନେ ଥିବ ତାର ।

କମଳ ବନର ବକଦଳ ପରି
ଭସ୍ମ କଳେବର ଧବଳିତ କରି,
ବସିଛନ୍ତି ଗଞ୍ଜା- ନିଶା-ଯୋଗଧ୍ୟାନେ
ବାବାଜୀଏ ଚେ'ଝା ଧୂନି-ସନ୍ନିଧାନେ ।

ମୃଦୁ ମନୋହର ସୁମଧୁର ଗାନ-
ମକରନ୍ଦ ସୁଧା କରିବାକୁ ପାନ
ଭ୍ରମର ପରାଏ ଦର୍ଶକ ସକଳ
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ-କମଳ ।

ସେ ଦିଗକୁ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଚିତ୍ତ
ଅକାରଣେ କିଁପା ହେବ ପ୍ରଧାବିତ ?
ଯେତେ ମଧୁରତା ଥିଲେହେଁ ଗୀତରେ
ପଶିବ କି ତାହା ପେଟର ଭିତରେ ?

ଚିଲମ ଧୂଆଁ ତ ଭିତରେ ବାହାରେ
ବ୍ୟାପିଯାଇ ପୁଣି ମୁଖରୁ ବାହାରେ ।
ଦେଖି ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ- ବୋଲା! ଅଭଗନ
କାରଣ ଅନ୍ୱେଷି ଭାବିଲା ମୋ ମନ ।

ସେ ସମୟେ ଜୀବ ଦେହଜ ସଂସାର
ମାଟିପିଣ୍ଡ ଛୋଡ଼ି ହେବ ଯେବେ ପାର ।
ତେଣୁ ସେ ତତ୍ତ୍ୱର ଗୂଢ଼ ପଣତସ୍ତୁ
ଦିଅନ୍ତି କି ଏଣ୍ଟ ବାବାଜିମନସୁ ?

କିବା ତା' ଟିମୂଡ଼ି- ମଶା-ମକ୍ଷିକାର
ଉପଦ୍ରବୁ ଆତ୍ମ- ରକ୍ଷା-ପ୍ରତିକାର ?
କି ଦିନ କି ରାତି, କି ଖରା ବରଷା
ଖୋଲାସ୍ଥାନେ ତେଣୁ ବାବାଜୀଙ୍କ ବସା ।

ସାରିଲା ଉତ୍ସବ- ଆସୁ ନତମ ନିଶା
ଘାରିଲା ନୟନ ନିଦ୍ରାଳସ୍ୟ-ନିଶା ।
ନାଟ୍ୟ ଦର୍ଶନରୁ ନେଇ ଅବସର
ଫେରିବାକୁ ଲୋକେ ହେଲେ ତରତର ।

ଗୋଷ୍ଠିପୁଞ୍ଜ ଚଳୁ- ଯାଉଛ ଗୋଠି ଗୋଠି
ଧୂଳିଉଡ଼ିଲେ ନଭ ଆବିରାକ୍ତ ହୋଇ ।
ପଣ୍ୟପଥ ପଣ୍ୟ- ଶାଳା ବଜାରେ
ପୁଲକ ଚଳନ- ଦ୍ରଟେନ ପ୍ରସ୍ତର ।
ଯହିଁ ଅନାଇଲେ ନନ୍ଦିତ ନନ୍ଦିତା
ଗନ୍ଧବନ୍ତ ମୁଖେ ଏଡ଼େ ଭଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରା ।
ଶୁଭ୍ର ଅଞ୍ଚଳାର୍ଦ୍ଧ ନାରୀନାୟିକାଗଣେ
ଲୁଟିଗଲେ ସେଥା କାନନୀ ହୁରଣେ ।
କେଜାଣି ଦେଖାଦେଲ ଜଣ ଦେଶୀ କାହିଁ
“କେ’ କେ’ ରେ” ବୋଲିଣ ଘୁରିଲ ଚିଠାଇ ।
ଶର୍ଯ୍ୟବେଶରେ କାହିଁ ସେ ସୁନ୍ଦର
ମୁଁ ମଧ ଦେଖିଲୁ ହେଉଁଠି ହେଉନି ।
ସେସମ୍ବୁ ଭତ୍ତ୍ୟ ଦେବଦେଶୀ ନାଟ୍ୟ
କଷ୍ଟ-ଦର୍ଶିଶ୍ରୁ- ସ୍ତବ, ନୂତନ ପାଠ୍ୟ ।

(୧) କାନନ-କମଳା- ବଦନ କଳିରୁତ
ଭୁଲିଲି ମଣ୍ଡୁରେ ଆସିଲା ପ୍ରଭାତ ।
ଶଙ୍ଖାଥିଲେ କମ୍ବୁ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ସ୍ୱନେ
ଜାଗରିତ କଲି ଚେତେଇ ସୃଷ୍ଟି ଜନେ ।
ଭକ୍ତପୀଢ଼ ବନ୍ଧ ମନ୍ଦିର ତାଡ଼ନା
ଲଭି ଚଳାଣିଲି ଡାଡ଼ନା’ ଭାଡ଼ନା’ ।
ଉଡ଼ଙ୍କବାଜ ଭୃଙ୍ଗ ଦେଉଳ ପତାକା
ଥାବରିଲେ ପୁଷ୍ପ କାନନ ମଲ୍ଲିକା ।
ଶୁଭିଲା ଦାଣ୍ଡୁଟି ଡିଡ଼ି-ଙ୍କ ବନ
କୁସୁମ-କୁଞ୍ଜରେ ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନ ।

---

(୧) କାନନ କମଳା—ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଉତ୍ତ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଏକସ୍ଥଳୀର ଗଛ ଅତ ଘଞ୍ଚ ଭାବରେ ଲାଗିଅଛି । ତାହାକୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ‘ବାଡ଼ କମଳା’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ବନ—କୁଞ୍ଜ, ଅରଣ୍ୟ । କଳିରୁତ—କୋକିଳ । କମ୍ବୁ—ଶଙ୍ଖ । ପଣ୍ୟପଥ—ବଜାରଗଳି । ପଣ୍ୟଶାଳା—ଦୋକାନ ।

ଭଡ଼ା ଖାଇଲଣି ମୟୂର ମୟୂରୀ
ଭଡ଼ା ସନ୍ନିକଟେ ଆସନ୍ତି ଉଡ଼ୁରି ।
ଧନାଗମ ଦେଖି ଯେତେକ ଚପାଶି
ସତର୍କ ରହିଲେ ପକ୍ଷ ପ୍ରସାରି ।

ଚାଳେଶ ନେଇ ଠିଆ ହେଲେ ଅନୁକ୍ଷଣ
ପଛୁରେ ଦୋକାନୀ କହି ନେବ କ'ଣ ?
ଜା' ମନୋଭାବ ସେ ବୁଝିପାରିବ କି
ନେପାଳେ ତା' ବେଟେ ସକଳେ ଗଡ଼କି ।

ଅଜ ଜନପଦ ଉତ୍କର୍ଷ ବସ୍ତ୍ରକ
କରି ଦେଇ ଡାଙ୍କୁ ଗ୍ରାହକଙ୍କ ମନ ।
ଲଟିକି ଗହଳ- ଗଦେଦ କଣା ଶିକା
ଚଣା ଭୁଜା ଚୁଡ଼ା ଭୁଟ୍ଟା ଖାକରା ।

ଟେଣ୍ଡା ରସଗୋଲା ରଖାଇ ଆଦର
କରି କେ' ବୁଝାଏ ସେହି-ଚାଆ-ଦର ।
ସିଗାରେଟ ବିଡ଼ି ଖାକି ଉଡ଼ା ପାନ
ଲଗିଛି ବାବୁଙ୍କ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ।

ଟିଣ ପିପିଟିଏ କାଶିଦେବା ଲାଗି
ମା' ପିଣ୍ଡରେ ବେଶ୍ଚି ଶିଶୁ ଅନ୍ନ ଲାଗି ।
ଧ' ଆଗଡ଼ କଲା ଶିଶୁ ମୃଦୁସ୍ୱରେ
ରବର ପିତୁଲା କିଣୁନ୍ତି କେ କରେ ।

ସାବୁନ ଖଣ୍ଡେ କେ' ଦେଇ ବାହା କରେ
ମୂଲ ନେବାକୁ ସେ' ନାହିଁ ନାହିଁ କରେ ।
କେ ବା କିଣି ଆଣି କଦଳୀ ମିଠାଇ
ନା ପରିବେ ବେକେ ଦେଉଛି ଖେଳାଇ ।

ଏହି ଭାବେ ସ୍ନେହ- ପ୍ରେମ-ନିଦର୍ଶନ-
ପ୍ରଦାନେ ଲଗିଛି ବନ୍ଧାନୁ ଦର୍ଶନ ।

ଛିଟେଇନ୍ତୁ ନୀଳିଙ୍କି ଅଟଣ୍ଡପଜାର
ସକାଶେ ଫିଟିଲା ଦାତବ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର ।

ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଣିଲେ   ଗାର୍ଲୀ ଗାର୍ଲୀ ଲୋକେ
ଥିଲେ ବନ୍ଧୁ, ମାତ୍ର   ଲାଗିଗଲେ ଶୋକେ ।
(୧) ବନମାଳୀ ଠାକୁ   ବଦେଇ ଡୁବିଆର
ବାନ୍ଧୁ ଦେଉଥିଲେ   ନାମ କାମଗ୍ରର ।
(୨) ଆଗତ ଅତଥି   ସାଖ୍ୟା ଭୁଷ୍ଟି ଖାଡ଼ି
ବାଣ୍ଟିଥିଲେ ଗାଲି   ପାତୁଲିକି ଖାଁଡ଼ି ।
(୩) ମାପି ମାପି ଢ଼ାଲି   ଭୁଜଲ ଭକାସି
ଦେଉଥିଲେ ଦେଖି   ଅତଥି ଉଲାସି ।
(୪) ଶୁକର ସାମ୍ନାର୍ଯ୍ୟ   ନ ନେଇ ଉଦର
ଦେଉଥିଲେ ଖଲି   ଚକଳି ଭିତର ।
(୫) କେଁ ଖାଇଛି କଏ   ଛାଡ଼ିବାକୁଁ ଦୃଷ୍ଟି
ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଧରେ   ଦେଉଥିଲେ ଦୃଷ୍ଟି ।
(୬) ଲଏଖନଙ୍କର   ଖାଲି ଲେଖା ଧାମ
ଖରଚ ହିସାବ   ଅତିଥିଙ୍କ ନାମ ।
କବା ଦୁଃଖୀ ସୁଖୀ   କ ମୂର୍ଖ ପଣ୍ଡିତ
ଏ କାର୍ଯ୍ୟେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ   ମନ ଆନନ୍ଦିତ ।
ଶାସ୍ତ୍ର ଗୁଡ ଦେଶ-   ଶିକ୍ଷା କରି କରି
ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଶକ୍ତି-   ଚକ୍ଷୁ ଦେଲା ଦେଇ,
ଭେଟେକ ବାଦାଶି   ଜନାଇଣି ଭୁଲ
ଜଗିଛନ୍ତି ଆସି   ଫଳ ଫୁଲ ଫୁଲ ।

---

(୧) ବନମାଳୀ—କୋଡ଼ାଦମ୍ବର ଜମିଦାରଙ୍କରେ ଥିବା 'ଗମ୍ଭୀରକୁ' ଗ୍ରାମର ସୈନିକିଆ । ବଦେଇ—ଭଲ (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ।

(୨) ଖାଡ଼ି ପାଣିଶାହ—ଟେଲ୍ଲାମୁଣ୍ଡା ଆଦି ଗୋଦାମାଳ ନାହାର ମୋହରର । ପାତୁଲି—ଛୋଟ ଆଟିକା (ଗୋଡ଼ୁ ଶବଦ) । ଖାଁଡ଼ି—ଖଣ୍ଡିକା ଶବଦ ।

(୩) ଭକାସି ନାୟକ—ଟାଙ୍କଲୋଟ ପ୍ରଗଣାର ଦଫାଦାର । (୪) ଚକଧର ଖାଣ୍ଡେ—ସିଙ୍ଗେଲ୍‌ପଲ୍ଲୀର ଗମାସ୍ତା । ଖଲି—ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଭୋଜନ ପାତ୍ର । ଚକଳି—ପତ୍ରଟୋଲି (ଗଞ୍ଜାମୀ ଶବଦ) । (୫) ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନାୟକ—କୁଆପଡ଼ା ପ୍ରଗଣାର ଦଫାଦାର । (୬) ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପାତ୍ରୀ—ଗୋରଣ୍ଡା ପ୍ରଗଣାର ଦଫାଦାର ।

ଥୋକେ ଥାଇ ଧର୍ମ- ଭଣ୍ଡାରର ପାଖେ
ସ୍ୱର୍ଗ ଶସ୍ତ୍ର ଆଣି ନିୟୋଜିଣ କାଖେ ।
ଶୁଣ୍ଡ୍ରୁଳ ବଦନେ ଗାଢ଼ରକ୍ତ ଗନ୍ଧ-
ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରେ ଲୁଲ ଗୁଡେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦାମ ।

ମଦର ସନ୍ତୁଷ ସୁବକ ସୁବନ୍ଧା
(୧) ଲୁଣ୍ଠୀଭୂତ ମଣ୍ଡି ପଟଳ ପ୍ରସ୍ତ ।
ଶୋଭାମ୍ବୁରଥ ଏକ ସୁବା ନେଷାନନ୍ଦ
ସମ୍ବୃତ ନଦାର ଆଜଣା ପଦ୍ମନ,

ତ୍ରିସ୍ତୁ ସନ୍ଧରର ଗୋଷ୍ଠିକ ଅନାଇ
ବୋଲେ ଦେଖୁଲନ୍ତି କି ସୁନ୍ଦର ଭାଇ !
ପଦ୍ମକୁ ଅଙ୍ଗା ଶୋଭନ୍ତି ଦେଖୁଳ
ଶମ୍ଭୁଟିରେ ଯେସନ୍ତେ କଣ୍ଠି ମଲ୍ଲୀଫୁଲ ।

କି ଅଖଣ୍ଡ-ଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥିର ଖଣ୍ଡ ଘନେ
(୨) ଫୁଟି ଚଉଅଣ୍ଟ ଘନାନ୍ତ ଗଗନେ ।
ଅଥବା ଶୈବାଳେ ଧବଳ କୁମୁଦ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତା ଲଭି ଦେଖାଉଣ୍ଟି ମୁଦ ।

ଦୋଳା ସନ୍ତରଣେ ବଳାଇ ମାନସ
(୩) ଦେବାଳୟୁ ରୂପେ ଦେବାସନ ହଂସ
ଉଡ଼ି ଆସି କିବା ଶୈଳେ ଅଣ୍ଟୁ ବସି
ସୁରଙ୍ଗୀକ ମଣି ଦୂରଙ୍କ ସରସୀ ।

ଗଙ୍ଗା ପର କିବା ସୁରଙ୍ଗୀକ ବୃକ୍ଷ
ଛଦ୍ମେ ସୀଗ୍ବତ ଆସିଅଛି ଧାଇଁ ।
(୪) ସୁରଙ୍ଗୀ ଶାଟେ ସେ ପାଲଟିଛୁ କୂଟ
ଦେଖୁଲନ୍ତି ତାର ରଜତ-ମୁକୁଟ ।

କି ଅବା ଏ ଗମ୍ ଶିବ-ଅଙ୍କାଳିକା
ସୁରଙ୍ଗୀ-ବୈଷ୍ଣବୀ- ସ୍ୱମାନନ୍ଦୀ-ଟିକା ।

(୧) ପଟେଳପଟଳ—ବାଂଶ ଖୁଲଦ୍ୱାର ନିର୍ମିତ ପଥ । (୨) ଘନାନ୍ତ—ଶରତ୍କାଳ ।
(୩) ଦେବାସନ—ବ୍ରହ୍ମା । (୪) କୂଟ—ପର୍ବତ ।

ନା' ନା' ଏ ସୁରଙ୍ଗୀ ରସବନ୍ତ ଯୋଷା
ଖାଗଲଣି ତାର ଚଇଲଙ୍ଗି ଖୋଷା ।
ଖୋଷା ମଧ୍ୟେ ପୁଞ୍ଜି ଦଶେ ଯା' ମନ୍ତ୍ରକ
ଚଇଁରମୁଣ୍ଡି ସେ ନୁହଇ ଦେଉଳ ।
(୧) ତେଣୁ ସୁରଙ୍ଗୀର ଶୋଭା-ଯୌବନ-ରଦି
ରସିକ ହୃଦୟ ନଏ ଆକର୍ଷି ।
(୨) ଏତଡ଼ି ସୁନ୍ଦର ଏ ଦସ୍ତ-ଆଣା ହେବ
କେ ଜାଣି ଥିଲା ସେ ? ଦଶମ୍ବା ସାହେବ—
କଲେଣି ଦିନା କେତେ କେତେ ଟଙ୍କା ଯାଉ
ଟଙ୍କାରେ କି କରି ନଥାନ୍ତ ସୁଧାସ୍ତ ?
ମାଡ଼ିଲା ସେ ଦିନୁ ଏ ଦେଶର ସୀମା
ଅନନ୍ତ ଟଙ୍କାର ଅନନ୍ତ ମହିମା,
ବଢ଼ିଲା ସେ ଦିନୁ ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ
ନ ପାଇଲେ ଲୋକେ ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ।
ଧର୍ମବତୀରଙ୍କ ଯୁଗ-ଧର୍ମାଳୟ
ଖୋଲୁଅଛି ସଦା ଟଙ୍କା ନାମେ ଜୟ ।
ଦୁଃଖ ଜଣାଇଲେ ନ ଦେଖାଇ ଟଙ୍କା
ଟଙ୍କାଧୀନ-ଧର୍ମ ମୁହିଁ କରେ ବଙ୍କା ।
ଭୂମି ଦେଖ ନାନା ତୀର୍ଥ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳ
ଟଙ୍କା ନେଲେ ଶାସ୍ତ୍ର ସୁଚିତ୍ରିତଫଳ
ଯାହୁ ବାଇଗଣୀ ଘର ପୁଣ୍ୟ ମୁକ୍ତି
ଶିଖନ୍ତୁ ବକଲଣି ବାଡ଼ି ତର୍କ ଯୁକ୍ତି ।
ମୁଣି ମୁଣି ଟଙ୍କା ଫୁଟି ଫୁଟି ଆଜ
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ନିର୍ଦୟ ନାସ୍ତିକର ସମାଜ—
କାନ୍ଥିଲା କନ୍ୟାକୁ କାଳ ବୃଦ୍ଧ କରେ
ସୁଖୁଅଛି ଦିନା ଘୋର ନରକରେ ।
ଆଜି ସେ ସ୍ୱଦେଶ- ହିତ ଅଭିଳାଷୀ
ଟଙ୍କା ଇଙ୍ଗିତରେ ସେ କାଳି ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ।

(୧) ରଦି—ସମୃଦ୍ଧି (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) । (୨) ଦସ୍ତ-ଅଣା—ଚିରସ୍ଥାୟୀର ଦଶ ।

(୧) ଗୋଟିଏ ଟଙ୍କାରେ କୋଟିଏ ପ୍ରାଣୀର
ଭକ୍ତି କିଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କେତେ ବାର ।
ଟଙ୍କା ହେତେ ଆଜି ବଳ ମାନମଥା
ହରାଇଛି ଦେଶ ଆତ୍ମ-ସ୍ୱଜନତା ।
ଟଙ୍କା ମନ୍ତ୍ରମାରେ ମୃତ ବ' ପ୍ରଚାରୀ
ଧାର୍ମିକର ବୃତ୍ତି ଶ୍ରିଙ୍କେ ଆଜ ପାପୀ ।
ସର୍ପ ମୁଣ୍ଡେ କରେ ମଣ୍ଡୂକ ନର୍ତ୍ତନ
ବ୍ୟାଘ୍ର କଣ୍ଠେ କରେ ମୂଷିକ କର୍ତ୍ତନ ।
ଉତ୍ତରିଲ ଜଣେ ତୋ କଥାଟି ସତ
ମାତ୍ର ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଛି ଭିନ୍ନ ମତ ।
*"ସ୍ୱପ୍ନରେ ତୃପ୍ତିର ଅବସାଦ ନାହିଁ
ଯେତେ ଦେଖୁଥିଲେ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଇ ।"
(୨) ଲେଖିଛନ୍ତି ଯାହା ରାୟ କବିବର
ଲୁପ୍ତ ଅଛି ତହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ଗଭୀର ।
ନିସର୍ଗ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ- ଉପଭୋଗୀ ନର
ଶୀତ ଅଟେ ଶୋଭା- ପ୍ରୀତ ନନ୍ଦନର ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଯୋଗ
କରି ଲଭନ୍ତି ନବ ନବ ଉପଭୋଗ ।
ଲଙ୍ଘନ୍ତି ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତରଙ୍ଗେ
ଭସି ଭସି ସ୍ୱପ୍ନ- ଆତ୍ମା ନବରଙ୍ଗେ ।
ଯାଉ ସଂସାରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମାଧୁରୀ
ନିଜ ନୟନାରେ ରହିଥାନ୍ତା ପୂରି ।
ନୋହିଲେ କି ଶିଶୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲଳପୀ
ମାତାକୁ ମାଗନ୍ତା ସରଗର ଶଶୀ ?

(୧) ମିଲ୍ଟନ ପାଣୀ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ । (୨) ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ଚିଲିକା' କାବ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ ପଦବିଶେଷ: "ସ୍ୱପ୍ନରେ ତୃପ୍ତିର ଅବସାଦ ନାହିଁ, ଯେତେ ଦେଖୁଥିଲେ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଇ ।"

* କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଯନ୍ନବତାମୁପୈତି,
ତଦେବ ରୂପଂ ରମଣୀୟତାୟାଃ । (ମାଘ)

ସେଣ୍ଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆମ୍ଭ   ଜମିଦାରଙ୍କର
ଦେବଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କଣ୍ଠ-   ଅଛି ଶୋଭାକର ।

ବାଳାଟିଏ ପୁଣି   ଦେଲା ପ୍ରତବାଣୀ!
ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ଏଥା   ପାରନାହିଁ ଜାଣି ।
(୧) ପୁଣ୍ୟଶୀଳା ଚଣ୍ଡ-   ପ୍ରାଣା ଶିବମଣି
ମହାଦେବଙ୍କର   ଈଶ୍ୱର ଭକତି-
ନିଦର୍ଶନ ଯିନା   ଏହି ଦେବାଳୟ
ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ସମ   ସାଧ୍ୱୀ ହୃଦୟ ।
ଅରେ ଜମିଦାର   ସାଟନ୍ଦବ ଟିଂକ୍ରତ
ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ   ନବାଣନ୍ଦନ୍ଦିତ ।
ତା ଦେଖି ମ୍ରିମଣ   ଶିରମଣି ରାଣୀ
ଦନର ମସ୍ତକେ   ହୋଇ ମୁକ୍ତପାଣି,
କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳା   ଭକ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱରେ
ଦୁଃଖଭାଗୀ ହର,   ମମ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରର
ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାଧନେ   କର ଦର୍ଶିଜିଶ
ଶୀତଳଦୃଷ୍ଟିରେ   ତୁମକୁ ପୂଜିବ ।
ହର କୃପାବଳେ   ଦୁଃଖ ହେଲା ଦୂର
ଲଭିଲେ ଆରୋଗ୍ୟ   ଲାଲ୍ ବାହାଦୁର ।
ଅଳ୍ପ ବଚନ ସଖୀ-   କଳ୍ପନା-ବିଳାସ
ଦେବଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ କଲା   ନବ ଉପିକାଧ ।
ସଖୀଟିଏ ବୋଇଲେ   ଏତ କ ମୋ ସନ୍ଥ ?
କେଉଁ ଜାଣିଲୁ   କିଏ ଥିଲା କହ ?
ହେନ୍ତ ବୋଇଲେ ମୋତେ   ମନ୍ଦିରେ ପଣ୍ଡିତେ
ଇଜାଘର କଥା   ଜାଣିଲୁ କେମନ୍ତେ ?
ତା' ଶୁଣି ପ୍ରଥମା   ଦେଲା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର
କେଉଁ କଥା ମୋତେ   ଅଛି ଅଗୋଚର ?

(୧) ଶ୍ରୀମତୀ—ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ଜମୀଦାର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଲାଲ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ବରିହା ବାହାଦୁରଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ; ବଡ଼ରାଣୀ ।

ଏ ଦେଉଳେ ଅଛି   ଯେବଣ ବାବାଙ୍କ
ତାଙ୍କୁ ଏଥର ମୁଁ   କହୁନ୍ତି କି ସାଜ ?
ଏପରି ଅଛନ୍ତି-   କଳ୍ପନା କରାଇ
ଦେବଦାରୁ ଏବେ   ଚଳିଲ ସବୁ ନାଗ୍ର ।

ଚେତନୀ ଦେବଦାରୁ-   ପାର୍ଶ୍ୱ-ଗଣ୍ଡେ ଜନ
କଳ୍ପିତା ସ୍ପର୍ଶେ   ସ୍ନାନାନ୍ତ ତର୍ପଣ ।
ଥୋକେ ପଶିଥାଇ   ବାଟଗଳ-ଗର୍ତ୍ତରେ
ଅଳ୍ପ ଦୂର ଦୂରୁ   ଆସନ୍ତି ଭକ୍ତରେ ।
ମତ୍ସ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନେ   ଡତୋଽଧିକ ନର
ମଣ୍ଡିତ ତନ୍ତ୍ର ଦେହ-   ମଧ୍ୟସ୍ଥ ତ୍ରସ୍ତର ।
ନାଏ କରତାଳି   ମାଛ କେ କହ୍ନାର
ଜଣ ବୋଲୁଛନ୍ତି   ବାହାର ବାହାର !
ନାସିକ୍ୟଜ ଦେଖି-   ବାକୁ ମତ୍ସ୍ୟ ମଜା
ଶାନ୍ତିଦାନ୍ତ ଜନେ   ଭୁଜାଲୁଣ୍ଠି ଖଜା ।
ଦଳଦଳ ହୋଇ   ଓଁଟେଙ୍ଗି, ଜଚେଲ୍,
କୁକୁଡ଼ି, ଗଉଡ଼-   ତୁଲ୍, ମଦ୍ଦରେଲ୍—
ଚହଲେ ସ୍ପନ୍ଦନ   ହର୍ଷ ଅନୁଭବ
ନାସ୍ତେନେଥେ ଗାଇ   ଖାଇପୁଟା ସ୍ତବ ।
କେତେକେବେଳେ ପାଖେ   ବଡ଼ ମାଛଟାଏ
(୧) ଅସି ଟାଲ ମାରି   ପଦ ବା ପଳାଏ
ଚମକ ନାସ୍ତଏ   ଗୁଣ୍ଡିଁ ପରସ୍ପରେ
ଜଣ୍ଟଥାନ୍ତି କେତେ   ମାଛ ଦେଖ ତ ରେ !
କେଉଁ ନାସ୍ତ ବୋଲେ   ଏ ମାଛଟି ପାନ
ଅଟେ ଛନ୍ତ ଗୋଡ଼   ବଳଦ ସମାନ ।
ଟଟାପାତ୍ର ବଡ଼   ଅଛନ୍ତି କଳିଁ
ମଶାଣିଆ ମୁଣ୍ଡି   କହୁଛନ୍ତି ମିଛ ।
ସମର୍ପିଲ୍ ଜଣେ—   ହେଲେ ପଡ଼ ହେବ
ସେ ମାଛ ତ’ ନେଲେ   ଚୋଡ଼ ବିକ୍କି ନେବ ।

(୧) ଟାଲ—ବୃହନ୍ମତ୍ସ୍ୟ ପଚ୍ଛଦେଶଦ୍ୱାରା ଜଳକ୍ଷେପ କଳାଂଶ ।

(୧) କେନ୍ଦୁ ବୋଇଲେ ମାନ୍ତ	ଆମ ଗାଁ କଁଟାରେ
(୨) ଗୁଡ଼ି ହେଉଲୁ ଖାଲି	ଚରନ୍ତି ଉଁଟାରେ ।
କାହାଠାରୁ ଶୁଣି	କେବଣ ସୁରଙ୍ଗ
ଆମ୍ଭ ଅଭିଜ୍ଞତା	ପ୍ରକାଶି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ
ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ	ଦେଖାଏ ପଥର
ଦେଖ ଗର୍ତ୍ତମାନେ	ଯେଉଁଠି ମଗର ।
ତାଙ୍କ ଆଗୁଁ ଆଗେ	ଦେଖିଯାଅ ଜେମା
ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଛି	ବୋଇଲି ସତରେ ମା’
ଘୋଡ଼ାକାଠ ଚଢ଼ି	ବସୁଛି ଜେମାନ୍ତ
(୩) ଯାଉ ହେଲାଣି ମୋ’	ସବୁ ଉଦ୍ୟମ ।
ଅନୁତାପି ଏକ	କୋମଳ-ବଚନ
ବୋଇଲି ମୁଁ ଯାଉଛି	କାହିଁ କଲ ମନା ?
(୪) ଆସିଥିଲେ ଦେଖି-	ଥାନ୍ତା ମୋର କଳା
ନ ଆସିବାକୁ ସେ’	କେତେ ଦୁଃଖ କଲ ?
ଜାଣିଲ କେମନେ	କହି ଏତେ କଥା
ଦେଖି ଆସିବାକୁ	ଘଟିଲ କି ବ୍ୟଥା ?
ଶୁଣି ମଝିକୁଣ୍ଡି	ଦେଲ ପ୍ରତିବାଣୀ
ଏ ଆଶିଲ ମା’ ଏ	ସୁଖ କଥା ଜାଣି ।
ବଢ଼ିଲା ଝିଅର	ଉଛୁଳା ବୟସ
ସୁବଳ କାଏ ବା	କହିଦେବ ରସ ?
ଦାନ୍ତ ଉଁଠ ଖସି	ପଡ଼ିଗଲା ମନ୍ତ୍ର
ସ୍ୱଶିବାକୁ ଯନ୍ତ୍ର	ଛନ୍ଦି ଶିଳ ଶଢ଼ ।
ସେଥିଲାଗି ତାକୁ	ଏପରି ସ୍ଥାନକୁ
ଆସିବାକୁ ଯେତେ	ନଇଲା ମନକୁ ।
ବୁଝିବେ ତ’ ରମା	କଳଙ୍କ-ଚନ୍ଦ୍ରମା
ତର୍କ-ସମର୍ଥନେ	ହୋଇ ଆଗନ୍ତୁକ
କହିଲି—ଯା ମନ	ରହିବ ଯାତରେ
ରଖିଲେ ଟେଁ ତାକୁ	ପରଦା-ଘୁଘରେ ।

(୧) କଁଟା—ବୁହୁଳ ଜଳାଶୟ । (୨) ଉଁଟା—ଉଚ୍ଚସ୍ଥଳ । (୩) ଉଦ୍ୟମ—ଶ୍ରମ ।
(୪) କଳା—କଳାବତୀନାମ୍ନୀର ହ୍ରସ୍ୱିତ ନାମ ।

ସାଧିନେବ ସେତୁ ନିଜର କାମନା
ଅଟକାଇ ପାରେ ନାହିଁ ବାଧା ମନା ।
ଟୋଣ୍ଟିଲେ ଯାହାର ମନ ନିର୍ମଳ
ସଞ୍ଚି ଥିଲେ ତାର ଇଜତ ଅଟଳ ।
(୧) ସେ କାଦୋ ମାଡ଼ିଲ୍ ସେ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବ
କାହାର କି ଗଲ୍ କେ କାହ କହିବ ?
ନ ଦେଖି ଆମକୁ କେବଣ ଭଣଜା
କେ' ବନ୍ଧୁ କିନ୍ତୁ ତ' ଦେଖିବ ତା ମଜା ।
କଳନ୍ଦକୁ ଡରି କଳାବଣ୍ଠର ମା'
ବୋଲେ କ କହୁଛି କ ବୁଝିଲୁ ରମା ?
କଥା ପଡ଼ୁନାହିଁ ପୁଣ୍ୟ ବା ପାପର
ଭଲ ସୁଯୋଗଟି ଲୁଚେ ତା ବାପର ।
ସଞ୍ଜ ହେଲେ ତାକୁ ଅନ୍ୟର ଦୁଆର
(୨) ମାଡ଼ ନ ଏଏ ସେ କ କହିବୁ ଆଉ ?
ପୁଅଠାରେ ସିନା ବାପର ଆକଟ
ଝିଅ ଲାଗି ସେ ତ' ଘରି ଛଟପଟ ।
ନୋଖିଲେ ଏପରି ଭଲବ-ଭୁଲିଁକ
ଝିଅକୁ ନଆଣି ଆପଣ୍ଡ ମୁହିଁ କ ?

ପ୍ରିୟଙ୍କ କଥା ତ ପ୍ରୀତିର ବରଷା
ଲାଗିଥିଲେ ବଣ ନଦୁଏ ସହସା ।
କଳା-ମା' କଥାରେ ଖୋଜ ଛିଦ୍ର ଖବ
ପୁଣି ଦେଇଥିବ କେ' କଣ ଜବାବ ।
(୩) ତୁ ଶୁଣିଥିବୁ ଗୋ ଉପଳ-ଉରସି,
ମୁଁ ତ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଗଲି ହସି ହସି ।

---

(୧) କାଦୋ—କାଦୁଅ (କର୍ଦ୍ଦମ ଶବ୍ଦଜ) । (୨) ଆଉ—ଅଉ, ଅନ୍ୟ । (୩) ଉପଳଉରସି—କଠିନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରସ୍ତରମୟୀ କନାଣସ୍ୟା ଦୁଃଖାନୁପାସ୍ଥୀ ପୁରହାସ୍ତିତ ପ୍ରମୁକ୍ତ ସମ୍ବୋଧନ ପଦ ।

ନିକଟ ଗ୍ରାମରୁ ଦର୍ଶକ ସକଳେ
ଅବଗାହି ବନ୍ୟା, କଦଅନ୍ୟା ଟପିଲ,
ପୁରେ ବାଦ୍ୟଭାଣ୍ଡ, ନାଟ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତରୁ
ଗୁଣ ଦୋଷେ ବାଢ଼ି ମତ ମତାନ୍ତର ।
କେହୁ ବୋଇଲେ ରାଜା ଠାଣିଟା ଅଟଳ
କେ ବୋଇଲେ ରାଣୀ ନାଟୁଆଳି ଭଲ ।
ଆନ କେହି ବୋଇଲେ ସେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଛାତି
ଦୂତ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯେବେ ନୋହିଥାନ୍ତେ ମାତ୍ର,
ନାଟ ଦେଖବେ ଧରି ଥାନ୍ତା କି ଚମକ ?
କି କହନ୍ତା ଠାଣି- ମାଣି-ଝୁମକ ?
କେହୁ ବୋଇଲେ ଅଙ୍ଗ- ଭଙ୍ଗୀ-ସଙ୍ଗୀତରୁ
ଭଲ ନ ଲାଗିଲା ଗୋଟିଟିଏ ସ୍ୱର ।
ହାରମନବାଲା ଥିଲା ଜଣେ ଖାଲି
ନୋହିଲେ ମୁଁ ମାରି ଦେଇଥାନ୍ତି ତାଳି ।
ଏହିମତେ ନାନା ଆଲୋଚନା କରି
ଲେ ସେ ଯାହା ପଥ ଅନୁସରି ।
ମୁହିଁ ମଧ୍ୟ ଏକ ମିତ୍ର ବନ୍ଧୁଙ୍କର
ଉତ୍ତମାନୁରୋଧ ମଣି ଶିରଧର,
ମାଧ୍ୟହ୍ନ ଭୋଗ ମଜନ ଅନୁଭବି,
(୧) ଆସିଲି "ମନ୍ଦୁଲ- ପାଲି"ର ଦେଖା ।
ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମ ସ୍ଥିତ ବଇଷ୍ଣବ ଘର
ମାତୁଳାଳୟ ମୋ ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ।
ତହିଁ ରହି ପଥ- ଶୋଷ ହରାଦରେ
ଶ୍ରାନ୍ତି ନିବାରିଲି ସୁରଙ୍ଗୀ ପାଦରେ ।
ଧର୍ମପୁତ୍ରେ ରଥ ଅବଚଳ ଖଣ୍ଡ
କହିଲେ ବେହୁଁ- ଦେଲକୁ ଦ୍ରୁଖଣ ।
ଅଙ୍ଗ-ଛନ୍ଦ-ପଠା ଶେଷ ଇତ୍ତୁବନ୍,
ଶେଷ ଶେଷ ବେଳ ଆସିଲି ଶୟନ ।

(୧) ମନ୍ଦୁଲପାଲି—ଏହି ଗ୍ରାମ ଜଗଦଲପୁର ଥାନାନ୍ତର୍ଗତ ନୟମନ୍ଦ ହାମ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପତ୍ତ୍ୱା—ବାଟ ।

ପଥିକ ପଥରେ — ଲାଗି ଥିଲା ବାଲି
(୧) ଝଞ୍ଜାର ପଶ୍ଚାଏ — ଲାଗିଲାଣି ଖାଲି ।
ତପ୍ତ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ — ବହିଲା ପ୍ରଖରେ
ଆକାଶ ଅନ୍ତରୁ — ନେଲେ ନାଶନରେ ।

(୨) ଝେଳକ ଗୋ ମଣ୍ଡଳ — ଆଶ୍ରିଲେ ଗୁହାଳ
(୩) ଖାଇବାକୁ ଥିର — କୁଣ୍ଡାଦି ପୁଆଳ ।
(୪) ଫେନିଳ ତୁଣ୍ଡରେ — ଘଉରିଭଙ୍ଗଣି
ନେଇ ମୁଦି କଲେ — ଚର୍ବିତଚର୍ବଣ ।
(୫) ଓଳତଳେ ଅନ୍ତ — ଓଲ୍ ସ୍ଥାନ ପାଇ
ପ୍ରସାରିଲା ଶ୍ୱାନ — ରସନା ଲମ୍ବାଇ ।
ବସିଲା କୁକ୍କୁଟ — ଖୋଳି ଓଦା ମାଟି
ପ୍ରକମ୍ପିତ କଣ୍ଠେ — ମେଲି ଅଳ୍ପ ପାଟି ।
ସ୍ଥଳଚ୍ଛିଦ୍ର ଗୁମ୍ଫି — ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତପନେ
ଗାଳଦେଲା ଗାଗ — ଘୁଟୁରୁକୁଁ-ସ୍ୱନେ ।
(୬) କେ' ବା ଆଶ୍ରି ଡ଼ବା — କାହାର ବଖରା
ମନକୁ ବୋଧିଲା — କି କରିବ ଖରା ?
(୭) ଏବା ଅଙ୍ଗୁଛ କେ — ଗୁଡ଼ି ପଦରେ ନିଦ
ସମ୍ଭୁଡ଼ିଲା ଦୁଃଖେ — ପାଣି ଘଣ୍ଟ ଗନ୍ଧ ।
କେ' ବା ବୁନଟିକା — ମାଗି ପାନ ଖାଇ
ଘରେ ଘରେ ବୁଲି — ମଉଜ ଦେଖାଇ ।
ଗାଇଲା କେ ଧୀରେ — "ମଧୁର ମଙ୍ଗଳ",
(୮) କେ ଝାଡ଼ିଲା 'ଧାଡ଼ି' — ଝଙ୍କାରିଣି ଗଳ ।
କେତେକ ଯୁବକ — ଖେଳି ରଙ୍ଗ ତାସ
ଉପଭୋଗ କଲେ — ଆମୋଦ ଉଲ୍ଲାସ ।

(୧) ଝଞ୍ଜା—ଝଡ଼ବୃଷ୍ଟି । (୨) ଗୁହାଳ—(ଗବାଳୟ ଶବଜ) ଗୋରୁ ମଣ୍ଡଳ ରହିବା ଘର । (୩) ପୁଆଳ—ପାଳ । (୪) ଫେଣିଳ—ଫୋଡ଼ । (୫) ଓଲ୍—ଓଦା । (୬) ବଖରା—କୋଠରୀ । (୭) ଅଙ୍ଗୁଛ—(ଅଙ୍ଗପ୍ରୋଞ୍ଛନ ଶବଜ) ଗାମୁଛା । (୮) ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାକ୍ଷର ଛନ୍ଦପାଠକୁ 'ଧାଡ଼ି' କହନ୍ତି ।

ଟୋକା-ଟୋକୀଙ୍କୁଁ ଶୁଣି ଛକା ଛକା
(୧) ମନେ କଲି ଭର୍ତ୍ତିଁ ଲାଗିଥିବ 'ଛକା' ।
ବାଳକ ବାଳକା ହୋଇ ଦଳଦଳ
କ୍ରୀଡ଼ା କଲେ ଆମ୍ବ-ଛାୟା-ତଳତଳ ।
ଘରଦୁଆରୁ ଓରି ଜଣାଇ ଦାଣ୍ଡରେ
(୨) ଡାକ ଦେଲା ଚଣ୍ଡ୍ରା ଚକମ୍ବ-ଭୁଣ୍ଡରେ ।
ବମୁର, ଟେମୁର, ଘୂର, ଘଣ୍ଟକାର
ପାଦରୁଁ ଉଠିଲା ହିଁକାର ହିଁକାର ।
ବନ୍ଧୁଶାଖ-ବନ୍ଧ ଶୀତଳ ପଲ୍ଲବେ
ଚମ୍ପୁ ମେଲା ଚିକ ଲୁଚିଛି ନୀରବେ ।
(୩) ମଣ୍ଡଳ ଭୁଟରଙ୍ଗ ଜଗି ଯାଏ ଯାଏ
କପୋତ କୁଁ କୁଁ-କୁଁ- ଧାରଣୀ ବଢାଏ ।
ଥରେ ଥରେ ଲଡା- ଦୁତ ଘୁଲୁ ତକ୍ତ
(୪) ଖୁବନଏ ଚମ୍ପା ଠିକ୍ କଲୁ, ଠିକ୍ କଲୁ !
କାହାକୁ କହେ ସେ କେଉଁ କୁଣ ଦେଖି
ଚମ୍ପା ମନୋଲୋଭ ନହାରିକି ଲେଖି !
ମନ୍ଦୁଗା ସୁବଚଣ ଚୌ-ଦଣ୍ଡ ଦୃଢ଼
ବାଟବାଟୁ ମନ ହେଲା ଛନ ଛନ !
ଢଙ୍କନାଛି କଣ୍ଠ- ଦେଲା ସୁଦୃଢ଼-ବାଣୀ
ନଗର ପ୍ରତିଷ୍ଠା- ସମସ୍ତ ଜାଣିଲି ।
ଜାଠରକ ଫିସ୍ଥା ଭ୍ରମଣ କ୍ଷେତ୍ରରି
ଦେବଦତ୍ତ ବିଚେ କଲି ପଡ଼ୁଁ ଚତ୍ତ ।
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବ୍ୟାପାର ନାହିଁ ଅବଶେଷ-
ଦୁଃଖ ଭୁଲେ କଲି ସେ ଗାଲେ ପ୍ରଦେଶ !
(୫) ବାରୁଣୀ ଦାଳାର ହେମନ୍ତଙ୍କ ଘରେ
(୬) ଭଗିଲେ ରସିକ- ରଚି ପ୍ରେମଭରେ ।

---

(୧) ଛକା—ସ୍ତ୍ରୀ କେଶବେଶ । (୨) ଚଣ୍ଡ୍ରା—ଗ୍ରାମ ଚୌକିଦାର ।
(୩) ଭୁଟରଙ୍ଗ—ଜଙ୍ଗଲି ଖେଞ୍ଚା । (୪) ଚମ୍ପା—ଚିପା, ବୁଲ୍‌ବୁଲ୍ ପକ୍ଷୀ ।
(୫) ବାରୁଣୀ—ପଞ୍ଚମଦର, ବେଶ୍ୟା । (୬) ରସିକ—ରସଜ୍ଞ, ଲମ୍ପଟ ।

(୧) ସନ୍ଧ୍ୟା-କାମସେନ ଅନ୍ଧାର-କବାଟ
ଫିଟାଇ ଅଟକ କରି ଦେଲା ବାଟ ।
ଦେଖି ନାରୀଗଣ- ଶୁଭ୍ର ସନ୍ଧ୍ୟାର
ଧଳଧଳ ଛବି କଲେ ଛୁଛୁକାର ।
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଧୂନ୍କୀ- ଶିଲେ ଚମକଟା
ଘୋଡ଼ି ଦେଲେ ପାପିନ୍, ତୋର ପାପଛଟା ।
ପାପ ହେବ ବୋଲି ତୋ ମୁଖ ଦର୍ଶନେ
ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି ଦେଶୁ ସାଧୁ ଭକ୍ତ ଜନେ
ପ୍ରାଚୀ ଅଭିମୁଖେ ଘାରବେ ନିଷ୍ଠରେ
ବସିଥାନ୍ତି ବୃନ୍ଦ- ଉପାସନା ଛଳେ ।
ସତ ମୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଇ ନିନ୍ଦା ଗାଳି
ମୁହଁଟା ଶୁଖାଇ ବସିଗଲୁ କାଳୀ ।

ଶାରବେଣ୍ଡେ ଛନେ ପିକ କାକ ଶୁକ
(୨) କୁନ୍ଥନ ନିଃସ୍ୱନେ ବାହାରିଲୁ ଘୂକ ।
(୩) ସତେ ଯେପ୍ରେ ଘନ ଧନଦୁଃଖିତର
ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖିତ ସେ ଅଧିକତର ।
ସମ୍ପତ୍ତେର ଦୁଃଖୀ ଖସି ଦୁଃଖଜଳେ
ଚଳିଥିଲେ ମେଁ ଜୀବନ ଧକଲେ,
ବଳାଶୀ ଦୁହରେ ନ ହେଉଥିଲ ତାହା
ନ ବାହାରେ ତାର ମୁଖୁଁ ଶୁଷ୍କ ଆହା ।
ନିଜ ଘୁଡି ଏନ୍ତି ଖବକୁ ପ୍ରକାଶି
ତାର-ମୁକ୍ତାହାର ଖଣ୍ଡ-ଶଶୀହାସୀ-
ଯାମିନୀ-କାମିନୀ ଚନ୍ଦ୍ରଚକ-ଅଙ୍ଗୀ
ଅଇଲ ବସ୍ତ୍ରାର ଜକଜକ-ଭଙ୍ଗୀ ।
ଗତ ସୀତ ପର ନାଟ୍ୟ ସ୍ୱନର୍ତ୍ତନ
ସେଥ୍ୟ ସ୍ଥାନେ କଲେ କୃତ ପ୍ରଦର୍ଶନ ।
ପ୍ରକୃତି-ନର୍ତ୍ତକୀ ଶୋଭିଥିଲା ଥକା
ସପନ ଦେଖି କି ଉଠିଲା ଚମକ ?

(୧) କାମସେନା—କୁଟ୍ଟଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ । (୨) ଘୂକ—ପେଚକ । (୩) ଧନଦୁଃଖିତ—ଚଳବାଳ ।

ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ତୁଳେସେ ବାକ୍ୟଦେବୀ ସନ୍ତି
ଚଳିଦେଲୁ ବନ- ଗିରିର ଜଡ଼ତା ।
ଜଡ଼ତା-ଜାଡ଼ିମା ବାଗ୍‌ଦେବୀ ସଙ୍ଗରେ
ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ଦେବା- ଲାଗି ଉଲ୍ଲସରେ
ମାନବ ପ୍ରକୃତି- କୁସୁମ ଚନ୍ଦନେ
ଲୁଟିଲି ଚେତନା ଫିଟିଲା ନୟନେ ।
କେତେକ ଗୀତର ନାଟ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତର
ଭାଷେ ନ ରଖିଲୁ ମାନସ ତୋଷର ।
(୧) ବନ୍ଧାର ସଙ୍ଗୀତ ନେଦନ୍ଥିଲ କିରଣ
ତନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ନୃତ୍ୟ ନାଚିଲ ମୋ ଲୋଚନେ ।
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ରହସ୍ୟ- ମଧୁ ଚେତନ ସ୍ଥାନ
ଗୁମ୍ଫ ଗୁମ୍ଫ ନିଶା ଫିଟିଲା ଉଦ୍ୟାନ ।
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନିର୍ମ୍ମଳ ନିସ୍ତେଜ ସ୍ଥଳ
ଖୋଜି ଖୋଜି ଯୁଗ- ଗଲି ଫେରିଥିଲ ।
ଦୋକାନୀଙ୍କୁ ମୁଁ କଲି ଅନୁନୟ
ମୁଦ୍ରାଟିଏ ନେଇ ଦେବାକୁ ଆଶ୍ରୟ ।
ବନ୍ଧୁବର୍ଗେ ସେହୁ ସରିଲା; ଦୋକାନେ
କି ସୁଅନ୍ତ୍ର ଆଶା ବାଜିଲି ମୋ କାନେ ।
କଳାଖିଳା ଛବି ରହି ଚିତ୍ରପଟ
ସହିଲେନି ସୁନ୍ଦ- ମନ ପ୍ରେମାଳାପ ।
ସ୍ୱପ୍ନର ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସ୍ଥାନ କାହିଁ ଅଛି ?
ରଙ୍ଗ ଶିବ ଚନ୍ଦ୍ର ଶିଖାରିତ ଦାଣ୍ଡି ।
ଦେବ କହେ କାମକୁ ଦହିଲେ ଶଙ୍କର ?
ଶଙ୍କର ନିଜେ ତ ଭସ୍ମ କଲେବର ।

ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରେ ସିଦ୍ଧାଗାଁ ଧରି
ଜଳଧିର ଭାଷା- ତୋଷା ପିକଳିଶୀ ।
ଧ୍ୱାନୀ ଅବଳ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ତୁଳେ
ପ୍ରବୋଧିଲେ ସୁଷି ଶିଶିରାର୍ଦ୍ର ଜଳେ ।

(୧) ବନ୍ଧା— ବରଗଡ଼ ଥାନାନ୍ତର୍ଗତ ଗ୍ରାମବିଶେଷ ।

ପ୍ରକୃତି-ଜନନୀ ପ୍ରଖର ଶୋଷର
ଚାତକ ଚକାଙ୍କୁ ଛଟିଅଛି ଘର ।
ଶ୍ରୀଫଳ, ଅଁଳା, କେନ୍ଦୁ, କଦି ଗୁଆ
ଫଳ ସଙ୍ଗେ ବଣ- ମଲ୍ଲିକାର ଧାର ।
ଅଧିତ୍ୟକା-ଝମ୍ପା ଗୁଞ୍ଜି-କୁଞ୍ଜ-ଶଯ୍ୟା
ଦେଖୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯେତେ ହୋଇଗଲା ଶଙ୍କା ।
ମଠ ହେବ ବୋଲି ଭଙ୍ଗ ପାଟ ଶାଢ଼ୀ
ଫୁଟନ୍ତ ହିଅର ଲଗି ଦେଲ କାଢ଼ି ।
ଜନନୀ ଚରଣେ କରିଣ ପ୍ରଣତ
ବାହାରିଲ ଧୀରେ ଊଷା-ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ।
ବଧୂ ସନ୍ଧ୍ୟାଣୀ ଦ୍ରୁତବେଗ ସମୀର
ଗନ୍ଧ ବହି ଗତି କଲା ଧୀର ଧୀର ।
ଜଳ ଅଗ୍ନି ଦେବ ଯେ ସତେଜ ତ୍ରେତାରେ
ବାହାରିଲେ ବାସ୍ତ- ଧାବ-ଧୂମାକାରେ ।
ବଣିକ ବାଦଲ ଲୁଚେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୁଦ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବାହାରିଲେ ସକଳ ବନ୍ଧୁଧ ।
ଭୋଜ ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶା ଦେହି ଦ୍ୱିଜଗଣେ
ବାହାରିଲେ ପେଟ- ଜ୍ୱାଳା ନିବାରଣେ ।
ହିଙ୍କାର-ଘୁଣ୍ଟିଆ- ଲଗା ଊଷା ପାଦ
ଚଳାଇଲ ପ୍ରାତଃ- ଶୁଭ ଶଙ୍ଖନାଦ ।
ମଧୁପ-ଶାଙ୍ଖୁଆ ହ୍ରୀଁ-ହ୍ରୀଁ-ନାଦେ
ପଥ କଢ଼ାଇଲ ପରମ ଆହ୍ଲାଦେ ।
ପେଣ୍ଡ୍ରି ସଙ୍ଗେ ଦେବ- ଦାସ ରଙ୍ଗୋତ୍ସବ
ଅପୂର୍ବ ଉନ୍ମାଦ ଯୋଗ ଦେଲ ଜବ ।
ରବି-ଉପାଦେଶ ନବାକ ମିଳନେ
ନେଶ ଚୂଡ଼ ହେଲ ଫଶ ହେଲ ନଦେ ।
ପ୍ରାତଃ କର୍ତ୍ତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ତରତରେ
(୧) ପଶିଲ ବାଟେଦନ କୃତ୍ତମାରଖରେ ।

(୧) ଗୁତ୍ତମାର୍ଗ—ଗର୍ଭର ।

ହିମାଚ-ଶୀର୍ଷର ଗହ୍ୱର ଭିତର
କି ବା ତପ' ଦେବବୃନ୍ଦ- ଦେଖ କୋଠାଘରୁ ?
ଚମଚଟାଙ୍କର ଗମନାଗମନେ
ଚରଣ୍ଡ କୌତୁକ ମିଶିଯାଏ ମନେ ।
ମନ ଭାବେ ଗିରି- ଟେର୍ଲୋପକ ଭୃଙ୍ଗି
ମାତ୍ରବୀନ କ ? ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବୋଲେ 'ନାହିଁ' ।
ଚଟାଣି ବସ୍ୱାସ ବଜାଇ ମାନସ
ମାନସର ଚିତ୍ତ ଧରିଲା ସାହସ ।
ବାଙ୍କାବାଙ୍କି ପଥ ନଗାଡ଼ ସମ୍ମୁଖ
ଉପ୍ର-ଦ୍ୱଜନି ତ ଧୀର ପଦ ବୃନ୍ଦ ।
ଗୁମ୍ଫା ସମ୍ମୁଖୀନ- ସମ୍ମୁଖ ଶିଳାରେ
ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ମନ୍ଥ୍ୟ ପଦ୍ମାସରେ ।
ଦେଖିଲ କୁମ୍ଭୀର ଖଗୁଷ୍ଠ ଦେବ୍ଦେହ
(୧) ଖଣ୍ଡାଧାର ନଈ ବନ୍ଧୁର ବହୁଛେ ।
ନନ୍ଦ-ଘନ୍ତରଣେ ରଖି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଛଟା
ଅଲିଙ୍ଗିତ ଭୂଦେ ଦେଖାଏ ଦୃଶ୍ୟଟା ।
ଦୃଶ୍ୟକେ ଭାଙ୍ଗି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ୍ୟ ଟାଲି
ହନ ଭୂଧାରେ କଲାସୀର ଜାଲି ।
(୨) ଛାଡ଼ି ଜଳଭୁଆ ଗୁମ୍ଫା ସମ୍ମୁଖରେ
ଦେଖାଦେଲ ଜଳେ ପଶିଯାଏ ଶରେ ।
ଦୋଳୁଛି ଦେବ୍ଦେହ ଘାତକ ଲମ୍ବସ୍ତି
ଲଜ୍ଜାଭୁଦେ ଢ଼ରି ପ୍ରେମାମୃତ ଛବି ।
ଅନାଇ ଭ୍ରମଣ ଭୁଜି ଭୁଜାଧର
ନଦ୍ଦରିମ୍ବିତ ଛଟା ଭୁଜ-ସ୍ୱନ୍ଧର ।
ଭୁଜଗ-ଭଲ୍ଲୁକ କୃଷ୍ଣ ଅଟଳ୍ପନେ
ଠେଲଦେଲା ହରି ଲାଜୁଥାଇ ମନେ ।
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡିଭନ୍ତ ଗଣ୍ଡ ଟେଳ ଧାଡ଼ି
ତୋଳଇଛନ୍ତି ଦେହ ବଜ୍ୟ ପାଦସ୍ପୃଷ୍ଟି ।

(୧) ଖଣ୍ଡାଧାର—ଜବତ । (୨) ଜଳଭୁଆ—ଓଦ ।

ବାର୍ଦ୍ଧି ସମାଗତ ଭସ୍ମର ପ୍ରସ୍ତର
ବାଲୁକାରାଶିଏ ଯଥ ହୋଇ ସ୍ତର ସ୍ତର ।
ଜନ୍ମନାରେ ସୃଷ୍ଟି ଯନ୍ତ୍ରଅଛି ସ୍ୱଚ୍ଛ
କଦା ସେ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରାସାଦ-ପାବଚ୍ଛ ।
ଦେଖି ବିପନ୍ନସ୍ଥ- ଗ୍ରାବ ଭରସ୍ଥିବ
ସୃଷ୍ଟି ରସେଶ ଯଦ୍ଧି ଭବ ଶତଧାନ ।
ମହୁରି, ପଲିଶ, ଦେବାଲ, କଣ୍ଡି, ଚେଙ୍ଗ,
(୧) ଭାକୁଡ଼ା, ବାଘୁଆଡ଼ା, କୁମ୍ଭୁକ, କାକେନ୍ଦ୍ର,
ସିଙ୍ଗି, କୁତରୀ, ଚେଲୁଁ, ଅଁଳା, ଗଣ୍ଡାଶି,
କଉଲି, କରିଞ୍ଜି, ଖରୁଲ, ମୁନାରି,
ଧାମନ, ବାମ୍ବନ, ଶାଙ୍ଗାଳ, ଭେଳୁଅଁ,
ଧଉଁସ, ଧାନ୍ଦୁଲ, କୁନ୍ତଲ, କୁଣ୍ଡୁଅଁ,
ଖଇଲି, ଝଲପ, ଭାଲକ, ଅଁଟକଲ,
ବୋଇଟ, ଶାଳିଆ, ଧଟବନ, ପିଁଟକଲ,
ବୋରିମଳ, ପାଟେଇଲ, ବାଞ୍ଜି, ମୂଷି, ଲୁଚ,
ଅଁଣ୍ଡି, ବଲଦଆ, ମୁଙ୍ଗା, ଲଞ୍ଚିଗୁଣ,
ଚିଁଙ୍କା, ଡିଗ୍ଲୁ, ଭଜା, ସେଦ୍ଧା, ଫଣଫଣା,
ନୁଙ୍ଗି, ବାଇଡ଼ଙ୍କି, ଲଟିଗୁଡ଼ଗୁଣା—
ଦୁରିଣି, ଏ ଆଦି ଡଙ୍କୁଲତାକୁଳ
ଦେଖ ଜଳାଶ୍ରୟ ମତ୍ସ୍ୟ କି ତୋ କୂଳ ।
ଦେଖିଲି ଅବର ତୋ ତୀର ସ୍ଥାବର
ତାର ବୃକ୍ଷ ଭୂପ୍ୟ ସାନ୍ଦ୍ରଶତଧାର ।
ଦେଖି ସେସ୍ଥପର ଇତ ଶୋଭା ଠାଣି
ନେଲା ତୋ ବୃତ୍ତି, ସେକାଳେ ମେଲାଣି ।
ଏବେ ଅଛିଥିଲି ଭକ୍ତି-ପ୍ରଭାବେଶେ
ତୋ ବୃକ୍ଷ ଭରିତ ଚରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।
ଲୁ ପିନା ତଟିନ, ନାନା ବାଧାଦ୍ଧ
ଶାଙ୍କଟରେ ତଳେ ତୋଷି ଉଦଦ୍ଧ,

(୧) କାକେନ୍ଦ୍ର—ମାଛଭେଦ ।

ସୁପ୍ତି କାଳ ସଙ୍ଗେ ରଜନୀ ବିବଶ
ଲଭିଛି ଜୀବନେ ମିଛି ପୁଣ୍ୟ ରସ ।
ମୁଁ କେଉଁ ସେଠାର ଚିନ୍ତାକୁଳ ମନ
ଅଶାନ୍ତି-ଦୁର୍ଗତି- ଜଡ଼ିତ-ଜୀବନେ,
ପୁଛାଇ ପାରିବ ତୋର ମୂର୍ତ୍ତି ଛବି
ଶକ୍ତି ମୋର କାହିଁ ? ପତିତ-ପାବନ !
ଯାହାହେଉ ଶକ୍ତି- ଆଲେଖ୍ୟ ତୋହର
ଶିଖି ଚିତ୍ରକାରି ଦେଲ୍ଲ ମୋର କର ।
ଭୁଲିଲି ମୁଁ କବି, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶୋଭାକ
ଏବା ଭକ୍ତି-ଶିକ୍ଷା- ପ୍ରାପ୍ତ-ପୁରାଣକ ।
ଶିଶୁଖେଳା ଭଳି କେଉଁ ତ ଛନ୍ଦପଣା
ସେକାଳର ଆକାଂକ୍ଷ୍ୟ ବଳିଷ୍ଠ ବାସନା !
କେତେକେବେ ମୁଁ ବାଣୀ ନବଶିଷ୍ୟ ସନ୍ତାନ
ସେମା ଲେଖକ ଦ୍ୱୟ କମଳାଙ୍କ ସ୍ଥାନ !
ଦୈନ୍ୟଧ୍ୱଂସୀ ହେତୁ ପ୍ରାଣୀ ଶୂରହନ୍ତି
ମାନସ ମୋହର କେବଳ ବିଭ୍ରାନ୍ତ !
ଦେଖିବାକୁ ଦେଶି ଦୁଃଖଶୋକ-ଶୃଙ୍ଖଳା
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ-ରଜ୍ୟଟା ଆଣିଅଛି ଠିକା ।
ଅନ୍ତହଣାଲେ ମୋ ଦେଖିବାକୁ ମୁଖ
ପରଙ୍କ ଠେଲିଲା ଜଗିଅଛି ଦୁଃଖ !
ସ୍ମରଣି ତବା, ଯାଇ ଦୁଃଖର ଆଶ୍ଳେଷ
ତିର ଦେଖ ମୁହିଁ ପାପ୍ତ ହୋଇ କ୍ଳେଶ ।
ପ୍ରାଣ ମୋର ହୋଇ ତଳୁଣି ଭିତର
ନେତ୍ର ଯେଉଁ ଅଶ୍ରୁ ଜଳର ନିର୍ଝର ।
ଆଗରୁ କେତେକ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଶ୍ୱାସ
ପାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାଗ୍ୟଦୋଷ ଶାଳ ।
ଅନୁକରଣ ଏ କୁବେଷ୍ଟ, ଅବଦାର
(୧) ଶିଖିଜନଙ୍କର ପୁରଃ ଅନ୍ଧକାର ।

(୧) ଶ୍ରୀକରଙ୍କ—ଦେବଜ, ବଳମ ।

ଲଭିଅଛି ଯିଏ ନରଜନ୍ମ ମଣି
ନଷ୍ଟ ଭାଗ୍ୟ ମୋର ଦୁଃଖ-ବିଷ ଫଣୀ ।
ଜୀବନ ମନ୍ଦିର ନାନା ଅଶାନ୍ତିର
ଦେଖାଉଛି ନର୍ତ୍ତନ- କ୍ରନ୍ଦନ-କୁଟୀର ।
ନୟନରୁ ମୋର ଅନ୍ତସ୍ଥଳୀ-ଜଳ
ଉଠୁଛି ଉଚ୍ଛଳି ଦାବାନଳେ-ମନ ।
ହେଉନ ଯିବା ମୁଁ ଶୂନ୍ୟ ମାତୃଗୋଦର
କାମ ଅଛି ମୋର ଜୀବନ-ସମ୍ପଦର ?
କାହିଁ ହର୍ଷ-ରବି ସୁଖ-ଚନ୍ଦ୍ରମା ?
ଘୋଟିଅଛି ନିତ୍ୟ ନଇରାଶ୍ୟ-ଅମା ।
ଭବିଷ୍ୟତ ସୁଖ- ଶାନ୍ତିର ପ୍ରତିମା
ଆଶା ଥିଲେହେଁ ତା ଆଶା ମରୀଚିକା ।
ଆଶା-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାଁ ଦିଶୁଥାଏ ଦୂନା
ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ ପାଲଟଇ ଶୂନା ।
ଭାଗ୍ୟଦୋଷ ଏ କି ଦଇବ-ହାତରେ
ଭୁଲି ନ ପାରେ ମୁଁ ଜ୍ଞାନ-ବୁଦ୍ଧି-ହରା !
ଚାଖିବାକୁ କି ଅପାର-ତିକ୍ତତା
ରଖାଇଛି ବିଧି ସଂସାରେ ମୋ ସତ୍ୟ ?
ମୋ ପଲକେ ବିଧି ଥିବ ଯାକୁ ଭଣି
ମୋ ଅନୁଭୂତ ଦୋଷ ଟାଣିବ ଦରଶି ।
ଆଶିଷ୍ଟ ବେଦର କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ବଦନ
ବାସ୍ତବିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖ ନନ୍ଦନ ଭବନ ।
ଦେଖି ପାରିବ କି ଦୁଃଖର ଲପନ ?
ଦେଖିବାକୁ ଯାହା ନଦାଏ ସପନ ।
ଶରୀ ତ' ନଥିବ ଦେଶ ସଚିତ-ଖ୍ୟାତି !
କେବେ ଗାଇବ ମୋ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ ।
ପାଉଛି ପୂରଣି, ଦେବନ ନମସ୍କାର,
ଦେଷ ସଫେଁ ତିଲାଞ୍ଜଳି- ଅଶ୍ରୁ-ମଣି ଶାର ।

ପନ୍ଥ-କଳିକାଳ

ଅଭିମତ

ପ୍ରିୟ ଖଗେଶ୍ୱର ବାବୁ,

ଆପଣଙ୍କର 'ଧନ୍ୟ-କଳକାଳ'ର ରଚନା ମୋତେ ସୁନ୍ଦର, ସରସ ଓ ଚମତ୍କାରୀ ବୋଧ ହେଲା । ପଦଗୁଡ଼ିକ କୌତୂହଳକାରୀପଦ-ଭାଷା-ଭାବରେ ଲଳିତ ହୋଇ ମନୋହର ହୋଇପାରିଅଛି ।

କେତେକ ପଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏପରି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇଅଛି ଯେ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ି ଆମୋଦ ଉପଭୋଗ କଲି ।

ପାଠକମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ-ତୃପ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ ପାଇଁ ଆଉ କେତୋଟି ପଦ ବୃଦ୍ଧି କରି ପାରିବେ କି ?*

ବରପାଲି
୫-୭-୩୯

ଆପଣଙ୍କର
ରାଘବ ମିଶ୍ର

---

* ମତଦାତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ଅର୍ଥେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ପଦ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରାଯାଇଅଛି ।
—ଲେଖକ ।

ଉପହାର

(ବୃଗ—ଚକ୍ରବାକରଣ)

ହେନା, ହେଉ ନିବେଦନ,
ହେ ଉବଜ୍ଞା ଗ୍ରାମାସ୍ଥିତ ଅଙ୍କରମୋହନ !। ଘୋଷା।

ଲୁଣ୍ଠି ଥିଲେହେଁ ସୁପୁଷ୍ପ ଗୁଚ୍ଛ-ଅଞ୍ଚଳେ
ନିଜ ଦଳ ଯୋଗୁଁ ଅବଜ୍ଞ ଭ୍ରମର-ଜଞ୍ଜାଳେ ।
ତେଣୁ ସୁଧା ଉପାଦେୟ ମନ୍ଦିତର ଦରେ
ରକ୍ଷକରେ ଅନ୍ତ୍ରଗତ୍ର ଜଳଜଳ କରେ ।
ଏ ଆଶାରେ 'ଧନ୍ୟ-କଳକାଳ' ସୁପୁଷ୍ପହାର
ଗୁନ୍ଥି ଅର୍ପିଅଛି ମଣି ପ୍ରୀତି-ଉପହାର ।
ସ୍ନେହ-ଦୃଷ୍ଟିପାତ କୃପା ହେଲେ ଏଥିପ୍ରତି
କଳବତ୍ତ ଆଶା ମୋର ହେବ ଫଳବତୀ ।

ଆପଣଙ୍କର
ସୌଜନ୍ୟମୁଗ୍ଧ
ଶ୍ରୀ ଖଗେଶ୍ୱର ସେଠ

ଭୂମିକା

ମୋର ଅପ୍ରକାଶିତ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶନ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ମୋର ଯେଉଁ ଦେଶବାସୀ ବନ୍ଧୁ ସହୃଦୟତାର୍ଦ୍ର ଉତ୍ସୁକ ଓ ଚେଷ୍ଟିତ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦିବାକର ପ୍ରଧାନ (ଡାଙ୍ଗିପୋଲ) ଅନ୍ୟତମ । ଏହାଙ୍କଠାରୁ ମୋଭଳି ଆକାଙ୍କ୍ଷିତ ଉଦାର ପ୍ରୀତି ଓଡ଼ିଆ ମହାଶୟଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରୀତିଭାବ ତଥା ପ୍ରୋତ୍ସାହକତା ପ୍ରେମ ଏବଂ ମୋର ଅପ୍ରକାଶିତ ଲେଖା ଗୋଟିକର ମୂଲ୍ୟ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ସେ ମୂଳରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାରୁ ତହିଁରୁ ଆଶିବାକୁ ଫଳରେ ମୋର କଳ୍ପନା-ଲୋକର ଏହି 'ଜନ୍ମ-କଙ୍କାଳ' ଗୁଚ୍ଛ ଗୋଟିକ ବହୁଦିନ ପରେ ଆଜି ଛପାକୁ ଯାଇପାରୁଅଛି । ତନ୍ନିମିତ୍ତ ମୋର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ଭୂଲବାବୁ ଏବଂ ପ୍ରକାଶକଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ମହାଶୟଙ୍କଠାରେ ମୋର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରେଁ । ଇତି ।

ଡାଙ୍ଗିପୋଲ୍ | ବିନୀତ

ତା ୨୮-୮-୬୨ ଖ୍ରୀ | ଲେଖକ

ଧନ୍ୟ-କଳିକାଳ

(ବୃତ୍ତ୍ୟନୁପ୍ରାସ, ସୁର—ଝଂସାଡ଼ଶୁକ୍)

ଧନ୍ୟ କଳିକାଳ,
ଧନ୍ୟ ତୋହର ଜାଲିଆ ଜଞ୍ଜାଳ ! (ଧ୍ରୁବପଦ)

(୧) ଲୁଣ୍ଠଇ ସତ୍ୟ- ନ୍ୟାୟର ମଞ୍ଜୁଷା
ଉଚ୍ଛାଟି ମନେ ଗଢ଼ିଲୁ ବର୍ତ୍ତମା;
(୨) ସ୍ୱରୂପ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଲୁ ପାପେ
ପୁଂସ୍ତ୍ୱଇ ଧର୍ମେ ଅଟ୍ଟିଲୁ ତୁ ଆପେ । ୧ ।

(୩) ଦ୍ୱୀପୀ ଦର୍ପଏ ଭାଙ୍ଗି ଧର୍ମ ଟେକ
ଶପିଲୁ ଅଙ୍ଗ ସଦେବକର ବେକ;
ଟିପିଲୁ ରାଜ- ମନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ-କବଳ
(୪) ଥୁପିଲୁ ପ୍ରଜା- ରକ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଜଳେ । ୨ ।

ନାନା ବାଉଶ୍ରୁ କୁସଂସ୍କାର ଆଣି
ବାଦା ତୋଳିଲୁ ବୁଦ୍ଧିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରାସି;

---

(୧) କଳିର ଆଗମନ କାଳରେ ସତ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ନ୍ୟାୟ, ଦୟା, କ୍ଷମାଦି ଦେବତାଗଣ ମନ୍ତ୍ରୀଧାମରେ ଲୁଚି ରହିବା ସ୍ୱର୍ଗତ ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ 'ମହାଯାତ୍ରା' ମହାକାବ୍ୟରେ ଅନୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

(୨) ତାପର ସ୍ୱରୂପ ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋହର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । (୩) ଦ୍ୱୀପୀ—ବ୍ୟାଘ୍ର । (୪) ଥୁପିବା—ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ କରିବା (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭାଷା) ।

(୧) ଅନାବୃ ଜେଳା- ଚେଲ୍ ଉପାଧୁର
ଦାନା ଖାଇଁଛି ଛୁଟିଲୁ ଅମ୍ବରୁ । ୩ ।

ରାଗ ଭ୍ରମଣେ ଦାନ୍ତାଯେ ଅଧିକ
ଅଜ୍ଞାନ ଯାହା ନବାଲ୍ଲିକର ଧ୍ୱନି;
ଜାନ୍ତହ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ନିର୍ମଳ ଦର୍ଶନାନ୍ତ
ତା' ଛଡ଼ି ଯେତୁ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଆପୁ । ୪ ।

ଗାଁରେ ରହୁ ଶୀତ ଜଳ ଲଗ୍ନ
ଜାଠ ଧରି ଗାଲ ଟିକେ ସ୍ଥିତ;
(୨) ଜାତକର୍ମ ବସୁଳି ଭୂମାତା
(୩) ଅଠ-ବନ୍ଧାରତି ଉତ୍ସବ ବଧାତା । ୫ ।

ନିଙ୍କା-ସ୍ତ୍ରୀକନି ଚେକ୍ଷ୍ୟାର୍ଯ୍ୟର ବନ୍ଧୁ
ଠାକୁରି ନିର୍ଦ୍ଧାର ନବ ସହଯାଦ୍ଧ;
ଧନୀ ବାଳିକୁ ଭଗିଲ ମାନ୍ତୁ
ଦେଖାଉର କାଁ ଗଲା ଧର୍ମି ଗୁରୁ । ୬ ।

ମଧ ଅନୌମ କଷ୍ଟାଳ ତୀର୍କା-
ନିବେଳ ବେଳେବ ଦେଖଲ ପ୍ରାଣଧାନୀ;
ଖଡ଼ଗ ଝଲ ନ ଗାଉଛନ୍ତି ଅଧ
(୪) ଦେବ-ଦଣ୍ଡୀ ଲୁଣ୍ଠିଛି ମନକୁ । ୭ ।

ଶବ୍ଦର ଉଠଇ ମେଳକପୋଳ ଶ୍ରୀ
ଗୋର କୌମୁଦୀ ତେଜକ ଧରା ଯେଁ;
ତୋଷ ଭଙ୍ଗି ଦେଇ ଯାଇଛି ଲାଗଇ
ଦେଖାଇ ବଲ୍ଲା ଯାଇଁ କରିଲ୍ ଖଣ୍ଡ । ୮ ।

(୧) ଅନାବୃ—ଜାଲ । (୨) ଜାତକର୍ମ—ଷୁଷ୍ଟକ୍ରିୟା । ଭୂମାତା—ଗ୍ରାମର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଭୂମିଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଦେବୀ । (୩) ଅଠ-ବନ୍ଧାରତି—ଚନ୍ଦ୍ରା । (୪) ଦେବଦଣ୍ଡୀ—(ଦେବତାଙ୍କର ପୂଜାକ୍ରିୟା) ଗଣ୍ଡଳ ଧାର ଦେବାହେଉ ପଦ ।

ନରକୁ ନର ଛୁଇଁ ହେଲା ଘୃଣ୍ୟ
(୧) ନରକାଶନ ତାହାଠାରୁ ପୁଣ୍ୟ;
(୨) ଧରମ ହେଲା ଅଦ୍ଭୁତ ଧାରଣା
କରମ ତଥା ଅଳସ୍ୟ କାରଣା । ୯ ।

ଯାନରେ ପଦ ଶୀର୍ଷ ପଦର୍ଶନ
ପାତକ ଯାଏ ଭାବଅନ୍ତି ଜନେ;
ମାତର ଶଙ୍କି ହେଉ ଛାଏ ଯାହା
ହାତ ନ ଟେକେ ଦେଖିବାକୁ ତାହା । ୧୦ ।

ଧରମ ନାମେ ଧନାଗମ ଦେଖି
ଶରମ କଲେ ସରମ ଭଳପି;
କରମ ଦେବ ଦୁର୍ବଳ ଯା ଭାଲେ
ଚରମ ଦର୍ପେ ପଡ଼ିଲେ ସେ ଜାଲେ । ୧୧ ।

ସତୀତ୍ୱ ରକ୍ଷା- ହେଲା ପରଦାରେ
ଯତିଙ୍କୁ ଦେଖା- ଗଲା ପର ଦାରେ;
ଅତି ଶପଥ ଲୁପ୍ତ ହେଲା ସତ୍ୟ
ରଭ ସତେଷ୍ଟା'ତ ଆଦର୍ଶ ଦାମ୍ପତ୍ୟ । ୧୨ ।

(୩) ପାଣି ପ୍ରଭେଦ ରହିଲେ ଗିନାରେ
ହାଣିଲେ ପଶୁ- ପକ୍ଷୀ ଦେବା ନା'ରେ;
ଜାଣିଲୁ ପାପ- ଜାଲ ନ ଛୁଣ୍ଡାଇ
ଟାଣିଲେ ପୁଣି ପରଜନ୍ମ ପାଇଁ । ୧୩ ।

ପଦ ନ ପଡ଼ୁଁ ଉଦର ବଢ଼ନ୍ତେ
ମଦନ ଶର ମରମେ ବରନ୍ତେ;

(୧) ନରକାଶନ—କୁକୁର । ପୁଣ୍ୟ—ପବିତ୍ର ।

(୨) ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ ନ ଛୁଇଁବା, ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ନଦେବା—ଏପରି ସେତେ ଅଦ୍ଭୁତ ଧାରଣା ଧର୍ମ ନାମରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା ।

(୩) ଗିନା—କ୍ଷୁଦ୍ର କାଂସ୍ୟ ପାତ୍ର (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ।

ବଦନ ଭଙ୍ଗୀ — ବଙ୍କିମ ଗ୍ରୀବାଟି
କଦନ କନ୍ଦ — ପାଉଁଶ ପାଣି ।୧୪।

କଞ୍ଚି ନୂପୁର — କାଳ, ତୋ' କପାଳ
କଙ୍କ ଭୂଷଣ — ଧୂଳିରେ ମଳିନ;
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଧି — ଧନ-ସମ୍ପଦ ତୋଳି
(୧) ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ କି — ଲୁଚିଲା ଲଳନା ।୧୫।

(୨) କୋଳ ଖାଲି — ଲୁଣ୍ଠ ଲୁଣ୍ଠିତ
ମେଳକମଳର — କେଶଗୁଚ୍ଛ ଭଙ୍ଗୀ;
(୩) ପୋଳ-ଅଳକୁ — ନବ ପ୍ରେମର ଲଚ୍ଛା
କେତେ କହୁଛି — କାଳ, ଏଥା ଚିନ୍ତା ।୧୬।

(୪) ବାରାଙ୍ଗନା- — ମୋହିନୀ ଯୌବନର
ଅଙ୍ଗ ଭୂଷଣ — ଧନ୍ୟ ଗରିମାରେ;
ପଣ୍ୟ ଶାଳ — ମଣ୍ଡି ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ
ଅନ୍ତଃପୁରକୁ — କରିଲି ପୂଜାଧାର ।୧୭।

'ତାର ଧରମ' ତୋ' — ମନ୍ଦିରେ ଶିର
ଆରେ ଛଡ଼ାଇ — ମୋହନ ନାମ;
ଧାଇଁ ବନିତା — ନାମ କରୁଛନ୍ତି
ଖାଲି ମନ୍ଦିର — ଶାଠ୍ୟ-ପଞ୍ଚମ୍ପୁ ।୧୮।

(୫) ନର୍ତ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ — ପତନ ଦୃଶ୍ୟର
ଧର୍ମର ଶକ୍ତି — ଦେଖିଲି ବାସ୍ତବ ଲେଖ;
ତର୍କ, ତତ୍ତ୍ୱ-ବିନ- — ବନ୍ଧୁ, କଟୁଜାଲ
(୬) ଧର୍ମ-ତୋଷକ — ଆଦି ପରମାଳ ।୧୯।

---

(୧) ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ—ଆକାଶ । (୨) କୋଳ—କ୍ରୋଡ଼ । (୩) ପୋଳ-ଅଳକୁ—ମେଘ-ଭଳି ଜାଳିଆ ଭେଳ ; ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ, ପୋ—ପୁତ୍ର, ଅ-ଅଳକୁ—ଅସଚ୍ଚରିତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଗର୍ଭ ଶିଶୁ ପରେ ଜନନୀ 'ଅଧର୍ମ' କହୁଛି ଭୁଲ ।

(୪) ବାରାଙ୍ଗନା—ଲଳନା ରଖିଲା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବେଶ୍ୟା । ମଣ୍ଡି ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ—ଲମ୍ପଟ ।
(୫) ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ—ଉଦାହରଣ । (୬) ଧର୍ମତୋଷକ—ଧର୍ମ ।

ଠକ ପାଖରେ ବନ୍ଧି ଭକ୍ତ ପୋଷା
ବକର ଭକ୍ତ- ଗୁଡ଼ ଦେଲେ ଚାନ୍ଦା;
(୧) ରକତ ପିଣ୍ଡ ଯୌବନେ ପହଞ୍ଚି
(୨) ଲୁକଚା ବେଶେଲୁ ହୁଣା ବାରନାରୀ ।୨୦।

ଖୁଲଟା ଧର୍ମ ରହିଲ ବର୍ଣ୍ଣାଶ
ଫୁଲଟା ପୁର ନେଲ ଷଣ୍ଢାବାଘ;
ଭୁଲ-ଲାଗକ ଦେଲା ଦର୍ଶପାଶ
ଭୁଲଶୀ ଚୌରା- ଉଲୁ କନ୍ଦୁଆଣୀ ।୨୧।

ସାଧନା କୁଟୀରୁ ଚାଲି ଆନ୍ଦରଣ
ସାଧିଲେ ଲୋକଙ୍କ ଗୁପ୍ତ ପ୍ରେମ ରସ;
ବାଧିତ କଲ ପ୍ରେମ-କବରୀଙ୍କ
ତାଙ୍କ ଧ୍ୱଜ ରଚିଲ ମୃଦଙ୍ଗ ।୨୨।

ଶାସ୍ତ୍ର ଶାସନ ଖୋଳେ ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟୁ
(୩) ମଣ୍ଡପ ସ୍ତମ୍ଭ ନାଟ୍ୟ-ଦୃଶ୍ୟେ ଛାୟୁ;
ମଣ୍ଡଳ-ଚକ୍ର ଦେଖନ୍ତୁ ଅନାଦୃତ
ଦତ୍ତ-କାନ୍ଥୁଆ ପୁଣ୍ୟ ପୁରସ୍କୃତ ।୨୩।

ଧରମ-ବୁଦ୍ଧି- ଧନ ଧ୍ୱଂସକାରୀ—
ନରବ ମୂର୍ଖ ଦୁର୍ଗ ହେଲା ଘରି;
ପରଲୋପମ ଅଗ୍ନିମ ଗଞ୍ଜିକା
(୪) ଚରସନ୍ଧାଣ ମଦ୍ୟ ମାଂସ ପିକା ।୨୪।

ସ୍ୱାଭ ବକାଶ ତଳିଲ ବଜାରେ
ଲାଭ ବାଜିଲା ଅଶ୍ୱ-ପ୍ରକାରେ;
ବାପ ବା ପିଠ୍ଠ ପାଁ କଣ୍ଠ ବାହିକା
(୫) ହାତ ଚୁଡ଼ିଲେ କଲଦକୁ ଟିକା ।୨୫।

(୧) ରକ୍ତପିଣ୍ଡ—ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁ ।(୨) ବାରନାରୀ—ବେଶ୍ୟା । (୩) ମଣ୍ଡପ—ସ୍ଥାନ ।
(୪) ଚରସନ୍ଧା—ମଦ । (୫) ଟିକା—ଅଗ୍ରିମ ପାଉଣା (ସମ୍ବଳପୁରୀ ଶବ୍ଦ) ।

ଠକ ପାଷଣ୍ଡେ ବନ୍ଧି ଭଣ୍ଡ ବେଶ
ବକର ଭକ୍ତ- ବୃତ୍ତି କଲେ ତନ୍ତ୍ରୀ;
(୧) ରକତ ପିଣ୍ଡ ଯୌବନେ ସ୍ୱଦାର
(୨) ରକତା ହେଲେ ବୃଦ୍ଧା ବାରନାରୀ । ୨୦ ।

ଉଲଟା ଧର୍ମ ଉଠିଲ ବିଶ୍ୱାସ
କୁଳଟା ପୁର ହେଲ କ୍ରୀଡ଼ାବାସ;
ସ୍ୱଳ୍ପ-ଜ୍ଞାପନ ହେଲ ଅଂଶଭାଗୀ -
ତୁଳସୀ ଚୋର- ଇଲା କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ରା । ୨୧ ।

ରାଧିକା କୃଷ୍ଣ ଲଭି ଆଦରଣ
ସାଧିଲେ ଲେଖକ ଶୁଦ୍ଧ 'ପ୍ରେମ ରସ;
ବାଧିତ କଲି ପ୍ରେମ-ନବରଙ୍ଗ
ତା'ଧିକ ଧିକ ରଟିଲ ମୃଦଙ୍ଗ । ୨୨ ।

ଷଣ୍ଡ ଶାସକ ଲୋକେ ଶାନ୍ତିକାମୁ
(୩) ମଣ୍ଡପ ସ୍ତମ୍ଭ ଗର୍ବ-ଦୁର୍ଦ୍ଦେଶ ଧାମୁ;
ମଣ୍ଡଳ-ରାଜ ହେଉ ଅନାଦୃତ
ଦଣ୍ଡ-ନାଟୁଆ ପୂଜ୍ୟ ପୁରସ୍କୃତ । ୨୩ ।

ଧରମ-ବୁଦ୍ଧି- ଧନ ଧ୍ୱଂସକାରୀ—
ଦାରଦ ମୂର୍ଖ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ହେଲ ଘରି;
ଗାରଚୋପମ ଅଗ୍ରିମ ଗଣିକା
(୪) ପ୍ରସନ୍ନାଦ ମତ୍ସ୍ୟ ମାଂସ ପିକା । ୨୪ ।

ଗୁଣ ଅକାର ତକିଲ ବଜାରେ
ଲୁଣ ବାଜିଲ ଅର୍ଥ-ଦୂଷାରେ;
ଭାତ ବା ପିତ୍ତ ଯା' କରୁ ନାଟିକା
(୫) ଦାଗ ଭୁଲିଲେ ଲାଗଧିବ ଟିକା । ୨୫ ।

(୧) ରକ୍ତପିଣ୍ଡ—ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁ ।(୨) ବାରନାରୀ—ବେଶ୍ୟା ।(୩) ମଣ୍ଡପ—ଶ୍ମଶାନ ।
(୪) ପ୍ରସନ୍ନା—ମଦ । (୫) ଟିକା—ଅଗ୍ରିମ ପାଉଣା (ଦସ୍ତୁରୀସ୍ୱରୂପ ଦେୟ) ।

ଭୁଣିଆଁ ହେଲେ ମୂର୍ଖ ଅନାର୍ଯ୍ୟ
ଗୁଣୀ ଆଁ କର ରହିଲେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ;
ମୁଣିରୁ ଦ୍ୱାର- ଉନ୍ନିରଆ ଭାଡ଼ି
ଝୁଣିଲେ ମନ୍ତ୍ର ଲାଜ ଭୟ ଛାଡ଼ି । ୨୬ ।

ନ ଜାମଯାନ୍ତି ଦଣ୍ଡେ ତୋର ନ୍ୟସ୍ତ
ଚିତାକୁ ମୃତ ନେବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ;
'ସୀତାଗ୍ନ' ଥା' ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦ୍ୱାର
(୧) ଜଟା-ଶୋଭିତା ଗଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ତାର । ୨୭ ।

ଭୂଷରେ ନାନା ସ୍ୱାଦକଥା ଲୁଷି
କୂଟରେ ଠେଲ ମିଳନ୍ତ ପାବାଣି;
ଜଟକାଗାର ଉଚ୍ଚତ ପାର୍ଶ୍ୱି
ଗୁପ୍ତ ଶବେ ଠେଲ ମାଗୁଣି । ୨୮ ।

ଦାନର ଘର ଚେଲା ଖାଲି କଥା
ମାନ ରହିଲା ଅହଙ୍କାର ତଥା;
ମାନବ ବୋଲି- ଇଲ ଜ୍ଞାନ-ବଳୀ
ଧାନ ନଷ୍ଟ ଦୁର୍ବଳଙ୍କୁ ଦଳି । ୨୯ ।

ଜାବ ବ୍ରହ୍ମର ତତ୍ତ୍ୱ ତେଜି ବଚଣି
(୨) ଜବନ୍ଧ ତତା ଭଜିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ;
ଶିବ ସେ ହେଲୁ ନ ପାଳିଲି ଗତ
ଶବସ୍ଥ ହେଲେ ଦୁଃଖୋନ୍ନ ବରାଙ୍କ । ୩୦ ।

ଅଗ୍ନି-ବର୍ଷୀରୁ ମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ
ରାଗିକତାରେ ଦେଖାଅନ୍ତି ଧନ;
ବନ୍ଧି ଫଳଙ୍କେ କାମ-ତ୍ରାଡ଼ିତ
କର୍ଣ୍ଣ-ହେମ୍ବୁଷୀ- ସ୍ନେହେ ଆଲୋଡ଼ିତ ।

(୧) ଜଟାଶୋଭିତା—ମାତାଙ୍କ ।
(୨) କବନ୍ଧ ତତା—ବ୍ରହ୍ମସ୍ଥ ।

ବାଳବିଧବା- କାମନା ହୁତାଶ
ଜାଳଇ ହୃଦ, ଯା' ଧୂମ ନିଃଶ୍ୱାସ;
(୧) ଭାଳିଶମରେ ଶ୍ୱସନ ଲୁଚରେ
(୨) କାଳ ବେଢ଼ଉଛି ଦିଗନ୍ତ ଉଦରେ । ୩୨ ।

କନ୍ୟା ବନ୍ଧୁ ସଉଦାର ଦରେ
ଧନ୍ୟ ତୋ' ଶକ୍ତି ବନ୍ଧୁଙ୍କ ମୁଖରେ;
ଅନ୍ୟାୟ-ଦ୍ୱେଷୀ ଧର୍ମ ଦେବତାର
କନ୍ୟା ସୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖୁ ଅଶ୍ରୁଧାର । ୩୩ ।

ନୃପତିଗଣ ଗଣ୍ୟ ହେଲେ ଜାତିରେ
ଭୂପତି ନୋହି ଏକ ଖଣ୍ଡିଆରେ;
କୃପଣ ହୋଇ ସାଜ ଧର୍ମ-ଧ୍ୱଜନ
(୩) ଧ୍ରୁପଦ ପରି ମାତିଲେ ବ୍ୟସନେ । ୩୪ ।

ପଞ୍ଚଭୂତର ଭଦ୍ର ହେଲେ ଠକେ
(୪) ଦଣ୍ଡାଇବାକୁ ଉତ୍କୋଚ ଦାୟୁକେ;
କାଞ୍ଚ ମିଛରେ ନମ୍ରେ ବତି ଚାଳି
ପଞ୍ଚାର କଲେ ଅର୍ଥଟଣା ଜାଲି । ୩୫ ।

ଖଗ ଅଧୀନେ ଖାଇ ଖଗ କଳ
ଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରାଣ ପାଜିଅଛି କଳ;
(୫) ଲଗ ଅନ୍ତର ଲଗାଇଲେ ମାନବ
(୬) ପାଗଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୁହିଙ୍କ ମା ମଲ । ୩୬ ।

ସ୍ୱାମୀର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପୁଣ୍ୟାଂଶ ଟାଳୁଛି
ଆଖି ବରୋଧେ ତେଜଦେଇ ଭୁଲୁଛି;
ଲୁଚିଅଛି ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାପେ ମନ
ମାଗିବ ଦର୍ପ ଆଗେ ଅର୍ଥ ଧନ । ୩୭ ।

(୧) ଶ୍ୱସନ—ଶ୍ୱାସବେଗ । (୨) କାଳ—ଯମ । (୩) ଧ୍ରୁପଦ—ସଙ୍ଗୀତର ଘୋଷା । (୪) ଉତ୍କୋଚ—ଲାଞ୍ଚ । (୫) ଲଗ—ଋଣ (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଶବ୍ଦ) । (୬) ମା—ସମ୍ପତ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।

ବନସ୍ତୁ ଭଣୀ   ହୋଇ ଖାଦୁକାର
କଳ ଲୁଆଡଣ   ଗ୍ରହିଲ ଡୁଙ୍କାର;
ଝଙ୍କାର ଦୋଷ-   ଭଣି ଧନକର
ମଳନ ହେଲା   ନ୍ୟାୟ-ଅଗୋଚର । ୩୮ ।

ପଣା-ଭାମଣା-   ବେଶ୍ୟା-ନୃତ୍ୟ ଉତ୍ସ
ଲୁଣ୍ଠାଇ ଦେଲେ   ଜୀବନ, ଭାମସେ;
ଉଷା ସେତେହିଁ   ହେଲା ଶଯ୍ୟାଗ୍ରନା
ଦଶା ମଧଲ   ଅନ୍ଧ କଳ ଘନା । ୩୯ ।

ଚରଣ ଧୂଳି   ଖାଉ ପୁଣ୍ୟଧନ
ଚରମ ଲଭି   ତା' ଅପନଧନ;
ଧରମେ ଆଦ-   ମାତା ପେ ହୃଦ୍ରର
ମରମେ ତା'ର   କି କଷ୍ଟ-ବନ୍ଧୁର । ୪୦ ।

'କଳ' ବଶ୍ୱର   'ଜୀବନ' ପ୍ରକୃତ
ମଳ ମୂଷରେ   ହେବାକୁ ବକ୍ଷତ;
ଫଳରେ ତାର   ମେଳେଲେଣି ମାଘ
ଅଳପ ଏଣେ   ଆସୁ ନେଲେ ଯାଉ । ୪୧ ।

ମଣିଭକ୍ତିରେ   ଉପୁଜିଲା ହାସ୍ୟ
ପଡ଼ିସ୍ତାକୁ   ବଶିଲା ବଳାପ;
ତଣିଲା ଶକ୍ତା-   କାଠ ବେଗ ସ୍ଥଳେ
ଘଣିଲା ଆସୁ   ପଡ଼ି ପାପ-ଜଳେ । ୪୨ ।

(୧) ପଚରା ହେଲା   ଅଢ ଉତ୍ତାର୍ଚନା
କଢରା ନେଲା   ସ୍ତାବକ ରଚନା;
(୨) ଦ୍ୱବ ଆଖ୍ୟାତ   ହେଲା ସ୍ୱସ୍ତିମେଦ
ଅବାଧ୍ୟ ଶାନ୍ତ   ବୋଲିଲିଲା ବେଦ । ୪୩ ।

(୧) ପଚରା—ଯେ ପଚାରୁ କରେ । ଅଢ—ଛେଳି । 'ଜଳାଠଅ' ଗ୍ରାମ୍ୟ ଦେଶରେ ଛେଳି, ମେଣ୍ଢା ମାର କୁଳଦେବତାଙ୍କ ପୂଜା କରିବା ନେତେକ ଜାତର କୌଳିକ ପ୍ରଥା ଅଟେ । (୨) ସ୍ୱସ୍ତିମେଦ—ପୁଣ୍ୟଋଦ୍ଧି ।

ଗଳ ଖଣ୍ଡୁଛି ଚୋରଙ୍କ ଲହୁଣୀ
(୧) ଥଳ ସ୍ତୁଶ୍ଚୁଛି ସୁସ୍ଥାନେ ବାରୁଣୀ;
ବଳିବର୍ଦ୍ଦଙ୍କୁ ନ ମିଳଇ ଦର୍ଭ
(୨) ଧଳଙ୍କୁ ଧାନ ଶୃଗାଳାରେ ଅର୍ବ । ୪୪ ।

(୩) ଖୁଣ୍ଟକର୍ମୀଏ ଭୂମି ସ୍ୱତ୍ୱ୍ୟ ସ୍ୱତ୍ୱ୍ୟ
ନାଟ କରେଲିଣି ଯାବୁତ୍ୟନ ବ୍ୟାନେ;
(୪) ବାଟକଣ୍ଟକେ କାଟି ଚିତା ଚୁଟି-
ଟାଟକନାରେ ଯାଜିଲେ ଟେକୀ ଟି । ୪୫ ।

(୫) କକ୍ଷରେ ବସି- ଥିବା କବିମାନେ
(୬) ତକ୍ଷକ ହେଲେ ଗର୍ବ ଅଧିମାନେ;
(୭) ଲକ୍ଷ୍ୟ ନରଣି ଟେଲିଙ୍କ ପାଣ୍ଡି
ଅକ୍ଷର ଗଣି ଚଢ଼ିଲେ କବିତ୍ୱ । ୪୬ ।

(୮) କବପଦେ ଯା ମୁଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡି ନାହିଁ
(୯) କବ ପଦେ ଯେ ହେଉଛି ଚହଳଇ;

---

(୧) ବାରୁଣୀ—ମଦ୍ୟ । (୨) ଅର୍ବ—ଘୋଡ଼ା ।

(୩) ଖୁଣ୍ଟ-କର୍ମୀ—ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନ ଆଶାରେ କର୍ତ୍ତା ଛଳରେ ପ୍ରଜା ଜମିଦାରଙ୍କର ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସା ବର୍ଣ୍ଣନ କରଥାନ୍ତି ।

(୪) ବାଟକଣ୍ଟକ—ମୁଣ୍ଡପିଟା ଦସ୍ୟୁ ।

(୫) ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପଠନ 'କ' ଠାରୁ 'କ୍ଷ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ 'ଚଟଶାଳୀ'ର ବର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟରେ ଶେଷ । ଅନ୍ୟାର୍ଥରେ—ଯେଉଁମାନେ ଛାତ୍ରବିଦ୍ୟାଳୟ କକ୍ଷ (କୋଠରୀ)ରେ ବସିଥିବା ହେତୁ ବଳପୂର୍ବକ କବି ପଦରେ ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

(୬) ତକ୍ଷକ—ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିଷଧର ସର୍ପବିଶେଷ; ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ ବିଷୟରେ ସେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ।

(୭) ଟେଲିଙ୍କ—ଇତରଙ୍କ; ଅମର ମସ୍ତକ ।

(୮) କବପଦେ—କବର କବିତ୍ୱରେ ।

(୯) କବ ପଦେ—କବି ପଦବୀରେ । ଅନ୍ୟାର୍ଥରେ, କ-ବପଦରେ—ମସ୍ତକ

(୧) ଅବିଦ୍ୟା ଆଜି　　ସୁସମାଲୋଚକ
ଭବ ଦୁର୍ଗୁଣ　　ଗାଉଛନ୍ତି ଯେତେକ । ୪୭ ।

ଭଜା ତ' ନାହିଁ　　ସାହିତ୍ୟ-ରାଜ୍ୟର
(୨) ଢକାରେ ଜଣେ　　ବଜାରେ ଢାକର;
ବଜାଇଦେଲା　　ସେତ ଏମ୍. ଏ., ବି.ଏ.
ମଜା ସେ କଣ　　କହିବାକୁ କଏ ? । ୪୮ ।

ବାସ ଭୂଷଣ　　ବେଶ ଭଙ୍ଗିରଙ୍ଗେ
ହାସ ଜନ୍ମନ୍ତି　　ଲଗାଇଲେ ଅଙ୍ଗେ;
ଭାଷାରେ ହ୍ରାସ　　ମାତୃଭାଷା ସୀମା
ଦାସତ୍ୱ ହେଲା　　ଶିକ୍ଷାର ଗରିମା । ୪୯ ।

ସର ଉତ୍ତର　　ନ ବସିଲା ଯନ୍ତ୍ର
ଶିର ମୋଡ଼ିଲା　　ନୈତିକ ନିସ୍ତେଜତା;
ନାଡ଼ ଶୋଷିଲା　　ଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡର
କରଣୀକୁ ଏ　　ଭାରତଖଣ୍ଡର । ୫୦ ।

ଭାରତବାସୀ　　ଦେବଦେବଗଣ
ସାର ମଣିଲେ　　ନିର୍ଜୀବ ଲକ୍ଷଣ;
ଆହତେ କେତ୍ରି　　ଗଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ
ଧାରଣା ଫଳେ　　ଲଭି ନିର୍ବାଣ । ୫୧ ।

---

(୧) ଅବିଦ୍ୟା—ମୂର୍ଖ ଏବଂ ଅନ୍ଧକାର ।

ଆଜିକାଲି କେତେକ ସମାଲୋଚକ ବାହାରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ମୁଖ୍ୟ ନାମ ପଦାରେ ପକାନ୍ତି ନାହିଁ । "ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ହସ୍ତ" (ଝାଡ଼ୁଆ ବା ମେହେନ୍ତର) ଏହିପରି କେବଳ ଗୌଣ ନାମରେ ନିଜର ଗୁଣକର୍ମର ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ପାଠକଙ୍କର ମନେ ଆସିପାରେ, ଲେଖକର 'ଭଜା' ନାମ୍ନୀ ପୁସ୍ତିକାର ସମାଲୋଚକ ମହାଶୟ ଏହି "ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ହସ୍ତ" ଉପାଧିରେ ମଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ।

(୨) ଢକା—ଯେଉଁମାନଙ୍କର ରଚନାରେ କେବଳ ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ 'କ'-'ଜ' 'ଟ'-'ଢ' ମିଳନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ନାହିଁ ।

'ବାଗ୍-ବାରଣ' 'ଜାତି-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା'
'ନାରୀ-ଲାଞ୍ଛନା' 'ଭ୍ରାତୃ-ବନ୍ଧୁତା'
ଘୃଣିତଜନ- ଦୁଷ୍ଟ ଭୂଦେବର,
ପାଇଲେ ସ୍ଥାନ ଭାରତ ମନ୍ଦିରୁ । ୫୨ ।

(୧) କଳି, ଦେଖି ତୋ' ଖେଳ ଭୟଙ୍କର
(୨) ବକ ପ୍ରାଏ ମୁଁ ଭୟରେ କାତର;
ତୂଳ ପଞ୍ଜୁରି ନେବୁ ଅସ୍ତ୍ରଧାରି
ନନାନ ପସ୍ତୁ ମାର ପରକାର । ୫୩ ।

ଭାରତେ ଯେତେ ଦୋଷ ଅତ୍ୟାଚାର-
ଧାରି ବଢ଼ୁଛି, କାରଣ ତୁ' ତା'ର;
ଭାରତ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଦେଶେ କାହିଁ
ଗାରୁ ତୋ' ନାମେ ଯେଷ୍ଣୁ ଦେଖାହିଁ । ୫୪ ।

ସବତା ସୁଧା- କର ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଣି
ଅବତାରର ଏ ସବୁଙ୍କ ଧାଣି;
ପବନ ଭୂମି ଭାରତେ କେବଳ
(୩) ପଦ୍ଦଳ ତୋର କ୍ରୀଡ଼ା କଲୁ ଶିଳ । ୫୫ ।

ଦୁରୁଭରାଯ୍ୟରୁ ଏତେ ଏ ଦୁର୍ଦଶା
(୪) ଭୁଭୁଯ ବକେନ ନୃତ୍ୟ କଲୁ ଶଶା;
ମୂରୁଖ ଶାସ୍ତ୍ର ଭାଲିଲେ ଧର୍ମିକେ
(୫) ଗୁରୁ ବନିଲେ ପୁଙ୍କାର-ବୃତ୍ତିକେ । ୫୬ ।

---

(୧) ଖେଳ—କ୍ରୀଡ଼ା, କୌତୁକ । (୨) ବକ—ଦେଖି ଆଗରେ ବୋଧ ଦେଉଥିବା ବକ୍ତା କବ । (୩) ପଦ୍ଦଳା—ଶୋଭା ପାଉଡ଼ା (ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭେ) । (୪) ଭୁଭୁଯ—ମୁଖଳକ, ଷଣ୍ଢ । (୫) ଫୁଙ୍କାରବୃତ୍ତିକ—ଯେଉଁମାନଙ୍କର କେବଳ ଫୁଙ୍କିବା ବ୍ୟବସାୟ । ଯଥା—ଶଙ୍ଖଫୁଙ୍କା ପୂଜାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କର୍ଣ୍ଣଫୁଙ୍କା ଗୁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କାନଫୁଙ୍କା ବୈଷ୍ଣବ ଗୋସାଇଁ, ଦେହଫୁଙ୍କା ତାନ୍ତ୍ରିକ ଗୁଣିଆ ଆଦି ।

ଟହ୍ଲଲ୍ଣି ଟେକ — କ ଅଶ୍ରୁ ଝରେଣି

ଢେଲ୍ଏ ଛ' ତୋ — ଶହ୍ଲା ପଡ଼ଲେଣି;

(୧) ତେଲ୍ଶି ଦୃଷ୍ଟି — ଘରତ ସ୍ୱାଧୀନେ୍ୟ

ମେଲ୍ଣି ନେତ୍ର — ଆଜ୍ କଷ୍ଟ ଦନେ । ୭୨ ।

ବିଷାଦ-ନିଶା

ବିଷାଦ-ନିଶା

(ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ)

(୧) ବେଦାଙ୍ଗୀ ବାଙ୍‌ମୟୀ ଦେବୀ ଅନନ୍ତ-ଚରଣେ,
ବହୁଦିନୁ ଅସିଲଣି ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶେ;
ଅନେକର ନ ମା, କଙ୍କର କରୁଣା-କଟାକ୍ଷେ,
ବିଦ୍ୟା-ଶକ୍ତି-ସମ୍ମାନ ଏ ସନ୍ତାନେ ଭୂଷଣ !
ବୀଣାପାଣି, ଭୁଲିଲେ ଏବା ନିଜ ମାତୃଭାଷା
ବୃଥା ଗାଇଗଲ୍ୟ କାବ୍ୟ ଦୁରନ୍ତରଞ୍ଜନ;
ବିବିଧ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କୃତା-ଉତ୍କଳଭାରତୀ
ବାଲ୍ମୀକାଙ୍କ, ସାହିତ୍ୟରେ ଅପୂର୍ବ ଯୌବନା,
ବାଜେଣି ଦ୍ରୁତ ନୂପୁର-ଧ୍ୱନି ମିତ୍ରାକ୍ଷରେ
ବର୍ତ୍ତମାନ ନର୍ତ୍ତିବ କେ, ତାଙ୍କ କୁଶଳ କେବଳେ
ଅଶୋଭିବ ବହୁପାଦ, ନିକ୍କଣ-ଛନ୍ଦରେ ?

ବାଣୀ ଶକ୍ତିମୟି, ମୋର ବାଣୀଶକ୍ତି ବାଢ଼ି,
ଅଭ୍ରାନ୍ତ କର ଗାଇବ ପଦାବଳୀ ତୋର
ଅଳଙ୍କୃତ ନବ୍ୟ ଛନ୍ଦ—ନବ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରେ ?
ଏଣୁ ବାଜି ମଞ୍ଜୀରର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦେଇ,
ଏ-ଶୁଦ୍ଧାନୁପ୍ରାସ-ମଞ୍ଜୁ ଘୁଙ୍ଗୁରିଆ ଟିକିଏ
ବାଜୁଥିବ ଝୁନୁଝୁନୁ ପାଦ ସଞ୍ଚାଳନେ,

---

(୧) ଅନନ୍ତଚରଣେ—ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ରୂପିଣୀ ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ବୋଧନ ।

(୧) ବାରିମଗ୍ନ-କଣ୍ଠେ ଯଥା ଦ୍ରାବୁଟ-ହିଙ୍କାର ।
(୨) ବେପଥୁ-ଧାରିଣୀ, ବଧୂ ଶକଟ-କମ୍ପିକା
ବାରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିବ 'ଶତଶାଖା' ପାଦପର
ବିଷାଦ-ନିଶାର ଶତ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ।
ବନାନ୍ତ-ସରଣୀ ମଣ୍ଡି ସ୍ୟନ୍ଦନ ତୁରଙ୍ଗ-
(୩) ବଲ୍‌ଗନେ, ଅଦୃଶ୍ୟପ୍ରାୟ ହେଲ ଘୂର୍ଣ୍ଣ ଘୂର୍ଣ୍ଣ ।
ବନଗମନେ ସରନ୍ତି ଅନିଚ୍ଛା-ସୂଚନା
ବ୍ୟକତ କରୁଅଛି, ତା' ସର୍ବାଙ୍ଗ-ନିର୍ଘୋଷ-
ବିଳାପ, ଧୂଳିମସ୍ତକ—ବିକମ୍ପନ ଛଳେ ।
ବାତ ନିସ୍ତନ; ସ୍ଥଗିତ ସରଯୂର ଧାର
(୪) ବାସରେ ଉଲ୍‌କାପାତ-ଅକାଳ-ଅନ୍ଧାର—
ବ୍ୟାପିଗଲ, ଅକସ୍ମାତେ ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରଦେଶେ ।
ବଜ୍ରନାଦେ ଅନାହୂତ-ଅଟ୍ଟାଳିକା ଚୂଳ
ବ୍ୟଗ୍ର ସ୍ଖଳିତ; ବଇଳ ବିକଟ ଚିତ୍କାର—
ବାରମ୍ବାର; ପୁରେ ପୁରେ ମାର୍ଜାର କଳହ ।
ବିମୁକ୍ତକେଶା-ରକ୍ତାକ୍ଷୀ-କରାଳଦଶନା—
ବଜ୍ରମୁଖୀ-ତୀକ୍ଷ୍ଣନଖା ଭୂମୁଣ୍ଡା ପ୍ରେତିନୀ
ବାହାରି ପ୍ରେତ ସହିତ, କିଳକିଳା ନାଦେ—
(୫) ବିଲ୍ଲଦକେ ପଶି କଲେ ନର୍ତ୍ତନ କୁର୍ଦ୍ଦନ;
(୬) ବସନ୍ତ-କୁଜ୍‌ଝଟି-ଭ୍ରାନ୍ତ-ବନ୍ୟପଶୁ ଯଥା ।
ଭ୍ରାନ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେହି ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀ
ବିକଶାଇଥିଲା ହର୍ଷେ ଶ୍ରୀମୁଖ-ମଣ୍ଡଳ,
ବିଷାଦ ଲେପକ-କାଳି ସହସା ତା' ମୁଖେ
ବୋଳିଦେବ ମନ ଥିଲ, କିଏ ଥିଲା ଜାଣି ?
ବଳେକିଣି ଅଯୋଧ୍ୟାର ଅଦ୍ଭୁତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନଗାରି ଚଟନ

---

(୧) ବାରି—ଜଳ । ବର୍ଷାକାଳୀନ ଜଳାଶୟମାନଙ୍କରେ ମଗ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଭେକ ଡାକିଲେ ଏକପ୍ରକାର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହିଁ ହିଁ ଶବ୍ଦ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । (୨) ବେପଥୁ—କମ୍ପ । (୩) ବଲ୍‌ଗନ—ଅଶ୍ୱର ଗୁପ୍ତଗତି । (୪) ବାସର—ଦିବସ । (୫) ବିଲ୍ଲଦକ—ଦେବାଳୟ । (୬) ବସନ୍ତ—ସ୍ୱର୍ଗ ।

ବାହୁଡ଼ିଲେ ଚଞ୍ଚଳଗତି ଅସ୍ତାଚଳ ମୁଖ,
ବାହୁଡ଼ାଇ ସତେ ଯେସନ୍ତେ ଆଣିବେ ଶ୍ରୀରାମ ।
(୧) ବନସ୍ପତି-ବାସୀ କୁଳ-ବିହଙ୍ଗମଗଣ
ବସିଲେ ତରୁଶାଖାରେ ହୋଇ ଉତ୍କଣ୍ଠ
ବସାନ୍ତି-ପକ୍ଷୀବୃନ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟି ଚକିତରେ
"ବୈଦେହୀ ରାଘବ କାହିଁ ?" କହିଲେ କଳସ୍ୱ ।
ଦେଖ କାହୁଁ ଅତଏମି ଉଡ଼ିଲା ଏକ
ବଗ, ସମୁଡ୍ଡୀନ-ଶକ୍ତିହୀନ-ଜଡ଼ବତ୍‌ସ୍ଥ—
ବନେ ପଶିଛନ୍ତି ରାମ-ଜାନକୀ-ଲକ୍ଷ୍ମଣ;
ବୁଝି ପାରିନାହୁଁ କାହୁଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାଙ୍କର !
"ବାରଣ ନକଲ୍ କଥା କାରଣ ନବୁଝି ?"
ବାନ୍‌ଧବତ୍ତା ତଳାଇଲେ ଝିଙ୍ଗାମୁ ବିହଙ୍ଗେ
ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟାନୁରସୀନ ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ।
ଦେବଙ୍କୁ ଦେବଳ ପ୍ରେମ୍ଭ୍ରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଲଭି ସମର୍ଦ୍ଧନ
ଦେବାଙ୍କର ଦଳେ କଲ୍ କଳି-ସୂତ୍ରପାତ ।
କର୍ଣ୍ଣଟିଏ ଯେନ ପ୍ରଶ୍ନେ ଅଦ୍ୟାପି ଯେ 'କଳି'-
ବଘଟିତ, ସାୟଂକାଳ-ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ
ବୋଲନ୍ତି 'କାକଳୀ' ଯାକୁ କବି-ବୁଧଗଣ ।
(୨) ଖଞ୍ଜଣାଭିଳାଷେ ଅନ୍ୱେଷିତ ମିଥ-ମୁଖ
ଦୈତ୍ୟବେନ୍ଦ୍ର ଆସି ହର୍ଷ-ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନ
(୩) ବସିଥିଲେ ହସି ହସି ପ୍ରାଚୀମୁଖେ ଶଶୀ ।
(୪) ବର୍ଷିର-କୋଳାହଳନ୍ତୁ ଶୁଣାଗଲ୍ ଯେଣୁ, ।
(୫) ବନେ ପଶିଛନ୍ତି ରାମ ନାହିଁ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ;
ବନବାସୀ ଦେଶ ହେବେଲ୍ ଦେହିଥିବ ବୋଲି
(୬) ବ୍ୟଗ୍ରୋତ୍ସୁକ ହେଲେ ବଧୂ ଉପରୁ ଉପର ।
ବନବାସୀ ରାମ ବାର୍ତ୍ତା ଲଭି ରବି-ମୁଖୁଁ
ବାହାରିଲ୍ ସନ୍ଧ୍ୟାବାଳା ବିଷାଦବଦନା,

(୧) ବନସ୍ପତି—ରାଜୋଦ୍ୟାନ । (୨) ଖଞ୍ଜଣ—ଦର୍ପଣ । (୩) ପ୍ରାଚୀ—ପୂର୍ବଦିଗ । (୪) ବର୍ଷିର—ପକ୍ଷୀ । (୫) ରାମ—ଚନ୍ଦ୍ରର ଅନ୍ୟତମ ନାମବିଶେଷ । (୬) ବଧୂ—ଚନ୍ଦ୍ର ।

ବାରୁଣୀନନ୍ଦନା ଶିରଚନ୍ଦ୍ରବାସିନୀ
ଝଲଟିଲା ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନେ ।
(ବିଶ୍ୱସ୍ତ-ବନ୍ଧୁ ଅଗ୍ରତେ ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖୀଙ୍କର
ବଢ଼ିଥାଏ ମନୋକଷ୍ଟ ଘୁଞ୍ଚି ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ।)
ଭବାର୍ଣ୍ୟ କାରୁଣ୍ୟ-ଜଳ ଚକ୍ରବାକ-ସ୍ୱରେ
ବରଷାଇଲ, ଅଯୋଧ୍ୟା ସରଯ୍ୟାଦର୍ଶନେ
ଝମ୍ପିଲ ଶତ ନଗର କରି ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ,
(୧) ବ୍ୟୋମପଥ-ଗର୍ଭେ ଥାଇ ସେ କାରୁଣ୍ୟ-ସ୍ୱର ।
ବସୁନ୍ଧେ ଚହଟାଇ ସ୍ୱନେ "ନ ହେଲା ନ ହେଲା"
ବୋଲି ବାହାରିଲେ ଭାରତସ୍ତୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ।
ବ୍ୟଥା ଅଯୋଧ୍ୟା-ପ୍ରାଣର, ଉଚଳନ୍ତି ଘନା
ବୋକାପର ରହିଗଲେ ମିଟିମିଟି-ନେତ୍ର ।
ବସନ୍ତ ବଦନେ ଏଣେ ସୁଜନ୍ମାବଧ୍ୟ
(୨) ବର୍ତ୍ତିକିସ୍ଥା ସମ୍ପାଦିଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୁରୋଧେ,
(୩) ତଳାରିଲ ଅବରୋଧେ ଅନ୍ତିମ-ଲଗ୍ନ ।
ବହିରଙ୍ଗ-ଅନ୍ତରଙ୍ଗ-ଶୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱିଜକୁଳ
ଝଙ୍କୃତ କଲେ ପୂତ ଉପାସନାଗାର,
ବେଦମନ୍ତ୍ର-ଉଚ୍ଚାରଣ-ଓଁକାର-ଝଙ୍କାରେ ।
ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିର ବଶିଷ୍ଠ ସଶିଷ୍ୟ ଗର୍ଜିଳ
ଧୂମିତ ହୋମଧୂମେ ସଦନ ଅଙ୍ଗନ ।
(୪) ନୃତ୍ତବର୍ତ୍ତୀ-ଦଣ୍ଡ କମ୍ପୁ ଜଡ଼ବାର୍ତ୍ତି କାନ୍ତି
(୫) ବୈଭବକ-ସୌଧେ କମ୍ପା ତଡ଼ାଗ୍ର-କୁଟୀରେ ।
ବାଳା ବଧୂ ବୃଦ୍ଧା ଆଦି ସବୁଙ୍କର ଚିତ୍ତ-
ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଲା, ସେଣୁ ପଦତୋଦର୍ଶେ
ଧନ୍ୟଧନ୍ୟା ସମ୍ପଦଶୀ-ବନ୍ଦେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ।
ବୋଲେ କେଉଁ ଅଶ୍ରୁ-ନେତ୍ରା ଦେଖ ତ ସଜନି,
(୬) ବାଜ ପରି ଆଜ ଯୁବରାଜଙ୍କ ଉଦ୍ଭବେ

(୧) ବ୍ୟୋମପଥ—ଆକାଶ । (୨) ବର୍ତ୍ତିକିସ୍ଥା—ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଲଗାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ।
(୩) ଅବରୋଧ—ଅନ୍ତଃପୁର । (୪) ନୃତ୍ତବର୍ତ୍ତୀ—ଲଣ୍ଠନ । (୫) ବୈଭବକ—ଧନ ।
(୬) ବାଜ—ସଞ୍ଚାଣ ପକ୍ଷୀ ।

ବାସ ଘଉଛି ଦେଖୁଛୁ ମାନସ-ବହ୍ନିଙ୍କୁ;
ବନ୍ଦିବେ କହିଁ ଜନନୀ କଉଶଲ୍ୟା ରାଣୀ ?
ବୃଦ୍ଧାଟିଏ ସ୍ନୁଷା ହୋଇ ଜଗିଥିଲି, ମୋତେ
ବିଧାତା ଶ୍ରୀରାମମାତା କରିଥିଲା ଯେବେ,
ବସାଇଁଥାନ୍ତି ଦେଇ ମୁଁ ପାଟରାଣୀ ପଦ,
ବାହୁଡ଼ାଇ ଆଣିଥାନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ; ମୋର
ବଧୂ ପୁତ୍ର ଦେଖି ନେତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତା ତୃପ୍ତ ।
ବିବେକ ବିସ୍ମରି କେହ୍ନେ ବୋଲଇ—ନରେଶ
ବୁଦ୍ଧିଜ୍ଞାନ ହରାଇଲେ ଦୃଢ଼ ନାରୀମୋହେ;
ବର୍ଷାକାଳେ ଗଉରିଦା-ନଦୀ ସ୍ରୋତେ ପଡ଼ି
ବୃଷ୍ଟି ଜଳ ନିର୍ମଳତା ହରାଏ ଯେସନ ।
ବସନପ୍ରାନ୍ତେ ଲୋତକ ପୋଛି କହନ୍ତି କେହ୍ନ—
ବିଧାତା, ଧର୍ମଦେବତା ସତେ ଅଛି ହେଲେ
ବନବାସୀ-ରାମ-କ୍ଲେଶ-ଉତ୍ତପ୍ତ-ନିଶ୍ୱାସେ
ବିଦଗ୍ଧା ହେବ କୈକେୟୀ-କୁଟିଳହୃଦୟା ।
ବାଳବୃଦ୍ଧବନିତାଏ ଏହିପରି ହେବେ
ବିଷାଦିତ, ବସି ଦାଣ୍ଡେ ଅଳନ୍ଦ ତଳରେ,
(ବତ୍ସ ବତ୍ସଳ ଶ୍ରୀରାମ, ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା,
ବୈମାତ୍ରେୟ-ଭ୍ରାତୃଭକ୍ତ ସୌମିତ୍ରି-କୁମାର,
ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ଲାବିତ-ପ୍ରାଣ ସତ୍ୟସନ୍ଧ ନୃପ,
(୧) ବ୍ୟାଳୀ କପଟକୁଶଳା-ରାଣୀ କୈକେୟୀର
ବ୍ୟକ୍ତ ଚରିତ-ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ନିବେଶି ମାନସ)
ବୁଭୁକ୍ଷା ପିପାସା ପ୍ରାୟ କରୁଛନ୍ତି ଦୂର ।

ବିଷାଦର ପୁରୀ ଆଜି ସାକେତ ନଗରୀ
ବାଲ୍ମୀକି-କଳ୍ପନାତୀତ, ପାରିବ କି ବର୍ଣ୍ଣି
ବାଳମତି-ଚନ୍ଦ୍ରମଣି-ନନ୍ଦନ ଲେଖକ ?
ବାତ୍ୟା-ଉତ୍ପାଟିତ ଜୀର୍ଣ୍ଣ-ପାଦପ ସଦୃଶ

(୧) ବ୍ୟାଳୀ—ସର୍ପୀ ।

ବ୍ୟାକୁଳତା ଶୋକ ଭରା ହୃଦୟେ ପୂରାଇ,
ବହ୍ନ୍ୟତ-ରକ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ସଜ୍ଜ-କରହିତ
ବାଷ୍ପବାସ ଅଶ୍ରୁ-ସିକ୍ତ-ନିଷ୍ପ୍ରଭ-ବଦନ
ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଲୁପ୍ତ ଅର୍ଦ୍ଧଛିନ୍ନ ଦ୍ରୁମେ ।
ଭୂମିନ୍ତ୍ର ତନ୍ଦ୍ରାସଂପୃକ୍ତ ସାଙ୍କେ-ବିଶ୍ରିତର
ବେଷ୍ଟିତ ହୋମ୍ପୁରଗଣ ନୃପତଳ୍ପପାର୍ଶ୍ୱେ;
ବ୍ୟଜନଦସ୍ତରେ କେ ବା ଦତ୍ତାସ୍ପିତ, କେହୁ
ବାରି ସିଞ୍ଚୁଅଛି ନୃପ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ-ମୁଖେ ।
କୋଲୁଛି କେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ଦେବ !
ବିଷ୍ଟି ଷଣ୍ଣ ବହୁକ୍ଷଣେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ନରେଶ
ବଳତ ମସ୍ତକେ ହସ୍ତ ନବେଷ୍ଟି ଲଲାଟେ,
ଛାଡ଼ି ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ଶୋକକ୍ଷୁବ୍ଧ କଣ୍ଠେ
କୋଲନ୍ତି, ହା ରାମ ମୋର ଜୀବନ ଜୀବନ,
ବାହ୍ୟମାତ୍ରକ ଧାରଣା 'ମୋର' ବୋଲିବାର;
ବସ୍ତୁ, କୋହୁ ଏ ମାନବ ଦଶରଥ ହୃଦ;
ଭକ୍ତି ବରେଣ୍ୟ ସନ୍ତାନ ମୃତ୍ୟୁଆତ୍ମା ତୁ ପିତା
ବିଶ୍ୱହିତେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱନର ଲୋକେ !
ବନ୍ଧୁର ଅନସ୍ଥଳେ ସେଥିଁ ଦଶୋଗୀତ
ଦର୍ପିତ କଲୁ ଭରତ-ପ୍ରୁ ତେଜନ୍ତେ ପାଳ,
ବସୁକାଳ ଭରତସ୍ୱ-ହୃଦୟରଞ୍ଜନ
(୧) ବିଗତ ସ୍ମରଣ୍ୟ ଦେବ ପ୍ରତ ନାମ ତୋର !
ଭକ୍ତିଧନ୍ୟ ସଣଜନ୍ମା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ତୁ ଧନ୍ୟ,
କୀର୍ତ୍ତି ତେତା ଗୁଣ ସମର୍ପିଲୁ ଯାହା
ବିବସ୍ୱାନ୍-ବଂଶାବତଂସ ଶ୍ରୀରାମ-ସ୍ମୃତେବ
ଉଦାଦି-ନିଦ୍ରୁ-ମାନସେ ବାସ ଜନ-ଭୋରେ !
(୨) ବାରି ସ୍ୱାଶ ନକ୍ଷତ୍ରେ ଶାମୁକା-ଗର୍ଭରେ
ବ୍ୟବସ୍ଥାନ କଲେ ହୁଏ ମୌକ୍ତିକ-ରତନ;
(୩) ବନକ-ଭବେ ଫଟନ୍ତେ ମୁକୁତା ସକ୍ଷ୍ମଣ,

(୧) ବିହତ—ଷ୍ଟ୍ରକିତ ସାଳ । (୨) ବାରି—ଜଳ । (୩) ବନକ—

(୧) ଜାତବେଦ-ଶିରେ ଦିଏ ଅଗ୍ନିଶ୍ରୁ ଢାଳି;
ଦୈବଲକ୍ଷଣ ଘଟେ ଯଥା ଗ୍ରହ ଅନୁଯାୟୀ
(୨) ବରିଷ୍ଠ-ଶିଷ୍ଟ-ଅଶିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତା ଫଳେ ।
ଅନର୍ଥ କି ରାମ ସଙ୍ଗେ ଜାନକୀ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ
କପିବନରେ ପଶିଥାନ୍ତେ କେଉଁ ସୁଖସ୍ୱାର୍ଥ ?
କାମୀ ପାପଫଳେ ମୃତ୍ୟୁ ଦଶରଥ ଦେହେ
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଶାସନେ ଯୁକ୍ତା ଦୁର୍ବିଷହ ବାଧା ।
କର୍ମଜାତ 'ପାପ' ଶବ୍ଦ ଶେଷ ନଅକ୍ଷର
ବାତେ ଉନ୍ମାଦନ ପ୍ରାପ୍ତ ବନକର୍ମି ପ୍ରାଣ ।
(ବିପଦ-ବ୍ୟାଧି-ଦଗ୍ଧେ ମାନସ ଦୁଷ୍କୃତି
ଏବେ ଯାହାର ମୃତ୍ୟୁପଥେ ପଡ଼ିଥାଏ ମୁକ୍ତି ।)
ବାହ୍ମଣ ଅଶାନ୍ତ-ମୃତ୍ୟୁ-ସ୍ପନ୍ଦନ ମାନସ
ବସିଲ, ଶମଶାନରେ ଦେହ ପୁତ୍ରବଧ ।
(୩) (ଶବଲ୍ କଳ୍ପ—ତମସ୍ୱିନୀ ଦୋଳିଅଛି ରଙ୍ଗି,
ବାହ୍ନନ ତଳେ ଶାନ୍ତେ ପଡ଼ିଅଛି ଏକ
ବାଳକ ଶାବଶ; ତାର କୋମଳ ବକ୍ଷରେ
ବିଦ୍ଧ ଶାଣିତ ଚକ୍ରଳିତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ କାନ୍ତିମୂଳ ।
ବାଣାହତ ରକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ-ହୃଦରୁ ନିଃସୃତ—
ବିଳାପ-ସ୍ରୋତ ଦେଉଛି କାନନ ଭସାଇ ।
(୪) କର୍ଣ୍ଣେ ହୃଦ ଗ୍ଲାନ କର ? ଶୁଣି ସେ କାରୁଣ୍ୟ
ବକ୍ତୃତା ଉଚ୍ଚାରିବ, ହାୟ, ହାୟ, ହାୟ !
ବାଷ୍ପିତ ଲୋତକ ନେତ୍ରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଚାହିଁ
ବୋବାଇଲା ମୁନିପୁତ୍ର କରୁଣ କଣ୍ଠରେ—
ବାପାରେ ! ମୋ ଜନ୍ମଦାତାଙ୍କୁ ଯା ଅଛି ପୁତ୍ରଶୋକ
(୫) ବିବୁଧ ନର କିନ୍ନର କିବା ଯେତେ ମୃଗ
ବୃକ୍ଷଲତା ଆଦି ସଙ୍କେତେ ଶାବକେ,
ଏହିପାଇଁ ପୀଡ଼ା କେବେ ଜଣାଇଲେ ମୁଖା;

(୧) ଜାତବେଦା—ଅଗ୍ନି । (୨) ବରିଷ୍ଠ—ଉତ୍ତମ । ଶିଷ୍ଟ—ମଧ୍ୟମ । ଅଶିଷ୍ଟ—ଅଧମ ।
(୩) ତମସ୍ୱିନୀ—ଅନ୍ଧକାରରାତ୍ରି । ବାହିନୀ—ନଦୀ । (୪) କର୍ଣ୍ଣ—ସୌଜନ୍ୟାର୍ଥ ।
(୫) ବିବୁଧ—ଦେବତା ।

ବୋଲିବି କେମନ୍ତେ ଏହା କୃତକର୍ମ ଫଳ !
(୧) ବ୍ୟାଧ ଶରଣ୍ଟାକାତର ହୃଦେ ଈର୍ଷାନଳ
ଭଜନ୍ତା ବା, ସେଭଳ ମୋ ସୁଖଶୀଘ୍ର କାହିଁ ?
ବନ୍ୟ ଫଳମୂଳ ଖାଦ୍ୟ, ପାନସ୍ତୁ ଝରାମ୍ବୁ,
ଭସ୍ମ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳ ଅଙ୍ଗର ଭୂଷଣ,
ବୃକ୍ଷର ବଲ୍‌କଳ ହୋଇଅଛି ପରିଧେୟ;
ବୃଦ୍ଧ ପିତାମାତା—ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧୁଣୀ-ଶୁଶ୍ରୂଷା-
(୨) ଭଜନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିନା ପର୍ଣ୍ଣବାସ ମୋର ।
ବୋଧ ହେଲୁ କି ଅସହ୍ୟ କାହା ପକ୍ଷେ ଏହା ?
ଭୂତ-ଭାବିତ-ନବ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ କି ସେହୁ ?
ବୁଝିଛି କି ନିତ୍ୟ ରହି ଏ ଅନିତ୍ୟ ଧାମେ,
ବହିବ ଦରସ୍ୱାର୍ଥୀ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଦରେ ?
ଭଙ୍ଗୁର ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ି ତା ହୃଦୟ
ବିରଚିଛନ୍ତି କି ବିଧି ଅଦ୍ଭୁତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ?
ଭବ-ଇଚ୍ଛାରେ ଅବଧି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ—ଏହା ଯେବେ
ବ୍ୟର୍ଥ, ମୋଭଳି ପାତକ ଜନମିଲେ କି ହେବ ?
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ଜନ୍ମ ଲଭିଲେ ମରଣ ନିଶ୍ଚୟ,
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ମରିବି ବୋଲି;
ବୃଦ୍ଧ ଜନକ ଜନନୀ ମୋ ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧୁଣୀ,
ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ଧନେ ଯାହାଙ୍କ ଋଣୀ ଏ ଜୀବନ,
ବାହାରିବ ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍କରେ ଯାହା
ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛନ୍ତି ପିନା ସେ ଦୁଃଖ ସୁମରି !
ଭଗ୍ନଭାବନ-ଶୋଷକ ଏବେ ତ ଏ ଗ୍ରୀଷ୍ମ—
ବର୍ଷିତ ତୃଷ୍ଣାରେ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠ ଯିବ ଶୁଖି;
ଦେଖୁ ବେଳ ବିଳମ୍ବତା ଅନୁଭବ ମୋର
ବାରମ୍ବାର ଡାକ ଶେଷେ ଛାଡ଼ିବେ ଜୀବନ ।
ବଞ୍ଚାଇବ କିଏ ତାଙ୍କୁ ଏ ଅଧମ ବିନା ?
ଭୁଲିଥିଲେ କେଉଁ ଫଳମୂଳ ଆହରଣେ,
ବିଳମ୍ବତା ଜାଣି ମୋର, ଅନ୍ଧୁଣୀ ଜନନୀ !

(୧) ବ୍ୟାଧ—ଦୁଃଖ । (୨) ପର୍ଣ୍ଣବାସ—ପତ୍ରକୁଡ଼ିଆ ।

ବିପିନରେ ପଶି କରୁ ଅନ୍ୱେଷଣ ଅନ୍ୱେଷଣ
ବୋବାଉ—କେଉଁଠିକି ଗଲୁ, ଆହା ଧନମଣି !
ବିଯୋଗୀ ହେବୁ ଜନନୀ, ଆଜଠାରୁ ମୋନିତ,
'ବସୁମଣି ଆସ' ବୋଲି ନ ଡାକିବୁ ଆଉ ।
ବାତ୍ସଲ୍ୟ ନାହିଁ, ଡାକ—ମଧୁରଲେ ସୁଧା;
'ବାପଧନ' ସମ୍ବୋଧନ ଶେଷ ଆଜି ତୋର ।
ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ଋଣ ତୋର ମା' ଗୋଟିଏ ଦିନର
ବାଂଶତ କୋଟି ଜନ୍ମେ ମୁଁ ନପାରିବ ଶୁଝି ।
ବିକଟାଳ ପ୍ରାଣକୁ ମୋ ମାନସ-ପଟରେ
(୧) ବିଷ୍ଟପ ହେଉଛି ତାହା ସ୍ୱତଃ ହୃଦୟରୁ ।
ବୟସ ମୋ ଶଣ୍ୟ ଥିଲା ଦଶ ସମ୍ବତ୍ସରେ
ବସୁଥିଲି ଶୀତକାଳ-ଶେଷ ହେ ସମୟ,
ବିଷ୍ଣୁବହ୍ନି-ମଧ୍ୟସ୍ଥଳେ ହିମ ବର୍ଷା ଶୀତ—
(୨) ବିଧୂନନେ, ସଂହନନ ଥରୁଥିଲା ତୋର ।
(୩) ବିଜ୍ଞ ମୋ ଅଶ୍ରାକଣ ଜାଣିଲୁ ସେକାଳେ
ବଲ୍କଳ-ଉତ୍ତରୀ ନାହିଁ, କହୁଅଛୁ ଶମି ।
ବହିଲେ, ତୋ ସ୍ନେହାନ୍ୱିତ ଅମୂଲ୍ୟ ଅତୁଲ୍ୟ
ବଲ୍କଳ-ଉତ୍ତରୀ ଆଣି ତୋ ଦେହରୁଁ ସଙ୍ଗ
(୪) ବୁଧ୍ନେ ମୋର ଘୋଡ଼ାଇଲୁ ଶୁଆଇ କୋଳରେ;
ବିତର୍ଶି ବେଳୁଁ ତୋ କର ଲାଗିଥିଲା ନିଦ
ବାଲ୍‌କୁଣ୍ଡରେ ଥିଲା ସିନା ସ୍ନେହ ପରଶାର୍ଥେ ।
ବାପାଙ୍କ ସୁବଚାସ୍ତ୍ର ସେପରି ଜନନି,
ବିସ୍ମରଣ କରୁ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁଛି ଯେତେକ
ବଢ଼ୁଛି ତେତୁଁ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବିଷ ଶର-ଜ୍ୱାଳା !
ବନ୍ଧୁ ଯେଉଁଠି ଖଣେ ଦେଖିମାର ଚୋଖ୍ଲ ଯୋଛି
ବ୍ୟାକୁଳ-ବଦନରେ ପୁଣି କହିଲି ଏପରି—
ବାବୁରେ ଆସ ଅଛ କାହିଁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ମହାତ୍ମା !
ବକ୍ଷରୁଁ ବିଷ ଶର କାଢ଼ିନେଇ, ମୋତେ

(୧) ବିଷ୍ଟପ—ବ୍ୟାପ୍ତ । (୨) ବିଧୂନନ—କମ୍ପନ । (୩) ସଂହନନ—ଶରୀର ।
(୪) ବୁଧ୍ନ—ଶରୀର ।

ବିଦାୟ ଦିଅନ୍ତୁ ଇଷ୍ଟ ପଦାରୁ ଚଞ୍ଚଳେ
ବାଞ୍ଛିତ ଚିରଧାମେ, ମାଗୁଣି ଏତକ ।
(୧) ବଲ୍ଲୁରଦଲଗର୍ଭୁଁ ଏକ ଧନୁଷ୍ପାଣି ନର
ବିସ୍ମିତ-କମ୍ପିତ-ପଦ ବାହାରି ସଧୀରେ,
ବାଳକଙ୍କୁହିଁ ସମ୍ମୁଖେ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି-ଭଙ୍ଗୀରେ କଲା ନିବେଦନ—
ବିବେକବର୍ଜିତ ମୁହିଁ ଅଯୋଧ୍ୟା ନରେଶ
ବାଣାଘାତେ ମୋର ଦେବ, ଆହତ ଆପଣ ।
ବିଶ୍ୱ-ନାରକୀୟ ସୀମା କରନ୍ତି ଲଙ୍ଘନ,
ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ମହାପାପେ ଆଜ ଏ ମୋହର
(୨) ବୃଜିନର ଫଳ, କେତେ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ବଞ୍ଚିତ କରିବ ମୋତେ ମାନବ ଜନ୍ମରୁ,
ବିଶ୍ୱପତି ନ୍ୟାୟବନ୍ତ ଧାତାଙ୍କୁ ତା ଜଣା !
ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ଦୁଷ୍କୃତ-ସମୁଚିତ ଦଣ୍ଡ
ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାନୁରୂପ;
* ବିଗତ ବଂଶାନୁଶାପ ଅବା ଉଗ୍ରୀନ୍ଦ୍ର ।
(୩) ବ୍ରୀଡ଼ିତ ବଦନେ ହସି ଉତ୍ତରିଲେ ସିନ୍ଧୁ—
ନରେନ୍ଦ୍ର, ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ନର-ଶକ୍ତି ସାଧାତୀତ;
ବିଶ୍ୱଙ୍କର ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟେ ଅନ୍ୟ-ଆଧିପତ୍ୟ
ବିକାଶ କରିବ ଅହୋ, କେଉଁ ସାହସରେ !
ବିଧିମତ ଦଣ୍ଡ ତୁମ୍ଭ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିଣ
ବଢ଼ାଇବ ଆତ୍ମଦୋଷ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ !
ବୁଦ୍ଧି ବିବେକକୁ ମୋର ଧିକ ଶତଧିକ ।
ବାସନା ଏତିକ ମାତ୍ର, ଅନ୍ତିମ ଜୀବନେ
ବିଶ୍ୱାସ ମୋ ସେତିକରେ ହୋଇଥିବ ଧନ୍ୟ ।

(୧) ବଲ୍ଲୁରୁ—ବହୁଶାଖାଯୁକ୍ତ ଲତା । (୨) ବୃଜିନ—ପାପ । (୩) ବ୍ରୀଡ଼ିତ—ଲଜ୍ଜିତ ।

* ଅନ୍ଧକ ମହର୍ଷିଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ଦଶରଥଙ୍କର ପୁତ୍ରଶୋକରେ ମୃତ୍ୟୁର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକ ଯାତନା ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ ।

(୧) ବିକ୍ରାନ୍ତ, ଏ ଶିଶୁ ମୃଗ-ଶାବକ ନାଶିତ
ବକ୍ଷରୁ ମୋ କାଢ଼ିନେଇ ନିଃଶଙ୍କଚିତ୍ତରେ
(୨) ବନପୃଷ୍ଠେ ଭୃଙ୍ଗ ଧରି ଚଳ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ
(୩) ବର୍ତ୍ମ ନିକଟ କୁଟୀରେ; ମୋ ତାତ ଜନନୀ
ବସିଥିବେ, ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠେ ପିପାସା-ବ୍ୟାକୁଳେ;
ବାରିପାନ ଦେଇଣ, ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇବ ମୋର
ବିନତ ଭକ୍ତି ପ୍ରଣାମ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
ବିଘଟିତ ଆଜିର ଏ ଦୁଷ୍କୃତ ଘଟଣା ।
ବଟୁବାକ୍ୟେ ଶଂକର୍ଷିବ୍ୟଥାମୁକ୍ତ ସୁଜନ
(୪) ବସୁଜ ପଡ଼ିଲ୍ କିବା ଅକାଳ ଚଳନ ।
ବଳ ନ ବଳଇ ମନ କାଣ୍ଡ କାଢ଼ିବାକୁ;
ବପୁ ସ୍ୱେଦ ଜର୍ଜରିତ, ନିଷ୍ଫଳ ଚରଣ;
(୫) ବର୍ଦ୍ଧକୀ-ନିର୍ମିତ ନର ଯେସନ ନରେଶ
ବାକ୍‌ରୁଦ୍ଧ; ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ରହିଲେ କ୍ଷଣେ ।
ବିପାକେ ଯା ଥିବ ତାହା ସହଇ ନିଷ୍ପୃହ;
ବର୍ଜନସ୍ତୁ ଚକ୍ଷୁ ପାଳି ସନ୍ତାପ ଲୋଚନା ।
ବିଶ୍ୱର ଏପରି ଘେଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଣି ହୃଦେ
ବିଶିଖ ଉପାଡ଼ି ଦେଲେ ଶିଶୁ ବକ୍ଷସ୍ଥଳୁଁ ।
ବିଦ୍ଧବକ୍ଷ ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠେ—ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରେ
ବୀରମ୍ଭାର ଉଚ୍ଚାରିଲା ମୁମୂର୍ଷୁ ତାପସ;
(୬) ବେଦ ଉଚ୍ଚରିଲ ଚକ୍ର-ଅବାର୍ଯ୍ୟ-ନିର୍ଘୋଷ,
ବିଷଣ୍ଣାବାସ ବିସର୍ଜି ଭୌତିକ ସଂସାରୁ
ବିଦାୟ ହେଲୁ ଜୀବାତ୍ମା ହେଲା ବ୍ୟାକୁଳିତ;
ବିବର୍ଣ୍ଣ ବଦନେ ଶର-ମୁଦ୍ରିତ ନୟନେ
ବିଶ୍ରାମିଲା ପିଣ୍ଡ, କାଳ କବଳ ଗର୍ଭରେ ।
ବଳ୍କଳବାସ ଯୋଡ଼ାଇ ମୁଣ୍ଡିତ ଉପରେ
ବଟୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ପଥେ କୁଟୀରଅଭିମୁଖେ
ବାହିଲେ ତୁରିତ ନୃପ ଶାପାଶଙ୍କିତେ ।

(୧) ବିକ୍ରାନ୍ତ—ପରାକ୍ରମଶାଳୀ । (୨) ବନ—ଜଳ । (୩) ବର୍ତ୍ମ—ପଥ ।
(୪) ବସୁଜ—ମନୁଜ । (୫) ବର୍ଦ୍ଧକୀ—ବଢ଼ାଇ । (୬) ବେଦ—ସ୍ୱର ।

(୧) ବ୍ରତାବାସ-ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ସର୍ବେ ନୃପ,
ବାଣ ଚରଣ-ଶବଦ ଅନ୍ତ ଚପିବାର
ବତ୍ସଳତାମୃତସିକ୍ତ-ସୁମଧୁର ସ୍ୱରେ
ବୋଲଇଲେ, ଚଞ୍ଚଳ ହେବ ଆସ ବତ୍ସମଣି !
ବହୁଦୂର ନୁହଇ ତ' ତମସା, ଏତେକ
ବିଳମ୍ବ ଘଟିଲା କେସନେ ? କି ଅବା ପଥରେ
ବ୍ୟାଘ୍ରାଦି ହିଂସ୍ରକ ପ୍ରାଣୀ ଥିଲେ ଅନ୍ଧକାର ?
ବଞ୍ଚି ଆସିଲୁ କେମନ୍ତେ ? ତୃଷାରେ ଆମ୍ଭର
ବାହାରି ଗଲେଟି ପ୍ରାଣ, ଆଜିଠାରୁ ଆଉ
(୨) ବନ ଆଣିବାକୁ ଯିବେ ନ ଯିବୁ ରେ ଧନ !
ବିକଳ କୋମଳ କଣ୍ଠେ କହଇ ଅନ୍ଧୁଣୀ—
ବୁଝିଲଣି ଧନମଣି, ତୋ ମନର କଥା;
ବ୍ୟଥା ଘଟିଛି ମରମେ କେଜାଣି କି ହେତୁ
(୩) ବିତଥ୍ୟ ନୁହଇ ଯେଣୁ ତଜ୍ଞୁ ମଣନେ ।
ବୋଲି ତ' ମୋ ମଥା ଛୁଇଁ, ତାହା ବୁଝେ ବୋଲୁ;
(୪) ବାଣପ୍ରବାହକୁ ବାଣ ପ୍ରବାହ ପରାଏ
ବତାନ୍ତୁ ଝରିପଡ଼ନ୍ତି ପୁଷ୍ପ ବଲ୍ଲୀଳତା;
ବହନ୍ତି ବା ଦୃଢ଼ ଅସ୍ତ୍ର ତଥାଭ ଚିକ୍କଣ ।
ବିଚମସୂ-ବସାଦରେ ନୃପନ୍ଦନ ପୂର୍ଣ୍ଣ;
ବଳେ ଇଚ୍ଛା, ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଛିଣ୍ଡାଇବ ଗର୍ଜ୍ଜିରେ;
ବିବେଚନ ହେଲା ପୁଣି ଘର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ—
ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା-ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଅଶେଷ ପାତକ
ବଢ଼ିଗଲେ, କୋଟି ଜନ୍ମେ ନ ପାରିବ ପାର ।
ବାଳକୁଣ୍ଠାରେ ଯାହା ହେଉ ପରିଣାମ ଜାଣି ?
ବଞ୍ଚିଲେ ନରମଣି ସୁକୃତ ଦୁଷ୍କୃତ
ବିପରୀତ ସିନ୍ଧୁହତ୍ୟା—ଆତ୍ମ-ଅଭିନତା;
(୫) ବିପଣିଷ୍ଟ-ଚନ୍ଦ୍ରବଲ୍ଲୀ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ଯଥା,

(୧) ବ୍ରତାବାସ—ମଠ, ମନ୍ଦିର । (୨) ବନ—ଜଳ । (୩) ବିତଥ୍ୟ—ମିଥ୍ୟା ।
(୪) ବାଣପ୍ରବାହ—ହରିଣ । (୫) ବିପଣିଷ୍ଟ—ସମ୍ପୃକ୍ତ ।

(୧) ବିସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣରେ ସେ ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧୁଣୀ
ଭୁଲି ନିଜ ଚଇତନ୍ୟ ହରାଇ ହୃଦରୁ
ବଜ୍ରାହତ-ବୃକ୍ଷ ତୁଲ ପଡ଼ିଲେ ଧରାପା ।
(୨) ବସୁକୁମ୍ଭ ଧରି ନୃପ ଧାଇଁ ଆଶୁପଦେ
ସମ୍ମୂର୍ଚ୍ଛିତ-ବ୍ୟାକୁଳିତ-ଅନ୍ଧଦମ୍ପତିର
ବଦନମଣ୍ଡଳେ ଜଳ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଢାଳି
ବାତ-ବ୍ୟଜନ ସଧୀର କଲେ ସଞ୍ଚାଳନ ।
ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସଂଜ୍ଞା, ଲଭି ଜ୍ଞାନ "ହା' ହା'
ବତ୍ସ ସିନ୍ଧୁ" ବାକ୍ୟ ଡାକି ବସାଇଲେ ଉଚ୍ଚେ;
ବିହ୍ୱଳିତ-ଶୋକକଣ୍ଠେ ଭଣିଲେ ଅନ୍ଧକି—
(୩) 'ବାରତା' ବାର-ତାରକ-ବାର କି ଦେବ ନୃପ !
ବହିଲୁ ବତ୍ସ ଆଜି ମୋ ଜୀବନ-ସ୍ୱାଦର ?
ବୁଝି ନାହିଁ କି ମୋ 'ସିନ୍ଧୁ' ହତେ ଧରଧାରେ ?
ବହୁତ ହେଲା କି ଆଜି ସିନ୍ଧୁ ସମ୍ବୋଧନେ ?
ଜନ୍ମିତ ହାସ୍ୟ-ସମ୍ବାଦ ଏହି କି ମୋହର ?
ଶୁଣୁଥାଏ କେବଳ ସିନ୍ଧୁଭ୍ରାନ୍ତି ସଦା ।
(୪) ଶତନେତ୍ର ଲୁଚିଲ, ସୁତନେତ୍ର ଦେଇଛନ୍ତି ବାଧି ।
(୫) ଭୃଙ୍ଗ ଲୁଚିଲ, ସେମନ୍ତଛନ୍ତି ସୁରଭ ସମ୍ପତ୍ତି;
(୬) ବର୍ଣ୍ଣକୁଞ୍ଜୀ ଲୁଚିଲ, ଏ ମୋ ସୁରମ୍ୟ ବଦନ୍ୟ !
ସାମ୍ପ୍ରତ ଦେଖିବ କି ଆମ୍ଭ-ବିଷାଦ-ପ୍ରାସାଦ ?
ଛଳଟିଲ ଅନ୍ଧ ଶୋକେ ହତଚେତ ଅନ୍ଧୁଣୀ
ବକ୍ଷ ମସ୍ତକରେ କର କରୁଛି କରୁଣ !
ବାଳା ମୋର, ବୋଇଲା ମୋର, ଜୀବର ଜୀବନ !
ବୀରଧନ, ଛାଡ଼ିଦେଲୁ ମୋ ଆଶା ଭରସା;
(୭) ବାସୁଦ-ବନ୍ଧ୍ୟାର ଏକମାତ୍ର ନେତ୍ରତାରା !
(୮) ବହ୍ନି ଛାଡ଼େ ଗର୍ଭ କରୁଅଛି ଶାପିତର

(୧) ବିସମ୍ବାଦ—ମନ୍ଦ ଖବର । (୨) ବସୁ—ଜଳ । (୩) ବାରତାରକବାର—ଭୁଲସୁ । (୪) ଶତନେତ୍ର—ଚନ୍ଦ୍ରମା । (୫) ଭୃଙ୍ଗ—ଉପର୍ଣ୍ଣୀ । (୬) ବର୍ଣ୍ଣ—ପତ୍ର । (୭) ବାସୁଦନନ୍ଦ୍ୟ—କାକବନ୍ଧ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍ ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ । (୮) ବହ୍ନି—ଅଗ୍ନି ।

ଭୋଳାଇଥ ସୁଧା ତହିଁ ମାଆ ମାଆ ବୋଲି ।
ବାରେ ବାରେ ମୁଁ ପାପିଣୀ ସ୍ୱଭାବଦୋଷରେ
ବର୍ଷଣ କଲେ କଣ୍ଟକ, ତୋ କୋମଳ ପ୍ରାଣେ,
ବିସ୍ମିତ ବନୁ ମୁଖେ ନ ଆସେ କାନ୍ଦଣା ।
ବହିଥିଲୁ ସ୍ନେହ କି ମୋ ଅଶାନ୍ତ ଦୋଷରେ
ବିମର୍ଷ-ସିନ୍ଧୁରେ ତେଣୁ ଠେଲିଦେଇ ବିମାତା
ବିମୁକ୍ତ ହେଲୁ କି ସିନ୍ଧୁ ! ଏ ମାୟା ପାଶରୁ ?
ବଳା ରେ, ତୋ ବିନା କେହ୍ନେ ରହିବ ଜୀବନ ?
(୧) ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଞ୍ଚିବକି ଫୁଲକୁ ହରାଇ ?
(୨) ଜୀବନ ବିଦୂର ହେଲେ ସରସୀଗରଭ
ବହିବକି ଶୀତଳତା କାଳ ଗ୍ରୀଷମରେ ?
ବଢ଼ିଲା କାରୁଣ୍ୟ-ନଦୀ ଉତ୍ତର ଉତ୍ତର
ବିଦ୍ରାବିତପ୍ରାଣ ଅନ୍ଧ-ଦମ୍ପତି ଜୀବନ
ବିମିଶ୍ର ହୋଇ, ସେ ସଙ୍ଗେ ତମସାଭିମୁଖେ
ବହିଲା, ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧୁଣୀ ଭାସିଗଲେ ତହିଁ;
(୩) ଘାଟ କଢ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି ସାକେତ ସମ୍ରାଟ ।
(୪) ଖିନ୍ନ-ଗମନେ ତମସା ତଟେ ହେଲେ ଥାଇ,
ବାହୁଣ ଘାଟ ନିକଟେ ଅନ୍ଧଅନ୍ଧୁଣୀଙ୍କୁ
ବସାଇ, ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ତୋଷି ଆଣି ନନ୍ଦନଙ୍କି
ବର୍ତ୍ତାଇ ଦେଲେ ଅନ୍ଧ ତାପସ ଶ୍ରୀକରେ
ବୋଇଲେ, ହେ ମୁନିବର ! ଏହି ତବ ପୁତ୍ର ।

(୫) ବୋଦ ବନ୍ଧୁ ପୁତ୍ର ମୁଖେ ବିହ୍ୱଳ-ବିଳାପେ
ଶୁଣିଲେ ସାପତ୍ର ମୁନି, ଉଠ ଉଠ ଧନ,
(୬) ଶରବଶ ପାହାଲଣି ଶୁଣୁ ଅଙ୍ଗ ତୋର
ନିଷ୍ପନ୍ଦ ହେଉଛି ଉଠ, ରେ ମହାନିଦ୍ରାରୁ ।
ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତୋ ହିତ, ଏବେ ହେଲୁ ତୋତେ
ବୋଲି ନାହିଁ ଉଠ ବୋଲି ରେ ସଦ୍‌ଗୁଣ ସିନ୍ଧୁ !

(୧) ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଶୋଭା । (୨) ଜୀବନ—ଜଳ । (୩) ସାକେତ ସମ୍ରାଟ—ଦଶରଥ । (୪) ଖିନ୍ନ—କାତର । (୫) ବୋଦ—ନୂତନ । (୬) ନିଷ୍ପନ୍ଦ—ସ୍ଥିର ।

ବାଦେର କଣ୍ଠ ଆଜି କହିଁ ବଜାଇବ ଉଠାଇ
ବଶୀଷ୍ଣ କଣ୍ଠ, ବହୁର୍ଣ୍ଣ ତେଜହୁ ହୃଦୟ ?
ବିହଙ୍ଗ ଅନ୍ତିମର ଶୁକଶାରୀ ଦଳ
ସଂସ୍କୃତ-ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱରେ 'ମିତ୍ର, ମିତ୍ର' ବୋଲି
(୧) ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆଉ ଡାକିବେ କାହାକୁ ?
ବିଷ୍ଣୁ ନାମାବଳୀ ତାଙ୍କୁ ଶୋଭାଇବ କିଏ
ବସାଇ କରପଦ୍ମରେ ବାଳଗୋଷ୍ଠୀ ପଣ ?
(୨) ବାହୁ, ବତାରେ ଝୁରି ଝୁରି କାନ୍ଦିବେ କରଭେ
ଲୁଳିଲୁଳି କେଳିକେଳି ନ ଦେଖିବେ ଯହିଁ ;
ବନ୍ୟ ପଲ୍ଲବକରୁ ଆଣି ଅନ୍ନ-ନୀବାର
ବଢ଼ାଇ କେ ଦେବ ତାଙ୍କ ଦୋଳାଭ ହସ୍ତରେ ?
(୩) ବାଳ ରସାଳ ପିପ୍ପଳ ମାଧବୀ ମାଳତୀ
ବାଳ-ଭଲ୍ଲୁକତା, ବେତାର ହାତର ରୋପିତ,
ବସନ୍ତକାଳ ଆଗମେ ଅଗଣ୍ଡ ବର୍ଷରେ
ବସ୍ତ୍ର ! ବଞ୍ଜନଙ୍କ କିଏ ? ମଞ୍ଜନିବ ମିନା !
ସୁସାରେଦଳ ସ୍ୱ ତ୍ରିବେ, ଏହ୍ମ ତମସାର
ଭର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ କରଣି ଜଳ ନ ପାଇବେ ଯହିଁ
ବକ୍ତୃରିତ ବନ୍ୟ ମୁଦ୍‌ଗ-ତଣ୍ଡୁଳ କଣିକା ।

ସଦ୍‌ବେଦ, ଶାନ୍ତ, ସୁଶୀଳ, ପିତୃମାତୃଭକ୍ତ,
ବିନୀତ, ସାଧୁ, ସୁଧର୍ମୀ, ସରଳ, ଦୟାଳୁ,
ବେଦଜ୍ଞ, ସଜ୍ଜ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରେମିକ,
ବ୍ରହ୍ମବିତ୍, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ, ବିଷ୍ଣୁ, ମିତ୍ରସଖୀ,
ବୁଦ୍ଧ, ଶୁଦ୍ଧଚେତା, ଗାଳ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିବର;
କିଂଶିତ ନାମରୁ କେଉଁ ନାମ ସମ୍ବୋଧନେ
ବାବା-ସମ୍ବୋଧନେ ସୁଖି ଉଠିବୁ ରେ ମନ !
ବର୍ଣ୍ଣପଞ୍ଜୁ ସୁଧା, ଦସି କଣ୍ଠଦେଶ ଅନ୍ତରେ ।

(୧) ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତ—ଶେଷରାତ୍ରିର ଚତୁର୍ଦଣ୍ଡ କାଳ । (୨) କରଭ—ହସ୍ତୀଶାବକ ।
(୩) ବାଳ—କ୍ଷୁଦ୍ରକେଳି ଗଛ ।

(୧) ବଗାହାର୍ଥେ ଯେବେ ବାବୁ ଏହି ତମସାକୁ
(୨) ବର୍ତ୍ମ କଢ଼ାଇ କଢ଼ାଇ ଆଣିଥିଲୁ ମୋତେ
ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ; ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାଧି ସାରି
(୩) ବ୍ରଜ-ଗର୍ଭୋତ୍ଥିତର ଏକ ଗ୍ରାବେ ଦେଲ ଝୁଣ୍ଟି
(୪) ବାହୁଡ଼ିବା କାଳେ, ଆମ୍ଭ ଉଟଜ ନିକଟେ
ବନସ୍ପତି ଦେହାଗ୍ରେ ରକ୍ତ ପଦ ଦର୍ଶମାନ,
ବଲ୍କଳ ତୋ ଶତ୍ରୁ-ଅଙ୍ଗ ଯାଇଥିଲା ଧରି;
ବସୁମତୀ, ଆଜ କେତେ ଶୋଣିତ-ଶୀକରେ
ବସ୍ତ୍ରାବୃତ-ରକ୍ତ-ଭୂମେ କରନ୍ତୁ ଶୟନ ?
ବନବାସ-ଦୁଃଖାନୁଭବ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁ
ବହି ଯାଉଛି କି ସବୁ କାଳ-କଲ୍ଲୋଳରେ ?
ବର୍ଣ୍ଣିବ କେତେ ରେ ସିନ୍ଧୁ, ତୋର ଗୁଣାବଳୀ
ବ୍ୟର୍ଥନାମା ନୋହୁ, ତୁମ୍ଭ ସଦ୍‌ଗୁଣର ସିନ୍ଧୁ ।
ବାଞ୍ଛିତ ଶିକ୍ଷାରେ ସେଣୁ ହୋଇଛୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ
ବାଞ୍ଛା-ବରଦ ଈଶ୍ୱର ଭୁବନ-ସମ୍ରାଟ
ବମୁକ୍ତ ତତରେ ରଖିବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ
(୫) ବଷଣ-ଧାମକୁ ତୋତେ ନେଇଗଲେ ପିତା !
ବଳର୍ଷି ତତ୍ପରେ ମୁନି ନୃପତିଙ୍କ ପ୍ରତି
ବୋଇଲେ, ହେ ଅବଧେଶ ! ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ସିନା
ବନାଶ କାଳେ ମୋ ମୁଖ ନଦେଖିଲ ପୁତ୍ର;
ବୁଝିନର ପ୍ରତିଫଳ ଅଗ୍ରମ-ଘାତନେ
ବଧିର ତପାବନ ଭୁମେ ଭୋଗିବ ନିଷ୍ଠୁର !
ବଳମ୍ବ ନକରି ତାହା କର ବରଜନ,
ବେନି ପ୍ରାଣୀ ପୁତ୍ର ସହ ଗଣିଲୁଁ ଅନଳେ;
(୬) ବୈଚିତ୍ର୍ୟ-ଲୀଳା ଏବେ ସରିଲା ଆମ୍ଭର ।
ବଶୀଭୂତ-ଆନନ୍ଦତ ଅନ୍ତଃଶତ୍ରୁ-ନୃପ
ବରୁଣଲେ ଶତାନନ୍ଦ ତନୟ-ଇନ୍ଦନେ,

(୧) ବଗାହ—ସ୍ନାନ । (୨) ବର୍ତ୍ମ—ବାଟ । (୩) ବ୍ରଜ—ବାଟ । (୪) ଉଟଜ—ମୁନିକୁଟୀର । (୫) ବଷଣ—ଶରୀରର ଅସ୍ଥି ସବୁ ପଡ଼ିରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିବା ସ୍ଥାନ ପଦାର୍ଥ । (୬) ବୈଚିତ୍ର୍ୟ—ଶାସ୍ତ୍ରଜ ।

ବିଧିମତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ସମାପନ;
ବିହ୍ୱଳଭାବରେ ଅଛି ତାପସ ତାପସୀ
ବାହୁରେ ବେଢ଼ାଇ ମୃତ ତନୟର ତନୁ
(୧) ଭ୍ରୂଣ-ସନ୍ଦର୍ଶ ବାସନା ପୋଷି ହୃଦୟରେ
ବେଦାଶୀର୍ବାଦ ପଠନେ ତୋଷିଲେ ଅନଳ ।
ବିଳପିଲେ ବନଦେବୀ ମର୍ମର ସ୍ୱନେ
ବୁଝି ପାରିଲେ ସେ ତେଣୁ ଏ ସଂସାର 'ମର' ।
ଶୋକର ଚାପର ଶସ୍ତ୍ର ସେବଣ ଟଳିଲ
ବାହୁଡ଼ିଲେ ସ୍ତବ୍ଧ ମନ ହୃଦ-ନିବାସକୁ ।
ବିବେକ-ଦେଉଳରେ ଶାନ୍ତି ଲୁଚି ପାପ-ଛବି
ବର୍ଣ୍ଣିବ କିଏ ? ଯା ଦେଖିଲି ନିପୀଡ଼ିତ ହୃଦୟ
ଅବଶ ମୋ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ-ଶକ୍ତ ଲେଖନୀ-ଚାଳନେ ।
ବିଳାପ-ବିହ୍ୱଳା ରାଣୀ-କୌଶଲ୍ୟା-ଭୂମିକା
(୨) ବେଶ୍ୟାଗିନୀ ସଜନୀ ଅନୁଚରୀଙ୍କର
ଶୁଣନ୍ତ ଖେଦ-ସାନ୍ତ୍ୱନା-ସମ୍ବେଦନ ବେଦନ
ବାସକ୍ଷୁନି ଖଣେ ଖଣେ ପଡ଼ୁଛି ଉଚ୍ଛୁଳି ।
ବାସ୍ପାଣୀ ଧରି କୌଶଲ୍ୟା ଉଠି ତଡ଼ତେରେ
ବ୍ୟଗ୍ରପଦେ ଅନ୍ତଃଷ୍ଟେକ-ଦ୍ରବ୍ୟାଗାରେ ପଶି
ଅଲୌକ ରତ୍ନମୁକୁଟ, ରତ୍ନ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର
—ଅମଳ ଭୂଷଣ କାଞ୍ଚି ଅଙ୍ଗୁଳା ମଞ୍ଜିରୀ—
କ୍ରୀଡ଼ା ନାହିଁ ରହିଛି ଯା' ରେ ରତନଧନ !
ଭୂଷି ମର କନ୍ୟା ଥାଇ ସରଯୂ-ଗର୍ଭରେ ।
ବକ୍ଷବୁଦ୍ଧ ଭୁଦ୍ରାଷେଇ ସଙ୍ଗେ ନୂଆ ସରି,
ବଞ୍ଚିଚି ହୁଅନ୍ତ କେତେ ମୋ ହୃଦୟଭାନୁ ?
ବହ୍ନିଗତ ଅଶ୍ରୁ—ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇ ସେ ଦାସୀ
ଦେଖାଇଲେ ଶତ ଧିକ୍କାରରେ—'ଜଳ ନଦୀ ଅତିରେ—
(୩) ବରକ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଜଡ଼ିତ-ପଟ୍ଟ ପରିଧେୟ !
ବେଷ୍ଟିତ ହେଲ ଶ୍ରୀରାମ-କଟିରେ ଚୈରିକ-

(୧) ଭ୍ରୂଣ—ସୁତ । (୨) ବେଶ୍ୟାଗିନୀ—ଦାସୀର ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ।
(୩) ବରକ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ ।

(୧) ବସନ; କା ଲୋଭ ତୋର ପସନପଣରେ ?
ବିରେଚନ ସେ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ
ବରଷାଉଥିବେ ରଶ୍ମି ଉପାଧୁବଷ୍ଟୋପର,
ବନାଗ୍ନି-ଶ୍ୱାସ ମିଶ୍ରିତ ଝଂଝା ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ବନବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ କରୁଥିବ ଦଗ୍ଧ;
ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ଭାସିନୀ ପ୍ରାବୃଟ ତାମସୀ ସେ କାଳେ
ବଜ୍ର-ବୃଷ୍ଟି ସଞ୍ଚାଳନେ (ଅସହ୍ୟ ଅସହ୍ୟ)
ବିପ୍ଲାବିତ କରିଦେବ ତୃଣବାସାନ୍ତର;
ବନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶେ ସେ ଜାଡେ ଶୀତ-ନିଶାନ୍ତରେ
(୨) ବ୍ୟୋମଗଙ୍ଗାସିକ୍ତ-ତରୁ ପତ୍ରରୁ ଦ୍ରୁମାଗ୍ରୁ
ବିନ୍ଦୁବିନ୍ଦୁ ଝରୁଥିବ, ଶୀତ ସମୀରଣେ;
(୩) ବାଳଧି-ଆଲଟ, ଛତ୍ର, ସେହୁ ସେହୁକାଳେ
(୪) ବାସିତ-ଶୀତଳ, ଶୀତ, ଶୀତ-ମୃଗମଦ,
ଶିଳାସନବନ, ଲୀଳା-ଦୋଳାସ୍ତୃତ ସଜ୍ଜା।
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବହ୍ନି-ଆଲୋକିତ ସ୍ଫଟିକ ସଉଧ,
(୫) ବନାତ-ଆପ୍ରପଦାନ, ପଙ୍କ ଉପଧାନ,
ବିମଳ ଖାଟଯୁକ୍ତ ରତନ ପଲଙ୍କ,
ବନବାସୀ ମୋ ଶ୍ରୀରାମ-ଦୃଷ୍ଟି-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ
ଦିଶୁଥିବ ନାହିଁ ନୃତ୍ୟ—ମାଗୁଣି ଏତିକ।
ବାହାରୁ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଣୀ ଅଶ୍ରୁ ପୋଛି ଉଠିଲେ
ବଇଦେହୀଙ୍କର ଦର୍ପଣାଳୟ-ହର୍ମ୍ୟେ
ବସିଲେ ପ୍ରବେଶି, ଶୋକ ନପାରି ସମ୍ଭାଳି।
ବାତୁଳୀ ପରାଏ ତହିଁ କରନ୍ତି ବିଳାପ
ବରବଧୂ-ମନ୍ଦୁଳି ବାହୁନି ବାହୁନି।

ନଣନ୍ଦପଣା ଲୋ, ଏବେ ପୁଷ୍ପ ଉପବନେ
ଭୁଲିଥିଲୁ ସାନ୍ଧ୍ୟବାୟୁ ସେବନାଳିକା ସେ,

(୧) ପସନ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ। (୨) ବ୍ୟୋମଗଙ୍ଗା—ଶିଶିର। (୩) ବାଳଧି—ଚାମର। (୪) ଶୀତଳ—ଚନ୍ଦନ। ଶୀତ—କର୍ପୂର। ମୃଗମଦ—କସ୍ତୁରୀ। (୫) ବନାତ—ଊର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ ବସ୍ତ୍ରବିଶେଷ। ଅପ୍ରପଦାନ—ମସ୍ତକରୁ ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଚ୍ଛାଦକ ବସ୍ତ୍ର।

ବସୂଷ୍ୟାଭୂତା ଭଗିନୀମାନଙ୍କର ସମ୍ବଳେ ।
ବିଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ଦେଖି ସେହି ଅବସରେ
ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ତୋ ମନ, ଲତା ଅନ୍ତରାଳେ
ବସି ସବେ ଛଳେ କଲେ ଭସ୍ମ ପ୍ରଦର୍ଶନ ।
ବସ୍ତ୍ର-ଭସ୍ମ-ବଳିତ-ଚିତ୍ତରେ ତୁ ସତ୍ୱ
ବୁଝି ନପାରି ତଦନ୍ତ ଇତସ୍ତତଃ ବୁଲି,
ବିହ୍ୱଳୁ ଜନେତାଦ୍ୟମ ପୁର-ଅଭିମୁଖେ ।
ବିବେକିନୀ, ପ୍ରକୃତପ୍ରେମ ମୂ ଭୁଲି ନପାରି
ବିଶେଷ ଦେଖାଇଛୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଦାଚ୍ଛ-ଗରିମା,
ବିଷ୍ଟିକା-ବିଭୂଷଣ ଶ୍ୟାମଳ-ବଳ୍କଳ
ବନାନ୍ତରେ ଭସ୍ମ ତୋର ଲୁଚାଇବୁ କାହିଁ ?
(୧) ବଢ଼ଭିରେ କେବେ କେବେ ବସିଥିଲେ ତୁମ୍ଭ
(୨) ବଢ଼ସ୍ବରେ ବିକର୍ଷିତ ନେହ୍ଲଆଏ ଯାଏ,
ବନରାଜି, କଣ୍ଟକିତ ବୃକ୍ଷଗୁଳ୍ମ-ପଥ
ବନ ପର୍ବତରେ କେମନ୍ତେ କରିବୁ ଭ୍ରମଣ ?
ବିଚ୍ଛେଦଗ୍ରୁ, ସେହିଁ ବଇକେଇର ଚରଣେ
ବେଶି ଭକ୍ତି ଦେଖାଇଲୁ ଦିବସ ରଜନୀ,
ବିପିନ ବାସିନୀ ହେଲୁ ତାର ପ୍ରତିଦାନେ !
ବୁଝିଲୁ ସେ ଯାତେ, ଏବେ ନସୁନ୍ଦର ଗତି
ବୈଁଧି ଦେଶ 'ଅନ୍ତ' ପ୍ରତି କରଇ ଧର୍ଷଣ;
ବିନମ୍ରିନୀ, ଅନ୍ତ ଶୀଘ୍ର ହେଲୁ ତେଣୁ ତୁମ୍ଭେ
ବ୍ୟାପିଲେ ସତୀ କଣ୍ଠ ଅନିମିଷ ପଲେ,
ବିହ୍ୱଳା ଦାରୁଣ ଦିହ୍ନି ତୋ ଭାଗ୍ୟ ଦୁର୍ଦଶା ।
(୩) ବିଶ୍ରୃଙ୍ଖଳ ଥିଲୁ ମୋ ପ୍ରାଣ ଅତି ସର୍ବେ କାଳି,
ବିଷାଦାଗ୍ନି ଆଜି ତାକୁ କରୁଛି ଦହନ ।
ବିଚାରନ୍ତୁ କୈକେୟୀର ସ୍ୱାର୍ଥ କୁଟିଳତା.
ବିହିତ ବା ଅନୁଚିତ, କେ କହିବ ଏହା ?
ବିଧିର ବିଧାନେ ଅଛି କେ ଦୋଷଲ୍ଲେକ !

(୧) ବଢ଼ଭି—ଅଟ୍ଟାଳିକା । (୨) ବଢ଼ସ୍ବ—ଅପରାଧ୍ନ ଭସ୍ମ । (୩) ବିଶ୍ରୃଙ୍ଖଳ—ସଶ୍ରୁତ ।

ବକଳା ବଧୂବତ୍ସଳା କଉଶଲ୍ୟାଙ୍କର
ବିଦଗ୍ଧ ହୃଦେ ସାନ୍ତ୍ୱନା-ଚନ୍ଦନ ଏକାଳେ
(୧) ବିଲେପିଲ୍ ତାମ୍ରଚୂଡ଼ ଭଷି ଉକ୍ତିଭରେ—
ବଢ଼ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ବଢ଼ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଅୟି ମହାରାଣି !
(୨) ବସନ-ଦାଶ-କୁଟିରେ ଉଠେ ବାରମ୍ବାର
(୩) ବକ୍ରକଣ୍ଠ ସମର୍ପିଲା କୁକ୍କୁଟର କଥା ।
(୪) ବିକର୍ତ୍ତନ-କଣାବଳୀ-ମର୍ଦ୍ଦନ-କୁସୁମ
(୫) ବନ୍ଦକେ ହଠ କଟକୁ-ପୃଷ୍ଠ ଛଡେ ଗୁଛି
ବିଲମ୍ବିତ କଣ୍ଠଦେଲେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗଳେ ।
ବଳକ୍ଷ-ପକ୍ଷ ଉଦ୍ଗ୍ରୀବ ରାଜହଂସଦଳ
(୬) ବାଜ ଖାଡ଼ ଖାଡ଼ ବାଜଶାଳାରୁ ବାହାରି
(୭) ବର୍ତ୍ମେ ଖଣ୍ଡି ଉଡ଼ା ଦେଇ (ଧୀରଗତି ହେଲୁ)
ବିବିଧ ସୁଷ୍ଠିତାଲତା-ଆଲିଙ୍ଗିତ ବାଡ଼
ବିଚିତ୍ର-ସୁନିର୍ମିତ ସ୍ଫଟିକ-ପାବଚ୍ଛ-
ବିଶୋଭିତ-ପଦ୍ମାକର ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀଳ ଜଳେ
ବୁଡ଼ି ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ କ୍ରିୟା କଲେ ସମାପନ;
(୮) ବକବକ୍ କର୍ଣା ସେମାନେ ନାଚ ଦ୍ୱିଜ ଆଶାଏ ?
(୯) ବିପିନର କର୍ଣ୍ଣପାଖେ ଭ୍ରମର-ଦୂତିକା
ବୋଧିଣ ଗୁଞ୍ଜନ ଛଳେ କହିଲା ଏମନ—
ବିଷାଦନ୍, କଣା ଅନ୍ତେ ଆସିଲେକି ଦେଖ
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଚୋରଣ ବସି; ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଅମ୍ବର,
ବନଜନ, ମନ ଶାନ୍ତି ଦଅ ପୁରବାର ।

---

(୧) ତାମ୍ରଚୂଡ଼—କୁକୁଡ଼ା । (୨) ବସନ—ଚଷକ । ଦାଶ—କେଉଟ ।
(୩) ବକ୍ରକଣ୍ଠ—ଢିଙ୍କି । (୪) ବିକର୍ତ୍ତନ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । (୫) ବନ୍ଦକ—ସ୍କନ୍ଧ ।
(୬) ବାଜ—ପକ୍ଷ, ପକ୍ଷୀ । (୭) ବର୍ତ୍ମ—ପଥ । (୮) ଦ୍ୱିଜ—ପକ୍ଷୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
(୯) ବିପିନ—ପଠ୍ୟଙ୍କ ।

ଉତ୍କଳ-କବିତା

ଉତ୍କଳ-କବିତା

ପ୍ରାର୍ଥନା

(ସ୍ୱର—ତୋଡ଼ିରାଗ)

ପ୍ରେମମୟ, ତୁମ୍ଭେ ଦୟା ପ୍ରେମସାଗର;
ତବ ପ୍ରେମାସବ   କଣେ ଦେଶୁ ଭବ-
ସାଗରର ସୁଧାକର ! ଶୋଷ ।

ତୁମ୍ଭେ ପିତା ଅନୁ-   ମିତ ହେ ଅତନୁ
ବିଶ୍ୱମୋହନ ସୁନ୍ଦର,
ଏ' ତ ଅନୁଭବ୍ୟ   ଯେଉଁ ନିତ୍ୟ ନବ୍ୟ
ଦେଖାଅ ଲୀଳା-ସୁନ୍ଦର ।

ତୁମ ପ୍ରେମେ ଥାଇ   ଲଭିଛି ସେ' ମାଳା
ଗଡ଼ାଏ ଥରକୁଥର,
ପ୍ରେମେ ହୋଇ ଭୋଳ   କେତେ ଅଛା ଦୋଳ
କଲ୍ପନ୍ତି ଯାଠ ପଥର !

ତବ ପଦଧୂଳି   ମାଗେ ତା' ମଙ୍ଗଳ
ମୁଖେ ଦେ' ପ୍ରେମ-ଶୀକର,
ପ୍ରେମର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା   ଧୂଳିଠାରୁ ଉଣା
ମଣେ ଭବ ନିଶାକର ।

ଦେଖନ୍ତି ରସନା   ହୃଦର ବାସନା
ଗାଇବାକୁ ନିରନ୍ତର,

ଆସିଛି ମୁଁ ଗାଇ ଆଶିଷ କହାଇଁ
(୧) ଲଳନା-ଗଳ-ପଞ୍ଜର ?

ସାଗରେ ଲହରୀ ଚନ୍ଦ୍ରେ ହେ ସ୍ୱର,
ଖେଳୁଛି ପ୍ରେମେ ଲୁମ୍ବର,
ଲୁଟିଛୁ କରୁଣେ ମୋ ହୃଦୟ-କୂପେ
ଖୋଲାଇବ କଣ୍ଠସ୍ୱର ?

ନାହିଁ ଅର୍ଚ୍ଚନା- ସାମଗ୍ରୀ ରଚନା
ସବୁ ତ' ତୁମ୍ଭ ନିଜର,
ବିଶ୍ୱାସ ଦେବେ ତ' ପ୍ରେମେ ମୁଁ ତା' ଦେବି
ଢାଳିବ ସ୍ନେହ-ନିଝର ।

ଜାଣିଛ କେମନ୍ତେ ଆସିଦେଲ ମତେ
କର୍ଣ୍ଣ "ମୁଁକାର", "ମୋକାର" ?
ମାଗୁଛି ବନ୍ଧୁ ଦେବ, ଯେ ଦାନ ତା' ନେବ
ଏ କଣ୍ଠେ ଦେବ "ଓଁକାର" ।

ଉଷାସ *

(ରାଗ—କାମୋଦ)

କମ୍ବୁ-ରଥାଙ୍କକର ! ଖଡ୍ଗ-ଧାତନ୍ତ୍ରକର
ଶବାତ୍ମମାନଦମ୍ଭହାର !
ଦନ ଅଦନାଶନ ! ଉଭଗାନ୍ତି-ଆସନ !
ଚରଣତଳେ ଏ ମୁହାଣ ହେ;
ଲୁଟାସନ !
କଣ୍ଠ-ଭଜନ୍ତୁ ଅହୁଟନ୍ତି,
ସ୍ପନ୍ଦିତ ଉଦନ୍ତର ଗତି;

(୧) ଗଳଗଣ୍ଡ—ଗ୍ଲାଡିଓଲସ୍ ।

* ଲେଖକଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ଅପ୍ରକାଶିତ 'ରାଗ ସାବତ୍ରୀ' ଗୀତନାଟ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ ...'ବିନୟର ଗୀତାଂଶେଷ । ପ୍ରକାଶନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ସ୍ଥଳରେ ଏହା ସନ୍ନିବେଶ

ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ତ' ମହିମା, ତଥି ଗଢ଼ିଲେଟିଁ ସୀମା
ଠିକ ନ ପାରେ ମୋ ବୁଝି ହେ !

ଛାଡ଼ିବ କହିଁ ଦୁଃଖେ ? ଭଜିବ କହିଁ ସୁଖେ ?
ଅବସ୍ଥା ତବ ଇଚ୍ଛାଧୀନ,
ଚଳିବା ମୋ ସାଧନ ଅଛୁ ଦେଇ ମାନବ
ବାଧାରି ନାଚେ ବୋଝ ଚିନ୍ତା, ହେ;
ଧର୍ମିସୂତ !
ନାରକନ୍ତୁ ତ ଅଛି କରି,
ଘଣ୍ଟୁ ବି' ଭକ୍ତ-ସ୍ନେହ ଢାଳି;
ପାଣୀ ମସ୍ତକେ ଭେଳ ବାଧାଏ ତବ ଚେତନ
ଭଜନ ପାଦେ ଅନୁଭବ ହେ !

ମଳେ ବ' କୁସୁମ କୋମଳ ଯାନ ଦେଖିବ ଡୋଳେ
(୧) ରାଶିବ ଶାଶ୍ୱତ ତ୍ରିପୁରେ,
ନିର୍ମଳ ଦେହ ସମସ୍ତ- କର୍ଷି ଅଛୁ ଯା' ଦଶ—
(୨) ଶତ୍ରୁର ବିନାଶ ବିପୁଳେ ହେ;
(୩) ଷଡ଼ବନ୍ଧୁ !
ସାଧନ ଦେହୁ ବିନା ମୃତ,
ଦୁର୍ବଳ ସହୋଦ୍ଧାର ନାମୃତ;
ଯନ୍ତ୍ର କର୍ତ୍ତିଗୌମ୍ୟତ ଯତନେ ଅ-ସଜ୍ଜିତ
ରତ୍ନ ଏ ଶେଠ କର ବୃତ ହେ ।

ନିବେଦନ

ବନ୍ଧୁ ଘାରିବାର ବୋଝ ଦିଅ ତୁମେ !
ଶକ୍ତି ଘାରିବାର ଦୁଃଖ ଦିଅ,
ଦୁଃଖୀ ଦେଖୀ ପାଦେ ଟଳିବା ପାଇଁ
ମୋ ଭକ୍ତି-ଶକ୍ତି ସୁଖ ଦିଅ ! (ଘୋଷା)

(୧) ଶାଶ୍ୱତ ତ୍ରିପୁର—ସତ୍ୟାନନ୍ଦପୁର, ଚୈତନ୍ୟପୁର ଓ ଆନନ୍ଦପୁର ।
(୨) ଶତ୍ରୁ—କାମକ୍ରୋଧଲୋଭମୋହାଦି ଷଡ଼ରିପୁ । (୩) ଷଡ଼ବନ୍ଧୁ—ଷଡ଼ମହା ।

ତୁମେ ଥିଲ ଭବେ ଭକ୍ତଭବତ୍ରାଣ,
ଭକ୍ତି ଲୁଚେଇଁ; ଘଚ-ବାଦ୍ୟ ମୋ କାହିଁ ?
ପରଦୁଃଖେ ଲୁହ- ଧାର ଲୁହାଇ ମୋ'
ଯାଉ ଜୀବନେ; ସେ ଧାର ପିଅ । ୧ ।

ତୁମ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ଲାଗେ ଚଣ୍ଡ ଫୁଲ,
ହୋଇ ପାରିବ କି ସେ ଫୁଲର ତୁଲ ?
ଲୁହୁଳା ଚାଲି ଜଳଦୀବା ଭଳି
ଜୀବନ ମୋ ହେଉ ଧୂପ-ଦୀପ । ୨ ।

ଆହ୍ଲାଦନ

(ଭଜ ମନ ବୃନ୍ଦାବନ ବିହାରୀଜୀକୁ ହେ—ବୃତ୍ତ)

ମାନବ, ତୁ' ପାନ କର ଆନନ୍ଦ-ସୁଧା ରେ,
ଆନନ ତୋ' ମ୍ଳାନ ନୋହୁ ଦାନବ-କ୍ଷୁଧାରେ । ଘୋଷା ।

ମାନ ଅପମାନ ବରଜ,
ଜ୍ଞାନ କରୁ ସମ ହେଜ;
ମାନବ ସୁମାନ-ଅପିଧାନ-ବସୁଧାରେ । ୧ ।

ମାନ ବୋଲ୍ ମୂଢ଼ ମନ,
ଦାନ କର ପ୍ରେମ-ଧନ;
ସ୍ନାନ ହେଉ ଦାନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଗାନ-ରସ-ଧାରେ । ୨ ।

ଜୀନ ଜନ୍ମ ଦୁଃଖ ଶୋକ,
ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ ଅଲୋକ;
ବାନର ସମାନ ନୁହ; ଆନ ଗିରିଧାରେ । ୩ ।

ମାତୃପୂଜା

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

ଜନ୍ମ ଧରିତ୍ରୀ ସ୍ୱର୍ଗରୁ—
        ଗରୀୟସୀ ଜନନି,
ଉଷ-ପରିପ୍ଳୁତ-ଚରଣା
        ଶଶି-ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଆନନ !
ଶ୍ୱେତ ପଦ୍ମାସନା ଦେବୀ-
        ଶକାଦିନ ଯୁ ଗୀତା,
ଆଦିକ ସାଧକ ସେବିତା
        ଦେବ, ଶାନ୍ତି-ଭୂଷିତା ।
ଧାନ୍ୟ ଭୂମଣ୍ଡଳ ଅଞ୍ଚଳେ-
        ଛନ୍ଦି ଧନମଣି-
କଳା ଲଭିବ ତୋ ଅଙ୍କେ
        ଚିତ୍ତ ବୋଧ-ପ୍ରସାଦ ।
ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ ଶାଖରେ
        ଭକ୍ତି ଥିବାନ୍ତି ଝୁରି
ଦୋଳିଲକ୍ଷ୍ମୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବୈକୁଣ୍ଠି
        ଦିନା ତୋ ନନ୍ଦନ ପୁରୀ !
ବଡ଼ାଇବାକୁ ତୋ ମହିମା
        ବେଦର ସୁଧା ବର୍ଷିଣି,
ଜଗନ୍ନାଥେ ତୋତେ ଆଣ୍ଡିଦେଲି
        ଦେବଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ।
ନଦୀଶି ଶରଧା ବଢଣିଷ
        ବଳକୁଣ୍ଡ ଉପରେ,
ତୋ ପୁଣ୍ୟ ମନ୍ଦିରେ ସତତେ
        ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠିରେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାବାରୀ ମଙ୍ଗଳ
        ମୂର୍ତ୍ତି ଧାଇ ଉଠିଲା,
ଏକାନ୍ତ କାନନେ ଅଟ୍ଟାଳି
        ଦୋହଲି ଭାସୁଣି ଝର !

ବଡ଼ନନ୍ଦୁ କଲ୍ଲ ସନ୍ଧିଙ୍କି
ମାଳ ପୁଷ୍ପ ଚନ୍ଦନ,
ସଂକଳିତ କରି ଯତନ-
ପୁଷ୍ପ ବର୍ଣ୍ଣାବାଦନ ।
ଲଙ୍କ, ପରିକୁଞ୍ଜ, ସାମନ୍ତ
ଆଦି କୃତି ମଣ୍ଡନ,
ଆରମ୍ଭିଲ ତୁମେ ଯତନେ
ତୋର ମୁକ୍ତି-ବନ୍ଧନ ।
ନବନ ଖୁନ୍ତନ ସ୍ୱାବନ-
ପ୍ରକଟ କଣ୍ଠ-ଯବନିକା,
ଗାଇଲେ "ସ୍ୱର୍ଗର କଲନ-
ଲତା" ଛନ୍ଦ କବିତା ।
ବଂଶ ଜନ୍ମ ମୋର ମେଘର
ସ୍ୱର୍ଗ ମିଠାଇ ଧୂଳି,
ଭକ୍ତିଭରେ ଦେଲେ ଅଞ୍ଜଳି
'ପ୍ରଜାପୁଲ'ରେ 'ଫୁଲ' ।
କନ୍ଧାବାଣା ବୋଲି ଟେଟ୍ଟଳ
ମୋର ଶରଧା ବାଟି,
'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳି' ଗନ୍ଧ ଅଙ୍ଗିଲ
ଧରିଦୂଷ୍ଟ 'ଭକ୍ତି' ।
ମଧୁରନ୍ଧା ତୁରତ 'କନ୍ଧଣ'
ଉପେକ୍ଷିଲେ ନୟନ,
'ଭଗ୍ନଧ୍ୱଜ' ତୁଲି ଲେଖିଲ
ନବାଙ୍କ-ଭବାଧି ନବନ ।
ଅଶୁଦ୍ଧରେ ଶ୍ୱାମ-ଅଟବୀକ
ଦାନ କରି ନେଲା 'ଘଣ୍ଟ',
ମୋହିଲେ ଚୋଇରେ, ଲଗାଇ
ଉପେକ୍ଷାକର ପଣ୍ଡା ।
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଜନ୍ମା ଥାଏ ଦାନଲ
'ଉତ୍ତେଜିତ' ମନୁଷ୍ୟ,

ଜମ୍ବୁ କଳାବଣ୍ଣା ଜନନୀ
ଦୋଳି ପଡ଼ିଲୁ ଦୂରି !
ଗାଇଲେ ତୋ କଳା-ସଙ୍ଗୀତ
ଚୈତନ୍ୟ ଭୃତ୍ୟ-ପୁଞ୍ଜିକା,
ବାଇଲେ ତୌର୍ଯ୍ୟରେ ମୃଦଙ୍ଗ-
ବୀଣା ସମ୍ବେଦିକା !
ମରୁଭୂମେ ଢାଳେ ଝରଣା
ତୋର କରୁଣା-ଦୃଷ୍ଟି,
ଝଲକ ପୁଲକ ଚଳ ମୁଁ
ଦେଖ, ଦେଖିଲୁ କ ଦୃଷ୍ଟି ?
ପୁଲକିତ ପ୍ରାଣେ ଗାଇବା
ଇଚ୍ଛେ ତୋ ଗୁଣ ଗଣ,
ଚିତ୍ରା ସମ୍ଭାରର ଅର୍ପଣେ
ଖଣ୍ଡୁଆର୍ଣ୍ଣି ସ୍ୱାଦସ୍ୱ ।
ରତ୍ନାକର ବନ୍ଧ୍ୟାବନ-
ଗର୍ଭ ଯେଣେ ଅଙ୍କିତ,
ସଙ୍ଗୀତ-ଲହରେ ସ୍ମୃତିପଦ
ତୋର ଧ୍ୱନିତ କରେ ।
ଦୂରେ ଗୁଡ଼ିରତ୍ନ, କାବରେ
ନାହିଁ ସେ ଗମ୍ଭୀରତା,
କି ଦଶେ ବାଲୁକ ତୋସ୍ମୃତି-
ଛନ୍ଦ ତୋ ସୁନ୍ଦରତା !
ରତ୍ନା-ନେତେ ସ୍ମୃତି କୋଣାର୍କ-
ଶିଳ୍ପକଳା-ଶ୍ରୁତି,
ମହେନ୍ଦ୍ରଗିରିରୁ ବର୍ଷିତ
ଗୀତି ଆସେ ଉଡ଼ି !
ସେ ସ୍ୱରେ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟ-
ଶିଳ୍ପୀ ଭକ୍ତ-କବିଙ୍କା—
ଶ୍ଳେଷ-ଅନୁପ୍ରାସ-ଯମକ;
ଗୁମ୍ଫ ଅନୁଭବିତା !

ତାଳୀ-ଜମ୍ବୁ-ଝାଉ ଚିଲିକା
କାଳୀଜାଈ-ଦର୍ପଣ,
ହଂସ ନିନାଦିତ ଗଗନେ
କରେ ତୋର ତର୍ପଣ ।
ଆଜନ୍ମ ହେଲେହେଁ ପାରିବ
ଛାଡ଼ି ଶଳଦା ଦେଶ,
କାହିଁ ସେ ଜୀବନ, କାହିଁ ସେ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶକତି, ଶିକ୍ଷା ?
ଶତ ଶତ ବାଧା ସଙ୍କଟ
ଏଡ଼ି କନ୍-କାନ୍ତାର,
ତୋ ସେବାରେ ଶକ୍ତି ପାଇଲି
'ମହାନଦୀ' ସଦନ ।
'କ୍ଷୀର' 'ଅମୃତ' ମୋ ହେଲେହେଁ
ମହାନଦୀର ଜଳ ।
କାରଣ କାହିଁ ମୋ ଲଙ୍ଘିବା
ବାଧା-ସଙ୍କଟ ବଳ ?
ତଥାପି ଚପଳ ମାନସ
ଧାଏଁ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ,
ରଖିବାକୁ ମୋତେ ତୋ ପୂଜା-
ଗୀତେ ସେବକ ସର୍ଜିବ ।
ଅନୁତାପର, ଏ କଳୁଷା
କେଉଁ ଅବଲାପରେ ?
ଜୀବିତ ପୂଜା ମୁଁ ଶିଖିତ
ନାହିଁ ଶୁଶ୍ରୁଷାପରେ ।
ଏତିକି ଜାଣେ ତୋ ଜନନ,
ପଦ ମନ ନିର୍ମଳ—
ଥାଏ ମାତୃଭକ୍ତ ତାହା ହିଁ
ମାତୃପୂଜା-ସମ୍ବଳ ।

ଭାରତଦେବୀ

(ନଟବାଣୀ)

(୧) ମୂର୍ଦ୍ଧଘ୍ରାଣ-ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ସଦେବଦନା
କଲ୍ୟାଣରୂପିଣୀ ବାଗ୍‌ଦେବୀନନ୍ଦନା;
ସର୍ବପ୍ରାଣା ଶୁଭଦା ଚୈତନ୍ୟରୂପା,
କଲ୍ପିତା ଦେବୀ, ତୁ ସତ୍ୟ ରୂପବତୀ !

ମଧୁମୟୀ ଶିବିନୀ-ଗଣ୍ଡ ସ୍ୱଧାସ୍ମିତା
ଛନ୍ଦ-କୋମଳାଙ୍ଗୀ, ଅନନ୍ତଧାରିଣୀ;
ବିବୁଧ-ମାନସ-ମୋହିନୀ ତୋ ଲୀଳା
ଖଳିତ-ଜଡ଼ତ୍ୱ-ବାଦିନୀ ଶୁଣିଲା ।

ସନ୍ତତୁଲସୁନା ସନ୍ତପ୍ତଚରଣା
ବହୁଧ ସଂଖ୍ୟା ବହୁଧ ବରଣା;
ତୁହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୁହି ଦୁର୍ଗା ସପ୍ତଭୁଜା
ତୋହର ପଦାର୍ଥେ ଦୁଏ ତୋହର ପୂଜା ।

କମ୍ବୁକଣ୍ଠୀ ଆଶୀର୍ବାଦିକା ଭକତାସ୍
(୨) ପ୍ରଳାପ ଶଳାପ ଗାନ୍ଧ ଉପନ୍ୟାସ,
ଶାନ୍ତ ରୂପ ବନ୍ଦେ ଲକ୍ଷ ତୋହର ଧ୍ୱନି
ପ୍ରସିଦ୍ଧଶାଳିନୀ ତୁ ସ୍ୱଗ-ପାବନୀ ।

ତୋହର ଶ୍ରୀଚରଣ ପରଶେ ପାଷାଣ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଲଟି ପାଏ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରାଣ;
ନର୍ମଦା ପ୍ରଭୃତି ଲକ୍ଷ ସରିତା
ମାନବଙ୍କୁ ଦିଏ ବାସ୍ତବ ସଭ୍ୟତା ।

(୧) ମୂର୍ଦ୍ଧଘ୍ରାଣ—ସ୍ନେହବଶ ଶିର ଚୁମ୍ବନ ।
(୨) ପ୍ରଳାପ—ଯେଉଁ ରଚନାରେ ଲେଖକ ଅସମ୍ବଦ୍ଧ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବସ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣନ ହୋଇଥାଏ ।

ଫୋଟୁବାକୁ ଆତ୍ମଦୋଷ ଅନ୍ଧାରର
ସମାଜକୁ ଦେଉ ଶବଦ ବଦ୍ୟର,
ସମାଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ଶାନ୍ତ-ପ୍ରକାଶିଣୀ ହୃଦୟ-ରଞ୍ଜିକା ।

ନାନା ଘଟନାର ଚିତ୍ର ଉପାଦାନେ
ଲୀଳାମୟଙ୍କର ଲୀଳା ମହୋଦ୍ୟାନେ,
ମୃତ୍ତିକୁପେ କେତେ ମୂର୍ତ୍ତିମତେ ସୃଷ୍ଟି
ବହୁଧାରେ ତହିଁ ସୁଧା କରୁ ବୃଷ୍ଟି ।

ତୋ ରସ ପୀୟୂଷ ପୂରଣେ ସେ ଫୁଲ
ଉଠେବ ହୋଇଥାଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଅତୁଲ;
କାଳକଣ୍ଟ ତାକୁ ପାରେ ନାହିଁ ଛୁଇଁ
କାଳଜୟୀ ରୂପେ ଥିବା ଯାଏ ରହି ।

ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱମ ଙ୍ଗର ରମ୍ୟ ଉପବନ,
ଜୀବବନେ ଫଳ ବାସନ୍ତୀ ସୁମନ,
ସୁମନେ ସୁଗନ୍ଧ ମକରନ୍ଦ ଭରା
ଜଗତେ ତୋ ଯଶ ଗୁଣ ତହୁଁ ବଢା ।

କା' ସଙ୍ଗେ ରହିବ ଲେଖି ତୋ ତୁଳନା
କଳପନା କରି ନପାରେ କଳନା;
ଜଗତେ ଏ ଭଳି ଅନ୍ୟ କାହା ଶକ୍ତି,
ଏକାଧାରେ ଦେବ ଶାନ୍ତ ପ୍ରୀତି ଭକ୍ତି ?

(୧) କେଉଁ ରୂପସୀର ରୂପ ଅଳଂକାର
ଚିରନ୍ତନ ଶତ୍ରେ ଦିଏ ଚମତ୍କାର ?
କେଉଁ ରସବତୀ ଗତି ଲୀଳା ରସ
ଶିଶୁ-ପଶୁ-ପ୍ରାଣୀ କରିପାରେ ବଶ ?

---

(୧) ରୂପସୀ—ରୂପବତୀ ।

ସମକାଳୁଗ୍ରାସ ତୋ ମଞ୍ଜୁ କଂକଣ-
ନିକ୍ୱଣ ଶ୍ରବଣରେ ସୁଧାକଣ କ'ଣ ?
ଉପମା ରୂପକ ତରଳ ପଦାଳ
କଳବିଙ୍କ-ବୃନ୍ଦ ମୁଦ ସମ୍ପାଦକ ।

ଉପଧା-ନୂପୁର ପାଦେ ରୁଣୁଝୁଣୁ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଝୁଣ୍ଟିଆ ବାଜେ ରୁଣୁରୁଣୁ ।
ରସ ସମସ୍ତର ବାଜେଣୀ କିଂକିଣି
କିଣି କିଣି ସ୍ୱନେ ନିଏ ମନ କିଣି ।

ସଘନ ଶବ୍ଦର ତୋ ସିନ୍ଦୂର ଟିକା
(୧) ସପକୃତା ଭଷା ରତ୍ନ ଲଲାଟିକା
ଶ୍ଳେଷାଞ୍ଜନ ନବ୍ୟଶାଖ-ତାଉଡ଼ିର
ବର୍ଣ୍ଣାଧିକ୍ୟ ଦୋଷ ଟେକିପି ତୋ ମୁନ୍ଦ୍ରର ।

ଯୁକ୍ତା-ଚାଟଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ସୁଚଞ୍ଚଳୀ-
ଭଙ୍ଗୀ କାଢ଼ି ଗଣ୍ଡ କଲେ ଭୁ ଛଇଲି,
କଲରବ ପୁଟେ ଶଇଳ ଉରସେ
ମୃତ ଜାଗିଉଠେ ଅମୃତ ବରଷେ ।

ତୋର ଭଙ୍ଗ ରଖେ ତୋ ପଦ ଅଳତୀ
ଅଳତା ଲୁଚେ ସେ ସ୍ଥିର ବନ୍ଦ୍ୟଶ୍ଳିତା;
ଯହିଁ ପଡ଼େ ସେହି ବନ୍ଦ୍ୟଶ୍ଳିତା ଜ୍ୟୋତି
ସୃଷ୍ଟିକରେ ତହିଁ ନୂଆ ମାଳା ମୋତି ।

ତତ୍ତ୍ୱ-ଦର୍ଶୀ କବି ଶକ୍ତି ତୋର ଛବି
ସମତାଳୁ ଆଣେ ଅମର ପଦବୀ;
ସରଗ ସୁଷମା ତଳକୁ ଖସାଇ
ମରତକୁ ନିଏ ସରଗେ ବସାଇ ।

(୧) ସପକୃତା—ନିଷ୍କୁଣ ।

କବି-କାମଧେନୁ ଦେଶୀ ତୁ ଜଗତା
ଅମୃତଦାୟିନୀ ସମ୍ପ୍ରୀତି ଗୀତା;
ଗୁଣ-ଦୁଗ୍ଧଦାତ୍ରୀ ସେ ତୋର ଉଦର
ଅମେଧ ତା ମୁଖେ ତୋ ଦୋଷ-ଉକତ ।

ଅଶେଷ ଜନ ତୋ ଗର୍ଭେ ଅଛି ଭରି
ରତ୍ନାକର ଗର୍ଭେ ରତ୍ନରାଜି ପରି;
ସୁରଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସାଗର ମନ୍ଥନ
ଆନ କିଛି ନୁହେଁ ତୋହର ଚିନ୍ତନ ।

ଗୁଣୀ-ଦୋଷଦର୍ଶୀ ଦେବାସୁର ଦଳ
ଲଭିଲେ ତୋ ଗର୍ଭୁଁ ଅମୃତ ଗରଳ;
ଗୁଣ ଦୋଷେ ସମଦୃଷ୍ଟି ଋଷି ଶୂଳୀ
ଦେଲେ ଭବଜନ୍ତୁ ସୁଧାଂଶୁମଣ୍ଡଳ ।

ସଦାନନ୍ଦ ସମ ସମଦର୍ଶୀ କବି
ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ଦୁଏ ସମ ଅନୁଭବ;
ଶ୍ମଶାନ କୈଳାସ ତା' ନେତ୍ରେ ସମାନ
ଫଣୀକି ଧରେ ସେ ମଣିହାର ଜ୍ଞାନ ।

ସୁବାସ ଚନ୍ଦନ ଭସ୍ମ ଧୂଳିପଣେ
ଧୁସ୍ତୁରର ଗୁମ୍ଫା ନାହିଁ ତା' ଲକ୍ଷଣେ;
ସେହି ଦେବଜନ ତୋ ଗୁଣ ମହିମା
ବର୍ଣ୍ଣିବେ କାହାର ପାରେ ଶକ୍ତି ସୀମା ।

ତା ଚକ୍ଷୁଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁଚ୍ଛ ସୁରନଦୀ
ଭସ୍ମ ଧପ ନର୍ତ୍ତକୀ ଧୂମ୍ର ଧପ;
ନିର୍ମଳ-ଆବଳ ଗଦ୍‌ଗଦ-ନାଦନ
ଶାନ୍ତ ପ୍ରଦାୟିନୀ ପ୍ରାଣ ଆହ୍ଲାଦନ ।

ଆଜ ଶାନ୍ତ ହାସ୍ୟ-କରୁଣ-ତରଙ୍ଗା
ନବରସମୟୀ ଧବଳାଙ୍ଗୀ ଗଙ୍ଗା,

ଢେଣ୍ଟୁ ପିନା ଗଙ୍ଗାଧର ମସ୍ତକରୁ
ସୁଧାକର-ସୁଧା-କର ଛଟିଲ ଝରୁ ।

ଦେବି, ତୋ ଚରଣେ ଢାଳନ୍ତି ଜୀବନ
ଏ ଜୀବନ-ଧାର କର ମା ପ୍ଲାବନ;
ଭସାଇ ଖସାଇ ନିଅ ସ୍ରୋତରେ
ମିଶାଇ ଦିଅ ତୋ ଅମୃତସାଗରେ ।

ଅମୃତ ଗାଳନ୍ତୁ ମୋ ଜୀବନ ରସ
ସେ ରସ-ତରଙ୍ଗେ ଦୋଳନ୍ତୁ ଆତ୍ମା-ହଂସ;
ମୁକ୍ତ ନୃତ୍ୟ ହଂସ କରୁ ମୁକ୍ତଗତି
ତା' ହିଁ ମୋ ଚରମାନନ୍ଦା ମୁକତି ।

କୃଷ୍ଣ-କିଶୋରୀ

(ରାଗ—ପୂରବୀ)

କାନ୍ଦ କାହିଁକି ଗୋ ପ୍ରେମମୂର୍ତ୍ତି,
କଣ୍ଠ ଦେଇ ଯାଉଛି ତ' ମୂର୍ଚ୍ଛି;
ଖେଦ-ଅଶ୍ରୁ-ନେତ୍ରେ ଶୋଭୁଥିବ କେତେ
ଖୋଲି ଦେଇଥାଅ ନେତ୍ର ଦୁଇ
ଅନନ୍ତ ରଶ୍ମିଧନ !
ବନ ସୁନ୍ଦର ତୁମେ ତ' ମୋ ଜୀବନ,
କୃଷ୍ଣା କରି ଯାଉଛ ତ' ଦାସୀ ମନ । ୧ ।

ବୃନ୍ଦାବନଠାରୁ ଦୂରେ ବେଶି
ରହିଥିବ ପଥ ବ୍ରଜକେଶୀ,
ଛଳିଲ କଶୋର ଛଡ଼ା ପ୍ରୀତି ଡୋର
ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେବ କି ବୃକ୍ଷ ଝେଡି ?
ଆରକ୍ତ ଜବାଧର,
ଝରୁଥିବ ଲୁହଧାର ଦରଦର,
ଶାପ ମନ୍ତ୍ରକୁ ଅନାଇ ଥିବ ଆଉ । ୨ ।

ଝାଙ୍କୁଲ ଲସିକା ପ୍ରାଣସଖି,
ଝାଣଝପା କେତେ ଜାଣ କହ୍ନି ?
ଠକ, ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ- ଠାରେ ରଖି ଅଙ୍କ
ଠକନ୍ତ ତ ମୋତେ ଗୁଣ ବନ୍ଧି
ଆହେ ବ୍ରୀଳଭୋଳା,
ତମୀ ସଖୀ ରାଧିକାଙ୍କ ପାଦଡୋଳା
ଅଙ୍ଗ ପୀରତ ପୀୟୂଷେ ବଷଟଗୋଳା । ୩ ।

ଚରଳାକ୍ଷି, ଦେଖିଛ କ ସତେ ?
ଲୁଙ୍ଗୁ କଦା-ଡୁଙ୍ଗୁ ବାଧେ ମତେ;
ଥୋଇଲା ପୋଇଲା ଥୋବସ୍ତ ଲଇଳୀ
ଥିଲେହେଁ ମୋ ଜଥା ଅପରତେ,
ଆହେ ଦକାଦାର,
ଧନୀ ମାନଙ୍କି ତ' ସବୁ ସାଏ ପାର;
କଦା ଗାଇବାକୁ କଳ ପାଏ କା'ର ? । ୪ ।

ପର ମଣିଲ କ ପ୍ରାଣସଖି ?
ପ୍ରାଣଦଶୀ ଲୁହ ପ୍ରାଣପଶୀ;
ପମ୍ପା ପ୍ରବୋଧନେ ପାଙ୍କିବ କେସନେ ?
ପଦ, ସେ ପିଜର ଥାଅ ରଖି;
ଅହେ ବଦବର,
ଗୁଞ୍ଜନନା-ବନନା ବନ୍ଦ କର,
ମଧୁପୁରେ ମଧୁ ବାଣ୍ଟୁ ଜବାଧର । ୫ ।

ଯୋଷାମଣି, ଏ କ ଦୁର୍ଦ୍ଦନା ?
ଶିଷ କଣ୍ଠା ? ପଦ କର ମନା;
ରସିକ ଚତୁର ରମା-ପ୍ରେମାତୁର
ରହିଛନ୍ତି ଶିଖି ଏ ଛଳନା ?
ଅହେ ନନ୍ଦଳାଲିତ,
ଗୁଜ ବଜାଇ ଗାଏ ମୋ ନନ୍ଦଗୀତ;
ଶାନ୍ତ୍ରୀରନ୍ଧ୍ର ପଥ ମୋର ଜନ ପୀଠ ? । ୬ ।

ଷୋଡ଼ଶୀ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଭାବିଲି,
ଷଟ୍‌ଚକ୍ର ଭିତରେ ଜୁହାରିଲି;
ସ୍ନେହସିନ୍ଧୁ-ଝର- ସିଞ୍ଚା ବନ୍ଧୁକଣ୍ଠ
ସଞ୍ଚରିବ ବୋଲି ଶୁଦ୍ଧାବଳି
ଆଜିହ ହୃଦଦ୍ୱାର,
କ୍ଷମାଦାନେ ଦେବ ଶେଷ ଭୂମ୍ବହାର,
କଣାଦାର୍ଯ୍ୟ ଦୋଷ କରି ପରିହାର ।୭।

ଗାନ୍ଧି-ଜୟନ୍ତୀ *

(ଗୀତ—କଲ୍ୟାଣଆହାରୀ)

ପରମ ଦେବତା ରୂପେ ଏ ଧରାକୁ
ଆସିଥିଲ ପରା ଆଜି ହେ,
ସତ୍ୟ ଶାନ୍ତି ଦୟା କ୍ଷମା ଦେଶ-ମାୟା
ପରାଣେ ଥିଲେ ବିରାଜି ହେ—ବାପୁଜି,
ଅହିଂସାର ଗୁଣରାଜି ହେ;
ଥିବାଯାଏ କାଳରେ ତୁମରି ନାମରେ
ଜୟଧ୍ୱନି ଉଠେ ବାଜି ହେ !

ଭାରତମାତାର ଗଳା ରତ୍ନହାର
ଦୁଃଖୀ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଧନ ହେ,
ତୁମ୍ଭ ଯୋଗୁଁ ଫିଟି- ଗଲା ସିନା ଛିଣ୍ଡି-
ଶତ ଶାସନ-ବନ୍ଧନ ହେ—ମୋହନ,
ଦେଲ ଯେ ମନ୍ତ୍ର-ସାଧନ ହେ
ନ ଲଭିଲୁଁ ଆଜନ୍ମ, କି ହୃଦୟ ଦେବେ
ଗାଇବୁଁ ତବ ବନ୍ଦନ ହେ ?

* ପ୍ରକାଶିତ—ଗାନ୍ଧିଜୟନ୍ତୀ—ଅକ୍ଟୋବର ଦୁଇ ତାରିଖ, ୧୯୫୪ ।

ଅହିଂସା ବଦଳେ — ହିଂସ୍ର ପଶୁ ବଳେ
ଚଳୁଛି ରାଜ କ୍ଷମତା ହେ,
ଶାସକ ସମାଜ — ପ୍ରଜାରାଜ୍ୟେ ଆଜ
ଖୋଜୁଛନ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା ହେ—ଦେବତା,
ପ୍ରଜାର ଦୁଃଖ ବାରତା ହେ,
କେ ଦେବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ — ଫାଟିଯାଏ ଛାତି
ବାଞ୍ଛିଲୁଣି ଆତ୍ମହତ୍ୟା ହେ !

ହେ ମୋହନଦାସ — ଆଉଥରେ ଆସ
ଯାଞ୍ଚ ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେ,
ତବ ଅସହଯୋଗରେ — ଆଜ ଘରେ ଘରେ
ଅଶାନ୍ତି କରନ୍ତି ବସା ହେ—ଦୁରାଶା,
ଛୁଟି ଯାଉଛି ଭରସା ହେ;
ତବ ବିନୁ ଦେବ — ଦେଶକୁ କେ ଦେବ
'ରାମରାଜ୍ୟ'ର ନକ୍ସା ହେ ?

ଜନ୍ମିଥିଲେ କେତେ — କେତେ ଏ ଭାରତେ
ତୁମ୍ଭ ଆଗୁଁ ମହାମତି ହେ,
ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭପରି — କେ ପାରିଛି ଧରି
ପରାଧୀନତା ଦୁର୍ଗତି ହେ—ସୁମତି,
ତେଣୁ ଦୀନା ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ହେ,
ତାଳ ଉଲ୍ଲାସର — ପାଳେ ଆଜି ସାରା
ଭାରତ 'ଗାନ୍ଧି-ଜୟନ୍ତୀ' ହେ !

ଭୋଟଭିକ୍ଷା

୧୯୬୧ ଡିସେମ୍ବର

(ରାଗ—ସୁରଙ୍ଗ)

ଭଲ ଭଉଣୀ ହେ,
ସ୍ନେହଭିକ୍ଷା ଛାଡ଼ି ଭୋଟ ଚାହୁଁଛି ଏ । ପୋଡ଼ା !

(୧)

ସର୍ବାଙ୍ଗ ହେଉ ବା ବେସର୍ବାଙ୍ଗ,
ଦର୍ବାଙ୍ଗୀ ବେଳେ ଯେ' ଭେଖଧାଙ୍ଗୀ;
ବଡ଼ମା ଦେଖାଇ ପର ଦୋଷ ଚାଳି
ସେ' କି ହୁଏ ପର ଉପକାରୀ ?

(୨)

ପରଦୁଃଖ ଦେଖିବାର ପାଇଁ,
ଘରଚଷ୍ମା ଛନ୍ତି ଯେ ଲଗାଇ;
କାଲି ଏସେମ୍ବ୍ଳିରେ ବସିଲେ ସେ ସିଟରେ
ବଙ୍କାମୁହାଁ ହେବେ ଟଙ୍କା ପାଇ ।

(୩)

ସ୍ୱଦେଶୀ ମିଲନଗଲ୍ ନର୍ମିଟେସ୍,
ନ ପଢ଼ିବ ଆଉ ଉନେ ପେସ୍;
ତୁମ ଚିଲ୍ଲାରେ ସେ' ଖାର୍ ହେ'ଲ ଚେଷ୍ଟ
ବାଲି ନ' ଚାଣ୍ଡେବ ଲୁହା ମଦ ।

(୪)

ଲୁଗାଇଦେବ୍ କଳା-ବଜାରିଆ,
ଚାଲି ଧଳାଟକ୍କ ଖଜାଣିଆ;
ଖାଣ୍ଟି ବାବୁ-ନତି ବାଣିଦେଙ୍କୁ ନତି
ଘାଣ୍ଟି ହେଉଅଛ ତାଙ୍କ ହୁଅ ।

(୫)

ବଜାରରେ ଚଢ଼ି ଟେକ' ଗରିବ,
ଢ଼'ପଦ ଥବ ବା ଟୁଙ୍ଗାଚିବ;
ଏତେ ଉପରକୁ ଢେଟିଦେ ଅଭିଜ୍ଞ
ଉଡ଼ର ଶ' ଖସି ନିବାରିବ ।

(୬)

ଗୁଣଗାନ ଥାଉ ବାବୁଙ୍କର,
ଘମଣ୍ଡ ନପାଉ ଲାଗୁଚର;

ଯେଉଁ ବାକ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବ ଥରେ
ମନ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଖେଳୁ କର ।

(୭)

ସେ' ବାକ୍ୟ ଧରେ 'ଧନୁଗର',
ତା' ବାଟକୁ ଯଦି ଅନୁସର,
ଦିଅ ତହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାଇପିବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ହୃଦଅର୍ଘ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ।

(୮)

'ତାଆ-ଶସ୍ୟଭେଲ' ଗଢ଼ିଲ କେତେ,
ଆଜୀବ ଚଷ ଲୁଚିଆର ଗାତ;
ନ ମାନିଲ ଧାର ଚକଡର ଧାର
ଲିଲ କରିଦେବ ପାପ ହିତ ।

(୯)

'ବରଗନ୍ଧ' ଯେଉଁ ବାକ୍ୟଚେ,
ତହିଁ ଯେତେବ ତୁମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭରେ,
ଆତ୍ମନିର୍ଭା ଯୁକ୍ତି- ବାଦ ଜଳି-ମନ୍ତ୍ରି
ଯୋଡବ ସ୍ୱରର ଘରେ ଘରେ ।

(୧୦)

ସେ' ବାକ୍ୟ 'ଭଲ-ବଳଦିଆ'
ଶ୍ରେଷ୍ଠରୁକୁ ଡାକେ ନିଲଦ ଆ',
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବ ନ' ଦେ ଶାନ୍ତିରସ ଦୁଦବ
ମୁଁ ନୋର ଯେଉଁର ବଳ-ଦିଆ ।

(୧୧)

ଏହିପରି ଚନ୍ଦ୍ରାଇବ ଜେତେ,
'ବୋଲ୍ତ' ଆଉ ଏ ଯନ୍ତ୍ର ଯେତେ;
ତୁମେ ବାନ୍ଧିନିଅ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାଇ ଦଉ
ସେ' ବନ୍ଧୁର ନାମ ତୁମ ଯେତେ ।

(୧୨)

ଅସିବାରୁ ଦେଶରେ ସବା ଚଳ
ଧାଏଁ 'ରେଲ୍' ଧାଏଁ 'ସାଇକେଲ୍'
ହୋଇ ଧନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଚିବାକୁ 'ଚଣ୍ଡ'
ବୋଲୁଛି ସମସ୍ତେ ବ ଠେଲ୍ ଠେଲ୍ ।

କାଳୀକୋଳେ ଲବକ୍ରନ୍ଦନ

(ରାଗ—ମାଳବ ଚକ୍ରପଦ)

(୧)

(୧) କାରୁଣିକା କଳା- କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳା
କାଳରୂପିଣୀ ମା କାଳୀ ଗୋ,
କର କୃପାଦାନ କରୁଛି ଆହ୍ୱାନ
କାକୁତିରେ ଅଶ୍ରୁ ଢାଳି ଗୋ;
କରେ ନାହିଁ ଫୁଲ ଫଳ,
ଜ୍ଞାନ-କଳମ ମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ଗୋ !

(୨)

କେତେ କେତେ ଦୁଃଖେ କାଳଚକ୍ର ମୁଖେ
କରୁଛି ଧନ୍ଦ କୋଳେ ଗୋ,
କାହିଁ ବା' ଶୟନ କରୁଛନ୍ତି ମାନ-
(୨) କରମ୍ବିତ ସ୍ତୁପ-ଦୋଳେ ଗୋ;
କାଳ କଳଙ୍କ କରାଇ,
କଲ୍ଲୋଳେ ଦୋହଲାଉଛ କାହିଁ ଗୋ !

(୩)

କ୍ଲେଶ କେତେ ସହି କାଳି, କୃପାମୟୀ
କଲ୍ୟାଣୀ ଜନନୀ ରୂପେ ଗୋ,

---

(୧) କାରୁଣିକା—କରୁଣାବତୀ । (୨) କରମ୍ବିତ—ଖଚିତ ।

କରିଛ ଅଳୀକ ଭଅଁରା ଦୁର୍ବଳ
କୁମରକୁ ଚମ୍ପୁବନ୍ଧୁ ହେ ଗୋ;
ନାହିଁ ଦୁଃଖ ଥିଲେ ମନେ,
ଜଳଜାକ୍ଷି ମୁଖ ଦରଶନେ ଗୋ !

(୪)

(୧) ହୋତ୍ରଗ୍ନ ସମୟେ କୃଷି-ଧନଞ୍ଜୟେ
ଝଲବଲ ଦେଖି ମୋର ଗୋ,
କନ କନ ତନୁ ଦାଉଦାଉ ତନୁ
କରିଛନ୍ତି ଜନେ ଘୋର ଗୋ;
କି ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା ପୁଣି,
କୋଟି ଜନମ ପାଏ ମୁଁ ଭୁଣି ଗୋ !

(୫)

କିଶୋର ବୟସେ କାମବଳ ରସେ
କାମନା କରି ଅପୂର୍ବ ଗୋ,
କୁସୁମିତ-କେଶା କଜ୍ଜଳୀ-ଦୃଗ୍‌ବେଶା
କେତେଣି ଗଲ ପ୍ରେମାତୁର ଗୋ;
କଳାବତୀ ଦୂରସିକା,
କଳହାସିନୀ ଅଭିସାରିକା ଗୋ !

(୬)

କାମ୍ୟ ପ୍ରେମୋଚ୍ଛ୍ୱାସ କେଳି ପରିହାସ
କୁଞ୍ଜ ସୁବାସ ବିହାର ଗୋ,
କାନ୍ତା ତନୁ ଫୁଲ- କୋମଳ ମଞ୍ଜୁଳ
କଥା ଗୁଣ ବ୍ୟବହାର ଗୋ;
କାହୁଁ ଥିବା ପାଏ ମୋର
କେବେ ମନରୁ ଯିବ ପାସୋର ଗୋ ?

(୧) କୃଷ୍ଣବର୍ତ୍ମା—ଅଗ୍ନିଙ୍କ ।

(୭)

କେଳିଅଙ୍କେ ପାଦ୍ମା- ନକ୍ଷ ତୋର ଯାମା

କରିଛି ହରଷେ ଦାନ ଗୋ,

କାମାର୍ତ୍ତ ଦେହର କର୍ଣ୍ଣ-ନେତ୍ର-କର

କଳ୍ପତରର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋ;

କାଢ଼ ହୃଦରୁ ଅନୁଭବ,

କହିଁ ସତେଁ ନ ହେଲ ସାଧନା ଗୋ ?

(୮)

କୁଳାଙ୍ଗନା ଧନ, କଲ ଯା' ବନ୍ଦନ

କେବେ ମୁଁ ପାଇବ ତ୍ରାଣ ଗୋ,

କଠାରେ ନ'ଲାଗି କଣ୍ଟକଥା ଭଣି

କଣ୍ଠେ ଭରିଛି ମୋ ପ୍ରାଣ ଗୋ;

କବା କରୁଛ ତପସ୍ୟା ?

କାହିଁ ଯେଉନ ମୋ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗୋ !

(୯)

କନ୍ୟାରୂପେ ଶିବା, କଷ୍ଟ ଉଜଳିବା

କାମେ ତ' ଏନ କୁଟୀରେ ଗୋ,

କଳ-ପଦ୍ମାର୍ପଣ କନକ-ଦର୍ପଣ

କହ ମୋ କେଉଁ ସ୍ତୁତିରେ ଗୋ;

କଣ୍ଠପଟା ଶୋକଜଳେ,

କଷ୍ଟ ନଦେଇ ଗଲ ଚପଳେ ଗୋ !

(୧୦)

କଳପନା-ତୁଳି କଳା ନ ପାରୁଛି

କାମରୂପା ତୁମ୍ଭ ମାଧୁ ଗୋ,

କବି ମୁଁ ଭାବେଟି କାରୁଣ୍ୟ ଢାଳେଟି

କେବଳ ରୂପ-ଗୁଣ-ଜ୍ୟୋତି ଗୋ,

କାଳିଦାସ ମହାକବି

କହି ପାରିବେ ବା' ଅନ୍ତ ଛବି ଗୋ !

(୧୧)

ନବୀନା ମୂରତି   କଳେବର ଧରି
କହାଅଛୁ ଷୋଡ଼ଶ ଘଟଣେ ଗୋ,
କୁତର୍କ ବିବାଦ   କୁଟିଳ ଉନ୍ମାଦ
ଜଗତୀଙ୍କ ଆଚରଣେ ଗୋ;
ସ୍ୱର ଧନ ଅନ୍ଧାରରେ
କୃଷ୍ଣ ଧାର୍ମିକଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ଗୋ !

(୧୨)

କାନ୍ତି ନା' ଲେଖକ   କଠୋର ଚାଳକ
କହିଅଛି କି ଅଦ୍ଭୁତ ଗୋ,
କର୍ମଫଳଦାହି,   ନାଲି ମୋତେ ରସି-
କୋଳେ କି ଅନ୍ତଃସ୍ଥିତ ଗୋ;
ନୋହ ବେ କରିବ ଭକ୍ତା,
ଦାନ୍, ନନ୍ଦଲ୍ ଭୁବନ୍ତୁ କଲ୍ପଣା ଗୋ !

(୧୩)

କୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣିଣି ଶାନ୍ତ   କଦାକାରେ କାନ୍ତି
କଲ୍ପଣେ ମାଗିବ ଚିତ୍ତ ?
କାନ୍ତ-ଶାନ୍ତ-ମାନ   କାମନା, ହୃଦାନ
କରିଛୁ ତ' ସଥୋଚିତ ଗୋ;
କରେ ଅବ ସ୍ପୃହଣେ,
ଦାବି, ଭେଟାଇଦିଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୧୪)

କଥଣି କର୍ଣ୍ଣର   ଜ୍ଞାନ୍ତ ଗନ୍ଧନର
ଅଧନ ସ୍ତ୍ରୀ ଶାନ୍ତ ସୀନା ଗୋ,
କାଣ ପା' ଜନମ-   ଜାନ୍ନ ପତ୍ନୀ ପ୍ରମ
କ ଜନ ଗା ମୃତ୍ୟୁ ବନା ଗୋ;
କରେ ଅବ ସ୍ପୃହଣେ,
ଦାନି, ଭେଟାଇଦିଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୧୫)

କଟଶୋଷ ମୋହନ   କେଶଶ୍ର-ବାହନ
କାଳଶକ୍ତି-ସଞ୍ଚାରଣୀ ଗୋ,
କାଞ୍ଚାପୁର କ୍ଷେମା   କାମାକ୍ଷୀ ତୁମ୍ଭେ ମା,
(୧) କାଳୀଘାଟ ଅଧିକାରିଣୀ ଗୋ;
କରେ ଅଳି ଶ୍ରୀଚରଣେ,
କାଳି, ଭେଟାଇଦିଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୧୬)

(୨) କେଳିକଳାରାଣୀ   କମଳା ଅଟାଣି
କପାଳ କୃପାଣୀହସ୍ତା ଗୋ,
କପାଳୀ କାଳିକା   କୁମାରୀ ପାଳିକା
କଙ୍କାଳିକା ଛିନ୍ନମସ୍ତା ଗୋ;
କରେ ଅଳି ଶ୍ରୀଚରଣେ,
କାଳି, ଭେଟାଇଦିଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୧୭)

କୋମଳାଙ୍ଗୀ କାନ୍ତା   କଙ୍କାଳିନୀ ମାତା
କୁମ୍ଭୁକର ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଦ ଗୋ,
କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ତୁମ୍ଭେ କୃତ-   କାରଣ ପ୍ରକୃତି
କାମିନୀ ଆଦିଶକ୍ତି ଗୋ;
କରେ ଅଳି ଶ୍ରୀଚରଣେ,
କାଳି, ଭେଟାଇଦିଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୧୮)

କାକାକ୍ଷି ଲୋଚନା   କୋକିଳବଚନା
କାଞ୍ଚିକ ବସନା ଭୂଷିତ ଗୋ,

---

(୧) କାଳୀଘାଟ—ଗ୍ରାମର ଶକ୍ତିର ସ୍ଥାନ ।
(୨) କେଳିକଳା—ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବୀଣା ।

(୧) କୃଶାନୁ କମଳ   କୁ ଖାନୁ ଖମନ
କାମ୍ୟ ମିଶୁ ପଞ୍ଚଭୂତେ ଗୋ;
କରେ ଅନ୍ଧ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
କାଳ, ଭେଟାଇଦଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୧୯)

ସ୍ୱେଦ୍-ଭୂମି-ଭବ   କଦର୍ଥ୍ୟ ଯସସ୍ୱ
କପଟେ କି କଷ୍ଟ ଆଉ ଗୋ ?
କାମ କ୍ରୋଧ ଲୁବ୍ଧ   ଦାମ୍ଭ ଲୋଭ ପାଳି
(୨) କୋଟିକଲରେ ଝୁଲପାଇ ଗୋ;
କରେ ଅନ୍ଧ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
କାଳ, ଭେଟାଇଦଅ ମରଣେ ଗୋ !

(୨୦)

(୩) କୂଳମ ଖବନ   କୂଳଙ୍କଷେ ଦନ-
କାଳ ମିଶାଇଲା ଚରି ଗୋ,
କାଳ-ଧାରାମ୍ବୁତ   କଳ୍ପ ମୋତେ ଯୂତ
କୋଳ-କଲ୍ଲୋଳେ ଲୁମ୍ଭର ଗୋ;
କରେ ଅନ୍ଧ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
କାଳ, ଭେଟାଇଦଅ ମରଣେ ଗୋ !

ଖୋଲା ପୀରତି

(ସ୍ୱର—ଅଠାଡ଼ନ୍ଦ୍ର)

ଅଧା ନ ମନ୍ତ୍ର,
ଖୋଲ ପୀରତି ତରୁଣବନ୍ଧୁର ! ଖୋଲା !

---

(୧) କୃଶାନୁ—ଅଗ୍ନି । କମଳ—ଜଳ । କୁ—ପୃଥ୍ୱୀ । ଖାନୁ—ବାତେନ୍ଦ୍ର । ଖ—ଆକାଶ । ମନ—ଏହିପରି ଅର୍ଥରେ ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଶବ୍ଦ । (୨) କୋଟିକଲ—ଶରୀରେ ଏକ ବୋଝ ଧରନ୍ତ । (୩) କୂଳମ—ନଦୀ । ଖବନ—ପାଣି । କୂଳଙ୍କଷ—ସମୁଦ୍ର । ଦନକାଳ—ଜନ୍ମକାଳ ।

[୧]

ବେଶ ତେଜେନ୍ଦ୍ରିୟ ଶକ୍ତି ଧାରିବାର;
(୧) ରଙ୍ଗ ତମ୍ବସା- ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଝାରିବାର;
ଦର୍ଶକ 'ଶାବ- ଧନ' କହିବାର,
ନର୍ତ୍ତକ ଭଙ୍ଗୀ ମନ ମୋହିବାର !

[୨]

ଆଣ୍ଡ ଆଣିରେ ଦେଖି ଭୁଲିବାର,
(୨) ଠାଡ଼ ଭୂଇଁରେ ଗାଣ୍ଡି ଖଳିବାର;
ଭାଜନ ଢେଙ୍କା ଛଟି ଚେଟିବାର,
ଲଜର ଖେଳା- ଛିଟି ଟେଟିବାର !

[୩]

ତୋଷି କଥାରେ ଟେଟେଲ ଭୁଲିବାର,
ଭେଗ୍ଗ କଟାକ୍ଷ- ଶୋଟଲ ଭୁଲିବାର;
ଦନ୍ତ ଦଂଶନା- ଭଙ୍ଗା ଛୁଟିବାର,
ଲମ୍ଫାଡେଇଁଆ- ଆଶା ଗଣିବାର !

[୪]

ଜାକିବା ଲାଗେ ଫୁଲ ଟୋଳିବାର,
ଝାଙ୍କିବା ବ୍ୟାଜେ ଝର ଖୋଳିବାର;
(୩) ଛାନ୍ଦେ ଗୁଆଗଣ ବେତାଳ ହେବାର,
ବାଟେ ଅଜଣା ବେତାଳ ଦେବାର !

[୫]

ମାଳର ହାଟ- ଭାଟ ବାନ୍ଧିବାର,
ହାଟ କପଟ- ଭେଟ ଲୁଟିବାର;
(୪) ମାନ ଫିଟାଇ ନାରଦ ବିହାର,
ପ୍ରାଣ ମିଠାଇ ଶାରଦ ବିହାର !

(୧) ତମ୍ବସା—ଲେଖ ପ୍ରଦର୍ଶନ । (୨) ଠାଡ଼—ଠିଆ । (୩) ବେତାଳ ହେବା—ଅନାବଶ୍ୟ ପଶାଇ ହେବା, ଉଗଡ଼ାଇ ହେବା । (୪) ନାରଦ ବିହାର—ଦେଶାଟନ ଭ୍ରମଣ । ଶାରଦ ବିହାର—ଶରତ୍‌କାଳୀନ ଘଟଯାତ୍ରା; ଭାଲୁଆଇ, ଭଣ୍ଡଳା ପ୍ରଭୃତି ଦୁର୍ଗାପୂଜା ।

[୬]

(୧) ନାଚ ଅନ୍ତରେ ଶ୍ରୀ-ମୁକୁତାହାର
ହାଟକଅଙ୍ଗୀ ଦେବାକୁ ତାହାର;
ଆଳୀଙ୍କ ଆଗେ ଯା ହୁଏ ବାହାର,
(୨) ଆଳୀରେ ତାଳ ଦିଏ ଦେବାହାର !

[୭]

ତା' ପଞ୍ଚବନ- ସୁଷମା-ସଂସାର,
(୩) ନନ୍ଦ ନନ୍ଦନ- ଭୂଷମାର ସାର;
(୪) ବିନ୍ଦୁଧାରା ସେ' ମୋ ମନ-ତୁଷାର,
(୫) ସିନ୍ଧୁଧାରା ମୋ' ମଦନ-ତୃଷାର !

ନାରୀସ୍ତୁତି

(ରାଗ—କଲ୍ୟାଣ ଆଡ଼ତାଳି)

[୧]

ଜୟ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଜଗତଜନନୀ
କର୍ମଦେବ ଧର୍ମପାଳନୀ,
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ରମା ଧନ୍ୟ ମନୋରମା
ଦୟାବତୀ କ୍ଷମାଶାଳିନୀ;
(୬) ଚପଳା, କୋମଳାଙ୍ଗୀ ଦେବୀ କମଳା;
କ୍ଷୀରାବ୍ଧି ତନୟା ନାରାୟଣପ୍ରିୟା
(୭) ପଦ୍ମ [illegible] ମା ବିମଳା ।

[୨]

ଶାରଦ ନ ଶୁଭ ସେନ ମାତ୍ର, ତବ
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଦିନେ [illegible],

---

(୧) ଶ୍ରୀ—ଶୋଭା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । (୨) ଦେବାହାର—ଅଦ୍ଭୁତ । (୩) ଭୂଷମା—ସାଦୃଶ୍ୟ ମିଳିତ ଏକପ୍ରକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । (୪) ବିନ୍ଦୁଧାରା—ଶଙ୍ଖ । (୫) ସିନ୍ଧୁଧାରା—ମତ୍ସ୍ୟ ।
(୬) ଚପଳା—ଚଳପ୍ରକୃତିଯୁକ୍ତ, କର୍ମତତ୍ପର ।
(୭) ପଦ୍ମ—ପୂର୍ବେ ପୂର୍ଣ୍ଣଶାଳିନୀ । ବିମଳା—ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ [illegible] ।

ମାତୃଚରଣେ ଦୀନା　　　ନାରୀଜାତି ପ୍ରାଣେ
ରହିଛି ନପାରି ବାହାରି;
ଜନନି, ଜାଣୁନ କି ହୃଦବେଦନା;
କଣ୍ଠଗନ୍ଧବଦ୍ଧା　　　ମନୁ-ତନ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରେ
ତୁଟେନି କି ବନ୍ଧନଯାତନା ।

[୩]

ଜଗତ ପାଳନେ　　　ଧନ ଅଧିକାରୀ
ତୁମ୍ଭ ହସ୍ତେ ଅଛି ଈଶ୍ୱରୀ,
ଖାଣ୍ଟିଖାଣ୍ଟି କରେ　　　ଦେଖିଲି ଦେ'ଷ୍ଟକୀଟରେ
ବେଦ୍ୟାଗର ପାର ଈଶ୍ୱରୀ;
ଜନନି, ଦାସତ୍ୱେ ମର୍ମ ଫଟାଏ;
(୧) ବେଦ୍ୟାଧନେ ନାରୀ　　　ଥିଲେ ଅଧିକାରୀ
ମୂର୍ଖ ସମାଜର ପ୍ରତାପେ ।

[୪]

(୨) ଶୈଶବେ ପିତା　　　ଯୌବନେ ପତି
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନନ୍ଦନ କୁମର,
ନାରୀର ସମ୍ବନ୍ଧ-　　　ରକ୍ଷଣେ ଏମାନେ
ଭକ୍ତିମନ୍ତ୍ର ଦାସ କମର;

---

(୧) "ସ୍ତ୍ରୀ ଶୂଦ୍ରୌନାଧୀୟାତାମ୍" ବୋଲି ଶୌତ ସୂତ୍ରରେ ଲେଖାଅଛି—"ଇମଂ ମନ୍ତ୍ରଂ ପତ୍ନୀ ପଠେତ୍" । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ନ୍ତି ଏବଂ ସମୟେ ସମୟେ ସ୍ୱରେ ସଂସ୍କୃତ ବେଦମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରନ୍ତି । ପୁଣି ଯଜ୍ଞ ଉତ୍ସବରେ ଜଣାଇବାକୁ କରିପାରନ୍ତି । ଗାର୍ଗୀ ଆଦି ବିଦୁଷୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଭାରତ ଦେଶର ଭୂଷଣ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି କଥା ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖାଅଛି ।

(୨)　ପିତା ରକ୍ଷତି କୌମାରେ ଭର୍ତ୍ତା ରକ୍ଷତି ଯୌବନେ,
ରକ୍ଷନ୍ତି ସ୍ଥବିରେ ପୁତ୍ରାଃ ନ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟମର୍ହତି ॥

ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି—ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପିତା, ଯୌବନରେ ସ୍ୱାମୀ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ପୁତ୍ରମାନେ (ନାବାଳକ ଭିନ୍ନ) ସ୍ତ୍ରୀକି ରକ୍ଷା କରିବେ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକାକିନୀ ଅସହାୟା କରି କେହି ଅବମାନନା ଦେଖାଇବେ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍ତ୍ରୀରକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପହରଣ କରିବା ନୁହେଁ ।

'ଅବଳା'— ନାମ ଯେଉଁ ନାରୀ ରହିବ,
ମନ୍ତ୍ରଭୂମି ସବୁ ଯନ୍ତ୍ର ଚାଳିଲେ ସେ
'ମହିଳା' ପଦବୀ ବହିବ ।

[୫]

ଠକ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ମୂର୍ଖ ମିଥ୍ୟାଭାଷୀ
(୧) ଯତ ଚଳେ ବିଶ୍ୱ-ଭବନେ,
ସତୀ ଗୁଣବତୀ ନହେଲେ ଯୁବତୀ
ଗତି ନାହିଁ ସାରା ଜୀବନେ;
ଜନନି, କେଉଁ ପକ୍ଷପାତୀ ଧରମ,
ଏ ଧରମ ଗଢ଼ି- ଥିବା ସେମାନଙ୍କୁ
ନ ମାନିବ କି ଲାଜ ସରମ ?

[୬]

ଭ୍ରାନ୍ତ ଥିଲେ ଦେଖି- ବୁଝି ଦିଅ ଦେବ,
ଶାସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଝୁଣ୍ଟ ଚରଣେ,
'ନାରୀଧର୍ମ' ଅଛି 'ନରଧର୍ମ' ବୋଲି
ଲେଖା ନାହିଁ ଦେଖା ପୁରାଣେ;
ନାଗର, ତାଙ୍କ ନାହିଁ ଯଦି ବେଦରେ,
(୨) ବେଦାଦେଶ କହି ମାନବ ରମଣୀ
ଚଳିବେ କି ଭେଦରେ ?

[୭]

ବିଧବାର ଶଯ୍ୟା ବଞ୍ଚିବ ଅଙ୍ଗନା
ଗହଣା କାଟି ସହାଗ୍ନି,

---

(୧) ବିଶ୍ୱଭବନ—ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ।

(୨) ଇମାଂ ତ୍ୱମିନ୍ଦ୍ର ମୀଢ୍ୱଃ ସୁପୁତ୍ରାଂ ସୁଭଗାଂ କୃଣୁ ।
ଦଶାସ୍ୟାଂ ପୁତ୍ରାନାଧେହି ପତିମେକାଦଶଂ କୃଧି । (ଋଗ୍ବେଦ)

ହେ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପୁରୁଷ, ବୋଧନ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀ କନ୍ୟା ନିଯୁକ୍ତା ବଧତା-ଠାରେ କେବଳ ଦଶ ସନ୍ତାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ପନ୍ନ କର । ତା ପରେ ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପତିବାଳର ଅନାଗମ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଛନ କର । ହେ ସ୍ତ୍ରୀ, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଦଶ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ କର ଏବଂ ଏକ ପତିକ ଏକାଦଶ ଛନ କର ।

ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ସେ   ବୋଲାଇବ ମରି
ଯାଉଥିଲେ ପତିର ଆଗରୁ;
ଏ ରୀତି, ଉଲଟିଲେ ଲଜ୍ଜା ପାତକ;
ଧନ୍ୟ ସେ ପଣ୍ଡିତ   ଯେଉଁ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏଣୁ
ରମଣୀ-ଧରମ-ଜାତକ ।

[୮]

(୧) ପତି-ଚିତାନଳେ   ଜଳିଲେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ
(୨) ବସିବ ଅମର ନଗରେ,
(୩) କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁପୁରେ   ଭେଟିବ ପତିକି
ଝାସିଲେ ଗଙ୍ଗାତରଙ୍ଗରେ;
ଜନନ, କି ନିଷ୍ଠୁର ଧର୍ମଛଳନା;
(୪) କଲିକତା ବାହ୍ମି ତା'   ଏ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ
ମରିଛନ୍ତି ଯେତେ ଲଳନା ।

[୯]

ସତ୍ୟ-ସେବା-ଦୁଆ-   ପରର କୁଳବୁଆ-
ବୁଝୀ ଦେଲେ ଥିବେ ମନୁ ତ,
ସତ୍ନୀ ଦେବ କୋଳେ   ଅଛନ୍ତି ସେ' ବଳେ
ଚିତାନଳ, ଗଙ୍ଗାସ୍ରୋତ ?
*(୫) କଏ ବା, ବଚନ୍ତୀକ ଚାହୁଁ ବହନ୍ତୁ ?
ଦେବ କି ପ୍ରମାଣ   ଯେତକ ପୁରାଣ
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ନାମେ ରହନ୍ତୁ ?

---

(୧) ମୃତେ ଭର୍ତ୍ତରି ଯା ନାରୀ ସମାରୋହେଦ୍ଧୁତାଶନମ୍,
ସାରୁନ୍ଧତୀ ସମାଚାରା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକେ ମହୀୟତେ । (ଉଦାଧର ପଦ୍ଧତି)
ତିସ୍ରଃ କୋଟ୍ୟୋଽର୍ଦ୍ଧ କୋଟି ଚ ଯାନି ଲୋମାନି ମାନବେ,
ତାବନ୍ତି କାଳଂ ବସେତ୍ ସ୍ୱର୍ଗେ ଭର୍ତ୍ତାରଂ ଯାନୁଗଚ୍ଛତି । (ପରାଶର ସ୍ମୃତି)

(୨) ଅମର ନଗର—ସ୍ୱର୍ଗ । (୩) କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁପୁର—ବୈକୁଣ୍ଠ । (୪) ଏହି ସତୀଦାହ-ମୃତପ୍ରଥା ୧୮୨୯ରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଉଠାଇ କରିବାଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନଙ୍କର ମହୋପକାର ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । (୫) ଜିନେଭାସ୍ଥ ନାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଶ୍ରୀମତୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଅମଳ ଦେବୀ ଯୋଉଁଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ସେ

[୧୦]

କୁଆଁଶ ଦାନ୍ତର ଘୋଟେ ଖଳକାର
କଳକାକୁ କରେ ମାଳିକା,
ବାଳିକା ଉପର ଖାଇ କଳକାରେ
ଭାଷାକଳା ବଣ କାଳିକା;
ଜନନି, ଧରମ ନାମେ ଏ ସନ୍ତାପ;
ଧରମଦେବର ଥିଲେ କଳେବର
ଛାଡ଼ନ୍ତା ଗରମ ନିଃଶ୍ୱାସ ।

[୧୧]

ନାସ୍ତି ଲୁଚ ଗୁଣେ ମାନୁଷ ନଥିଲେ
ନଥିବଲି କୁସୁମ ଭମାଣ,
ସୁଲୁପଜାତ ହିଁ 'ଧର୍ମ' ବୋଲି ସଂପ
ଦେଇଥାନ୍ତା ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରମାଣ;
ଲେଖିନ୍ତୁ, ଚଡ ହିଁ 'ଦେବତା' ସଙ୍ଗର;
ସଙ୍ଗ ହେଲେ ମଧ 'ଦେବ!' ଲୁଚେ ନାସ୍ତି
ଅଦପେଟକା ସେ ଚତୁର ।

[୧୨]

ବନ୍ଧ୍ୟାତ୍ୱ-କଳୁଷେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୋଷେ
କେତେ ନାସ୍ତି ହୋଇ ଦୁଃଖିତା,

କହୁଥିଲେ ଯେ, ବିଧବା ଓ ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ଓ ନୈତିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳେ ସମଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ରଖା ନଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ହିନ୍ଦୁମାନେ ବିଧବାର ଦୁଃଖ-ଦୁରବସ୍ଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ବିଧବାର ସେହି ଅବସ୍ଥା ବେଶ୍ୟାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ-ସମାଜରେ ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ଫ୍ରେଞ୍ଚ ସାହେବଙ୍କ "ଗୋଲ୍ଡେନ୍ ବଫ୍" ନାମକ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ବ୍ୟାବିଲନ୍ ଭଗ୍ନାବଶେଷର ମେଲିଟ୍ଟା ମନ୍ଦିରେ ସେହି ଲୋକ ବେଶ୍ୟା ହେଲେ ସମସ୍ତ ଲୌକିକ ଅଧିକାରରୁ ସେ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ, ସମାଜରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୁଏ ଏବଂ ଉଦ୍ଧାର ଓ ପ୍ରୀତିର ବସ୍ତୁ ପରି ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଅନାଦୃତ ହୁଏ । ସେହି ଲୋକ ନିଜର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ କହିପାରେ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଆଦର୍ଶ ଚରିତାଂଶ-ଦଣ୍ଡେ
ଦେଖୁଛନ୍ତି ଆଜି ଶାସିତା;
ଜନନି, ଉଦ୍ଦଣ୍ଡବୀର୍ଯ୍ୟ ଗର୍ବ୍ବା ପତିତ;
ସ୍ୱଂସଭ୍ୟ ଦୁହିତ ଥିଲେ କି କରିବ
(୧) ବିଟପୀ ହେବ କି ବ୍ରତତୀ ?

[୧୩]

ଦୁଃଖବିନାଶିନି, ତୁମ୍ଭ ବିନା ଆଉ
କେ' ଶୁଣିବ ଦୁଃଖ ଆରତି ?
ଗାଇଲେ ତନୁଶ୍ରୀ- କଳୁଷ ଗୀତିକା
ବାଲ ହୋଇଯିବେ ଘରଣୀ;
(୨) ଜନନି, ଦେବାର ପରାଧୀନତା;
କେତେଜନଙ୍କୁ ବଳେ ବନ୍ଧୁ ଚନ୍ଦ୍ରାନନେ
କରିଅଛନ୍ତି ତେଣୁଁ ହୀନସ୍ଥା ।

[୧୪]

ପାଦ ପାଇ ସଦା ମାତ୍ର ନ ପାଇଲୁ
ଆଜି ଥାଇ ହେଲୁ ଅନୁଶୀ,
ଭୁବନ-ବନ୍ଦନା- ଠାରୁ ବନ୍ଦନୀୟା
ପବନ-ବନର କଳ୍ପଶ୍ରୀ;
ଜନନି, ମୁଁ ଭ୍ରମ-ବନ ହଁ ଜୀବନ;
ଜୀବନ ସେ' ତୋହର, 'ଜୀବନବନ୍ଧୁ' ସେ
ହେଉ ଶ୍ରୀସ୍ୱିଦ୍ୟାର ଦେବନ ।

(୧) ବିଟପୀ—ବୃକ୍ଷ, ବୃକ୍ଷ । ବ୍ରତତୀ—ଲତ, ଲତା ।

(୨) ଅରକ୍ଷିତା ଗୃହେ ରୁଦ୍ଧାଃ ପୁରୁଷୈରାପ୍ତକାରିଭିଃ,
ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନା ଯାସ୍ତୁ ରକ୍ଷେୟୁସ୍ତାଃ ସୁରକ୍ଷିତାଃ । (ମନୁ ୯।୧୨)

ଦୁଃଶୀଳା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଅବରୋଧ କରି ସୁଦ୍ଧା ଆପ୍ତ ପୁରୁଷମାନେ ରକ୍ଷା କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଆତ୍ମରକ୍ଷଣେଚ୍ଛୁକ, ସେ ନିଜେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରେ । "ସୁମଙ୍ଗଲୀରିୟଂ ବଧୂରିମାଂ ସମେତ ପଶ୍ୟତ ।" ଏହି ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳିନୀ ବଧୂକୁ ସମସ୍ତେ ଆସି ଦେଖ । ବୈବାହିକାଳୀନ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ବା ପୁରୋହିତ ବାକ୍ୟ (ବେଦୋକ୍ତି)ରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ, ପୂର୍ବକାଳରେ ବା ବୈଦିକଯୁଗରେ ପର୍ଦ୍ଦାପ୍ରଥା ଆଦୌ ନଥିଲା ।

[୧୫]

ସୀତା ସାଧ୍ୱୀଙ୍କି ଭୁଲିଯାଇ ଆଜି
ଦୁଷ୍ଟତାର ମାନ ମହତ,
ବାଘ ବଳ ଖାଏ ଘାସ ଅଭ୍ୟାସର
ଆଉ କି ରହିଛି କଥା ତ ?
ଜନନୀ, କି ଦୋଷେ ଏ ନାରୀ ଜାତିର ?
(୧) ଅପୂର୍ଣ୍ଣଯୌବନା- ପ୍ରେମ ଶ୍ରେଣୀ ଅଜା
ଦେଖାଏ ଦୋଷ ଯାହା ନାତିର ।

[୧୬]

* ଦନ୍ତାର୍ଣ୍ଣୀ ବପୁଷୀ ଜରାସିତକେଶୀ
ଉତାର୍ଣ୍ଣୀ ଭଗ୍ନଦଶନା,
ନଇଁ ନଇଁ ଆସି ଦଇଁ ଦଇଁ ଭାଷି
ପ୍ରକାଶିବ ପଦ ବାସନା;
ଦେବାକୁ—ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ଯୌତୁକ,
କେଉଁ ସୁବାମଣି ଛନ୍ଦିବକ ପାଶି
ବଢ଼ିବାକୁ କେଳି-କୌତୁକ ?

[୧୭]

(୨) ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ- ଶକଟର ଚକ
ପତିପତ୍ନୀ ହୃଦେ ସମାନ,

---

(୧) ଅପୂର୍ଣ୍ଣଯୌବନା—ଅପ୍ରାପ୍ତଯୌବନା । ଅଜା—ମାତାମହ ବା ପିତାମହ । (ଅଜା—ଅର୍ଥ୍ୟଷଢ଼)

* ଜରାସିତ—ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ । ଦନ୍ତାର୍ଣ୍ଣୀ—ଦାନ୍ତୁର, ଦନ୍ତୋଚ୍ଚକାଯିତୀ । ଭଗ୍ନଦଶନା—ଦନ୍ତହୀନା, କୁଞ୍ଚିତଦନ୍ତା ।

(୨) ଶକଟର ଚକ—ଶକଟର ଚକ ସ୍ୱରୂପ, ଶକଟ ଉତଦାହାର ।

ଯଦେତଦ୍ ହୃଦୟଂ ତବ ତଦସ୍ତୁ ହୃଦୟଂ ମମ,
ଯଦିଦଂ ହୃଦୟଂ ମମ ତଦସ୍ତୁ ହୃଦୟଂ ତବ ।

ତୁମ ହୃଦୟ ମୋ ହୃଦୟ ସହିତ ମିଶିଯାଉ ଓ ମୋ ହୃଦୟ ସହ ତୁମ ହୃଦୟ ମିଶିଯାଉ । ଏହି ବେଦମନ୍ତ୍ରରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ ଯେ, ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପୁରୁଷ କେବଳ ଲିଙ୍ଗଭେଦ-ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଭିନ୍ନ । ନଚେତ୍ ଧର୍ମ-କର୍ମ-ଯୋଗ୍ୟତା-ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ଏକାତ୍ମ ।

ଏତ ସାମ୍ୟରତ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଲେ
କ୍ଷତ ହେବ ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ;
ଜନନି, ଏହା କି ବୁଝନ୍ତି ସୁ ବୁଧେ;
ଧର୍ମେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କର୍ମେ ବାସୁଦେବ
ସବୁ ଅନ୍ୟାୟର ଗୁରୁ ସେ ।

[୧୮]

ଭ୍ରାତାର ବକ୍ଷର ସଦ୍ଧକଣ ଶୁଭ
ବାନ୍ଧିଲ ଯା' ବେଣୀ ବରତ,
ତଥାପି ତା ଛୁତ ଦୁଃଶଳାତ ଅତି
ନିନ୍ଦାଭୁଣ ଅନବରତ;
'(୧) କରନ୍ତି, ମତ୍ତଶାରେ ନଦୀ ରଚନା,
ଅବସ୍ଥାପିନୀ ଏ ନାରୀଜାତି ବୋଲି
ଚଳନ୍ତି ମନଗଢ଼ା ଘଟନା ।

[୧୯]

ଧର୍ମ ଧର୍ମ ବୋଲି ଚିଲ୍ଲାରେ ଯା ଜାଣ
ଲାଜ ନାହିଁ ସ୍ପୃହଣୀୟକ,
ନାରୀ କେବଳେ ଅଷ୍ଟ- ସ୍ୱାମିନୀ ସମାଜେ
ସେ କୁହେ ଦଣ୍ଡ୍ୟଅଧୀନ କି ?
ନାହିଁକି, ଗୁରୁ ପାଦପଙ୍କେ ଚୁଡ଼ାଇ,
ଅନେକ ସ୍ଥାନେ ତ' ଚରମ ସାଧୁ ସେ'
ଧରମର ଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇ ।

---

(୧) ଶୃଣଙ୍ୟ, ପ୍ରସ୍ତାବିଷ୍ଟ, ପ୍ରକୃତି ମତଶାରୁ ଦୃଷ୍ଟକଂ ।
ପ୍ରଜନାର୍ଥଂ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ସୃଷ୍ଟାଃ ସନ୍ତାନାର୍ଥଂ ଚ ମାନବାଃ,
ତସ୍ମାତ୍ସାଧାରଣୋ ଧର୍ମଃ ଶ୍ରୁତୌ ପତ୍ନ୍ୟା ସହୋଦିତଃ । (ମନୁ ୯।୯୬)

ସନ୍ତାନ ଜନନେ ପୁରୁଷରୁ ଓ ଗର୍ଭଧାରଣ ନିମନ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଈଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଏହେତୁ ବେଦାଦି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷର ସମାନ ଅଧିକାର ଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ।

[୨୦]

ସ୍ତୁତି ସମ୍ମତା   ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଗୀତା
ହେଲୁ ତ' ପୁରୁଷ ରଚନା,
ମାନବାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି   ନାରୀ ସମାଜରେ
ହୋଇଛନ୍ତି କି ସମାଲୋଚନା ?
(୧) ସ୍ୱଧର୍ମେ—ନାରୀ ଅଧିକାର ନାହିଁକି ?
କେଉଁ ଅଧିକାର   ପୁରୁଷର ? ପର
(୨) ଧରମ ଗଢ଼ିଛି କାହିଁକି ?

[୨୧]

ମାତା ଜାଣନ୍ତି କିନା   ସ୍ୱାମୀର ବେଦନା
କହିବ ଆଜି କା' ଆଗେର ?
କେତେ ଅଭିମାନେ   ଦୁଃଖେଶ୍ୱର ଅଛି
ଘରଦ୍ୱାରୁ ନାରୀ ହଟଟେ,
ଜନନୀ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ଛାଡ଼ି କହିବ,
ଶୂନ୍ୟ ଘରଭର   ଆସ ଆଶିବାକୁ
କୋଣ ଅନଳେ ନ ଦହିବ ।

ଟଙ୍କାଜପନ

(ରାଗ—ଝୁଲ)

ଟଙ୍କାଜପନ ହେଉ,
ଟଙ୍କା ପାଉଛି ମୁଁ ନିତି;
ସ୍ୱକାମରେ ଥକ   ଟଙ୍କାଇବା ଏ କି
(୩) ପକ୍କା ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱଭା । ହୋଇଣ ।
ଟଙ୍କାଇବ ପର   ଧନ୍ୟା ହେବ ଧରି
(୪) ଟଙ୍କାଇଥିଲେ ପଥରେ,

---

(୧) ସ୍ୱଧର୍ମେ ନିଧନଂ ଶ୍ରେୟଃ । (୨) ପରଧର୍ମୋ ଭୟାବହଃ । (ଗୀତା)
(୩) ପକ୍କା ଲୋକ—ଭଦ୍ରମ, ସାଧୁ, ଭଦ୍ରଲୋକ । (୪) ଟଙ୍କାଇବା—ଶାସନ କରିବା ।

ଅକାତରେ କୃପା ଯକାର ଦ୍ୟକ୍ରାନ୍ତି
(୧) ଛକାଢିଆ ଆଖି ଥରେ । ୧ ।

(୨) ଅକାମର ପ୍ରାଣେ ସୁକାଇବ ଚକଟେ
ସକାଳରୁ ସାଞ୍ଜ ଯାଏ,
(୩) ବକାରି ତବ ଜନ- ଦକା ଫଶିକାଅ
ହକାରି ପାଖକୁ ଯାଏ । ୨ ।

(୪) ଅକାମିନା ଲୋକ ଭକା ସବୁ ଶୁଣି
(୫) ତକାଉଛନ୍ତି ଚକାସନେ,
(୬) ଜକା ହେବ କେବେ ଟକାରେଣେ ନାଦ
ତକ୍କା ବାଜିବ ଶ୍ରବଣେ । ୩ ।

ଅକାଣ୍ଡେ ହୃଦରେ ନକାଣ୍ଡୁ ଦେବେ
ଧକା ଖାଇ-କାଣ୍ଡ ମୋର,
ଫକାଇ ଦିଅ ଏ ଅକାମୀର ହୃଦ-
ତକ୍କା ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି-ଡୋର । ୪ ।

ଯୁଗ-ଦେବତା

(ରାଗ—ଭୈରବୀ)

[୧]

କର କରୁଣା କଣ୍ଠ କମଳାଧବ,
ଶରଣବତ୍ସଳ ଜନବାନ୍ଧବ;
ଧରମ ରକ୍ଷଣେ ଏ ଜଗତର
ଧର ନାନା ରୂପ ଯୁଗାବତାର ହେ

---

(୧) ଛକାପଣ୍ଡା—ସତର୍କତା । (୨) ଅକାମରୁ—ଅବଶ, ବ୍ୟର୍ଥବସ୍ତୁ । (୩) କକାର୍—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚକାଡ଼ୋଳି-ଦେହ ପିଣ୍ଡରେ ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବା ପ୍ରସିଦ୍ଧ । (୪) ଅକାମୀ—ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଅଳସୁଆ, କାମନାହୀନ ଅର୍ଥରେ ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତ । (୫) ଚକାସନ—ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ରତ୍ନବେଦି ସିଂହାସନ । (୬) ଜକା—କୃପଣ । ଟକା—ଢେଙ୍କି, ବଳିଷ୍ଠ ।

ତରୁଣ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ
ନରହରି ରୂପ ଧରଣୀଙ୍କ ଦର୍ପ
ହରଣ କଲ୍ ସନ୍ତାପରେ ।

[୨]

କାମକୁଳ ନାଶି ସତ୍ୟ ରସରେ,
ରାମ ଅବତାର ନେଲ୍ ତ୍ରେତାରେ;
ତାମରସ ପଦେ ଅହଲ୍ୟା ତାରି,
ତା' ମନ ମୋହିଲ କୋଦଣ୍ଡଧାରି ହେ,
କାମଦ ପ୍ରେମ ଉଦାର ହେ,
ନାମ ଭଜି ଭବ ପାମରେ ଏ ଭବ
ଧାମରୁ ହେଲେ ଉଦ୍ଧାର ।

[୩]

ଦୁଆପରେ ଜନ୍ମି ମଧୁ ନଗରେ,
ଥୁଆ ହେଲ ବଢ଼ି- ବାକୁ ଗୋପରେ;
ନୂଆ ନଟ ସାଜି ନିକୁଞ୍ଜ ବନେ,
ଗୁଆଳୀ ମୋହିଲ ମୁରଳୀ ସ୍ୱନେ ହେ;
ଚୁଆ ଚନ୍ଦନ ରସିକ,
ଶୁଆ ଠଣା ଭୁଲି ନୁଆଁ ଭଲ କୁଳ-
(୧) ଭୁଆସୁଣୀ ଠେକ-ଟିକ !

[୪]

କଳିତ ମୁରତି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି,
ହାଳିଆ ମୂଲିଆ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି;
ତନ୍ତ ପଥା ଦେଶ- ସେବା ଭକ୍ତିରେ,
ଧଇଲ୍ ସ୍ୱଂହାକୁ କଳର ଶିରେ ହେ;
ଜନଯାଜି ପାପହରି,
ନଳିନ ଚରଣେ ମନନ ପରଶେ
ଅନ୍ତ କରେ ବାରବାର !

---

(୧) ଟିକ—ଦୀର୍ଘ ଲୌହ ଶଳାକା ।

ଗୁପ୍ତ ଭୋଟ

(ରାଗ—କୌଶିକ)

ଭାଇ ଭୋଟର, ଗୁପ୍ତ ଭୋଟ ଦେଇ ନ ଯା'ରେ;
କ୍ଷମତାଭିଳାଷୀ   ପଦବୀଭିଳାଷୀ
ଦେଲେ ନେଲେ ତତେ ହଜାରେ । ଘୋଷା ।

ମନବାଧ ଚିହ୍ନ   ଦେଖି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ—
ରଙ୍ଗେ ରଞ୍ଜିତ ଯା' ଧ୍ୱଜା ରେ,
ସେ କେଉଁ ଜାଣପୁ-   ଏକତାର ପ୍ରିୟ ?
ତା ପାଦେ ବୁଦ୍ଧି ନ ହଜା ରେ !

ଗୁପ୍ତ ଭୋଟେ ଜଣ-   ବାଲୁ ଯା ପ୍ରକୃତ
କୁଟନୀତି ତହିଁ ଖଞ୍ଜା ରେ;
ଭୋଟପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ-   ଧାରିବାକୁ କେଉଁ
ଟଙ୍କାମୁନା ଧନ ପ୍ରଜା ରେ ?

ଭୁରିତ ଦେଶସେବୀ   ତଥାପି ମୋ ଦାସ
ହେଲା ଟେଣ୍ଡୁ ବାଳାବଜାରେ,
କର୍ମଚାରୀ ଭୋଟେ   ଭୋଟ କାହିଁ ନୋଟେ
ମୁଗୁଲିକ ମୋ ଭଣଜା ରେ !

ସତ୍ୟ-ଅହିଂସାର   ଦ୍ରୁକଟେ ଯାହାର
ଚଢ଼ା ହୋଇଛି ଦାଳିଜା ରେ,
ଗ୍ରାମ ଚଦ ପାଇଁ   ସେ' କି ଦେବ ଭାଇ
ଭୋଟଗଡ଼ା-ନାଟ-ରଜା ରେ ?

ବଣିକ ଦୂନଆଁ   କା'ର ପେଟେ ଜଆଁ
ଘତ୍ତ୍ରୁ ଜବନ-ବଜା ରେ,
ଠାଇ କେ' ବେତନ   କରୁଛି ନର୍ତ୍ତନ
ଜଗାଟିଆ ବାକ୍ସ ମଜାରେ ।

ଆଉ ତୋ ଯୋଗ୍ୟତା   କର୍ମ ତତ୍ପରତା
ଟଙ୍କା ପଦ ନାହିଁ ଲଜ୍ଜା ରେ,
ନହିଲେ କି ଅତି   ଚାଉଳ ମୁଁ ଲଢ଼ି
ଶୋଇଥାଇ ଟଙ୍କା-ଶଯ୍ୟାରେ ।

କା' ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବା   ଆପଣେ ଚଢ଼ିବା
ଦମ୍ଭ ଥିଲେ ଟଙ୍କା-ବଜାରେ,
ଆଜି ତୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୋ,   କାଲି ତୋ ମଟର
ଲଟିବ ଲୁଟ ଦରଜାରେ ।

ଆତ୍ମ ଦେବତା

ହୃଦ ମନ୍ଦିରର   ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା
ଆରାଧିବ ପଦ କେଉଁ ଉପାଦାନେ ?
ତୁମ୍ଭ ବିନୁ ସାର   ବସ୍ତୁ ଏ ଅସାର-
ସଂସାରେ ନ ଦିଶେ ମୋ ଜ୍ଞାନ-ନୟନେ । ଘୋଷା ।

ଦେବଧାମେ ଦେବ   ହୋଇଥାନ୍ତି ସେବେ
ଅର୍ଚ୍ଚିଥାନ୍ତି ବାସ-କୁସୁମ-ଚନ୍ଦନେ,
ଅର୍ଘ୍ୟ ସରପୁଲି   ନିର୍ଦ୍ଧାର୍ଯ୍ୟ କଦଳୀ
ଶ୍ରୀଫଳାଦି ନଇବେଦ୍ୟ ନିବେଦନେ ।

ହେ ଚିନ୍ମୟ ତବ   ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ
ଜଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ ସ୍ଥାପି ମୋ ସଦନେ,
ତୁମ୍ଭରି ଭକତି-   ବ୍ୟାଜରେ ଦୁର୍ମତି
ଆଚରିବ ଲଜ ନାହିଁ କି ବଦନେ ?

କର୍ମମୟ ହରି,   କେବଳ ତୁମ୍ଭରି
ଦାସତାଛଦ୍ମରେ ନାମାଦି ଭଜନେ;
ଲୋକହିତ କର୍ମ   ନକରି ମୁଁ କ୍ଷମ
ହୋଇ ପାରିବକି ପୁଣ୍ୟ ଅରଜନେ ?

ହେ ସରବବ୍ୟାପି, ମୁଁ ତ' ମହାପାପୀ
ମରିବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତି ଖର୍ଚ୍ଚି ପାପୀଂଟନେ;
ନିତ୍ୟଗୁଣେ ଭର ଚଞ୍ଚିକା-ଟେକର
ଶରିବକ ମୋର ଯାତନା ନେଉନେ ?

ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ନାଥ ସବୁ ଜାଣୁଛ ତ'
ଯା ଅଛି ପଦାର୍ଥ ମୋ ହୃଦ-ଭବନେ;
ହେ' ସକଳ ସଖ ସମର୍ପି ହୃଦୟ
ଦୂଷିତ ହୋଇଛି ଏ ଧନ ଜୀବନେ !

ଦୀନବାନ୍ଧବ

(ରାଗ—ଶୋକ କାମୋଦ)

ଦୀନବାନ୍ଧବ ହେ, ଦୀନ ଜନେ ମୋତେ ନେନ ଗଣେ;
ଦୀନଭାଂଜନ୍ତି, ଦୀନତା ଦୁର୍ଗତି
ଅପୂର୍ବ ନାଥ ଶ୍ରୀଚରଣେ । ଘୋଷା ।

ସୁଦାମା ଦରିଦ୍ର ଆଣି ପୋଟଳେ ଖୁଦ
ବନ୍ଧୁ ଭେଟି ଦେଇଥିବା ଶୁଣେ,
ହେତକରେ ତାଙ୍କ ହେ ରମାନାଥଙ୍କ
ବଢ଼ାଇଲ ହେମ କୋଠି ଗୁଣେ !

ଗରିବ ବିଦୁର ବନ୍ଧୁ ସତକାର
କରିଥିଲେ ଶାଗ ପେଜ ଲୁଣେ,
ନାଗ ନାର ବୋଲି ତୁଷ୍ଟ ହେଲ ତାଳ
ବଢା ଥିଲା ଭଲ ବନ୍ଧୁ-ଗୁଣେ ।

ଅନାଇ ସ୍ୱବର ଅବସ୍ଥା କଷାର
ବସନ ବଢ଼ାଇ ଦେବା କାରଣେ,
ନଟନ ବନ୍ଧୁ ଯାର ଭାଇବେ ତାଂ' ଦାର
ରଖିଦେଲ ଚିର ସମ୍ମାନେ ।

ଟେବର ସୁବର୍ଣ୍ଣ   ଦେହ ନଳ ଭୂଷି
ଭୁଲିଥିଲ ପ୍ରତିଦାନ ଦଣେ,
ଭବ କରେ ଟୋକ   ଦେବାନ୍ତୁ ଚସ ଚୋନ
ଗଡ଼ିଲେ ତା' ପଦ ଦାସୀଗଣେ ।

କୁତୁପା କୁବୁଜା   ଚେତଳ ଉସ୍ମ ଲଜ୍ଜା
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଚନ୍ଦନ ଅର୍ପଣେ,
କୁବୁଜା ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ   ସ୍ପର୍ଶିଦେଲ କ୍ଷଣେ
ଫୁଟିଲା ତା' ରୂପ ଦର୍ପଣେ ।

ସେଠାରେ ନର୍ତ୍ତକୀ   ଆଜ କେତେ ଦୁଃଖୀ
ଦୁଃଖୀଜନଙ୍କ ପ୍ରେମ ଆଦରରେ,
ଦୁଃଖରାଶି ହର   ନଥିବ କ ହର
କରୁଣା-ଲହରୀ ପ୍ରଦାନରେ ।

ଜାତୀୟ-ପତାକା

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

—ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନ—

ଏହି ମୋ ଜାତିର ପତାକା ଦେଶ ଉଦ୍ଧାରକାରୀ,
ଦୁଃଖଶୋକହାରୀ 'ଅଶୋକ ଚକ୍ର' ହିରଣଧାରୀ ।
ଭାରତେ ମାତ୍ର ଦେଖାଇ ଦ୍ରୁତ ଏହାରି ତଳେ,
ଦେଶପାଇଁ କେତେ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ସରଗ ଗଲେ ।
ଏହାରି ତଳେ ମୋ ଭାରତ ଜନନୀର ଲୋକ,
ଘର ଘର ଆଜ ପୂରନ୍ତି କଷ୍ଟ ଦୁଃଖ ପାତକ ।
ଏହାରି ତଳେ ମୁଁ ଚାହେଁ ଆଜ ପ୍ରଜା ଗରବ,
ମରେଁ ପିନା ଦୂଳ ଚାହିଁବ ଜାତି-ପତାକା-ଗୌରବ ।
ଜନନୀଭୂମିକି ସରଗ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି,
କହନ୍ତି ଯା କେତେ ଗାବୁଛି ତାହା ଉତ୍ତମ ପରି;
ହରଷ ଭାରତେ ଚାଳିଶ କୋଟି ପ୍ରଜା ଉପରେ,
ଦେବ ଆସନରେ ଥିଲେହେଁ ଇନ୍ଦ୍ର ଶାସନ କରେ ।

ତେତିଶ କୋଟିରୁ ଅଧିକ ଆଜି ଭାରତ ପ୍ରଜା;
ସବଙ୍କି ସ୍ୱାଧୀନ କରନ୍ତୁ ମୋର ତିରଙ୍ଗା ଧ୍ୱଜା ।
ଏଥିରୁ ଆଉ କି ଅଧିକ ଲୋଡ଼ା ସୁଖ ଆନନ୍ଦ ?
ଥାଉ ତା' ଘରରେ ଇନ୍ଦ୍ରର ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ସମ୍ପଦ ।

ନୂଆ କାରିଗର

(ସ୍ୱର—ଘଣ୍ଟାରବ)

—ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନ—

(୧)

ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି ହରି,
ଜୀବନ ଅଛି ମୋହରି;
କାହିଁକି ଦେଖାଇ ନ ପାରିବି ଭଲ
ମୋ ନିଜର କାରିଗରି ?

(୨)

ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ କେତେ ଯାନ
ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଶ୍ରେଣୀମାନ
ଗଢ଼େ କରିଗଲେ କାରିଗର ହେଲେ
ତା' ସଙ୍ଗେ କିଏ ସମାନ ?

(୩)

ବାପ୍ପା! ଚଢ଼େଇକି ଦେଖ,
ନୁହେ ଅଳସ ନିରେଖ;
କେତେକ ଯତନରେ ତା ବସାଟି ଗଢ଼େ
ସୁଢେଠ ଯହିଁ ଜାତି ଟେକ ।

(୪)

ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଉଇପଲେ,
ଯାହାପୁ ଏକଠା ହେଲେ
ତୋଳି ମାଟି ଘର ଦେଖାନ୍ତି; ସୁନ୍ଦର
ହେଲେ ଯନ୍ତ୍ର କାରିଗର !

(୫)

ମଲ୍ଲୀ ଚମ୍ପା କୁସୁମନା
ମାଳାଟି କଲେ ରଚନା,
ଥିଲେ କଣ୍ଠଗତ ଦିଶିବ ସୁନ୍ଦର
କାରିଗରର ସାଧନା !

(୬)

ଜଗତରେ ଏକ୍ସପର୍,
ଭରିଅଛି କାରିଗର;
ମନନ ବା ବଚନେ ଶାସ୍ତ୍ର ସାଧନେ
ଯାଉଛି ସେ ଯାତ୍ରା କରି !

(୭)

ନୂଆ ସଂସାର ଘର
ତା' ଭିତରେ ଯେଉଁ ନର,
ଦେଖାଇ ଅହିଂସା ପାଏ ପରଶଂସା
ସେ' ତ ନୂଆ କାରିଗର !

ଶୁଆ ଓ କୁଆ

—କୁଶାଗ୍ର ଯୋଗାନ—

ମାଧବ ପୁଅଙ୍କୁ ଶୁଆ ଦେଇଥିଲ ଡାକ,
ସହି ନ ପାରି ତା' ସଙ୍ଗେ କଲା କଳି କାକ ।
ଶୁ—ପିଞ୍ଜରା ଭିତରେ ବସେ ଉଡ଼େ ଝୁଲି ଝୁଲି
କୁ—ମୋ ଗୋଡ଼େ ତ ଲାଗିନାହିଁ କମାର ଶିକୁଳି !
ଶୁ—ଦିଅନ୍ତି ଚେଣ୍ଡା କଦଳୀ ଡାଲି ଭାତ ଖାଏ
କୁ—ତାହା ଖାଏ, ପରିଶ୍ରମ କରି ଯାହା ପାଏଁ ।
ଶୁ—ଅଳଭ ଥରେ ପିଇବାକୁ ମିଳେ ମୋତେ କ୍ଷୀର
କୁ—ଶୋଷ କଲେ ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ ପିଏ ଭଲ ନୀର ।
ଶୁ—ଶିଖି ସାରିଲିଣି ବୋଲିବାକୁ 'ଚକ୍ରଧର'
କୁ—ମାତୃଭାଷା ଭୁଲି ଆନେ ନପିଟାଏ ସ୍ୱର ।

ଶୁ—ଧଲେଇ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦେଖି ହୁଏ ମୁଁ କାତର
କୁ—ବାଣ ଶୂଳ ଦେଖିଲେ ବି ନାହିଁ ମୋ ଖାତର ।
ଶୁ—ସୁଖ ସୁବିଧାରେ ଅଛି ମୋ ପ୍ରଭୁ ଭବନେ ,
କୁ—କଷ୍ଟ ଦୁଃଖ ନାହିଁ ମୋର ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନେ ।
ଶୁ—ରାମ-ନାମ ଭଜ ଭବ-ଜଳୁ ଯିବ ତରି
କୁ—କାମ ମୋର ଶୁଣିବ ନାମ-ଭଜନା-ଝୁକଣ ।
ଶୁ—ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ଲୋକେ ମୋ ରୂପକୁ ଚାହିଁ
କୁ—ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଚେତାଏ ମୁଁ ଘଣ୍ଟ ଗଳିଲ ପାଖି ।
ଶୁ—ପଳା ଯା' ମୂର୍ଖ କଏ ଆଦରିବ ତତେ ?
କୁ—ତୋ ପାଠର ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନ ଜଗତେ ?
'ଶୁଆ ଓ କୁଆ' ଗୀତଟି ଆଉଥରେ ଗାଅ ।
କହ ତ ପିଲାଏ ତୁମେ କା'କୁ ଭଲ ପାଅ ?

ଅନୁଭୂତି

—ତୃଷ୍ଟୁ ଗୋପାଳ—

କଇଁଫୁଲ ଧଳେଶ ଧଳା ଲୋ ଭଉଣି
କାଳିତର ଅଧା କଳା,
କହି ପାରିବ କି ମଧାରକୁ କଏ
ଲୁଲ ଝିମ ଝିମ କଳା ?
କୋଇଲିକୁ ଦେଖିଛ କୁଆ ଲୋ ଭଉଣି
କେ' କୁଢିଆ କେ' ଭକୁଆ,
କାହିଁକି କୁକୁଡ଼ା ମାରିକି ଧରିବ
ଦେଇଛି ଗୁହ୍ୟେ ଛୁଆ ?
କେଉଁ ଗୁଣେ ନାହିଁ ଫଳ ଲୋ ଭଉଣି
କପରି ଲାଗେ ଖଜୁରି,
କମ୍ବୁ କହୁଁ ଲଙ୍କା କେ ଖୁଣିଛ କହ
ସୁଆଦି କେତେ କେନ୍ଦୁରି ?
କଆଫୁଲ ପଦ ଫୁଟେ ଲୋ ଭଉଣି
ତଉଦିଗ ବାସିଉଠେ,

କାହାର କଦର / ପାଇଲେ ଭଅଁର
ଯୋଡ଼ନ୍ତି ଆଖିକୁ ଲୁହେଁ ?
କଏ କାହେ କେବେଁ / କେବେଁ କଲ୍ଲ ଉଲ୍ଲଣି
କାହାର ସନ୍ତୁଳା ତେବେଁ,
କେତେଥିଁ ତା' ତୋଣ୍ଡ / ଆଣି ଦାନ ଦେବେ
ଯିଏ କରେ ମେଦ ମେଦ ?
କାହିକି ମାନ / ଶୀତ ଦେଲା ଚାହିଁ
କା' ଦେହକୁ ଲାଗେ ଶୀତ,
କେଉଁ ମାନସ କଣ୍ଠ / ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ
ଦେଉଛା କରେ ଆମ ଚିନ୍ତ ?

କର୍ମଚିନ୍ତା

(ରାଗ—କାଳୀ)

—ବିଜେନ୍ଦ୍ର ମୋହାନ—

କାଞ୍ଚନ କଣ୍ଠେ / ବର୍ଷ ବହିଲେ ମୁଁ
ଶିଖିବି କାଠ କାମ,
ଖଟ, କବାଟ, / ତିଆରି କରି
ରଖିବି ନିଜ ନାମ ।
ଗୋହାଳ ଦୁଆରେ / ଛାଡ଼ି ଯାଉଥିଲି
କରୁଥିଲେ ଦେହ ଝାଳ,
ନାଈ ଡୋରକେ / ନାନା କିସମ
ଖାଉଥି ଗାଲି ଗାଳ ।
ଉଠଣି ଜଣେ / କହିଲା ମୁହିଁ
ଦ୍ରଷ୍ଟା ବୁଝିବା ଶିଖିଲେ,
ତଥାର ହାଣି / ଉଡ଼ିଲା କାଶି
କହିଲା କଥା ଶୁଣିଲେ ।
ଝିଅ କହିଲା / ଏଇ କଥାଟି
କହିଲୁ ସେ' ମୋର ବାପା,

ଜମିରେ ଚାଷ   ଯେତେ କାମ
ଆଗେ ବୋଲିବି କଥା ।
ଦୁଷ୍ଟ ବୋଲେ   ଏବେ
ଦେଖ ମୁଁ ତାକତର,
ନିଜର ଖାଇ   ଦେମାଗ
କରିବ ଗଡ଼ବଡ଼ ।
ହିନ୍ଦୁ ବୋଇଲା   ଜଳ ଦେବାକୁ
ବଢ଼ୁଛି ମୋର ଚେଷ୍ଟା,
ଠାକୁର ବୋଲେ   ଦାଶ ନାଶ ମୁଁ
ଗାଇବ ଭଲ ଗୀତ ।

---

* କଟକର ସ୍ୱର୍ଗତ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧୋପଲକ୍ଷେ

ତା. ୭-୫-୧୯୨୪

(୧)

ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟାକାଶ ଶ୍ରାବଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ଜଳଦାଚ୍ଛନ୍ନ-କବି-କଳାକର,
ଦର୍ଶାଉଛି କାହିଁ କାବ୍ୟ-ସୁଧା-ମଧୁରିମା ?
କବି-ସୁଧାଂଶୁ-ଶେଖର, ଦେବ ଗଙ୍ଗାଧର !
ଭାରତୀନନ୍ଦନ, ସ୍ୱର୍ଗ-ଭୁବନ-ବିହାରୀ,
ବନ୍ଦ କଲ କାହିଁ ଚିର-ବଞ୍ଚକ ସଂସାର ?
କବି ନିର୍ଝର, 'ତପସ୍ୱିନୀ' ଛନ୍ଦ ନ ଝରାଣି
କେଉଁ ଅଜଣା ଦେଶରେ କରୁଛ ବିହାର ?
ଉତ୍କଳ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଏବେ ହେଲା ସମାପ୍ତ
(୧)କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ଲେଖିଥିଲେ ଯାହା ସ୍ୱପନରେ ।

---

* ନବଭାରତ ଜର୍ନାଲ୍‌ରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(୧) ମେହେର କବିଙ୍କ 'କୀଚକ ବଧ' କାବ୍ୟର ମନ୍ତବ୍ୟରେ କବିଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗତ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁର ମହୋଦୟ 'ମନ୍ତ୍ରିଣୀ' ସ୍ୱାକ୍ଷରରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି "................ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ।"

(୨)

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଖଣ୍ଡ-ହୀରକ, ହେ ଉତ୍କଳ-ମାଣିକ୍ୟ,
ଯେଉଁ ପ୍ରତିଭା-ପ୍ରଦୀପ୍ତି ବିକାଶୁଛି ତବ,
କାହିଁ ରାଜ୍ୟରେ କାହିଁ ଜହୁରୀ ବଣିକ ?
ବୁଝିବ ତା' ଯଥୋଚିତ ମୂଲ୍ୟ ଗଉରବ !
ଯେଉଁ ଦେଶେ ହୀରା କାଚ ଏକ ବିବେଚିତ
ଦୋଷେ କ୍ଷମା ନାହିଁ, ଗୁଣେ ନାହିଁ ପୁରସ୍କାର;
ସ୍ୱାର୍ଥପର ଅନ୍ତରାଳେ ରହି ଲୁକ୍କାୟିତ,
କୁଟିଳ ଚକ୍ଷୁ ଚାହାଁଉଥାଏ ଖର ଖର ।
ରଚନା ବୁଝଇ ଯାହା ଉତ୍କଳ-ଲଳନା
ସାହିତ୍ୟ-ଅର୍ଚ୍ଚନା ନାମେ ଆତ୍ମୀୟ-ବଞ୍ଚନା ।

(୩)

କବିମଣି, ଦେଖୁଛ କି ଜନନୀ ଅବସ୍ଥା
ଦେବ-କଳେବରେ ଥାଇ ଅମର ମାର୍ଗରେ ?
ଟେକି ପାରୁନାହିଁ ଆଜି ଅଳଂକୃତ ମଥା;
(୧) କାଙ୍ଗାଳଣୀ ପରି କାନ୍ଦେ ବଙ୍ଗାଳୀ-ସ୍ୱରରେ ।
ମାନୁଷୀ ଦେହର ମମତା ଥାଏ ତବ ସ୍ୱର୍ଗେ
ଆମ୍ଭ ଲାଗି ମାଗିଆଣ ଦେବ ଅନୁଗ୍ରହ;
ତ୍ୟାଗପ୍ରାଣ, ପ୍ରାପ୍ୟ ଥିଲେ ତ୍ୟାଗି ଅପବର୍ଗେ,
ଉତ୍କଳଜନନୀ କୋଳେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଗ୍ରହ ।
(୨) ଭୁଲିବ କି ଶ୍ରୀହସ୍ତେ ଯା' ଲେଖିଅଛ ଯାଇ,
ଜୀବନର ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗ-ଉଚ୍ଚାସନେ ଥାଇ !

---

(୧) କାଙ୍ଗାଳଣୀ—ଧନହୀନା ଭିକାରୁଣୀ । ବଙ୍ଗାଳୀ—ବଙ୍ଗରୂପିଣୀ ସଖୀ । ସ୍ୱର—ଛନ୍ଦ, ସ୍ୱର ।

(୨) ତଳୁ ଉପରକୁ ଉଠିଥିବା ଲୋକ ଜାଣିଥାଏ ତଳ କଥା,
ଉଚ୍ଚାସନେ ଥାଇ ଯତ୍ନ କରୁଥାଏ ଭୁଲିବାକୁ ତଳ ବ୍ୟଥା ।
—ଉପଦେଶବଳୀ, ପୃ ୮୫ ପଂ ।

ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି †

(୧୬-୩-୧୯୪୨)

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

(୧) ତମ ଗ୍ରହର ଏ ଶମନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁ ଦେଇଛ ଅମା
ଆସିଲୁ ଯବେ ଯେ ଗ୍ରାସିଲୁ କବିକୁଳ-ଚନ୍ଦ୍ରମା ।
(୨) 'ଉତ୍କଳ-ମା'ର ନେତ୍ରଜଳ ଧାର ଝରେ ଯା' ପାଇଁ
'ଭାରତୀ-ଭବନ' ଆରତିଧାସ୍ୱ ଆଜି ସେ କାହିଁ ?
'ଚନ୍ଦ୍ରମା' ସଜାଳି ଛନ୍ଦ୍ରମା ବେଶେ ଶାନ୍ତ୍ର ଶିଖରେ
ଚଢାଇବ କିଏ ବସାଇ ଆଜି ଭାରତମଣ୍ଡରେ ?
'ରସରତ୍ନାକର' ରସର ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ଧାର
ବହିଲା ଏ ଯାଏ ରହିଲା କାହିଁ ଆଣି ଅନ୍ଧାର ?
ଆଜି କି ସାହିତ୍ୟ ସଉକ ବଢ଼ାଇବ ସମସ୍ତ
ଘୁଚିବ ଜଡ଼ତା ଘଟିବ ବାଣୀଙ୍କ ଉଦୟ ?
ସମ୍ବଲପୁରର ସମ୍ବଳ ହେବ ସାହିତ୍ୟସେବା
ଅରସିକ ଯୁଗେ ଭରସି କହି ପାରିବ କେ' ବା ?
ଦେଖିଲି କବିଙ୍କ ମେଲାଣି ଦେବା ବର୍ଷ ଅଠର,
* ପ୍ରତିଭା-ପ୍ରଭାବତୀ କାହିଁ କବିପୀଠର ?
ବଚନାଡ଼ମ୍ବର ରଚନା ଖାଲି ନଦିଏ ଫଳ
କରମ ସାଧକେ ପରମ ପ୍ରୀତି ଦେବେ କେବଳ ।
(୩) ଦେବକବି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଏ 'ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି'
ବ୍ୟକତରେ ସୁଧା ଭକତ-ଶ୍ରଦ୍ଧା କାହିଁ ଦେଖଇ ।

---

† ବରଗଡ଼ ଜର୍ଜ ହାଇସ୍କୁଲରୁ ପ୍ରକାଶିତ ।
(୧) ତମ—ଅନ୍ଧକାର, ରାହୁ । ଶମନ—ଯମ । ଅମା—ଅମାବାସ୍ୟା ।
(୨) ମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ ।
* କବିପୀଠ—ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ।
(୩) ଦେବକବି—ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ।

ଉତ୍କଳଭାରତୀଙ୍କ ଶୋକୋକ୍ତି

(କବିଙ୍କ ସମାଧିପୀଠରେ—ତା ୪-୪-୧୯୪୩ ରବିବାର)

(ରାଗ—ମାଳବ ପଦପଟ)

(୧) ରେ ତଇଳ ଅମା କହ ପ୍ରତି ସମା
ମୋ ଭାଗେ ଆସୁ କାହିଁକି ରେ ?
ପୁତ୍ର ଶୋକ ସ୍ରୋତେ ଠେଲିଦେଇ ମୋତେ
ଯେତ ତୋ ଯାଇ ନାହିଁ କି ରେ ?
ଆଜ ତୋର ଆଗମନ,
ହୃଦବେଦନା ବଢ଼େ ଘନେ ରେ । ୧ ।

ଯେଉଁ ଫୁଲଫଳ ଦେଉ ସେ ସକଳ
ଗରଳ ହୁଏ ମରଣ ରେ,
କୋକିଳ କୂଜନ ମଧୁପ ଗୁଞ୍ଜନ
କର୍ଣ୍ଣଶୂଳ ମୋ ଶ୍ରବଣେ ରେ;
ତୋର ମଳୟ ପବନ,
ତାପ ଦେଉଛି ଦେହେ ଜ୍ୱଳନ ରେ । ୨ ।

ମଳୟର ଆଗେ ଦେଖାଇ ସରାଗେ
'ଆମ୍ଭ ଉତ୍କଳର କବି' ରେ,
ତୋଳ 'ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ' ମୋ ହୃଦ ସଞ୍ଚାଳି
ଗାଇଥିଲା ହସି ହସି ରେ;
ତାହା ଭୁଲିବି କେମନ୍ତେ,
ସ୍ମୃତି ଚେତାଇଦିଏ ତା' ମତେ ରେ । ୩ ।

ପୁଷ୍ପେ ଯେଉଁ ମଧୁ ଆଣିଛୁ ରେ ମଧୁ
ତା' ମାଧୁରୀ ଭରି ପଦେ ରେ,
ତହିଁ ସୁଧା ବୋଳି 'ସୁଧାକଣା' ବୋଲି
ଅର୍ପିଛି ସେ' ମୋର ପଦେ ରେ;

(୧) ସମା—ବର୍ଷ ।

ତାହା ହେବ କି ବନ୍ଧୁର,
ଥିବାଯାଏ 'ପ୍ରଣୟ-ବଲ୍ଲରୀ' ରେ । ୪ ।

ମୋର ଗଙ୍ଗାଧର 'କୀଚକବଧ'ର
ବର୍ଣ୍ଣିତ 'ମଙ୍ଗଳବାର' ରେ,
ପଡ଼ିଯାଏ ମନେ ଦେଖି ଚିତା ଅଙ୍ଗନେ
'କିଂଶୁକ' 'ମଧୂକ' 'ଶୁଭ' ରେ;
ଆଜି କାହିଁ ସେ ମୋ କବି,
ସ୍ମୃତିପଟେ ନାଚୁଛି ତା' ଛବି ରେ ! । ୫ ।

(୧) ନବ୍ୟଯୁଗ କବି- ଶିରୋମଣି ରବି
ଗାଇଥାଇଛନ୍ତି ଯା' ନାମ ରେ,
ଯାର 'ଭକ୍ତି' ପଦେ ବିଶ୍ୱପତି ପଦେ
ପ୍ରାର୍ଥୀ ଆଜ ସେବାଗ୍ରାମ ରେ;
ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ତୁ ତଉଷ
କାହା କୋଳ କରିଛୁ ପବିତ୍ର ରେ ? । ୬ ।

ଉନବିଂଶ ବର୍ଷ ହେଲାଣି ଅମର୍ଷ-
ପ୍ରାଣୀ ମୁଁ ଏକା ତା' ବିନା ରେ,
ମରମେ ମରମେ ଦହୁଛି ପରମେ
ସ୍ୱର୍ଗତଦାସ ଏକା ସିନା ରେ;
ଯା' ଯା' ଚଇତ ଉଆଁସ,
ପ୍ରାଣେ ଆଜି ନଦୀଅ ସରସ ରେ ! । ୭ ।

ବିଜୟପୁରର ଛବି *

(ରାଗ—ବେଳୁଣି)

ବିଜୟପୁରରେ ଆଜି ମନୋରମ ବେଶ ସାଜି
ହସୁଛି ଶ୍ରୀମୁଖ ମାଜ ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ,

(୧) କବୀନ୍ଦ୍ର ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ।
* ତା ୨୪-୮-୪୨ ଇସ୍ୱୀ, ଶ୍ରାବଣ ଶୁକ୍ଳ ତ୍ରୟୋଦଶୀ ସୋମବାର ।

(୧) ବିବୁଜନ ବାଳକିର ପ୍ରଜା, ଗଉଡ଼ୁଆ, ତର-
ଆଶ୍ରିତାଦି ଗୁଣୀ, ଧୀର, ସାହିତ୍ୟସେବୀ;
ଦେଲେକବା ପାଇଁ ଏ ଉତ୍ସବ,
ସମ୍ମୁଖେ ଦର୍ଶକ, ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ ଦେବସ । ୧ ।

ବିବେକବନ୍ତ ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ- ମଣି ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଗୁଣରଙ୍ଗ
ଗଉଡ଼ଆବଂଶ-ପଙ୍କ-ପ୍ରସୂତ ରତ୍ନ,
ବିଘ୍ନ ଅଶାନ୍ତି ପ୍ରଶମି ପ୍ରଜାକୁଳ ଚିତ୍ତ ରମି
ଗ୍ରହିବେ ଆଜଠୁଁ 'ଜମିଦାର' ପଦବୀ;
ବିଶେଷେ ଏହା ଅନୁଭବ,
ବାଇଶ ଧାଉଣି କିବା ରାଜସାର୍ଥକ ! । ୨ ।

ବିପ୍ରକୁଳ ଆଶୀର୍ବାଦେ ବାମା ହୁଳହୁଳି ନାଦେ
ଶୁଭ ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ବାଦ୍ୟ ଉଲ୍ଲାସ ଉର୍ମି,
ବିଶୋଭିତ ସିଂହାସନ ବର୍ଷନ୍ତି ଶୁଭ୍ର ସୁମନ
ହର୍ଷଭରେ ଜନମନ ଯାଉଛି ଭାସି;
ବିରଚକ ହୃଦୁଁ ସବୁ,
ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଆଶା-ଲତିକା ଉଠେ ପଲ୍ଲବି । ୩ ।

ବିମଳ ଭୂଷଣଧାରୀ କୁମ୍ଭର ଦେବ ଜମିଦାର,
ରାଜ୍ୟରେ ତେଜ ପ୍ରଚାର ଯେତେ ଜାଳିବ,
ବିବିଧ ସଦନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ପାଠ ସ୍ଥାନ
ଦେଖନ୍ତୁ ମହାତ୍ମାମାନ ପୁଷ୍ଟି ଗରବା ।
ବିଳାସବ୍ୟସନେ ନ ଭୁଲିବ,
ବିଶ୍ୱଙ୍କ ଆଶିଷେ ହୁଅ ଦେବଦେଶୀରଣ । ୪ ।

---

(୧) ଦେବପୁର ଜମିଦାରୀ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଅନେକେ ବାଉଶି ଉଲଗା କହନ୍ତି ।

ଜମିଦାର୍ ଜଣାଣ *

(ସୁର—ଆଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ)

ହେଲ୍ କି ଉଚିତ,
ଖେଳାଅ ଅରେ ଏଥିରେ ସୁଚିତ୍ତ ! । ଘୋଷା ।

(୧)

ନବ ଜମିଦାର୍   ହେ ରୁକ୍ମଣୀ,
† ଘୁବ ନୁହଇ ଏ   ଜବନ ଧ୍ୱନି;
ଅବଲମ୍ବି ଯାହା   ନେଲି ମେଲଣି,
ଖବର ତା' ସ୍ୱରାଜ୍ୟ   ବ୍ୟାପିବଲୁଣି ।

(୨)

କବିତା-ପୁଷ୍ପର   ମୂଲ୍ୟ ଉଜୁଡିଲେ,
ତବଦ୍ୱାରୁ ଆଜି   କରଏ ଲତେଲ;
(୧) ଅବିବେକେ ଦେବ   ଟପ ମାଳାକାର,
(୨) ଅଦ୍ଧ-ବେକେ ଦେବ-   କୁସୁମହାର !

(୩)

ପରଶ୍ୱାତେ ତତ୍-   ସାଦ ପରିଏ
(୩) ପରସାଦ ତବ   ହେଲ୍ ଘରି ଏ;
ମରକତ ଗଢ଼ନ   ଘିରକ ହାର,
ଅରଚିଲ୍ ଯିବା   ହେ ଜମିଦାର !

(୪)

ଜାଣି ନ ପାରିଲି   ପୁଚିଛି କାଣ,
ଟାଣିଧାର ମଣି   ଦେଲି ମୁଁ ଷାଣ;

---

* ବରେଜପୁର ଜମିଦାର ସାହେବ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରୁକ୍ମଣୀ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ନବାଭିଷେକୋ-ତ୍ସବରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିବା ଜଣେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିଚାଳକ ମହାଶୟଙ୍କର ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାରିକ ତ୍ରୁଟି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସହିତ ଜମିଦାର ସାହେବଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେବା ଉପଲକ୍ଷେ ଏହି କବିତାଟି ଲିଖିତ ।

† ଘୁବ—ସ୍ନିଗ୍ଧ । ଜବନ—ଜବ୍ଦ ।

(୧) ଅବିବେକେ—ବିବେକ ଅଭାବରେ । (୨) ଅଦ୍ଧ-ବେକେ—ଅର୍ଦ୍ଧଗଳାରେ ।
(୩) ପ୍ରସାଦ—ଅନୁଗ୍ରହ ।

ଆଜି ଲୁଚିଆଜି- ଜାଲର ସୂତା,
ଛାଡ଼ିଲ ଗୁନ୍ଥିବ ମଣି ମୁକୁତା !

(୫)

ପଣା ଛାଡ଼ିବାର ଆଶା ବନ୍ଧନେ,
ସଣାରେ ବାନ୍ଧିଣ ଜାକିଲ ବନେ;
କ୍ଷଣା ମନ୍ଥନେ ନଦେଇ ଦୃଷ୍ଟି,
ଢଣା ପିଞ୍ଛ ଧରି ଦେଖିଲି ମୁଁ ସୃଷ୍ଟି !

(୬)

କନକର ବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ସୁମନେ
ଜନନିବ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଘୁରିଲି ମନେ;
ରଜନ୍ତନେ ଗନ୍ଧ ପ୍ରଶଂସା ବଳି,
ସ୍ପନ୍ଦନେ ତା'ର ଗଲି ଚମକି !

(୭)

କି ସ୍ଥିର ଜୀବନ ଧନ ଏ ଭବେ
ପିନ୍ଧୁଇବା ଭ୍ରମ ନିଜ ଗୌରବେ;
ଇଚ୍ଛା ଯାହା ତେଜି ଦେଖ ଦଣ୍ଡଧାରୀ,
ଶାସ୍ତ୍ରମୂଳେ ତେଣୁ ଜଳ ଗୁହାରି !
ଦେଖିଲୁ କି ଜଗତ,
ଖେଳାଅ ଥରେ ଏଥିରେ ମୃତ୍ୟୁ !

ଉଦ୍‌ଘାଟନ ସଙ୍ଗୀତ *

(ରାଗ—କଲ୍ୟାଣଆହାରି)

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ମାନବ- ଜୀବନ-ଗୌରବ
ଜୀବନ ଦାହିଲୁ ଶିକ୍ଷାରେ,

---

* ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଓ ଉଦ୍‌ଯାପନ ସଙ୍ଗୀତଦ୍ୱୟ ସ୍କୁଲ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ମୋର ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁ ସହୃଦୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚାରମଣି ପଣ୍ଡା ମହାଶୟଙ୍କ ସାଗ୍ରହାନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ସତ୍ତ୍ୱେ ୧୯୫୭ ମସି ୧୫ ଓ ୧୬ ତାରିଖର ବରେନପୁର ସର୍କଲ ଶିକ୍ଷକ ସମ୍ମିଳନୀ ଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସତତ   ଥିବ ସୁପ୍ରସ୍ତୁତ
ଶିକ୍ଷାର ହିତ ସମ୍ପାଦରେ;
ସମସ୍ତ—ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ନାହିଁ ତାହାର,
ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ   ଆତ୍ମ-ପରୀକ୍ଷକ
ଦେଖାଇ ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବହାର ।

ସେହେତୁ ସମାଜ   ରଖିଅଛି ଆଜ
'ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା' ହାତରେ,
ଗଠନ ଅଭ୍ୟାସ   ବଢ଼ାଏ ପ୍ରୟାସ
ଶିକ୍ଷିତ ଜୀବନ ପଥରେ;
ଦାସତ୍ୱ—ଗଣ୍ୟ ନୁହେ ସୁଶିକ୍ଷକତା,
"କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଦାସ   ଅଟେ" ଏ ବିଶ୍ୱାସ
ଆଣୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଏକତା ।

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଶିଷ   ଲଭୁ ଜାତି ଦେଶ
ସତ୍ୟ ହେଉ ଶିକ୍ଷା-ଆଲୋକ,
ଶିକ୍ଷକ-ସମ୍ମାନ   ଶିକ୍ଷକର ଦାନ
ବୁଝନ୍ତୁ ଲୋକେ ଏ ଭୂଲୋକେ;
ସମାଜ—ଚିନ୍ତା, ଶିକ୍ଷକର ଜୀବନ,
କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ବିକାଶ   ନହେଲେ ତା' ବାସ
ଛାଇପାରିବ କି ଭବନ ?

ଉଦ୍‌ଯାପନ ସଙ୍ଗୀତ

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

କ୍ଷଣିକ ଜୀବନ ବଣିକ-   ମେଳା ଏ ଭବ-ହାଟେ,
କଉଡ଼ି ସରିଲେ ଦଉଡ଼ି   ଟାଣିନେବ ସ୍ୱବାଟେ !
ଦେଖୁଛୁ ଯେତିକି ଲୋକଙ୍କୁ   ଚିନା, ଆତ୍ମ ଏସବୁ;
ମେଲାଣି କାଳେ କେ' ନେଲାଣି   ଦେଖା କିମିଷ ଭବୁଁ ?

ଜାବ ପଟେ ଶୁଣି ଶବଦ ଯା' ଅଛିଲା ବନ୍ଧନ,
ଧରମବନ୍ଧୁ ସେ' ଚରମ- ଦଶା କରମ ଧନ !

ସେତିକ ସ୍ମରଣେ ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତ ଭକ୍ତି ସଞ୍ଚିତ,
କେ' ଗଗଣାମରେ ସେପରି ହେବା ନାହିଁ ଲଙ୍ଘିତ !

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବନା ଭଜନ ପୁଣି ଶିକ୍ଷା-ଗୌରବେ,
ମଣ୍ଡିତ-ନିଜତ୍ୱେ ବଞ୍ଚିତ ସେପରି ନ ହେବା ଭବେ !

ନେଉଛୁ ଆନନ୍ଦ; ଦେଉଛୁ ଧନ୍ୟବାଦ ସରଗେ,
(୧)ସଜ୍ଜନବୃନ୍ଦଙ୍କୁ; ମଜ୍ଜନ ଯାଁଙ୍କ ଏଇ ପ୍ରୟାଗେ !

କ୍ଷମିବେ ଦୋଷ ସେ' ରମିବେ, ଶତ୍ରୁ ଆଶିଷ ଦାନେ,
ଯତ୍ନ ଥିବ ଯହିଁ ଅନ୍ତର- ଙ୍କର ଯଶ ସମ୍ମାନେ !

ଭ୍ରାତୃବିଳାପ *

(ରାଗ—ଶଙ୍କରାଭରଣ)

(୧)

—"ଶଠିଖଣ୍ଡେ ଆସିଛୁ ଗୋ, ଅଛୁଆଁ ହାତରେ"
ଚମକି ଉଠି ସେ ଶଠି ପଡ଼ିଲି କାତରେ;
(୨) ଆଦେଶ ଅଗ୍ରଜ୍ୟ ଗୁରୁ,
ଜାଣିଲି ତବ ଚେଲଣି ସହିଛି ଏ ପୁରୁ !

---

(୧) ସମ୍ମିଳନୀର ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ଭକ୍ତି ଅଥବା ଲିଖନ, ପଠନ ଓ ଅନୁଶୀଳନର ଏକତ୍ର ସମାବେଶକୁ ଏ ସ୍ଥଳରେ ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା ଏବଂ ସରସ୍ୱତୀର ମିଳନ ସ୍ଥାନ ପ୍ରୟାଗ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

* ମୋର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାଦାତା ଉତ୍କଳସମ୍ମାନାସ୍ପଦ କଳାସ୍ୱୀକୃତ ସ୍ୱର୍ଗତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶେଠ ମହୋଦୟଙ୍କ ମହାପ୍ରୟାଣ (ତା ୯-୧୨-୫୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ, ମାର୍ଗଶିର ଶୁକ୍ଳ ତୃତୀୟା ବୁଧବାର) ଉପଲକ୍ଷେ ରଚିତ ।

(୨) ଅଗ୍ରଜ୍ୟ—ଗଣେଶରୂପୀ ଶିକ୍ଷାଦାତା ଦେବତା, ଶିକ୍ଷକ ।

(୨)

(୧) ମଣ୍ଡିଥିଲ ଘରଘରୁ-ଲୀଳା କୃଷ୍ଣରଙ୍ଗ,
(୨) ପିଣ୍ଡଦା-ପିଞ୍ଜରେ ଗାଇ ତୋଳୁଥିଲ ସ୍ୱନ;
(୩) ଆହେ ପ୍ରମତ୍ତ କୋକିଳ,
ପ୍ରାଣପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ ଆଜି କାହିଁ ନ ଡାକିଲ ?

(୩)

(୪) କେଉଁ ଅଜଣା ରାଇଜେ ରଖିବ ମମତା ?
ଜାଣିପାରିବ କି ତହିଁ ମୋ ଦୁଃଖ ବାରତା ?
ଅହେ ଲୋକାନ୍ତରବାସି,
ଶୋକାର୍ତ୍ତ ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ତବ ଦେଖ ଥରେ ଆସି !

(୪)

(୫) ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ ସ୍ନେହବନ୍ତ ପୁତ୍ର ଦିବାକର
(୬) ତବ ସାଥେ ଯାଇଥିଲ ପୁତ୍ର ଦିବାକର;
ତାଙ୍କୁ କୋଳରୁ ଖସାଇ,
(୭) ଅନ୍ଧାର କଲ କି ବୁଦ୍ଧ ଲୁହରେ ଭସାଇ ?

---

(୧) ଘରଘରୁ—ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ବରଗଡ଼ ଥାନାନ୍ତର୍ଗତ ଗ୍ରାମବିଶେଷ । ଏହି ଗ୍ରାମଟି ସ୍ୱର୍ଗତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶେଠଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ଏକ ସମୟରେ କବି ସ୍ୱୟଂ ଶିବକୃତ 'କୃଷ୍ଣଲୀଳା' ନାଟିକାଦ୍ୱାରା ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମର ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ଥିଲା ।

(୨) ପିଣ୍ଡଦା ବା ପିର୍ଦ୍ଧା—ଏହି ଗ୍ରାମଟି ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଫୁଲଝର-ବରପାଲୀ ଥାନାନ୍ତଃପାତୀ 'ଜଗଦୀଶପୁର' ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

(୩) ସ୍ୱର୍ଗତ ଶଂସିତ ବ୍ୟକ୍ତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ପ୍ରୌଢ଼ାବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁକଣ୍ଠ, ସୁଗାୟକ ଓ ନାଟ୍ୟରସିକ ଥିଲେ । ପବିତ୍ର ପ୍ରଭାତ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭଜନ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରିବା ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ବ୍ରତ ଥିଲା ।

(୪) ଅଜଣା ରାଜ୍ୟ—ଜନ୍ମାନ୍ତର ପୁନର୍ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ।

(୫) ଦିବାକର ଶେଠ—ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା ସ୍ୱର୍ଗତ ବ୍ରଜମୋହନ ଶେଠଙ୍କର ମଧ୍ୟମ ପୁତ୍ର ।

(୬) ପୁତ୍ର—ପୁତ୍ ନାମକ ନରକ ଜ୍ୱାଳାରୁ ଯେ ତ୍ରାଣ କରେ । ଦିବାକର—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

(୭) ଅନ୍ଧାର—ଅନ୍ଧକାର । ଭୂରି ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରରେ ନାଃସନ୍ତାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମାନସିକ ବିଷାଦ ଭାଜନମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ 'ଅନ୍ଧାର' ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ।

(୫)

(୧) ଶଶୀ ପ୍ରତି ଛାଡ଼ିଥିଲୁ ଯେବେଁ ପ୍ରତିଆଶା
ଛିନ୍ନ ନ' ଥିଲୁ ତ' କାହିଁ ବନ୍ଧ କଲୁ ଭସା ?
କହ କି ଦୋଷ ମୋହର,
(୨) ଗୃହ ମୋହକୁ ମଣିଲ ସୁନ୍ଦର ମୋହର ।

(୬)

ନାହିଁ ଦେହ ଆଶା-ମୋହ କାହିଁ ଜୈବ ଟାଣ,
ପ୍ରାଣ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ଛାଡ଼ି ନିଏ କାଳୁସଣ;
ତବ ଦାରୁଣ ବିଚ୍ଛେଦ
ବାରୁଦ-ଅନଳ ସମ କରେ ମର୍ମ ଭେଦ ।

(୭)

(୩) କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଧର୍ମମାଆ ଭାଉଜା ଭଉଣୀ
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଆଉ ଯେତେ ବନ୍ଧୁ ସ୍ନେହ-ଋଣୀ;
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଶିଷ୍ୟଦଳ,
କେତେକ ସେ କାନ୍ଦିବ, ଯାର କରିଛୁ ମଙ୍ଗଳ ।

(୮)

କାନ୍ଦନ୍ତି କେ' ମୁକ୍ତକଣ୍ଠେ କେ' ବା ଅନ୍ତଃକରଣେ,
କାନ୍ଦଇ କେ' ଲୋକନିନ୍ଦା ଏଡ଼ିବା ସକାଶେ;
ମାତ୍ର ତବ ଶୋକଜ୍ୱାଳା
ଦେଉଛନ୍ତି ମୋ ମନସ୍ତାପଦ୍ୱାରେ ଜପାମାଳା ।

---

(୧) ଶଶୀ—ଲେଖକର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଶଶିଭୂଷଣ ସେଠ । ବର୍ଣ୍ଣିତ ପଦ୍ୟର ଶ୍ଳେଷାର୍ଥରେ ଶଶୀ—ଚନ୍ଦ୍ର ।

(୨) ଗୃହ—ଘର, ସ୍ପୃହା । ମୋହ—ଅଜ୍ଞାନତା, ମମତା । ଗୃହମୋହ—ଦୁଷ୍ଟଶରୀରର ମମତା, ସ୍ନେହିତା । ମୋହର—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ।

(୩) ଧର୍ମମାଆ—ଲେଖକର ଦ୍ୱିତୀୟ ମାତୃଭଗିନୀ ତୁଲ୍ୟ ମାଉସୀମା । ଭଉଣୀ—ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭଗ୍ନୀ ଚନ୍ଦନଦୋଳା ।

(୯)

ଅଭିଜ୍ଞ ନଥିଲେ ହେଲେ ପରଦୋଷ-ପାପ,
ବରଜି ନହେଲୁ ମନୁ ବହେ ଅନୁତାପ;
କିଏ କହିଦେବ ମତେ,
ଏ ପାପର ପ୍ରତିକାର ଥିବ କି ଜଗତେ ?

(୧୦)

ପରଦୋଷ-ଦରଶିତା ଯାଉନ୍ତୁ ମୋ ଭୁଲି
ଅଶ୍ରୁନେତ୍ରେ ଆଜି ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ ଦେଖେଁ ଖାଲି;
ଆନନ୍ଦ ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଭବ,
ସ୍ମୃତି ଅଙ୍କିଛି ତବ କୀର୍ତ୍ତି ଶୀର୍ଷ ଛବି !

(୧୧)

ଭୁଲିବା ଚେଷ୍ଟାରେ ଯାଏ ବରଷରେ ମନ
ବସି ମଣେ ମନ ତାକୁ ନଦାଏ ତୃମ୍ପନ;
ସେହି ଋଷ ବିରୋଧରେ,
ନାମାଙ୍କିତ ଖୋଜେ ସ୍ମୃତି ତୁମ୍ଭର ଅଧରେ !

(୧୨)

ଭିନ୍ନ ହେଲେହେଁ ରକତ-ସମ୍ପର୍କ ସୁ ଦେହ,
ଛିନ୍ନ କରି ହୁଏ ନାହିଁ ଆତ୍ମୀୟ-ସେନେହ;
ଆହେ ସ୍ନେହ-ଶାନ୍ତି-ଦାତା,
ଭ୍ରାତା ବନ୍ଧୁ, ହରାଇଲି ଏବେ ପିତା ମାତା !

(୧୩)

ତୁମ୍ଭର ଶୁଭ ଆଶିଷ ଫଳରୁ ପ୍ରଥମେ
କବିପଦ ଲଭିଅଛି ଏ ପୋଡ଼ା କରମେ;
ଆହେ ଚକ୍ରୀ-ପାଠଗୁରୁ,
ଅଧମ ଶୁଝି କାହଣୀ ଶୁଝୁଛି କି ଦୁଃଖ ?

(୧୪)

ମୋ ଜୀବନରେ କରେ ଯେତେ ତବ ଅନୁଭବ
ଗୁଣଗ୍ରାହକତା ପୁଣି କାହିଁ ଆଜି ତବ;

ଆଉ କେ' ଦେବ ଆଦେଶ ?
ଲେଖି ଦେବାକୁ ସଙ୍ଗୀତେ ଯମକାଦି ଶ୍ଳେଷ ।

(୧୫)

ଧିକ ମୋର କଳ୍ପନା ଧିକ ମୋ ବିବେକ
ଗୁରୁ ଦ୍ରୋହାଚରଣେ ଯା' ଦେଖାଇଲି ଟେକ;
ଏବେ ହେଉଛି ସ୍ମରଣ,
ଅକ୍ଷମ ନୈପୁଣ୍ୟ ଭବ ବିଚ୍ଛେଦ କାରଣ ।

(୧୬)

ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ପୂର୍ବରୁ ତବ ଦରଶନେ,
ଯାଇଥିଲି ତବ ବନ୍ଦି ବସିଲି ଆସନେ;
ଚିହ୍ନି ନପାରିଲ ମନ,
ଜାଣି ଜାଣି ବ୍ୟାକୁଳେ ଯା' କଲ ଆଲିଙ୍ଗନ ।

(୧୭)

ଫୁଲି ଯାଇଥିଲି ମୁଖ ଚରଣ ଯୁଗଳ,
ଚାହିଁଦେଲି ପାଦ ଦୁଇ ପୋଛି ଅଶ୍ରୁଜଳ;
ଆଉ ସେ ଚରଣଧୂଳି,
ପାଇବି କି ଏ ଜନମେ ଅଞ୍ଜଳି ମଞ୍ଜୁଳ ?

(୧୮)

ଭୁଲିଯିବ ଅନୁଚରେ କିଏ ଥିଲି ଜାଣି,
ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲ ପ୍ରାଣେ ତ୍ରାଣକର ବାଣୀ;
ପୁଣି ଚଳିଲ ଭବାନ୍ତର,
ଆସିଲି ସେକାଳେ ନାନା ଘଟନା-ସନ୍ତର ।

(୧୯)

ସେହି ମନୋଭାବେ ଛାଡ଼ି କି ବହନ୍ତି ଯତନେ,
ଲେଉଟିଲି ସ୍ୱପ୍ନକୁ ପାପ ଆକର୍ଷଣେ;
ଏହା କେଉଁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର
ଦିବ୍ୟ-ଦର୍ଶନ ସୁଧା ନ ନେଲି ସାଗର ।

(୨୦)

ଜାଣିଥିବ ସେତେବେଳେ ନାହିଁ ମୁଁ ନିକଟେ
କି ଘୋର ନୈରାଶ୍ୟ ସ୍ଫୁରୁଥିବ ମନୋନିକଟେ,
ଆଜି କରେ ଅନୁଭବ
ସେଦିବ୍ୟ ଦେହ ହେବ କି ମୋ ତେବ ସହ୍ୟ ଶବ ?

(୨୧)

ହୃଦୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୁରୁସେବା
ଗୁରୁଦ୍ରୋହୀର କବଳୁ ଦେବ କେଉଁ ଶିକ୍ଷା ?
କବି ସମାଜର ଗୁରୁ,
ତାହାରେ ହ' ପାଏ କବି ଚନ୍ଦନ ଅଗୁରୁ ।

(୨୨)

ଗୁରୁଭକ୍ତି ନାହିଁ ତଥାପି ଧରିଛି କଲମ,
ଏଥୁଁ ବଳିଅଛି ଆଉ କି ପାପ-ସରମ ?
କବି ପଦ ଅଧିକାର
ନେବା ସାହସକୁ ମୋର ସହସ୍ର ଧିକ୍‌କାର ।

(୨୩)

ଶୋକାନ୍ଧକାର ଯେତିକି ଆସୁଅଛି ଘୋଟି,
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଗୁଣ ତୁମ୍ଭ ଝଲେ କୋଟି କୋଟି;
ବାଲ୍ୟେ ପିତୃମାତୃହରା
ଥିଲି, ତୁମ୍ଭେ ଥିଲ ମୋର ଶାନ୍ତିଦାତା ପରା !

(୨୪)

ପାଉଥିଲି ମା' ବାପାଙ୍କ ଯେତିକି ସୁହାଗ,
ତହୁଁ ବଳିଥିଲା ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହ ଅନୁରାଗ;
ମୁଖେ ବିଷାଦର ରେଖା
ଫୁଟିଥିଲେ ଲିଭିଯାଏ ହେଲେ ତୁମ୍ଭ ଦେଖା ।

(୨୫)

କେଉଁ ପାପେ ଏଇ ସବୁ ଗୁଣ ଗଲି ଭୁଲି ?
କାହା ଅଭିଶାପେ ମନ ପାଇଥିଲି ଫୁଲି ?

ଗୁଣ ବାନ୍ଧୁବଳେ ଆଜ
କି' ଅଛି; ଲଭୁ କେବଳ ଲୋକଙ୍କଠା ଲାଜ !

(୨୬)

ଗୁଣ ଲୁଟିନାହିଁ; ଲୁଟିନାହିଁ ସ୍ନେହଲୁଣ,
ଦୋଷ ଦରଶନେ ପୁଣି ଘୃଣିଛି ଦ୍ୱିଗୁଣ;
ଏଇ ପାପ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ,
ଥିବ କି ଧରମଶାସ୍ତ୍ର ଲୁହଇ ନିଶ୍ଚିତ ।

(୨୭)

ଅପାଇ ଦେଖନ୍ତି ଯେଉଁ ଅଶ୍ରୁ ଅନୁତାପ
ଅଶ୍ରୁ ନୁହେ ଏହା ମୋର ତରଳିତ ପାପ;
ଯାହା କରୁଛି ବିଳାପ,
ବିଳାପ ନୁହେ ଏ ମୋର ଅନ୍ତିମ ପ୍ରଳାପ ।

(୨୮)

ଶୂନ୍ୟ ଥାଇ ଶୁଣୁଛ କି ଅନ୍ତର କ୍ରନ୍ଦନ ?
ସୁହିଁ ନ ପାରୁଛି ଲଜ୍ଜେ ଘୋଡ଼ାନ୍ତି ବଦନ;
ଦେବ, ହସ ଥରେ ହସି,
ଅକାଳ ତଡ଼ିତ ମୋର ମୁଣ୍ଡେ ପଡ଼ୁ ଖସି ।

(୨୯)

ଅଜ୍ଞାତ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ଯକ୍ଷ୍ମା ତ' ମୋହର,
ସ୍ୱଜ ଚାଉଛି ଜାଣନ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ହରି;
ପାପେ ଥରୁଛି ମୋ ପ୍ରାଣ,
ଡରୁଛି ଆତ୍ମା, ପାଇବ କେମନ୍ତେ ପରିତ୍ରାଣ ?

(୩୦)

ଯେ ପଥେ ଯାଉଛି ଆଜି କାଳିକି ସେ ପଥ,
ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଚଳିବି, ତେବେ ଲଙ୍ଘିବେ ଏ ପଥ;
ଜାଣି ଜାଣି ତଥାପି ତ,
ଆଣି ନ ପାରୁଛି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମୋ ଅବୋଧ ଚିତ୍ତ ।

(୩୧)

ପାପିଷ୍ଠ ମୁଁ ଗୁରୁଦେବ, ନମାଗିବି କ୍ଷମା,
ଯାଇଛ ସରଗପୁରେ ଥିବେ ତ' ବାପ ମା'
(୧) ଥିବେ ଅଗ୍ରଜଯୁଗଳ
(୨) ଥିବେ ବ'ଉଉଣୀ ପୁଣି ଦେବତା ସକଳ ।

(୩୨)

(୩) ଥିବେ ମାଉସୀ କୋଳେ ଯେଉଁ ମୋ କନକଲତା
ସଭିଙ୍କର ସନ୍ମୁଖରେ ମୋ ପାପର କଥା,
ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବ ପ୍ରକାଶ
ସରଗରେ ନରଖିବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଅଭ୍ୟାସ ।

(୩୩)

ମୋ ପାପର ସମୁଚିତ ଦଣ୍ଡର ବିଧାନ
ଧର୍ମାସନେ ବସି ଧର୍ମରାଜ ନ୍ୟାୟବାନ
ଯାହା କରିବେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ,
ପଶୁରି ସ୍ୱପ୍ନେ କହିବ ଗୁରୁ ମହୋଦୟ ।

(୩୪)

(୪) ଗୁରୁଜନ ଦ୍ରୋହେ ହୁଏ କି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡ
ଜାଣିବ, ଜାଣିବେ ପୁଣି ମୋଭଳି ପାଷଣ୍ଡ;
ମୋର ମାଗୁଣି ଏତିକି;
ଦେଇ ପାରିବକି ଦେବ, ଏ ମନ୍ଦ ମତିକି ?

---

(୧) ଜେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ—ସ୍ୱର୍ଗତ ବ୍ରଜମୋହନ ସେଠ ଓ ମଧ୍ୟମାଗ୍ରଜ ସ୍ୱର୍ଗତ ସୁନ୍ଦର ସେଠ । (୨) ବ'ଉଉଣୀ—ମଧ୍ୟମାଭଉଣୀ—ସ୍ୱର୍ଗତା ପଦ୍ମତୋଳା । କନିଷ୍ଠାଭଉଣୀ—ସ୍ୱର୍ଗତା ଶୁକତୋଳା । (୩) ମାଉସୀ—ସ୍ୱର୍ଗତ ମାଉସୀବଉ; ସ୍ୱର୍ଗତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ସେଠଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ । ସ୍ୱର୍ଗତା କନକଲତା—ଲେଖକର ଷଷ୍ଠ ବର୍ଷୀୟା କନ୍ୟା ।

(୪) ଏ ସ୍ଥଳରେ ମାତାପିତାଦି ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଗୁଣୀ, ସାଧୁ, ସତୀସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ଆଦର୍ଶ କବି, ପଣ୍ଡିତ, ଅତିଥି, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ପରୋପକାରୀ, ଦେଶହିତୈଷୀ, ମହାତ୍ମା, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁଜନ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

ଜୀବନ-ସ୍ରୋତ

(ସ୍ୱର—ନୂଆ ରମକେଶ)

[ପ୍ରତିପାଦର ନମୁନା—୭+୫+୫; ଉଭୟ ପାଦର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବରେ ଉପଧା ଓ ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣର ମିଳନ ରହିବ ।]

ବହି ଯା'ରେ ମୋର ଜୀବନ ଧାରା ନଦୀ ସମାନ,
ଥିଲେ ତୋ ମାଧୁରୀ କରିବ ସାରା ଜଗତ ପାନ !

ନିଜ ଯଉବନରେ ନିଜେ ତ' ଫୁଲି ଫୁଲେଇ ଜଳଧି,
ଭବନ ସୁଷମା ପ୍ରସାଦ ତୁଲି ଦିଏ ଧରଣୀ !

ସ୍ୱର୍ଗିସୁରେ ଅବା ଶରୀର ଗତିକ ନେଲେ ଭୂଷିତ,
କାହିଁକ ଥାଙ୍କି ତୋ' ଏ ସଂସାରିକ ହେବ ଦୂଷିତ ?

ଦୂଷିତ ହେଲେ ମୁଁ ପାପ-ବାପିରେ ତୁ ହେବୁ ବଶ,
ବାସ୍ତାକାରେ ଭିଡ଼ି ପିବୁ ତ' ଏଣେ କଣ୍ଠ କସ ?

ମୁଁ କଏ 'ମୁଁ' ବୋଲି କାହିଁକି ମୋର ଏତେ ଗରବ ?
କାଳରୂପେ ଏବେ ଆସିଲେ ସେର ନେବ ସରବ ।

ବହିଯା'ରେ ମୋର ଜୀବନ ଧାରା ବହିଯା' ଧୀରେ,
ରହିଲେ ଅଟକ ହେବୁ ତୁ ମରୁ ମୋ ସମାଧିରେ ।

ବହି ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥରେ ଯେବେ ପାଇବୁ ତାପ,
ବହିବୁ କାହିଁ ସେ ତାପରେ କେବେ ଦୁଃଖ ସନ୍ତାପ ।

(୧) ଚାପ ଲୁହରେ ତା' ପାପ-ଉଦ୍ୟାନ ତପ ପରୀକ୍ଷା,
ସଦ୍‌ଗତେ ଆନନ୍ଦ କରିବୁ ଦାନ ଅମୃତ ଭିକ୍ଷା ।

ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲେ ନିଭୃତ ତୋତେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିକଟେ
ବରଷିବ ଫୁଲ ତୋହରି ସ୍ରୋତେ ମୋ ଶୁଷ୍କ ଘଟେ ।

(୧) ପାପର ମୂଳରୂପ ବା ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରଲୋଭନ ପ୍ରଥମତଃ ମନୋହର ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହାଦିକୁ 'ପାପଉଦ୍ୟାନ' ରୂପରେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ।

✻ ଲକ୍ଷରଶ୍ମି ଯଦି   ସତ୍ତ୍ୱ ଅମୃତ-   ସାଗରେ ଯାଇଁ,
(୧) ପହଁରିବ ତହିଁ   ପ୍ରାଣ-ମରୁତ   ଗଲେ ମୋ ସାଇଁ ।

✻ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜଗତରେ ଜୀବାତ୍ମାକୁ ଏବଂ ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହଂସରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥାଏ ବୋଲି ଏ ସ୍ଥଳରେ ସତ୍ତ୍ୱରୂପକ ଅମୃତ ସାଗରରେ ହଂସରୂପୀ ଜୀବାତ୍ମାର ପହଁରିବା କ୍ରିୟା ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଅଛି । ଅନ୍ୟତ୍ର—

"ଅମୃତ ପାଲଟୁ ମୋ ଜୀବନ ବାରି
ଯେ ରସ-ତରଙ୍ଗେ ଦୋଳୁ ଆତ୍ମା-ହଂସ;
ମୁକ୍ତିନୀଡ଼ ହଂସ ଲଭୁ ମୁକ୍ତିଗତି
ତା' ହିଁ ମୋ ପରମାନନ୍ଦଦା ମୁକତି ।"

(ଖଗେଶ୍ୱର-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ-୧ମ ଭାଗ-ପୃ ୪୩୯ ଷ୍ଠା)

"ଏକଇ ବୃକ୍ଷେ ହଂସ ଦୁଇ, ବସନ୍ତି ତ୍ରିଗୁଣର ବନ୍ଧ ।" (ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ୧୧।୧୨)

"କୋଇଲି, କାଳିନ୍ଦୀ ଶିଖରେ ଯାଇ କମଳ ଫୁଟି ଅଛଇ,
କମଳ ମଧ୍ୟେ ତ୍ରିବେଣୀ କରୁଅଛୁ ହଂସ ଶୂନ୍ୟେ ଭ୍ରମଣି ଲୋ !
କେ କହୁ ହଂସ ମହିମା ମୁହିଁ, ଯାତ୍ରାକରେ ହଂସ ଅମର ପୁରେଣ ଲୋ ।"

(ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କୋଇଲି)

(୧) ପ୍ରାଣମରୁତ—ପ୍ରାଣବାୟୁ ।

ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ଓ୍ୱାର୍କସ୍‌ରେ ଶ୍ରୀ ଭାନୁ ସମ୍ପୁରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ । ୧୯୫୮ ।

ମାର୍ଜନା-ପତ୍ର

ପୃଷ୍ଠା	ପଂକ୍ତି	ତ୍ରୁଟି	ମାର୍ଜନା
୮	୧୫	ଲିଖି	ଲେଖି
୧୧	୬	ଅବସାରେ	ଅବସର
୧୨	୧୬	ସୁଖ୍ୟ	ସଖ୍ୟ
୧୬	୨୨	କୁମ୍ଭାର	କୁମ୍ଭୀର
୧୭	୭	ଲିଭବ	ଲିଭିବ
୧୮	୫	ଛପ୍ରେ	କ୍ଷିପ୍ରେ
୨୦	୭	ଲଗାଇ	ମଗାଇ
୨୦	୨୪	ପୀତ-ଛଡା	ପୀତା-ଶତା
୨୦	୨୬	ପୀତ-ହଳଦ	ପୀତା-ହଳଦୀ
୨୦	୨୭	ଜଡ	ଜଳ
୨୬	୧୬	କାସ୍ଥା	କାଷ୍ଠା
୨୬	୨୧	ଗ୍ରମା	ରମା
୨୬	୨୪	ଗ୍ରମା	ରମା
୨୮	୯	ଏକ	ଏ'କ
୩୦	୨୭	ବାକ	ବକ୍ର
୩୧	୭	ସାତନେ	ସାତନା
୩୧	୨୬	ତେତା'	ତା'
୪୬	୧୯	ଚିନ୍ତ	ଚିନ୍ତ
୫୮	୬	ବହୁଅଛୁ	ବହୁଅଛ
୬୩	୧୮	ବୋଲିବିକି	ବୋଲିବ କି
୬୪	୧୬	ଲହାଅ	ରଙ୍ଗାଅ
୬୬	୨୨	ଗର୍ଭିଣୀ	ଗର୍ଭିଣୀ
୬୮	୧୦	ଡଳାଉ	ଚଳାଅ
୬୮	୨୬	ବନ୍ଧୁକାଙ୍କ୍ଷୀ	ବୃଷାଙ୍କୁ କି
୬୯	୧୮	ଶାଳୀ	ଥାଳୀ
୭୨	୨୧	ଶିଙ୍ଗ ତ ନେ	ଶିଙ୍ଗ ନେ
୮୯	୪	ଛିଛା	ଛିଛି
୯୪	୧୭	କଳିକା	କଳକା

ତ୍ରୁଟି 'କଳିକା' ସ୍ଥାନରେ 'କଳକା' ହେବ ।

ପୃଷ୍ଠା	ପଂକ୍ତି	ତ୍ରୁଟି	ମାର୍ଜନା
୯୫	୪	ଅ.ରେ	ଆରେ କର
୯୫	୨୫	ବାଂତବାଲୁଣମ୍	ବାନ୍ତବାଲୁଣମ୍'

ପୃଷ୍ଠା	ପଂକ୍ତି	ତ୍ରୁଟି	ମାର୍ଜନା
୯୯	୧୬	ପାଣ ର୍ଟ	ପାଣ୍ଡବ
୧୦୪	୭	ସୁଡୁଙ୍ଗ	ସୁଡୁଙ୍ଗ
୧୦୮	୫	ଉଦର	ଉଦର
୧୨୩	୧୯	ବାମାଙ୍ଗପୁର	ବା' ଗାଙ୍ଗପୁର
୧୨୩	୨୩	ଏଷ୍ଟ ପର୍ବତର	ଏଷ୍ଟ ବର୍ଗର
୧୨୬	୨୪	ଢକସାହୁଛ	ଚଳାଯାଉଛ
୧୩୦	୧୩	କସ୍ତୁକାଠ	କାଟ୍ଟକାଠ
୧୩୦	୧୫	ମୋଧର	ମୋ ଧାର
୧୩୪	୧୮	ଚେରଧାଧା	ଚୋର ସାଧା
୧୩୪	୧୯	ନପାରିଛୁ	ନପାରିବୁ
୧୩୫	୧୮	କଲ୍ପନା	କଳ୍ପନା
୧୩୭	୧୮	ମନ୍ଦର	ଝଙ୍କର
୧୪୦	୯	ବନ୍ଧୀ	ବନ୍ଦୀ
୧୪୨	୨	ଦୁଦସ୍ତ ଖୋଳ	ଦୁଦସ୍ତ ଖୋଳି
୧୫୪	୧୬	କସ୍ତୁର	କସ୍ତୁର
୧୫୪	୨୧	ଝୋଡାମାନେ	ଝୋଟାମାନେ
୧୫୪	୨୬	ଲଗଥ	ଲଗଥ
୧୫୪	୩୦	କସ୍ତୁର	କସ୍ତୁର
୧୬୮	୧୨	ମାଖିବ	ମାଖିବ
୧୬୯	୨	ଦେଖିଅଛୁ	ଦେଖାଇଅଛୁ
୧୭୦	୨୪	ଭ୍ରମର	ଭ୍ରମର
୧୭୧	୨୩	କାହାର	କାହାର
୧୭୬	୨୧	ଚକ୍ର	ଚକ୍ର
୧୭୬	୨୭	ବେଶ୍ୟା-ପ୍ରେମିକ	ବେଶ୍ୟାପ୍ରେମିକ
୨୧୯	୧୫	ଗୌରବ	ଗୌରବ
୨୧୯	୧୮	ଅନ୍ତ	ଅନ୍ତ
୨୩୧	୧୨	କଳ୍ପି ରୋ'	କଳ୍ପି ରେ'
୨୩୨	୧୪	ଦିନ	ଦିନ
୨୩୪	୯	କା'ରେ	କା' ଅରେ
୨୩୯	୪	ଗଜାମୁଁ ଗ	ଗଜାମୁ
୨୫୨	୨୬	ଏହୁକ-ଏହୁକ	ଏହୁକ

ପୃଷ୍ଠା	ପଂକ୍ତି	ଭୁଲ	ମାର୍ଜନା
୨୫୩	୨୩	ଅମୃତଭେଦେ	ଅମୃ-ଭେଦେ
୨୫୪	୧୦	ଫଳଷ୍କଣେଶେ	ଫଳଷ୍କଶେଷେ
୨୫୮	୭	ସାର୍ଥକ ତା'ସଣ	ମହତ ସୃଷ୍ଟ
୨୫୮	୨୧	କୁଟିବାକୁ	ଜୁଟିବାକୁ
୨୫୮	୨୬	ନାସ୍ୱାର୍ଥପର-ଉପଦେଶ	ନାସ୍ୱାର୍ଥ-ସ୍ୱତଉପଦେଶ
୨୬୧	୧୯	କର୍ଷଣେ	କଷଣେ
୨୬୨	୨	ଦ୍ୱବାର	ଦ୍ୱାର
୩୦୦	୧୮	ମାରଣାଙ୍କ	ମରଣାଙ୍କ
୩୦୧	୧୮	କରୁଥିଲ	କରିଥିଲ
୩୦୬	୬	ଦେଇଥାଅ	ଦେଇଥାଏଁ
୩୨୮	୧୫	ଭୁଲୁଥାଏ	ବୋଲୁଥାଏ
୩୨୮	୨୬	ବ୍ୟବସାୟରେ	ବ୍ୟବସାୟ ରୂପରେ
୩୪୫	୧୮	ସଁଡ଼ ପଡ଼ିଥିଲ	ସଁଣ ପଡ଼ିଥିଲ
୩୫୩	୧୭	ସ୍ୱପି	ତପି
୩୫୮	୭	ବେଦସ୍ୱ,କଲଶ	ବେଦେସ୍ୱ-କଲଶ;
୩୬୦	୮	ଝୀନା	ଝିନା
୩୬୦	୨୪	ଘଟେ	ଘଟେଁ
୩୬୩	୨୧	ଥିପି	ବପି
୩୬୯	୨୫	ଜଅଁଲା	ଜଅଁଲୀ
୩୭୨	୩	କଲ୍ପନା	କଲ୍ପନା
୩୭୫	୫	ଘଜା	ରଜା
୩୮୧	୧୪	ଖଣ୍ଡାଧାର	ଖଣ୍ଡଧାର
୩୮୧	୨୪	ଭୁଜଙ୍ଗ-ରାଜ	ଭୁଜଙ୍ଗରାଜ
୩୮୧	୨୯	ଖଣ୍ଡାଧାର	ଖଣ୍ଡଧାର
୩୮୪	୯	ସୁଖ-ଚନ୍ଦ୍ରମା	ସୁଖର ଚନ୍ଦ୍ରମା
୩୯୨	୨୪	ରୂପିଣୀ	ରୂପିଣୀ

ପୃଷ୍ଠା	ପଂକ୍ତି	ଭୁଲ	ମାର୍ଜନା
୪୦୦	୧୨	ବୈଚିତ୍ୟ	ବୈଚିତ୍ର୍ୟ
୪୦୯	୨୩	କରୁଛନ୍ତି	କରିଛନ୍ତି
୪୧୧	୧୫	ତମ୍ରମା	ତମସା
୪୧୩	୧୩	ଧୂମ ବର୍ଷୀ	ଧୂମବର୍ଷୀ
୪୧୯	୧୦	ବଣ୍ୟ	ବନ୍ୟ
୪୨୦	୧୦	କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ	କାର୍ଯ୍ୟ ତୋ' ନାହିଁ ?
୪୨୨	୯	ବଣ୍ୟ	ବନ୍ୟ
୪୨୩	୮	ପ୍ରତପେମ	ପତପ୍ରେମ
୪୨୩	୧୪	କୁଷ୍ଟେସ୍ଥ	କୁଞ୍ଜେସ୍ଥ
୪୨୪	୧	ବକଳା	ବାକଳା
୪୨୫	୨୪	ବଜ୍ରକୂଟ—ଚିକି	ବଜ୍ରକୂଟ—ଚକ୍ରାଚିକି !
୪୩୯	୪	ପ୍ଲାବନ	ପାବନ
୪୩୯	୨୩	ଦେବକ	ଦେବ'କ
୪୪୩	୮	ଛନ୍ତି	ଥାନ୍ତି
୪୫୮	୧୭	ଦନ୍ଧୁବାକୁ	ବନ୍ଧୁବାକୁ
୪୬୨	୫	କାମକୁଳ ନାରୀ ସତ୍ୟ ରସରେ,	ବାମକୁଳ ନାରୀ ସତ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ,
୪୬୬	୭	ଶ୍ରୀଅଙ୍କ	ଶ୍ରୀଅଙ୍କେ
୪୬୮	୨୦	ଉତରେ	ଉପରେ
୪୭୦	୨୬	ନାପା	ବପା
୪୭୨	୨୧	ଭୁଲିବିକ	ଭୁଲିବ କି
୪୭୪	୨୧	ସୃତ	ସ୍ମୃତ
୪୭୬	୨୬	ସଙ୍ଗୀତ	ଶଂସିତ
୪୭୮	୭	ପିଛୁ	ପିଛା
୪୮୧	୭	ଉଷିବ	ଉଷିଲ
୪୮୨	୨୦	ହେଉଛୁ	ହୋଉଛୁ